

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1963

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1963

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Ευεργέται	ς'
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1963-1965 .	ζ'
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	η'
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	η'
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	θ'
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ι'
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια'-ιδ'
Ἐκθεσίς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1963	1 - 4

Α' ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. Ἀνασκαφαὶ Ἀρχαίας Ἀκαδημείας ὑπὸ Φοίβου Δ. Σταυροπούλλου (πίν. 1-21)	5 - 28
2. Ἀνασκαφὴ ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἐλευσίνος ὑπὸ Ἰωάννου Τραυλοῦ (πίν. 22-23)	29 - 31
3. Ἀνασκαφὴ Μυκηναϊκῶν τάφων Περαιτῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Ἰακωβίδου (πίν. 24-29)	32 - 39
4. Ἀνασκαφαὶ ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη (πίν. 30-32)	40 - 44
5. Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Λαζαρίδου (πίν. 33-40)	45 - 54
6. Ἀνασκαφαὶ Κοζάνης ὑπὸ Φωτίου Μ. Πέτσα (πίν. 41-42)	55 - 58
7. Ἀνασκαφαὶ Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Μ. Πέτσα (πίν. 43-53)	59 - 79
8. Ἀνασκαφὴ τοῦ τύμβου Νικησιάνης - Παγγαίου ὑπὸ Δημητρίου Ι. Λαζαρίδου (πίν. 54-55)	80

9. Ἀνασκαφή Ὀκταγώνου Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη (πίν. 56-62)	81 - 88
10. Ἀνασκαφή εἰς τὸ νεκρομαντεῖον τοῦ Ἀχέρωντος ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ Δάκαρη (πίν. 63-64)	89 - 92
11. Ἀνασκαφή τοῦ Τείχους Δυμαίων ὑπὸ Εὐθυμίου Μαστροκώστα (πίν. 65-73)	93 - 98
12. Ἀνασκαφή Μυκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ (πίν. 74-79)	99 - 106
13. Ἀνασκαφή Μυκηνῶν ὑπὸ Νικολάου Μ. Βερδελῆ (πίν. 80-86)	107 - 113
14. Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 87-93)	114 - 121
15. Ἀνασκαφή Μεσσήνης ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου (πίν. 94-105)	122 - 129
16. Ἀνασκαφή Ἀφυσοῦ ὑπὸ Χρυσάνθου Χρήστου (πίν. 106-112)	130 - 136
17. Ἀνασκαφαὶ Ἀρχαίας Ἡλίδος ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη (πίν. 113-119)	137 - 140
18. Ἀνασκαφή ἐν τῷ ναῷ τῆς Καταπολιανῆς Πάρου ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου (πίν. 120-124)	141 - 147
19. Ἀνασκαφαὶ Νάξου ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος (πίν. 125-138)	148 - 155
20. Ἀνασκαφή Θήρας ὑπὸ Νικολάου Σ. Ζαφειροπούλου (πίν. 139-140)	156 - 157
21. Ἀνασκαφή Μυτιλήνης ὑπὸ Σεραφεῖμ Χαριτωνίδου (πίν. 141)	158 - 159
22. Ἀνασκαφαὶ Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (πίν. 142-154)	160 - 188
23. Ἀνασκαφαὶ Κατσαμπᾶ ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου (πίν. 155-160)	189 - 200
24. Ἀνασκαφαὶ Γάζι ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου (πίν. 161-162)	201 - 202
25. Ἀνασκαφαὶ Ἀγίου Ἡλίας ὑπὸ Εὐθυμίου Μαστροκώστα (πίν. 163-190)	203 - 217

Β'	Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων	218 - 224
Γ'	Ἀνέγερσις Μουσείων	224
Δ'	Ἀπαλλοτριώσεις	224
Ε'	Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	224 - 225
Ζ'	Α' Τακτικὴ Συνέλευσις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1963	226 - 227
Η'	Β' Τακτικὴ Συνέλευσις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1963	228 - 230
Θ'	Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1963	231 - 246
Ι'	Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1963 . . .	247 - 249
ΙΑ'	Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1963	250 - 263
ΙΒ'	Βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1963	264 - 268
ΙΓ'	Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας	269 - 275

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΟΡ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1963-1965

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ από (1/5/63)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (έως 11/4/63)

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Sir John Davidson Beazley.— 100 Holywell, Oxford, England.

Carl William Blegen.— Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.

† **Charles Picard.**

Louis Robert.— 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Oscar Broneer.— Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday.— 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

William Bell Dinsmoor.— Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

Sam Eitrem.— Oslo, Norvège. Majorstuveien 32A.

Pierre de la Coste - Messelière.— Les Ousches, par Melle, Deux -
Sèvres.

† Ἀντώνιος Κεραμόπουλος

Benjamin Dean Meritt.— Institute for Advanced Study, Princeton,
New Jersey, U.S.A.

† **Alfred Merlin.**

Charles H. Morgan.— Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

Martin P. Nilsson.— Bredgatan 25, Lund, Suède.

Homer Thompson.— Institute for Advanced Study, Princeton,
N. J., U.S.A.

Eugene Vanderpool.— Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

† **Otto Walter.**

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Helmuth Berve.— Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee), Deutschland.

Veselin Caikanovic.— Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter.— "Jerry Run", R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey.— University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

† **George W. Elderkin.**

Sir John Forsdyke.— 13. Sandringam Road, London, N. W. 11 England.

Stanislaw J. de Gasiorowski.—Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

† **Henri Grégoire.**

Hâmit Zübeyr Kosay.— T. K. Kültür Bakanlıği, Ancara, Turquie.

Scarlat Lambrino.— Università di Combra, Portogallo.

Ernst Meyer.— Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski.— Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller.— Dahlmannstr. 10, I, Göttingen, Deutschland.

Jeanne Robert.— 31 Av. du Parc Montsouris, Paris, XIVe, France.

† **Otto Rubensohn.**

Henri-Arnold Seyrig.— Institut français, B.P. 1424 Beyrouth, Liban.

Hidenaka Tanaka.— Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh.— Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.

Carl Weickert.— Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward.— 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex, England.

Walther Wrede.— Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

† **Gerard Mackworth-Young.**

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry.— Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France.

Richard David Barnett.— British Museum London, W.C.I.

Henri Ducoux.— 37 avenue de Versailles, Paris, France.

Karl Kübler.— Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle.— École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy.— Egyptian University of Cairo, Egypt.

William Stuart Thompson.— 60 East 42nd St., New York 17, N.Y. U.S.A.

Iwan Velkoff.— Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1963

Σημ. - Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταῖροι είναι Ισόβιοι.

1. * Αγγελόπουλος Θεόδωρος	26. * Γιαννουλάτου Άρτεμισία
2. Άλεξανδρῆ Όλγα	27. Γυαλίστρας Σέργιος
3. Άλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος	28. Δάκαρης Σωτήριος
4. Άλεξίου Στυλιανός	29. Δαλαμάγκας Έμμανουήλ
5. * Άλεξόπουλος Θεοφάνης	30. * Δηλιγιάννης Έπαμεινώνδας
6. * Αλιβιζᾶτος Άμύλκας	31. Δημαρᾶς Ίωάννης
7. * Αναγνωστόπουλος Ίωάννης	32. Δημητρακάκης ΔημήτριοςΚ.
8. * Αναστασιάδης Άναστάσιος	33. * Διαμαντόπουλος Άνδρέας
9. Άνδρειωμένου Άγγελική	34. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
10. Άνδρόνικος Έμμανουήλ	35. * Διαμαντοπούλου Άγνή
11. Άντωνιάδης Ίωάννης	36. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
12. Βαβρίτσας Άνδρέας	37. * Δουκάκη Εὐαθία
13. * Βαλάσης Θωμᾶς	38. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
14. * Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου Ειρήνη	39. Δρανδάκης Νικόλαος
15. Βασιλείου Ίωάννης	40. * Έξάρχος Νικόλαος
16. Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος	41. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
17. * Βελουδίου Μαρία	42. Ζέπος Παναγιώτης
18. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	43. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.
19. Βερδελῆς Νικόλαος	44. Ήλιόπουλος Γεώργιος
20. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	45. * Θεοφανείδης Βασίλειος
21. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	46. Θεοχάρης Δημήτριος
22. Γεωργούλης Κωνσταντῖνος Δ.	47. Ίακωβίδης Σπυρίδων
23. Γιαλούρης Νικόλαος	48. * Ίγγλέσης Σωτήριος
24. Γιαννακόπουλος Γεώργιος	49. Καζαμίας Θωμᾶς
25. * Γιαννόπουλος Δημήτριος	50. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος

51. * Καλιτσουνάκης 'Ιωάννης
52. Καλλίας Κωνσταντῖνος
53. * Καλλιγᾶς Μαρίνος
54. Καλλιπολίτης Βασίλειος
55. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
56. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
57. * Καντᾶς 'Ηλίας
58. * Καπρουλᾶς Γεώργιος
59. * Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
60. * Καραθανάσης Δημήτριος
61. Καραμανώλη - Σιγανίδου Μαρία
62. * Καρανδρέας 'Απόστολος
63. Καράσσης Χρήστος
64. * Καροῦζος Χρῖστος
65. * Καρούζου - Παπασπυρίδη Σέμνη
66. * Κάτσανος Νικόλαος
67. * Kent John
68. Κεραμόπουλλος Δημήτριος 'Α.
69. Κιουσόπουλος Δημήτριος
70. Κόλιας Γεώργιος
71. Κόλλας Περικλῆς
72. Κολοκοτρώνης Βλαδίμηρος
73. Κονιδάρης Γεράσιμος
74. * Κοντῆς 'Ιωάννης
75. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
76. * Κοντολέων Νικόλαος
77. Κοντόπουλος 'Αλέξανδρος
78. Κορρές Στυλιανός
79. Κορωναῖος Δημήτριος
80. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
81. * Κοτζίᾶς Νικόλαος
82. * Κουγέας Σωκράτης
83. Κουρμούλης Γεώργιος
84. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
85. Κριεζῆς 'Αντώνιος
86. * Κριεζῆς 'Εμμανουήλ
87. * Κριμπᾶς Βασίλειος
88. * Κριμπᾶς 'Ηλίας
89. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
90. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος
91. * Κωνσταντίνου 'Ιωάννα
92. * Κωττάκης Λεωνίδας
93. Λαζαρίδης Δημήτριος
94. Λαζαρίδης Παῦλος 'Ηρ.
95. * Λάππας Γεώργιος
96. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
97. * Μαγιάσης Σωτήριος
98. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
99. Μακκᾶς Λέων
100. Μανούσακας Μανοῦσος
101. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
102. * Μαντζούφας Γεώργιος
103. * Μαντούδης Μιχαήλ
104. * Μαριδάκης Γεώργιος
105. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
106. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
107. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
108. Μαυρομάτης Κ. Γ.
109. * Μαυρούλιας 'Ιωάννης
110. * Μέγας Γεώργιος
111. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
112. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
113. * Μηλιάδης 'Ιωάννης
114. * Μιράσγετζης Δημοσθένης
115. Μιτσὸς Μάρκελλος
116. Μιχελῆς Παναγιώτης

117. Μόστρας Βασίλειος
118. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
119. * Μπακαλάκης Γεώργιος
120. Μπάρλα Χαρίκλεια
121. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
122. Μπόνης Κωνσταντῖνος
123. Μπότσαρης Δημήτριος Τ.Ν.
124. Μπουφίδης Νικόλαος
125. Μυλωνᾶς Ἀλέξανδρος
126. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
127. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
128. * Νομικὸς Μᾶρκος
129. Νταῆς Ἀστέριος
130. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
131. Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία
132. * Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
133. * Πάλλας Δημήτριος
134. * Παμπούκας Ἀπόστολος
135. * Πανταζόπουλος Νικόλαος
136. * Παντελίδης Ἐμμανουὴλ
137. Παπαγιαννόπουλος-Παλαῖος Α.
138. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.
139. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης
140. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
141. * Παπαθανασίου Πάνος
142. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος
143. * Παπαῖωάννου Ἰωάννης
144. * Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος
145. * Παπαῖωάννου Πάνος
146. * Παπακωνσταντῖνου Κωνστ. Δ.
147. Παπαντωνίου Γεώργιος
148. Παπασταύρου Ἰωάννης
149. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
150. * Παπαστράτος Ἰωάννης
151. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
152. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
153. Παρασκευόπουλος Περικλῆς
154. * Πελεκανίδης Στυλιανὸς
155. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.
156. * Πέππας Ἀριστοτέλης
157. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
158. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
159. Πετράκος Βασίλειος
160. * Πετρόπουλος Γεώργιος
161. Πέτσας Φώτιος
162. Πλάτων Νικόλαος
163. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
164. * Πολίτης Λῆνος Ν.
165. * Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
166. * Πουλίτσας Παναγιώτης
167. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
168. * Πουρῆς Μιλτιάδης
169. * Πρινάρης Κίμων
170. Πρωτονοταρίου-Δεῖλακη Εὐαγγελία
171. * Ρουμπάνης Γεώργιος
172. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
173. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
174. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
175. Σακελλαρίου Ἀγνή
176. * Σακελλαρίου Γεώργιος
177. Σακελλαρίου Μ. Β.
178. * Σάρρου Αἰμιλία
179. Σεργόπουλος Γεώργιος
180. * Σκάσσης Ἐρρίκος
181. Σπυριδάκης Γεώργιος
182. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης

183. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης	200. Τριανταφυλλόπουλος 'Ιωάννης
184. * Σταθάτου 'Ελένη	201. Τσιριντάνης 'Αλέξανδρος
185. Σταθάτου Χριστίνα	202. Τωμαδάκης Νικόλαος
186. Σταματάκος 'Ιωάννης	203. Φατούρου Κάντω
187. Στασινοπούλου-Τουλούπα 'Εβη	204. Φιλιππάκη Βαρβάρα
188. * Σταυρόπουλος Κωνστ. 'Αγγ.	205. * Φουντούλης Δημήτριος
189. * Σταυρόπουλος Φοῖβος	206. Φραγκιδάκης 'Ιωάννης
190. * Στεργιόπουλος Δημήτριος	207. Φραγκούλης Γεώργιος
191. * Στίκας Εὐστάθιος	208. * Χαβιαράς Νικήτας
192. Συνοδινός 'Ελευθέριος	209. * Χαρίτος 'Ιωάννης
193. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.	210. Χαριτωνίδης Σεραφείμ
194. Σωτηρίου Μαρία	211. * Χατζηδάκης 'Εμμανουήλ
195. * Τεγοπούλου - 'Ηλιοῦ 'Αλεξάνδρα	212. Χατζηκακίδης 'Αθανάσιος Δ.
196. Τενεκίδης Γεώργιος	213. Χατζηνικολάου 'Αννα
197. Τούλ Χάρης	214. Χρήστου Χρύσανθος
198. * Τραυλός 'Ιωάννης Μ.	215. * Χριστόπουλος Μιχαήλ
199. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς	

Τυπογρ. Ν. ΕΣΤΙΑ-Β. Ν. Καργαδούρη Μαυρομιχάλη 134 - 'Αθήναι

Μεταλλογραφήματα : Κωνστ. Ε. Χαλκιοπούλου - 'Αγ. Μάρκου 14

1 9 6 5

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1963

Κυρίαί καὶ Κύριοι Ἑταῖροι,

Πρὸ παντὸς ἀπολογισμοῦ τοῦ Ἔργου τῆς Ἑταιρείας τὸ Συμβούλιον αὐτῆς προτάσσει, μετὰ βαθείας συγκινήσεως καὶ εὐλαβείας, μνημοσύνους λόγους ἐπὶ τῇ ὀδυνηρᾷ ἀπωλείᾳ τοῦ προστάτου της καὶ ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συμβουλίου, τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου.

Ἡ 6^η Μαρτίου 1964 ὑπῆρξεν ἀποφρὰς ἡμέρα ὃχι μόνον διὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἀλλὰ διὰ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμόν· διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐσβέσθη, ἐν τῇ ἀκμῇ ἀκόμῃ τῆς ἡλικίας του, βασιλεὺς ἀγαθὸς καὶ ἄκρως φιλόπατρις, μετ' ἀκλονήτου πάντοτε εὐσταθείας ἀποβλέψας εἰς τὸ συμφέρον τῆς Χώρας, καρτερικῶς δὲ καὶ γενναίως ὑπομείνας πᾶσαν ἀντίξοον ἐθνικὴν περιστάσιν, παριδὼν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν διαβρώσασαν αὐτὸν ἀπηνῆ νόσον χάριν τῆς Πατρίδος.

Ὁ βασιλεὺς Παῦλος ὑπῆρξε μία μεγάλη ἑλληνικὴ ψυχὴ, ὑπόδειγμα σωφροσύνης, ἀνεξικακίας, δικαιοσύνης καὶ φιλοπατρίας, μετ' ἐκτάκτου στοργῆς πάντοτε ἀποβλέψας εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον τῆς Πατρίδος.

Ἡ μορφή καὶ τὸ παράδειγμά του ἀποτελεῖ μεγάλῃν ἠθικὴν κληρονομίαν διὰ πάντα Ἑλλήνα πονοῦντα τὴν μεγαλῶνυμον ταύτην γωνίαν τῆς γῆς καὶ ποθοῦντα τὴν ἑνδοξον συνέχειαν τῆς ἱστορίας της.

Τιμῶντες εὐλαβῶς τὴν μνήμην του παρακαλῶ, ὅπως, ἐγειρόμενοι, τηρήσωμεν ὀλιγόστιγμον σιγὴν.

Συνεχίζοντες ἤδη τὸν πένθιμον ἡμῶν κατάλογον θὰ ἀποτίσωμεν φόρον τιμῆς καὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐκλιπόντων συνεργατῶν καὶ ἐταίρων.

Ἐκ τῶν ἐπιτίμων Συμβούλων τῆς Ἑταιρείας ἐξέλιπε πέρυσι, πλήρης ἡμερῶν, ὁ Gorham Phillips Stevens διαπρεπῆς ἀρχιτέκτων - ἀρχαιολόγος, διατελέσας ἐπανειλημμένως Διευθυντῆς τῆς ἐνταῦθα Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν.

Ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸν βίον μέχρι καὶ τῆς τελευταίας του πνοῆς, ἀφιέρωσεν ὁ Stevens εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν κλασσικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος.

Τῆς Ἀκροπόλεως ἰδίᾳ τὰ ἀθάνατα μνημεῖα ἐξονυχιστικῶς ἐμελέτησεν ὁ μεταστὰς δημοσιεύσας μετὰ τοῦ Paton μὲν τὸ μνημειῶδες περὶ Ἐρεχθίδου σύγγραμμα, μόνος δὲ πλείστας ἐπὶ μέρους μελέτας περὶ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῆς Περικλείου εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως, παρασχὼν δ' ἐν τέλει καὶ πολύτιμον πρόπλασμα τοῦ συνόλου τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ Βράχου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν τελειότεραν καὶ λεπτομερεστέραν μέχρι τοῦδε ἀναπαράστασιν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τὰ ἔργα τοῦ Stevens διακρίνει ἄκρα εὐσυνειδησία καὶ σαφήνεια, τὰ δὲ σχέδιά του διαπνέει πάντοτε λεπτότατον καλλιτεχνικὸν αἶσθημα.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τοῦ εἴμεθα εὐγνώμονες ὄχι μόνον διὰ τὰ πολύτιμα ἀρχιτεκτονικά του δημοσιεύματα ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἄκρατον φιλελληνισμόν του καὶ μάλιστα διὰ τὰ φιλόφθωρα αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἐξεδήλωσε πρὸς ἡμᾶς μετὰ τῆς ἐλληνίδος συζύγου του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς.

Ἐκ τῶν ἐταίρων ἡμῶν ἐξέλιπεν εἰς βαθὺ γῆρας ἡ Αἰμιλία Σάροου. Κόρη τοῦ σοφοῦ παλαιοῦ Χίου γυμνασιάρχου Γ. Ζολώτα, ἐβοήθησεν, ἀπὸ νεαρᾶς ἤδη ἡλικίας, τὸν πατέρα της εἰς τὴν

συγγραφήν τῆς δτόμου ἱστορίας τῆς Χίου, συνέγραψε δ' ἔπειτα καὶ πλείστας ὅσας πολυτίμους διατριβάς, σχετιζομένας πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν ἰδίᾳ Χίον.

Μετέστη ἐπίσης ἐξ ἡμῶν προώρως ὁ ἑταῖρος Μιχαήλ Μαντούδης, ἐπὶ μακρὸν καὶ εὐδοκίμως διατελέσας διευθυντῆς Γραμμάτων ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας καὶ μετὰ στοργῆς πάντοτε παρακολουθήσας τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας μας.

Μεγάλως ὡσαύτως ἐλύπησεν ἡμᾶς ὁ θάνατος τῶν ἑταίρων Ἰωάννου Σεργοπούλου, Γεωργίου Καραγιαννοπούλου, Ἰωάννου Θανασουλοπούλου, Θεοδώρου Πετρακοπούλου καὶ Εὐαγγέλου Κρητικοῦ, οἵτινες ἐπέδειξαν πάντοτε ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον των ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Ἀλλὰ τὸ βαρύντατον πλήγμα κατέφερεν ὁ θάνατος κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 63 εἰς αὐτὸ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας μας, ἀφαρπάσας ἐξ ἡμῶν τὸν πολύτιμον συνεργάτην Ἰωάννην Παπαδημητρίου.

Ὁ αἰφνιδίως καὶ ὅλως ἀδοκῆτως ἐκλιπὼν συνάδελφος ἐγεννήθη τὸ 1904 εἰς Σκῦρον, ἐσπούδασε δ' ἔπειτα ἀρχαιολογίαν εἰς τὰ Παν/μια τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Βερολίνου καὶ τοῦ Μονάχου, τὸ δὲ 29 διωρίσθη Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων. Ἀπὸ τοῦ 34 μέχρι τοῦ 53 ὑπηρέτησεν ὡς Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων εἰς διαφόρους περιφερείας, μέχρις ὅτου τὸ 58 διωρίσθη Διευθυντῆς τῆς Ἀρχ. Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας κατ' ἀρχὰς καὶ Προεδρίας ἔπειτα καὶ τέλος τὸ 60 κατέλαβε τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν θέσιν τοῦ Γ. Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων.

Προικισμένος μὲ εὐφυΐαν, ὀξυδέρκειαν καὶ μεγάλην ἐργατικότητα ἐνήργησεν ὁ Παπαδημητρίου πολλὰς καὶ ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφὰς εἰς Σκῦρον, Κέρκυραν, Νικόπολιν, Ἐπίδαυρον, Μυκῆνας καὶ Βραυρῶνα.

Εἰς τὰς δύο τελευταίας ταύτας ἀνασκαφὰς ὡς καὶ εἰς τὸ πολύτιμον εὖρημα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Πειραιῶς τὸν ἐβοήθησεν ἰδιαίτερος ἡ τύχη, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ἐτόνιζε.

Καὶ εἰς μὲν τὰς Μυκῆνας ἐξ ἀφορμῆς τυχαίας εὐρέσεως μυκηναϊκῆς ἐπιτυμβίου στήλης γενομένης κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμῆστρας ἀπεκάλυψε τὸν σημαντικὸν ἐξωτερικὸν ταφικὸν περίβολον, τὰ εὐρήματα τοῦ ὁποίου ἐκλόνησαν μερικὰς ἰδέας περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ· εἰς δὲ τὴν Βραυρωνᾶ δι' ἐπιμόνου ἀνιχνεύσεως καὶ ἐρεῦνης του ἦλθον εἰς φῶς ὅχι μόνον δλόκληρον τὸ συγκρότημα τοῦ σπουδαίου διὰ τὴν ἀττικὴν λατρείαν ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος ἀλλὰ καὶ ἡ πληρεστέρα καὶ γοητευτικώτερα συλλογὴ ἐλληνικῶν ἔργων τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., τὴν ὁποίαν δυστυχῶς δὲν προέλαβε νὰ δημοσιεύσῃ λεπτομερῶς.

Ἀκούραστος καὶ ἀνήσυχος ἐργάτης τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης προσέφερεν ἐπίσης ὁ Παπαδημητρίου μὲ τὴν δημιουργικὴν πνοήν του μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κλάδον, τὸν ὁποῖον ὠργάνωσεν ἐπὶ νέων βάσεων.

Τοιοῦτο ἐν ὀλίγοις τὸ ἔργον τοῦ Παπαδημητρίου, ὅπερ δυστυχῶς ἀνέκοψε προώρως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπελθὼν ὁ θάνατος, στερήσας τὴν εὐάριθμον χορείαν τῶν ἐργατῶν τῆς ἀρχαιολογίας ἐνὸς τῶν καλυτέρων συνεργατῶν, τὴν δὲ Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἀφωσιωμένου καὶ πολυτίμου Συμβούλου της, τοῦ ὁποίου ζωηρὰ θὰ παραμένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς ἡ μνήμη.

Στρέφοντες ἤδη τὸν λόγον πρὸς τὸ Ἔργον τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξωμεν τὴν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἔκθεσιν ἡμῶν.

.....

(Ἔπεται ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1963).

.....

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1963 ἀντάξιον τῆς ἱστορίας της καὶ εὐοίωνον διὰ τὴν συνέχειαν αὐτῆς.

Α. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ

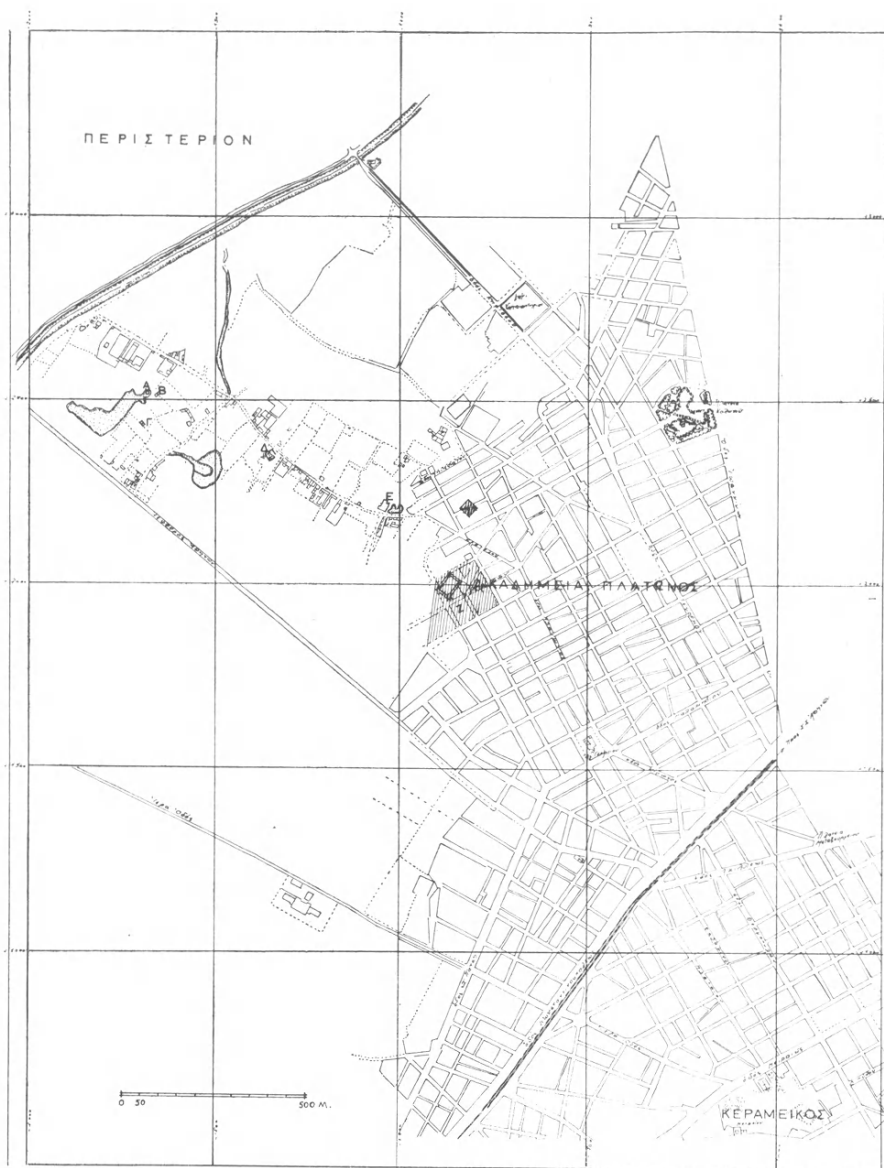
Συνεχίσθησαν και ἐφέτος εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι, διεξαχθεῖσαι, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, τόσον ἐντὸς τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου, ὅσον καὶ ἐντὸς τῶν γειτονικῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων Βενέτα (ΠΑΕ 1962, σ. 8-11) καὶ Μαυρίκη (εἰκ. 1).

Εἰς τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Δημοσίου ἡ ἔρευνα περιορίσθη νοτίως τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας, ἥτοι εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Στεγάστρου καὶ τῆς προεκτάσεως τῆς ὁδοῦ Κρατύλου χώρον. Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ τμήματος τούτου ἐκρίθη ἀναγκαία, διότι κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Στεγάστρου καὶ δὴ κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς διανοίξεως τῶν θεμελίων τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶχον ἀποκαλυφθῇ ἐντὸς τῶν χανδάκων λείψανα πυρῶν-θυσίων, ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, δίδοντα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι αἱ ἐκτὸς τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας ἐπὶ ἀνοικτοῦ χώρου τελεσθεῖσαι θυσίαι ἐπεξετείνοντο ἔτι περαιτέρω πρὸς Νότον.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ εἰς ἑκτασιν 15.20×11.70 μ. ἀφηρέθη κατὰ στρώματα ἐπίχωσις ὑπερβαίνουσα συνολικῶς τὰ τρία μέτρα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εὑρεθῇ, εἰς βάθος 0.95 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, βυζαντινὸν στρῶμα, πάχους 0.40 μ., κάτωθεν δ' αὐτοῦ καὶ μέχρι βάθους 2.20 μ. ρωμαϊκὸν καὶ ἐλληνιστικόν, ὡς καὶ ἀρκετὰ λείψανα κτισμάτων — μικρῶν δωματίων — χωρούντων ὑπὸ τὴν παρακειμένην ὁδὸν καὶ σφωζομένων μόνον κατὰ τὴν ἐκ λιθαρίων θεμελιώσιν των (πίν. 1). Ἐντεῦθεν ἐκτὸς τῶν ἀφθόνων ὀστράκων εἶχομεν καὶ εὐάριθμα χαλκᾶ νομίσματα¹ ὡς Βανδάλων 5ου μ. Χ. αἰ. Ἀθηνῶν 3ου καὶ 2ου π. Χ. αἰ., ὧν ἓν κληρούχων Ἀθηναίων Πεπαρήθου (255-229 π. Χ.), πρβλ. SVORONOS, Les Monnaies d'Athènes, πίν. 25, ἀρ. 36-42², Κορίνθου 3ου π. Χ. αἰ., καὶ Ἀθηνῶν τέλους 4ου π. Χ. αἰ. Τέλος εἰς βάθος τριῶν μέτρων καὶ πλέον, τῇ βοηθείᾳ δοκιμαστικῶν τάφρων, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐκτεταμένου γεωμετρικοῦ στρώματος συνε-

1 Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ἐφετινῶν νομισμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν διευθύντριαν τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Εἰρήνην Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου καὶ τὴν κ. Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου.

2 Ὁ Μ. THOMSON ἐν Some Athenian Cleruchy Money, Hesperia 10, 1941, σ. 199-236, ἀναθεωρεῖ τὸν ΣΒΟΡΩΝΟΝ καὶ κατατάσσει τοὺς ἀπεικονιζομένους εἰς τὸν πίνακα 25 τύπους τῆς Πεπαρήθου, Σκιάθου καὶ Ἐλευσίνος (Δήμητρα καὶ κέρνος εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν) εἰς τὴν σειρὰν τῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχόντων. Πιστεύει δὲ ὅτι εἶναι κοπαὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ νομισματοκοπείου.

Εικ. 1. Τὰ ὑπὸ ἐξερεύνησιν ἰδιωτικά ἀγροκτήματα «Χωματερῆς» Μαυρίκη (Α,Β,Γ) καὶ Βενέτα (Δ) ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Δημοσίου (Ε) καὶ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς Ἀκαδημείας (Ζ).

Α καὶ Β = Δεξαμεναὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Γ = Νεκρικὸς περίβολος.

Δ = Οἰκία Ἀκαδημείας Πλάτωνος Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ε = Στέγαστρον οἰκίας Ἀκαδήμου καὶ ἱερᾶς οἰκίας.

Ζ = Ἀρχαιολ. χώρος ἀνασκαφῆς Ἀκαδημείας.

χιζομένου ἐπίσης κάτωθεν τῆς ὁδοῦ, ὡς καὶ πυρᾶς καταλαμβανούσης ἔκτασιν 0.70×0.50 (πίν. 1β).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ λεχθῇ ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ὁ γήλοφος, ἐφ' οὗ καὶ ἡ Ἱερὰ Οἰκία, ἐπεκτείνεται ἀρκετὰ πρὸς Νότον καὶ θὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ὡς χώρος ἀνοικτῶν θυσιῶν, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ νεώτεραι τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος (ΠΑΕ 1962, σ. 7).

Καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1963 συνεχίσθη ἀνελλιπῶς ἡ παρακολούθησις τῶν γενομένων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην χωματοληπτικῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερύνησις τῶν κατ' αὐτὰς ἀποκαλυπτομένων ἀρχαίων λειψάνων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀντιμετωπίσαμεν πολλὰς δυσκολίας. Τὸ πλέον δυσάρεστον εἶναι ὅτι εἰς τὰ εἰρημένα ἀγροκτήματα, λόγῳ τῆς ἀχανοῦς ἐκτάσεώς των καὶ τῶν ἀσαφῶν ὁρίων των — πρόκειται περὶ χώρων ἐκτὸς σχεδίου Πόλεως κειμένων—, ὡς καὶ τῶν μεγάλων μεταβολῶν τῶν δημιουργουμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των ἐκ τῆς διὰ μηχανικῶν μέσων καὶ μὲ ταχύτατον ρυθμὸν γινομένης ἐκσκαφῆς καὶ δὴ κατὰ ποικίλα ἐπίπεδα συγχρόνως, αἱ μετρήσεις δι' ἀποτύπωσιν εἶναι δυσχερέσταται, ἂν μὴ καὶ ἀδύνατοι, διὰ τὸν μὴ ἔχοντα γνώσεις τοπογραφίας. Τούτου δ' ἕνεκεν ἀκριβῶς εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα ἠναγκάσθημεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν πρόχειρον τοπογραφικὸν διάγραμμα (εἰκ. 2), ἐφ' οὗ ἐσημειώθη κατὰ προσέγγισιν ἡ θέσις τῶν διαφόρων ἀρχαίων, φροντίσαντες παραλλήλως νὰ καταχωρίσωμεν ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τῆς ἀνασκαφῆς τὸ βάθος τῆς εὐρέσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ὡς καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν.

Εἰς τὸ ἀγρόκτημα τῶν ἀδελφῶν Βενέτα (εἰκ. 1, Δ) ἐγένοντο ἐφέτος καὶ ἄλλα ἀξιόλογα εὐρήματα (ΠΑΕ 1962, σ. 8), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἄλλο φρέαρ (βλ. εἰκ. 2, Φ₈), μὲ μονόλιθον πώρινον περιστόμιον, ὅπερ ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι τὸ φρέαρ τοῦτο (πίν. 2) ἀρχικῆς κατασκευῆς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῆς διατηρουμένης εἰς βαθύτερα σημεῖα γνωστῆς πηλίνης ἐπενδύσεώς του, ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, μέχρι καὶ τῆς πρωτοχριστιανικῆς περιόδου, ἀφ' οὗ ἀνυψώθη τὸ στόμιόν του μέχρι τῆς τότε ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, διὰ παντὸς εἶδους λιθίνου καὶ μαρμαρίνου ὕλικου, κυρίως δὲ ἐκ κατεστραμμένων ἀρχαίων μνημείων. Πρὸς διάσωσιν καὶ μελέτην τῶν τελευταίων ἀπεφασίσθη ἡ διάλυσις τοῦ νεωτέρου στομίου τοῦ φρέατος μέχρι καὶ τῆς ἀρχικῆς πηλίνης ἐπενδύσεώς του (πίν. 2β, 3α καὶ β). Ἐντεῦθεν περισυνελέγησαν: 1) Πλεῖστα ὅσα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (πίν. 4α)— κίονες μὲ ραβδώσεις καὶ ἀρράβδωτοι, τμήματα δόμων μαρμαρίνων, τινὲς τῶν ὁποίων παρουσιάζουν δείγματα μεταγενεστέρως χρήσεως, ὡς ἐγχαράκτον σταυρὸν μὲ Α καὶ Ω ἐκατέρωθεν κλπ. 2) Πέντε τεμάχια, πάντα σχεδὸν συναρμόζοντα καὶ προερχόμενα ἐκ θαυμασίου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου τοῦ

4ου π. Χ. αἰῶνος, μετὰ παράστασιν γυναικείας μορφῆς καθημένης πρὸ στήλης (πίν. 4β καὶ 5), ἐφ' ἧς (πίν. 5β) ἡ ἐπιγραφή:

Ι Π Π Υ Λ [Λ Ο Σ]
 Ι Α Σ Ο Ν [Ο Σ]
 Ε Ι Ρ Ε Σ Ι Δ [Η Σ]
 Λ Υ Σ Ι Π Π Ι Δ Η [Σ]
 Ι Α Σ Ο Ν Ο Σ
 Ε Ι Ρ Ε Σ Ι Δ Η Σ

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν, εὐκόλως συμπληρωθεῖσαν κατὰ τὸ ἐλλειπὸν μικρὸν αὐτῆς μέρος, παρατηροῦμεν τὰ κάτωθι: Τὸ ὄνομα Ἰππυλλος — καὶ δὴ Ἀθηναῖος — εἶναι γνωστὸν μέχρι τοῦδε ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους (Σφήκες 1301). Ἰππυλλον ἐπίσης ἔχομεν καὶ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3734 μαρμαρίνης ληκύθου τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου, μετ' ἐκτυπον παράστασιν κρανοφόρου ἀνδρὸς μεταξὺ δύο ἄλλων μορφῶν (βλ. ΑΕ 1939 - 41, Χρονικά, σ. 15, εἰκ. 25). Ἡ προέλευσις τοῦ προσκλήματος τούτου εἶναι, ὡς φαίνεται, ἄγνωστος. Πάντως ἡ ἄνωθεν τῶν μορφῶν ἐπιγραφή εἶναι, Ι Π Π Υ Λ Λ Ο Σ Ι Π Π Υ Λ Λ Ο Σ Α Ν Α Ι Τ Ι Ο Σ καὶ οὐχί, ὡς ἐσφαλμένως ἐδημοσιεύθη, Ι Π Π Υ Λ Λ Ο Σ Ι Π Π Υ Λ Ο ... Ι Α Π Ο Σ.

Τὸ δημοτικὸν Εἰρεσιδῆς, ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Κηφισὸν τοποθετουμένου καὶ εἰς τὴν Ἀκαμαντίδα φυλὴν ἀνήκοντος Δήμου Εἰρεσιδῶν, μεταγενεστέρως γράφεται καὶ μετ' ἡ ἤτοι ΗΡΕΣΙΔΗΣ (βλ. IG II* 5997 ΝΕΙΚΙΑΣ ΑΦΡΟΔΙΣΙΟ[Υ].ΗΡΕΣΙΔΗΣ) 3) Τμήμα ἀναγλύφου, μετ' σκηνὴν ἀμαζονομαχίας (πίν. 6α), προσερχόμενον προφανῶς ἐκ τοῦ ἐκεῖ που πλησίον — δυτικῶς τοῦ Φ₈ — ἀνακαλυφθέντος πέρυσι τεμαχισμένου σώματος τῆς σαρκοφάγου, ὡς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κλινομόρφου καλύμματος τῆς, μετ' τὸ ἡμιεξηλωμένον ζεῦγος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς (βλ. ΠΑΕ 1962, σ. 9-11, πίν. 4γ, 5 καὶ 6) καὶ τὰς εἰς τὰ ἄκρα του ἐμφανιζομένας διὰ πρώτην φορὰν παραστάσεις (πίν. 7α).

Λεπτομερὲς ἐξέτασις τῶν ἀποτυπωμάτων τῆς ἀμαζονομαχίας ἢ ἔστω καὶ προσπάθεια πρὸς συναρμολόγησιν αὐτῶν δὲν ἐγένετο ἀκόμη, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀγνοεῖται τὸ ἀνακαλυφθὲν ἤδη μέρος τοῦ σώματος τῆς σαρκοφάγου. Τὰ ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ἀνευρεθέντα γενικῶς ἀρχαῖα ἐξησφαλίσθησαν, ὡς γνωστόν, εἰς εἰδικὴν ἀποθήκην, κατόπιν τῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ἐσημειώθησαν ἐσχάτως ἐκ μέρους τῶν ἀρχαιοκαπήλων εἰς τὰ Μουσεῖα καὶ τὰς ἀρχ. Συλλογὰς. Ἐλπίζομεν ὅμως, ὅτι τὰ ἐλλείποντα ἀποτμήματα τῆς σαρκοφάγου θὰ εἶναι κεχωσμένα εἰς τὰ παρακείμενα ἀγροικτήματα, ὁπόθεν εἶχομεν καὶ εὐάριθμα μικρὰ τεμάχια τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ἐχόντες πάντως ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα, ὡς καὶ τὴν τοῦ συναδέλφου κ. Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ σχετικὴν ἐναίσιμον διατριβήν¹, δυνάμεθα νὰ εἰ-

1 Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, Ἀθῆναι 1958.

πωμεν, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων τούτων — μορφαὶ ἐντόνως ἐκτυποὶ — καὶ ἡ σύνθεσις τῶν συμπλεγμάτων, μετὰ τὴν συμπύκνωσιν καὶ τὴν πλήρωσιν τοῦ βάθους, ὅπερ καλύπτεται ἐντελῶς, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ παραδείγματα τῆς ομάδος III (σ. 24, ἀριθ. 114-124) καὶ μετὰ ἄλλα τῆς ἰδίας ομάδος, μετὰ παράστασιν μάχης μεταξὺ πολεμιστῶν ἢ τῆς Τρωικῆς μάχης παρὰ τὰ πλοῖα (ἐ.ἀ. σ. 22, ἀριθ. 94-113α). Ἀλλὰ τὸ κόσμημα τῆς κορωνίδος εἶναι ὅμοιον μετὰ ὠρισμένα παραδείγματα ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν ομάδα III δηλ. *μαίανδρο* = ἀριθ. 94 (Μουσ. Τάραντος), ἀριθ. 107 ('Εφεσσος), ἀριθ. 110 (Κέρκυρα). *Λέσβιον* καὶ *Ἰωνικὸν* κυμάτιον = εἰς ὅλα γενικῶς τὰ παραδείγματα τῆς III ομάδος.

Ἡ σαρκοφάγος μας τέλος δύναται χρονολογικῶς νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν στροφὴν ἀπὸ τοῦ 2ου πρὸς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα (190-210 μ. Χ.).

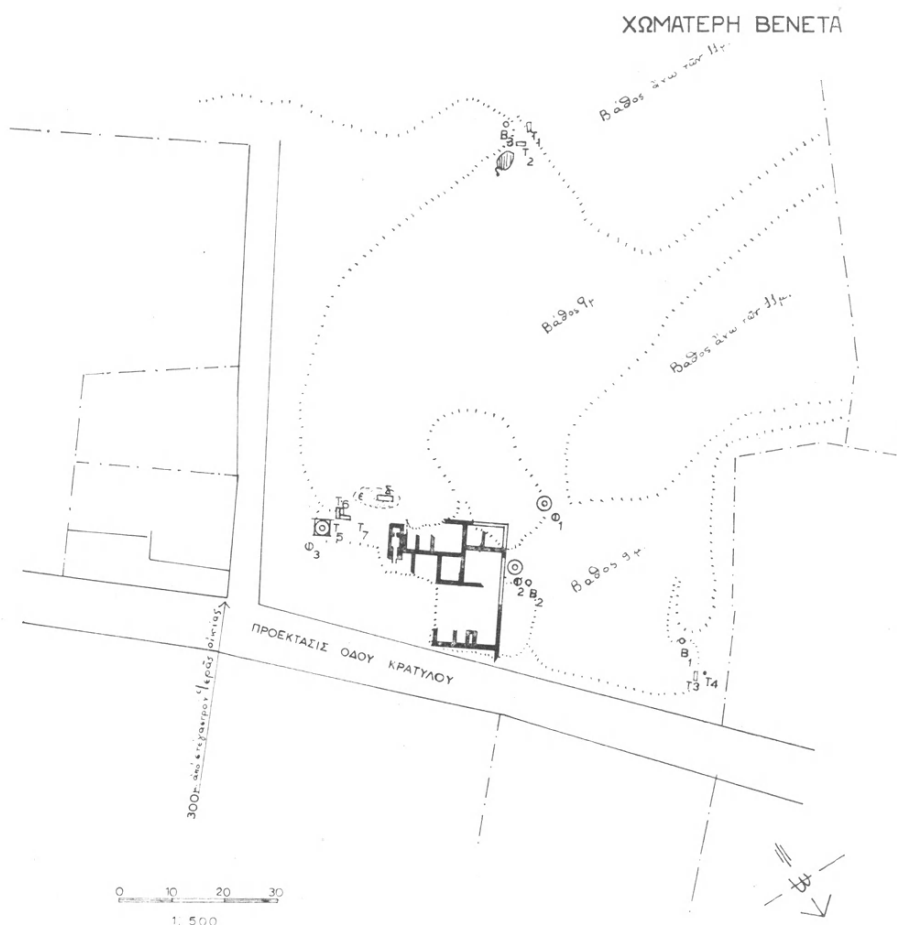
Ἀμέσως κατωτέρω θὰ ἐκθέσωμεν ἐν περιλήψει τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας ὠλοκληρωμένης ἀνασκαφῆς τῶν ἡμιεξερευνηθέντων ἄλλων δύο ὁμοίων πρὸς τὸ 3 φρέατων, βόθρων καὶ κτισμάτων (ΠΑΕ ἐ.ἀ. σ. 9-11 καὶ 'Εργον 1963, σ. 9-17). Συγχρόνως θὰ γίνῃ μνεία τῶν ἀνακαλυφθέντων εὐρημάτων, διαφορῶν τάφων κλπ., ἅτινα, ἐπισημανθέντα εἰς τὴν κατὰ μῆκος τοῦ ἀγροκτήματος ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΔ. διανοιχθεῖσαν διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς εὐρυτάτην — διὰ τὴν κίνησιν τῶν πρὸς ἀποκομιδὴν τοῦ χώματος αὐτοκινήτων — καὶ βαθεῖαν αὐλάκα (ἐφθασεν εἰς βάθος 9-11 μ.), σημειοῦνται ἀπαξάπαντα ἐν τῷ οἰκείῳ τοπογραφικῷ διαγράμματι (εἰκ. 2).

Ἡ χρῆσις μηχανικῶν μέσων εἰς χώρους παρουσιάζοντας ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον εἶναι ὄντως καταστρεπτική. Ἡμεῖς, πάντως, παρακολουθοῦντες συνεχῶς τὴν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην χωματοληψίαν, ἐπεσημάναμεν ἐγκαίρως διάφορα σημεῖα, ἐπετύχομεν τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἔρευναν αὐτῶν διὰ τῶν ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς.

Φρέαρ 2. Τοῦτο ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὴν ὡς χειλὸς «μεγάλου πίθου». Ἐπρόκειτο βεβαίως περὶ τοῦ περιστομίου του. Ἡ χωματοληψία, χωρήσασα καὶ ἐνταῦθα εἰς βάθος 10 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν εἰς τὴν πορείαν τῆς αὐλάκος σχεδὸν τῆς μιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς, ὡς ἤδη ἐλέχθη (ΠΑΕ 1962, σ. 9), κεκαλυμμένης βεβαίως ἀκόμη διὰ λίθων καὶ ἄλλου ὕλικου, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται πάντοτε πρὸς πλήρωσιν τοῦ μεταξὺ τῆς πηλίνης ἐπενδύσεως καὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ φρέατος σχηματιζομένου κενοῦ.

Ἡ πηλίνη ἐπένδυσις τοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 5.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (ΠΑΕ ἐ.ἀ. εἰκ. 2), δηλ. βάθος εἰς ὃ ἀνεμένετο διὰ φρέαρ τοῦ 4ου π. Χ. αἰ., δεδομένου ὅτι ἡ ἐπίχωσις τοῦ Κηφισοῦ ἢ διαχωρίζουσα τὸ κλασσικὸν ἀπὸ τὸ ἀρχαϊκὸν στρῶμα συναντᾶται ἐνταῦθα εἰς βάθος 6.70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ἡ ἀπογύμνωσις τοῦ φρέατος κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἐφθασεν εἰς βάθος ἐξ δακτυλίων. Ἐκαστος δακτύλιος ἀποτελεῖται ἐκ

τριῶν τεμαχίων, μετὰ μηχανοειδοῦς ἐντμήσεως. Διάμετρος δακτυλίου = 0.88. Ἐκαστον τεμάχιον τοῦ δακτυλίου ἔχει: ὕψος 0.65, μῆκος 0.95 καὶ πάχος ἄνω μὲν (μετὰ τῆς ἐνισχύσεως) 0.045, κάτω δὲ 0.035.

Εἰκ. 2. Πρόχειρον τοπογραφικὸν διάγραμμα «Χωματερῆς» Βενέτα.

Φ 1-3 = Φρέατα. Β 1-3 = Βόθροι. Τ 1-7 = Τάφοι. Δ = Πῶμα σαρκοφάγου.
α-ε = Χῶροι εὐρέσεως ἀρχαίων.

Αἱ μηχανοειδεῖς ἐντμήσεις τῶν πλακῶν εἶναι ἀνόμοιαι ὥς πρὸς τὸ μέγεθος. Βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ ἐρευνηθέντα μέχρι τοῦδε τοῦ αὐτοῦ τύπου φρέατα ὁ μνηίσκος ἀποκλίνει τοῦ μέσου τῆς πλακῆς — τοποθετεῖται δηλ. ἀριστερᾷ ὥς

πρὸς τὸν θεατὴν —, ἐν ᾧ σχεδὸν πάντοτε ἡ εὐθεΐα αὐτοῦ πλευρὰ συμπίπτει πρὸς τὸ ὕψος τῆς πλακῆς.

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι παρὰ τὰς προσπαθείας μας δὲν κατωρθώθη ἡ ἀπόσπασις τῶν δακτυλίων — ἢ μᾶλλον τῶν μερῶν αὐτῶν — ἀκεραίῳ. Τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὴν ὑγρασίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ, ὅστις εἶναι ἀκάθαρτος καὶ ἐνίοτε οὐχὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρώματος.

Τὰ ἐκ τοῦ φρέατος 2 προελθόντα ὅστρακα ἀνήκουν γενικῶς εἰς μεγάλα ἀγγεῖα κοινῆς χρήσεως, ὡς καὶ εἰς μικρὰ μελαμβαφῇ Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης ἔχομεν ἀρκετὰ τεμάχια κονιάματος λευκοῦ, ἐρυθροῦ ἢ κιτρίνου χρώματος, ἀρκετοὺς μεγάλους ἀργοὺς λίθους καὶ εὐμεγέθη τμήματα μωσαϊκοῦ δαπέδου, στερεᾶς ἢ μᾶλλον καλῆς κατασκευῆς, ἄνευ ὅμως διακοσμητικῶν στοιχείων. Τὰ τελευταῖα μάλιστα τούτων ἐπλήρουν τὸν τρίτον δακτύλιον τῆς πηλίνης ἐπενδύσεως, δηλ. τὸ σημεῖον τοῦ φρέατος ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχισαν νὰ σπανίζουν τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα.

Παραλλήλως πρὸς τὴν διάλυσιν τῆς λιθοδομῆς καὶ τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπενδύσεως ἐπεχειρήθη καὶ στρωματογραφικὴ ἐξέτασις εἰς τὴν ἐκατέρωθεν τοῦ φρέατος πορείαν τοῦ σκάμματος, κατ' αὐτὴν δὲ παρετηρήσαμεν τὰ κάτωθι:

1) Παρὰ τὸν πρῶτον (ἐκ τῶν ἄνω) δακτύλιον εὐρέθησαν ἐνσφράγιστος λαβή, μὲ ἀκαθόριστον θέμα, ὡς καὶ τεμάχια κονιάματος λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. 2) Παρὰ τὸν δεύτερον δακτύλιον συνελέγησαν ὀλίγα ὅστρακα ἀγγείων ἑλληνιστικῶν ὡς καὶ κοινῆς χρήσεως. 3) Παρὰ τὸν τέταρτον δακτύλιον ἐλάχιστα ὅστρακα κοινὰ καὶ δύο μελαμβαφῇ, ὧν τὸ ἐν σαφῶς κλασσικόν, ὡς ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ βερνικίου. 4) Ὁ πέμπτος δακτύλιος κεῖται ἐντὸς τοῦ διαχωριστικοῦ στρώματος κλασσικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς περιόδου δηλ. εἰς τὴν ἀμώδῃ ἐνταῦθα ἐπίχωσιν τοῦ Κηφισοῦ, ἥτις εἰς ἄλλα μέρη τῆς «Χωματερῆς», ὡς καὶ ἄλλαχού, ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν ποταμίων χαλίκων — τοῦ «σώρου» — καὶ φθάνει τὸ πάχος τοῦ ἐνὸς μέτρου. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφανὲς διαφορὰ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τοῦ χείλους τῶν πλακῶν τοῦ πέμπτου δακτυλίου ἐν σχέσει πρὸς τὸ τῶν ἄλλων, ὡς καὶ ἡ ποιότης, ἀλλὰ καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ (ὁ τοῦ πέμπτου δακτυλίου εἶναι ὑπέρυθρος, ἐν ᾧ τῶν ἄλλων κίτρινος). Λόγῳ δὲ τῆς καλυτέρας διατηρήσεώς του κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις ὅλων τῶν ἐπὶ τοῦ χείλους ἐντύπων στοιχείων. 5) Παρὰ τὸν ἕκτον τέλος δακτύλιον ἐπεσημάνθη ἐκτεταμένον καὶ παχὺ στῶμα, μὲ λείψανα λίαν ἐντόνου καύσεως. Κατὰ τὴν διανοιχθεῖσαν ἐνταῦθα μεγάλην τάφρον συνελέξαμεν ἀρκετὰ προϊστορικὰ ὅστρακα ἐκ τεφροῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἐν μὲ λείαν καὶ στίλπνῃ ἐπιφάνειαν (Urfirnis) καὶ τρία τεμάχια ὀψιανοῦ, ὧν τὰ δύο σαφῶς ἐκ λεπίδων.

Ἡ πηλίνη ἐπένδυσις τοῦ φρέατος εὐρίσκεται ἤδη κατατεθειμένη εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς Ἀκαδημείας καὶ θὰ μελετηθῇ ἐν καιρῷ.

Φρέαρ 1. Εἶναι τὸ τρίτον τῆς κατηγορίας ταύτης — μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως τοῦ ἀγροκτήματος Βενέτα. Κείμενον δυτικῶς καὶ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Φ₃, ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως εἰς βάθος 9 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐναπομείναντος κατὰ τὴν χωματοληψίαν κατωτάτου μέρους αὐτοῦ — τοῦ πυθμένος — καὶ σφίζει κατὰ χώραν τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ τελευταίου δακτυλίου τῆς πηλίνης ἐπενδύσεώς του καὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν λιθοδομῆς, τῆς ὁποίας μάλιστα τὸ ἀνώτερον μέρος ἀποτελεῖται ἐκ λίθων ἰσοπαχῶν καὶ κανονικῶς λελαξευμένων, ὥστε νὰ συνεχίζεται τὸ σχῆμα τοῦ κύκλου (πίν. 6β). Τούτων οὕτως ἐχόντων, κακῶς φέρεται τὸ φρέαρ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τῆς ἀνασκαφῆς ὡς καταστραφέν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα». Τὸ διασωθὲν εὐτυχῶς ἥμισυ τοῦ πηλίνου δακτυλίου μᾶς δίδει τὴν διάμετρον τοῦ φρέατος τῶν 2.10 μ. Εἶναι ἐπομένως τὸ δεύτερον εἰς μέγεθος φρέαρ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀκαδημείας, μετὰ τὸ εἰς τὴν «Χωματερὴν» Π. Μπουτζέγια ἀνακαλυφθὲν καὶ ἀποκατασταθὲν τελικῶς εἰς τὸ ἀγρόκτημά μας, μετὰ διάμετρον 2.30 μ. (ΠΑΕ 1959, σ. 10, πίν. 2).

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀνασκαφὴν ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο ἐχώρει εἰς βάθος 5.40 μ., χωρὶς νὰ ἀκολουθῇται καὶ ὑπὸ τῆς ἐπενδύσεώς του.

Ἐξ αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς συνήθους κεραμικῆς — τεμάχια πίθων, ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἐνσφραγίστων λαβῶν, ἀφθόνων μελαμβαφῶν, ἐλληνιστικῶν ἀγγείων ὡς κυπέλλων, πινακίων καὶ λύχνων — εἶχομεν καὶ τεμάχια μωσαϊκοῦ δαπέδου, χαλκὰ καὶ σιδηρὰ ἀντικείμενα, ὡς καὶ πέντε νομίσματα ἦτοι δύο Ἀθηνῶν (297 - 255 π. Χ.), ἐν Ἑλευσῖνος (287-265 π. Χ.) καὶ δύο πάλιν Ἀθηνῶν (255-229 π. Χ.).

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὰς ταφάς, τὰς ὁποίας εἶχομεν ἐπισημάνει τὸ μὲν παρὰ τὸ Φ₃, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν δύο ἐκτεταμένων καὶ ἐπαλλήλων ἀρχαίων στρωμάτων, τὰ ὁποῖα σαφῶς διεκρίνοντο περὶ τὸ μέσον τῆς εἰρημένης «Χωματερῆς» (ΠΑΕ 1962, σ. 9). Αὗται κατὰ τὴν σειρὰν τῆς εὐρέσεώς των ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ταφὴ 1η (εἰκ. 2, T₁). Πρόκειται περὶ κάλπης χαλκῆς ὀστεοδόχου, κυκλικοῦ πεπλατυσμένου σχήματος, ἄνευ βάσεως, ἀλλὰ μὲ ὤμους ἐπιπέδους καὶ βραχὺν κάθετον λαιμόν, μετὰ πώματος χαλκοῦ ἐπίσης καὶ στρογγύλου, συγκρατουμένου διὰ τεσσάρων ἡλῶν, ὧν οἱ τρεῖς ἦσαν εἰς τὴν θέσιν των. Ἡ διάμετρος αὐτῆς κατὰ τὴν κοιλίαν εἶναι 0.30 μ. κατὰ δὲ τὸ πῶμα 0.20 μ. Ἡ κάλπη ἰσχυρῶς κατιωμένη, εἶχεν ὑποστῇ μικρὰν σχετικῶς ζημίαν, καταπεσοῦσα κατὰ τὴν χωματοληψίαν ἐκ σημείου κειμένου εἰς βάθος 5.1/2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Περιεῖχεν ὅστ᾽ παιδίου καὶ τὰ κάτωθι κτερισματικά ἀγγεῖα¹:

1 Τὰ ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, μὴ καθαρισθέντα ἀκόμη, δὲν ἐφωτογραφήθησαν.

α) Λήκυθον μελανόμορφον, ἀκεραίαν, με παράστασιν Θησέως καταβάλλοντος τὸν Μαραθώνιον ταῦρον. Ὁ ἥρωας γυμνός, γενειῶν καὶ ἐστεφανωμένος συλλαμβάνει τὸν ταῦρον διὰ δεσμῶν. Εἰς ἐν τῶν ἐκατέρωθεν τῆς κυρίως παραστάσεως (ὅπισθεν αὐτοῦ) δένδρουλλίων εἶναι ἀποτεθειμένα ὁ χιτῶν καὶ τὸ ρόπαλον τοῦ Θησέως. Ἡ ἀπόδοσις τοῦ τελευταίου εἶναι ἐπιμελελημένη καὶ λεπτομερής, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἡ τοῦ ταύρου βεβιασμένη καὶ ἀσαφής. Λεπτομέρειαι, ὡς ἡ γενειὰς καὶ ὁ στέφανος τοῦ ἥρωος καὶ τὰ δεσμὰ τοῦ ταύρου, ἀποδίδονται δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Σχετικὰς παραστάσεις βλ. καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς José Dörig, Sunionfriesplatte 13 ἐν AM 73, 1958, σ. 88-93, πίν. 68-70. Ὁ ἥρωας γενειῶν καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 586 λήκυθον τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου.

β) Λήκυθον ἀκεραίαν, μελανομόρφου ρυθμοῦ, με διάκοσμον κατὰ τὴν κοιλίαν ἐκ τριῶν ἐπιμήκων ἀνθεμίων, ἐναλλασσομένων πρὸς λογχοειδῆ φύλλα. "Υψ. 0.168 μ.

γ καὶ δ) Δύο ληκύθους τοῦ αὐτοῦ τύπου. "Υψ. 0.13 καὶ 0.125 μ.

ε) Τὸ ἄνω μέρος ληκύθου διαφορετικοῦ τύπου ἐν σχέσει με τὰς προηγουμένας, με χεῖλος πεπλατυσμένον καὶ ὤμους ὀριζοντίους, περὶ τοὺς ὁποίους ἐγκυκλα ἀνθέμια διὰ μέλανος βερνικίου ἐπὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος.

στ) Ἀλάβαστρον ἀκέραιον — ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ — ὕψ. 0.15 (περίπτωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν περίοδον συμβιώσεως τῶν δύο ρυθμῶν, 520-480 π. Χ.). Ἐπὶ τῆς κοιλίας εἰκονίζονται δύο γυναικεῖαι μορφαί, ὧν ἡ ἀριστερὰ πρὸς τὸν θεατὴν εἶναι ἀσκεπής, με ποδῆρη καὶ χειριδωτὸν χιτῶνα ἐκ λεπτοῦ διαφανοῦς ὑφάσματος, φέρουσα κρόταλα εἰς τὰς χεῖρας καὶ ὀρχουμένη. Ἡ ἑτέρα μορφή παρίσταται εἰς αὐστηροτέραν στάσιν, με βαρὺ πτυχωτὸν ἱμάτιον ὑπὲρ τὸν χιτῶνα, κρήδεμνον εἰς τὴν κεφαλὴν, ὑπὸ τὸν ὅποιον διαγράφεται ἡ κόμμωσις καὶ ἐπ' αὐτῆς εἶδος χαμηλοῦ στέμματος (ἰέρεια;), τείνουσα ἀπλῶς τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὴν χορεύουσαν. Προφανῶς λατρευτικὴ σκηνή.

Τ α φ ἡ 2α (εἰκ. 2, T₂). Ὀλίγον βορειότερον τῆς προηγουμένης ταφῆς καὶ εἰς βάθος 4.1/2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη λάρναξ ἐκ λίθου κογχυλιάτου, διαστ. 2×0.95 μ. Τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου πῶμα, θραυσθέν, εἶχε πέσει ἐντὸς τοῦ τάφου με ἀποτελεσμα νὰ ὑποστῶσι ζημίαν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κτερισματικὰ ἀγγεῖα. Ταῦτα ἦσαν πέντε λήκυθοι μελανόμορφοι (δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐλλιπεῖς). Τῶν ἀγγείων τὸ ἐν ἦτο παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ, τὰ δὲ ὑπόλοιπα περὶ τὴν κεφαλὴν. Ἐκ τῆς λάρνακος συνελέγησαν ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων, ὧν τινα πάλιν διαφόρου τῆς τῶν πέντε ληκύθων ἐποχῆς· προφανῶς ἔπεσαν ἐντὸς κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ καλύμματος.

Τ α φ ἡ 3η. Ταύτης, κειμένης παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς «Χωματερῆς», ἐνθα εἶχε διαμορφωθῇ κλῖμαξ εἰσόδου, ἐλάχιστα λείψανα τῶν τοιχωμάτων της ἐσώζοντο κατὰ χώραν, ὅταν ἡμεῖς ἐπενέβημεν. Πάντως ἐπρόκειτο περὶ κιβω-

τισοχήμου τάφου, ἐπενδεδυμένου διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν μία μόνον εὑρέθη κατὰ χώραν. Τμήμα τοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων, ἐντὸς τῶν παρ' αὐτὸν σωζομένων χωμάτων. Κατεύθυνσις τοῦ τάφου ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

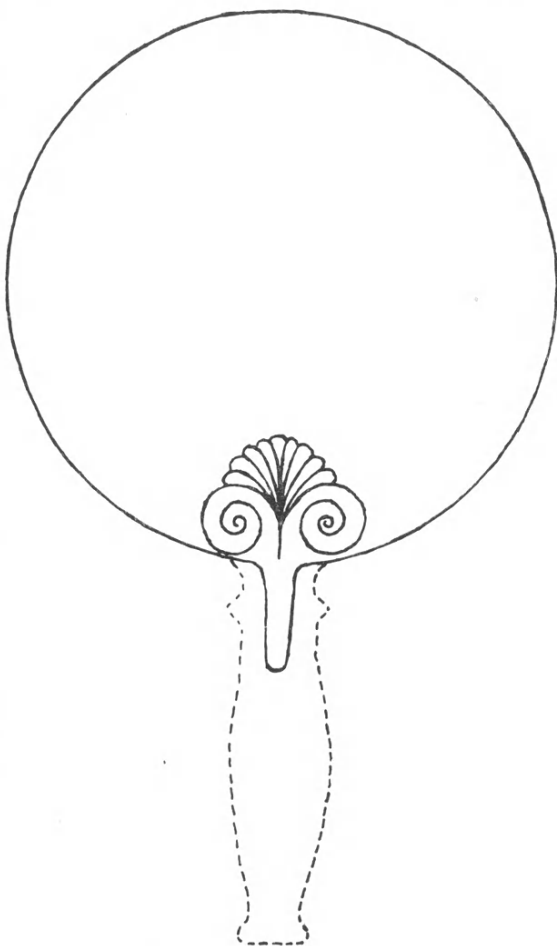
Τ α φ ἡ 4η. Δυτικώτερον τῆς προηγουμένης καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος — 4 μ. — ἀπεκαλύφθη μαρμαρίνη ὀστεοδόχος κάλπη, ἡμιωοειδοῦς σχήματος, μὲ ἐλαφρῶς κυρτόν, καὶ καλῶς ἐφηρμοσμένον πῶμα. Εἶναι κατεσκευασμένη ἐξ ἄδρῶς εἰργασμένου ὑποφαίου μαρμάρου καὶ περιεῖχε μόνον ἄκαυστα ὀστᾶ νεκροῦ. Παρὰ τὴν κάλπην ὑπῆρχε πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον, μελαμβαφές, σχεδὸν ἀκέραιον, μὲ εὐρεῖαν κυλινδρικήν κοιλίαν καὶ ἄνευ πώματος. Κάλπη καὶ ἀγγεῖον δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι σχετικὰ.

Τ α φ α ἰ 5η, 6η καὶ 7η. Εὐρεθεῖσαι παρὰ τὸ Φ₈, πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν συναρτήσει, ὡς ἀμέσως γειτνιάζουσαι καὶ ἀνήκουσαι πιθανώτατα εἰς ἄτομα τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ἐκείντο ἐν μέτρον βαθύτερον τοῦ χείλους τοῦ φρέατος (δηλ. εἰς βάθος 4 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας), εἶχον μεταξὺ τῶν κοινὰς πλευρὰς καὶ κατηυθύνοντο αἱ μὲν δύο ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Ἐξ αὐτῶν πάλιν ἡ 5η, κιβωτιόσχημος, μὲ ἐπενδεδυμένης δι' ἀργολιθοδομῆς καὶ ἐπικεχρισμένης διὰ κονιάματος τὰς πλευρὰς, εἶχε παραβιασθῇ κατὰ τὴν ΒΔ. αὐτῆς γωνίαν, κατὰ τὴν ἀνακατασκευὴν πιθανῶς τοῦ παρακειμένου φρέατος. Ἐντὸς τῆς ταφῆς ταύτης οὐδὲν εὑρέθη. Ἡ μικρῶν διαστάσεων 6η ἀρχικῶς ἐθεωρήθη παιδικὴ ταφή, ἀλλὰ, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ περιεχομένου της (δύο κρανίων), εἶχε χρησιμοποιηθῇ δι' ἀνακομιδῆν. Μεταξὺ τῶν τετραγαμμένων ἀρκετῶν ὀστῶν εὑρέθησαν δύο χρυσοῖ κτερισματικοὶ δακτύλιοι, μικρὰ πηλίνη οἶνοχοῦσκη ἀβαθής, μὲ ἔκτυπον διάκοσμον ἐκ περιφερικῶν κύκλων καὶ θραῦσμα ὑαλίνου ἀγγείου. Ἡ τελευταία, ἡ καὶ μεγαλυτέρα, 7η ἔφερεν ἐσωτερικῶς ἐπένδυσιν ἐκ λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν, τῶν ὁποίων τινὲς προήρχοντο ἐξ ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου καὶ διέσφζον τὰς ταινίας, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πλακὸς τοῦ πυθμένος ἐσχηματίζετο προσκεφάλαιον.

Παρὰ τὰς ὡς ἄνω γενικῶς ταφάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα, εὑρέθησαν διάφορα κινητὰ καὶ ἀκίνητα ἀρχαῖα, τῶν ὁποίων θὰ σημειώσωμεν κατωτέρω τὰ ἀξιολογώτερα.

Περὶ τοὺς παρὰ τὴν πρώτην ταφὴν χώρους (εἰκ. 2, χώροι α, β καὶ γ) συνελέγησαν : α) Εὐμεγέθη τεμάχια ἐκ μαρμάρου — ἀρχιτεκτονικὰ μέλη — μὲ κανονικὴν λάξευσιν. β) Τμήμα μαρμαρίνου ἀναγλύφου, σφῶζον τὸ περὶ τοὺς μηρούς (μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων) μέρος ἰσταμένης ἀνδρικής μορφῆς, ἐν κατατομῇ καὶ μᾶλλον ἐνδεδυμένης, μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα (διακρίνεται ἡ ἄκρα της) καθευμένην κατὰ μῆκος τοῦ σώματος. Ἐργασία καλῶν χρόνων. Σφῶ. ὕψ. 0.22 μ.

Νοτίως τῆς δευτέρας ταφῆς, παρ' αὐτὴν καὶ ἐπὶ ὑψηλοτέρου — βάθος 3 μ. — ἐπιπέδου εὐρέθησαν: α) 'Η ἐν ΠΑΕ 1962, σ. 9, πίν. 4α κεφαλὴ νεαροῦ ἀνδρός, Ρωμαϊκῶν χρόνων. Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκεκρούμενη δὲ μόνον κατὰ τὴν ρῖνα. Σφζ. ὕψος 0.26. β) Λευκὴ ἀττική λήκυθος, ἐλλιπὴς ἄνω καὶ μὲ παράστασιν μᾶλλον ἐξίτηλον. Σφζ. ὕψ. 0.166. γ) 'Ο Β₈ ἤτοι μικρὸς βυζαντινὸς βόθρος (ἀποθέτης, μὲ ὄστρακα διάφορα, χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς καὶ τινὰ χαλκᾶ μικροαντικείμενα ἀπροσδιορίστου χρήσεως, ὡς καὶ τρία χαλκᾶ νομίσματα (Νικ. Κατελοῦζος 1459 - 1462, Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς καὶ Κώνστας Β' 7ου αἰῶνος). δ) Εἰς βάθος 4.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας εὐρέθησαν: Λήκυθος ἀττικὴ λευκὴ, τεθραυσμένη καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τὴν βᾶσιν, ὡς καὶ κάτοπτρον χαλκοῦν (εἰκ. 3), μὲ ὠραῖον ἀνθέμιον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις κατὰ τὴν ἐλλείπουσαν λαβὴν. Διάμ. 0.18.

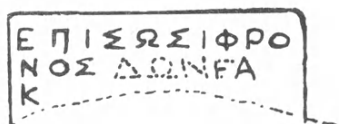
Εἰκ. 3. Χαλκοῦν κάτοπτρον
«Χωματερῆς» Βενέτα.

'Απὸ τὸν χ ὤ ρ ο ν δ, εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, προέρχονται: α) 'Η ἐν ΠΑΕ 1962, σ. 9, πίν. 4β μαρμαρινὴ κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρός (αὐτοκράτορος ἢ μᾶλλον ἱερέως), Ρωμαϊκῶν χρόνων. β) Βάσις μαρμαρινὴ ἐπιτυμβίου ἀγάλμου, φέρουσα ἐντὸς ἐγκοίλου ὀρθογωνίου πεδίου ἀνάγλυφον λουτροφόρον, ἄνωθεν δ' αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν ΤΕΛΕΣΤΗΣ ΤΕΛΕΣΤΟΥ. 'Επὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας γόμφος (πίν. 7β). γ) Δεξιὸν τμῆμα μαρμαρίνου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, 2ου μ.Χ. αἰῶνος, μὲ παράστασιν ἐντὸς πλαισίου καὶ

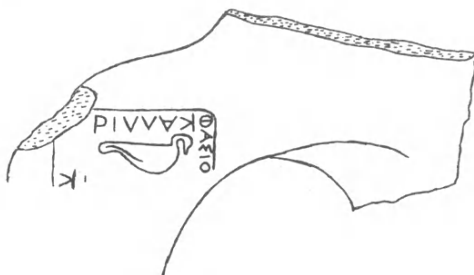

κάτωθεν τοξοειδοῦς πύλης, καθημένης γυναικός (πίν. 8α). δ) Βάσις μαρμαρίνης λουτροφόρου καὶ μαρμαρίνη κεραμὶς — καλυπτῆρ — εἰς δύο τεμάχια.

Ἀπαξάπαντα τὰ ἀνωτέρω εὐρέθησαν ὑπὸ στρώμα κατάρμεστον ἐξ ὀστράκων ἀγγείων, ἐλληνιστικῶν μέχρι βυζαντινῶν, καὶ εὐαρίθμων χαλκῶν

Εἰκ. 4. Σφράγισμα ἐπὶ λαβῆς ἀμφορέως Κνιδίων.

Εἰκ. 5. Σφράγισμα ἐπὶ λαβῆς ἀμφορέως Θασίων.

νομισμάτων. Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου ἔχομεν καὶ τὴν ἐνσφράγιστον λαβὴν (εἰκ. 4) ἀμφορέως Κνιδίων (βλ. ὁμοίαν Χ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΑΔ 1960, Ἀνασκαφαὶ Πέλλης, σ. 82).

ΝΑ. τῆς τρίτης ταφῆς καὶ εἰς βάθος 3.80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη ὁ πρῶτος βόθρος (B₁). Ἐπρόκειτο προφανῶς περὶ μικροῦ ἀποθέτου, Ρωμαϊκῶν χρόνων, ὑπὸ μορφήν ἀκανονίστου σχήματος καὶ μικροῦ βάθους (0.80), καλύπτοντος ἑκτασιν ἐνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου. Τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐξαχθέντα ἦσαν ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, ἐλληνιστικὰ μελαμβαφῇ ἐκ πινακίων καὶ ἄλλων ἀγγείων, μὲ ἑκτυπον διάκοσμον ἐκ καθέτων ραβδώσεων, ἔντυποι βάσεις, δύο ἀγνῶτες καὶ δύο λαβαὶ ἀμφορέων ἐνσφράγιστοι, ὧν ἡ μία (εἰκ. 5), σαφῶς θασιακῆς καταγωγῆς, φέρει παράστασιν λύχνου, οὐτινος ἡ λαβὴ ἔχει σχῆμα κεφαλῆς νήσσης.

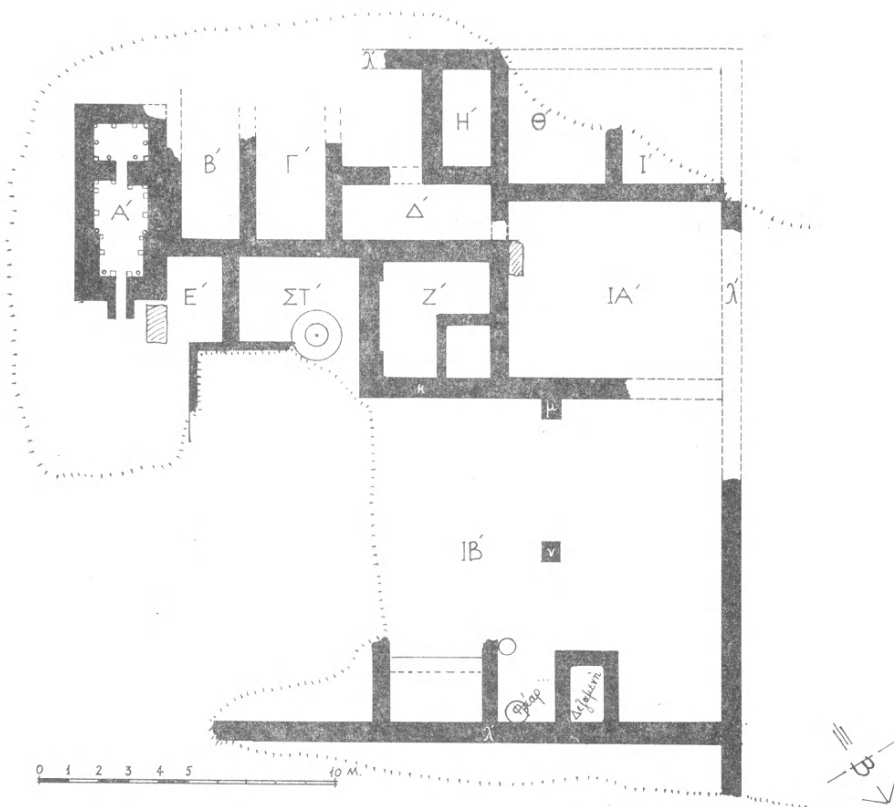
Ὁ τελευταῖος ἐνταῦθα βόθρος (B₂) εἶχεν ἐπισημανθῇ βορείως τοῦ φρέατος I, εἰς βάθος 8 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Τὰ ἐξ αὐτοῦ συλλεγέντα ὄστρακα εἶναι λίαν ἀξιόλογα: Τμήματα μελαμβαφῶν καὶ μελανομόρφων κυλίκων, ὧν ἀρκετὰ συνανήκουν, ὄστρακα ἄλλων ἀγγείων καλῆς ποιότητος, δύο τεμάχια μελανομόρφου πινακίου μὲ ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν, ἀφθονία μεγαλυτέρων ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, ἐν οἷς ὄστρακον ἐκ τοῦ κάτω μέρους κοιλίας ἀρχαῖου ἀμφορέως μὲ ἀκτινωτὸν κόσμημα, δύο δίδυμοι λαβαὶ ἀμφορέων μὲ διακόσμησιν ἐκ γραμμῶν εὐθειῶν (διὰ μέλανος βερνικίου ἐπὶ ὑποκιτρίνου πηλοῦ), στόμιον τριφυλλοσχήμου οἴνοχόης, καθὼς καὶ τρεῖς ἀγνῶτες διαφόρου μεγέθους καὶ μία σφαῖρα ἐκ μίγματος (μωσαϊκοῦ;) φέρουσα Λ ἐγχάρακτον.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς πέμπτης ταφῆς (T₁) καὶ παρὰ τὸ χεῖλος αὐτῆς ἀνευρέθησαν: α) εἰκονιστικὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς (πίν. 8β) Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μετὰ μικροῦ γενείου, μακροῦ μύστακος καὶ διαδήματος στρογγύλου περὶ τὴν κόμην. Τὸ ἀπλοῦν τοῦτο διάδημα, «δίκτυον ἐστριμμένον» κατὰ τὸν Ε. HARRISON (The Athenian Agora I, σ. 13 καὶ σημ. 3. F. POULSEN, *Mélanges Glotz*, σ. 752) χαρακτηρίζει τὸν ἱερέα, ἡ τοιαύτη δὲ κόμμωσις εἰς κεφαλὰς μικρῶν παιδίων εἶναι τὸ στρόφιον (Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΔ 8, 1923, σ. 155 καὶ ἐξῆς). Κατὰ ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἱερέως, ὡς τοιοῦτος δὲ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὁ ἄλλος, ὁ μετὰ στροφίου γενειοφόρος (ΠΑΕ 1962, σ. 9, πίν. 4β). 'Αξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι πιστὸν ἀντίγραφον τῆς κεφαλῆς τῆς ἐν τῷ ἀγροκτήματι Βενέτα εὐρεθείσης ἔχομεν τὸ ἐν τῷ 'Εθνικῷ 'Αρχ. Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. βιβλ. εἰσαγωγῆς 26 (ΑΕ 1939-41, Νέα προσκτήματα τοῦ ΕΑΜ, σ. 15, εἰκ. 23) προερχόμενον μάλιστα ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς 'Ακαδημείας (πίν. 9). β) Δυτικώτερον καὶ εἰς βάθος 2.70 μ. ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον Κυβέλης εἰς σχῆμα ναΐσκου, μὲ παραστάδας, ἐπιστύλιον καὶ ἀέτωμα (πίν. 10). 'Η θεὰ Κυβέλη εἰκονίζεται κατὰ τὸν συνήθη τύπον ἑνθρονος καὶ κατ' ἐνώπιον, φέρουσα κάλαθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς ἐτέρας τύμπανον. 'Επὶ τοῦ κόλπου τῆς ἐξήπλωμένος μικρὸς λέων. Αἱ παραστάδες φέρουσι κάτω, ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ, ἀνὰ μίαν μικρὰν μορφήν ἥτοι ἀριστερᾶ μὲν τὸν 'Ερμῆν-Καδμῖλον, δεξιᾶ δὲ τὴν Κόρην ('Εκάτην), ἥτις κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς ἄλλης μακρὰν λαμπάδα στηριζομένην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Διαστ.: ὕψ. 0.27 καὶ πλ. 0.15.

'Ομοία ἀνάγλυφα ἔχομεν τὰ ὑπ' ἀριθ. 1554, 3538 τοῦ 'Εθν. 'Αρ. Μουσείου καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1767 τοῦ Μουσείου Πειραιῶς (πρβλ. ΑΜ 21, 1896, εἰκ. ἐν σ. 278, 279. O. WALTER, *Beschreibung der Reliefs im kleinen Akropolis Museum in Athen*, No 129-131 καὶ 138. BLÜMEL, *Katalog*. III).

'Ετι δυτικώτερον τῶν ταφῶν καὶ εἰς χῶρον τεθέντα εὐγενῶς εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητριῶν ἀδελφῶν Βενέτα, ἀνελήφθη ἐφέτος ἡ διενέργεια συστηματικῆς ἀνασκαφῆς, δαπάνη τῆς 'Υπηρεσίας 'Αρχαιοτήτων (πίν. 11). 'Αφορμὴν εἰς τοῦτο ἔδωσαν τὰ κατὰ τὸ 1962, διὰ τῆς χωματοληψίας, ἀνακαλυφθέντα ἐκεῖ ὑπὸ κεκαυμένον στρῶμα, λείψανα τοῦ βαλανερίου ἀρχαίας οἰκοδομῆς (πίν. 13α). Μέχρι τοῦδε ἀνεσκάφη πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ χώρου τούτου μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν, εἰς βάθος μέτρων τινῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, τοῦ μεγαλυτέρου μέρους — τοῦ νοτίου — μιᾶς ἐκτεταμένης οἰκίας (πίν. 12 καὶ 13β) κατευθυνομένης ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἐχούσης καὶ βαλανεῖον, οὕτινος διατηροῦνται τὰ ὑπόκαυστα (εἰκ. 1, Δ καὶ πίν. 14β). 'Εν τῷ παρατιθεμένῳ σχεδίῳ (εἰκ. 6) δηλοῦται τὸ τμῆμα τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκίας καὶ ὅτι αὕτη συνεχίζεται ἔτι πρὸς Βορρᾶν. 'Εχομεν

ἤδη πρὸ ἡμῶν δέκα δωμάτια, σχετικῶς εὐρύχωρα. Οἱ εἰς ἀρκετὸν ὕψος σωζόμενοι τοῖχοι διατηροῦνται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑκτασιν αὐτῶν, ὡς ἐκ περιρρισοῦ δὲ σημειοῦται ὅτι ἡ μερικὴ καταστροφή των ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖ-

Εἰκ. 6. Οἰκία Ἑλληνιστικῶν χρόνων Σχολῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος.
(Σχέδ. Ἑλση Σπαθάρη)

στον εἰς τὸν μηχανικὸν ἐκσκαφέα. Ὡς πρὸς τὸ κτήριον δὲ τοῦτο, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι γνωστὸς εἰσέτι ὁ τύπος, οὔτε καὶ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ, ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκτελεσθεισῶν ἐν τῷ μεταξύ διαφόρων μικροερευνῶν εἰς βάθος, τὰ κάτωθι :

Οἱ τοῖχοι ἢ μᾶλλον τὰ θεμέλια αὐτῶν ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικροὺς λίθους καὶ πηλόν. Εἰς πολλὰ δωμάτια φαίνεται ὅτι ἔχουν χρησιμοποιηθῇ ὑλικά ἐκ παλαιότερων κτισμάτων, ὅπως εἰς τὰ ὑπὸ στοιχεῖα ΣΤ' καὶ Ζ', ὅπου ὑπάρχουν κροκαλοπαγεῖς ὀγκόλιθοι. Ἐπίσης εἰς τὸ δωμάτιον Ζ' κάτωθεν τοῦ τοί-

χου Κ ἔχομεν θεμελίωσιν παλαιότερου τοίχου, εἰς δύο δὲ σημεῖα τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω δωματίων ὑπάρχει πλακόστρωσις. Οἱ τοῦ βαλανείου τοῖχοι εὐρίσκονται 3.50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ. Ὁ τοῖχος λ παρουσιάζεται ἤδη ὡς ὁ περίβολος καὶ ὁ χώρος IB' — ὁ καὶ μεγαλύτερος — ἔχει δύο βάσεις ἐκ στήλων (βλ. μ καὶ ν), δεξαμενὴν καὶ φρέαρ.

Ἡ θέσις τοῦ εἰρημένου κτηρίου, κειμένου πλησίον τῆς Ἀκαδημείας, ἥτις κατὰ Πανσανίαν (I 29.2) *χωρίον ποτὲ ἀνδρὸς ἰδιώτου, γυμνάσιον δὲ ἐπ' ἐμοῦ*, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, μᾶς ἐπιτρέπουν μετὰ βεβαιότητος νὰ υποστηρίξωμεν, ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημείας καὶ μάλιστα πρὸ κατασκευάσματος οὐχὶ Ρωμαϊκῶν ἀλλὰ Ἑλληνιστικῶν χρόνων, λαμβανομένου ἐπὶ πλεόν ὑπ' ὄψιν τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῶν μέχρι τοῦ δαπέδου ἐρευνηθέντων δωματίων τινῶν, καὶ τῶν γενομένων ἐν αὐτοῖς εὐρημάτων εἰς κεραμεικὸν ὕλικόν καὶ νομίσματα.

Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς περιφήμου ταύτης οἰκίας θὰ γίνῃ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν.

Καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ἔτος 1963 παρηκολουθήθησαν ὑφ' ἡμῶν παραλλήλως, δαπάνη καὶ πάλιν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων, αἱ ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου ἀρξάμεναι ἐκσκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν «Χωματερῆν» Μαυρίκη, κειμένην δυτικῶς τῆς μικρᾶς ἀνώνυμου ὁδοῦ, ἥτις συνδέει τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Κρατύλου μὲ τὴν λεωφόρον Καβάλας (εἰκ. 1 καὶ 7).

Τὰ πρῶτα παρουσιασθέντα ἐνταῦθα ἀρχαῖα ἦσαν δύο τάφοι βυζαντινῶν χρόνων ἀκτέριστοι καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ἐκείντο εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ κτήματος καὶ εἰς βάθος τριῶν μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ εἷς ἐκτισμένος ἐκ παντοίου ὕλικου καὶ ἡμικατεστραμμένος περιεῖχεν ἀνήλικον, ὁ δ' ἄλλος, καλυβίτης, ἦτο παιδικός.

Ὅπισθεν ἀκριβῶς τῶν τάφων καὶ πρὸς Νότον αὐτῶν ἀπεκαλύφθη, εἰς βάθος 5 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἡ βόρειος πλευρὰ ἰσχυροῦ τοίχου διατηρουμένου εἰς μῆκος μὲν 25 μ. εἰς ὕψος δὲ 2.50 μ. Ὁ τύπος δομῆς τοῦ τοίχου τούτου ἦτο ὁ τῆς ἐναλλασσομένης ἀργολιθοδομῆς μετὰ σειρῶν ὀπτοπλίνθων, ἔσφζε δὲ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείας του πλευρᾶς καὶ κατὰ κανονικὰ διαστήματα λείψανα ἀντηρίδων ἢ κατεστραμμένων διαχωρισμάτων (πίν. 15α). Ἡ κατεύθυνσίς του ἦτο ἀπὸ Α. πρὸς Δ., δηλαδὴ περίπου κάθετος πρὸς τὴν πρὸ τοῦ ἀγροκτήματος «Χωματερῆς» διερχομένην μικρὰν ἀνώνυμον ὁδόν. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀποτελεῖ προφανῶς συνέχειαν τῶν κατὰ τὸ 1962 (ΠΑΕ 1962, σ. 8) ἐν τῇ παρακειμένῳ ἀγροκτήματι Βουτσαρᾷ ἐπισημανθέντων ἀναλημμάτων διὰ τὸν ἐκεῖθεν διερχόμενον ἄλλοτε παραπόταμον τοῦ Κηφισοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 13.50 μ. δυτικῶς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως ἀπερριμμένος ἐκεῖ ἐπιτύμβιος κυλινδρικός βωμὸς ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (πίν. 14α), ὕψος 1.41 μ. καὶ μεγ. διάμ. 0.98 μ., κεκοσμημένος δι' ἀναγλύφων κυ-

ματίων, βουκρανίων, ἐγκάρπων κλπ. καὶ φέρων δύο ἐπιγραφάς, ὧν νεωτέρα μὲν εἶναι ἢ ἐπὶ τοῦ κυρίου σώματος

ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ
ΣΤΕΙΡΙΕΥΣ

παλαιότερα δὲ ἢ ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας: ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ ΣΤΕΙΡΙΕΥΣ.

Ἐπὶ τῆς ταινίας ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπιγραφή δυσανάγνωστος. Πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἀξία μνείας μεταξὺ τῶν διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆως ἐλθόντων εἰς φῶς ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῆς «Χωματερῆς» πολυαριθμῶν ἀρχαίων εἶναι: 1) Τὸ ἐν πίνακι 16α ἐκ δύο τεμαχίων ἀπαρτισθὲν ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον, φέρον τὴν γνωστὴν παράστασιν, εἰς δύο ὅμως ἐπαλλήλους ζώνας, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῶν Νυμφῶν. Ὑψ. 1.30 καὶ πλ. 0.76 μ. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἄνω τμήμα, τὸ ἀποδίδον τὰς μορφὰς κατὰ τὸν ἀρχαῖστικὸν τρόπον, εὐρέθη εἰς βάθος 5 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, τὸ δ' ἕτερον, τὸ καὶ ἑλλιπὲς κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ μέρος, εἰς ἄλλο σημεῖον καὶ εἰς βάθος 3.50 μ.

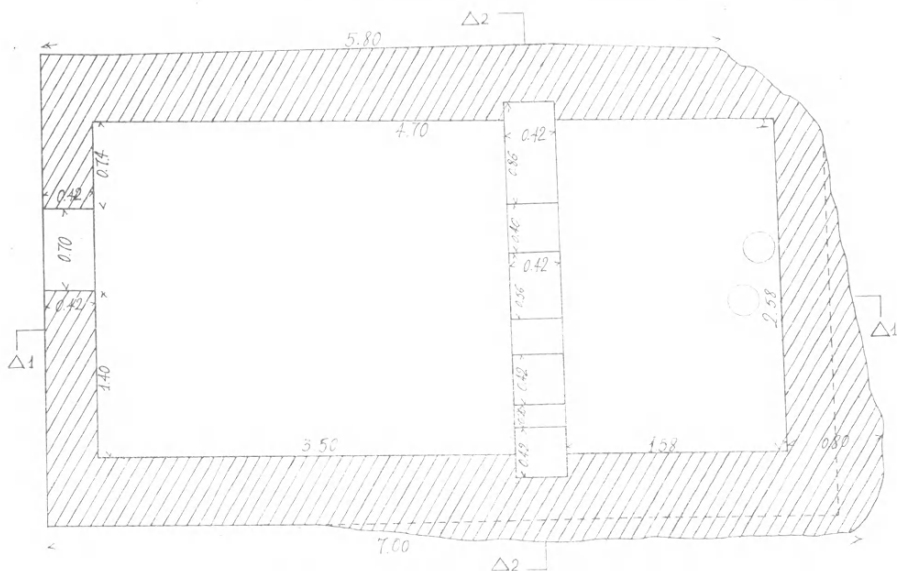
Παρόμοιον ἀνάγλυφον τὸ τῆς Θάσου (ὁ P. DEVAMBEZ, BCH 70, 1946, 164, πίν. VIII παραπέμπει εἰς Manuel d'archéologie: Sculpt. archaïque, σ. 305, σημ. 2. Ἐνταῦθα ὁ PICARD δέχεται ὅτι ἡ κατὰτάξις αὐτοῦ τοῦ εἰδους ἔχει τὴν καταγωγὴν τῆς ἐξ Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς. Τὰ πλέον τυπικὰ παραδείγματα εἰς τὸ Ἡρῶν τῆς Τρύσης, τὸ Μνημεῖον τῶν Νηρηίδων, Μαυσωλεῖον), τὸ ὅποῖον ὅμως εἶναι ἀκαθόριστον τόσον ὡς πρὸς τὰς μορφὰς, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν· πάντως δὲν φαίνεται ἀρχαῖστικόν. 2) Ἀγάλμα νεαροῦ ἀνδρός, Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἑλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ κάτω μέρος (πίν. 16β). Φέρει χλαμύδα καταπίπτουσιν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ συγκρατουμένην διὰ τῶν χειρῶν. Ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κρέμαται καὶ λήκυθος. Εὐρέθη εἰς βάθος 5 μ. καὶ ἔχει διαστ. 0.65×0.27 μ. 3) Βάσις ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ παράστασιν Τρίτωνος, ἐφ' οὗ ἐρωτιδεύς, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ κάτω μέρος τῶν ποδῶν ἰσταμένης Νηρηίδος ἢ Ἀφροδίτης (πίν. 15β). Διαστ. $0.55 \times 0.30 \times 0.25$ μ. 4) Δεξιὸν τμήμα μαρμαρίνου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, σῶζον καθημένην γυναικίαν μορφήν καὶ πρὸς ἀριστερὰ βλέπουσαν. Διαστ. 0.38×0.21 μ. Εὐρέθη εἰς βάθος 9-10 περ. μέτρα. 5) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βάθους τμήμα ἀναγλύφου μετὰ παράστασιν δύο ἀμφορέων. Διαστ. 0.59×0.23 . 6) Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, ἑλλιπὲς ἄνω καὶ κάτω, μετὰ παράστασιν δύο ἀνδρικῶν μορφῶν δεξιουμένων ἀλλήλας. Φέρει ἄνω καὶ ἐπιγραφήν οὐχὶ πλήρη:

[Φ]ΙΛΟΜΗΛΟΣ
Α Α Ν

Διαστ. 0.42×0.32 μ. 7) Τμήμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου σῶζον τὴν ἐπιγραφήν ΜΙΚΥ. Διαστ. 0.28×0.30 μ. 8) Ἀγαλμάτιον Κυβέλης ἐν Ναῦσκῳ, καθημένης

καὶ κατ' ἐνώπιον. Σφύζονται τὰ $\frac{2}{3}$ αὐτοῦ κατὰ πλάτος (πίν. 17α). 9) Ὑψηλὴ ἐπιτύμβιος στήλη, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω, φέρουσα ἐν ἐγκοίλῳ τετραγώνῳ πρόστυπον παράστασιν γυναικὸς καθημένης δεξιᾷ ἐπὶ θρόνου, ἥτις, ἐνδεδυμένη ποδήρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, διὰ τῆς ἀριστερᾶς μὲν ὑπεγείρει τὸ ἱμάτιον παρὰ τὸν ὄμον, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας ἐξάγει τι ἀπὸ τὴν πυξίδα, τὴν ὁποῖαν κρατεῖ ἢ πρὸ αὐτῆς ἰσταμένη θεραπευτὴς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν.

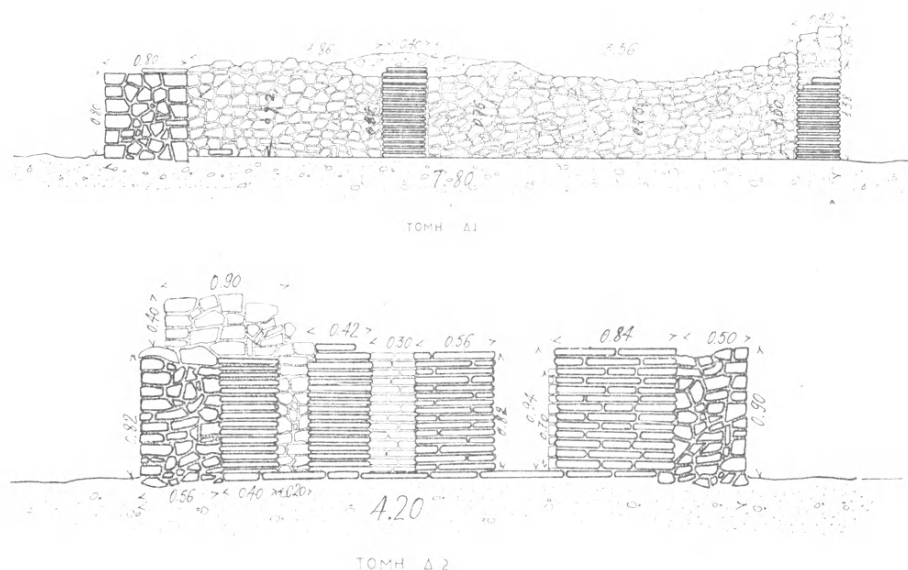

Εἰκ. 8. Δεξαμενὴ Α «Χωματερῆς» Μαυρίκης.

Ἀνωθεν τῆς παραστάσεως λείψανα τῆς ἐπιγραφῆς. Ἔργον Ἑλληνιστικῶν χρόνων (πίν. 17β). Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ὡς καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 6 καὶ 7 εὐρέθησαν εἰς βάθος 9 μ.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ὡς ἄνω ἀρχαίων λειψάνων ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν χωματοληπτικῶν ἐργασιῶν, ὅπως ἀπομακρύνωσι τὰς νοτίως τοῦ ἀναλήμματος ἐπιχώσεις, ἵνα διερευνηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὁ χῶρος καὶ διασαφηθῇ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἀναλήμματος. Ἡ διενεργηθεῖσα ἐνταῦθα ἐργασία οὐδὲν ἀξιόλογον ὡς πρὸς τὸ ἀνάλημμα ἐπὶ πλέον ἀπέδωσε, συνέβαλεν ὁμως εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τάφου ἐπιμελετημένης κατασκευῆς (πίν. 18α), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη σχεδὸν ἐπὶ τῆς σιαγόνος τῆς νεκρᾶς χρυσοῦν κυκλικὸν ἔλασμα (πίν. 20α), φέρον ἐκτύπωμα εἰλημμένον ἀσφαλῶς ἐξ ὑπάρχοντος νομισματοσήμεου τοῦ Καρακάλλα (τοῦ εὐρήματος τοῦ Ἀβουκίρ), μὲ τὴν παράστασιν πεπλοφόρου γυναικὸς, τῆς Δήμητρος ἢ τῆς λεγομένης «Ὀλυμπιάδος». Τοῦτο ἐφέρετο ὡς κόσμημα καὶ ἦτο ἐπερραμμένον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος νεκρᾶς, ὡς φαίνεται καὶ

ἐκ τῶν τεσσάρων ὁπῶν, τὰς ὁποίας ἔχει εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς σημεῖα ἴσον ἀπέχοντα μεταξύ των. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ἐν προκειμένῳ ἀντὶ δανάκης (ὡς πρὸς τὴν παράστασιν βλ. σχετικῶς ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ΔΕΝΑ 10, 1907, πίν. XIII, ἀρ. 1). Ὁ τάφος, ὡς φαίνεται καὶ ἐν πίνακι 18α, ἐφήπτετο τοῦ ΝΑ. ἄκρου τοῦ εἰρημένου ἀναλήμματος, εἶχε δὲ ἐσωτερικῶς μῆκος 1.87, πλ. 0.56 καὶ βάθος 0.62 μ. Ἦτο ἐκτισμένος διὰ πλίνθων, λίθων καὶ ἀσβέστου, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὕλικου ἐκαλύπτετο καὶ τὸ πῶμα αὐτοῦ, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ χονδρῶν μαρμαρίνων πλακῶν. Διὰ μαρμαρίνων ὡσαύτως πλακῶν — ἀνὰ 4 κατὰ

Εἰκ. 9. Τομαὶ δεξαμενῆς Α.

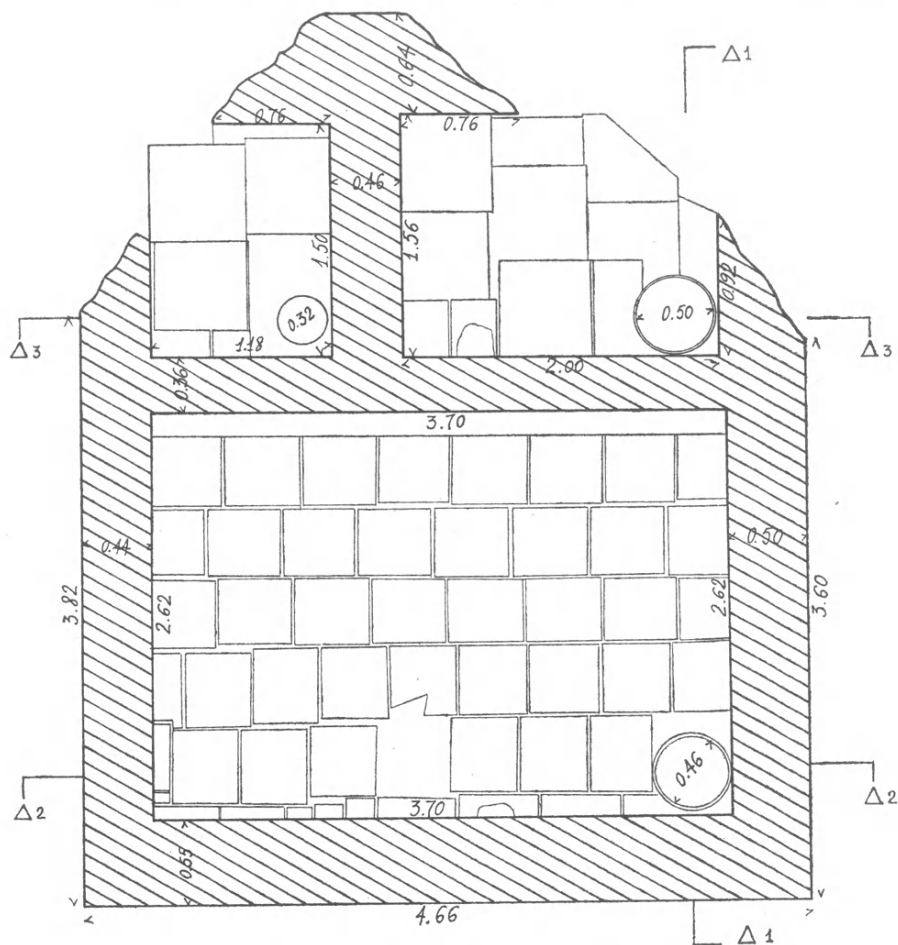
τὰς μακρὰς πλευρὰς πάχους 0.12 μ. καὶ μίαν κατὰ τὰς στενὰς πάχους ὅμως 0.54 μ. — ἦτο ἐπενδεδυμένος ἐσωτερικῶς. Μία τῶν τοῦ πῶματος πλακῶν προέρχεται ἐξ ἀναγλύφου, τοῦ ὁποίου πάλιν συνανῆκον τμῆμα εὐρέθῃ ἐνεκτισμένον εἰς τὸ ἐν συνεχείᾳ διαλυθὲν ἀνάλημα τοῦ Κηφισοῦ. Τὰ δύο ταῦτα τεμάχια προσαρμύζοντα τελείως προέρχονται ἐκ προστύπου ἀναγλύφου καὶ διατηροῦν παράστασιν ζώου καὶ τὸ κάτω μέρος μορφῆς. Διαστ. 0.38×0.21 μ.

Ὁ ἀνωτέρω τάφος, κατὰ τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου ἀνακαλυφθέντα ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα, δὲν πρέπει νὰ χρονολογηθῇ πέρα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ὡς σπουδαιότερον τέλος μεταξύ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρου ἐποχῆς κατατεμαχισμένων ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν εἰς τὸ ἀνάλημα τοῦ ποταμοῦ, θεωρεῖται τὸ ἐν πίνακι 18β μεγαλύτερον μέρος

ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἐπιστεφομένου ὑπὸ γείσου, φέρον παράστασιν γυναικὸς κρατούσης ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτηγὸν καὶ δεξιουμένης τὸν δεξιᾷ πωγωνοφό-

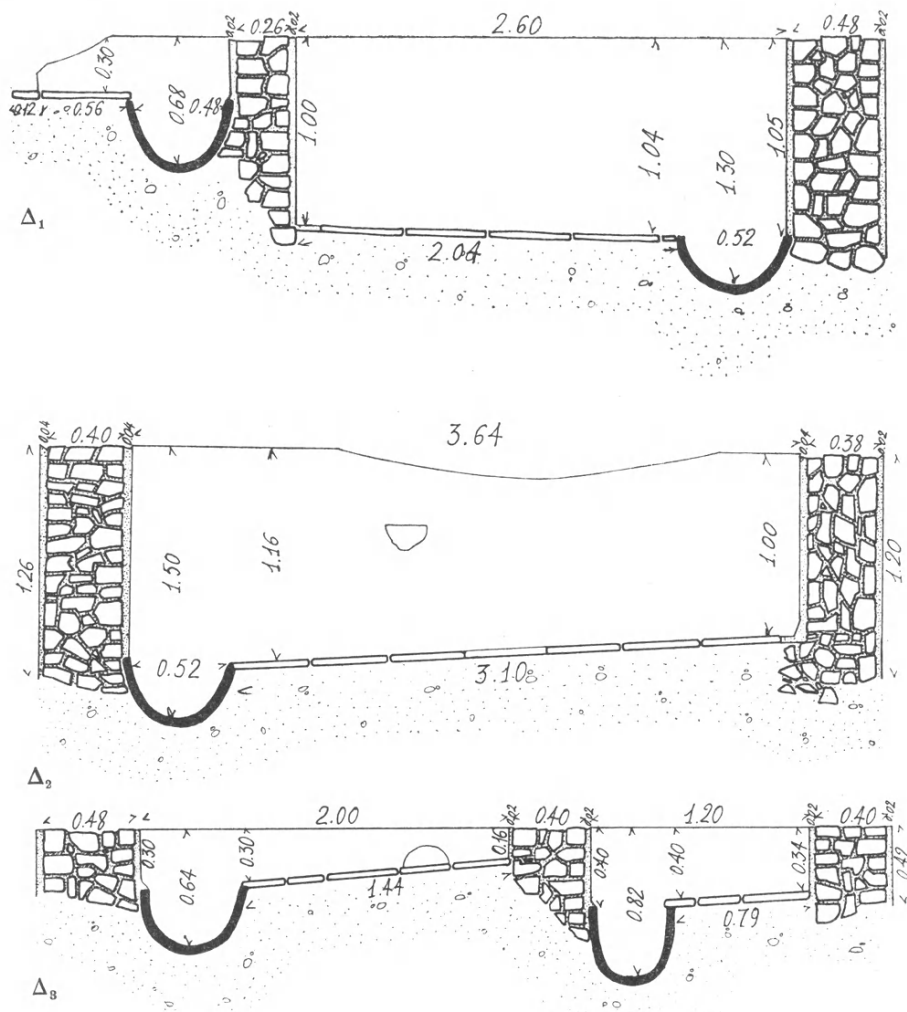

Εἰκ. 10. Δεξαμενὴ Β «Χωματερῆς» Μαυρίκη.

ρον ἄνδρα. Διαστ. 0.47×0.45 μ. Εἶναι ἔργον καλῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸ πρόσωπον κυρίως τῆς γυναικός.

Αἱ ἐν συνεχείᾳ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ὑπῆρξαν ἀποδοτικώταται. Σημειούμεν ἐνταῦθα τὴν ἀποκάλυψιν: 1) Τριῶν δεξαμενῶν (εἰκ. 7, Α, Β καὶ Γ) διαφόρου σχήματος καὶ μεγέθους (εἰκ. 8, 9, 10 καὶ 11). Ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐξ ὀπτολίνθων καὶ ἔφερον εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ διὰ πηλίνων τετραγώνων πλακῶν ἐστρωμένου δαπέδου ἡμισφαιρικὸν κοίλωμα μὲ πηλίνην

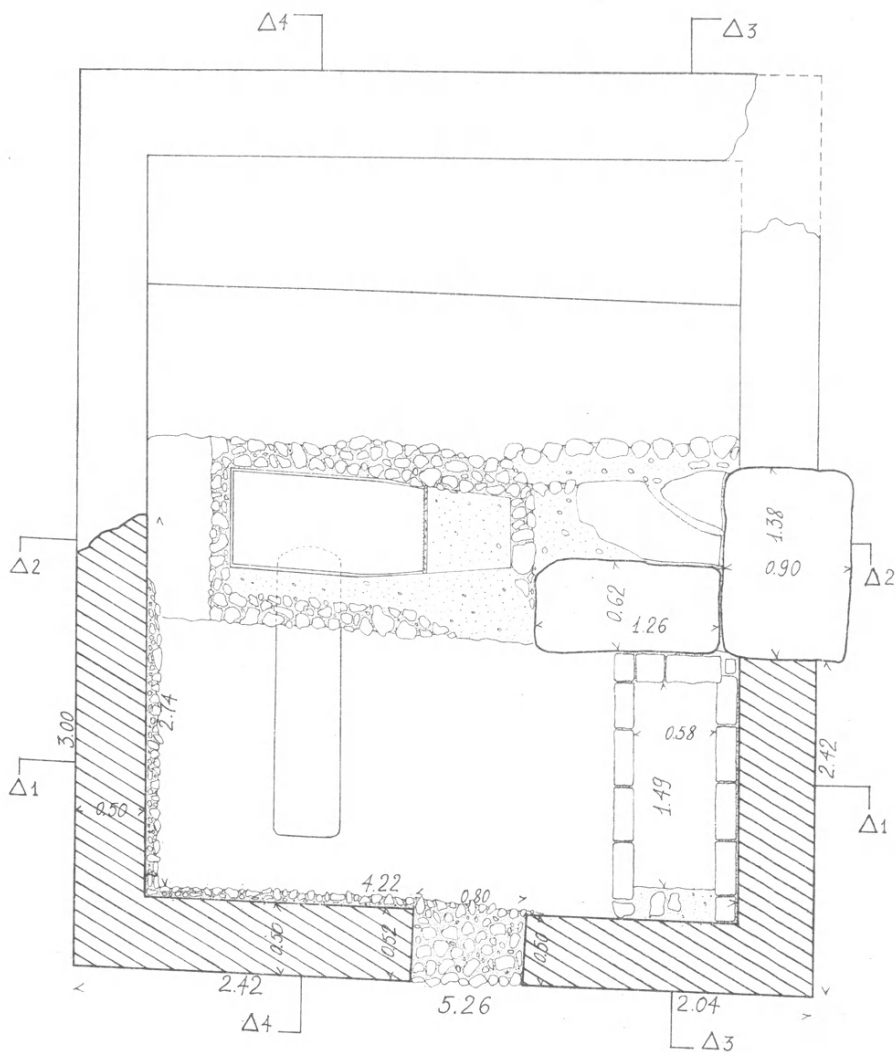
ἐπένδυσιν. Οἱ τοῖχοι τῶν Α καὶ Β κεκαλυμμένοι δι' ἀσβεστοκονιάματος ἐσφίζοντο εἰς ἀρκετὸν (1.25 μ.) ὕψος. Ἐντὸς αὐτῶν ἐκτὸς τῶν ἄλλων εὐρέθησαν

Εἰκ. 11. Τομαὶ δεξαμενῆς Β «Χωματερῆς» Μαυρίκη.

καὶ νομίσματα τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. 2) Ἐνὸς ἔτι φρέατος μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως, διαμ. 1.64 μ., ἐρευνηθέντος μέχρι τοῦ πέμπτου εἰς βάθος δακτυλίου καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποῖον εἶχομεν ρωμαϊκὴν καὶ ἐλληνιστικὴν κεραμεικὴν καὶ 3) Διαφόρων ἄλλων ἀρχαίων (ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιτυμβίους ἐνεπι-

γράφους κιονίσκους, ληνὸν μαρμάρινον, ἄλλους τμηματικῶς σφῆζομένους ἐνεπιγράφους λίθους κλπ.).

Εἰκ. 12. Νεκρικός περίβολος «Χωματερῆς» Μαυρίκη.

Εἰς ἀπόστασιν 150 μ. ἀπὸ τοῦ παρὰ τὸ βυζαντινὸν ἀνάλημμα εὑρεθέντος ἐνδιαφέροντος τάφου, ΝΑ. καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς εἰρημένης «Χωματερῆς» ὑπὸ τὸ ἐργοστάσιον Ραΐκου ἤλθεν εἰς φῶς περίφημος μαρμαρίνη σαρκοφάγος, μετ' ἀμφικλινοῦς πώματος (πίν. 19α), ἐδραζομένη ἐπὶ βάσεως

(ὕψους 0.50 μ.) προχείρως ἐκτισμένης εἰς βάθος πέντε καὶ ἡμίσεος περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας (πίν. 19β). Ἡ σαρκοφάγος τοποθετημένη ἀπὸ Β. πρὸς Ν. εἶναι κατάκοσμος, φέρουσα καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἀναγλύφους παραστάσεις. Εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν εἰκονίζεται ὁ Βελλεροφόντης πρὸ τοῦ Πηγάσου (εἰκ. 19α), εἰς τὴν ἀντίστοιχον νοτίαν ἔφιππος θηρευτῆς γενειοφόρος καὶ πρὸ αὐτοῦ κῆπος ἐφορμῶν ἐκ δεξιῶν (πίν. 20β). Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν σκηνὴ ἐπίσης κυνηγίου λέοντος - πάνθηρος (πίν. 21α) καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον δυτικὴν, τὴν καὶ κυρίαν πλευρὰν, ἔρωτιδεῖς ὑποβαστάζοντες ἀνθοπλοκάμους καὶ γρυῖπες (πίν. 21β). Αἱ παραστάσεις περιβάλλονται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ἀναγλύφων κυματίων. Ἡ στέγη τοῦ πώματος εἶναι φοιιδωτή, μὲ ἀκρωτήριον ἐν εἵδει ἀνθεμίων κατὰ τὰς γωνίας καὶ μὲ στέφανον καὶ ταινίας ὡς ἐναετίους παραστάσεις.

Εἰς τὸ χεῖλος τοῦ σώματος τῆς σαρκοφάγου καὶ πρὸς τὰ ἔσω σχηματίζεται ἐξέχουσα χαμηλὴ ταινία πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ καλύμματος. Ἡ σαρκοφάγος μας μεταφερθεῖσα ἄλλοθεν καὶ μὲ ὁπὴν εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πώματος (βλ. πίν. 21α) ἐτοποθετήθη ἐνταῦθα εἰς δευτέραν τοῦλάχιστον χρῆσιν (ἔχομεν ἄλλωστε πολλὰ παραδείγματα δευτέρας καὶ τρίτης χρήσεως σαρκοφάγων), ἀνάγεται δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος¹.

Διὰ τῆς ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου γενομένης ἐρεῦνης ἀπεδείχθη ὅτι αὕτη καὶ ἐνταῦθα τοποθετηθεῖσα εἶχε παραβιασθῇ. Κατ' ἀρχὴν ἦτο πλήρης χωμάτων, τῶν δὲ δύο μεγάλων σχετικῶς καὶ ἀκατεργάστων πλακῶν, αἵτινες εἶχον χρησιμοποιηθῇ πρὸς κάλυψιν, προφανῶς, τῆς ἐπὶ τοῦ πώματός της ὁπῆς, ἡ μία—διαστ. 0.31×0.29 μ.—εὑρέθη εἰς βάθος 0.09 καὶ ἡ ἄλλη— 0.35×0.34 μ.—εἰς βάθος 0.45 μ. Εἰς βάθος 0.50 μ. εὑρέθησαν ἐπίσης, οἰνοχόη πηλίνη ἄνευ κόσμου καὶ ἐλάχιστα ἐλλιπῆς τὸ στόμιον, ὄστρακα δευτέρας ὁμοίας καὶ θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου, ἔτι δὲ βαθύτερον πολλὰ ὀστᾶ καὶ ὀδόντες τῶν ἐν αὐτῇ ταφέντων.

Αἱ διαστάσεις τῆς σαρκοφάγου μετὰ τοῦ πώματος εἶναι: μῆκος 2.55, πλ. 1.10 καὶ ὕψ. 1.56 μ., τῆς δὲ λάρνακος ὕψ. 1.20 καὶ πᾶχος 0.215 εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς καὶ 0.17 μ. εἰς τὰς μακράς.

1 Τυπολογικῶς σχετίζεται μὲ σαρκοφάγους φερούσας διάκοσμον «γυρλάνδας» ὑποστηριζομένης ἀπὸ «ἐρωτιδεῖς».

Διὰ τὸ θέμα τοῦ θηρευτοῦ, γρυπῶν κλπ. πρβλ. σαρκοφ. 'Εθν. 'Αρχ. Μουσείου, ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ, Γλυπτὰ, σ. 200, ἀρ. 1177 καὶ JdI 48, 1933, σ. 222 εἰκ. 13 καὶ παρλλαγὴν σαρκοφ. Πατρῶν (ἀνέκδοτος ἀκόμη).

Διὰ τὸ θέμα τοῦ ἱππέως θηρευτοῦ, βλ. JdI 67, 1952, σ. 31 ἐξ. καὶ Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΝ, Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 31, ἀριθ. 192.

Τὸ κόσμημα τῆς κορωνίδος (ἰωνικὸν κυμάτιον) χρονολογεῖ τὴν σαρκοφάγον μας εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.

Διὰ δοκιμαστικῶν τάφων, τέλος, ἡρευνήθη ὁ χώρος κάτωθεν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς σαρκοφάγου. Κάτωθεν τοῦ προχείρου βάθρου τῆς, ἐν τῇ ΒΔ. γωνίᾳ, παρετηρήθησαν σωρὸς ὀστέων, καὶ λείψανα κεκαυμένου στρώματος, μὲ κατεστραμμένες παλαιοτέρας ταφὰς Ρωμαϊκῶν χρόνων. Παρὰ τὴν σαρκοφάγον—ΝΔ. αὐτῆς—ἀπεκαλύφθη συστάς ἐκ 4 τάφων, ὧν οἱ τρεῖς ἐντὸς τετραγώνου χαμηλοῦ κτιστοῦ περιβόλου (εἰκ. 12)*. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι τόσον οἱ ἐν λόγῳ τάφοι, ὅσον καὶ ὁ τοῦ νομισματοσήμου καὶ ἡ σαρκοφάγος εὐρίσκοντο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον δηλ. εἰς βάθος 5 μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

---

* Τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 7, 8, 9, 10, 11 καὶ 12 ἐμελετήθησαν ὑπὸ Ν. Γιακουμέλου, ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ Γ. Ἀλεξανδράκη καὶ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ Μ. Κουρουνιώτη.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΩ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Αἱ ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1963 ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Κας Μ. Ἀναγνωστοπούλου καὶ Δίδος Ἰ. Φωκᾶ.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διήρκεσεν ἐξ ἑβδομάδας καὶ ἐνετοπίσθη εἰς τὸν πρὸς Δυσμᾶς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων χώρον τοῦ Ἱεροῦ, ἐκεῖ ὅπου πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀνευρέθη τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ σκοπὸν τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

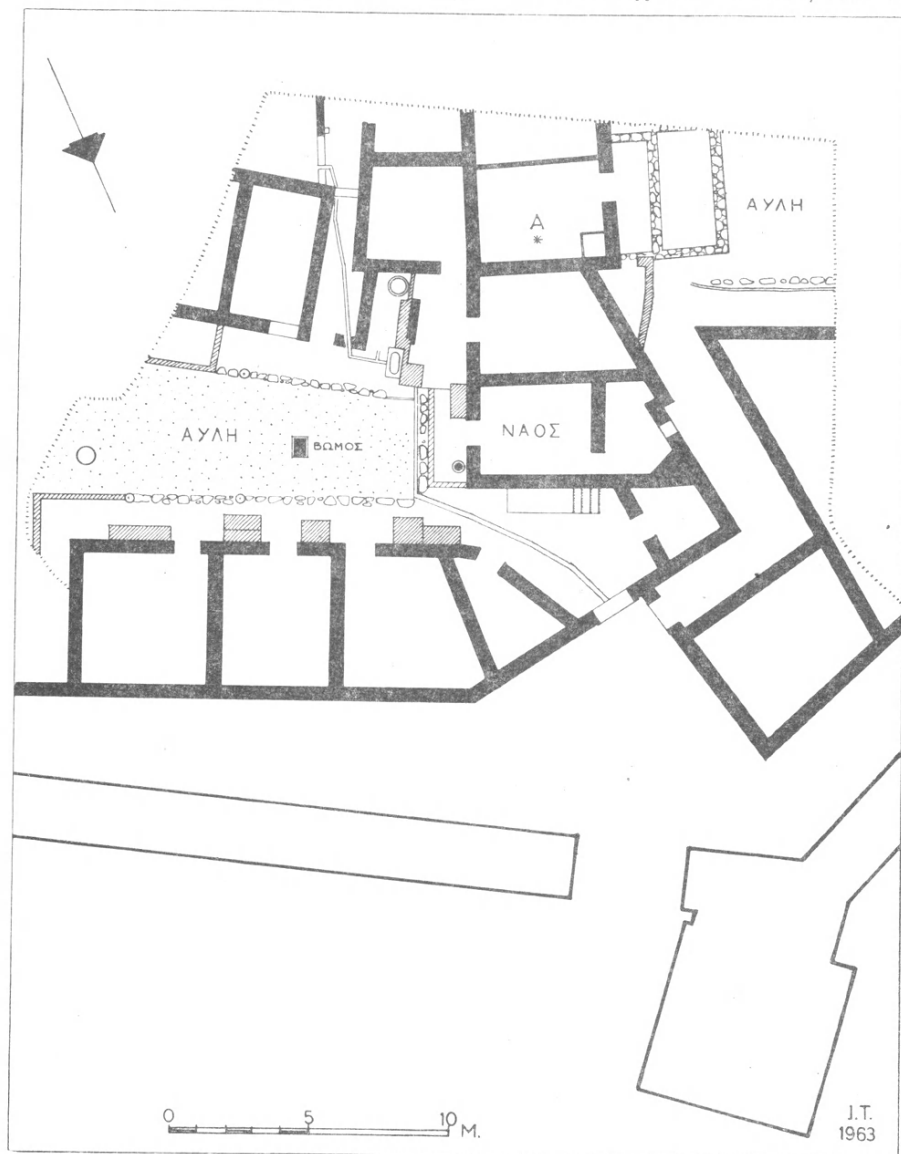
Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν τὰ πρὸς Νότον τῆς αὐλῆς τοῦ οἰκοδομήματος συνεχόμενα δωμάτια, συγχρόνως ὅμως ἐγένοντο καὶ συμπληρωματικαὶ ἐρευναι ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ (εἰκ. 1). Ἡ ἐπίχωσις, βάθους ἐν συνόλῳ 3 μέτρων, ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ ὑψηλότερον μὲν τμήμα, μέχρι βάθους 1.20 μέτρων, ἀπὸ σύγχρονα χρώματα καὶ ἐρείπια νεωτέρων οἰκιῶν τοῦ σημερινοῦ χωρίου τῆς Ἐλευσίνος, ἀπὸ τοῦ βάθους δὲ αὐτοῦ μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ἦτο συμπαγὴς καὶ καθαρά ἀποτελουμένη ἐκ διαλελυμένων ὠμῶν πλίνθων, περιεῖχε δὲ καὶ ὀλίγα ὄστρακα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς αὐλῆς, ὅπου ὑπῆρχε μία μόνον σειρὰ δωματίων, εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν νοτίαν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη διπλῇ σειρὰ δωματίων, τῆς ὁποίας τὰ ἐσωτερικὰ δωμάτια ἐξυπηρετοῦντο ὑπὸ στενοῦ καὶ μακροῦ διαδρόμου. Πλὴν τῆς διπλῆς ταύτης σειρᾶς τῶν δωματίων ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἄλλα δωμάτια, τὰ ὁποῖα ὅμως φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς ἕτερον οἰκοδόμημα (πίν. 22).

Ἡ παντελής ἔλλειψις κινητῶν εὐρημάτων πολὺ δυσχεραίνει τὴν ταύτισιν τοῦ οἰκοδομήματος. Πρόκειται πιθανῶς περὶ μεγάλης οἰκίας χρησιμοποιομένης πρὸς διαμονὴν τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἐλευσίνος. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύουν ὁ ἀνευρεθεὶς εἰς τὴν αὐλὴν τετράγωνος βωμὸς καὶ τὰ πρὸς Δυσμᾶς αὐτοῦ συνεχόμενα διαμερίσματα ἀνήκοντα εἰς μικρὸν Ναὸν μετ' αὐτοῦ.

Ὁ Δ. ΦΙΛΙΟΣ ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῶν ἀνασκαφῶν του παρεπονεῖτο διὰ τὴν σπάνιν τῶν εὐρημάτων εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἀνασκαπτομένην ἔκτασιν πρὸς Δυσμᾶς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, ὅπου τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ βάθους τῶν ἀποκαλυπτομένων δαπέδων τῶν οἰκοδομημάτων τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, πλὴν ὀλίγων ὄστράκων καὶ νομισμάτων οὐδὲν ἄλλο ἀξιόλογον εὑρημα ἦλθεν εἰς φῶς. Διὰ τοῦτο μετ' ἰδιαιτέρας

χαρᾶς ἀναφέρομεν τὴν ἀνεύρεσιν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Α κατὰ τὰς ἐφετινάς μας ἀνασκαφὰς τοῦ εἰκονιζομένου ἐνταῦθα χαλκοῦ δίσκου, ἐπὶ τοῦ

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος οἰκοδομήματος τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων.

ὁποίου διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν ὅλως ἐξαιρετικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ἀνάγλυφος παράστασις (πίν. 23).

Εἰκονίζεται γυναικεία μορφή ἐπὶ τεθρίππου ἄρματος κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιάν μὲν χεῖρα σκῆπτρον εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν ἀλέκτορα. Πέριξ τῆς κεφαλῆς εἰκονίζονται ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ἄλλα ἀστρικά σύμβολα ὡς καὶ ἱερὰ σύμβολα: κηρύκειον, σεῖστρον, στάχυες, μήκων κλπ. Τὸ ὅλον θέμα πλαισιοῦται ὑπὸ στεφάνου δάφνης.

Ἐκ τῆς μικρᾶς διαμέτρου τοῦ δίσκου (0.10 μ.), τοῦ μεγάλου βάρους του καὶ τοῦ ἀνωμάλου τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας αὐτοῦ ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ κατόπτρου.

Ποία ὅμως ἡ εἰκονιζομένη μορφή καὶ ποῖον τὸ νόημα τῆς ὅλης συνθέσεως; Ἀπὸ τὰ ἀπεικονιζόμενα σύμβολα θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι παριστᾷ τὴν Ἰσιν-Δήμητρα ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν χρόνων τοῦ «συγκρητισμοῦ», ὅτε ἀστρικά καὶ λατρεῖαι συνεδέοντο πρὸς λατρείας παλαιῶν θεοτήτων. Πάντως ἡ θρησκευτολογικὴ του σημασία εἶναι ὅλως ἐξαιρετικὴ, τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἀνευρέθη εἰς τὴν Ἐλευσῖνα αὐξάνει ἀκόμη περισσότερον τὴν σημασίαν καὶ τὸ νόημά του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΤΑΦΩΝ ΠΕΡΑΤΗΣ

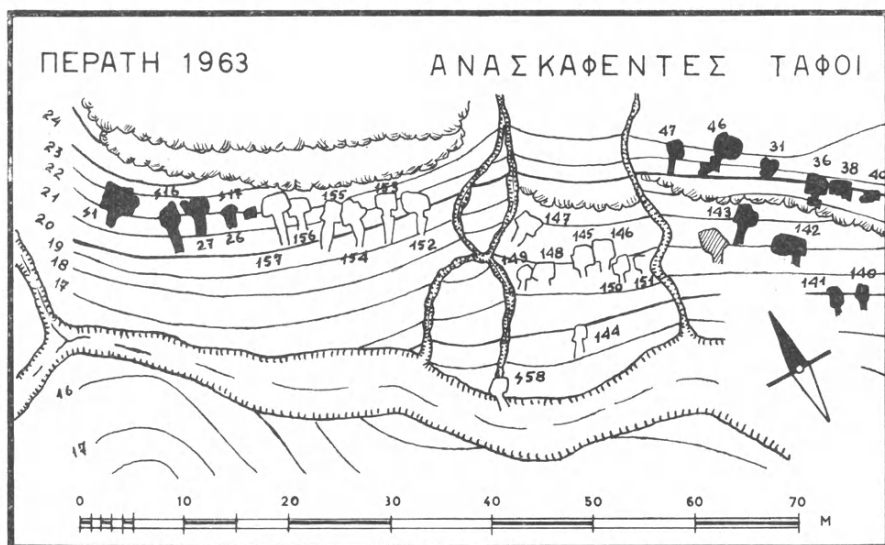
Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ περίοδος εἰς τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Περατῆς, ἡ ἐνδεκάτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς¹, ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία. Κατὰ τὴν διάρκειάν της ἡρευνήθη τμῆμα τῆς νεκροπόλεως ἐκτάσεως ἐνὸς περίπου στρέμματος, εὐρισκόμενον ἐπὶ κατωφερείας κατὰ μῆκος τῆς Β. ὁχθῆς τοῦ ρέματος τῆς Ἐρωτοσπηλιάς (πίν. 24α) καὶ ὀριζόμενον πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ ρέματος αὐτοῦ, πρὸς Α. ὑπὸ τῆς συστάδος τῶν πέρυσιν ἀνασκαφέντων τάφων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πλησιέστερος ἦτο ὁ 143, πρὸς Β. ὑπὸ τῆς ὀφρύος τοῦ πετρώματος καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ τάφου Σ 17 καὶ τῶν πλησίον αὐτοῦ ἐρευνηθέντων κατὰ τὰ 1953 καὶ 1954 (εἰκ. 1). Τὸ τμῆμα αὐτό, κείμενον παρὰ τὸ πρὸς Δ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου, χωρίζεται κατὰ τὸ πλάτος του εἰς δύο περὶπου ἴσα μέρη ἀπὸ μίαν διπλὴν νεροσυρμὴν καταλήγουσαν εἰς τὸ ρέμα, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως τόσον τὸ εἶδος τοῦ πετρώματος ὅσον καὶ ἡ διάταξις τῶν τάφων εἶναι εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίαν του ὁμοιόμορφος.

Ἀνευρέθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν 14 θαλαμοειδεῖς ἀσύλητοι τάφοι (οἱ ἀριθμηθέντες 144-157) καὶ ἐκαθαρίσθη ἓνας ἀκόμη, ὅμοιος, ἀνοιγμένος εἰς τὴν ὁχθὴν τοῦ ρέματος, τὸν ὁποῖον ἀρχαιοκάπηλοι εἶχον ἐπισημάνει καὶ συλῆσει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος χειμῶνος, ὁ Σ 58 (εἰκ. 1). Ἐπιπροσθέτως ἐκαθαρίσθησαν καὶ δύο ἄλλοι μικροὶ θαλαμοειδεῖς παλαιόθεν συλημένοι (οἱ Σ 59 καὶ Σ 60) εὐρισκόμενοι εἰς ἄλλο ἀπομακρυσμένον μέρος τοῦ νεκροταφείου. Μὲ αὐτοὺς συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐκτεταμένης αὐτῆς νεκροπόλεως, τῆς ὁποίας οἱ ὑπερδιακόσιοι πυκνότατα ἀνοιγμένοι τάφοι ἀπέδωσαν πολὺ καὶ ἐκτάκτως ἐνδιαφέρον ὑλικόν, ἡ ἐκτίμησις τῆς σημασίας τοῦ ὁποίου ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς συντόμου αὐτῆς ἐκθέσεως, καὶ ἐλπίζεται ὅτι θὰ καταδειχθῇ διὰ τῆς τελικῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Οἱ ἐφετινοὶ τάφοι εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὑπολοίπους: θαλαμοειδεῖς, μᾶλλον μικροῦ μεγέθους, μὲ δρόμους βραχεῖς, εἶχον ἀνοιχθῇ ὅλοι εἰς τὴν πρὸς τὰ ἐπάνω ζώνην τῆς κατωφερείας, ἐκεῖ ὅπου τὸ σχετικῶς μαλακὸν ἀμμῶδες πέτρωμα τῆς κλιτύος ἔχει ἀρκετὸν βάθος διὰ νὰ χωρέσῃ τοὺς θαλάμους. Ἐνας μόνον, ὁ 144, εἶχεν ἀνοιχθῇ χαμηλότερον, ἦτο δὲ πλημμελοῦς κατασκευῆς, ρηχὸς καὶ περιεῖχε μίαν μόνον ταφήν, πιθανώτατα παιδικήν, διότι ὅστ᾽ δὲν διε-

1. Βλ. ΠΑΕ 1953, σ. 88-102. 1954, σ. 89-103. 1955, σ. 100-108. 1956, σ. 63-72, 1957, σ. 35-41. 1958, σ. 18-26. 1959, σ. 12-17. 1960, σ. 16-21. 1961, σ. 19-26. 1962, σ. 16-22.

τηροῦντο παρὰ εἰς ἐλάχιστα μικρότατα ἀραιὰ τεμάχια, κτερισμένα μὲ ἕνα μικρὸν ψευδόστομον ἀμφορέα. Σκαμμένοι εἰς πέτρωμα τόσον εὐθρυπτον καὶ τόσον πλησίον ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον ὥστε κάποτε νὰ τέμνονται οἱ θάλαμοί των (ὅπως π.χ. οἱ 145-146, 148-149 καὶ 156-157, βλ. εἰκ. 1) οἱ τάφοι δὲν εἶχον πιθανότητος νὰ διατηρηθοῦν ἐπὶ πολὺ. Πράγματι δὲ οἱ θόλοι των εἶχον πέσει ὅλοι καλύψαντες τὸ περιεχόμενόν των, πλὴν τοῦ θόλου τοῦ 157, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται ἂν καὶ ἡ ἀρχικὴ ὀροφὴ του εἶχε καὶ αὐτὴ πρὸ πολ-

Εἰκ. 1.

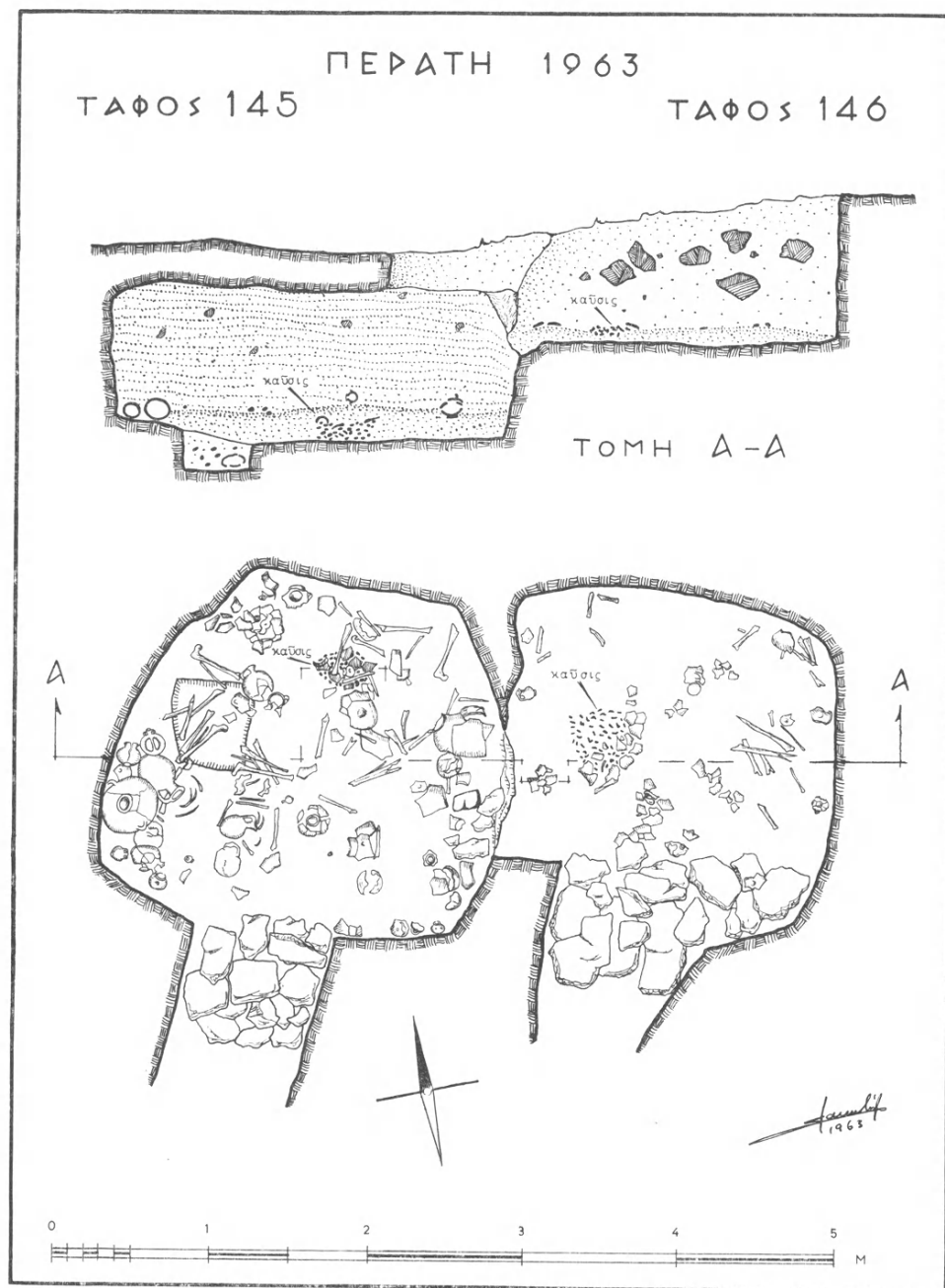
λοῦ ἀποκολληθῇ καὶ πέσει. Οἱ δρόμοι των, βραχεῖς ἐξ ὑπαρχῆς καὶ πολὺ ὀλίγον κατωφερικοὶ πρὸς τοὺς θαλάμους, χάρις εἰς τὴν ἔντονον κλίσιν τοῦ ἐδάφους, εἶχον ἐπὶ πλέον κολοβωθῇ περαιτέρω χάρις εἰς τὴν φυσικὴν ἀποχωμάτωσιν τῆς κλιτύος μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρουσιάζωνται σήμερον ἐντελῶς ὑποτυπώδεις, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ τοῦ 148 καὶ ἀνύπαρκτοι. Αἱ θύραι ἦσαν ὅλαι φραγμέναι διὰ τῆς συνήθους ξηρολιθιάς, ἡ ἐπανειλημμένη ἀποτείχισις καὶ ἐκ νέου κατασκευὴ τῆς ὁποίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τοῦ νεκροταφείου εἶχε καταστρέψει τὰς παραστάδας, ἐὰν καὶ ὅπου κατ' ἀρχὴν αὐταὶ ὑπῆρχον. Οἱ θάλαμοι, τετράπλευροι γενικῶς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὄχι πολὺ κανονικοῦ σχήματος, ἔχουν τοιχώματα κάθετα καὶ ὀροφὴν, ὅσον φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔχνη της ὅπου διετηρήθησαν, ὀρίζοντιαν. Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου 157, ὁ θάλαμος τοῦ ὁποίου εἶχε μείνει κενός, καθὼς ἤδη ἀνέφερα, διετηρήθησαν πυκνὰ τὰ

ἔχνη τοῦ σκαφικοῦ ἐργαλείου τοῦ χρησιμοποιοιθέντος εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Τὸ ἐργαλεῖον αὐτὸ εἶχε λεπίδα πλάτους 0.058-0.06, ἀκριβῶς ὁμοίαν δηλαδὴ πρὸς τὴν λεπίδα, τῆς ὁποίας τὸ ἔχνος εἶχε παρατηρηθῇ εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου 1 τὸ 1953.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενόν των, οἱ θάλαμοι τῶν περισσοτέρων τάφων παρ-
ρουσίασαν ἐφέτος κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν εἰκόνα ἡθελημένης καὶ συστηματικῆς
διαταράξεως τῶν ταφῶν, χωρὶς κατὰ κανόνα νὰ διατηρῆται μία τοῦλάχιστον,
ἢ κατὰ τεκμήριον τελευταία, εἰς τὴν θέσιν της. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου εὐρέθησαν
ταφαὶ κατὰ χώραν, εἶχον ὅλοι τὴν γνώριμον στάσιν τοῦ ὑπτίως κειμένου μὲ
τὰ γόνατα ὑψηλά. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐνταφιασμοὺς ὅμως, τοὺς ἀποτελοῦντας
ὁπωσδήποτε τὸν κανόνα, ὑπῆρχον τέσσαρες ἀκόμη περιπτώσεις καύσεως, ἀπὸ
μία εἰς τοὺς τάφους 145, 146, 154 καὶ 157, ἀναβιβάζουσαι τὸ σύνολον τῶν
καύσεων τῶν ἀνακαλυφθεισῶν εἰς Περαιτὴν εἰς ἑνδεκα. Εἰς τοὺς τάφους 145
καὶ 157 τὰ καμμένα ὅστ' εὐρέθησαν ἀνάμεσα εἰς τὰ τεμάχια τῶν τεφροδό-
χων ἀγγείων (πίν. 24β), πρόχων καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις. Εἰς τὸν 146
ἐσχημάτιζον σωρὸν ὁ ὁποῖος κατελάμβανε ἓνα μικρὸν μέρος τοῦ θαλάμου, εἰς
δὲ τὸν 154, ὅπου διετηροῦντο εἰς μεγαλύτερα καὶ πληρέστερα τεμάχια, ἦσαν
διασκορπισμένα εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ θαλάμου. Εἰς καμμίαν ἀπὸ
τὰς τέσσαρας αὐτὰς περιπτώσεις δὲν εὐρέθη κτέρισμα τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι δυ-
νατὸν νὰ ἀποδοθῇ μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὰς καύσεις. Ἐπιπλέον, ὅπως ἄλλωστε
παρατηρήθη καὶ εἰς τὰς προηγουμένας ἑπτὰ περιπτώσεις, μέρος μόνον, καὶ
μόλιστα μικρὸν, τοῦ καμμένου σκελετοῦ εἶχεν ἀποτεθῇ μέσα εἰς τὸν τάφον,
περιλαμβάνον ὅμως ἀντιπροσωπευτικῶς, τρόπον τινά, τεμάχια ἀπὸ ὅλα τὰ
μέρη τοῦ σώματος.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς τάφους τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, τὸ σύμπλεγμα τὸ
ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ 145 καὶ 146 εἶναι ἴσως τὸ χαρακτηριστικώτερον, διότι
συνδυάζει ὅλα σχεδὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ παρατηρούμενα μεμονωμένως εἰς
τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος ἀνωτέρω:

Οἱ τάφοι αὐτοὶ (εἰκ. 2) εἶχον ἀνοιχθῇ τόσον κοντὰ ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλ-
λον, ὥστε τὸ μεταξὺ των τοίχωμα κατέρρευσε, καθὼς φαίνεται δὲ εἶχε κατα-
βληθῇ καὶ κάποια προσπάθεια συγκρατήσεώς του διὰ τῆς τοποθετήσεως με-
ρικῶν λίθων εἰς τὴν ἀντίστοιχον πλευρὰν τοῦ θαλάμου τοῦ 145. Οἱ δρόμοι των
εἶναι βραχύτατοι, αἱ εἰσοδοὶ των δέ, φραγμένοι μὲ συστηματικῶς κτισμένην
ξηρολιθιάν, βλέπουν πρὸς Ν., δηλαδὴ πρὸς τὴν κατωφέρειαν. Τὸ ΝΑ. τοίχωμα
τοῦ 146 φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἐμπνεύσει πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς κατα-
σκευάσαντας τὸν τάφον, διότι τὸ εἶχον ἐνισχύσει ἐσωτερικῶς μὲ μερικὸς λί-
θους, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους εὐρέθησαν τεμάχια τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου.
Τὸ δάπεδον τοῦ 146 εὐρίσκεται κατὰ 0.60 περίπου ὑψηλότερα ἀπὸ τοῦ 145
(εἰκ. 2, τομὴ Α-Α). Καὶ τῶν δύο οἱ θόλοι εἶχον πέσει.

Ελκ. 2.

Ὁ τάφος 146, ὁ μικρότερος καὶ ρηχότερος ἀπὸ τοὺς δύο, ἔχει σχῆμα ἀνωμάλως τετράπλευρον. Μεταξὺ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου, τὸ γέμισμα περιεῖχε καὶ λίθους ἀρκετὰ μεγάλους καθὼς καὶ τοὺς πεσμένους σβώλους τοῦ πετρώματος τοῦ θόλου. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ταφικοῦ στρώματος εὐρέθησαν ἐγκατεσπαρμένα ὅστ᾽ αὐτὰ καὶ θραύσματα ἀγγείων, ἦτο δὲ φανερόν ὅτι τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲν ἦτο εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν. Δύο μόνον μικρῶν ἀγγείων τὰ τεμάχια ἦσαν συγκεντρωμένα. Τῶν ἄλλων εἶχον ἀναμιχθῆ τόσον, ὥστε οὔτε κὰν νὰ φαίνεται πόσα καὶ ποῖα ἀγγεῖα ἀκριβῶς περιεῖχεν ὁ τάφος. Μεταξὺ τοῦ κέντρου καὶ τοῦ Δ. τοιχώματός του ἦτο ὁ μικρὸς σωρὸς τῶν καμμένων ὀστέων, περιστοιχισμένος ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ ἀκατάστατα τεμάχια δύο ψευδοστόμων. Τὰ ὀστρακα τοῦ μόνου ἀγγείου τοῦ τάφου τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχε χρησιμεύσει ὡς τεφροδόχος, ἐνὸς μικροῦ πιθοσχήμου ἀμφορέως (πίν. 29α, ἀρ. 1089), εὐρέθησαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ θαλάμου, κυρίως ὅμως (ἀλλὰ ὄχι μόνον τῶν) ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς λίθους τῆς εἰσόδου.

Ὁ γειτονικὸς τοῦ 145 παρουσιάζει τὴν ἰδίαν εἰκόνα ἀναστατώσεως εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ θαλάμου, εἶχεν ὅμως ἀμέσως μετὰ τὴν εἵσοδον μίαν ταφὴν κατὰ χώραν, κτερισμένην μὲ μίαν ἀρκετὰ μεγάλην οἰνοχόην πεσμένην ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ μὲ μικρὸν προχοῖδιον παρὰ τὸν δεξιὸν ἀγκῶνα. Κατὰ μῆκος τοῦ Δ. τοιχώματος ὑπῆρχεν ἄλλη μία ταφὴ μετακινήμενη μὲν ἀλλὰ ὄχι τόσον ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἡ ἀρχικὴ τῆς διάταξης. Τὰ κτερίσματά της ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ διακριθοῦν ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα εἶχον συσσωρευθῆ ἐπάνω της. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε καὶ τμῆμα ἐνὸς μεγάλου πιθοσχήμου ἀμφορέως μὲ κυλινδρικὸν στόμιον καὶ μικρὰς διατρήτους μαστοειδεῖς ἀποφύσεις εἰς τὸν ὦμον (πίν. 29α, ἀρ. 1055), τοῦ ὁποῖου τὰ ὑπόλοιπα τεμάχια ἦσαν σπαρμένα εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ τάφου, ὡς ἐὰν τοῦτο εἶχε γίνῃ ἐπίτηδες. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα του ἦσαν ἐπίσης διασκορπισμένα εἰς τεμάχια ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μεταξὺ αὐτῶν δὲ ὑπῆρχον μετακινήμενα ὅστ᾽ αὐτὰ διαφόρων εἰδῶν καὶ πέντε τοῦλάχιστον κρανία. Πλησίον τοῦ Δ. τοιχώματος ὑπῆρχε λάκκος γεμῆτος ἀπὸ ὅστ᾽ αὐτὰ καὶ ὀστρακα διάφορα, καθὼς καὶ δύο μικρὰ ἀγγεῖα, πρὸς τὸ Β. τοίχωμα δέ, κάτω ἀπὸ τὸ ταφικὸν στρώμα καὶ καλυπτόμενος ἀπὸ ὅστ᾽ αὐτὰ, μικρὸς σωρὸς καμμένων ὀστέων ἀναμίκτων πρὸς τὰ τεμάχια μικρᾶς πρόχου. Μέσα εἰς αὐτὰ ὑπῆρχε καὶ αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος ἀπὸ φαγεντιανὴν τόσον κατεστραμμένος ὥστε τὸ σχῆμά του μαντεύεται μᾶλλον παρὰ φαίνεται, ἡ δὲ ἐπιγραφή του ἔχει ἀφανισθῇ ἐντελῶς.

Τὰ μικρὰ εὐρήματα καὶ πολλὰ ὑπῆρξαν καὶ ποικίλα, ἀποτελούμενα, ὅπως συνήθως, ἀπὸ κοσμήματα κυρίως ἀλλὰ καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα σχετικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ κατασκευασμένα ἀπὸ χρυσόν, ἄργυρον, χαλκόν, ἡμιπολυτίμους λίθους ἐλεφαντοστοῦν, στεατίτην καὶ ὑαλό-

μαζαν. Εὐρέθησαν ψῆφοι διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων, δακτύλιοι, βελόναι, κτένια, δισκάρια ἐλεφάντινα καί, φυσικά, τὰ ἀπαραίτητα στεατίτινα «κομβία». Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ εἶναι ὅτι παρ' ὅλον τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν των, τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ εὐρέθησαν μεμονωμένα, μακρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν των θέσιν καί, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ δύο περιπτώσεις τοῦ τάφου 147, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ὅτι ἦσαν ἀπλῶς κατάλοιπα συνόλων ἀφαιρεθέντων ἤδη ἕκτοτε ἀπὸ τοὺς τάφους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἔχει ἐπανειλημμένως παρατηρηθῇ καὶ εἰς τὴν Περατὴν καὶ ἄλλοι καὶ σχολιασθῇ: Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μὲ τὴν εὐκαιρίαν κάθε νέας ταφῆς, ἀφηροῦντο ἀπὸ τὰς παλαιότερας ὅσα ἀντικείμενα ἦσαν πολύτιμα καὶ ἀνέπαφα, ἰδίως δέ, ὅπως εἶναι φυσικόν, τὰ χρυσᾶ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εὐρίσκονται, ἰδίως μετὰ τῶν παραμερισμένων καὶ ἀπωθημένων ὁστῶν τῶν παλαιῶν ταφῶν, μεμονωμένοι ψῆφοι π.χ., προερχόμενοι βεβαίως ἀπὸ περιδέραια τὰ ὁποῖα ὅμως εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀνακτηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐπιγενομένους.

Μετὰ τὴν τῶν εὐρημάτων αὐτῶν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον συγκεντρώνουν τὰ ἑξῆς:

1) Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος ἀπὸ ὑπόλευκον φαγεντιανήν, ἀρίστης κατασκευῆς καὶ διατηρήσεως (πίν. 25α). Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐντόμου (ρύγχος, πόδες, ἔλυτρα κλπ.) ἔχουν παρασταθῇ ζωηρότητα. Εὐρέθη εἰς τὸν τάφον 147 ἐν μέσω σωροῦ διαφόρων ψήφων περιδεραίου (πίν. 26α, κέντρον), εἰς τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκε καὶ αὐτός. Μῆκος 15 χιλ., πλάτος 11 χιλ.

2) Ψῆφοι διαφόρων εἰδῶν, ἀποτελοῦσαι δύο περιδέραια, προερχόμενα ἀπὸ τὸν τάφον 147, καὶ ἀπεικονιζόμεναι εἰς τὸν πίν. 26α. Αἱ ψῆφοι εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνης, κατασκευασμένοι ἀπὸ ἀμέθυστον, σάρδιον, ἤλεκτρον καὶ ὑαλόμαζαν, ἐκάλυπτον, μαζὶ μὲ τὸν σκαραβαῖον, μικρὰν περιοχὴν εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ τάφου, μακρὰ ἀπὸ τὰς ταφὰς καὶ τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα. Αἱ ψῆφοι, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὰς πρώτας αὐτάς, μικρὰι σφαιρικαὶ χρυσᾶι διαμέτρου 3-4 χιλιοστῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ στήθους μιᾶς παιδικῆς κ.χ. ταφῆς, παρὰ τὸ Α. τοίχωμα τοῦ τάφου. Δι' αὐτάς εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἀνῆκον εἰς περιδέραιον, ἢ διατάξεις τοῦ ὁποίου ὅμως ἦτο πιθανώτατα διαφορετικῇ τῆς εἰκονιζομένης.

3) Τρεῖς ρόδακες μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν, ἀπὸ λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ μὲ δακτύλιον ἀναρτήσεως, καθὼς καὶ χρυσοῦν διπλοῦν ἄγκιστρον ἀναρτήσεως κυλινδρικῆς πιθανώτατα ψήφου ἢ σφραγιδοκυλίνδρου μὴ εὐρεθέντος, ἀπὸ τὸν λάκκον τοῦ τάφου 147 (πίν. 25β). Διάμετροι κυκλικῶν ψήφων 13, 12, 10 χιλ. Μῆκος τοῦ ἀγκίστρου 14 χιλ.

4) Μικρὰ ἄτρακτος ἀρίστης διατηρήσεως ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν, μὲ ἐγγάρια διακόσμησιν ταινιῶν καὶ μικρῶν κύκλων (πίν. 26β). Εὐρέθη μὲ τὸν

σφόνδυλον κανονικῶς εἰς τὴν θέσιν του, μεταξὺ παραμερισμένων ὀστέων καὶ κτερισμάτων εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ τάφου 152. Μῆκος 128 χιλ. διάμετρος στελέχους 4-9 χιλ., διάμετρος σφονδύλου 25 χιλ.

5) Πόρπη χάλκινη μὲ εὐθύγραμμον φυλλόσχημον ράχιν (πίν. 27β). Εὐρέθη εἰς τεμάχια μέσα εἰς τὸν λάκκον τοῦ τάφου 155. Μῆκος 68 χιλ., διάμετρος σύρματος 4-5 χιλ., μέγ. πλάτος ράχεως 18 χιλ.

6) Δακτύλιος μεγάλος, συμπαγής, χρυσοῦς, μὲ ἑλλειψοειδῆ ἀδιακόσμητον σφενδόνην (πίν. 27α). Εὐρέθη κατὰ τὴν διάρκειαν καθαρισμοῦ τοῦ ἀνασκαφικοῦ χώρου πλησίον τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Σ 14, ἐν μέσω χωμάτων προφανῶς ἀπορριφθέντων ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συλήσεως. Ἀρίστης διατηρήσεως. Διάμετρος κρίκου 20 χιλ., διάμετρος σφενδόνης 21 καὶ 30 χιλ.

Τὰ 217 ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐφέτος (πίν. 28 καὶ 29) ἀναβιβάζουν τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς 1264 καὶ προσθέτουν εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα μερικὰ κατ' ἐξοχὴν ἀξιόλογα δείγματα τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειοπλαστικῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν. Πλεονάζουν, ὅπως συνήθως, οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (πίν. 28α.β) ἀπὸ τοὺς ὁποίους εὐρέθησαν 66 καὶ ἔπονται οἱ πιθόσχημοι ἀμφορίσκοι, τὰ προχοῖδια, οἱ κρατηρίσκοι καὶ τὰ λοιπὰ γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὸ παρελθὸν εἶδη ἀγγείων. Σχήματα ἄγνωστα ἢ καὶ ἀπλῶς ἀσυνήθη δὲν ὑπάρχουν, ποῦ καὶ ποῦ ὅμως ἐμφανίζονται παραλλαγὰι τῶν καθιερωμένων μορφῶν καὶ ἀναλογιῶν, ὅπως π.χ. ὁ πεπιεσμένος ψευδόστομος μὲ τὴν στενὴν κωνικὴν βάσιν καὶ τὸν κοῖλον δίσκον τοῦ στελέχους τῶν λαβῶν ἀπὸ τὸν τάφον 146 (πίν. 28α, ἀρ. 1088) ἢ ὁ μικρὸς, κυλινδρικός, χωρὶς βάσιν, ψευδόστομος τοῦ τάφου 148 (πίν. 28β, ἀρ. 1117). Κάποιαν ἰδιοτυπίαν παρουσιάζει ἐπίσης ἡ τεφροδόχος δίωτη πρόχους τοῦ τάφου 157 (πίν. 29α, ἀρ. 1252) μὲ τὰς πλεξιδωτὰς λαβὰς καὶ τὸ σφαιρικόν της σῶμα, ἡ ὁποία συνωδεύετο καὶ ἀπὸ τεμάχιον ἄλλου μεγάλου ἀγγείου, σπασμένον εἰς σχῆμα ἀκανονίστου κύκλου, τὸ ὁποῖον τῆς ἐχρησίμευε, καθὼς φαίνεται, ὡς πρόχειρον πῶμα.

Ἡ διακόσμησις των μένει καὶ αὕτη εἰς τὰ γνωστὰ θέματα καὶ συνδυασμούς, ἡ ἐκτέλεσις ὅμως φθάνει εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ἐπίπεδον ὑψηλὸν καὶ ποιότητα ἀσυνήθη, τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν, ὅπως π.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ψευδοστόμου τοῦ τάφου 155, τοῦ ὁποίου ἡ κοιλία καλύπτεται ἀπὸ ὀκτάποδας καὶ ὁ ὥμος ἀπὸ ἰχθῦς καὶ ρόδακας (πίν. 28α, ἀρ. 1210) ἢ τῆς πυξίδος τοῦ τάφου 149, τῆς ὁποίας ἡ κυλινδρική ἐπιφάνεια τοῦ πώματος εἶναι διηρημένη εἰς μετόπας διακοσμημένας μὲ διαφόρου συνθέσεως ἐναλλασσομένους ρόδακας (πίν. 28γ, ἀρ. 1142). Καὶ τῶν ἄλλων ὅμως ἡ διακόσμησις, ἂν δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν, εἶναι ὅμως

ἐπιμελῆς καὶ προσεκτική, πολὺ ὀλίγα δὲ εἶναι τὰ εὐτελῆ καὶ προχείρου κατασκευῆς ἀγγεῖα.

Χρονολογικῶς ἀνήκουν, εἰς τὸ σύνολόν των σχεδόν, εἰς τὴν ΥἚ IIIΓ ἐποχήν, τὴν ὁποίαν καλύπτουν ὁλόκληρον. Ὑπάρχουν δείγματα χαρακτηριστικὰ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Σιτοβολῶνος, ὅπως π.χ. ὁ μικρὸς πιθόσχημος ἀμφορίσκος τοῦ τάφου 147 (πίν. 29β, ἀρ. 1116) ἢ ἡ ὑδρία τοῦ τάφου 145 (πίν. 29α, ἀρ. 1061), εἰς τὴν ἰδίαν δὲ περίοδον ἀνήκει καὶ τὸ ἀκέφαλον εἰδῶλιον πτηνοῦ τοῦ τάφου 155 (πίν. 29β, ἀρ. 1221). Εὐρέθησαν ὅμως καὶ μερικὰ δείγματα (ὀλίγα, εἶναι ἢ ἀλήθεια), τὰ ὁποῖα φαίνονται νὰ ἀνήκουν εἰς χρόνους κάπως παλαιότερους, τοὺς τελευταίους τοῦ ΥἚ IIIB, ὅπως οἱ ψευδόστομοι ἀρ. 1213 τοῦ τάφου 155 καὶ 1160 τοῦ τάφου 151 τοῦ πίν. 28α. Παραλλήλως ἔχομεν καὶ μερικὰ ἄλλα, ὅπως ὁ μικρὸς ψευδόστομος τοῦ τάφου 148 (πίν. 28β, ἀρ. 1132), ἴσως δὲ καὶ ἡ οἰνοχόη τοῦ τάφου 155 (πίν. 28γ, ἀρ. 1209) τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐντελῶς τελευταίους χρόνους τοῦ ΥἚ IIIΓ. Τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ ὀριακὰ, οὕτως εἰπεῖν, δείγματα ἐπιβεβαιώνουν ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν ἐπανειλημμένως ἤδη διατυπωθεῖσαν ἀποψιν ὅτι τὸ νεκροταφεῖον ἐχρησιμοποιήθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ΥἚ IIIΓ καὶ διήρκεσεν ὅσον καὶ αὐτό. Ἐπὶ πλέον, ὁ πλοῦτος τῶν εὐρημάτων, ἰδίως δὲ ἡ παρουσία τῶν ξένης προελεύσεως κτερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύονται ἐφέτος ἀπὸ τοὺς δύο σκαραβαίους (τῶν τάφων 145 καὶ 147) σημαίνουν, πιστεύω, ὅτι ἡ χρονικὴ αὐτὴ περίοδος ὑπῆρξεν ἐποχὴ πυκνῆς καὶ συνεχοῦς ἐπικοινωνίας πρὸς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἐποχὴ δηλαδὴ εἰρήνης καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΣΕΣΚΛΩΙ

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέ-
σ κ λ ο υ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν λεπτομερειακὴν σπου-
δὴν τῶν ἐπιχώσεων τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, μάλιστα δὲ τῆς ἀρχαιοτά-
της περιόδου, ἥ ὁποία, ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας κεραμεικῆς, ἀπεκλήθη «Προ-
κεραμεικὴ» Νεολιθική. Αἱ σχέσεις τῆς περιόδου ταύτης πρὸς τὰς ἐπομένους
(«κεραμεικὰς») φάσεις τῆς Νεολιθικῆς καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν φάσεων αὐτῶν εἰς
τὴν στρωματογραφίαν, ὑπῆρξεν ὁ εἰδικὸς προκαθορισμένος στόχος τῆς ἐρ-
γασίας μας.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνετοπίσθησαν εἰς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου
αἱ ἐπιχώσεις ἀφέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἄσκαφοι ὑπὸ τοῦ Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑ καὶ
ὑπῆρχε προσέτι χώρος πρὸς σκαφήν, χωρὶς τὴν θυσίαν ἀξιολόγων ἀρχιτεκτο-
νικῶν λειψάνων τῶν μεταγενεστέρων περιόδων. Οἱ κύριοι τομεῖς ὑπῆρξαν δύο,
ὁ ἀνατολικὸς (Τομεὺς Ι) καὶ ὁ βόρειος (Τομεὺς ΙΙ)¹. Ὁλόκληρος ὁ ἀνασκαφεὶς
χώρος διηρέθη εἰς τετράγωνα, πλευρᾶς δύο μέτρων, τὰ δὲ εὐρήματα ἔλαβον
πλὴν τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ στρώματος καὶ τοῦ βάθους καὶ τὴν ἐνδειξὴν τοῦ
τετραγώνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνευρέθησαν. Κατ' ἐξαιρέσειν, κατὰ τὴν ἀνασκαφήν
τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος εἰς τὸν τομέα ΙΙ, τὰ εὐρήματα ἐτοποθετοῦντο
κατὰ χώραν ἐπὶ σχεδίου ὑπὸ κλίμακα 1:20.

Τομεὺς Ι. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα ἡ σκαφή μόνον εἰς μικρὸν τμήμα
ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, λόγῳ τῆς παρεμβολῆς σημαντικῶν ἀρχι-
τεκτονικῶν λειψάνων τοῦ λεγομένου «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» (ἦτοι τῆς
κλασσικῆς περιόδου τῆς ἄλλοτε ἀποκαλουμένης Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς),
τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζουν τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῶν ρυθμῶν Α3). Πρόκειται
περὶ οἰκήματος τετραπλεύρου κατόψεως, λιθοκτίστου κατὰ τὸ θεμέλιον καὶ
τὴν κρηπίδα, πλάτους ἐσωτερικῶς 6 μέτρων καὶ μήκους 6.50 ἐντὸς τοῦ το-
μέως, ὁλικοῦ δὲ μήκους πιθανῶς ὑπὲρ τὰ 8 μέτρα. Τὸ κτίσμα αὐτὸ εἶναι τὸ
μέγιστον μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθὲν ἐν Σέσ κ λ ω τῆς

¹ Τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἀνασκαφικῶν συνεργείων εἰς τοὺς τομεῖς αὐτοὺς καὶ τὴν ἔμμε-
σον κατὰ χώραν καταγραφὴν τῶν εὐρημάτων ἀνέλαβον αἱ ἀρχαιολόγοι δ. Αἰκατερ. Παπα-
ζαφεῖρη (Τομεὺς Ι) καὶ κ. Μαρία Θεοχάρη (Τομεὺς ΙΙ).

Χρέη συγκολλητοῦ ἐξετέλεσεν ὁ τεχνίτης Γ. Μαρίνης· ὁ ἑκτακτος φύλαξ τῶν ἀρχαιο-
τήτων Σέσκλου Ἀπόστολος Τσουρτσούλης ἐργάσθη μὲ πραγματικὴν αὐτοθυσίαν διὰ τὴν
ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν τοῦ ἀνασκαφικοῦ ἔργου.

«'Αρχαιοτέρας Νεολιθικῆς». Ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ εὐρέθη κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου τοίχου, προσεκτίσθη καὶ ἀπεφράχθη ὅμως μεταγενεστέρως, ὅταν ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν ἐκτίσθη παραπλεύρως ἄλλο οἶκωμα τῆς αὐτῆς περιόδου, τοῦ ὁποῖου μικρὰ τμήματα μόνον περιεσώθησαν, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεστράφη λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως τῶν ἐπιχώσεων πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως. Παρὰ τοὺς τοίχους τοῦ μεγάλου οἰκήματος, προπάντων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν καὶ ὑπὸ στρώμα πηλῶν ἐπαλείψεως τῆς στέγης, εὐρέθησαν πολυάριθμα τεμάχια ἀγγείων, κατὰ μέγιστον ποσοστὸν μονόχρωμα (Α1), προφανῶς ἀποθηκευθέντα ἐκεῖ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς οἰκίας καὶ τῆς πτώσεως τῆς στέγης.

Εἰς τὰ ὑπερκείμενα, νεώτερα στρώματα ἀνεκαλύφθησαν κατ' ἀρχὰς τρεῖς τάφοι τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἀκτέριστοι, περαιτέρω δὲ τοῖχοι, βόθροι καὶ ἐστὶαι οἰκημάτων τῆς περιόδου τοῦ Ραχμανίου (Λιθοχάλκου) καὶ τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς, ἀξιόλογος κεραμεικὴ τῶν περιόδων αὐτῶν (μεταξὺ ἄλλων διακρίνεται ἡ ὠραία φιάλη τοῦ «ρυθμοῦ τοῦ Διμηνίου» τοῦ πίνακος 30α), ποσότης ἀπηνθρακωμένου σίτου καὶ ἄλλων δημητριακῶν καὶ πολλὰ ἄλλα εὐρήματα, ὡς λίθιναι ἀξίναι καὶ σμίλη, ἄφθονοι λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου, πήλινα εἰδώλια καὶ σφραγῖδες.

Το με ε ὕς II. Ἡ σκαφή εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἀπέβλεψε δὲ κυριώτατα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος. Τὰ ὑπερκείμενα στρώματα τῆς «Κεραμεικῆς» Νεολιθικῆς ἀπέδωσαν καὶ ἐνταῦθα ἄφθονον ὕλικόν, σχετικῶς ὅμως πενιχρὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὄρυγμα τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου εἶχε διαταράξει μέρος τῆς ἐπιχώσεως, μέχρι βάθους 2.50 μ. περίπου. Κατωτέρω εὐρέθησαν λείψανα σημαντικοῦ κτηρίου τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, καταστραφέντος διὰ πυρός, ὡς ἐμαρτύρουν τὰ ἰσχυρῶς ὠπτημένα τεμάχια πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης, τὰ ὁποῖα ἀπῆρτιζον στῶμα ὀλόκληρον, πάχους ἡμίσεος μέτρου καὶ πλέον.

Τὸ στῶμα τῆς Ἀρχαιοτ. Νεολιθ. II ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὸν τομέα II μὲ σχετικῶς λίαν λεπτὴν ἐπίχωσιν, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε τὸ μαρμαρίνον ἀγγεῖον τοῦ πίνακος 30γ, σπουδαῖον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι ὡσειδὲς τὸ σχῆμα (μῆκος 21.5 καὶ πλάτος 17.5 ἑκατοστόμετρα) καὶ ἡμιτελές, ἄρα ἐπὶ τόπου κατασκευασθέν.

Τῆς ἀρχαιοτέρας φάσεως τῆς «Κεραμεικῆς» Ἀρχαιοτ. Νεολιθικῆς (Περίοδος I) ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ παχύτερα ἐν Σέσκλῳ ἐπίχωσις (0.80-0.90 μ.) ἀντιστοιχῶς δὲ τὰ εὐρήματα καὶ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ὑπῆρξαν πλούσια καὶ ἰδιαιτέρως διαφωτιστικά, ἐπιβάλλοντα τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Τὰ οἰκήματα, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν περι-

σωθέντων λειψάνων, ἦσαν πασσαλόπηκτα, καί, ἐάν κρίνωμεν ἐξ ἑνὸς παραδείγματος, εὐθυγράμμου κατόψεως.

Ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν (πίν. 308) δὲν θὰ μνημονεύσωμεν, εἰμὴ μόνον ὅτι ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν: Ἀπὸ βάθους 4 μέτρων καὶ κατωτέρω, δηλ. πρὸς τὸ κατώτατον ὄριον τοῦ ἀρχαιοτάτου κεραμικοῦ στρώματος, τὰ ὅστρακα ἀγγείων εἶναι τόσον σπάνια, ὥστε μετὰ βίας δικαιολογεῖται ὁ χαρακτηρισμὸς «Κεραμεικὴ» φάσις. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἐξαιρετικῶς περιορισμένα ἀριθμητικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς πρωτόγονα κατὰ τὴν τεχνικὴν, μελανῶν, τεφρῶν καὶ σκοτεινῶν καστανῶν ἀποχρώσεων, χονδροειδῆ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐπαρκῶς ὥπτημένα. Ἐν μικροσκοπικὸν ἀγγεῖον, σχεδὸν ἐντελές, εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας, ἐπεὶ δὴ κοσμεῖται δι' ἐμπιέστων βαθειῶν αὐλακώσεων· ἐνθυμίζει τὰ παλαιότερα ὅμοια ἀγγεῖα τῆς Νέας Μάκρης ἐν Ἀττικῇ, οὐδόλως δὲ τὰ ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλων περιοχῶν γνωστὰ πρῶιμα ἐμπιέστα ἀγγεῖα (impressed). Τὸ ἀγγεῖδιον αὐτὸ φαίνεται μιμούμενον ξύλινον πρότυπον καὶ δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὴν εὐκαμψίαν τῆς πηλοπλαστικῆς (πίν. 30β).

Ἐτι βαθύτερον ἢ κεραμεικὴ τείνει νὰ ἐξαφανισθῇ σχεδὸν ὁλοσχερῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς προκεραμεικῆς ἐπιχώσεως ἀπαντοῦν σποραδικὰ τινα ὅστρακα. Πρόκειται περὶ τῶν τεμαχίων 8-10 ἀγγείων ἐν συνόλῳ ἐκ τοῦ τομέως II, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς δείγματα τῶν πρώτων ἀποπειρῶν κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων.

Τοῦτο τοῦλάχιστον δεικνύουν καὶ ἡ στρωματογραφικὴ τάξις καὶ τὰ τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγγείων αὐτῶν: Ὁ πηλὸς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λίαν ἀκάθαρτος, ἢ πλάσις αὐτοῦ ἀτελής, τὰ τοιχώματα ἐξαιρετικῶς παχέα (συνήθως παχύτερα τοῦ ἐνὸς ἑκατοστομέτρου) καὶ ἐμφανῆ τὰ ἔγχρη τῆς προσπάθειας τοῦ πρωτογόνου ἀγγειοπλάστου πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς ἐπιφανείας. Ἡ ὀπτησις εἶναι ἄλλοτε ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυρά, ἄλλοτε δὲ ἀτελής, ἢ ἐπιφάνεια καπνισμένη καὶ τὰ τοιχώματα εὐθρυπτα. Ἐπὶ πλέον τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων εἶναι σφαιρικὰ καὶ λίαν μικρὰ κατὰ τὸ μέγεθος, τὰ χεῖλη κλίνουν πρὸς τὰ ἔσω πάντοτε καὶ ἀντὶ βάσεων ἐδράζονται ἐπὶ τοῦ πεπλατυσμένου πυθμένος. Γενικῶς φαίνονται μιμήσεις ξυλίνων ἢ λιθίνων ἀγγείων καὶ δὲν ἔχουν τίποτε κοινὸν μὲ τὴν ρευστότητα τῶν μορφῶν τῆς πηλοπλαστικῆς.

Εἰς δύο παραδείγματα διακρίνονται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἀποτυπώματα τῆς ψιάθου, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πῆλινον ἀγγεῖον συνεκρατεῖτο, ἀλλὰ δὲ δύο ἀγγεῖα εἶναι ἐντελῶς ἀνοπτα. Τῶν τελευταίων τούτων ἀγγείων ὁ καθαρισμὸς ἐπετεύχθη μὲ πολλὴν δυσκολίαν, ἐπεὶ δὴ τὰ ὅστρακα διελύοντο ἐν τῷ ὕδατι· προφανῶς, εἶχον ἀπλῶς ξηρανθῇ εἰς τὸν ἥλιον.

Τὰ πρωτόγονα γνωρίσματα τῶν τεμαχίων αὐτῶν δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖα. Μαρτυροῦν περὶ τῆς πρωιμότητος καὶ συμφωνοῦν πρὸς τὴν στρωματογραφικὴν των τάξιν, ἢ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν εἰς τὰ μέσα

περίπου τῆς 7ης Χιλιετηρίδος π.Χ. (ἐφ' ὅσον βεβαίως ἀποδεχθῶμεν τὰς ἀλλαχοῦ ἐπιτευχθείσας ἀπολύτους χρονολογίας, διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ραδιενεργοῦ ἄνθρακος). Τόσον πρῶιμα ἀγγεῖα δὲν εἶναι γνωστὰ ἐξ ἄλλων συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος — καὶ πιθανῶς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.

Εἴμεθα ἤδη ὑποχρεωμένοι ἐκ τῶν εὐρημάτων νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς «Προκεραμεικῆς» Περιόδου οἱ κάτοικοι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἤρχισαν τὴν κατασκευὴν καὶ ἀγγείων ἐκ πηλοῦ, παραλλήλως πρὸς τὰ ξύλινα καὶ ψάθινα ἀγγεῖα καὶ δοχεῖα, τὰ ὅποια ἀπὸ μακροῦ ἦσαν ἐν χρήσει, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ὅτι ἡ μετὰ βασις ἀπὸ τοῦ «προκεραμεικοῦ» σταδίου εἰς τὸ «κεραμεικὸν» ὑπῆρξεν ὁμαλὴ καὶ φυσιολογικὴ.

Τὸ πόρισμα τοῦτο ἔχει τεραστίαν σημασίαν διὰ τὴν ἐλληνικὴν προϊστοριολογίαν, ὥς θὰ ἴδωμεν δὲ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ, ἐπιβεβαιῶνται καὶ ἐνισχύεται καὶ ἐξ ἄλλων εὐρημάτων καὶ ἀνασκαφικῶν δεδομένων: Τὸ χαρακτηριστικώτερον στοιχεῖον ἀποδείξεως τῆς συνεχείας τῶν δύο περιόδων εἶναι τὰ μέχρις ἐσχάτων θεωρούμενα «τυπικὰ» τῆς Προκεραμεικῆς Περιόδου εὐρήματα, τὰ λεγόμενα «ἐνώτια», ἥτοι μικρὰ λίθινα, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἢ πῆλινα μυκητόσχημα κοσμήματα(;), τὰ ὅποια εὐρέθησαν εἰς τὰ προκεραμεικὰ στρώματα τῆς Ἀργίσης (ΜΙΛΟJΙΕ), τοῦ Σέσκλου, τῆς Σουφλὶ Μαγούλας κ.ἄ. προϊστορικῶν συνοικισμῶν τῆς Θεσσαλίας. Τοιαῦτα «ἐνώτια» εὐρέθησαν ἐφέτος εἰς τὸ Σέσκλον δώδεκα (12), ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ ἐξ προέρχονται ἐξ ἀδιαταράκτων προκεραμεικῶν στρωμάτων τὰ ἄλλα δὲ εἴτε ἐξ ἀμφιβόλου θέσεως τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος (2), εἴτε ἐκ τοῦ βαθυτέρου μέρους τοῦ στρώματος τῆς ἀρχαιοτέρας κεραμεικῆς περιόδου (πίν. 31α).

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης στοιχεῖον, ἀποδεικνύον τὴν συνέχειαν τῶν δύο περιόδων, εἶναι ὁ παρατηρηθεὶς «μικρολιθισμὸς» τῶν ἐξ ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου λιθίνων λεπίδων τῆς Προκεραμεικῆς καὶ τῆς πρώτης «Κεραμεικῆς» περιόδου. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι οὐδαμοῦ παρατηρήσαμεν ἐν Σέσκλῳ στρωματογραφικὴν διάκρισιν μεταξὺ «Προκεραμεικῆς» καὶ Κεραμεικῆς Νεολιθικῆς.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῆς Προκεραμεικῆς περιόδου ὑπῆρξαν καὶ ἐφέτος πενιχρά. Εἰς τὸν τομέα II ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ στρώματος αὐτοῦ (πίν. 32) ἀπεκάλυψε μόνον λαξεύματα ἀκανονίστου σχήματος ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰς ὁπὰς δοκῶν ἢ πασσάλων. Ἡ ἐρμηνεία τῶν λαξευμάτων αὐτῶν δὲν εἶναι εὐχερὴς, ἐλπίζομεν δὲ νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς σκαφῆς εἰς τὸ μέλλον. Σημειοῦμεν πάντως, ὅτι παρόμοια ὀρύγματα εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ ΜΙΛΟJΙΕ εἰς τὴν Ἀργίσσαν.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ στρώματος ἦσαν ἄφθονα καὶ χαρακτηριστικὰ, μάλιστα τὰ πολλὰ (περὶ τὰ 150) τεμάχια λεπίδων ἐκ πυρίτου καὶ ὀψιανοῦ

(πίν. 31β). Ἀξιόλογα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἰδίως τυπικά τινα «μικρολιθικά» ἐργαλεῖα, — ἡμισέληνος, τραπέζια, καὶ χαράκται (burins) —, τύπων καθαρῶς «Μεσολιθικῶν», προσέτι δὲ ἐλάχισται κανονικοῦ μεγέθους λεπίδες ἐκ πυριτολίθου. Ὁ ὀψιανὸς εἶναι συχνότερος εἰς ἀναλογία 3:2 ἐν σχέσει πρὸς τὸν πυριτολίθον, τοῦτο δὲ ὑποδηλοῖ ὅτι ἦτο εὐχερέστερον προσιτός. Τὸ σπουδαῖον δὲ εἶναι, ὅτι ὄχι μόνον ἐξ ὕψους ἀλλὰ καὶ κατόπιν πετρογραφικῆς ἀναλύσεως ἐβεβαιώθη¹ ὅτι εἶναι κυκλαδικῆς (καὶ δὴ Μηλιακῆς) προελεύσεως.

Ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς καλλιεργείας δημητριακῶν κατὰ τὴν ἀπωτάτην αὐτὴν νεολιθικὴν περίοδον πρέπει νὰ θεωρηθῶν οἱ εὐρεθέντες ἀπηνθρακωμένοι καρποί, μεταξὺ τῶν ὁποίων προσδιωρίσθησαν² πίσον (Pisum sativum) καὶ ἄλλα εἶδη ὀσπρίων ἀπὸ τὸ προκεραμεικὸν στρώμα (ἀπὸ τὸ προηγούμενον ἔτος ἔχομεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος καὶ σῖτον (Triticum dicoccum), κριθήν (Hordeum vulgare), ὡς καὶ σῖτον (Trit. dicoccum) ἀπὸ τὸ ἀρχαιότατον κεραμεικὸν στρώμα. Ἐμμεσοὶ ἐξ ἄλλου ἐνδείξεις καλλιεργείας δημητριακῶν εἶναι καὶ τινα λίθινα ἐργαλεῖα (μυλόλιθοι καὶ ὕπεροι), ὀδοντωταὶ καὶ ἐστιλβωμέναι ἐκ τῆς χρήσεως λεπίδες δρεπάνων ἐκ πυριτολίθου κλπ.

Ἀφθονα εὐρέθησαν ὀστᾶ ζώων, κυρίως αἰγῶν ἢ προβάτων, χοίρων καὶ σπανιώτερον βοῶν, ἀλλὰ τὰ σπουδαῖα αὐτὰ λείψανα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξετασθῶν ὑπὸ εἰδικοῦ. Τέλος, ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν στρωμάτων τῶν ἐπομένων περιόδων, περισυνελέγησαν δείγματα ἀνθράκων ἢ ἀνθρακούχου γῆς, συσκευασθέντα ἐντὸς πλαστικῶν σακκιδίων, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποτε θὰ ἐξετασθῶν εἰς τὰ εἰδικὰ ἐργαστήρια, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἀπόλυτος χρονολόγησις τῶν στρωμάτων τοῦ Σέσκλου.

Ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ Σέσκλον πρέπει ἰδιαίτερώς νὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία τῆς διαπιστώσεως κάποιας *συνεχείας* μεταξὺ τῆς Προκεραμεικῆς καὶ τῆς Κεραμεικῆς Νεολιθικῆς, ὡς καὶ ἡ παρατήρησις λειψάνων τῶν πρώτων ἔσως ἀποπειρῶν κατασκευῆς ἀγγείων ἐκ πηλοῦ (ἄνοπτα ἀγγεῖα!).

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα θεωροῦμεν ἰσχυράς ἐνδείξεις περὶ τοῦ *αὐτόχθονος* τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐξ ἐνὸς εἰκαζομένου, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην πάλιν αὐτόχθονος «Μεσολιθικοῦ» ἢ ἐσχάτου Παλαιολιθικοῦ σταδίου, λείψανα τοῦ ὁποίου δὲν ἔχουν πρὸς τὸ παρὸν εὐρεθῇ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

¹ Ἡ ἐξέτασις δείγματος ὀψιανοῦ ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος τοῦ Σέσκλου ὀφείλεται εἰς τὸν κ. COLIN RENFREW, τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

² Τοὺς ἀπηνθρακωμένους καρπούς τοῦ Σέσκλου καὶ ἄλλων προϊστορικῶν συνοικισμῶν τῆς Θεσσαλίας ἐξήτασεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου ἡ κ. JANE RENFREW, τὰ πορίσματα δὲ τῆς ἐργασίας της θὰ δημοσιευθῶν προσεχῶς.

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέα Ἀγχίαλος) ἀνετέθη, κατὰ τὸ ἔτος 1963, ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸν ὑπογράφοντα.

Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξεν, ἀφ' ἐνὸς ἡ ἀφαίρεσις μεγάλων ὄγκων χωμάτων ἀπὸ τῶν χώρων δυτικῶς καὶ νοτίως τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1960 ἀνασκαπτομένου σημαντικοῦ κοσμικοῦ κτίσματος, κειμένου ὑπὸ τὸν λόφον τῆς Πυράσου καὶ εἰς τὸν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β χώρον, ἀφ' ἑτέρου ἡ συνέχισις τῆς ἀποκαλύψεως τῶν κτηριακῶν λειψάνων τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ καθορισμὸν τῶν διαφορῶν κτηριακῶν φάσεων.

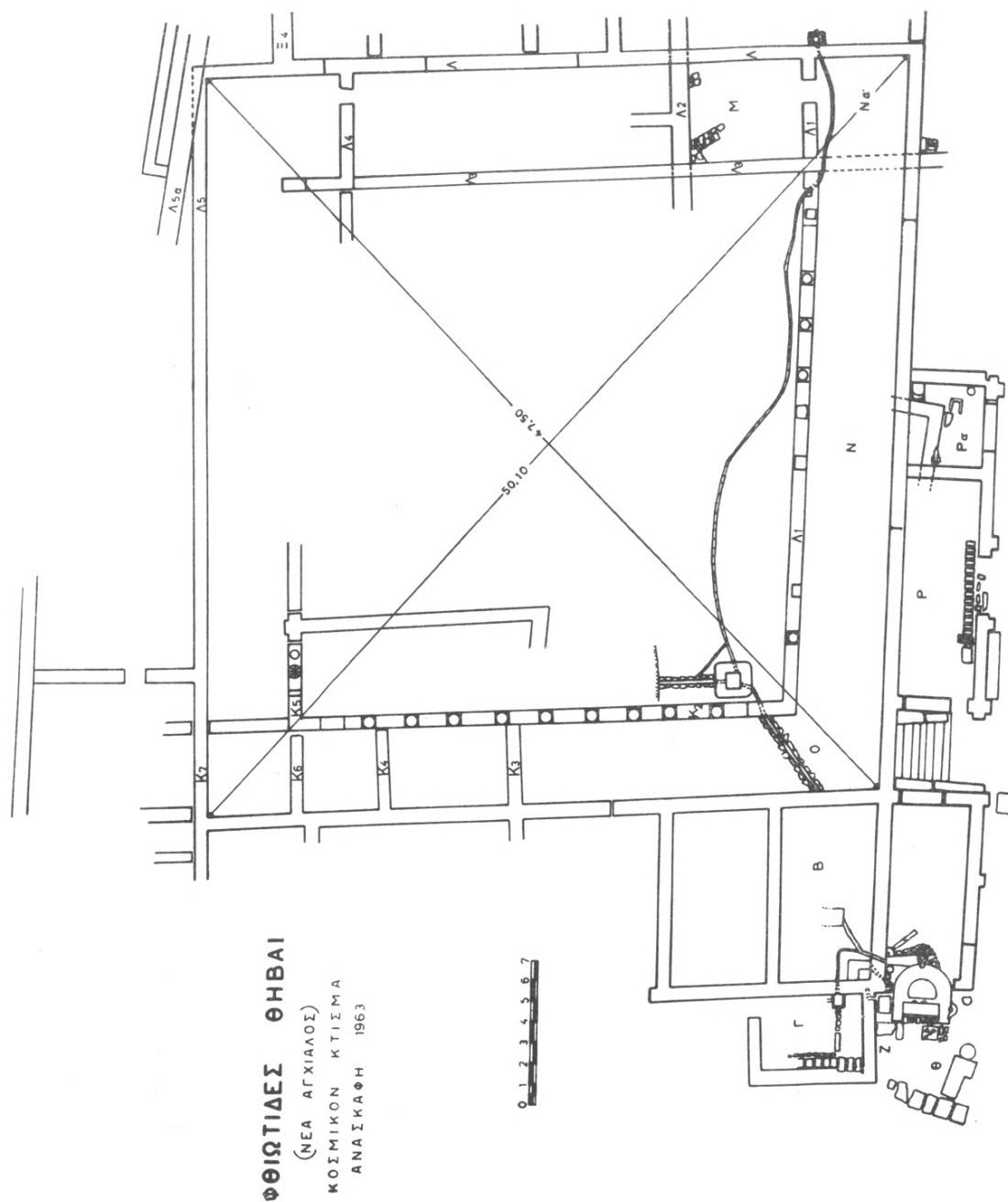
Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὡς ἀνωτέρω τεθέντος σκοποῦ ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀποχωματώσεως ἐπιφανείας γῆς, ἐκτάσεως, δυτικῶς μὲν τοῦ αἰθρίου, μήκους 35.00μ., πλάτους 17.00μ., ὕψους 0.60μ., εἰς τὸν νοτίως δὲ τοῦ κτίσματος χώρον, μήκους 53.00μ., πλάτους 7.50μ. καὶ ὕψους 0.50μ.

Ἐχει παρατηρηθῇ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1960 μέχρι σήμερον πορείαν τῶν ἐργασιῶν, ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνασκαπτομένου κτίσματος καλύπτεται ὑπὸ ἐπιχώσεων μέσου ὕψους 0.80 ἕως 1.00 μ., προξενηθεῖσιν ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῶν κατερχομένων ἐκ τῶν πρὸς Βορρᾶν κειμένων λόφων.

Δι' ἐπανειλημμένων ἐρευνῶν καὶ δοκιμῶν διεπιστώθη, ὅτι αἱ ἐπιχώσεις αὗται οὐδεμίαν σημασίαν παρουσιάζουν ἀπὸ στρωματολογικῆς ἐπόψεως, στεροῦνται δὲ παντελῶς ὀστράκων ἢ ἄλλων εὐρημάτων, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν στοιχεῖα τῆς ἐνεργουμένης ἀνασκαφῆς. Ὅθεν ἐκρίθη ὅχι μόνον ἀκίνδυνον ἀλλὰ καὶ σκόπιμον καὶ λίαν ὠφέλιμον, ὅπως ἡ ἀφαίρεσις στρώματος τῆς ἐπιχώσεως μέχρις ὕψους 0.60 μ. πραγματοποιηθῇ διὰ μηχανοκινήτου ἐκσκαφέως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου διηκολύνθη τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐγένετο οἰκονομία χρόνου καὶ χρημάτων καὶ ἐπετεύχθη ἡ ὁμαλὴ πρόσβασις τοῦ κτηρίου διὰ τῆς κλίμακος τῆς νοτίας πλευρᾶς (εἰκ. 1 καὶ πίν. 33α).

Κατὰ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ τεθέντος σκοποῦ ἐπετεύχθησαν ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ παράσχουν σημαντικὴν βοήθειαν διὰ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν διαφορῶν φάσεων αὐτοῦ.

Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα κατὰ τομεῖς ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος κοσμοῦ κτίσματος τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

Εἰς τοὺς τομεῖς Β καὶ Γ — δυτικῶς τῆς δυτικῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου — (κάτοψις, εἰκ. 1) ἀπεκαλύφθησαν δύο μεγάλα ὀρθογώνια, περίπου, δωμάτια ἢ ἐπικοινωνία τῶν ὁποίων μετὰ τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τοῦ κτηρίου δὲν κατέστη δυνατόν εἰσέτι νὰ καθορισθῇ. Αἱ ὑδραυλικαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ δωματίου Β (εἰκ. 1) ἐπεκτείνονται εἰς τὴν νοτίως ἡμικυκλικὴν δεξαμενὴν καὶ τὸ πρὸς Δυσμᾶς δωμάτιον Γ, τοῦ ὁποῦ ἡ εἴσοδος εὐρίσκεται εἰς τὴν βορείαν στενὴν πλευράν. Εἰς ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, τετραγώνου διατομῆς, κτιστός, καλυπτόμενος διὰ πλακῶν ἐκ λίθου διασχίζει τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Γ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἐξέρχεται διὰ τοῦ νοτίου στενοῦ τοίχου, ἵνα συνεχισθῇ πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἡ σκαφὴ φθάσασα εἰς βάθος 1.60 μ. ἀπέδωκεν ἐλάχιστα παλαιοχριστιανικὰ ὄστρακα ἄνευ σημασίας καὶ τρία νομίσματα. Τούτων τὸ ἓν εἶναι τῶν Φαλάννων (400-344 π.Χ.).

Εἰς τὴν προσθίαν ὄψιν εἰκονίζεται κεφαλὴ νύμφης ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἀριστερά. Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν εἰκονίζεται ἱππεὺς τρέχων πρὸς τὰ δεξιὰ (πίν. 34α).

Τὰ ἔτερα δύο νομίσματα εἶναι τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527-565 μ.Χ.). Εἰς τὴν προσθίαν ὄψιν εἰκονίζεται ὁ αὐτοκράτωρ ἐν προτομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ. Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή: DN IVSTINIAVS P P A V C. Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τὰ γράμματα: AISP (AP=ANNO PRIMO. IS=IVSTINIANVS) (πίν. 34β.γ)¹.

Εἰς τὸν τομέα Θ, εὐρισκόμενον νοτίως τῶν δωματίων Β καὶ Γ (κάτοψις, εἰκ. 1), ἡρευνήθη ὁ περὶ τὴν ἡμικυκλικὴν δεξαμενὴν χώρος, ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ καθορισθῇ τὸ ἀκριβὲς σχέδιον τῆς δεξαμενῆς, ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἐὰν ὑφίστανται λείψανα παλαιότερου κτίσματος. Καὶ λείψανα μὲν παλαιότερου κτηρίου δὲν εὐρέθησαν, καθωρίσθη ὅμως ἡ σχεδὸν πεταλοειδὴς μορφή τῆς ἡμικυκλικῆς δεξαμενῆς καὶ αἱ μεταβολαὶ αἱ ὑπέστη. Αὕτη ἀρχικῶς διηρεῖτο εἰς δύο μέρη (κάτοψις, εἰκ. 1). Τὸ ἀνατολικόν, σχήματος ἐν κατόψει ἡμικυκλίου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἦτο περιφραγμένον πανταχόθεν, ἐχρησίμειε διὰ τὴν ἀποθήκευσιν ὕδατος. Αἱ ἐσωτερικαὶ παρειαὶ τῶν τοίχων τοῦ ἡμικυκλίου τούτου εἶναι ἐπικεχρισμέναι δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος (κορασανίου) τὸ δὲ δάπεδον εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πηλίνων πλακῶν (0.50 × 0.50 μ.) διακεκοσμημένων διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων. Τὸ δυτικὸν μέρος τῆς δεξαμενῆς ἀρχικῶς ἦτο ἀνοικτὸν πρὸς Δυσμᾶς. Ἐπειτα ὅμως ἀπεφράγη διὰ τοιχαρίου κατασκευασθέντος εἰς τὰ ἄκρα τοῦ πετάλου, προφανῶς δι' αὐξήσιν τῆς χωρητι-

1 Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν Ἐπιμελήτριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Μάντω Οἰκονομίδου διὰ τὴν πρόθυμον καὶ πολύτιμον συνδρομὴν αὐτῆς εἰς τὸν καθαρισμόν καὶ τὴν ταύτισιν τῶν νομισμάτων.

κότῃτος τῆς δεξαμενῆς. Τὸ ὅτι τὸ τοιχάριον τοῦτο εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη δεικνύει ἡ διάφορος καὶ ἀμελής αὐτοῦ κατασκευὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν λίαν ἐπιμελημένην δι' ὀπτῶν πλίνθων τοιαύτην τῆς δεξαμενῆς, ὡς καὶ τὸ ὀργανικῶς ἀσύνδετον τοῦτου μετὰ τῶν τοίχων ταύτης (πίν. 33β).

Καὶ αἱ παρειαὶ τῶν τοίχων τοῦ δευτέρου τοῦτου μέρους εἶναι ὁμοίως ἐπιχειρισμέναι διὰ κορασανίου, τὸ δάπεδον ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ φαιῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν. Μαρμαρίνη πλάξ, εὑρεθεῖσα εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς πρὸ τοῦ μεταγενεστεροῦ τοιχαρίου, φέρει τέσσαρας ὁπές, δι' ὧν ἐγίνετο προφανῶς ἡ ἀποστράγγις τῶν ὑδάτων. Ἡ δεξαμενὴ ἐτροφοδοτεῖτο δι' ὕδατος διοχετευομένου εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμικύκλιον αὐτῆς δι' ἀγωγοῦ ἐκ πηλίνων σωλήνων, ἐκ τοῦ βορείως κειμένου δωματίου Β καὶ καταλήγοντος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου τοῦ ἡμικυκλίου (εἰκ. 1).

Τὸ πρὸς Δυσμὰς τῆς δεξαμενῆς δάπεδον εἶναι ἐξ ἰσχυροῦ μείγματος χαλίκου, ἀσβέστου καὶ πηλοῦ.

Πολύπλοκον σύστημα διοχετεύσεως ὕδατος καὶ ἀποχετεύσεως ἐκ κυλινδρικῶν πηλίνων σωλήνων ἢ κτιστῶν αὐλάκων διακλαδοῦται εἰς τοὺς χώρους Β, Γ, Ζ, Θ καὶ τὴν δεξαμενὴν (κάτοψις, εἰκ. 1).

Ἐκ τοῦτου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν εὑρεθέντων θραυσμάτων ἀγγείων, συνάγεται ὅτι οἱ χώροι οὗτοι ἀνῆκον εἰς κεραμουργικὸν ἐργαστήριον.

Μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων ἀντικειμένων ἀριθμοῦνται:

Δύο πήλινα ὑψηλὰ ἀγγεῖα ὁμοιάζοντα πρὸς μυροδοχεῖα, μία ὑδρία, εἷς ἀμφορεύς, κυάθιον τεθραυσμένον, λύχνος τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ὁ ἄνω ὀριζόντιος δίσκος, τέσσαρα Βανδαλικά νομίσματα καὶ ἐν ὑστερορρωμαϊκὸν ἐφθαρμένα, χρονολογούμενα εἰς τὸν 4ον καὶ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ αἰθρίου ἀπεκαλύφθη ὁ δυτικὸς τοῖχος ταύτης ἀπὸ τῆς κλίμακος μέχρι τῆς συναντήσεώς του μετὰ τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοίχου Κ7. Κατὰ τὴν ἀνατολικήν του πλευρὰν διασταυροῦται μετὰ τῶν τοίχων Κ3, Κ4 καὶ Κ6 (κάτοψις, εἰκ. 1). Οἱ τρεῖς οὗτοι τοῖχοι εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν συνδέονται ὀργανικῶς μετὰ τῆς κιονοστοιχίας Κ2. Κατεσκευάσθησαν ἐπομένως κατὰ μίαν τῶν τελευταίων φάσεων τοῦ κτηρίου, ὅτε δι' ἐπαλλήλων προσθηκῶν καὶ μεταβολῶν εἶχεν ἀλλοιωθῇ ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦτου. Ὑπενθυμίζεται, ὅτι καὶ ἡ κιονοστοιχία Κ2 κατὰ μίαν τῶν τελευταίων φάσεων τοῦ κτίσματος ἀντικατεστάθη διὰ συνεχοῦς τοίχου, εὐτελοῦς κατασκευῆς.

Κατὰ τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην ἀφῆρέθησαν οἱ κίονες, παρέμειναν ὅμως αἱ βάσεις, αἵτινες ἐνσωματώθησαν εἰς τὸν κατασκευασθέντα συνεχῆ τοῖχον (βλ. τὴν οἰκίαν περιληπτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1961).

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην εἰς τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ αἰθρίου περισυνελέγησαν ὀστρακα παλαιοχριστιανικῶν ἀγγείων, θραύσματα ὑαλίνων δοχείων καὶ πήλινον ἀγγεῖον εἰς σχῆμα μυροδόχης, ἑλλιπὲς κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὸ στόμιον, σωζομένου ὕψους 0.155 μ. (πλν. 35β).

Ἐγένετο στρωματολογικὴ ἔρευνα εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ τετραπλευροῦ φρεατίου καὶ τῶν κιονοστοιχιῶν K2 καὶ Λ1 (κάτοψις, εἰκ. 1). Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ βάθους τῶν ζωνῶν ἐλήφθη ὡς ἀφετηρία ἡ κορυφὴ τῆς σωζομένης τοιχοποιίας τῆς κιονοστοιχίας K2.

Αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις κατὰ ζώνας ἔχουν ὡς ἐξῆς:

α'. ζώνη, βάθους 0.30-0.80 μ. Χώματα ἄνευ ἐνδιαφέροντος, ἀνάμεικτα μετὰ συντριμμάτων τοιχοποιίας.

β'. ζώνη, βάθους 0.80-1.00 μ. Τὰ χρώματα ὡς πρὸς τὸ χρῶμα καὶ τὴν σύνθεσιν εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ χρώματα τῆς προηγούμενης ζώνης. Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχει ποσότης ἄμμου καὶ ὑπολείμματα πυρκαϊᾶς. Τὰ ὀστρακα δὲν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον.

γ'. ζώνη, βάθους 1.00-1.20 μ. Ἐξαφνίζονται τὰ συντρίμματα τοιχοποιίας καὶ τὰ χρώματα λαμβάνουν ἐλαφρῶς κίτρινον χρῶμα. Αὐξάνει ἡ ποσότης τῆς ἄμμου ὡς καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς πυρκαϊᾶς. Ὅστρακα ἐξ ἀγγείων παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς ἄνευ ἐνδιαφέροντος.

δ'. ζώνη, βάθους 1.20-1.40 μ. Χώματα τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τῆς προηγούμενης ζώνης. Ἡ ποσότης τῶν παλαιοχριστιανικῶν ὀστράκων ἐλαττοῦται, ἐνῶ ἐμφανίζονται μελαμβαφῇ καὶ ἐρυθροβαφῇ ὀστρακα.

ε'. ζώνη, βάθους 1.40-1.65 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Ὅστρακα μόνον μελαμβαφῇ καὶ ἐρυθροβαφῇ ἀλλ' εἰς ἐλαχίστην ποσότητα. Τὸ βάθος εἰς δ' ἐφθασεν ἡ ἔρευνα, ἤτοι 1.65 μ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν τῆς κιονοστοιχίας K2, εἶναι χαμηλότερον τοῦ πλακοστρώτου πυθμένος τοῦ φρεατίου. Οὐδὲν ἔχνος παλαιότερου κτίσματος εὐρέθη.

Ἡ ὑποθεμελίωσις τῆς κιονοστοιχίας Λ1 ἄρχεται ἀπὸ βάθους 0.95 μ., ἐνῶ ἡ τῆς κιονοστοιχίας K2 ἀπὸ βάθους ἔτι μεγαλυτέρου τοῦ ἐρευνηθέντος 1.65 μ.

Λίαν σημαντικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ βοηθήσουν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν οἰκοδομικῶν περιόδων τοῦ ἐρευνωμένου κτίσματος, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ δωμάτιον Ρα, τὸ εὐρισκόμενον νοτίως τῆς στοᾶς Ν καὶ ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Ρ (κάτοψις, εἰκ. 1).

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς βάθος 1.85 μ., εἶναι τὰ ἐξῆς:
α'. Τοῖχος, ὅστις, σχηματίζων ὀρθὴν γωνίαν, βαίνει δυτικῶς μὲν ὑπὸ τὸ δωμάτιον Ρ, βορείως δὲ ὑπὸ τὴν πλακόστρωτον στοὰν Ν. Ἡ τοιχοποιία του εἶναι ἰσχυρά, δι' ἀκατεργάστων λίθων, εἰς ἣν ἔχουν χρησιμοποιηθῇ καὶ ὅπται πλίνθοι, μία τῶν ὁποίων εἰς σχῆμα καμπύλον ἔχει διαστάσεις $0.53 \times 0.25 \times 0.075$ μ.
β'. Παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου τούτου ἀπεκαλύφθη ἐστία ἡ κλίβανος. Ἡ

ἐστία αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν τετραγώνων ὠμῶν πλίνθων, διαστάσεων $0.37 \times 0.37 \times 0.20$ μ., τοποθετημένων οὕτως ὥστε νά σχηματίζεται κεφαλαῖον Π, μέ τὴν ἀνοικτὴν πλευρὰν πρὸς Δυσμάς. Τὸ δάπεδον αὐτῆς εἶναι ἐκ πεπατημένου χρώματος. Ἦτο πλήρης τέφρας, πρὸ αὐτῆς δὲ εὐρέθη πλῆθος κελύφων πορφυρῶν ὀστρακοειδῶν. Καὶ γ'. δάπεδον ἐκ πεπατημένου χάλικος, εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην μέ τὴν τοῦ δαπέδου τῆς ἐστίας.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι κατὰ τοῦτο σημαντικά, διότι ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξίν κτίσματος παλαιότερου τοῦ ἐρευνωμένου. Λόγω δὲ τοῦ διαφόρου προσανατολισμοῦ τοῦ εὐρεθέντος τοίχου εἰκάζεται, ὅτι τὸ παλαιότερον τοῦτο κτίσμα ἦτο οἰκοδομικῶς ἄσχετον πρὸς τὸ ἐπ' αὐτοῦ ὕστερον ἐγερθέν κοσμικὸν κτήριο.

Πήλιναι πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ νεωτέρου τούτου κτηρίου εὐρέθησαν κατὰ χώραν εἰς βάθος 1.60 μ. ἤτοι κατὰ 0.25 μ. ὑψηλότερον τῶν περιγραφέντων ὡς ἀνωτέρω λειψάνων τοῦ παλαιότερου κτίσματος.

Ἀλλὰ καὶ τὸ δάπεδον τοῦτο διεδέχθη ἕτερον, τμήματα τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν κατὰ 1.00 μ. ὑψηλότερον. Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τούτου δεικνύει ἀβαθῆς πηλίνη φιάλη, εὐρεθεῖσα ὀριζοντίως ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνήκει εἰς μίαν τῶν τελευταίων φάσεων τοῦ κτηρίου. Ἡ φιάλη ἔχει διάμετρον 0.34 μ. καὶ ὕψος στεφάνης 0.05 μ. (πίν. 35α).

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων τοῦ δωματίου Ρα'. σημειοῦνται τὰ ἑξῆς:

1) Νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Πρόβου (276-282 μ.Χ.).

Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ πρὸς τὰ ἀριστερὰ φέρων περικεφαλαίαν. Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή *IMPCMAVRPROBVSPAΥΓ*.

Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὅπιν εἰκονίζεται ὁμοίως ὁ αὐτοκράτωρ ἑπιππος βαδίζων πρὸς τὰ ἀριστερὰ. Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή: *VIRTVS PROBI AVΓ* (πίν. 36α).

Τὸ νόμισμα ἐκόπη εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Κυζίκου.

2) Νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527-565 μ.Χ.), ὡς τὸ περιγραφέν ἐν τοῖς πρόσθεν.

3) Νόμισμα Βανδάλων, ἐφθαρμένον. Διακρίνεται ἀμυδρῶς αὐτοκράτωρ ἱστάμενος πρὸς τὰ ἀριστερὰ.

4) Νόμισμα ρωμαϊκόν, τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ἐφθαρμένον.

5) Ὁξυπύθμενος ἀμφορεὺς τοῦ συνήθους παλαιοχριστιανικοῦ σχήματος τεθραυσμένος, πλήρης τέφρας.

6) Πήλινος ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς μετὰ 2 λαβῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὅστ' ἀρέφους. Ὁ ἀμφορεὺς οὗτος (πίν. 36β) εὐρέθη εἰς βάθος 0.90 μ. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ταφὴ τοῦ βρέφους ἐγένετο καθ' ἣν ἐποχὴν δάπεδον τοῦ δωματίου Ρα'. ἦτο τὸ εὐρεθὲν εἰς βάθος 0.50 μ., τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου

προσδιορίζει, ὡς ἀνεγράφη ἀνωτέρω, ἡ κατὰ χώραν εὐρεθεῖσα πηλίνη φιάλη. Ὑπενθυμίζεται ὅτι καὶ κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν εὐρέθη εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον Ρα'. ἕτερος πήλινος ἀμφορεὺς περιέχον ὅστ' ἄ βρέφους.

7) 'Ακέραιος παλαιοχριστιανικὸς λύχνος, μήκους 0.125 μ., πλάτους 0.07 μ. καὶ ὕψους 0.05 μ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δίσκου καὶ ἐντὸς στεφάνης ἐκ μικρῶν ἐφαπτομένων κύκλων διαγράφεται ἰσοσκελὲς σταυρός, εἰς τὰς κεραίαις τοῦ ὁποῦ σχηματίζονται ἀνὰ τέσσαρες ὁμόκεντροι κύκλοι. Εἰς τὴν στεφάνην τοῦ δίσκου εἰκονίζονται τέσσαρα πτηνά, πιθανῶς πέρδικες ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον ἡμικύκλιον καὶ εἰς τὰ κενὰ τὰ δημιουργούμενα μεταξὺ τῶν τριῶν δένδρων ἐκάστου ἡμικυκλίου (πίν. 37β).

8) 'Ακέραιος παλαιοχριστιανικὸς λύχνος, μήκους 1.112 μ., πλάτους 0.068 μ. καὶ ὕψους 0.047 μ.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ δίσκου εἰκονίζεται, λίαν ἐφθαρμένον ὅμως, σῶμα ἀνδρός, προφανῶς, γυμνόποδος, φέροντος βραχὺ ἔνδυμα μέχρι τῶν γονάτων. Εἰς τὴν στεφάνην τοῦ δίσκου ἐναλλάσσονται ὁμόκεντροι κύκλοι μετὰ τετραφύλλων ροδάκων (πίν. 37α).

9) Νόμισμα Βανδάλων, ἐφθαρμένον.

10) 'Ασάριον Θεοδοσίου τοῦ Α'.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ.

Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή : D N T H E O D O S I V S P F A V G .

Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὀψιν εἰκονίζεται Νίκη βαδίζουσα πρὸς τὰ ἀριστερὰ σύρουσα αἰχμάλωτον. Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή : S A L V S R E I P V B L I C A E .

'Εκόπη εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὸ 388-392 μ.Χ.

Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων τὰ ὑπ' ἀριθ. 1,2 καὶ 3 εὐρέθησαν εἰς βάθος 1.20 μ., τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 εἰς βάθος 1.20-1.50 μ., τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 εἰς βάθος 1.50-1.60 μ., τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 εἰς βάθος 0.90 μ. καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 7-10 εἰς βάθος 1.60-2.20 μ. Δύνανται ἐπομένως τὰ εὐρήματα ταῦτα νὰ ἀποτελέσουν στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν οἰκοδομικῶν μεταβολῶν τοῦ κτίσματος.

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ λεπτομερὲς στρωματολογικὴ ἔρευνα εἰς τὸν τομέα Μ, εἰς χώρον ὀριζόμενον ὑπὸ τῶν τοίχων Λ3, Λ2 καὶ Λ (κάτοψις, εἰκ. 1).

Πέρυσιν ἡ στρωματολογικὴ ἔρευνα εἶχε φθάσει εἰς βάθος 1.05 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων Λ2 καὶ Λ3. Ἐπομένως ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ βάθους ἐκάστης τῶν ζωνῶν καὶ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὸ βάθος τοῦτο. Ἐκτὸς τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν συμπερασμάτων ἐπὶ τῆς στρωματολογικῆς συνθέσεως τῶν χωμάτων εἰς τὸν τομέα Μ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς λίαν σημαντικὰ στοιχεῖα μελέτης δύο τοῖχοι εὐρεθέντες εἰς βάθος 2.10 μ. ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ2, 3.25 μ. δὲ ἀπὸ τῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐκ τῶν δύο τούτων τοίχων, ὁ μὲν ἀνατολικός, σωζόμενος εἰς

ὕψος 0.40 μ., σύγκειται ἐξ ἀκατεργάστων λίθων, μεγάλων σχετικῶς διαστάσεων, καὶ «χρωματολάσπης», ὡς συνδετικοῦ μείγματος, ὃ δὲ δυτικὸς (πίν. 38α), σωζόμενος εἰς ὕψος 0.30 μ., ἔχει τὴν αὐτὴν σύνθεσιν μὲ τὸν προηγούμενον παρουνσιάζει ὅμως περισσοτέραν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν κατασκευὴν. Ὁ προσανατολισμὸς τῶν δύο τούτων τοίχων εἶναι διάφορος τοῦ προσανατολισμοῦ καὶ τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος καὶ τῶν κτηριακῶν λειψάνων, τῶν εὐρεθέντων ἐν τῷ δωματίῳ Ρα', περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος.

Ἐκ τοῦ διαφόρου προσανατολισμοῦ, τῆς διαφόρου κατασκευῆς καὶ τοῦ μεγάλου βάθους συνάγεται ὅτι οἱ δύο τοῖχοι τοῦ τομέως Μ ἀνήκουν εἰς κτίσμα ἀναγόμενον εἰς μίαν τῶν παλαιότερων οἰκοδομικῶν φάσεων τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου, παλαιότεραν ἐκείνης εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ λείψανα τοῦ κτηρίου τοῦ δωματίου Ρα'.

Αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς στρωματογραφίας (πίν. 38β) τοῦ τομέως Μ, ἀπὸ βάθους 1.05 μ. καὶ κατωτέρω, ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Ζ ὦ ν η α'. βάθους 1.05-1.15 μ. Χώματα φυσιολογικὰ μὲ θραύσματα κεράμων στέγης. Ὁστρακα παλαιοχριστιανικά.

Ζ ὦ ν η β'. βάθους 1.15-1.25 μ. Αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις.

Ζ ὦ ν η γ'. βάθους 1.25-1.35 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων θραῦσμα μελαμβροῦς ἀγγείου μὲ ἐγχαρακτοὺς, κατακορύφως, πυκνάς γραμμάς.

Νομίσματα: 1) Ἑλληνικῆς πόλεως, τοῦ 2ου πιθανῶς μ.Χ. αἰῶνος, λίαν ἐφθαρμένον. 2) Τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Β'. Ἐκόπη εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 337-340 μ.Χ. (πίν. 40α). 3) Εἰκοσανόμιον τῶν αὐτοκρατόρων Ἰουστίνου καὶ Σοφίας. Εἶναι ἐπίσης τοῦ νομισματοκοπεῖου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκόπη τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας τῶν αὐτοκρατόρων τούτων (570-1 μ.Χ., πίν. 40β). 4) Τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' (1143-1180 μ.Χ.). Ἐκόπη ἐπὶ ἐτέρου νομίσματος καὶ εἶναι ἐφθαρμένον.

Ζ ὦ ν η δ'. βάθους 1.35-1.50 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Τὸ συνολικὸν βάθος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τοίχου Λ3 εἶναι 1.70 μ.

Ζ ὦ ν η ε'. βάθους 1.50-1.55 μ. Χώματα τὰ αὐτά.

Ζ ὦ ν η στ'. βάθους 1.55-1.60 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Ὁστρακα ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας.

Ζ ὦ ν η ζ'. βάθους 1.60-1.65 μ. Αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις.

Ζ ὦ ν η η'. βάθους 1.65-1.70 μ. Ὁμοίως.

Ζ ὦ ν η θ'. βάθους 1.70-1.75 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων: δύο θραύσματα ἐρυθροβαφοῦς ἀγγείου μετ' ἐγχαρακτῶν κοσμημάτων, ἐν θραῦσμα ἀγγείου χρώματος κιτρίνου μετ' ἐρυθρῶν γραμμῶν καὶ ἐν θραῦσμα μελαμβροῦς ἀγγείου.

Νομίματα: 1) Τοῦ αὐτοκράτορος 'Αδριανοῦ. Εἰς τὴν πρόσοψιν, ἐνθα ἡ προτομὴ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἐπιγραφή, ΑΔΡΙΑΝΟΝ ΚΑΙΣΑΡΑ ΘΕΟCΑΛΟΙ. Εἰς τὴν ὀπισθεν ὅψιν εἰκονίζεται ἡ 'Ιτωνία 'Αθηνᾶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΟΧ ΝΙΚΟΜΑΧΟΥ (πίν. 40γ). 2) Τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν μετὰ προτομῆς καὶ ἐπιγραφῆς τῆς ΚΟΡΝΗΣ ΣΑΛΟΝΙΝΗΣ (πίν. 40δ).

Ζώνη ι', βάθους 1.75-1.90 μ. Χώματα τὰ αὐτά. Θραύσματα μελαμβροῦς ἀγγείου.

Ζώνη ια', βάθους 1.90-2.00 μ. Χώματα σκοτεινόχροα. 'Υπολείμματα πυρκαϊᾶς κατ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ζώνης. 'Οστρακα ἐλάχιστα μετὰ τῶν ὁπείων βάσις μικροῦ ἀγγείου καὶ θραῦσμα μετὰ διχρώμου — κιτρίνου, ἐρυθροῦ — διακόσμου.

Ζώνη ιβ', βάθους 2.00-2.10 μ. 'Η ποσότης τῶν χωμάτων ἐλαττοῦται καὶ ἐμφανίζεται ἄμμος θαλάσσης. Συνεχίζονται τὰ ὑπολείμματα πυρκαϊᾶς.

'Οστρακα ἐκ μελαμβροῦν ἀγγείων μετ' ἐρυθροῦ διακόσμου.

'Ανευρίσκονται τεμάχια ὠμῶν πλίνθων. Εἰς τὸ βάθος τῶν 2.10 μ. ἀπεκαλύφθησαν οἱ δύο τοῖχοι οἱ ἀνήκοντες εἰς κτήριον τῆς παλαιότερας οἰκοδομικῆς φάσεως, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη λόγος.

Ζώνη ιγ', βάθους 2.10-2.20 μ. Αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν χωμάτων. Περισυνελέγη ἐν μόνον θραῦσμα μελαμβροῦς ἀγγείου μετ' ἐρυθροῦ διακόσμου.

Ζώνη ιδ', βάθους 2.20-2.40 μ. Χώματα μετὰ ἄμμου, ἄνευ ὀστράκων. 'Ελαττοῦνται τὰ ἔχνη πυρκαϊᾶς.

Ζώνη ιε', βάθους 2.40-2.60 μ. 'Ελαττοῦται ἡ ποσότης τῶν χωμάτων καὶ κυριαρχεῖ ἡ ἄμμος. Τὰ ἔχνη τῆς πυρκαϊᾶς γίνονται ἀραιά.

Ζώνη ιστ', βάθους 2.60-2.80 μ. Τὸ ἔδαφος εἶναι πλέον ἀμμῶδες. Περισυνελέγη ἐν μόνον θραῦσμα μελανομόρφου ἀγγείου.

Ζώνη ιζ', βάθους 2.80-3.00 μ. 'Εδαφος ἀμμῶδες μετὰ χαλίκων, ἄνευ ὀστράκων.

Ζώνη ιη', βάθους 3.00-3.25 μ. 'Ομοίως. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ θάλασσα ἔφθανε παλαιότερον μέχρι τοῦ κτηρίου, εἰς δ' ἀνήκουν οἱ δύο τοῖχοι οἱ ἀποκαλυφθέντες εἰς τὸν τομέα Μ.

'Ο τρόπος κατασκευῆς καὶ συνθέσεως τῶν τοίχων Λ2 καὶ Λ3 κατὰ ζώνας ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἔχει ὡς ἀκολούθως (εἰκ. 1 καὶ πίν. 38β):

α'. ζώνη, ὕψους 0.40 μ. Λίθοι φαιοῦ χρώματος, ἀκατέργαστοι ἀλλὰ με λείαν τὴν ἐπιφάνειαν, ὕψους 0.05-0.12 μ. καὶ μήκους 0.15-0.25 μ. Συνδετικὸν μεῖγμα ἐξ ἀσβέστου καὶ χονδρῆς ἄμμου.

β'. ζώνη, ὕψους 0.25 μ. Τέσσαρες ἐπάλληλοι σειραὶ ὀπτῶν πλίνθων με ἰσόπαχον συνδετικὸν μεῖγμα μετὰ τῶν αὐτῶν.

γ'. ζώνη, ὕψους 0.26 μ. 'Ομοία κατασκευὴ πρὸς τὴν α'. ζώνην.

δ'. ζώνη, ὕψους 0.27 μ. Ὅμοια κατασκευὴ πρὸς τὴν β'. ζώνην.

ε'. ζώνη, ὕψους 1.00 μ. Κοινὴ τοιχοποιία ἐκ λίθων ἀκατεργάστων μικρῶν διαστάσεων καὶ συνδετικοῦ μείγματος ἐξ ἀσβέστου καὶ χονδρῆς ἄμμου.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος, εἰς τὸν χώρον δηλαδὴ τὸν περιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν τοίχων Λ3, Λ4, Λ καὶ Λ5 (εἰκ. 1), ἡ σκαφή ἐφθασεν εἰς βάθος 3.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Οἱ τοῖχοι Λ καὶ Λ5 ἀπεκαλύφθησαν εἰς ὕψος 2.90 μ. (πίν. 39α). Τὰ χρώματα ἦσαν ἐξ ἐπιχώσεων, ἄνευ στρωματολογικοῦ ἐνδιαφέροντος μὲ παντοειδῆ εὐρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερον ἄξια λόγου εἶναι: 1) λίθινος πέλεκυς, παρασυρθεὶς, προφανῶς, διὰ τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου τῆς Πυράσου, 2) ἀσάριον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Β', κοπὴν εἰς Κωνσταντινοῦ πολιν, περὶ τὸ 337-361 μ.Χ. (πίν. 34δ), 3) πῆλινος λύχνος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ 4) ὁ ἄνω δίσκος πηλίνου λύχνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται νέος ἀνὴρ κρούων τὰς χεῖρας καὶ δίδων οὕτω τὸν χρόνον εἰς τὴν πρὸ αὐτοῦ χορεύουσαν ἄρκτον (πίν. 39β).

Διεπιστώθη ὅτι ὁ τοῖχος Λ5 (εἰκ. 1) εἶναι σύγχρονος πρὸς τοὺς τοίχους Λ4 καὶ Λ, ἐνῶ ὁ τοῖχος Λ5α ἀνήκει εἰς παλαιότεραν οἰκοδομικὴν περίοδον.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων καταδεικνύεται, ὅτι τὸ ἀνασκαπτόμενον κοσμικὸν κτίσμα τῶν Φθιωτίδων Θεβῶν εἶναι λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν οἰκοδομικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν, ἡ πλήρης δὲ ἀποκάλυψις αὐτοῦ θὰ συμβάλῃ σπουδαίως εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μνημείων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς θεσσαλικῆς ταύτης πόλεως τῶν πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰώνων.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΟΖΑΝΗΣ

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1963 ἐπεχειρήθη ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Κοζάνῃ, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνασταλῆ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη, κατὰ τὸ 1961 ἔνεκα ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνασκαφέως ἐν Πέλλῃ καὶ Βεργίνῃ, καὶ κατὰ τὸ 1962 ἔνεκα ἀπουσίας αὐτοῦ εἰς Ἑνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀτυχῶς καὶ ἡ ἀνασκαφικὴ περίοδος 1963 ἐλαχίστην πρόοδον ἐσημείωσεν, διότι, μετὰ ὀλιγοήμερον ἀνασκαφὴν, ἡ ἐργασία διεκόπη ἀποτόμως ἔνεκα βροχῶν, δὲν κατέστη δὲ δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῇ, διότι ἐν τῷ μεταξὺ παρουσιάσθησαν μᾶλλον ἐπείγουσαι ἀνάγκαι καὶ περισσότερον ἀποδοτικαὶ ἀνασκαφαί, ὡς ἡ ἀνασκαφὴ Νέας Νικομηδεῖας καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ Λευκαδίων Ναούσης, περὶ ὧν κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ὀλιγοήμερον ἀνασκαφὴν ἐγένοντο κυρίως τρεῖς νέαι τομαὶ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου σημειούμεναι ἐν τῷ σχεδ. εἰκ. 1 ὑπὸ στοιχεῖα Θ, Ι καὶ Κ.

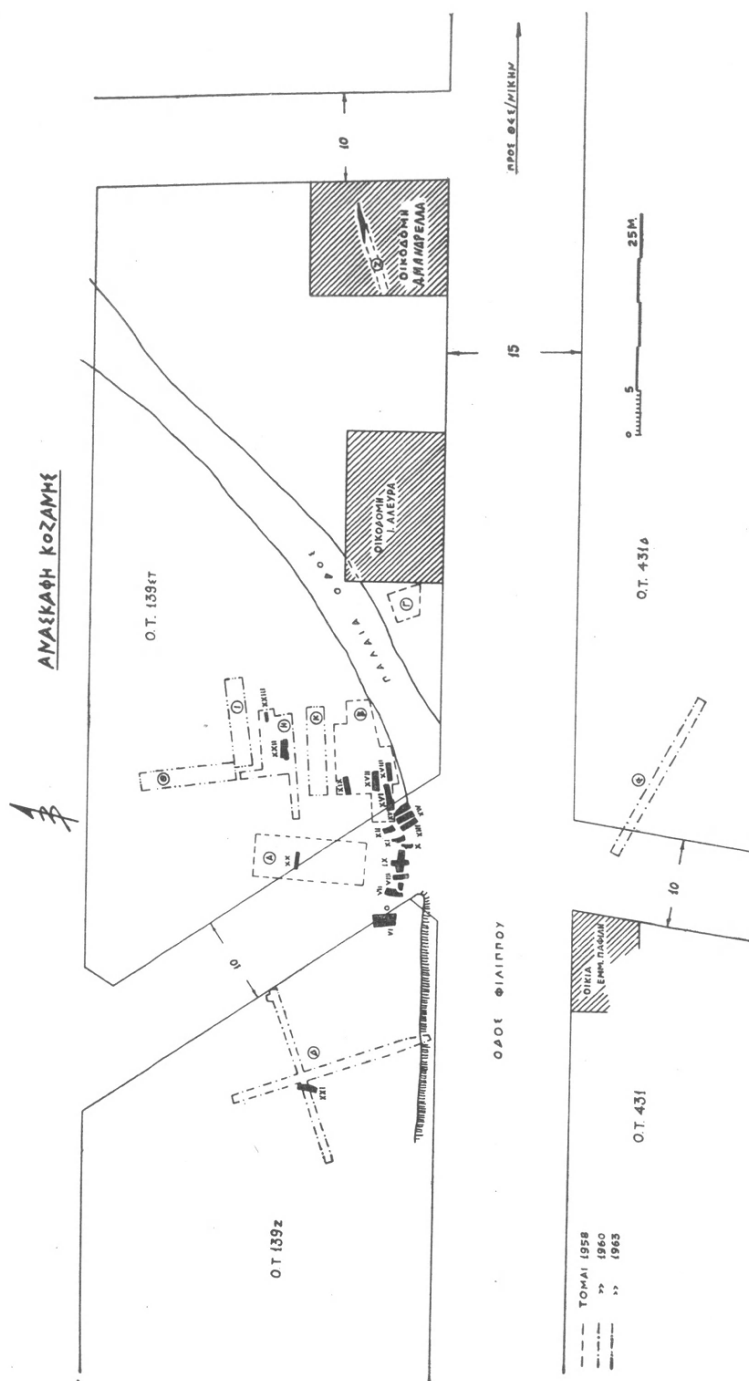
Ἡ τομὴ Θ ἐγένετο μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον μὲ σκοπὸν νὰ καθορισθῇ, κατὰ τὸ δυνατόν, ἡ πρὸς Βορρᾶν ἔκτασις τοῦ νεκροταφείου. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀρνητικόν. Καθέτως πρὸς τὴν τομὴν Θ ἐσκάφη ἐν συνεχείᾳ ἡ τομὴ Ι μὲ τὸ αὐτὸ ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς τομάς εὐρέθη ὁ φυσικὸς βράχος εἰς βάθος 0.80 μ. περίπου, ἄνευ σημαντικοῦ εὐρήματος ἢ ἄλλης παρατηρήσεως, ὥστε εἶναι εὐλογον τὸ συμπέρασμα, μέχρι τοῦλάχιστον νέων τυχὸν ἀντενδείξεων, ὅτι νέοι τάφοι δέον νὰ ἀναζητηθοῦν οὐχὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς συστάδος τῶν ἤδη ἀποκαλυφθέντων τάφων.

Διὰ τοὺς προαναφερθέντας λόγους ἐπεχειρήθη τομὴ Κ μεταξὺ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1960 γενομένης τομῆς Η καὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἐκτελεσθείσης τομῆς Β, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποδώσει τάφους μετὰ κτερισμάτων (Ἔργον 1958, σ. 85 κέ., 1960, σ. 96 κέ., ΠΑΕ 1958, σ. 96 κέ., 1960, σ. 107 κέ.). Ἀλλὰ ἡ τομὴ Κ ἔφθασε μόνον εἰς βάθος 0.40 μ., ὅτε διεκόπη ἔνεκα τοῦ καιροῦ πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ βάθος τῶν ταφῶν¹.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νεκροταφείου ἡρευνήθησαν ἐπι-

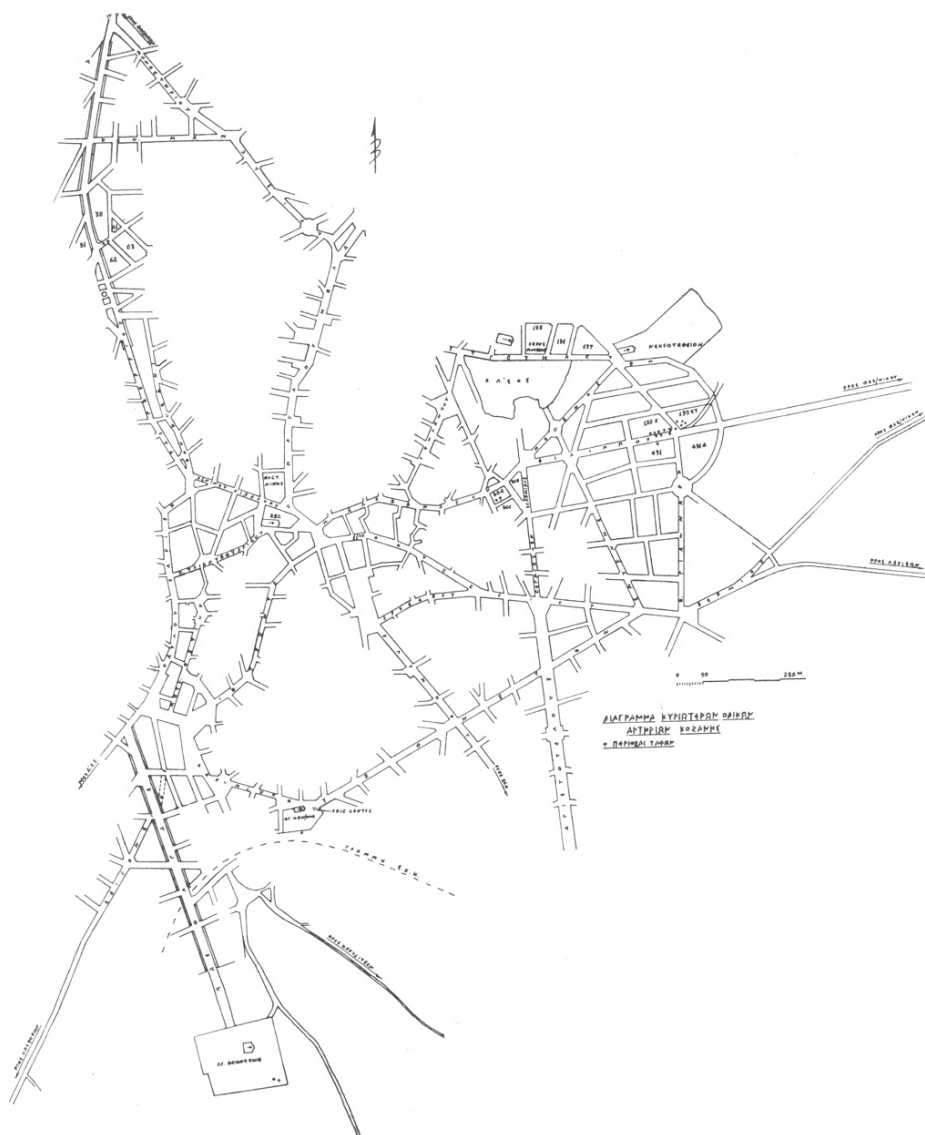
1 Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Κοζάνης προκύπτει ἐκ τοῦ τελευταίου λίαν ἐνδιαφέροντος βιβλίου τοῦ V. DESBOROUGH, *The Last Mycenaeans and their Successors*, Oxford 1964, ὅπου ὁ εἰδικὸς μελετητὴς τῆς ἐποχῆς μεταξὺ 1200 - 1000 π.χ. θεωρεῖ τοὺς κιβωτισσάτους τάφους τῆς Κοζάνης (π.χ. Ἔργον 1960, σ. 100, εἰκ. 115) ὡς ἔνδειξιν εἰσβολῆς ἀπὸ Βορρᾶ κατὰ τὸν 11ον π.Χ. αἰ., εἰς τὸν ὅποιον χρονολογεῖ τοὺς τάφους. Ἀλλὰ ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἶναι ἀκόμη πολὺ ὀλίγον γνωστὴ (πρβ. DESBOROUGH, αὐτ. σ. 38 καὶ 39).

Εικ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα ἀρχαίου νεκροταφείου Κοζάνης μετὰ τῶν ἐκτελεσθεισῶν τὸ 1963 δοκιμαστικῶν τομῶν Θ, Ι καὶ Κ.

φανειακῶς θέσεις, ἐξ ὧν προῆλθον κατὰ καιροὺς τάφοι καὶ ἄλλα εὐρήματα

Εἰκ. 2. Διάγραμμα κυριωτέρων ὁδικῶν ἀρτηριῶν Κοζάνης μετὰ ἐνδείξεως ἀρχαίων τάφων καὶ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ ὑπὸ μελέτην Μουσείου Κοζάνης.

τυχαῖα. Αἱ θέσεις αὗται συνεσχετίσθησαν μετὰ τοῦ σχεδίου πόλεως ὡς ἐν

σχεδ. εἰκ. 2 ἐν τῇ προσπαθείᾳ νὰ συνταχθῇ σὺν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου ὁ ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς. Ἐν τῷ σχεδίῳ διακρίνονται:

α) Ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου, παρὰ τὴν ὁδὸν Φιλίππου (οἰκοδομικὰ τετράγωνα 139Ζ, 139ΣΤ, 431 καὶ 431Δ), ὅπου διεξάγονται ἀπὸ τοῦ 1950 συστηματικαὶ ἀνασκαφαί.

β) Ἡ θέσις «τῆς Μπίλιως τὰ Νημόρια» (οἰκοδομικὸν τετράγωνον 364, ὅπου ἡ Πλατεῖα 25ης Μαρτίου σήμερον). Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀνασκαπτομένων οἰκοπέδων εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς τάφοι = μνημόρια = ἀνημόρια» (ΑΕ 1936, Χρονικά, σ. 12, ἀριθ. 15. Πρβ. ΜΙΧΑΗΛ, ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Σύντομη Ἱστορία τῆς Κοζάνης ἐν Ἡμερολογίῳ Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σ. 47).

γ) Ἡ θέσις Τρία Δένδρα ἢ Τρίδεντρο παρὰ τὴν ἐνοριακὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου, γνωστὴ παλαιότερον (ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 4 καὶ σημ. 1 καὶ σ. 12, ἀριθ. 37-40 καὶ Μ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ἔ.ἀ. σ. 48)¹.

δ) Ἡ θέσις παρὰ τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ὅθεν προῆλθον ὑάλινα ἀγγεῖα (ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 12, ἀριθ. 41-62)².

ε) Ἡ θέσις ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας τοῦ φαρμακοποιοῦ κ. Τρ. Τριανταφύλλου παρὰ τὰ οἰκοδομικὰ τετράγωνα 38 καὶ 62, ὅπου ἐκτελουμένων δημοτικῶν ἔργων κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου τοῦ 1963 προῆλθον εὐρήματα ἐν τῇ διασταυρώσει τῆς ὁδοῦ Ἀκροπολίτου καὶ ἀνωνύμου ὁδοῦ. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων αὐτῶν περιλαμβάνονται τὸ ἐν πινάκι 41α πινάκιον, διαμ. 0.21 μ., καὶ τὸ ἐν πινάκι 41β ἀγγεῖον μετὰ πλαστικῆς διακοσμήσεως σφζομένου ὕψους 0.12 μ.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

¹ Πρβ. ΑΕ 1948-49, σ. 111.

² Πρβ. ΑΕ ἔ.ἀ.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1962, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας μου εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, δὲν ἐγένετο συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια Ναούσης, περὶ τοῦ ὁποίου τελευταία ἔκθεσις ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑργῷ 1961, σ. 104, ἐκτενεστέρα δὲ ἐν ΠΑΕ 1961, σ. 95 κέ.

Οὐχ ἤττον ἀπὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ ὑπογράφοντος κατὰ Σεπτέμβριον 1962 εἰς τὴν ἐν Βεροίᾳ ἔδραν του ἐπανελήφθησαν αἱ ἐπιφανειακαὶ ἔρευναι καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ναούσης ἐξ ἀφορμῆς μάλιστα τυχαίων εὐρημάτων. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου 1962, δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων, ἐγένετο ἑναρξίς ἀνασκαφῆς ἐν θέσει Μπαλτανέτο Ναούσης, ὅπου εἶχον ἀποκαλυφθῇ τυχαίως τμήματα μωσαϊκῶν δαπέδων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς¹.

Ἐπειδὴ πρόκειται ὁ αὐτὸς ἀρχαιολογικὸς χώρος καθ' ὅλην τὴν μεταξὺ Ναούσης, Λευκαδίων καὶ Κοπανοῦ περιοχὴν, ἡ ἔρευνα δὲ τοῦ χώρου τούτου διεξάγεται ἀπὸ τοῦ 1954 παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεγάλου τάφου, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἠυδόκησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ ἐν θέσει Μπαλτανέτο ρωμαϊκοῦ κτηρίου ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἀνασκαφῶν Λευκαδίων-Ναούσης. Ὅθεν εἰς τὴν προκειμένην Ἐκθεσιν θὰ ἀναπτυχθοῦν πρῶτον τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τὸ 1963 γενομένης ἐργασίας εἰς τὸν μέγαν τάφον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡ γενομένη ἐν Μπαλτανέτῳ ἀνασκαφή.

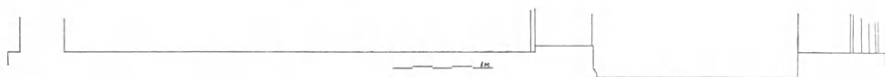
Α. ΣΥΝΕΧΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΑ ΔΙΩΡΟΦΟΥ ΠΡΟΣΟΨΕΩΣ
ΤΑΦΟΥ ΠΑΡΑ ΤΑ ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως τῶν Μακεδονικῶν τάφων ἐγένοντο, δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τῆς παρ' αὐτῇ Διευθύνσεως Ἀνασθηλώσεως, ἐργασίαι κατασκευῆς κλίμακος προσβάσεως τοῦ μνημείου. Ὑπὸ τὴν κλίμακα κατεσκευάσθη φρεάτιον συλλογῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῆς πλακοστρώτου κλίμακος. Τὸ βάθος τοῦ φρεατίου φθάνει εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τῆς βάσεως τοῦ μνημείου, ὥστε ὑπάρχει ἐλπίς ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον θὰ ἀποστραγγίζονται πρὸς τὸ φρεάτιον τὰ βλάπτοντα τὸ μνημεῖον ὑπόγεια ὕδατα. Τέλος ἐγένετο διαμόρφωσις τοῦ πέριξ χώρου. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων οὐδὲν ἀρχαιολογι-

1 Πρβ. ΑΔ 18, 1963, Μέρους Δεύτερον, Χρονικά 2, σ. 213 κέ.

κῶς ἐνδιαφέρον παρετηρήθη. Αἱ σχετικαὶ σκαφαὶ ἐγένοντο ἐπὶ παρθένου ἐδάφους.

Κατὰ τὸ 1963 ἀπετολήθη ἐν περαιτέρῳ βῆμα διὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τοῦ μνημείου παρὰ τὴν στατικῶς ἐπισφαλῆ κατάστασιν τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Διὰ καταλλήλων διαδοχικῶν ὑποστυλώσεων τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐξωτερικῆς εἰσόδου μετὰ παραλλήλων ἀντιστηρίξεων, ἀπεμακρύνθησαν βαθμηδὸν οἱ φράσσοντες τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου λίθοι, πλὴν τῆς πρώτης ἀδιαταράκτου κάτω σειρᾶς¹. Συγχρόνως καὶ μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης προσοχῆς ἀπεμακρύνοντο τὰ χώματα τοῦ προθαλάμου κατὰ τὸ πλάτος ζώνης ἴσης πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου. Τὰ χώματα ταῦτα, ἄλλωστε, εὐρισκόμενα μεταξὺ τοῦ κενοῦ τῶν δύο εἰσόδων (τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τοῦ μεσοτοίχου) οὐδὲν κατ' οὐσίαν συνετέλουν εἰς τὴν ἀντιστήριξιν τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Οὕτω κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ δάπεδον τοῦ προθαλάμου. Εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνης 1 συσχετίζονται κατὰ τὸ βάθος τὰ δάπεδα τῶν δύο θαλάμων ὡς καὶ τὰ ἀντίστοιχα κατώφλια καὶ οὕτω συμπληροῦται τὸ ἀτελὲς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο σχέδιον τομῆς κατὰ μῆκος τῶν δύο θαλάμων τοῦ τάφου².

Εἰκ. 1. Τομὴ τῶν δαπέδων κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ τάφου.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ προθαλάμου, κατὰ τὴν ἀνασκαφεῖσαν ζώνην πλάτους ἴσου πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῶν δύο εἰσόδων (περίπου 1.60 μ.) δὲν παρουσίασε διακεκριμένα στρώματα. Ὅπως ὅλη ἡ ἐπίχωσις τοῦ θαλάμου οὕτω καὶ τοῦ προθαλάμου ἢ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφεῖσα ἐπίχωσις ἐσχηματίσθη τυχαίως διὰ καταπτώσεων καὶ ἀνεμοχλεύθη πιθανῶς κατ' ἐπανάληψιν. Οὐχ ἤττον ἐγένοντο εὐρήματά τινα, τὰ ὁποῖα στηρίζουν τὴν ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἤδη ἔτους τῆς ἀνασκαφῆς διατυπωθεῖσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ προθαλάμου διετηρήθη ἴσως μέρος τῶν ἀρχικῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου ἢ καὶ ἄλλα εὐρήματα³. Τοιοῦτο ἀπροσδόκητον εὐρημα ὑπῆρξεν ἡ δημοσιευθεῖσα ἤδη ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1961, σ. 1 κ.έ. ἐπιγραφὴ περιέχουσα πράξεις ἀγοραπωλησίας κτημάτων. Τὰ εὐρήματα τοῦ 1963 ἐντὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου ὑπῆρξαν ὅστρακα διάφορα καὶ μάλιστα περίεργα

¹ ΠΑΕ 1960, σ. 105 καὶ εἰκ. 2.

² Ἰδὲ ΠΑΕ 1956, σ. 148, σημ. 1 καὶ πίν. 51β. Πρβ. Atti del Settimo Congresso Internazionale di Archeologia Classica, Ρώμη 1961, τόμος 1, σ. 401 κέ., πίν. II, εἰκ. 5.

³ Ἰδὲ σχετικὰς σκέψεις ἐν ΠΑΕ 1954, σ. 176 καὶ ἀλλαχοῦ.

ἀντικείμενα ἐξ ὕδαλου, τῶν ὁποίων εἰκόνες καὶ ἐρμηνεῖα ἐλπίζω θὰ δοθῇ συντόμως ἀλλαχοῦ.

Β. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΠΑΛ-
ΤΑΝΕΤΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ.

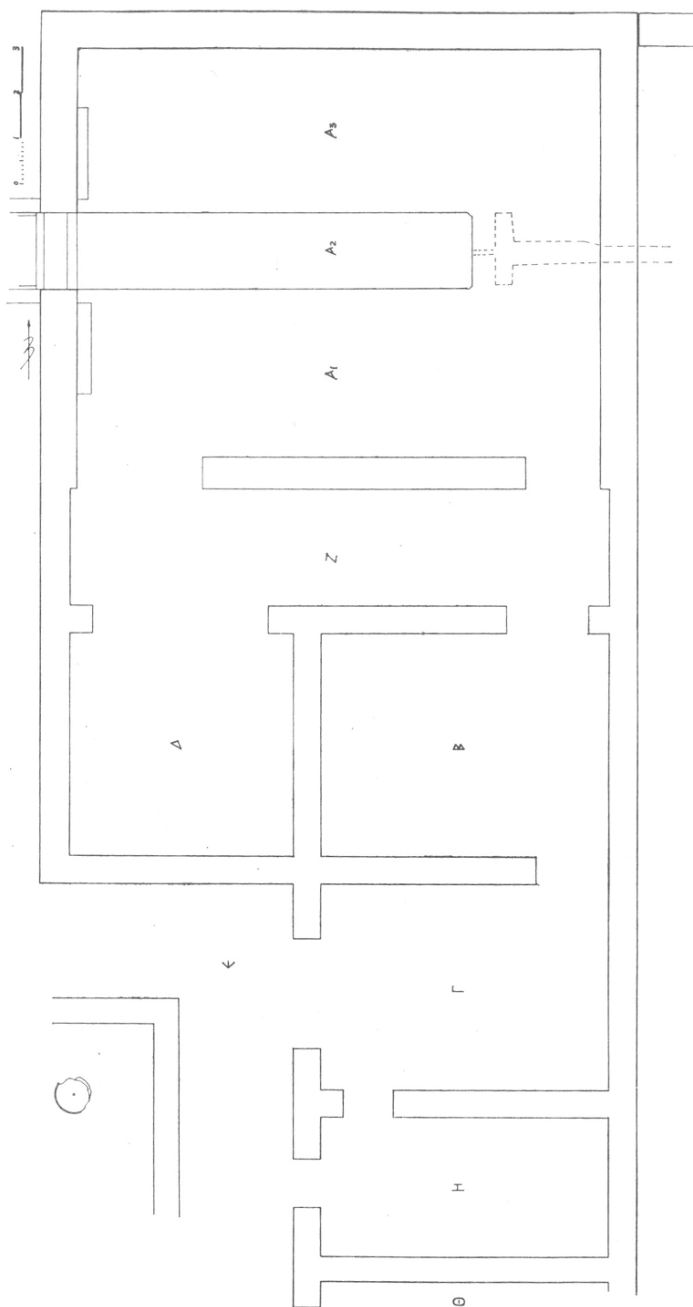
Κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἐν θέσει Μπαλτανέτο κατὰ τὸ ἔτος 1963 ὑπῆρξεν ἄφ' ἑνὸς ἡ συνένωσις τῶν δύο τμημάτων τῶν ἀνασκαφέντων κατὰ τὸ 1962 καὶ ἄφ' ἑτέρου ὁ προσδιορισμὸς κατὰ τὸ δυνατόν τῶν περάτων τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος.

Εἰς τὸ ἀπλοῦν σχέδιον τῆς κατόψεως (εἰκ. 2) διὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου σημειοῦνται οἱ διάφοροι χώροι τοῦ κτηρίου πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς περιγραφῆς. Κατὰ τὸ 1962 εἶχον ἀνασκαφῇ ὁ χώρος Α₁ μετὰ τῆς δεξαμενῆς Α₂ (πίν. 43α), ὡς καὶ ὁ χώρος Γ μετὰ τμήματος τοῦ Β (πίν. 43β). Ἡδὴ ἀπεκαλύφθησαν μεταξὺ αὐτῶν ὁ διάδρομος Ζ (πίν. 44α) καὶ τὸ δωμάτιον Δ, ἵσου πλάτους πρὸς τὸ ἐπίσης ἀποκαλυφθὲν ἐξ ὁλοκλήρου δωμάτιον Β (πίν. 44β). Ταῦτα φαίνονται ἀποτελοῦντα μίαν ἐνότητα μετὰ τοῦ χώρου τῆς δεξαμενῆς, πρὸς Βορρᾶν τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη δάπεδον (Α₃ ἐν τῷ σχεδίῳ, εἰκ. 2) ἀντίστοιχον πρὸς τὸ κατὰ τὸ 1962 ἀποκαλυφθὲν πρὸς Νότον (Α₁). Λεπτομερὲς περιγραφὴ τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων παρέχεται κατωτέρω.

Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ χώρου Α₁₋₃ ἀποτελεῖ καὶ τὸ βόρειον πέρας τοῦ κτηρίου (πίν. 45α καὶ 46β). Ἐξ ἄλλου τὸ πάχος τῶν τριῶν τοίχων τοῦ χώρου Α₁₋₃ (βορείου, δυτικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ) εἶναι σημαντικῶς μεγαλύτερον (περὶ τὰ 0.80 μ.) οὐ μόνον τοῦ μεσοτοίχου κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν (μετροῦντος 0.70 μ.), ἀλλὰ καὶ τῶν ἔτι λεπτοτέρων τοίχων τοῦ ὑπολοίπου συγκροτήματος. Τοῦτο σημαίνει μέριμναν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ τοίχου τοῦ χώρου Α₁₋₃, ὃ ὁποῖος εἶναι ὁ μεγαλύτερος ὅλων καὶ, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὸ ἐνισχυμένον πάχος τῶν τοίχων, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐστεγασμένος. Ἐσωτερικῶς ἦτο ἀδιαίρετος.

Ὁ προορισμὸς τοῦ διαμερίσματος Α₁₋₃ προκύπτει ἐκ τῆς δεξαμενῆς κατὰ τὸ μέσον, μήκους 8.62 μ., πλάτους 1.68 μ. καὶ βάθους περίπου 0.50 μ. (πίν. 43α, 45α, καὶ 46β). Ὁ πυθμὴν τῆς δεξαμενῆς καλύπτεται διὰ μωσαϊκοῦ (πίν. 43α). Κατὰ τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου εἶχον χρησιμοποιηθῇ ψηφίδες ἐκ μέλανος λίθου καὶ λευκοῦ, πλὴν τοῦ δυτικοῦ πέρατος, ὅπου ἐτέθησαν μαρμάριναι πλάκες (πίν. 45β καὶ 46α).

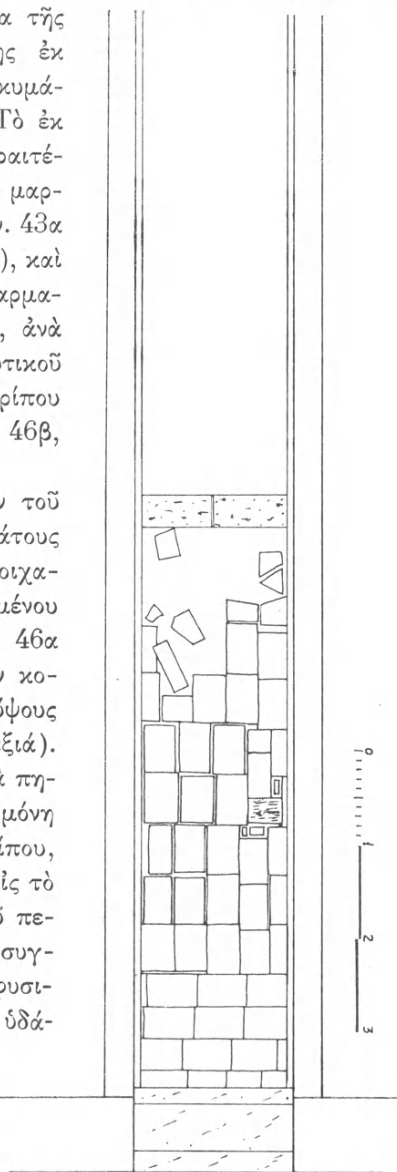
Μεταγενεστέρως ἐγένοντο ἐκτεταμέναι ἐπισκευαί, εἰς τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιήθησαν θραύσματα μαρμαρίου κυρίως. Ἐν πίν. 45β διακρίνεται κατὰ τὸ κέντρον τῆς εἰκόνος τὸ ἀρχικὸν ψηφιδωτόν, περὶ αὐτὸ δὲ αἱ μεταγενέστεραι ἐπισκευαί (πρβ. πίν. 46α). Οἱ τοῖχοι τῆς δεξαμενῆς διασφύζουσι νῦν παχὺ κονίαμα, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐκαλύπτετο διὰ ὀρθίων μαρμαρίνων πλακῶν. Τοιαῦται μαρμάριναι πλάκες εὐρέθησαν κατὰ χώραν κατὰ τὰς ἴσου πλάτους πρὸς τὴν δεξαμενὴν βαθμίδας, δι' ὧν κατέπιπτε τὸ ὕδωρ ἐντὸς τῆς

Εἰκ. 2. Ἀπλοῦν σχέδιον κατ'ὄψιν ἀνασκαφῆς Μπαλτανέτου.

δεξαμενῆς ἐξ αὐλακος διατηρούσης ἐπίσης τὸ αὐτὸ πλάτος εἰς βεβαιωθὲν μῆκος 13 μ. (πίν. 46α). Τὸ περιχέλωμα τῆς δεξαμενῆς (πίν. 43α) ἀπετελεῖτο ἐπίσης ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, φερουσῶν ἔντεχνον κυμάτιον πρὸς τὰ ἔσω (πίν. 45β καὶ 46α). Τὸ ἐκ πλακῶν περιχέλωμα ὠρίζετο ἀπὸ τοῦ περαιτέρω μωσαϊκοῦ δαπέδου διὰ σειρᾶς ὀρθίων μαρμάρων λεπτῶν διακρινομένων κυρίως ἐν πίν. 43α ἀλλὰ καὶ ἐν πίν. 45β (ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ), καὶ ἐν πίν. 46α (μᾶλλον δεξιὰ). Ἐπένδυσιν μαρμαρίνην ἔφερον τέλος δύο κτιστὰ καθίσματα, ἀνὰ ἓν ἐκατέρωθεν τῆς δεξαμενῆς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου μήκους περίπου 2 μ., πλάτους περίπου 0.30 μ. καὶ ὕψους περίπου 0.30 μ. (πίν. 46β, εἰς τὸ βάθος καὶ πίν. 48β, δεξιὰ).

Ἡ δεξαμενὴ ἐδέχετο τὸ ὕδωρ ἔξωθεν τοῦ κτηρίου ἀπὸ αὐλακος ἴσου πρὸς αὐτὴν πλάτους (1.68 μ.), ὀριζομένης ἐκατέρωθεν διὰ τοιχαρίων πάχους 0.30 μ. καὶ μεγίστου σφζομένου ὕψους 0.40 μ. (σχέδ. εἰκ. 3 - 4 καὶ πίν. 46α καὶ 47α). Τὰ τοιχάρια ἐσωτερικῶς ἔφερον κοινίαμα διαμορφούμενον κάτω εἰς κυμάτιον ὕψους καὶ πλάτους περίπου 0.08 μ. (πίν. 46α, δεξιὰ). Ἡ κοίτη τοῦ ρύακος εὐρέθη ἐστρωμένη διὰ πηλίνων πλακῶν (ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ μία μόνη λιθίνη πλάξ), μέχρι μήκους 6.10 μ. περίπου, ὅπου ὑπάρχει ἀναβαθμὸς ὕψους 0.27 μ. (εἰς τὸ βάθος τοῦ πίν. 46α). Ἀπὸ τοῦ ἀναβαθμοῦ περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς τὰ πράγματα εἶναι συγκεχυμένα, διότι καλύπτονται ἀκόμη ὑπὸ φυσικῶν ἀπολιθωμάτων ἐκ τῶν ἀλάτων τῶν ὑδάτων τοῦ ρύακος, ὁ ὁποῖος, προφανῶς μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου εἰς ἐρείπια, ἔλαβεν ἀνωμάλως λοξὴν πρὸς Νοτιοανατολικά κατεύθυνσιν ἀντὶ τῆς ὁμαλῆς πρὸς Ἀνατολὰς πορείας του ἐντὸς τῆς τεχνητῆς αὐλακος (πίν. 47β καὶ 48α). Ἡ κοίτη τῆς αὐλακος εὐρίσκεται νῦν εἰς βάθος 1.30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους.

Εἰκ. 3. Κάτοψις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐλακος.
περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς δεξαμενῆς εἰς τὸ μέσον τῆς στενῆς πλευρᾶς ὑπάρχουν κάτω μὲν στόμιον ἐκκενώσεως τῆς δεξαμενῆς, εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π, ἄνω δὲ πῆλινος ἐκχειλιστὴρ τραπεζοειδοῦς διατομῆς (πίν. 49α-β, πρβ. καὶ πίν. 50α). Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ διαμορφοῦται φρεάτιον μήκους ἴσου περίπου πρὸς τὸ πλάτος τῆς δεξαμενῆς καὶ πλάτους 0.35 μ. κατὰ τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα, ἐνῶ εὐρύνεται μέχρι 0.40 μ. πρὸς τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀποχετευτικῆς αὐλάκος. Τὸ νότιον σκέλος τοῦ φρεατίου διατηρεῖ τὴν καλύπτουσαν πωρίνην πλάκα (πίν. 49β καὶ 50α), ἐνῶ τὸ βόρειον σκέλος ὡς καὶ ἡ ἀποχετευτικὴ αὐλὰξ δὲν διετήρησαν τὰ καλύμματα. Κατὰ μέρη ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων τῆς αὐλάκος διατηρεῖ ἐγκοπὰς (πατοῦρες), προφανῶς διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν καλυμμάτων. Ἀπεκαλύψαμεν τὴν ἀποχετευτικὴν αὐλάκα μέχρις 9 μ. περίπου ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς,

Εἰκ. 4. Τομὴ κατὰ τὸν ἄξονα αὐλάκος, δεξαμενῆς καὶ ἀποχετεύσεως.

νῦν δὲ χρησιμεύει καὶ πάλιν διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ὁλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἀπεκαλύφθη (ἀκαθάριστον εἰς τὸ βάθος τοῦ πίν. 48β) τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον Η, τὸ ὁποῖον ἔχει πρόσβασιν ἀπὸ Δυσμῶν, ὡς καὶ τὸ παραπλεύρως αὐτοῦ ὑπὸ στοιχεῖον Γ. Οἱ δύο χῶροι μεταξὺ των συγκοινωνοῦν δι' ἀνοιγματος, ὅπου εὐρέθησαν ἔχνη ξυλίνου κατωφλίου. Ὁμοίως ἔχνη ξυλίνων κατωφλίων εὐρέθησαν κατὰ τοὺς δυτικoὺς τοίχους τῶν χώρων Η καὶ Γ, πρὸ τῶν ὁποίων, φαίνεται, διαμορφοῦται στοά, ἃν κρίνῃ τις ἐκ τοίχου γωνιάζοντος, ἐν μέρει μόνον ἀποκαλυφθέντος (πίν. 50β καὶ 51β, ἄνω ἀριστερά), πάχους 0.55 μ., ἐναντι πάχους 0.60 μ. τῶν πέριξ τοίχων. Ἐντὸς τῆς διαμορφουμένης ὑπὸ τοῦ τοίχου γωνίας ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει μαρμαρίνη φιάλη εἰς τεμάχια κατὰ χώραν πιθανῶς (πίν. 50β). Μίαν ἐπὶ πλέον ἔνδειξιν περὶ ὑπάρξεως στοᾶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ κτηρίου ἀποτελεῖ ἡ εὑρεσις μαρμαρίνου κιονοκράνου (εἰκ. 5) ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου Θ (ιδὲ σχέδιον εἰκ. 2), τοῦ ὁποίου ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς βάθος μέχρι τοῦ δαπέδου.

Ἐν συμπεράσματι, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ κτηρίου, παρατηροῦμεν ὅτι ἅπαντες οἱ ἀποκαλυφθέντες χῶροι ἦσαν προσιτοὶ ἀπὸ τῆς στοᾶς (Ε ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 2) διὰ τῶν χώρων Η καὶ Γ. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου δὲν εὐρέθη ἀνοιγμα εἰσόδου. Ὁμοίως κατὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ χώρου Δ. Τὸ ἀποκαλυφθὲν μέχρι τοῦδε μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἐξ ἄλλου εἶναι κατε-

στραμμένον εἰς βάθος χαμηλότερον τοῦ δαπέδου, ὥστε οὐδαμοῦ εὐρέθη ἔνδειξις ὑπάρξεως ἀνοίγματος εἰσόδου. Τοῦναντίον αἱ ὑπάρχουσαι ἔνδειξεις στηρίζουν μᾶλλον τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἴσοδος κατὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν μέχρι τοῦδε τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἀπὸ τοῦ χώρου Α - Η. Μόνον διὰ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ μεταξὺ τῶν χώρων Γ καὶ Β μεσοτοιχοῦ ἐγένοντο προσιτὰ τὸ πρὸς Βορρᾶν τῆς στοᾶς διαμέρισμα καὶ ἡ δεξαμενὴ.

Περιγραφή τῶν τοίχων. Ἡ τοιχοδομία τοῦ κτηρίου γενικῶς δὲν εἶναι ἐπιμελημένη εἰς βαθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὰ λαμπρὰ μωσαϊκὰ δάπεδα. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἐγγύριος πωρόλιθος θραυστὸς εἰς τεμάχια ἀνισομεγέθη μετὰ συνδετικῆς ὕλης περιεχοῦσης ἄσβεστον, ἀραιὰ θρύμματα κεράμου, ἄμμοι ἀκοσκίνιστον καὶ πιθανῶς τετριμμένον πωρόλιθον. Κατὰ διαστήματα καὶ μάλιστα εἰς καίρια σημεῖα ἐχρησιμοποιήθησαν μεγαλύτεροι πωρόλιθοι ἐπιμελῶς λαξευμένοι εἰς κανονικὰ σχήματα (ιδεὲς κυρίως πίν. 45α).

Ἡ θεμελίωσις ἐβεβαιώθη μέχρι βαθύς 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου κατὰ τὴν βορειδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου, ἀλλὰ πιθανῶς τὸ βάθος τῆς θεμελιώσεως δὲν εἶναι παντοῦ τὸ αὐτό. Ὅπου ἐβεβαιώθη ἀνοίγμα εἰσόδου μετὰ ὑπολειμμάτων ξυλίνου κατωφλίου δὲν εὐρέθη λίθινον θεμέλιον. Τὸ πάχος τῶν τοίχων, ὡς ἐλέχθη ἤδη, δὲν εἶναι παντοῦ τὸ αὐτό (ιδεὲς ἄνωτ.). Ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἀπλοῦν σχέδιον κατόψεως (εἰκ. 2), οἱ τρεῖς τοῖχοι τοῦ χώρου Α₁₋₃ ἔχουν πάχος 0.80 μ., ὁ νότιος τοῖχος αὐτοῦ 0.70 μ., ἐνῶ οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ κτηρίου ἔχουν πάχος μεταξὺ 0.65 - 0.55 μ. (ιδεὲς κυρίως πίν. 44β καὶ 51β).

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτηρίου σφύζονται εἰς ἐλάχιστον ὕψος ὑπὲρ τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα, τὰ ὅποια εὐρίσκονται περίπου εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περιβάλλοντος ἐδάφους πρὸς Βορρᾶν τοῦλάχιστον, ὅπου ἐβεβαιώθη ἀδιατάρακτον τὸ στρώμα κεράμων κλπ. ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου. Τὸ μέγιστον ὕψος ἐξωτερικοῦ τοίχου διασώζεται κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ διαδρόμου Ζ καὶ εἶναι 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο σωλὴν πῆλινος, διαμέτρου 0.20 μ., διαπερᾷ τὸν τοῖχον εἰς ὕψος 0.35 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.85 μ. ἀπὸ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ χώρου Ζ. Σφύζει πέρας κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου πλευρὰν μόνον, τὸ δὲ σφύζομενον μῆκός του εἶναι 0.42 μ. Κονίαμα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων οὐδαμοῦ ἐβεβαιώθη.

Τοῦναντίον, πάντες οἱ τοῖχοι ἐσωτερικῶς ἔφερον κονίαμα. Ὡς συνήθως ὑπῆρχεν ἐν στρώμα παχὺ ἐκ χονδροῦ κονιάματος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ παρατηρήθησαν κατὰ τόπους λείψανα λεπτῶν στρωμάτων κονιάματος ἐνίοτε ἀλλεπαλλήλων. Εἶναι εὐδιάκριτα εἰς τὸν πίν. 45α καὶ μάλιστα εἰς τὸν πίν. 50β. Τὰ κατὰ χώραν σφύζομενα μέρη κονιάματος εἶναι ἐρυθρὰ καὶ διατηροῦνται μέχρις ὕψους

0.40 μ. κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου H, μέχρις ὕψους 0.15 μ. κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου Γ (ιδεὶ πίν. 50β), μέχρι 0.30 μ. κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου A₈, καὶ εἰς μικρότερον ὕψος εἰς πλείστα ἄλλα μέρη σχεδὸν ὅλων τῶν χώρων. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων ἐρυθρὸν εἶναι τὸ χρῶμα καὶ ἐκεῖ ὅπου σφίζεται εἰς ἀλλεπάλληλα στρώματα. Τούναντίον εὐρέθησαν τεμάχια διάσπαρτα ἐξ ὑψηλοτέρων μερῶν τῶν τοίχων διασφύζοντα διακόσμησιν διὰ ζωνῶν μετὰ διάφορα χρώματα, ἥτοι κίτρινον, μέλαν, κυανοῦν καὶ λευκόν. Τοιαῦτα ἐγχρώμα κονιάματα εὐρέθησαν κυρίως κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου A₈, μεταξὺ λίθων, ἥλων κλπ. τοῦ ἀδιαταράκτου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο στρώματος καταστροφῆς.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ κτηρίου δὲν παρέσχε δυνατότητα παρατηρήσεων ὑπὲρ τὰ δάπεδα, διότι καθ' ὅλον τὸ μῆκος του εὐρέθη διατηρούμενος εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον. Ἐν πίν. 48β, ἀριστερά, οὐδόλως διακρίνεται, διότι ἀνεσκάφη μόνον μετὰ τὴν λήψιν τῆς φωτογραφίας, ὅποτε ἐβεβαιώθη ὅτι εἶναι συνεχῆς, χωρὶς διακοπὴν, ἡ ὁποία θὰ ἀπετέλει ἔνδειξιν ξυλίνου κατωφλίου ὡς εἰς τὰ ἀνοίγματα τῶν ἄλλων τοίχων.

Οὐδεμίαν ἔνδειξιν περὶ ὑπάρξεως δευτέρου ὀρόφου παρατηρήσαμεν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν κινητῶν εὐρημάτων, περὶ ὧν κατωτέρω, ὑπάρχουν στρωφεῖς (μενδρεσέδες) διαφόρων κατηγοριῶν, ἥλοι σιδηροῦ καὶ ἄλλαι ἔνδειξεις στηρίζουσαι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον ὑπῆρχον ἀνοίγματα πρὸς φωτισμὸν τοῦ χώρου A₁₋₃. Τὸ αὐτὸ πιθανῶς συνέβαινε καὶ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, ὅπου ὅμως ἡ παντελὴς σχεδὸν ἔλλειψις ἐπιχώσεως δὲν ἐπέτρεψε παρατηρήσεις καὶ ὅμοια εὐρήματα. Ὁ δυτικὸς τοῖχος κατ' ἀρχὴν ἦτο ἀπρόσφορος διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ κτηρίου, διότι ὀπισθεν αὐτοῦ ὑφύεται ἀπότομος μεγαλοπρεπὴς βράχος, ὁ ὁποῖος ἀπέκρυπτε καὶ τὴν θέαν καὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν στέγην τοῦ κτηρίου ἐλάχιστα προέκυψαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Κέραμοι λακωνικοὶ εὐρέθησαν συντετριμμένοι εἰς μικρότατα τεμάχια, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος πᾶσα ἀποκατάστασις. Στρώμα αποτεφρωθέντων ὑλικῶν κατὰ μέρη διασωθὲν (ιδεὶ κατωτέρω περὶ τῆς στρωματογραφίας καὶ ἐν τέλει τὸ κεφάλαιον περὶ χρονολογίας) ἐπειθε περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀφθόνου ξυλείας, ὡς καὶ οἱ εὐρεθέντες σιδηροῦ ἥλοι. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς ἴσως παράσχη πλείονα στοιχεῖα δι' ἀναπαράστασιν.

Στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις καὶ κινητὰ εὐρήματα. Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς τὸ 1962 (ιδεὶ ΑΔ ἑ.ἀ.) ὁ τόπος παρουσίαζεν ἀνδρωτὴν διάταξιν. Ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ δύο ἀνδρῶν χονδρικῶς συνέπιπτε μετὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου, ὅστις προφανῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὄχθου κατὰ τὴν γραμμὴν ταύτην. Ἡ διαφορὰ ἐπιπέδου εἶναι εὐδιάκριτος μάλιστα εἰς τοὺς πίν. 47α καὶ 48β. Οὕτω

ἐπὶ τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων ἐλαχίστη; ἵνα μὴ εἰπώμεν οὐδόλως, ὑπῆρχεν ἐπίχωσις, δεδομένου ὅτι τὸ λεπτὸν στρώμα χρώματος ὑπὲρ τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα δὲν ὑπερέβαινε τὸ ὕψος 0.40 μ., καὶ τοῦτο εἶχεν ἀναταραχθῆ κατὰ καιροὺς ἀπὸ ρύακας, ἀπὸ τὴν λιθοσυλλογὴν, τὴν καλλιέργειαν, τὴν φυτεῖαν κλπ. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας οὐδεμία στρωματογραφικὴ παρατήρησις ἦτο ἀσφαλής. Ἐξ ἄλλου ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐπιχώσεως πρὸς Δυσμᾶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου ἐγένετο κυρίως ἐκ τῆς ἐπενεργείας ὑδάτων (ιδεὲ ἀνωτ. σ. 63 καὶ πίν. 47β καὶ 48α κυρίως), ὥστε οὔτε κατὰ τὰς τομὰς τὰς γενομένας πρὸς Δυσμᾶς τοῦ κτηρίου ὑπῆρξε δυνατότης στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων. Ἀλλωστε ὁ χώρος τοῦ κτηρίου δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἀρχαιολογικὴν ἱστορίαν ἐκτεινομένην εἰς διαφόρους περιόδους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δικαιολογεῖται συνοπτικὴ ἀναφορὰ τῶν ὀλίγων καὶ πτωχῶν ἄλλωστε κινητῶν εὐρημάτων δεδομένου ὅτι ἀκριβεία ὡς πρὸς τὸ σημεῖον εὐρέσεως δὲν ὠφελεῖ. Ἀλλωστε οὐδὲν ἀσφαλῶς χρονολογούμενον μετ' ἀκριβείας ἀντικείμενον εὐρέθη. Τὰ κινητὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν :

1) Μαρμαρίνη πλάξ τετράγωνος, πλευρᾶς 0.48 μ., ἀκεραία, διακρινομένη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου μεταξὺ τῶν χώρων Ζ καὶ Α₁, ὡς εὐρέθη, ἐν πίν. 44α (πρβ. πίν. 46β καὶ 48β). Τὸ πάχος τῆς πλακὸς εἶναι 0.035 μ. Φέρει κυκλικὴν ὀπὴν κατὰ τὸ κέντρον ἀκριβῶς, διαμέτρου 0.077 μ. Παρ' αὐτὴν φέρει ἐτέραν ὀπὴν κυκλικήν, διαμέτρου 0.05 μ. Ἡ ἐτέρα τῶν ἐπιφανειῶν εἶναι ἐπιμελέστερον εἰργασμένη, αὕτη δὲ εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς ἄνω.

2) Τμῆμα μαρμαρίνης φιάλης, διαμέτρου 0.85 μ., μετὰ ὀπῆς εἰς τὸ κέντρον, διαμέτρου 0.045 μ. (ιδεὲ καὶ ἀνωτ. σ. 64 καὶ πίν. 50β). Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀφέθη εἰς τὴν θέσιν ἔνθα εὐρέθη.

3) Στροφεῖς (μενδρεσέδες) τριῶν κατηγοριῶν. α) Μενδρεσέδες καρφωτοί, δηλαδὴ προσηλούμενοι δι' ἰδιαιτέρων ἥλων. Τὸ διπλοῦν ἔλασμα λαμβάνει μορφὴν διπλοῦ πελέκεως (πεταλούδας), μεγίστου μήκους 0.11 μ., μεγίστου πλάτους 0.05 μ., μεγίστου πάχους περίπου 0.003 μ. β) Μενδρεσέδες ἐπίσης προσηλούμενοι δι' ἥλων, ρομβόσχημοι ἦτοι ἀπολήγοντες κατὰ τὰ ἄκρα εἰς ὀξὺ πέρας. Μέγιστον μῆκος 0.173 μ., μέγιστον πλάτος 0.025 μ., πάχος περίπου 0.003 μ. γ) Μενδρεσέδες ἀποτελούμενοι ἐκ δύο τετραγώνου τομῆς συμμάτων σιδηρῶν ἀναδιπλουμένων, ὡς οἱ σημερινοὶ τῶν σιδεράδων, καὶ συμπλεκομένων, κατὰ τὰ ἄκρα δὲ μετὰ τὴν προσήλωσιν ἀναστρεφομένων εἰς σχῆμα ἀγκύρας, ὥστε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ τὸ πάχος τοῦ ξύλου εἰς περίπου 0.005 μ.

4) Ἴηλοι σιδηροῦ διαφόρων διαστάσεων καὶ μορφῶν.

5) Τεμάχιον ψελίου ἐξ αἰγυπτιακῆς ὑάλου, μεγ. σφῆζομένου μήκους 0.057 μ., πλάτους 0.014 μ., καὶ

6) Τὸ προαναφερθὲν (σ. 64) μαρμάρινον κιονόκρανον (εἰκ. 5), ἀποκεκρουμένον ἄνω. Εἶναι καλαθόσχημον καὶ φέρει διακόσμησιν φύλλων ἀκάνθου ἐναλλασσομένων μετὰ φύλλων ὕδροχαροῦς φυτοῦ. Ὅλα ἐκφύονται ἀπὸ τῆς βάσεως, ὅπου διαμορφοῦται κυμάτιον διακοσμούμενον δι' ἀστραγάλου ἐκφυλισμένου, καὶ ἀναπτύσσονται πρὸς τὰ ἄνω. Ὑπάρχουν τέσσαρα ἐν ὅλῳ φύλλα ἀκάνθου καὶ ἰσάριθμα φύλλα ὕδροχαροῦς φυτοῦ. Διάμετρος βάσεως 0.275 μ. Μέγ. σφζ. ὕψος 0.26 μ.

Εἰκ. 5. Ρωμαϊκὸν κιονόκρανον ἐκ Μπαλτανέτου Ναούσης.

Περιγραφή τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων. Ἐκ τῶν προηγηθέντων προκύπτει ὅτι τὰ σημαντικώτερα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν τὰ λαμπρά μωσαϊκὰ δάπεδα, διατηρούμενα εἰς σχετικῶς πολὺ καλὴν κατὰστασιν, εἰς τὴν περιγραφὴν δὲ τῶν ψηφιδωτῶν προβαίνομεν ἤδη κατὰ τὴν ἀλφαβητικὴν τῶν ἀρίθμησης, ἡ ὁποία σημαίνει ἀπλῶς τὴν χρονικὴν σειρὰν ἀποκαλύψεως τῶν δαπέδων (ιδεὲ ἄνωτ. σ. 61).

Μωσαϊκὸν δάπεδον Α₁₃. Ἀνωτέρω (σ. 61 κ.ε.) περιεγράφη ἀρκούντως τὸ δάπεδον καὶ τὰ μαρμαροθετήματα τῆς δεξαμενῆς, ὥστε ἀπομένει ἡ περιγραφὴ τῶν περὶ τὴν δεξαμενὴν μωσαϊκῶν δαπέδων. Καλῶς διατηροῦνται τὰ πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον τῆς δεξαμενῆς τμήματα, ἐνῶ ἡ συνδέουσα τὰ δύο ταῦτα τμήματα ἀνατολικὴ ζώνη ἐλάχιστα διετηρήθη (ιδεὲ πίν. 49α καὶ 50α).

Κατ' ἀρχὴν ὑπάρχει ἀντιστοιχία θεμάτων εἰς τὰ δύο ἐκατέρωθεν τῆς δεξαμενῆς τμήματα, ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ ἐν ἐπανάληψις τοῦ ἄλλου κατὰ πάντα. Ἀμφότερα περιβάλλονται κατὰ τὴν πρὸς τοὺς τοίχους πλευρὰν ὑπὸ ζώνης ἐκ ψηφίδων κεράμου, ὡς συμβαίνει κατὰ κανόνα εἰς ὅλα τὰ ἀποκαλυφθέντα δάπεδα. Αἱ ψηφίδες τοῦ πλασίου τούτου ἔχουν διαστάσεις κατὰ τι μεγαλυτέρας τῶν χρησιμοποιοηθεῖσων διὰ τὰς λοιπὰς ζώνας καὶ θέματα. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἰσομεγέθεις καὶ ὁμοιόμορφοι, ὥστε τὸ πλαίσιον τοῦτο γενικῶς εἶναι ἀμελέστερον. Γενικῶς αἱ διαστάσεις τῶν κεραμίνων τούτων ψηφίδων κυμαίνονται μεταξὺ 0.02 - 0.03. Διαφοραὶ εἰς τὰς διαστάσεις τῶν διαφόρων στοιχείων τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ πλασίου διαφαίνονται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν σχεδίων καὶ τῶν εἰκόνων.

Τὸ κύριον μωσαϊκὸν ἐκατέρου τῶν δαπέδων A_1 καὶ A_2 ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη γενικῶς ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ἄλληλα. Πρὸς εὐχερῇ κατανόησιν τῆς περιγραφῆς ὀνομάζονται ἐνταῦθα α , β , καὶ γ θέματα :

Θέμα α : μία ζώνη ἐπιμήκης διήκει καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς δεξαμενῆς διαιρουμένη εἰς ἔνδεκα μέρη.

Θέμα β : ἀνὰ ἐν ὀρθογώνιον καταλαμβάνει ἐκατέραν τῶν πρὸς Δυσμὰς γωνιῶν μὲ διάφορον ἐκάτερον διακόσμησιν.

Θέμα γ : εἰς τὸν ὑπόλοιπον χῶρον ὑπάρχει ζώνη καλυπτομένη ὑπὸ ὁμοιόμορφου εἰς ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα ἀβακωτοῦ θέματος (ἰδὲ σχῆδ. εἰκ. 6 καὶ πίν. 43α καὶ 45α. Πρβ. ΑΔ ἔ.ἀ. πίν. 252 καὶ 254β καὶ Ἔργον 1963, εἰκ. 50).

Μεταξὺ τῶν τὰ τρία ὡς ἀνωτέρω διακριθέντα θέματα χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν περιβαλλουσῶν ταῦτα ταινιῶν ἐκ λευκῶν καὶ μελαινῶν ψηφίδων ἐκ λίθου. Λίθιναι ψηφίδες λευκαὶ καὶ μέλαιναι ἐχρησιμοποιοήθησαν ἐπίσης διὰ τὸ ἀβακωτὸν καὶ τὸ βαθμιδωτὸν κόσμημα τῶν δύο γωνιακῶν ὀρθογωνίων (θέμα β), ὡς καὶ δι' ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ἐκατέρας τῶν δύο ζωνῶν κατὰ μῆκος τῆς δεξαμενῆς (θέμα α). Τοῦναντίον εἰς τὸ τρίτον θέμα τὴν βάσιν ἀποτελοῦν καὶ δίδουν τὸν χρωματικὸν τόνον κυρίως αἱ ψηφίδες ἐκ κεράμου, διὰ τῶν ὁποίων κατεσκευάσθησαν τὰ μεγάλα τετράγωνα πλευρᾶς 0.27 μ. Τὰ μεταξὺ ὀρθογώνια εἶναι ἐκ λίθου φαιοπρασίνου, τὰ δὲ μικρὰ τετράγωνα ἐγένοντο ἐκ λίθου λευκοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ὑπάρχουν παραλλαγαὶ ἐλαφραὶ τῶν μνημονευθέντων χρωμάτων, ἐνίοτε δὲ ἐχρησιμοποιοήθησαν, προφανῶς δι' ἔλλειψιν ψηφίδων, π.χ. φαιοῦ χρώματος ψηφίδες ἀντὶ λευκῶν, ὡς συνέβη εἰς τὴν διαχωρίζουσαν τὸ θέμα β ἀπὸ τοῦ θέματος γ ταινίαν εἰς τὸ δάπεδον A_1 (πίν. 43α).

Ἐνῶ διὰ τὰ θέματα β καὶ γ δὲν ἀπαιτεῖται, νομίζω, ἐκτενέστερος λόγος, περὶ τοῦ θέματος α ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν ἀκόμη μερικά παρατηρήσεις. Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἐκατέρα τῶν ζωνῶν κατὰ μῆκος τῆς δεξαμενῆς ἀναλύ-

εται εἰς 11 μέρη, τὰ ὅποια χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων (ἢ ἄλλως περιβάλλονται) ὑπὸ πλοχομοῦ. Τὰ ἐν συνόλῳ 22 διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν δύο ζωνῶν δὲν εἶναι διάφορα ἀπ' ἀλλήλων, μερικὰ ἐπαναλαμβάνονται εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, δὲν ὑπάρχει ἐπανάληψις εἰς τὴν αὐτὴν πλευράν, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀντιστοιχία, ὡς φαίνεται εἰς τὰ σχέδια (πρβ. σχέδιον εἰκ. 6 πρὸς ΑΔ ἔ.δ. πίν. 252) καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς φωτογραφίας (κυρίως πίν. 43α καὶ 45α).

Χάριν εὐχεροῦς κατανόησεως τῆς περιγραφῆς ἀριθμοῦμεν ἀπ' Ἀνατολῶν ἀρχόμενοι τὰ μὲν στοιχεῖα τῆς νοτίου πλευρᾶς N_{1-11} , τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς βορείου πλευρᾶς B_{1-11} . Τὰ N_{1-3} ἐπαναλαμβάνονται, μετ' ἀσημάντων διαφορῶν κατ' ἀντίστροφον σειράν, εἰς τὴν βορείαν πλευράν, ὅπου τὸ $B_{10} = N_1$ (πρβ. πίν. 45α καὶ 50α), τὸ $B_9 = N_2$ καὶ τὸ $B_8 = N_3$ ¹. Τὸ N_4 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ B_7 ἀλλὰ τὰ χρώματα εἶναι διατεταγμένα ἀντιθέτως (ἰδὲ πίν. 52β, πρβ. καὶ πίν. 43α καὶ 45α). Τὸ N_5 ἀντιστοιχεῖ πρὸς B_6 μὲ μόνην διαφοράν κατὰ τὸν προσανατολισμὸν τοῦ κεντρικοῦ στοιχείου (ἰδὲ πίν. 52β πρβ. καὶ πίν. 43α καὶ 45α). Τὸ N_6 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ B_2 (πίν. 52α) χωρὶς οὐσιώδη διαφοράν. Τὸ N_7 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ B_3 μετὰ διαφορῶν εἰς τὰς λεπτομερείας. Ὁμοίως διαφορὰς εἰς τὸν χρωματισμὸν παρουσιάζουν τὸ N_8 πρὸς τὸ B_4 , ἐνῶ τὸ N_9 εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον (ἀσήμαντοι διαφοραὶ ἐκτελέσεως) πρὸς τὸ B_1 (ἰδὲ πίν. 51α πρβ. καὶ πίν. 43α). Τὸ N_{10} εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ B_5 . Τελείως διάφορα εἶναι τὰ ἀντίστοιχα στοιχεῖα N_{11} καὶ B_{11} (πρβ. πίν. 43α καὶ 45α).

Ὁ βαθμὸς διατηρήσεως τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων εἶναι σαφὴς εἰς τὰς δημοσιευομένας φωτογραφίας, αἵτινες πείθουν, νομίζω, ἐπαρκῶς ὅτι ἡ γενομένη εἰς τὰ σχέδια εἰκ. 7 καὶ 8 συμπλήρωσις εἶναι ἀσφαλῆς. Αἱ εἰκόνες δεικνύουν ἐπίσης, ὅτι κατὰ μέρη τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα ἐπεσκευάσθησαν προχείρως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Αἱ ἐπισκευαὶ παρουσιάζουν τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια ἐσημειώσαμεν ἤδη (ἀνωτ. σ. 61) δι' ὁμοίως ἐπισκευὰς τοῦ πυθμένος τῆς δεξαμενῆς. Γενικῶς δηλαδή, χωρὶς νὰ καταβληθῇ προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῶν ἀρχικῶν σχεδίων, συνεπληρώθησαν τὰ κενὰ ἐν μέρει διὰ τῶν παλαιῶν ψηφίδων καὶ ἐν μέρει διὰ θραυσμάτων μαρμάρου (ἰδὲ λεπτομέρειαν πίν. 52β). Πάντως εἰς τὰ μωσαϊκὰ A_{1-3} δὲν ἐπροξενήθησαν κατὰ τὰ πρόσφατα ἔτη καταστροφαί, ὡς αἱ δημιουργηθεῖσαι κατὰ τὴν φύτευσιν ροδακινεῶν πρὸ ἐτῶν καὶ ὡς ἡ ὀπή (πίν. 51β) ἡ γενομένη κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐκριζώσεως τῶν ροδακινεῶν τὸ 1962, ὅτε ἀνεφέρθησαν τὰ εὐρήματα καὶ ἀμέσως ἀνεκόπη πᾶσα περαιτέρω καταστροφή.

Ἡ καταστροφή εἶναι παλαιὰ γενικῶς κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοί-

1 Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀποδίδεται ἀκριβέστερον εἰς τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον σχέδιον εἰκ. 6.

χου τοῦ κτηρίου καὶ ὀφείλεται εἰς ὅλα τὰ προαναφερθέντα αἷτια, ἥτοι ἐπενέργειαν ρεόντων ὑδάτων, λιθοσυλλογὴν, καλλιέργειαν κλπ. Περισσότερον ὀδυνηρὰ καὶ ἀνεπανόρθωτος εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ χώρου Α₁₋₃. Διεσώθησαν στοιχεῖα ἐπιτρέποντα τὴν συμπλήρωσιν τῶν ταινιῶν τῶν περιθεουσῶν τὸ μαρμάρινον περιχεῖλωμα τῆς δεξαμενῆς (πρβ. πίν. 50α καὶ 51α πρὸς τὸ σχέδιον εἰκ. 6). Πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ δαπέδου Α₁ διετηρήθησαν λείψανα ἐπιτρέποντα μερικὴν συμπλήρωσιν. Παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν διετηρήθησαν λευκὰ καὶ μέλανα τριγωνικὰ σχήματα (πίν. 50α), τὰ ὅποια πιθανῶς ἀνήκουν εἰς θέμα ἀντίστοιχον πρὸς τὰ σφζόμενα θέματα (θέμα γ) τῆς νοτιοδυτικῆς καὶ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας. Ὑπάρχει γενικῶς ὁμοιότης εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ θέματος παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν τριγώνων, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου ἔχει ἀντίστοιχον τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἀβακωτοῦ καὶ τοῦ βαθμιδωτοῦ σχεδίου τῶν δύο ἄλλων γωνιῶν. Εἶναι δηλαδὴ πιθανόν, ὅτι κατὰ τὰς δύο γωνίας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχον θέματα ἀντίστοιχα πρὸς τὰ τῆς δυτικῆς, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕτερον ἀπετελεῖτο ἐκ συνθέσεως τριγώνων καὶ τετραγώνων, ἐνῶ τὸ τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας οὐδόλως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, διότι οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ διεσώθη (ιδὲ κυρίως πίν. 46β).

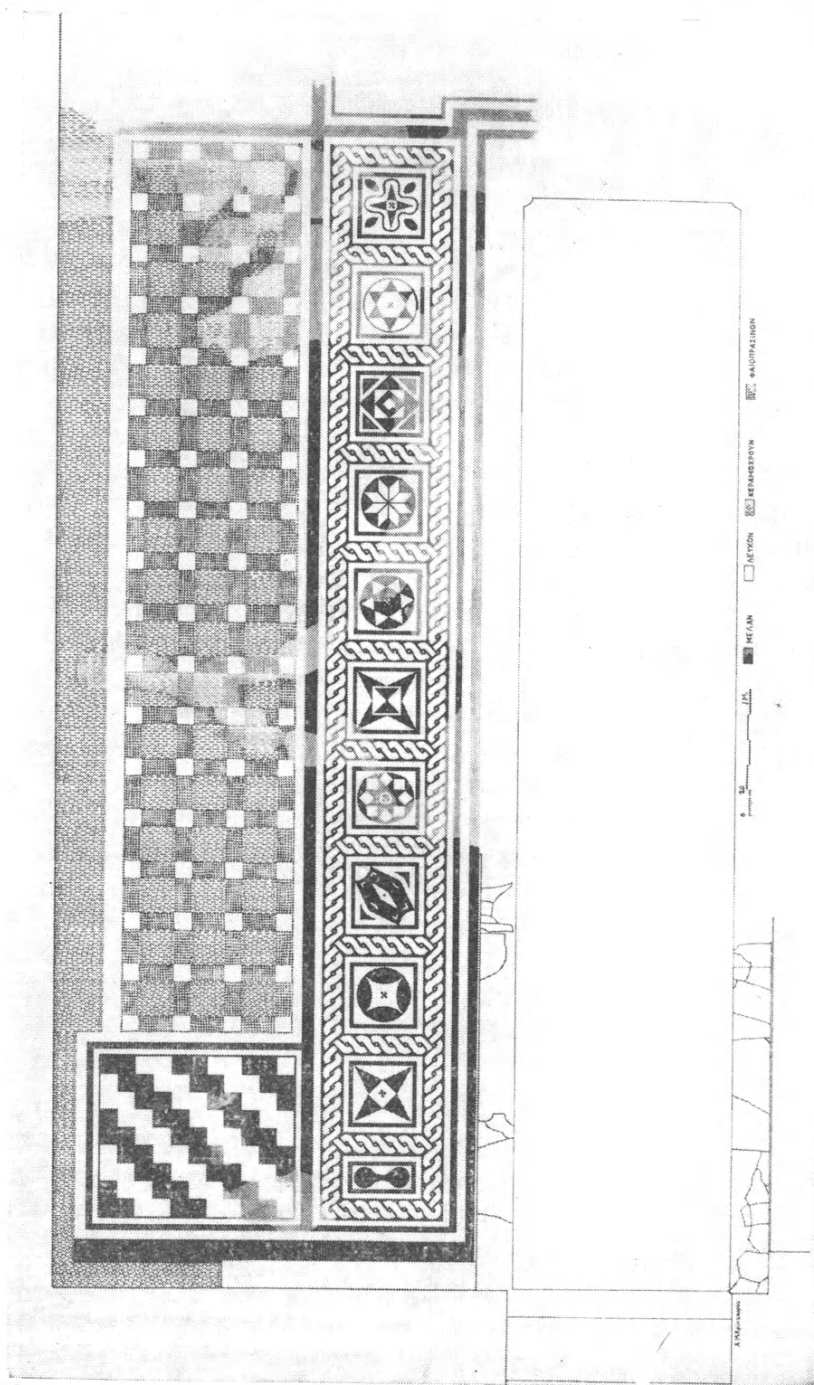
Μεταξὺ τῶν δύο γωνιακῶν θεμάτων φαίνεται ὅτι ἀνεπτύσσετο τὸ μοναδικὸν μὴ γεωμετρικόν, ἀλλὰ ἐλεύθερον σχέδιον, ἐκ τοῦ ὁποίου διετηρήθη μόνον μέρος κλάδου ἐκφυομένου ἀπὸ τῆς γωνίας καὶ ἀναπτυσσομένου ἐλικοειδῶς μετὰ φύλλων κατὰ τὰ ἄκρα τῶν ἐλίκων. Δὲν ἐπεχειρήθη ἀποκατάστασις τοῦ θέματος τούτου, ὥστε τὰ σχέδια δεικνύουν ἀπλῶς τὰ σφζόμενα μέρη, εἰκονιζόμενα κυρίως ἐν πίν. 50α καὶ χαρακτηρίζοντα τὸ μέρος τοῦτο τοῦ διαμερίσματος τῆς δεξαμενῆς ὡς τὸ σημαντικώτερον ὑπὸ τινα ἔννοιαν.

Μωσαϊκὸν δάπεδον Β. Δεύτερον κατὰ σειρὰν ἀπεκαλύφθη κατὰ μέρος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1962 τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον Β (ιδὲ πίν. 53α, πρβ. καὶ ΑΔ ἔ.ἀ. πίν. 256β καὶ τὸ Ἔργον 1963, εἰκ. 5). Ὁ βαθμὸς διατηρήσεως τοῦ δαπέδου εἶναι ἄνισος κατὰ μέρος. Γενικῶς ἐφθάρη τὸ κέντρον καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρά. Οὐχ ἥττον ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα διὰ πλήρη ἀποκατάστασιν, ὡς ἐγένετο εἰς τὰ σχέδια.

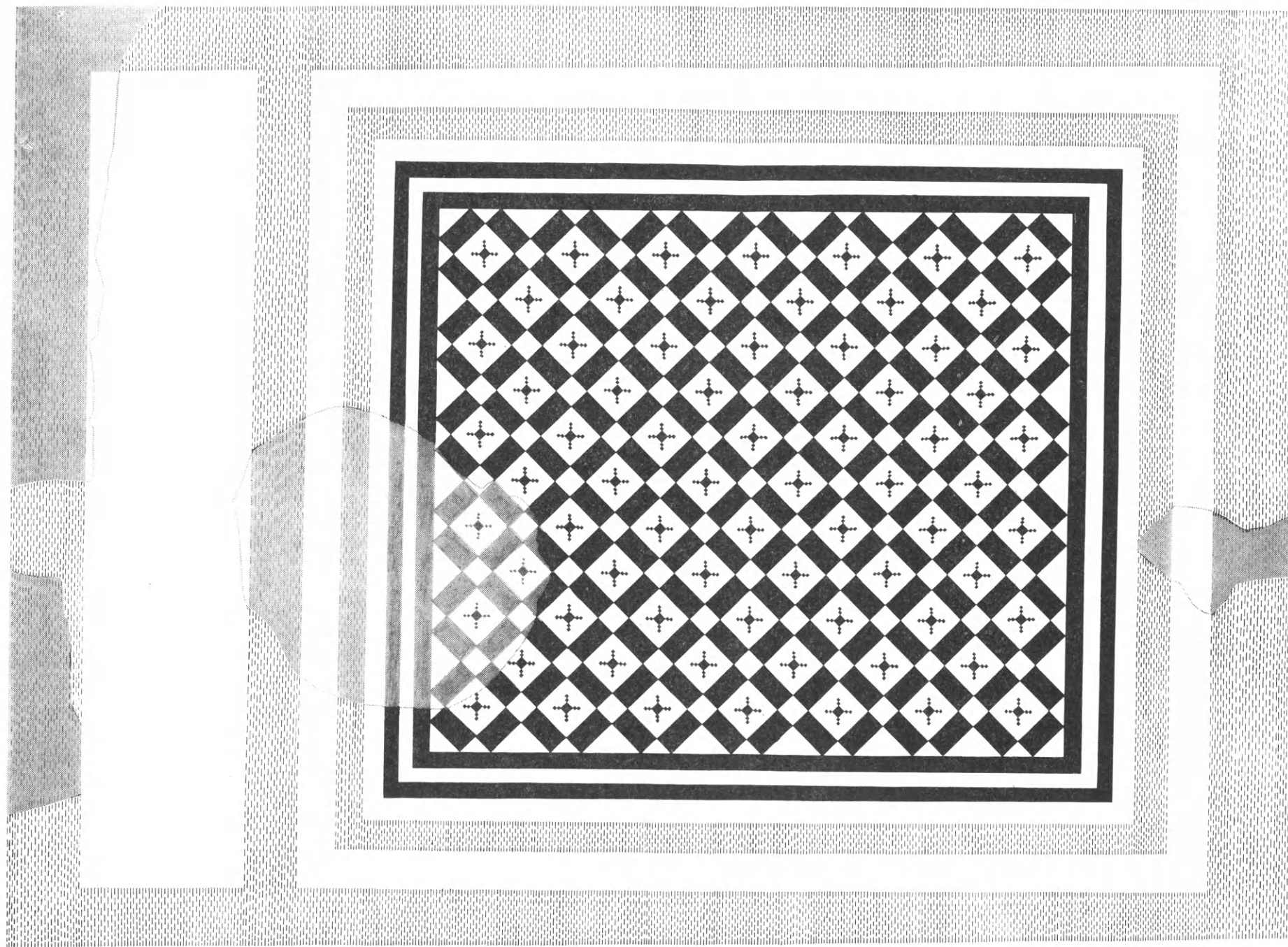
Κατὰ μῆκος τῶν τοίχων περιθέει τὸ δάπεδον ταινία, πλάτους περίπου 0.22 μ., διὰ κεραμίνων ψηφίδων κατὰ τὸν κανόνα, εἰς ἑννέα περίπου σειρὰς ἢ ὀλιγωτέρας, ὅπου ἐτέθησαν μεγαλύτεραι ἢ ἐτέθησαν κατὰ τὸ μῆκος των. Ὁ μεταξὺ τοῦ πλαισίου τούτου καὶ τοῦ κεντρικοῦ θέματος χώρος καλύπτεται διὰ λευκῶν ψηφίδων ἐκ λίθου, εἰς διάταξιν λοξήν, ὡς φαίνεται εἰς τοὺς πίν. 43β καὶ 53α.

Τὸ κεντρικὸν διακοσμητικὸν θέμα εἶναι πράγματι ἔκκεντρον. Ὅρίζεται ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος λευκοῦ πεδίου ὑπὸ τριῶν σειρῶν ψηφίδων λευκῶν,

Εἰκ. 6. Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον Α₃ μετὰ τῆς δεξαμενῆς.

■ ΜΕΛΑΝ ■ ΚΕΡΑΜΟΧΡΟΥΝ □ ΛΕΥΚΟΝ 0 10 20 CM

Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον Γ.

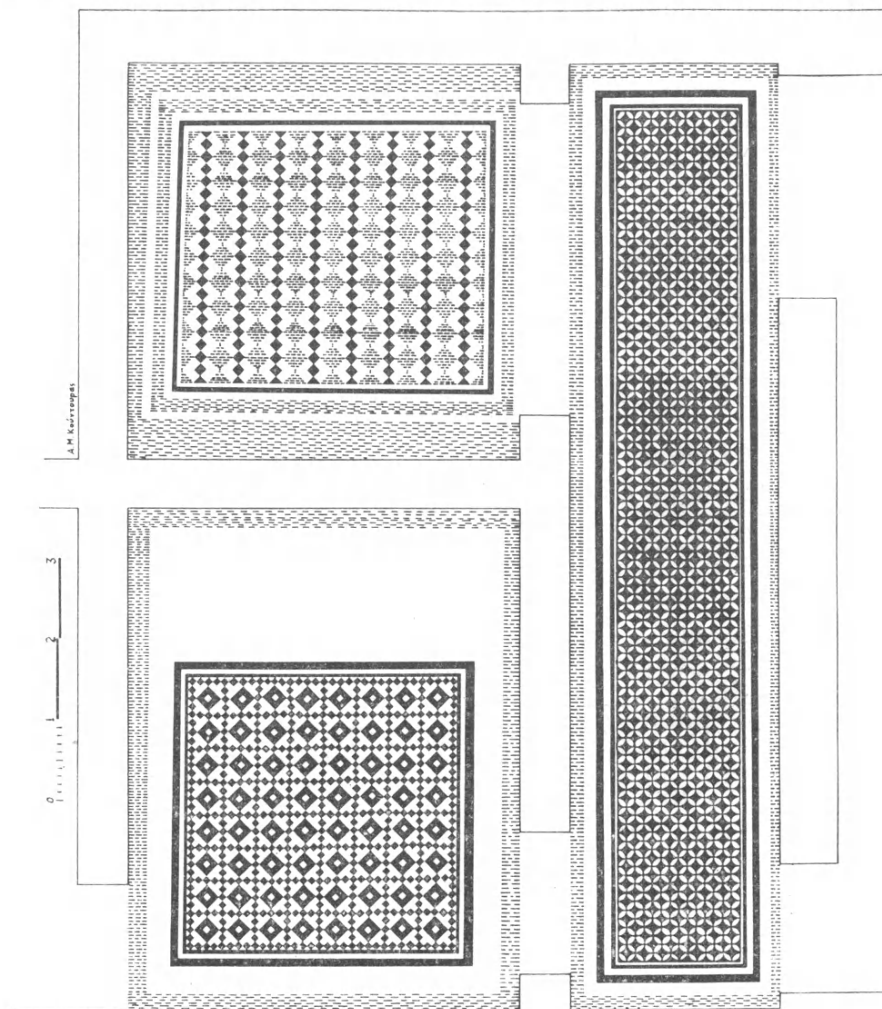
αΐτινες εἶναι τεθειμέναι λοξῶς (ιδὲ λεπτομέρειαν πίν. 53α). Ἡ ἀκολουθοῦσα ταινία ἐκ μελαίνων μετὰ διασπάρτων φαιῶν ψηφίδων (πλάτους 0.10 μ.) ἀπέχει ὀλιγώτερον ἀπὸ τῶν τριῶν τοίχων τοῦ βορείου, τοῦ νοτίου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ (περίπου 0.54 μ.), ἐνῶ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ 1.88 μ., δηλαδὴ ὅσον περίπου εἶναι τὸ μῆκος κλίνης ἢ τὸ πλάτος τραπέζης μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν καθισμάτων. Δύο ἀκόμη ταινίαι, μία λευκὴ (πλάτους 0.06 μ.) καὶ μία μέλαινα (πλάτους 0.035 μ.) περιβάλλουν χῶρον τετράγωνον πλευρᾶς 3.37 μ. (αἱ διαγώνιοι παρουσιάζουν διαφορὰν 0.12 μ. ἄνευ νοήματος). Ἡ τετράγωνος αὕτη ἐπιφάνεια διακοσμεῖται διὰ τετραγώνων μεγάλων καὶ μικρῶν, διατεταγμένων διαγωνίως εἰς σύνθεσιν, περὶ τῆς ὁποίας πᾶς λόγος εἶναι περιττός, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπλῇ καὶ γίνεται σαφὴς ἐκ τῶν σχεδίων καὶ τῶν φωτογραφιῶν (πίν. 43β, 44β καὶ 53α). Ὅλαι αἱ ψηφίδες εἶναι ἐκ λίθου, γενικῶς δὲ αἱ ἐκ λίθου ψηφίδες εἶναι μικρότεραι τῶν κεραμίνων μὴ ὑπερβαίνουσαι τὰ 0.015 μ.

Μωσαϊκὸν δάπεδον Γ. Γενικῶς τὸ μωσαϊκὸν Γ (παρένθετος πίν. Α') παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὸ προηγούμενον μωσαϊκὸν δάπεδον Β, ὅπως καὶ πρὸς τὰ ἐπόμενα Δ καὶ Ζ. Παρὰ τὰς διαφορὰς διακοσμητικῶν θεμάτων, τὰ ὕλικά εἶναι τὰ αὐτά, καὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς ἀντίστοιχα μέρη τῶν δαπέδων, αἱ δὲ συνθέσεις διέπονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν πνεῦμα.

Ὅπως εἰς τὰ προηγούμενα, οὕτω καὶ εἰς τὸ δάπεδον Γ (πίν. 51β, πρβ. πίν. 43β καὶ 50β) τοὺς τοίχους καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς περιθεῖται ταινία ἐκ κεραμίνων ψηφίδων πλάτους κυμαινομένου ἀπὸ 30 - 40 ἐκ., τὸ ὅποῖον καλύπτεται διὰ 12 - 23 σειρῶν ψηφίδων. Ὅπως εἰς τὸ δάπεδον Β ἐξηρέθη χῶρος λευκὸς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, οὕτω εἰς τὸ δάπεδον Γ ὀρίζεται κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν ζώνη λευκὴ πλάτους 0.80 μ. περίπου. Ἡ ζώνη αὕτη ὀρίζεται πρὸς Δυσμᾶς ὑπὸ ταινίας ἐκ ψηφίδων κεραμίνων εἰς 12 σειρὰς, πλάτους 0.25 μ. Ὁ ὑπόλοιπος χῶρος εἶναι ὀρθογώνιον μήκους 4.43 μ. ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πλάτους 4.04 μ. Ἐξωτερικῶς ὑπάρχει ζώνη καλυπτομένη διὰ ψηφίδων λευκῶν ἐκ λίθου. Ἀκολουθεῖ ἑτέρα ζώνη ἐκ κεραμίνων ψηφίδων, εἷτα πάλιν λευκὴ ἐκ λιθίνων, εἷτα μέλαινα ἐκ λιθίνων ψηφίδων μετὰ διασπάρτων φαιῶν, ἑτέρα στενοτέρα διὰ λευκῶν ψηφίδων ἐκ λίθου καὶ τέλος ἑτέρα ἐκ ψηφίδων μελαίνων μετὰ διασπάρτων φαιῶν ἐκ λίθου. Τὸ οὕτω πλακισούμενον ὀρθογώνιον (3.08×2.66 μ.) διακοσμεῖται διὰ συνθέσεως λευκῶν τετραγώνων, πλευρᾶς 0.21 μ. λοξῶς τοποθετημένων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένοι σταυροὶ κατὰ διαγώνιον. Τὰ λευκὰ τετράγωνα περιβάλλονται διὰ ζωνῶν πάχους 0.015 μ. διαιρουμένων εἰς μέλανα ὀρθογώνια καὶ λευκὰ τετραγωνίδια. Ἀπασαί αἱ ψηφίδες εἶναι ἐκ λίθου λευκοῦ καὶ μέλανος μετὰ παραλλαγῶν.

Τὸ δάπεδον Γ συγκρίνεται ὡς πρὸς τὴν στερεότητα καὶ τὸν βαθμὸν

διατηρήσεως πρὸς τὸ δάπεδον Z. Τὸ ἐλλεῖπον κυκλικὸν τμῆμα δυστυχῶς κατεστράφη κατὰ τὴν ἐκρίζωσιν ροδακινέας, ἐκ τούτου δὲ ἐγένετο ἀντιλη-

Εἰκ. 7. Τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα Β, Δ καὶ Ζ.

πτὴ ἢ παρουσία τῶν δαπέδων καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τὸ 1962.

Μωσαϊκὸν δάπεδον Δ. Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον Δ διακρίνεται ἐκ τῶν ἄλλων ἀπὸ τὴν χρῆσιν κεραμίνων ψηφίδων κατὰ πλειονότητα. Ἐλλείπει καλὴ φωτογραφία ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι τὸ δάπεδον δὲν ἐκαθαρίσθη πλήρως, ἐπεὶδὴ αἱ κεράμιναι ψηφῖδες φθείρονται διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῶν ἀπορ-

ρυπαντικῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκαθαρίσθησαν ἀκινδύνως τὰ ἐκ λιθίνων ψηφίδων δάπεδα. Ὅπωςδήποτε τὸ δάπεδον εἰκονίζεται κατὰ μέρη ἐν πίν. 44β καὶ 51β, ἄνω δεξιὰ, ὡς καὶ ἐν πίν. 44α ἄνω ἀριστερά. Ἐξ ἄλλου ἡ διατήρησις εἶναι πλήρης. Ὑπάρχει κοίλωμα κατὰ τὸ μέσον τοῦ δαπέδου, εὐδιάκριτον ἐν πίν. 44β, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ἀπλῶς ὑπεχώρησε τὸ ἔδαφος χωρὶς νὰ καταστραφῇ τὸ μωσαϊκόν. Ὡστε τὸ σχέδιον εἰκ. 7 εἶναι κατὰ πάντα ἀσφαλές.

Ἡ περιθέουσα τοὺς τοίχους συνήθης ταινία ἐκ κεραμίνων ψηφίδων ἐλλείπει ἐδῶ κατὰ μίαν τῶν πλευρῶν, τὴν βορείαν, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀνοικτὴ διάβασις. Αἱ ψηφίδες ἐκ κεράμου ἦσαν ὀλιγώτερον δαπανηραί, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον ἀνθεκτικαὶ τῶν λιθίνων, καὶ τοῦτο θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ διὰ τὰς πρακτικὰς καὶ διὰ τὰς αἰσθητικὰς συνεπειάς. Στενὴ λευκὴ ταινία ἐκ λιθίνων ψηφίδων εἶτα πλατυτέρα ἐκ κεραμίνων, ἐτέρα στενὴ ἐκ λευκοῦ λίθου εἶτα στενοτέρα ἐκ μέλανος λίθου καὶ τέλος τρίτη ἔτι στενοτέρα ἐκ λίθου πλαισιώνουν τὸ ὀρθογώνιον (περίπου 3.75×3.10 μ.) τὸ φέρον τὸ κύριον διακοσμητικὸν θέμα. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ σύνθεσιν κεραμίνων τετραγώνων πλευρᾶς 0.22 μ. εἰς στίχους τεθειμένων κατὰ διαγώνιον παρ' ἄλληλα. Τὰ μεταξὺ μέλανα τετραγωνίδια καὶ ὁ περὶ αὐτὰ λευκὸς χώρος πληροῦται διὰ λιθίνων ψηφίδων.

Μωσαϊκὸν δάπεδον Ζ. Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ διαδρόμου Ζ, μήκους 11.70 μ., εἶναι τὸ ἐντυπωσιακώτερον ἐξ ὅλων τῶν δαπέδων τοῦ κτηρίου, παρὰ τὴν φθορὰν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, ἡ ὁποία τονίζεται ὑπερβολικῶς, εὐρίσκομένη εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον, ἐν πίν. 44α. Τὸ πλάτος τοῦ δαπέδου εἶναι 2.58 μ. (πρβ. σχέδ. εἰκ. 7).

Τοὺς τοίχους περιθεῖ ἡ συνήθης ἐκ κεραμίνων ψηφίδων ταινία πλάτους περίπου 0.17 μ., ἐλαφρῶς στενοτέρα κατὰ τὴν βόρειον πλευράν. Αἱ ψηφίδες τῶν ἄλλων ταινιῶν καὶ τοῦ κεντρικοῦ θέματος εἶναι ἅπασαι ἐκ λίθου λευκοῦ ἢ μέλανος μετὰ φαιῶν διασπάρτων. Ὁ πίν. 44α (καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ταινίας διακρινομένας λεπτομερῶς κάτω ἀριστερά) καὶ ὁ πίναξ 53β (διὰ τὸ κεντρικὸν θέμα καὶ τὰς μικροφθοράς) καθιστοῦν περιττὴν λεπτομερεστέραν περιγραφὴν τοῦ διακοσμητικοῦ θέματος. Βασικῶς τὸ θέμα εἶναι σύνθεσις κύκλων τεμνομένων διὰ τόξων ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν περιγεγραμμένων τετραγώνων. Ὅμοιον σχεδιαστικῶς εἶναι τὸ στοιχεῖον N_2 τοῦ μωσαϊκοῦ A_1 (πρβ. καὶ στοιχεῖον B_q9)¹. Ἐν τῷ δαπέδῳ Ζ κατὰ τὴν στενὴν πλευράν

1 Πρβ. Ἔργον 1959, σ. 160, εἰκ. 178 (κάτω ἀριστερά), τμήμα δαπέδου στοᾶς Ὡδεῖον Ἡρώδου, L. FOUCHER, Découvertes archéologiques à Thysdrus en 1961, ὅπου ὁμοία θέματα πολύχρωμα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ α' τρίτου τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. (πίν. IIα) μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. (πίν. XV), ἐνῶ ἡ χρῆσις τοῦ ἰδίου θέματος εἰς τὸ περιθώριον ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (πίν. XLIII καὶ σ. 58).

ὑπάρχουν ἑπτὰ κύκλοι (ἄλλως ἔξ κύκλοι μετὰ ἡμικυκλίων, ἀνά ἓν ἑκατέρωθεν) εἰς ἑκάστην σειράν. Κατὰ τὴν μακρὰν πλευρὰν κατεσκευάσθησαν πεντήκοντα κύκλοι καθ' ἑκάστην σειράν (ἢ τεσσαράκοντα ἑννέα μετὰ ἡμικυκλίων ἀνά ἓν κατὰ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα). Τοῦτο σημαίνει ὅτι συνολικῶς ἐσχεδιάσθησαν 644 κύκλοι, 110 ἡμικύκλια καὶ 4 τεταρτοκύκλια, ἀνά ἓν καθ' ἑκάστην γωνίαν. Ἀθροιζόμενα ἀποτελοῦν 700 κύκλους, οἱ ὅποιοι καλύπτουν τὸν χῶρον τοῦ κεντρικοῦ θέματος μήκους 10.53 μ. καὶ πλάτους 1.48 μ. Ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν σφωζομένων κατέστη δυνατόν νὰ συμπληρωθῇ μὲ ἀσφάλειαν τὸ ἐλλεῖπον ἀνατολικὸν τμήμα ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 7.

Τὸ δάπεδον Ζ διατηροῦν, περισσότερον παντὸς ἄλλου δαπέδου καὶ μάλιστα εἰς μῆκος ὑπερδέκα μέτρων, ἀδιατάρακτον τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐπιφανείας του, δεικνύει σαφῆ ἀπόκλινιν ἀπὸ τοῦ ὀριζοντίου ἐπίπεδου μὲ κλίσιν πρὸς Ἀνατολὰς. Τοῦτο ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ σωλῆνα (ἰδὲ ἀνωτ. σ. 65) ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ κλίσις τοῦ δαπέδου ἐχρησίμευε διὰ τὸν καθαρισμὸν πιθανῶς οὐ μόνον τοῦ διαδρόμου Ζ, ἀλλὰ καὶ τῶν συγκοινωνούντων χώρων Δ καὶ Β τοῦλάχιστον. Τὸ ὕδωρ εἰσερχόμενον διὰ τοῦ σωλῆνος τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἶναι πιθανὸν ὅτι ὠδηγεῖτο εἰς τὸν ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν τῆς δεξαμενῆς δι' ὀχετοῦ, ὁ ὁποῖος ἴσως κατέληγεν εἰς τὸ σημεῖον ὅπου εὑρέθη τμήμα πηλίνης κεραμίδος ὁρατὸν μάλιστα κατὰ τὸ μέσον ἀριστερὰ τοῦ πίν. 50α. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀπαιτεῖ περαιτέρω ἐξακρίβωσιν.

Μωσαϊκὸν δάπεδον Η. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον Η εἶναι τὸ ἀπλούστερον καὶ πενιχρότερον ἐξ ὅλων τῶν δαπέδων. Ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἐκαθαρίσθη ἐπαρκῶς ὥστε νὰ φωτογραφηθῇ. Διὰ τὴν κατανόησιν τῆς περιγραφῆς βοηθεῖ μόνον τὸ σχέδιον εἰκ. 8.

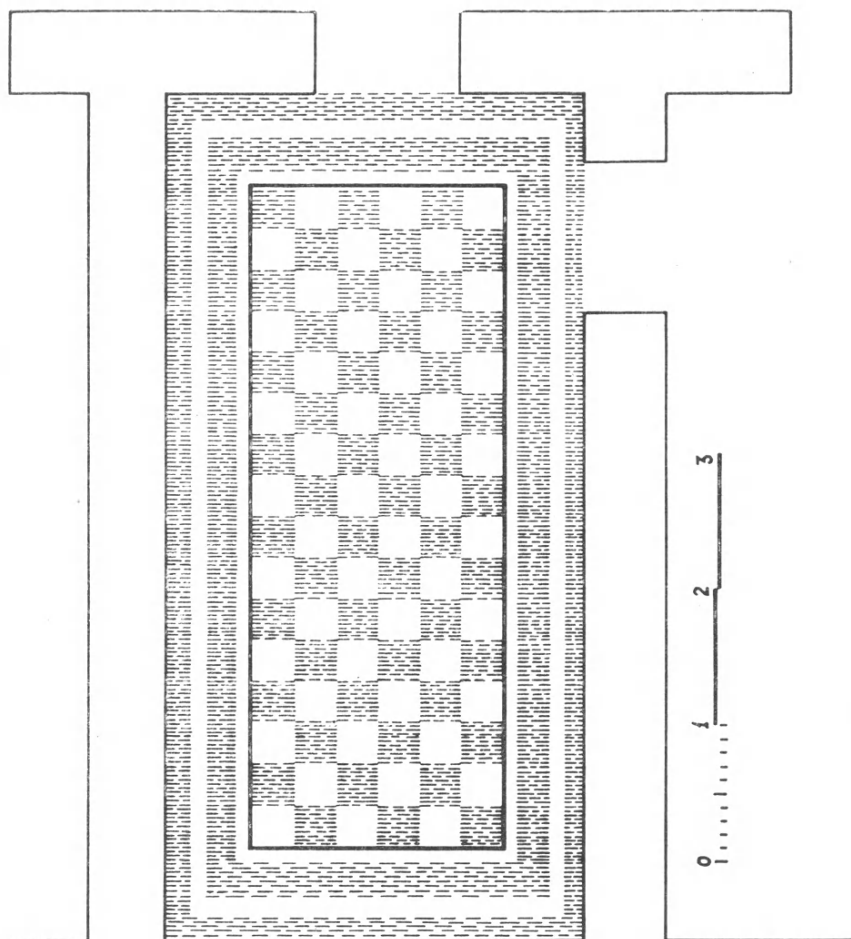
Τὸ δάπεδον ἔχει συνολικὰς διαστάσεις 6.20×3.05 μ. Γενικῶς ἔχομεν ἐναλλαγὴν τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τῶν κεραμίνων ψηφίδων πρὸς τὸ λευκὸν χρῶμα λιθίνων ψηφίδων, αἱ ὁποῖαι εἶναι σημαντικῶς μεγαλύτεραι πασσῶν τῶν λιθίνων ψηφίδων τῶν χρησιμοποιηθεισῶν εἰς τὰ ἄλλα δάπεδα. Κυμαίνονται περὶ τὰ 0.02 μ. Ἐν τῷ σχεδίῳ χαρακτηρίζονται διὰ διαγραμμίσεως αἱ ζῶναι διὰ κεραμίνων πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν διὰ λιθίνων ψηφίδων λευκῶν ζωνῶν. Ἰδιαιτέρως ἐπιβάλλεται νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ κεντρικὸν ἀβακωτὸν ὀρθογώνιον ὀρίζεται δι' ἀπλῆς σειρᾶς ἐκ μελαινῶν λιθίνων ψηφίδων καὶ ἔχει διαστάσεις 4.83×1.82 μ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑΙ
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καὶ μάλιστα ἐκ τῆς τεχνολογίας τῶν μωσαϊκῶν καὶ τοῦ μαρμαρίνου κιονοκράνου προκύπτει ὅτι τὸ ἀποκαλυπτόμενον κτήριον ἀνήκει ἀναμφισβητήτως εἰς καθαρῶς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, πρὸ τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ εἶναι παλαιότερον πάσης παλαιο-

χριστιανικῆς βασιλικῆς ἢ ἄλλου συγχρόνου πρὸς αὐτὰς κτηρίου. Ἀπομένει νὰ καθορισθῇ μὲ ἀκρίβειαν μεγαλυτέραν, ἂν ἀνήκη εἰς τὸν 1ον ἢ τὸν 2ον

Εἰκ. 8. Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον Η.

αἰ. μ.Χ. Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἶναι ἐλάχιστα καὶ μᾶλλον ἀσήμαντα, πλὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος κιονοκράνου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι μεμονωμένον ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ἀνήκη εἰς τὸ κτήριο, ἐφ' ὅσον μάλιστα εὐρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως καὶ οὐχὶ ἐπὶ δαπέδου ἢ ἄλλως εἰς θέσιν πείθουσιν ὅτι δὲν προέρχεται ἄλλοθεν. Ἐξ ἄλλου ἡ στρωματογραφία εἶναι

ἀπλῇ (ιδὲ καὶ ἀνωτ. σ. 66 κ.έ.). Ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα (humus) παρατηροῦνται ἐνίοτε στρώματα (ιδὲ π.χ. πίν. 50β καὶ 47-48α), χαρακτηριζόμενα ὑπὸ διαφόρου χρώματος καὶ συνθέσεως, ἀλλ' οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἀρχαιολογικὴν στρωματογραφίαν. Διεμορφώθησαν ἐκ τῆς ἐπενεργείας ρεόντων ὑδάτων ἢ ἄλλων φυσικῶν αἰτίων κατὰ καιρούς. Ἀρχαιολογικῶς ὑπάρχει ἐν μόνον στρώμα, τοῦτέστι τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα, ἐνῶ τὸ στρώμα τῆς καταστροφῆς ἐπὶ τῶν δαπέδων ἢ ἐκτὸς τοῦ κτηρίου εἰς ἐλάχιστα σημεῖα διετηρήθη ἀδιατάρακτον ὡς π.χ. κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου Α₈, κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου ἐξῶθεν τοῦ αὐτοῦ χώρου καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ διαδρόμου Ζ.

Κατὰ τὰ ἄλλα παρατηρήθησαν διάφορα φυσικὰ στρώματα ποικίλλοντα εἰς ὕψος καὶ συνθέτοντα συνολικὸν ὕψος ἐπιχώσεως πρὸς Δυσμὰς τοῦ δυτικοῦ τοίχου περίπου 1.70 μ., ἐνῶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ αὐτοῦ τοίχου ἡ ἐπίχωσις κατ' ἀνώτατον ὄριον ἦτο 0.60 μ., κατὰ κανόνα 0.20 μ., ἥτοι σχεδὸν ἀνύπαρκτος (ιδὲ κυρίως πίν. 47α καὶ 48β), ἐφ' ὅσον ἦτο τεταραγμένη ἐκ τῆς καλλιεργείας. Ὡστε, πρὸς χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου, μετ' ἐπιφυλάξεως ἐπὶ τοῦ παρόντος, θὰ ἐπρότεινα τὸν 2ον μ.Χ. αἰ. ἐν ἀναμονῇ ἀσφαλεστέρων ἴσως ἐνδείξεων κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ θετικωτέρων πορισμάτων κατὰ τὴν πρόοδον τῆς μελέτης.

Ἡ θέσις τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐντὸς πόλεως, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν. Ἡ τοπογραφία τῆς περιοχῆς θὰ ἀποτελέσῃ θέμα ἰδίου κεφαλαίου εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια, ὅστις ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον. Τοῦτον τὸν χώρον περιέγραψε λεπτομερῶς πρῶτος ὁ DELACOU LONCHE¹, ἀλλ' εἶχε προηγηθῇ αὐτοῦ ὁ LEAKE, ὁ ὁποῖος ἐταύτισε πρῶτος τὴν περιοχὴν πρὸς τὸ Κίτιον μετ' ἐπιφυλάξεως, τοῦτον δὲ ἠκολούθησαν ἔκτοτε πάντες ἄνευ ἐπιφυλάξεων. Πιστεύω καὶ θὰ ἀποδείξω, ἐλπίζω, ὅτι ὁ τόπος οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἄσημον καὶ ἄπαξ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Λιβίου Κίτιον.

Ἡ περιοχὴ ἔχει πλούσια καὶ πυκνὰ λείψανα ἀρχαίων ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν, εἰς οὓς περιορίζεται ἡ ἐρευνά μου. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν οἱ τρεῖς σπουδαῖοι μακεδονικοὶ τάφοι² καὶ πλῆθος ἄλλων μικροτέρων τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς³. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀνήκουν

1 Mémoire etc. (Extrait de la Revue des Sociétés Savantes), σ. 32 κέ.

2 Ὅτι α) ὁ μέγας μετὰ διωρόφου προσόψεως (περὶ οὗ ἀνωτέρω), β) ὁ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ KINCH, Le tombeau de Niausta, Tombeau Macédonien ἐν D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 7 Raekke, Historisk og Filosofisk Afd. IV 3 (Κοπεγχάγη 1920), σ. 283 κέ. καὶ γ) ὁ τάφος Λύσωνος καὶ Καλλικλέους, περὶ οὗ ἀνακοίνωσις κυρίως ἐν Μακεδονικῇ II, σ. 634 κέ.

3 Ἰδὲ π.χ. PH. PETSAS, Macedonian Tombs ἐν Atti VII Congr. Intern. di Archeologia Classica, τόμ. I, Ρώμη 1961, σ. 401 κέ.

ἐλληνιστικὸν νεκροταφεῖον παρὰ τὸν Κοπανὸν ἐν θέσει Ρουντίνα, τὰ ἀνασκαφέντα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ε. Στίκα παλαιοχριστιανικὰ ἐρείπια ἐν θέσει Τσιφλίκι¹, ἄλλα Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μωσαϊκὰ δάπεδα ἐν αὐτῇ τῇ Ναούσῃ, κλπ.

Ἀλλὰ ὁλόκληρος ὁ χώρος μεταξύ Ναούσης, Λευκαδίων καὶ Κοπανοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ᾔτο συνεχῶς κατωκημένος εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν. Τὸ ἀνασκαπτόμενον κτήριον πιθανῶς εἶναι ἑπαυλὶς μεμονωμένη, ἐν γειτνιασεί πρὸς ὅμοια ἢ καὶ διάφορα κτήρια. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἡ συνεχιζομένη ἐπιφανειακὴ ἔρευνα ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς θὰ μᾶς διδάξῃ περισσότερα δι' ἓνα τόπον, ὁ ὁποῖος ἔχει σπουδαιότητα πολὺ μεγαλυτέραν τῆς ἀποδοθείσης μέχρι τοῦδε εἰς αὐτόν.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

¹ Τὸ Ἔργον 1959, σ. 60 κέ.

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΤΥΜΒΟΥ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ - ΠΑΓΓΑΙΟΥ

Συνεχίσθη κατά τὸ 1963 ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου τύμβου Νικησιάνης-Παγγαίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ἑξ. τάφοι μὲ λίαν ἀξιόλογα εὐρήματα τῆς ἐποχῆς τῶν μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου τοῦ Β' καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου (βλέπε Ἔργον 1959, σ. 44-46. 1960, σ. 77-80. 1961, σ. 72-73. 1962, σ. 65-67).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡρευνήθη ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ τύμβου, ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον, διὰ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀποκομιδῆς τῶν χωμάτων (πίν. 54α). Ἡ ἐπιχώσις τοῦ τύμβου ἀνεσκάπτετο μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν περὶξ ἀργῶν περίπου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡρευνᾶτο τὸ ἔδαφος διὰ σειρᾶς στενῶν τάφρων βάθους 2 περίπου μέτρων, διανοιγομένων καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰς τὰς διαδοχικὰς τομὰς τῆς ἐπιχώσεως παρατηρήθησαν ἔχνη καύσεως, σωροὶ ἀργῶν λίθων, καθιζήσεις, στρώσις χαλίκων, ὀλίγα ὀστᾶ ζώου καὶ μικρὰ ὀπαί, πιθανῶς χοῶν.

Περισυνελέγησαν ὀλίγα ὀστρακα χονδροειδῶν χειροποιήτων ἀγγείων, ἰδίᾳ βάσεις καὶ λαβαί (πίν. 54β), δύο μελαμβαφεῖ ὀστρακα, μικρὸν χαλκοῦν ἔλασμα μὲ μορφὴν πτηνοῦ καὶ ὀπὴν ἀναρτήσεως — μήκους 0.059 — ἀκαθορίστου ἐποχῆς, χαλκᾶ περιεστραμμένα ἐλάσματα ἐκ ψελίων καὶ πόρπης καὶ μικρὰ λαβὴ χαλκοῦ ἀγγείου (πίν. 55α).

Καταστάσης λίαν ἐπικινδύνου τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τύμβου λόγῳ τοῦ μεγάλου ὕψους τῆς ἐπιχώσεως καὶ τῆς σαθρότητος τῶν χωμάτων καὶ πρὸς ἀποφυγὴν κατολισθήσεων ἡ ἔρευνα συνεχίσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου. Ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τοῦ τύμβου πρὸς Νότον ζώνη πλάτους 6 μέτρων, ἣτις καὶ ἀνεσκάπτετο διὰ διαδοχικῆς ἀπομακρύνσεως τῆς ἐπιχώσεως. Ἐντὸς τῆς ζώνης ταύτης, ἐγγὺς τῆς κορυφῆς καὶ εἰς βάθος 1.20 μ. κάτωθεν κεράμων, ἀνευρέθη μελαμβαφῆς λύχνος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. 55β). Ἐγγὺς τοῦ σημείου ἀνευρέσεως τούτου παρατηρήθησαν σωρὸς ἀργῶν λίθων, σαφεῖ ἔχνη τέφρας καὶ δύο ὀπαί χοῶν.

Εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου καὶ ἐγγὺς τῆς διαπιστωθείσης καθιζήσεως μέρους τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθη ἀρυσκαλοειδὲς ληκύθιον — ὕψους 0.083 — μὲ διακόσμησιν ἐξ ἀνθεμίου, τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. 55β).

Οὐδεὶς τάφος ἀνευρέθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Ἡ ἀνασκαφή κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὸν χώρον τοῦ Ὀκταγώνου εἶχεν ὡς σκοπούς: 1) τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς κατὰ μῆκος καὶ πρὸ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου διερχομένης Ἑγνατίας ὁδοῦ ὡς καὶ τῆς παραλλήλως πρὸς ταύτην βαινούσης καὶ ἀνατολικῶς τῶν προφυλαίων ἐκτεινομένης στοᾶς ἢ ἐξέδρας, 2) τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ΒΑ. τμήματος τοῦ λουτρῶνος καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου αὐτοῦ, 3) τὴν ἔρευναν τοῦ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ χώρου καὶ 4) τὴν διερεύνησιν τῆς κόγχης καὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ὀκταγώνου πρὸς καθορισμὸν τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ὑπ' αὐτὸ διαπιστωθέντος πέρυσιν ἀρχαιότερου κτίσματος (πρβλ. ΠΑΕ 1962, 177 κ.ἐξ.).

Α. ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ.
ΕΞΕΔΡΑ.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ τῶν κρημνισμάτων καὶ τῶν μετακινήθεντων ὀγκωδῶν μαρμαρολίθων τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἐφάνη ὅτι αὕτη συνεχίζεται κανονικῶς πρὸς Ἀνατολάς. Κατὰ χώραν διετηρήθησαν ἐλάχιστα μόνον τμήματα ἐκ τῆς ἐπιστρώσεως φέροντα παραλλήλους τεχνητάς ἐκβαθύνσεις δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου. Σκοπὸς τῶν τεχνητῶν τούτων κοιλωμάτων ἦτο, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλέχθη, ἡ ἐξοδετέρωσις τῆς ὀλισθηρότητος τῆς ἐπιφανείας τῶν μαρμαρολίθων.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὁδοῦ ἀνεφάνη καὶ ὅλη ἡ ἐπιμήκης κρημὶς τῆς ἐξέδρας μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου αὐτῆς, τοῦ ὁποίου τὸ γωνιαῖον τμήμα διετηρήθη (πίν. 56). Τοῦτο συμπίπτει ἐν εὐθυγραμμίᾳ πρὸς τὸ παράλληλον τμήμα τῆς ΒΔ. γωνίας, τὸ ἀρχόμενον ἀμέσως μετὰ τὸν ἀνατολικὸν ἄκραιον κίονα τῶν προφυλαίων. Οὕτω διαπιστοῦται ὅτι ἡ κρημὶς ἢ ἡ ἐξέδρα εἶχε πλάτος μὲν 2.40 μ. μῆκος δὲ 28.05 μ., ὅσον δῆλον ὅτι καὶ τὸ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς τοῦ βαλανείου. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν πολλοὶ ὁμοίομορφοι ἰωνικαὶ βάσεις, τμήματα ἐκ τῶν κορμῶν τῶν συνανηκόντων αὐταῖς κίωνων καὶ οὐχὶ ὀλίγα ἰωνικὰ κιονόκρανα (πίν. 57α). Αἱ θέσεις εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθησαν, ἄλλα κατὰ χώραν καὶ ἄλλα παρακείμενα τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, καὶ τὰ ἔχνη, ἅτινα διετηρήθησαν εἰς τὰ σημεῖα ἐφ' ὧν ἡδράζοντο ἄλλοτε αἱ βάσεις, προσέτι τὰ διαπιστωθέντα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀνασκαφῆς τεμάχια μαρμαρίνων τοιχοβατῶν, ἀποκομμάτων ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἥλοι ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἀσφαλῆ ἀποκατάστασιν τῆς ἐξέδρας ἢ στοᾶς τῆς διηκούσης καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τῆς αὐλῆς τοῦ

λουτρῶνος τοῦ ἀπολήγοντος εἰς τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν. Κατὰ ταῦτα ἡ μαρμαρίνη κρηπίς τῆς στοᾶς (porticus) ἢ ἐξέδρας (loggia) εἶχεν ὕψος 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ καὶ μῆκος 28.05 μ. ἔφερε κιονοστοιχίαν ἀποτελουμένην πιθανώτατα ἐξ ἑννέα κιόνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἰωνικῶν βάσεων καὶ κιονοκράνων. Ἐκαστον μετακίονιον ὑπολογίζεται εἰς 3 μ. περίπου. Πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ σύνδεσις τῶν κιόνων μετ' ἀλλήλων, διότι νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν τὸ μαρμάρινον ὀριζόντιον ἐπιστύλιον. Ἐπομένως δύο τρόποι ἀπομένουν διὰ τὴν σύνδεσιν τῶν κιόνων: 1) τὸ ξύλινον ὀριζόντιον ἐπιστύλιον καὶ 2) τὸ ἡμικυκλικὸν τόξον. Τὴν πρώτην λύσιν θεωρῶ ἀπίθανον. Ὑπὲρ τῆς δευτέρας συνηγορεῖ ἡ μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἐξέδρας ἢ στοᾶς διαπίστωσις ἀριθμοῦ ὀπτοπλίνθων καὶ πολλοῦ κεραμεικοῦ κονιάματος. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, νομίζω ὅτι εἰς τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος θὰ συμβάλῃ ἡ ἀποκάλυψις πλεόν συγκειμένων στοιχείων εἰς τὴν διαπιστωθεῖσαν ἤδη, μὴ ἀνασκαφεῖσαν δ' εἰσέτι, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν προπυλαίων στοᾶν.

Ἡ οὕτω κατὰ τὴν προσθίαν ὄψιν διὰ κιονοστοιχίας ὀριζομένη στοὰ κλείεται ὀπισθεν διὰ τοῦ βορείου τοῦ λουτρῶνος τοίχου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπενδεδυμένος διὰ πολυτελοῦς ὀρθομαρμαρώσεως, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τεμαχίων λευκοῦ μαρμάρου καὶ κροκεάτου λίθου εὐρεθέντων μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων.

Ἀναλόγου πολυτελείας ἦτο καὶ ἡ εἰς τὸν τοῖχον τοῦτον καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς στοᾶς ἀνοιγομένη πύλη, ἡ φέρουσα πρὸς τὴν περίστωφον αὐλὴν τοῦ βαλανείου (πρβλ. ΠΑΕ 1962, 168).

Ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως τῆς ἐξέδρας ἀποτελεῖ ἐπίσης πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμφίβολον ἂν θὰ εὕρῃ τὴν ὀριστικὴν του λύσιν. Ὑποθέτω ὅτι ἡ στέγη ἦτο ξυλινὴ καὶ ἐπίπεδος ὡς καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας κατασκευὰς μεγαλοπρεπῶν μνημείων. (Πρότυπον προΐουστινιανείου Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, A. M. SCHNEIDER, JdI 50, 1935, AA 304. Τοῦ αὐτοῦ, Die Hagia Sophia zu Konstantinopel, Berlin 1939, 8 εἰκ. 3. Πρότυπον βασιλικῆς Θεβέστης, A. BALLU, Le monastère byz. de Tebessa, Paris 1897. Βλ. ἀποκατάστασιν δυτ. ὀψεως.) Καθέτως ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀποχετευτικοὶ ἀγωγοὶ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἐκ τούτων ὁ εἰς εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ἐξέδρας καὶ εἶναι κτιστὸς διὰ λίθων καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος καὶ ἀπολήγει ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων πλακῶν τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς. Ἐντεῦθεν λαξευτὴ λοξὴ αὐλάξ, τομῆς ἡμικυκλικῆς, παρωχέτευε τὰ ὕδατα ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τῆς Ἑγνατίας. Ὁ ἕτερος τῶν ἀγωγῶν εὐρίσκεται κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς στοᾶς καὶ ἀνατολικῶς τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν λουτρῶνα. Ἐχει πλάτος 0.10 μ., τομὴν ἡμικυκλικὴν καὶ ἀπολήγει καὶ οὕτως, ὡς καὶ ὁ πρῶτος, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς, ὁπόθεν διὰ λοξῆς αὐλάκος ἐκβάλλει ὡσαύτως ἐπὶ τῆς παρερχομένης ὁδοῦ. Ἐὰν ἡ στέγη

ἦτο μονόρρικτος, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡ ἀνάγκη τῶν δύο περιγραφεισῶν ὑδρορροῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀπόληξιν τῆς στέγης. Αὗται ὡς προορισμὸν εἶχον τὴν ἀπορροὴν τῶν ὑδάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια παρέμενον εἰς τὸ ὀπίσθιον τμήμα τῆς ὀριζοντίου στέγης.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἡρευνήθη ὁ μέσος
B. ΛΟΥΤΡΩΝ. οἱ κοίτες τοῦ λουτρῶνος καὶ διεπιστώθησαν μετασκευαί τινες εἰς τὸν
χώρον τοῦτον. Προσέτι διετυπώθη τότε ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος
αὐτοῦ ἐνδεχομένως νὰ προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρων μεταποιήσεων. Ἡ ἐφε-
τεινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὡς ὀρθὴν τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην. Διότι μετὰ τὴν
ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια
λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ἥλοι, τμήματα τοξυλλίων ἐκ τῶν γεφυρούντων
τοὺς πεσσίσκους τοῦ ὑποκαύστου, διεπιστώθη ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος προ-
χείρως καὶ ἄνευ θεμελιώσεως ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑποκαύστου καὶ
ἀνοργάνως προσεκολλᾶτο εἰς τὸν κάθετον ἐπ' αὐτοῦ βόρειον τοῖχον τοῦ δια-
μερίσματος. Προϊούσης τῆς σκαφῆς ἀνεφάνησαν καὶ μετὰ τὸν τοῖχον τοῦτον
ἐπὶ τοῦ συνεχιζομένου δαπέδου στηλίδες τοῦ ὑποκαύστου ὅμοιαι κατὰ τὸ μέ-
γεθος καὶ τὴν διάταξιν πρὸς τὰς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ χώρου. Κατὰ τὴν
BA. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος, εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου καὶ εἰς βάθος 0.50 μ.,
ἀνοίγεται κατακόρυφος καπνοδόχος διατηροῦσα ἀκέραιον τὸν πῆλινον σωλῆνα,
δι' ἧς ἐξήρχετο ὁ καπνὸς τοῦ ὑποκαύστου. Καὶ ἐφ' ὅλου μὲν τοῦ δαπέδου τοῦ
ὑποκαύστου διεκρίνοντο ἔχνη ἰδιαιτέρως ὅμως περὶ τὴν καπνοδόχον ὑπῆρχε
πυκνὴ αἰθάλη ἐν πολλοῖς στερεοποιηθεῖσα. Ἐπομένως ὁ ἀνευρεθεὶς ἀγωγὸς δὲν
ἐχρησίμευεν ὡς σωλὴν θερμάνσεως ἀλλὰ ὡς πραγματικὴ καπνοδόχος. Εἶναι
ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ διάκρισις μεταξὺ καπνοδόχων καὶ σωλῆνων θερμάν-
σεως, διότι ἀμφότερα τὰ εἶδη διεπιστώθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Οἱ μὲν
πρῶτοι οὐδαμοῦ ἄλλοῦ τοῦ ἀνασκαπτομένου λουτρῶνος ὑπάρχουν, οἱ δὲ δεύτε-
ροι, ἐλλειψοειδοῦς τομῆς καὶ στερεοῦμενοι ἐπὶ τῶν καθέτων τοίχων καλυπτό-
μενοι δὲ ὑπὸ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, συναντῶνται σχεδὸν πανταχοῦ. Εἰς τού-
τους δὲν εὐρέθησαν ὑπολείμματα ἢ ἔχνη αἰθάλης. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ συγ-
χέωνται οἱ καπνοδόχοι καὶ οἱ σωλῆνες (tubuli) θερμάνσεως. Ἐκατέρω κατη-
γορίᾳ εἶχεν ἰδιαίτερον προορισμὸν. Οἱ καπνοδόχοι ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἀπορ-
ρόφησιν τοῦ καπνοῦ τοῦ εἰσορμῶντος ἐκ τῆς ἐστίας (praefurnium) εἰς τὸν
χώρον τοῦ ὑποκαύστου (JAKOBI, Das Römerkastell, Saalburg 1898, 246
κ.ἐξ. G. FUSCH, Über Hypokausten Heizungen, Hannover 1910, 27.
D. KRENKER - E. KRÜGER, Die Trierer Kaiserthermen, Augsburg 1929,
333). Ἀλλὰ καὶ ὁ καπνὸς αὐτὸς δὲν ἦτο πυκνός, διότι διὰ τὴν θέρμανσιν τῶν
ὑποκαύστων ἐχρησιμοποιοῦντο εἰδικαὶ ποιότητες ξύλων ξηρῶν, τὰ ὅποια εἶχον
τὴν ιδιότητα νὰ μὴ δημιουργοῦν πυκνὸν καπνόν. Δὲν εὐσταθεῖ, νομίζω, ἡ

ἄποψις ὅτι διὰ τὴν θέρμανσιν τῶν χώρων γενικῶς τῶν λουτρῶν ἐχρησιμοποιοῦντο συνήθως ξυλάνθρακες (J. DURM, *Die Baukunst der Etrusker und Römer*³, *Handbuch der Architektur*, II, 1905, 358 κ.ἐξ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ*², Ἀθῆναι 1958, 106). Διότι ἐναντίον τῆς χρήσεως ξυλάνθρακων ὁμιλοῦν ἄφ' ἑνὸς ἡ παρὰ Πλουτάρχῳ παρατήρησις καθ' ἣν «Τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας πῦρ τὰ μὲν σώματα ταῖς πυρίαις εἰς διατίθῃσι, τοῖς δὲ βαλανείοις πολέμιόν ἐστι καὶ λυμαίνεται τὴν πινάκωσιν αὐτῶν καὶ τοὺς θεμελίους ὑποκαυόμενον. Ὅθεν οἱ χαρίεντες ἀγορανόμοι τοὺς ἐργολαβοῦντας οὐκ ἐῷσιν ἐλαίνοις ξύλοις χρῆσθαι» ἄφ' ἑτέρου ἡ ἐπιβολὴ κυρώσεων εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀντὶ ξύλων δι' ἀνθρώπων ἐτροφοδότουν τοὺς λουτρῶνας (H. AUCHTLER, *Bäder und Badenwesen der Römer nach antiken Schriftquellen* ἐν D. KRENKER - E. KRÜGER, ἔ.ἀ. 333 κ.ἐξ.). Μόνον πολὺ ἀργότερον ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ξυλάνθρακες. Ἡ ἐν τῷ πάχει λοιπὸν τοῦ τοίχου τοῦ ἡμετέρου μέσου οἴκου ἀνοιγομένη ὁπὴ μετὰ πηλίνου σωλῆνος δὲν εἶναι ὀλκὸς θερμοῦ ἀέρος ἀλλὰ καπνοδόχος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάσσετο τὸ ὑποκαυστον ἐκ τοῦ πολλοῦ ἢ ὀλίγου καπνοῦ, τοῦ προερχομένου ἐκ τῶν εἰς τὴν ἐστίαν καιομένων ξύλων.

Τὸ ὅλον διαμέρισμα τοῦ τμήματος τούτου τοῦ μέσου οἴκου διαστάσεων 7.40 μ. × 11.60 μ. ἐπικοινωνεῖ διὰ μιᾶς στενῆς εἰσόδου πλ. 1.50 μ., ἧς ὁ μαρμαρίνος οὐδὸς διετηρήθη κατὰ χώραν, πρὸς Δυσμᾶς πρὸς παραλληλόγραμμον χώρον (5.60 μ. × 3.30 μ.), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ μεγάλου ὑποκαύστου. Διότι καὶ ἐνταῦθα διεπιστώθησαν στυλίσκοι ὑποκαύστου τριᾶκοντα ἔξ ἐν συνόλῳ, κάτωθι δὲ τοῦ οὐδοῦ τοξωτὸν ἀνοιγμα ἐπιτρέπον τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν δύο ὑπὸ τὸ δάπεδον ὑποκαύστων (πίν. 57β). Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ μικροῦ τούτου μεθ' ὑποκαύστου χώρου ἀνοίγεται στενὴ εἴσοδος (1.10 μ.), διὰ τῆς ὁποίας συνδέεται τοῦτο πρὸς τὸ ἀποδυτήριον, ἐνῶ δι' ἑτέρας εἰς τὸν βόρειον τοῖχον πρὸς τὴν αὐλὴν ἢ τὸ αἶθριον τοῦ λουτρῶνος.

Ἐκ τοῦ μεγάλου διαμερίσματος ἕτεραι δύο ἰσοπλατεῖς εἰσοδοὶ (1.50 μ.) ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, ὁδηγοῦν ἡ μὲν μία πρὸς τὸ αἶθριον ἡ δὲ ἄλλη πρὸς παραλληλόγραμμον διαμέρισμα πλάτους 5.30 μ. καὶ μήκους 3.50 μ. (πίν. 58α). Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου εἶναι ἐστρωμένον διὰ μαρμαροθετήματος, τὸ ὁποῖον διὰ μαρμαρίνης λευκῆς ταινίας διαιρεῖται σταυροειδῶς εἰς τέσσαρα διαχωρά. Ἐκ τούτων, χιαστί θεθειμένων, τὰ δύο ποικίλλονται διὰ συνεχομένων ἐξαγώνων ἐκ πολυχρῶμων πλακιδίων (κυανοῦν, βαθύ ἐρυθρόν, λευκόν μετ' ἐντόνων κυανῶν φλεβῶν), τὰ δὲ ἕτερα δύο διὰ τετραγώνων τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω χρωμάτων πλακιδίων (πίν. 58β καὶ 59α). Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ πρὸς τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ ἀνοίγεται κόγχη ἐλλειψοειδοῦς τομῆς, βάθους 0.60 μ. καὶ πλάτους 1.15 μ., ἔχουσα κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς ἀνοιγμα πλάτους 0.65 μ. χρησιμεῖον ὡς φωτιστικὴ θυρίς. Ἡ εὐρεσις παρὰ τὸν τοῖχον τοῦτον καὶ κάτωθι

τοῦ κογχωτοῦ ἀνοίγματος μικρᾶς ἰωνικῆς βάσεως κιονίσκου καὶ ἡ κατὰ χώ-
ραν ὑπαρξίς ἐπὶ τῆς κόγχης χυτοῦ μολύβδου σχήματος ρόδακος, μεγέθους δ'
ὅσον καὶ ἡ πλίνθος τῆς βάσεως, ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐπὶ τῆς κογ-
χωτῆς θυρίδος ἐπεκράθητο ἡ μικρὰ βάσις καὶ ἐπ' αὐτῆς κιονίσκος διαμορφου-
μένης οὕτω τῆς θυρίδος εἰς δίλοβον παράθυρον.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου τούτου παρατηρήθησαν δύο στρώματα
πυρός· τὸ ἐν σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου πάχους 0.10 μ. καὶ τὸ ἕτερον εἰς ὕψος
0.50 μ. πάχους 0.30 μ. Μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων εὐρέθησαν πέντε χαλκᾶ
νομίσματα, μαρμάρινα πλακίδια ἐκ τῆς πλακώσεως, τεμάχια ἀμφιγύφων θω-
ρακίων, τμήματα κιονίσκων, βάσις κίονος, πλήθος κεράμων, ὕστρακα καὶ τινες
ῥλοι.

Διὰ δύο ἰσομεγέθων θυρῶν, πλάτους 1.65 μ. κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον, ὁ
χώρος οὗτος ἐπικοινωνεῖ πρὸς ἕτερον διαμέρισμα διαστάσεων 5.90 μ. × 5.30 μ.,
τοῦ ὁποῦ το δάπεδον συνίσταται ἐξ ἀκατεργάστων σχεδὸν ὀγκωδῶν μαρμά-
ρων τὸ δεύτερον ἐνταῦθα χρησιμοποιοιθέντων (πίν. 59β). Κατὰ μῆκος τῆς ἀνα-
τολικῆς καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἔνθα δὲν ὑφίσταται πλέον πλάκωσις, μετὰ ἔρευ-
ναν, ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος 0.50 μ. ἕτερον δάπεδον ἐκ κανονικῶν ἀνισομε-
γέθων πλακῶν λευκοῦ μαρμαροῦ καὶ ὑπολείμματα ὁμοιοχρώμου ὀρθομαρμαρώ-
σεως. Εἰς τὸ βάθος τοῦ δαπέδου τούτου καὶ κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν εὐρέθη
ἀγωγός, ὅστις διατρυπῶν τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἀπολήγει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν
παρειᾶν αὐτοῦ διοχετεύων τὰ ὕδατα εἰς τὸν ὑπόνομον τῆς ἀνατολικῶς ὀριζού-
σης τὸ διαμέρισμα τοῦτο παρόδου, ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνα-
σκαφὴν (βλ. κατωτέρω). Ἡ ἀποχέτευσις αὕτη ἐγένετο διὰ μολυβδίνου σω-
λήνος, κυκλικῆς διατομῆς καὶ διαμέτρου 0.06 μ. Ἐπίσης ὑπὸ τὸ νεώτερον δά-
πεδον εὐρέθησαν τεμάχια τοιχοβάτου καὶ ἐξ νομίσματα. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸν χώ-
ρον τοῦτον θὰ συνεχισθῇ.

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ συγκροτήματος τοῦ λουτρῶνος ἀπεκαλύφθη
πέρυσι (βλ. ΠΑΕ 1962, 173) διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον χωρίζεται διὰ τοίχου ἐκ
τοῦ παρακειμένου δυτικῶς χώρου. Παρατηρήθη τότε ὅτι ὁ διαχωριστικὸς τῶν
δύο διαμερισμάτων τοῖχος εἶναι μεταγενέστερος καὶ ὅτι ἀμφότερα ἀπετέλουν
ἓνα μεγάλον χώρον τοῦ ἀφόδου τοῦ λουτρῶνος. Ἐφέτος ἡρευνήθη ἔτι συστη-
ματικώτερον ὅλον τὸ διαμέρισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ, ἐκτὸς τῆς εἰς τὴν
περίστυλον αὐλὴν ἀνοιγομένης εἰσόδου, καὶ στενομῆχης διάδρομος. Ἐρευνη-
θέντος τοῦ κατεστραμμένου δαπέδου διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς δύο παραλλήλως
βαινόντων κτιστῶν ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως τομῆς τετραγώνου, ἐκβαλλόντων
εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν τῆς παρόδου (πίν. 60α). Προσέτι εἰς τὴν ΒΑ. γω-
νίαν τοῦ αὐτοῦ μεγάλου ἀποχωρητηρίου, μετὰ λεπτομερῆ ἔρευναν, ἀπεκαλύφθη,
κεκαλυμμένος ὑπὸ χωμάτων καὶ μικρῶν λίθων, κάθετος ἀποχετευτικὸς ἀγωγός

πήλινος, τομῆς κυκλικῆς, τὸν ὁποῖον προστατεύει ὁμοιόσχημον περὶ αὐτὸν τοίχιον (πίν. 60β). Πρόκειται προφανῶς περὶ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ ἐπικρινωνοῦντός ποτε μετὰ τῆς στέγης, ἐξ ἧς παρωχέτευε τὰ ὑμβρια ὕδατα εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν τῆς παρόδου. Κατὰ τὴν βάσιν τῆς αὐτῆς γωνίας (BA.) τοῦ δωματίου, κατεστραμμένης κατὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα αὐτῆς, παρατηρήθη ὅτι ἡ κατασκευὴ δὲν ἦτο ἡ συνήθης, ἤτοι ἀργολιθοδομὴ μετὰ κεραμεικοῦ κονιάματος καὶ παρεμβαλλομένων ὀριζοντίων ζωνῶν ἐξ ἐπαλλήλων πλίνθων, ἀλλὰ συνετίθετο ἐκ μεγάλων σχετικῶς μαρμάρων ἐγγωνίων ὁμοιομόρφων κατὰ τὸ σχῆμα ἰσοδόμως τεθειμένων καὶ ἰσοῦψοῦς ὀριζοντίας στρώσεως (πίν. 61α). Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς τοιχοποιίας ἐφαρμόζεται μόνον κατὰ τὰς τρεῖς γωνίας τοῦ ὅλου συγκροτήματος τοῦ λουτρῶνος τὴν ΝΑ. τὴν ΒΑ. καὶ τὴν ΒΔ. Ἐνεκα τοῦ συστήματος τούτου δομῆς ὑπέθεσα, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον διὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τοίχου προήρχετο ἐξ ἀρχαιότερου καὶ ἴσως ἐλληνιστικοῦ κτίσματος, ἀλλ' ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ αὐτὸ σύστημα τοιχοδομίας ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας δύο γωνίας τοῦ κτηρίου καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὅχι καὶ τόσον ἐπιμελῆ, ὥς καὶ ἡ χρῆσις τοιαύτης ἰσοδόμου τοιχοδομίας εἰς χριστιανικὰ κτήρια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς, μὲ ἔπεισαν ὅτι αἱ γωνίαι αὗται εἶναι σύγχρονοι πρὸς τὸ κτήριο καὶ ὅτι ἡ ἐκ ξεστῶν λίθων δομὴ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν στερεωτέραν κατασκευὴν τῶν γωνιῶν. Ὁ σκοπὸς ὅμως οὗτος δὲν ἐπετεύχθη. Τὸ ἐφαρμοσθὲν μεικτὸν σύστημα εἶχε τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Διότι, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐξ ἀργολιθοδομῆς τοῖχοι διετηρήθησαν καλῶς καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος, εἰς τὰς γωνίας οἱ ἐπὶ τοῦ περιγραφέντος ἰσοδόμου συστήματος ἐδραζόμενοι κατέρρευσαν μέχρι τῆς ἐδράσεως αὐτῶν, ἴσως ἔνεκα τῆς ἀνομοιομορφίας τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῆς κακῆς συνδέσεως.

Γ. ΠΑΡΟΔΟΣ. Ἀπὸ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ τοῦ σημείου ἐνθα ἀπολήγει πρὸς Ἀνατολὰς ἡ ἐξέδρα-στοὰ μέχρι τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ διήκει δευτερεύουσα ὁδὸς (ὡς πάροδος εἰς τὸ ἐξῆς θὰ χαρακτηρίζεται), ἀγνώστου εἰσέτι πλάτους, ἣτις ὀρίζει ἀνατολικῶς ὅλον τὸ ἀνασκαφὲν συγκρότημα ἤτοι τὴν πρόθεσιν μετὰ τοῦ διακονικοῦ καὶ τοῦ «χορβανᾶ», τὸ βαπτιστήριον καὶ τὸν λουτρῶνα. Ἡ ἀνασκαφή, ἣτις, καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς καὶ εἰς τὴν Ἐγνατίαν, εἶναι λίαν δυσχερὴς ἔνεκα τῶν μετακινήθτων ὀγκολίθων τοῦ καταστρώματος, ἔφερεν εἰς φῶς εὐρὺν κτιστὸν ὀχετὸν, τετραγώνου διατομῆς, ἐπιμελῶς κτισμένον, κείμενον κατὰ τὸν ἄξονα τῆς παρόδου καὶ ἔχοντα κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Προσέτι εἰς τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς ὁδοῦ καὶ ἀνερχόμενον διὰ τῆς βάσεως εἰς ὕψος 0.30 μ. περίπου ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος, διεπιστώθη παχὺ καὶ ἰσχυρὸν ὑδραυλικὸν κονίαμα, τομῆς τετάρτου κύκλου, τὸ ὁποῖον διαμορφοῦται εἰς πρόσγειον αὐλάκα, ἣτις ὠδήγει τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸν τοῖχον αὐ-

τοῦ καταρρέοντα ὕδατα τῆς βροχῆς εἰς τὸ κέντρον τῆς παρόδου καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν ὀχετόν, ἀποτρεπομένης οὕτω τῆς διεισδύσεως αὐτῶν εἰς τὰ θεμέλια τοῦ κτηρίου (πίν. 61β). Αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν πάροδον θὰ συνεχισθῶσι.

Δ. ΑΙΘΡΙΟΝ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ. Συγχρόνως ἡρευνήθη καὶ ὁ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τοῦ 'Οκταγώνου χώρος πρὸς ἀποκάλυψιν ὑπάρχοντος ἐνδεχομένως αἰθρίου.

Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς βάθος ὀλιγώτερον τῶν 0.20 μ. ἀνεφάνησαν ὑπολείμματα ἀρχαίου δαπέδου συνισταμένου ἐκ λευκοφαίων τετραγώνων πλακῶν. Πόσον ἐκτείνεται πρὸς Δυσμᾶς τὸ δάπεδον τοῦτο καὶ ἂν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ αἰθρίου τοῦ 'Οκταγώνου δὲν εἶναι εἰσέτι γνωστόν. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα.

'Επίσης περὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ τομαὶ ἵνα διαπιστωθῇ ἐὰν ἡ παράλληλος πρὸς τὴν 'Εγνατίαν καὶ τέμνουσα ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς 'Ανατολὰς τὴν ἐμπορικὴν 'Αγορὰν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ὁδὸς συνεχίζεται καὶ κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ 'Οκταγώνου. Πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἔρευνα οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον ἀπέδωκεν. Εὐρέθησαν μόνον εἰς βάθος 1.50 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος θεμέλια τινὰ κτηρίου ἀγνώστου προορισμοῦ καὶ ἀρχαιοτέρου τῶν ἀνασκαπτομένων.

Ε. ΕΡΕΥΝΑΙ Εἰς τὸ ΟΚΤΑΓΩΝΟΝ. Ἡ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διακρίβωσιν τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ ὑπὸ τὸ 'Οκτάγωνον διαπιστωθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρχαιοτέρου κτίσματος (ΠΑΕ 1962, 177 κ.ἐξ.).

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ Βήματος γενομένων ἐγκαρσίων τομῶν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου καὶ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς ἀψίδος χώρον, ἤλθον εἰς φῶς τμήματα παλαιότερας ἡμικυκλικῆς κόγχης ἐχούσης τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν νεωτέραν κέντρον καὶ τὴν αὐτὴν χορδὴν, ἐνῶ ἡ ἀκτὶς εἶναι μικρότερα κατὰ 1 μ. (πίν. 62α). Τὸ μεταξὺ τῶν τοίχων τῶν δύο ἀψίδων κενὸν πληροῦται διὰ κρημνισμάτων πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ. Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν ἀνεφάνη καὶ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀρχαιοτέρας βασιλικῆς συνδεόμενον μετὰ τῆς κόγχης. Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν μεταγενεστέρων κατασκευῶν κατεστράφη ἡ πρὸς Βορρᾶν προέκτασις τοῦ τοίχου τούτου ὥστε, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, νὰ εἶναι ἀδύνατος ὁ καθορισμὸς τοῦ μήκους αὐτοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ πλάτους τοῦ βορείου κλίτους, ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι τὸ ἀναφανὲν κτίσμα ἦτο τρίκλιτος βασιλική.

Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ 'Οκταγώνου ἀνευρέθησαν καὶ ἕτερα τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Τοῦτο ἐκτείνεται μέχρι τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου

τοῦ ναοῦ ἀνατολικῶς δὲ συνεχίζεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀψίδος.

Τὸ ἀναφανέν ψηφιδωτόν, ἀρίστης διατηρήσεως, διαιρεῖται εἰς διάχωρα πληρούμενα διὰ διαφόρων συνθέσεων, ἥτοι δένδρου εἰς τὸ κέντρον μετ' ἀντινώτων πτηνῶν, ἅτινα ραμφίζουν βλαστούς καὶ καρπούς, ἀντωπῶν ταῶν ἐπὶ κρατῆρος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναβαίνει καὶ διακλαδοῦται ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ διαχώρου καρποφόρος κληματὶς (πίν. 62β).

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟ ΝΕΚΥΟΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΟΥ ΑΧΕΡΟΝΤΟΣ

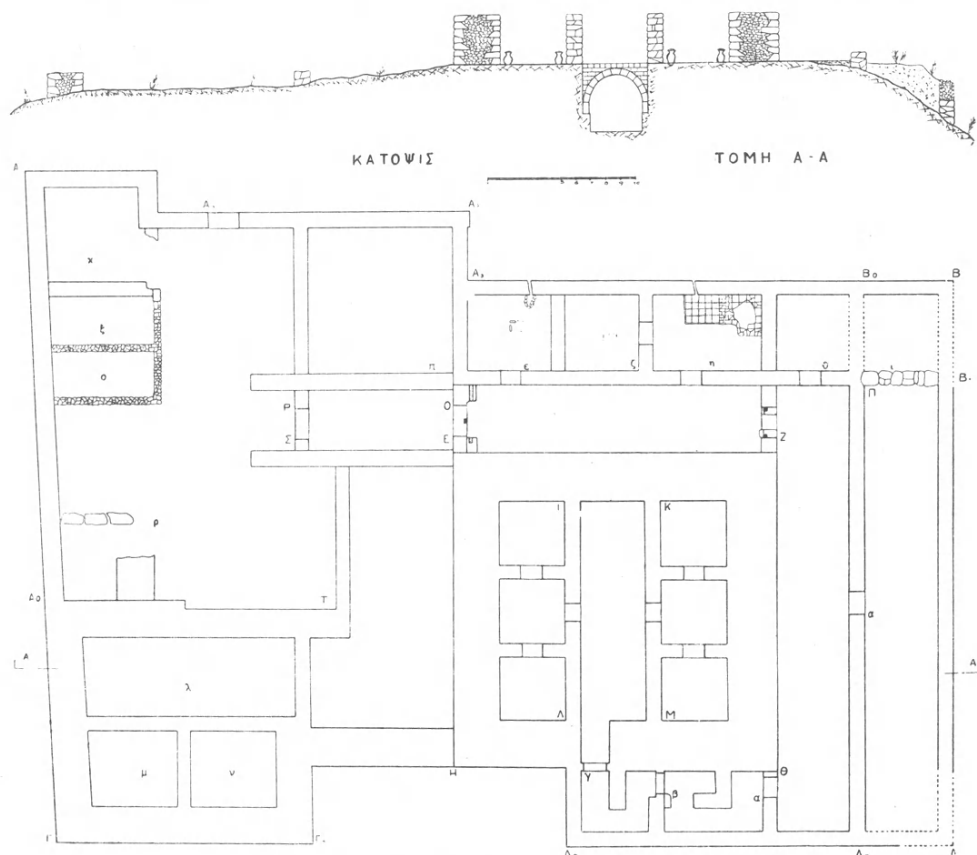
Διὰ τῆς γενομένης ἐπὶ δέμηνον ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ πρὸς Δυσμᾶς τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 1, Α3, Β, Δ, Δ2, Η) χώρος, τὸ τέμενος (εἰκ. 1), ἐμβαδοῦ ὑπὲρ τὰ 1000 μ², περιβαλλόμενον ὑπὸ πολυγωνικοῦ περιβόλου (Α, Α2, Α3, Γ, Γ, Η). Τούτου ἡ νοτία πλευρά, ὑπεράνω τοῦ ἀποκρήνου βράχου, καὶ ἡ νοτιοδυτικὴ ἐπὶ ἰσχυρᾷ καταφερείᾳ, συγκρατοῦσαι ἐσωτερικῶς μεγαλυτέρας ἐπιχώσεις, εἶναι ἰσχυρότεραι, πάχους 2.50 μ.

Τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ τεμένους, πλὴν τοῦ χώρου π, ἡρευνήθη μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, σχηματίζοντος πολυαρίθμους πτυχώσεις ἐκ διαβρώσεως τοῦ ἀσβεστολίθου, τὸ δὲ νότιον τμήμα μέχρι τοῦ ἐλληνιστικοῦ δαπέδου μόνον. Ἐπίσης διηυκρινήθη εἰς τινα σημεῖα τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος, ἐπενεχθεισῶν τῶν ἀναγκαίων τροποποιήσεων εἰς τὸ σχέδιον κατόψεως. Διεπιστώθη προσέτι εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου θεμέλιον ἀρχαίου τοίχου (Π, Β1), ἀποτελοῦντος τὴν πρόσoppen τοῦ δώματος ι. Ἡ ἐξακρίβωσις τούτου ἐνέχει σημασίαν, διότι σχετίζεται μὲ τὰ τελούμενα ὑπὸ τῶν χρηστηριαζομένων καὶ διευκρινεῖ τὴν ὑπαρξίν τῆς θύρας α ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου.

Ὡς εἶχε διαπιστωθῇ (Τὸ Ἔργον 1961, σ. 124. ΠΑΕ 1961, σ. 108), ὁμέλων νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, μετὰ πολὺήμερον ἐγκοίμησιν καὶ προδιαίτησιν εἰς τὰ δώματα τοῦ βορείου διαδρόμου, μετὰ τὰς θυσίας καὶ προσφοράς ὠδηγεῖτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως, τοῦ ἡγεμόνος τῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν κεντρικὴν ὑπέργειον αἴθουσαν ΙΚΑΜ, ἔνθα ἐπεφαίνοντο αἱ σκιαὶ τῶν νεκρῶν. Ἀποχωρῶν ὥφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλην ὁδὸν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ βορείου διαδρόμου (ΠΑΕ 1961, σ. 108). Ὑπερχρεῶτο προσέτι νὰ υποβληθῇ εἰς καθαρμὸν ἐκ τοῦ μιάσματος, ἔνεκα τῆς εἰσόδου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἄδου καὶ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, καθ' ὃν τρόπον ἡ Ἀλκηστὶς εἰς τὴν ὁμώνυμον τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου χρήζει τριημέρου ἀφαγισμοῦ (στ. 1145-6). Προφανῶς κατὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰσήρχετο διὰ τῆς θύρας α εἰς τὸ δῶμα ι τοῦ ἐξωτερικοῦ διαδρόμου, ἵνα υποβληθῇ εἰς τὸν ἀναγκαῖον καθαρμὸν καὶ περιαγνισμόν, ἀκολουθῶς δὲ διὰ τῆς ὑποθετικῆς πύλης τοῦ ἐξαφανισθέντος τοίχου Β-Β1 κατήρχετο εἰς τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου ρεῦμα τοῦ Κωκυτοῦ, συμβάλλοντος εἰς τὸν Ἀχέροντα 200 μέτρα περίπου νοτιώτερον. Τοιοῦτοτρόπος διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ νεκυομαντείου ἐπεχύθη φῶς εἰς τὰ τελούμενα ἐκεῖ, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἐπισκέπτης, διερχόμενος τὰς πύλας ΡΞ καὶ

ΟΕ, ἐγκατέλειπε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὸ ζοφερὸν βασίλειον τοῦ Ἄδου, μέχρι τῆς ἐπικοινωνίας του μετὰ τῶν πνευμάτων καὶ τῆς ἐπανόδου του εἰς τὴν ζωὴν.

Ἡ ἀνάσκαφὴ τῆς δυτικῆς πτέρυγος, τοῦ τεμένους, ἔφερεν εἰς φῶς δεξιᾷ μὲν τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς βορείου πύλης Α1 τὸ τετράγωνον δαμάτιον κ,

Εἰκ. 1. Κάτωψις καὶ τομὴ τοῦ Νεκρομαντείου τῆς Ἐφύρας.

διαστάσεων 6.50×6.40 μ. (πίν. 63), ἀριστερᾷ δὲ τετράγωνον ἐπίσης αἵθουσαν, διαστάσεων 10×10 μ., μὴ ἐρευνηθεῖσαν εἰς βάθος.

Νοτίως τοῦ κ συνεχόντο δύο Ρωμαϊκῶν χρόνων ὀρθογώνια δαμάτια, ξ, ο, πλάτους 3.30 καὶ 3.10 μ., τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἔχουν κατασκευασθῇ διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Περαιτέρω, νοτίως τῆς αὐλῆς, ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια δύο συνεχομένων Ἑλληνιστικῶν ἐπίσης χρόνων δωματίων, μ καὶ ν, ὀλίγον παραγῶνων (διαστ. 5.40×5.80 μ.), πρὸ αὐτῶν δὲ ἐπιμήκης ὀρθογώνιος

αἰθουσα, λ, εἶδος προθαλάμου ἢ στοᾶς (διαστ. 14.40 × 5.40 μ.). Τὴν μέχρι τοῦ στερεοῦ ἔρευναν τούτων ἡμπόδισαν οἱ κατακαλύπτοντες τὸ δάπεδον ὀγκόλιθοι (πλν. 64α) τῶν καταπεσόντων τοίχων. Ἡ παρουσιαζομένη εἰκὼν μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ καταστροφῆς, ἐπενεχθείσης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς ὑστέρους Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν τούτου ἐλπίζομεν ὅτι θὰ παράσχη ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης.

Ἐκ τῶν κινήτῶν εὐρημάτων μνημονευτέα: Ρωμαϊκῶν χρόνων κέραμοι στέγης μὲ ἔντυπα σφραγίσματα, COS, P. CUR, P. CURT (Poplius Curtius), πῆλινοι μικροὶ δίσκοι, «πώματα πυξίδων», μὲ ἔκτυπα γράμματα 'RCULO, σχηματίζοντα κύκλον, θραύσματα πολλῶν πίθων καὶ ἀμφορέων μὲ ὀξὺν πυθμένα, ἐνίοτε μὲ ἔντυπον σφραγιδα, ἀγνῶτες, ὅστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ, ὁστᾶ ζῶων, ὅστρεα θαλάσσης.

Εἰς ὀλόκληρον τὴν μέχρι τοῦ βράχου ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν τὰ ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν ἔδαφος χῶματα περιεῖχον προῖστορικὰ εὐρήματα, ἰδίως δὲ ὅστρακα τῆς τοπικῆς χειροποιήτου κεραμεικῆς μὲ πλαστικὴν διακόσμησιν (κατηγορίας II) καὶ τῆς τελειοτέρας τεχνικῶς μονοχρώμου μελανῆς (κατηγορίας III), πυρῆνας καὶ ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου, ἰδίως λεπίδας, αἰχμὰς βελῶν, ὅστρακα ὑστερομυκηναϊκῶν χρόνων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄνευ χρώματος, περὶαπτον ἐκ πηλοῦ, «κουβαρίστρας», σφονδύλιον ἐκ στεατίτου, σχήματος κολούρου κώνου μὲ ἐγγάρχκτον κόσμησιν θλωμένων παραλλήλων γραμμῶν, ὁστᾶ ζῶων (ἐν οἷς καὶ χοίρων), ὅστρεα θαλάσσης κ.ἄ.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς, βορείως τοῦ λ, ἀπεκαλύφθη ἐντὸς πτυχώσεως τοῦ βράχου κιβωτιοσχημὸς τάφος ὑστεροελλαδικῶν χρόνων μὲ κατεύθυνσιν Δ-Α, τοῦ ὁποῦ τὰς πλευρὰς συνεπλήρωνον πλακοειδεῖς λίθοι. Ἐντὸς τούτου ὑπῆρχον ὀλίγα ὁστᾶ τοῦ νεκροῦ, ὁστάρια μικροῦ ζώου (χοίρου), θυσιασθέντος πιθανῶς, ὁδοῦς μικροῦ ἀγριοχοίρου, ἀστράγαλος βοός, ὀλίγα προῖστορικὰ ὅστρακα — ἐντοπίου τεχνικῆς καὶ μυκηναϊκᾶ — πέντε ψῆφοι ὅρου ἐκ χαλκηδονίου λίθου.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς συνάγονται τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Συγχρόνως μὲ τὸ κυρίως ἱερὸν εἶχον κατασκευασθῇ βορείως καὶ νοτίως τῆς αὐλῆς δωμάτια, προοριζόμενα διὰ τὴν διαμονὴν τῶν ἱερέων τοῦ νεκρομαντείου, ἴσως δὲ προσέτι χρησιμοποιούμενα καὶ ὡς ξενῶνες διὰ τοὺς προσκυνητάς, πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν εἰς τὸ ἱερὸν, ἢ καὶ ὡς καταστήματα. Ἡ ἀνέυρεσις χαλκοῦ νομίσματος τῆς Ἀμβρακίας (234/3-168/7 π.Χ., Ἀπόλλων δαφνοστεφῆς Βαίτυλος, A-M-B-P) ἐντὸς τοῦ θεμελίου ἀκριβῶς τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ δωματίου καὶ ἀποτελεῖ σοβαρὸν στοιχεῖον περὶ τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς τοῦ ἱεροῦ.

Μὲ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (168/7) κατεστράφη πιθανῶς καὶ τὸ δυτικὸν τοῦτο συγκρότημα. Ἀλλά, ἐνῶ τὸ ἱερὸν οὐδέποτε ἐπεσκευάσθη οὔτε ἐχρησιμοποιήθη ἔκτοτε, ὁ χῶρος τοῦ τεμένου ἐλειτούργησεν ὑποτυπωδῶς καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν, ὡς μαρτυροῦν τὰ ρωμαϊκὰ κτίσματα, ἰδίως δὲ τὰ κινητὰ εὐρήματα Ρωμαϊκῶν χρόνων (κέραμοι στέγης, πίθοι, ἀμφορεῖς, «πώματα πυξίδων», ἀγνῦθες).

Τὰ προϊστορικὰ εὐρήματα ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπὸ τῆς τρίτης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ τοῦλάχιστον εἶχε κατοικηθῇ ὁ λόφος οὗτος ὡς καὶ ὁ πρὸς Βορρᾶν λόφος τοῦ Ξυλοκάστρου, ἐνθα ἡ Ἐφύρα, ἀποικία τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος (Δ. Πελοποννήσου;). Οὐδεμία ὅμως ἀρχαιολογικὴ ἀπόδειξις προέκυψεν ὅτι τὰ εὐρήματα ταῦτα σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἄδου καὶ τὸ νεκρομαντεῖον. Τὰ μετὰ τῶν προϊστορικῶν ἀντικειμένων εὐρεθέντα θαλάσσια ὄστρεα, τῶν ὁποίων ἡ σχέσις μὲ τὰ τελούμενα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἔχει διαπιστωθῇ (ΠΑΕ 1961, σ. 112), δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσουν σοβαρὰν ἀπόδειξιν. Ἐπίσης ἐκτὸς ὀλίγων ὀστράκων κλασσικῶν χρόνων οὐδὲν ἄλλο εὑρημα γεωμετρικῶν ἢ ἀρχαϊκῶν χρόνων ἦλθεν εἰς φῶς διὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀρχαίαν γραπτὴν παράδοσιν. Ἡ λειτουργία τούτου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ τυράννου τῆς Κορίνθου Περιάνδρου (ΗΡΟΔ. V 92) εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὅτι δὲ εἰς τὴν ὁμηρικὴν τοπογραφίαν τῆς Νεκυίας ὑπόκειται τὸ τοπίον τοῦ Ἀχέροντος, ἔχει ἤδη τονισθῇ (Τὸ Ἔργον 1958. Die antike Kunst, 1963, 1es Beiheft, σ. 54).

Ἡ ἐξαφάνισις τῶν ἀρχαιοτέρων λειψάνων τῆς λατρείας πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν βαθεῖαν λατομίαν πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου (τομή, σχέδ. εἰκ. 1), χάριν τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐλληνιστικοῦ νεκρομαντείου. Πιθανώτατα τὸ ὁμηρικὸν καὶ ἀρχαϊκὸν ἱερὸν συνίστατο εἰς ἀπλοῦν σπήλαιον, θεωρούμενον ὡς εἴσοδος εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, εὐρισκόμενον ἐκεῖ ἐνθα ἐλαξεύθη ἡ ὑπόγειος αἴθουσα, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀἰδωνέως καὶ τῆς Περσεφονείας. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀπόψεως ταύτης ἴσως δώσουν προσεχεῖς ἐρευναι τῆς υπογείου αἰθούσης καὶ τοῦ βάθους τοῦ ἱεροῦ, αἱ ὁποῖαι θὰ διευκολυνθοῦν μετὰ τὴν ὑποστύλωσιν τοῦ ὑπεράνω χριστιανικοῦ ναοῦ (πίν. 64β), γενομένην δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους.

Τέλος συνεκολλήθη τὸ μέγα ἐκ πηλοῦ λουτήριον (πίν. 64γ), κείμενον ἀριστερᾷ τῆς πύλης Ζ τοῦ βορείου διαδρόμου, ἐναντι ἀκριβῶς τοῦ ἀποτροπαίου λιθοσωροῦ (Τὸ Ἔργον 1961, σ. 120).

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΔΥΜΑΙΩΝ

Ἐν Ἀχαΐᾳ συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Τείχους Δυμαίων παρὰ τὸν Ἀραξόν, διηρυνήθη δὲ ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθεὶς πρὸ τῆς κυρίας πύλης βωμός. Ἐχει ἐπίμηκες ὀρθογώνιον σχῆμα ἐκτεινόμενος κατὰ μῆκος 4.60 μ. τῆς ἔσω παρειᾶς τῆς καθέτου κεραίας τοῦ προστατεύοντος τὴν πύλην γαμματοειδοῦς πύργου ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου τοῦ προσκεκολλημένου ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχώματος τῆς πύλης μέχρι τῆς ὀριζοντίου κεραίας τοῦ πύργου. Ἐμπρὸς εἰς ὕψος 0.90 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπεστρωμένου διὰ μεγάλης πλακὸς πρὸ τοῦ βωμοῦ δαπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.93 μ. παραλλήλως πρὸς τὴν ἐτέραν μακρὰν πλευρὰν κατὰ μῆκος τῆς ἔσω παρειᾶς τῆς καθέτου κεραίας τοῦ πύργου εἶναι τοποθετημένη κρηπίς ἀπαρτιζομένη ἐκ τῆς εὐθυνηρίας (ὑψ. 0.12 μ.) καὶ μιᾶς βαθμίδος (ὑψ. 0.28-0.30 μ.), αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦνται ἐκ πλακοειδῶν ἀββεστολίθων ἐχόντων ἀμφοτέρως τὰς ἑδρας (ἄνω καὶ κάτω) ἐντελῶς ἀκατεργάστους καὶ τὴν ὄψιν φυσικὴν (λατομείου), ἥτοι ἐξέχουσιν ἀνωμάλως (πίν. 65). Τὸ πρὸς τὴν πύλην τμήμα τοῦ βωμοῦ εἶναι ἐπεστρωμένον δι' ἀκατεργάστων πλακῶν ἐξ ἀββεστολίθου (ὑψ. 0.12 μ.) τοποθετημένων ἐπὶ τῶν λίθων τῆς κρηπίδος. Ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων τοῦ 5ου ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ βωμοῦ δόμου εἶναι ἐπιγεγραμμένα οὐχὶ συγχρόνως, οὔτε εἰς ἓνα στίχον, τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βωμός ἦτο ἀφιερωμένος· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ τοίχωμα τῆς πύλης ὀγκολίθου τὰ ὀνόματα Ἀφῆτου, Ἀφροδίτας, ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχομένου ὀγκολίθου τοῦ προσεκτισμένου εἰς τὸ τεῖχος γαμματοειδοῦς πύργου τὰ ὀνόματα Ἐνναλίου καὶ Ἀρτέμιδος. Τὰ ὀνόματα τῶν συλλατρευομένων θεῶν εἰς τὸν βωμόν πρὸ τῆς πύλης δὲν συνοδεύει τὸ ἐπίθετον Προπύλαιος. Οἱ ἐν συνεχείᾳ ὀγκολίθοι τῶν ἀνωτάτων δόμων τῶν ὑπερκειμένων τοῦ ὑπολοίπου πρὸς τὰ ἔξω τμήματος τοῦ βωμοῦ ἔχουν καταστραφῇ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν ἴσως τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀββεστοκτίστου πύργου βαίνοντος ἐπὶ τοῦ προϊστορικοῦ. Πιθανώτατα ὅμως ἔφερον ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλων λατρευομένων εἰς τὸν βωμόν θεῶν. Ὁ βωμός καὶ ὁ χώρος μετὰξὺ τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ τείχους ἐκαλύπτετο δι' ὑπομελανῶν χωμάτων ἐνεχόντων ὅστ' αὖ πτηνῶν καὶ ζώων, χαυλιόδοντα, ὄστρακα λύχων, μελαμβαφῶν κυλίκων, πινακίων, σκύφων ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγεται καὶ ὄστρακον ἀγγείου τῆς κατηγορίας τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, δύο ὄστρακα μικροῦ εὐρυστόμου ἀγγείου κοσμουμένου διὰ πλαστικῶν γεισηπόδων παρὰ τὸ χεῖλος καὶ δι' ἀναγλύφων μορφῶν ἐπιεκολλημένων εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου,

τῶν ὁποίων σώζεται κεφαλὴ γυναικός, ὄστρακον οἰνοχόης ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ· πληθώραν μικύλων ἀγγείων καὶ ὀστράκων κανθάρων καὶ σκύφων, ἐν οἷς καὶ πρωίμων πρωτοκορινθιακῶν κοτυλῶν κοσμουμένων δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν καὶ ταινιῶν μελανῶν, ἐρυθρῶν ἢ ἰωδῶν, περὶ δὲ τὸ χεῖλος διὰ τεθλασμένης γραμμῆς (ὑψ. ἀκεραίου 0.03 μ., πίν. 66γ)· πήλινον εἰδῶλιον λευκοβαφοῦς ἄλλοτε ἐλικοκεράτου κριοῦ ἀποκεκρουμένον τὸ ἀριστερὸν κέρας, τοὺς ὀπισθίους πόδας καὶ τὴν οὐρὰν (ὑψ. 0.055 μ., πίν. 66α) καὶ ἄλλο κυνὸς ἀποκεκρουμένης τὰ ὦτα καὶ τὸν δεξιὸν ὀπίσθιον πόδα (ὑψ. 0.04 μ., πίν. 66β), πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων· πήλινον εἰδῶλιον παίζοντος διδύμου ἀύλου Πανὸς φέροντος προσωπεῖον καὶ ἔχοντος ἐρριμμένον ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ ἱμάτιον, κολοβὸν δὲ τοὺς ἄκρους πόδας (ὑψ. 0.125 μ., πίν. 67α).

Ἡ κρηπίς τοῦ βωμοῦ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν εὐρημάτων χρονολογεῖται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν.

Εἰς ἀπόστασιν 0.135 μ. παραλλήλως πρὸς τὴν εὐθυνηρίαν βαίνει χαμηλὸς τοῖχος μὴ ὑπερβαίνων εἰς ὕψος τὸ ἐπίπεδον τοῦ βωμοῦ, πρὸς διεύρυνσιν τοῦ ὁποίου, φαίνεται, ἐκτίσθη διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς τέφρας· τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος αὐτοῦ δὲν ἐγένετο ἀκριβῶς γνωστόν, διότι ἐπ' αὐτοῦ πατεῖ ὁ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνοίγματος τῆς πύλης ἀσβεστόκτιστος τοῖχος τοῦ μεσαιωνικοῦ πύργου.

Εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ τῆς κρηπίδος τοῦ βωμοῦ χῶρον εὐρέθησαν ὀλίγα ὀστᾶ ζώων, ὄστρακα ἀγγείων καὶ εἰδωλίου γυναικός, ὡς καὶ σιδηροῦν βέλος μετ' ὀβελοῦ (μῆκ. 0.095 μ.) χρησιμοποιηθὲν εἰς θήραν καὶ ἀπορριφθὲν ὡς ἱερὸν μετὰ τοῦ θυσιασθέντος θηράματος.

Αἱ πλάκες τῆς εὐθυνηρίας ἐδράζονται ἐπὶ 0.25 μ. παχέος στρώματος τέφρας, ὀστῶν ζώων, ὀστράκων ὙΕ ἀγγείων καὶ πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκροτήθησαν ὑπομυκηναϊκὴ (;) σφαιροειδῆς οἰνοχόη μετὰ ταινιοσχήμου λαβῆς ἀποκεκρουμένη τὴν κοιλίαν ἐν μέρει καὶ τὸν λαιμόν, τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου περιβάλλει σειρὰ καθέτων παραλλήλων γραμμιδίων καστανοῦ χρώματος, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ χρώματος ἐξιτήλου κατὰ τόπους καταστάντος ἐκ τῆς πυρακτώσεως καλύπτεται καὶ ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου (ὑψ. 0.195, μετὰ τῆς λαβῆς 0.25 μ., πίν. 70α)· εἰς πίθος κοινὸς καὶ ἄλλος μικρῶν διαστάσεων (ὑψ. 0.60 μ.) μετὰ στενῆς δισκοειδοῦς βάσεως, τὴν κοιλίαν καὶ τὸν λαιμόν τοῦ ὁποίου περιζώνουν ὀριζοντίως καὶ κυματοειδῶς ὡς δικτυωτὸν πλαστικαὶ ταινίαι μὲ ἐλευθέρως κρεμάμενα τὰ ἄκρα· αἱ σχοινοειδεῖς αὗται ταινίαι κοσμοῦνται δι' ἀραιὰς τεθλασμένης, τῆς ὁποίας αἱ γωνίαι πληροῦνται διὰ παραλλήλων ἐντομῶν. Ὁμοίαν ἐγχάρακτον διακόσμησιν φέρει ἐπὶ τῆς περὶ τὸ στόμιον πλατείας στεφάνης (πίν. 70β). Ὁ πηλὸς αὐτοῦ ἐνέχει τρίμματα ὑπερύθρου λίθου καὶ μίκαν. Ὁμοίου μεγαλυτέρου πίθου (ὑψ. 0.675 μ.) τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου καὶ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου τὸ μεγαλύτερον τμήμα, ὡς καὶ

ὠσειδῆς ψηφίς ὄρου ἐκ κορνεάλης, ψηφίς δισκοειδῆς ἐξ ἡλέκτρου καὶ λιθίνῃ μήτρᾳ διὰ τὴν κατασκευὴν δακτυλίου μετὰ συναφοῦς σφενδόνης ($0.031 \times 0.03 \times 0.015$ μ., πίν. 66δ) εὐρέθησαν εἰς τὸ στρῶμα αὐτὸ τῆς τέφρας, τὸ ὁποῖον ἐξαπλοῦται ἔξω τῆς κρηπίδος τοῦ βωμοῦ ὑπὸ τὸν παραλλήλως πρὸς αὐτὴν βαίνοντα τοῖχον καὶ ὑπὸ τοὺς ἐγκαρσίους.

Ἀκολουθεῖ παχὺ στρῶμα χρώματος περιέχοντος ὀλίγα ὀστᾶ ζώων, ὄστρακα ὕψ. ἀγγείων καὶ λίθους.

Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ στερεοῦ ἄνευ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς λιθίνης κρηπίδος τοῦ βωμοῦ· ἀπέδειξεν ὅμως αὕτη, ὅτι ἡ λατρεία ὑφίστατο τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Εἰς τὸ δάπεδον πρὸ τοῦ βωμοῦ εὐρέθη πέρυσι καὶ λίθινον πρωτοελλαδικὸν εἰδῶλιον (ὑψ. 0.083 μ., πίν. 66ε).

Οἱ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ τοίχωμα τῆς πύλης δύο ἐγκάρσιοι παράλληλοι τοῖχοι εἶναι κατεσκευασμένοι διὰ τραπεζιοσχημάτων μὲ φυσικὴν τὴν ὄψιν ἀσβεστολίθων. Τὰ θεμέλια τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐξ αὐτῶν βαίνουν εἰς μεγαλύτερον βάθος τοῦ ἐπιπέδου τῆς πρὸς αὐτὸν συναπτομένης κρηπίδος τοῦ βωμοῦ, τῆς ὁποίας εἶναι ἀρχαιότερος, καὶ ἐπὶ τέφρας (πίν. 68α)· ἐπὶ τινος τῶν λίθων τῆς ἔσω παρειᾶς αὐτοῦ φέρει κεχαραγμένον τὸ πρὸς τρίαιναν ἢ ὀρθογώνιον Ψ ὁμοιάζον σύμβολον τῆς μινωικῆς γραφῆς Α (ὑψ. 0.036, πλ. 0.037 μ., πίν. 68β), παρόμοιον δὲ πρὸς τὰ ἐπὶ θραύσματος μινυείου ἀγγείου ἐκ Νάξου καὶ ἐπὶ λίθου πρωτογεωμετρικοῦ οἰκήματος τῆς Ἰωλκοῦ (Τὸ Ἔργον 1960, εἰκ. 69, καὶ 1963, εἰκ. 166). Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος σωζόμενος εἰς ὀλίγον μεγαλύτερον ὕψος (1.20 μ.) εἶναι παχύτερος (πάχ. 1 μ.) τοῦ ἐσωτερικοῦ (πάχ. 0.80 μ., ὑψ. 1 μ.), τὸ μῆκος ἀμφοτέρων φθάνει τὰ 2 μέτρα. Δὲν εἶναι ἀκόμῃ γνωστὸς ὁ προορισμὸς των, ἀλλὰ ὁ μεταξὺ αὐτῶν χώρος (πλ. 2.45 μ.) ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς βωμός, ὡς δεικνύουν τὰ ἀνευρεθέντα ὀστᾶ ζώων καὶ ὄστρακα λύχνων, πολλῶν μελαμβαφῶν κυλίκων καὶ σκύφων, ὡς καὶ σιδηρᾶ ἄρη. Ὁστρακα μελαμβαφῶν σκύφων ἐξ αὐτῶν φέρουν τὰ ἀκιογραφήματα κλι καὶ κλ.

Εἰς τὴν ὀρυχθεῖσαν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τάφρον παραλλήλως πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῆς κυρίας πύλης εἶναι εὐδιάκριτα τὰ πεπατημένα χρώματα τῶν ἐπαλλήλων ὁδῶν, εἰς τὸ βάθος δὲ τῆς τάφρου ἀνεκαλύφθησαν ὄστρακα νεολιθικῶν μονοχρώμων καὶ ἐγχρώμων ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὑποκίτρινος ἢ ὑπέρυθος καὶ τὰ κοσμήματα γραμμικὰ χρώματος ἀμαυροῦ μελανοῦ, ὡς ἐπάλληλοι καὶ λοξαὶ γραμμαί, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκφύονται γραμμίδια ὡς ὀδόντες, δικτυωτόν, ὀλόβαφα τρίγωνα ἢ ρόμβοι (πίν. 72α).

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθησαν οἱ τοῖχοι (ὑψ. 0.50 μ.) ἱστορικῶν χρόνων οἰκίας Β (10.10×4.30 μ., πάχους τοίχων 0.70 μ., πίν. 69) ἐκ δύο συνεχόμενων μὲ ἰδιαιτέραν εἴσοδον δωματίων (ἐσωτερικῶν διαστάσεων τοῦ πρὸς Α. 4.70×2.30 μ. καὶ τοῦ πρὸς Δ. 3.30×2.30 μ.), τῶν ὁποίων τὸ πρὸς Α. κα-

ταλαμβάνει λαορίδα πλάτους 3.15 μ. ἐκ τοῦ πάχους τοῦ τείχους, ἡ δ' ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ χρησιμεύει ὡς δάπεδον τοῦ δωματίου. Τέσσερα ἀποτμήματα κυρτῶν κεραμίδων στέγης ἐκ τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δωματίου εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ ἐμπέστον τριγωνικὴν σφραγίδα μὲ τὰ τρία πρῶτα γράμματα τῆς λέξεως ΔΥΜ(ΑΙΩΝ) ἐν συμπλέγματι Δ μετ' ἐγγεγραμμένου Υ (πίν. 67β). Παραπλευρῶς πρὸς Δ. τῆς οἰκίας αὐτῆς καὶ ὑπὸ ὀλίγον χαμηλοτέραν ἐπίχωσιν ἀπεκαλύφθη δωματίον καταστραφείσης διὰ πυρκαϊᾶς μυκηναϊκῆς οἰκίας Α μὲ δύο πίθους κατὰ χώραν (πίν. 70γ καὶ 71). Ἀπότμημα παρὰ τὸν λαιμὸν ἄλλου πίθου φέρει ὠοειδῆ, «ἀλεξίπτωτα» καλούμενα παρὰ τῶν ἐργατῶν, ἐμπέστα κοσμήματα δι' ἀποτυπώσεως σχοίνου ἐκ δύο ἐμπόλων (δικλῶνου) πρὸς τ' ἀριστερὰ συνεστραμμένων ἰνῶν ἀγαύης (κοινῶς ἀθανάτου, πίν. 73α), ἄλλο ἀπότμημα πίθου φέρει ἐπὶ πλαστικῆς ταινίας ἐντυπα ριπιδίοσχημα κοσμήματα. Ἐκ τῶν αὐτῶν ὀστράκων συνεκροτήθησαν μοναδικὸς τὸ σχῆμα ψευδόστομος ἀμφορεὺς κιτρινοφαίου πηλοῦ μετὰ δύο ὡς εἰς τὰς ὑδρίας ὀριζοντίων κυλινδρικῶν λαβῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας κάτωθι τῶν ἀπολήξεων τῶν ταινιοσχημῶν λαβῶν κολοβὸς τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα, τὴν μίαν τῶν ταινιοσχημῶν καὶ τὴν μίαν τῶν κυλινδρικῶν λαβῶν, κοσμούμενος δὲ διὰ τριῶν ἐπαλλήλων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ἐπὶ τῶν λαβῶν δι' ἐγκαρσίων γραμμιδίων καστανοῦ καὶ κατὰ τόπους καστανερύθρου χρώματος, διὰ τοῦ ὁποίου περιγράφεται ἡ βάσις τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν λαβῶν εἰς τὸ σημεῖον τῆς προσφύσεως (ὑψ. 0.31 μ., πίν. 72δ). Σφαιροειδῆς ὑδρία ὑπερύθρου πηλοῦ ἀποκεκρουμένη τὴν κάθετον λαβὴν, μέγα τμήμα τῆς κοιλίας καὶ τὸν λαιμὸν ἐν μέρει, χρωματισμένη δὲ διὰ καστανερύθρου, ἡ ὁποία θραυσθεῖσα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπεσκευάσθη καὶ συνηρμολογήθη ἀνοιχτεῖσων ὀπῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων (ὑψ. 0.39 μ., πίν. 72ε). ΥἚ ΙΙΙΓ σκύφος σχεδὸν ἀκέραιος ἀνοικτοῦ κεραμόχρου πηλοῦ κοσμούμενος διὰ συνεχοῦς σπείρας ἐρυθροῦ καὶ κατὰ τόπους καστανερύθρου χρώματος (ὑψ. 0.095 μ., πίν. 72β) ὡς καὶ ἕτερος κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενος ΥἚ ΙΙΙΓ σκύφος κιτρινοφαίου πηλοῦ ἐνέχοντος μίαν κοσμούμενος διὰ τριγλύφων, μιᾶς πλατυτέρας εἰς τὸ μέσον ἀποτελουμένης ἐκ συστήματος ὁμορρόπων ἀνιουσῶν γωνιῶν ἐντὸς διπλῶν καθέτων παραλλήλων γραμμῶν καὶ διὰ στενοτέρων ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐξ ὀρθίας τεθλασμένης ἐντὸς ζεύγους παραλλήλων γραμμῶν (ὑψ. 0.11 μ., πίν. 72γ). ἐντὸς τάφρου πρὸς Δ. οἰκίας εὐρέθη τὸ πρόσθιον τμήμα πηλίνου εἰδωλίου βοῦς κολοβοῦ τὸ ρύγχος καὶ τοὺς πόδας.

Νομίσματα μόνον τοῦ δόγη Anto(nio) Venerio (1382-1400), χαλκῇ πόρπη ὑποδήματος καὶ τινὰ ὄστρακα εἶναι πρὸς τὸ παρὸν οἱ μάρτυρες τῆς Ἑνετοκρατίας, ἡ ὁποία, φαίνεται, ὑπῆρξε βραχεῖα. Μακρότερον διήρκεσεν ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βυζαντινῶν, ὡς δηλοῦν αἱ συμπληρωματικαὶ ὀχυρώσεις καὶ τὰ ὄστρακα. Εὐάριθμα εἶναι καὶ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ τὰ γεωμετρικὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ προϊστορικά, τὰ ὕστερο-

ελλαδικὰ ἰδίως, ὁπότε παρουσιάζει τὴν μεγαλυτέραν ἀκμὴν ἢ ἀκρόπολις.

Τοῦχοι ἀρχαίων οἰκιῶν εἶναι ἐμφανεῖς καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα ἐπὶ τοῦ πάχους τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὅτι τὸ τεῖχος σώζεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ διαδρόμου καὶ ἔχουν κρημνισθῇ αἱ ἐπάλξεις ἢ τμήμα αὐτῶν.

Ἡ διὰ τὴν στενότητα χώρου κατάληψις τοῦ διαδρόμου δι' οἰκιῶν ἐξησθένησε τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τείχους. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται, ὅτι κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον (220-217 π.Χ.) ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἡλλαξε δύο κυρίους καταληφθὲν ἀμαχητὶ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν Εὐριπίδα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνακαταληφθὲν ἀμαχητὶ παρὰ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' καὶ διὰ τὴν μικρότητά του βεβαίως δὲν ἀντέχει εἰς μακρὰν πολιορκίαν. Ἐνῶ ἡ Δύμη, τὴν ὁποίαν θὰ ὑπερήσπιζον τὸ σύνολον τῶν Δυμαίων, τότε δὲν ἐπολιορκήθη. Τοποθετεῖται αὕτη παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν. Ἀλλὰ ἐὰν ἡ Δύμη ἔκειτο παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν, τὸ ὀχυρὸν Τεῖχος οὐδένα σκοπὸν θὰ ἐξεπλήρου, ἐπεὶ δὲ θὰ εἶχεν ἰδρυθῇ μακρὰν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Δύμης εἰς Ἡλείαν ἐπὶ ἀκατοικήτου τοποθεσίας, παρατηρεῖ ὁ PHILIPPSON. Ἡ δυτικωτάτη αὕτη Ἀχαϊκὴ πόλις ἀπεῖχε, κατὰ τὸν Παυσανίαν, 30 στάδια ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Λαρίσου, ἀρχαίου ὀρίου τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἡλείας, καὶ 40 στάδια ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Πείρου, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα 60 στάδια ἀνατολικῶς τοῦ Ἀράξου, ἢ πρὸς τὸν ὁποῖον παραλία ἀνῆκε κατὰ τὸν Πολύβιον εἰς τοὺς Δυμαίους.

Πρὸς τὰς παρὰ τῶν ἀρχαίων διδομένας ἀποστάσεις συμπίπτει ἡ θέσις πλησίον τοῦ συνοικισμοῦ Καραβοστάσι τῶν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν ναῖσκον Ἅγιος Νικόλαος λοφίσκου ἐρειπίων φρουρίου ἐκ μεγάλων πλίνθων ἐξ ἀμμολίθου, τὰ ὁποῖα πρῶτον νῦν ἐπισημαίνονται (πίν. 73γ). Τὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λοφίσκου ἐρείπια οἰκοδομήματος (9.40 × 8.10 μ.), οὗτινος εἶναι ὁρατοὶ τρεῖς δόμοι ἐκ πλίνθων ἀμμολίθου μετὰ ὁπῶν συνδέσμων σχήματος διπλοῦ πελέκειως (πελεκίνων, πίν. 73β) καὶ πρὸς Α. τῶν ὁποίων περισυνελέγη ἀπόθραυσμα πηλίνου ἀρχαϊκοῦ περιρραντηρίου, ἴσως ἀνήκουν εἰς τὸν παρὰ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς.

Εἰς τοὺς Ἐπιτελικοὺς χάρτας σημειοῦται ὡς Κάστρο, προφανῶς δὲ τὰ ἐρείπια αὐτοῦ τοῦ Φρουρίου ἀναγράφει ὁ GELL ὡς Παλαιόκαστρο, τὸ ὁποῖον ταυτίζει πρὸς τὴν Δύμην. Καὶ ἄλλοι ἐρευνῆται ἔχουν προτείνει τὴν ταύτισιν τῆς Δύμης πρὸς τὰ εἰς Καραβοστάσι «ἐρείπια οἰκοδομῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων». Καὶ ὁ DODWELL παρετήρησε τάφους εἰς Καραβοστάσι, ὁ δὲ LEAKE καὶ ἐρείπια οἰκιῶν, τὰ ὁποῖα καὶ τώρα εἶναι ἐμφανῆ. Κατὰ πληροφώρας τάφοι ὑπάρχουν ἐν τῇ ἀπηγορευμένῃ διὰ στρατιωτικούς λόγους γειτονικῇ περιοχῇ Ἀμερικάνικα.

Εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἄραξος ἐντὸς ἀπηγορευμένης ζώνης τὰ εἰς τοὺς χάρτας τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου ἐπὶ τοῦ βορειοτάτου λοφίσκου «rocky point», Βάρδια καλουμένου, σημειούμενα ἐρείπια πύργου ἔχουν ἐξαφανισθῇ, διασώζε-

ται ὅμως εἰς ἱκανὸν ὕψος ὃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν χαρτῶν σημειούμενος ἀσβεστόκτιστος πύργος (3.60×6 μ.), ἐνετικὸς ἢ τουρκικὸς. Ἐπὶ τοῦ λοφίσκου Βάρδια περισυνελέγησαν ὄστρακα μυκηναϊκῶν ἀγγείων, πλησίον δὲ τοῦ παρ' αὐτὸν λιμενίσκου κατὰ τὴν ὄρυξιν χαρακώματος ἀπεκαλύφθησαν ἀρχαῖα καὶ ὀπτό-πλινθοι προσερχόμεναι προφανῶς ἐκ ναοῦ.

Παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν, παρὰ τὸν Πεῖρον κατὰ τὸν Παυσανίαν κεῖται ἡ Ἀχαϊκὴ Ὠλενος. Ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Κάτω Ἀχαΐαν λοφίσκου Μπουχώματα περισυνελέγησαν πληθώρα πρωτοελλαδικῶν καὶ ὑστεροελλαδικῶν ἀγγείων τῆς αὐτῆς ποιότητος πρὸς τὰ τοῦ Τείχους. Ἡ Ὠλενος καὶ ἡ Δύμη, τὰ ἀρχαιότερα ὀνόματα τῆς ὁποίας ἦσαν Πάλεια καὶ Στράτος, ἀνῆκον εἰς τοὺς προϊστορικοὺς κατοίκους Ἐπειοὺς, ἡ Δύμη πρότερον εἰς τοὺς Καύκωνας. Διὰ τοῦ Ἀράξου ὀλίγον ἀπέχοντος ἐκ τῶν Ἀχαιῶν Οἰνιαδῶν οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἐπειοὶ ἐκ τῆς Ἡλείας διεπεραιώθησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Ἐχινάδας, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν.

Τὴν διάβασιν αὐτὴν ὡς συντομωτέραν, ἀκοπωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἐσκόπει νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ ὁ Φίλιππος ὁ Ε' κατὰ τὴν πορείαν του ἐξ Οἰνιαδῶν ἐναντίον τῶν Ἡλείων καὶ τῶν Συμμάχων των Αἰτωλῶν. Σήμερον διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ Ἀχελφίου καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν μέσων συγκοινωνίας ἡχρηστεύθη.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VIII 17.5· 17.9· 18.1. ΣΤΡΑΒΩΝ VII 3.4·3.11. ΕΚΑΤΑΙΟΣ FGrHist 1 F 25 καὶ F 121 (ΣΤΡΑΒ. VIII 3.9). ΠΟΛΥΒ. IV 65.10. PHILIPPSON, RE V 1877 κέ. Ἡ παρὰ τοῦ v. DUHN, AM 3, 60 κέ. ταῦτις τῆς Κάτω Ἀχαΐας πρὸς τὴν Δύμην εἶναι γενικῶς σχεδὸν παραδεδεγμένη. E. DODWELL, A Classical and Topographical Tour through Greece, 1819, I, 312. W. GELL, The Itinerary of the Morea, 1817, 25. W. M. LEAKE, Travels in the Morea, 1830, II 160.

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

Κατὰ τὴν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὑπ' ἐμοῦ διευθυνομένην ἀνασκαφὴν τῶν Μυκηνῶν συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς βορείας κλιτύος καὶ τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πρὸς Βορρᾶν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως περιοχῆς. Πρὸς τούτοις ἐπεβεβαιώθησαν διάφοροι παρατηρήσεις διὰ τὸ προγενεστέρας ἀποκαλυφθὲν βορειοανατολικὸν κυκλώπειον τεῖχος καὶ οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις καὶ περάτωσις τῶν σχεδίων καὶ τῆς μελέτης διὰ τὰ τείχη καὶ τὰς πύλας τῶν Μυκηνῶν¹. Ἡ ἐργασία ἤρχισε τὴν 3ην Ἰουλίου καὶ συνεχίσθη μέχρι τῆς 20ης Δεκεμβρίου τοῦ 1963. Εἰς ταύτην εἶχον πολυτίμους βοηθοὺς τὸν κ. T. Leslie Shear, Jr., τὴν Καν Ἰόνην Μυλωνᾶ Shear, τὴν Καν Λέλαν Μυλωνᾶ, τὴν Καν Ροζαλίνδην Παπαντωνίου, τὴν Δίδα Elizabeth Brokaw καὶ τὸν κ. Andrew Love. Ὁ κ. Richard Rothman ἦτο ὁ ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ὁ κ. Νικόλαος Τομπάζης ὁ φωτογράφος. Εἰς τοὺς συνεργάτας τούτους, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας. Ἐπίσης ὀφείλω εὐχαριστίας εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν Γενικὸν αὐτῆς Γραμματέα συνάδελφον κ. Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον διὰ τὴν εἰς ἐμὲ ἀνάθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς ὡς καὶ εἰς τὴν Πρυτανείαν τοῦ Washington University διὰ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθω καὶ παραμείνω εἰς τὴν ἀγαπητὴν γενέτειράν μου τὸ τρέχον ἀκαδημαϊκὸν ἔτος. Εἰς τοὺς πραγματικοὺς φίλους μου τοῦ St. Louis, οἱ ὅποιοι καθιστοῦν δυνατὴν τὴν συνέχισιν τῶν ἐρευνῶν καὶ μελετῶν μου διὰ τῆς χορηγίας των, εἶμαι πάντοτε εὐγνώμων. Τέλος εἰς τὸν συνεργάτην καὶ ἑφορον τῆς περιοχῆς κ. Νικόλαον Βερδελῆν ὀφείλω χάριτας διὰ τὴν πάντοτε πρόθυμον συμπαράστασίν του.

Α. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ.

1. Πρὸς Νότον τῆς περιοχῆς τοῦ βορείου κυκλωπείου τείχους, ἡ ὁποία ἡρευνήθη τὸ 1962², ἀνεσκαφῆ ἑκτασις 40 × 30 μ. καὶ ἀπετέλεσεν ἐν τῶν κυρίων τομέων τῆς ἐφετινῆς ἐρεῦνης. Ἀμέσως ὑπεράνω καὶ πρὸς Νότον τοῦ διαδρόμου Γ καὶ τῶν δωματίων του ἀπεκαλύφθη σημαντικὸν κτήριο (πίν. 74α, Μ), μήκους 15 μ. καὶ μέσου πλάτους 7.50 μ., μέγα μέρος τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ καὶ

1 Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν ΑΕ 1962, σ. 1 κέξ.

2 Ὅρα Ἔργον 1962, σ. 95.

ἡ περιοχή του εἶχεν ἐκ νέου πληρωθῇ. Οὐδὲν περὶ τοῦ κτίσματος τούτου ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἐφαίνοντο μόνον ἡμι-κατεστραμμένα θεμέλια, τὰ ὅποια ὑπετίθεντο ὅτι ἀνήκον εἰς ἑλληνιστικὰ κτίσματα. Εὐτυχῶς, ὀλίγα τμήματα τῆς περιοχῆς εἶχον παραμείνει ἄσκαπτα καὶ εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχικὴν τῶν ἐπὶ χῶσιν, ταῦτα δὲ ἀπεδείχθησαν ἀρκετὰ διὰ νὰ βεβαιώσουν τὴν μυκηναϊκὴν προέλευσιν τοῦ κτηρίου Μ.

Τὸ κτήριο τοῦτο περιλαμβάνει 4 δωμάτια (παρένθ. πίν. Α, Μ-1-Μ-4) διατεθειμένα στοιχηδὸν καὶ κατὰ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα ἀπὸ τὰ ΒΔ. πρὸς τὰ ΝΑ. Τὸ μεγαλύτερον καὶ κεντρικὸν δωμάτιον (πίν. 74β, Μ-2) ἔχει σχεδὸν τετράγωνον σχῆμα καὶ μέσας ἐσωτερικὰς διαστάσεις 5.25×5 μ. Καλῶς διατηρούμενα ἀνοίγματα θυρῶν, μέσου πλάτους 1.20 μ., φέρουν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, ἐν ᾧ δύο ἐξωτερικαὶ θύραι (παρένθ. πίν. Α', α καὶ β καὶ πίν. 75α) ἔφερον εἰς τὰ δωμάτια Μ-2 καὶ Μ-3. Πρὸ ἐκάστης τῶν εἰσόδων εὐρέθη μικρὸν τετράπλευρον δωμάτιον (παρένθ. πίν. Α', α-1 καὶ β-1), τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς θυρωρεῖον.

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ-3 (πίν. 75β) ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα κλίμακος, μέσου πλάτους 1 μ., ἡ ὁποία ἔφερε πρὸς ὑψηλότερα ἐπίπεδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τριγωνικὸν τὸ σχῆμα ὑπαίθριον χῶρον ἢ αὐλὴν (παρένθ. πίν. Α', Φ καὶ πίν. 76α), τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἀπεκαλύφθη περὶ τὰ 2.15 μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τῶν δωματίων Μ-3 καὶ Μ-4. Διὰ τῆς τριγωνικῆς αὐλῆς διήρχοντο ὄχτοι ἀποχετευτικοὶ τῆς βορείας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς εὐρέθησαν δύο φρεάτια προφανῶς χρήσιμα διὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται πολὺ σημαντικὸν καὶ ἐντέχνως κατεσκευασμένον.

Οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου Μ, μέσου πλάτους 0.65 μ., εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων τεθειμένων εἰς πηλὸν διετηρήθησαν δὲ εἰς πολλὰ τμήματα μέχρις ὕψους 1.50-1.80 μ.¹ τὰ θεμέλια αὐτὰ ἐβάσταζον ἀνωδομὴν ἀπὸ πλίνθους ἢ καὶ ἀπὸ χῶμα pisé, μικρὰ δὲ λείψανα τῆς πλινθοδομῆς εὐρέθησαν εἰς τὸ ΒΑ. θεμέλιον τοῦ δωματίου Μ-4 καὶ εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ κλιμακοστασίου. Μικρὰ διασωθέντα τεμάχια δαπέδων ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ τῶν δωματίων Μ-2 καὶ Μ-3 ἦσαν κεκαλυμμένα μὲ τὴν γνωστὴν μυκηναϊκὴν ἀμμοκονίαν, ἐν ᾧ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων Μ-1 καὶ Μ-4 ἐσχηματίσθησαν μὲ καλῶς πεπιεσμένην γῆν περιέχουσαν πολλοὺς χάλικας. Μικρὰ τεμάχια κονιαμάτων, τὰ ὅποια εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀδιατάρακτον ἐπὶ χῶσιν, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων Μ-2 καὶ Μ-3 τοῦλάχιστον ἐκαλύπτοντο ἀπὸ ἐγχρω-

1 Τὴν ἐνίσχυσιν τῶν τοίχων τούτων ἀνέλαβε, κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων, καὶ ἔφερεν εἰς αἰσιον πέρας ἡ Διεύθυνσις Ἀναστήλώσεων κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Διευθυντοῦ τῆς κ. Ε. Στίκα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας καὶ ἐντεῦθεν.

μον κονιάμα· τὰ δάπεδα καὶ τὰ ἐγχρώμα κονιάματα ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ δωμάτια Μ-2 καὶ Μ-3, τὰ ὁποῖα ἔχουν καὶ ἐξωτερικὴν εἴσοδον καὶ θυρωρεῖον, ἦσαν τὰ κύρια, ἐν ᾧ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 3 ἦσαν βοηθητικά, χρησιμοποιούμενα ἴσως ὡς ἀποθήκαι.

Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ βορειοανατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Μ-2 ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος, τοῦ ὁποῖου ἡ πραγματικὴ χρῆσις παραμένει ἀνεξακρίβωτος, διότι ἐν πολλοῖς τὸ κτίσμα εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὴν ἀρχικὴν τοῦ χώρου ἀνασκαφὴν (παρένθ. πίν. Α', Μ-2). Τὸ δάπεδον, τὸ περιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ κτίσματος τούτου, ὡς καὶ ὁ τοῖχος εἰς τὸ βάθος του, εἶναι κεκαλυμμένα ὑπὸ ἐπιχρίσματος ἐξ ἀσβεστοχώματος. Ἡ μετὰ τὸ τοῦ κτίσματος τούτου καὶ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ δωματίου ἐπίχωσις εἰς πλάτος 0.70 μ. περίπου κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου εὐρέθη ἀδιατάρακτος καὶ εἰς αὐτὴν εὐρέθησαν ψηφίδες ἐξ ὑελομάζης, ὅστρακα ΥΕ ΙΙΒ τελευταίων χρόνων, τεμάχια εἰδωλίων τῶν γνωστῶν μυκηναϊκῶν τύπων Φ καὶ Ψ καὶ ζωδίων, καὶ ἐν πληρὲς εἰδῶλιον τύπου Φ, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποῖου καλύπτεται μὲ ὀφιοειδεῖς γραμμὰς ἐρυθροποῦ χρώματος (πίν. 77α). Ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ εἰδωλίου τούτου εὐρέθησαν δύο μικρὰ τεμάχια Αἰγυπτιακῆς πινακίδος ἐκ φαγεντιανῆς, ἡ ὁποία φέρει τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν (πίν. 76β). Ἡ ἐπιγραφὴ, κατὰ τὸν κ. Ν. Μπουφιδιὰν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, περιλαμβάνει δέλτον (cartouche) τοῦ Ἀμενόφις τοῦ Γ' τῆς 18ης δυναστείας (περίπου 1405-1370 π.Χ.)¹. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν εὐρέθη καὶ χαλκοὺς δακτύλιος, ἡ κυκλικὴ σφενδὼν τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐξ ἀργύρου καὶ ἀρχικῶς συνεκράτει ἔνθετον κόσμημα ἢ γλυπτὸν φακοειδῆ σφραγιδόλιθον, ὁ ὁποῖος δὲν διεσώθη. Μετὰ τῶν ἄλλων εὐρημάτων ἐκ τοῦ κτηρίου σημειῶναι τεμάχιον μικρᾶς τετραπλευροῦ πλακῶς ἐξ ὑελομάζης, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχομεν παράστασιν λεοντομόρφου δαίμονος, τύπου γνωστοῦ ἐκ τῶν εὐρημάτων ΤΣΟΥΝΤΑ τοῦ «θολωτοῦ τάφου τῶν δαιμόνων», ὡς καὶ πολλὰ τεμάχια μολυβδίνων ἀγγείων. Ἐν σχεδὸν πληρῇ, ἀλλὰ πολὺ πεπιεσμένον, δεῦγμα μολυβδίνου ἀγγείου εὐρέθη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Μ-3 δωμάτιον καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν (πίν. 78α). Ἐκ τῆς ἀδιατάρακτου ἐπιχώσεως τοῦ τριγωνικοῦ χώρου Φ προέρχεται ὀλόγλυφον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εἰδῶλιον, ὕψους μόλις 0.035 μ., παριστῶν γυναικὰ φέρουσαν τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ γυμνοῦ τοῦ στήθους (πίν. 77β) καὶ σφραγιδόλιθος διάτρητος μὲ παράστασιν λέοντος καὶ ταύρου.

Κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ κτηρίου Μ εὐρέθη δρόμος, ὁ

¹ Καὶ ἄλλα τεμάχια Αἰγυπτιακῶν πινακίδων τοῦ Ἀμενόφις τοῦ Γ' εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, ΑΕ 1891, σ. 18, πίν. ΙΙΙ, 3-4· Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμός, σ. 213. FIMMEN, Die kret.-myk. Kultur, σ. 175-176, εἰκ. 171 κλπ. Εἰς τὸν κ. Μπουφιδιὰν ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν μελέτην τοῦ εὐρήματος.

ὁποῖος πρὸς Βορρᾶν καταλήγει εἰς τὸ μεταξὺ τῶν διαδρόμων Α καὶ Β πλατύσκαλον. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἀποκαλῶ ΑΒ-1 (παρένθ. πίν. Α'). Ἔχει μέσον πλάτους περὶ τὰ 2.50 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 25 μ. Κατὰ μικρὰς ἀποστάσεις τὰ ἀναλήμματα τοῦ ἐνισχύονται ἀπὸ ἐγκαρσίους τοίχους. Μεταξὺ δύο τοιούτων ἐγκαρσίων τοίχων κατὰ τὸ 12ον μέτρον τοῦ μήκους τοῦ δρόμου (παρένθ. πίν. Α', Τ) εὐρέθησαν τὰ λείψανα δύο ταφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, μεσήλικος ἀνδρὸς, ἀνάγεται εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ ἡ ἄλλη, μικροῦ παιδίου, εἰς τὴν ὑστεροελλαδικήν. Τὸ καλύπτον τὰς ταφὰς χῶμα δίδει σαφῆ ἔνδειξιν τοῦ ὕψους τοῦ δαπέδου τοῦ δρομίσκου, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς εἶχε προηγουμένως σκαφῆ. Πόθεν ἤρχιζεν ὁ δρόμος ΑΒ-1 ἀπομένει νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς μελλοντικὴν ἀνασκαφήν. Ἴσως νὰ συνήντα τὸν δρομίσκον ΓΔ-1, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἀπὸ τὸ πλατύσκαλον τὸ μεταξὺ τῶν διαδρόμων Γ καὶ Δ.

Καὶ τὸν δρομίσκον ΓΔ-1 ἠρεύνησα εἰς ἑκτασιν 10 μ. Κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ πλευρᾶν εὐρέθησαν 4 δωμάτια (παρένθ. πίν. Α', Α-1, 2, 3 καὶ 4), τὸ βορειότερον τῶν ὁποίων (Α-4) ἀνεσκάφη τὸ 1962. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἄλλων δωματίων δὲν ἀπέδωκεν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα, διότι τὰ δωμάτια αὐτὰ εἶχον ἀνασκαφῇ προηγουμένως καὶ πληρωθῇ ἐκ νέου. Τὸ δάπεδον τοῦ Α-1 ἦτο κεκαλυμμένον μὲ μυκηναϊκὴν ἀμμοκονίαν, φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς Ἑλληνιστικούς χρόνους εἶχε σκαφῆ διὰ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ κυκλικὸν ὄρυγμα, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι τοῦ βράχου. Τότε κατεστράφη μέγα μέρος τοῦ δαπέδου.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρᾶν τοῦ δρομίσκου ΓΔ-1 εὐρέθη ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ κτηρίου Μ, μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ δρομίσκου ἀπεκαλύφθη κλιμαῆ καὶ κυκλοτερὴς, βραχὺς διάδρομος (παρένθ. πίν. Α', Κ καὶ Ι, ὡς καὶ πίν. 78β). Ἡ κλιμαῆ ἔχει ἐξ βαθμίδας, κατεσκευασμένας ἐκ πώρου λίθου, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πέντε διεσώθησαν πλήρως. Ἔχουν μέσον ὕψος 0.16 μ. καὶ μέσον πλάτος 0.26 μ. Τὸ μῆκος των κυμαίνεται μεταξὺ 1.34 ἄνω καὶ 1.90 μ. κάτω, ἥτοι ἡ κλιμαῆ στενοῦται πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ἀνωτάτη ἑκτὴ βαθμὶς καταλήγει εἰς πλατύσκαλον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἀνηφορικὸς διάδρομος, ὁ ὁποῖος, παρακάμπτων τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου Μ, βαίνει πρὸς Ἀνατολὰς καὶ προφανῶς ἔφερεν εἰς τὰ ὑπερῶα δωμάτια τῶν πρὸς Νότον τοῦ διαδρόμου Γ ὑπογείων Γ-1 καὶ Γ-2, ἴσως εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον τοῦ κτηρίου Μ καὶ τέλος εἰς τὸν τριγωνικὸν χῶρον Φ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κτηρίου ἐκεῖνον. Ἡ κλιμαῆ εἶναι ἡ καλύτερον διατηρουμένη εἰς Μυκῆνας καὶ φαίνεται ὅτι διεσώθη εἰς τὸ ἀρχικόν της ὕψος.

Παραπλευρῶς τῆς κλιμακὸς πρὸς Βορρᾶν ἀπεκαλύφθη μοναδικὸς διὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν κυκλικὸς διάδρομος, μέσου πλάτους 1.40 μ., ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸ νότιον ἄνδρον τοῦ διαδρόμου Γ. Ἡ ἐπίχωσις, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε καὶ τὸν διάδρομον καὶ τὴν κλιμακα, εὐρέθη ἀδιατάρακτος καὶ περι-

εἶχε πολυάριθμα ΥΕ ΠΙΒ ὅστρακα τῶν τελευταίων χρόνων, χρονολογοῦντα τὰ κτίσματα.

Ὁ διάδρομος Γ πλακισιοῦται ὑπὸ δύο ἀνδῆρων (παρένθ. πίν. Α', Γ), τὰ δάπεδα τῶν ὁποίων θὰ ἦσαν τοῦλάχιστον 2 μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου του. Τὸ πρὸς Β. ἄνδρην βαίνει κατὰ μῆκος τοῦ βορείου κυκλωπείου τείχους καὶ φέρει εἰς δωμάτια ἐντὸς τοῦ πλάτους τοῦ τείχους, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν. Τὸ πρὸς Ν. ἄνδρην ἔφερεν εἰς δύο ὑπόγεια, τὸ δυτικώτερον τῶν ὁποίων (παρένθ. πίν. Α', Γ-1) ἤρηνήθη τὸ 1962 καὶ ἀπέδωσε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ γνωστὸν ἐκ πηλοῦ γυναικεῖον μυκηναϊκὸν εἰδώλιον 0.185 μ. ὕψους¹. Τὸ ἀνατολικώτερον δωμάτιον, Γ-2, εἶχε προηγουμένως σκαφῇ πλήρως μέχρι τοῦ βράχου καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲν ἀπέδωσε. Κάτω τοῦ δαπέδου του ἀπεκαλύφθη ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τεχνικώτατα κατασκευασμένος διὰ πλακῶν. Λόγω τῆς μεγάλης, καὶ ἀποτόμου κλίσεως τοῦ δαπέδου του οὐδὲν εἶχε παραμείνει εἰς τὴν αὐλακὰ του, οὔτε καὶ χῶμα.

Ἀνατολικώτερον τοῦ ὑπογείου Γ-2 εὐρέθη ἕτερον, κατασκευασμένον κατὰ μῆκος τοῦ διαδρόμου Β (παρένθ. πίν. Α', Β-1). Καὶ αὐτὸ εἶχε προηγουμένως σκαφῇ καὶ πληρωθῇ. Διεσώθη ὅμως παρὰ τὸν Ν. τοῖχόν του μικρὸν τμήμα τοῦ ἀρχικοῦ του δαπέδου καὶ τοῦτο ἐκαλύπτετο ἀπὸ παχὺ στρώμα πηλοῦ. Εἰς τὸ δάπεδον εὐρέθησαν ὑστεροελλαδικὰ ὅστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ μεγαλύτερον τμήμα ὑψίποδος κύλικος. Κάτω τοῦ δαπέδου καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου σχεδὸν ἀπεκαλύφθησαν δύο ἐντὸς ἀγγείων ταφαὶ μεσοελλαδικῶν χρόνων. Πρὸ τοῦ δωματίου Β-1 πρὸς τὸν δρομίσκον ΑΒ-1 εὐρέθη μικρὸν προαύλιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνεσκάφη πλήρως.

Προτοῦ καταστῆθι δυνατὴ ἡ συναγωγὴ τελικῶν συμπερασμάτων διὰ τὸ κτήριο Μ θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ὁ πρὸς Ν. καὶ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς ἀνασκαφῆς ἐκτάσεως χῶρος. Αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ του λεπτομέρειαι — αἱ δύο ἐξωτερικαὶ του εἰσοδοὶ μὲ θυρωρεῖα, οἱ διάδρομοι καὶ οἱ δρομίσκοι — καὶ ἡ θέσις του παρὰ τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος καὶ τοὺς διαδρόμους καὶ δωμάτια του ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ κτήριο Μ ἦτο σπουδαῖον κτίσμα σχετιζόμενον στενῶς πρὸς τὸ ὅλον συγκρότημα τοῦ τείχους.

2. Ἡ ἀνωτάτη περιοχὴ τοῦ λόφου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἀνακτόρου ἐπίσης ἠρηνήθη λεπτομερῶς. Ὡς γνωστὸν, ἡ περιοχὴ αὕτη ἀρχικῶς ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ καὶ ἠρηνήθη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ WACE. Ἡ ἰδική μας ἐρευνα ἀπεκάλυψε μικρὰ τμήματα μυκηναϊκῶν τοίχων καὶ δαπέδων ὡς καὶ λαξεύματα εἰς τὸν βράχον ὑποδεικνύοντα δάπεδα, ταῦτα δὲ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου δὲν κατείχετο ἀπὸ μίαν «columnar hall», ὡς διδάσκεται, ἀλλ' ὑπὸ σειρᾶς τεσσάρων τοῦλάχιστον δωματίων, τὰ ὁποῖα ἠνοίγοντο πρὸς

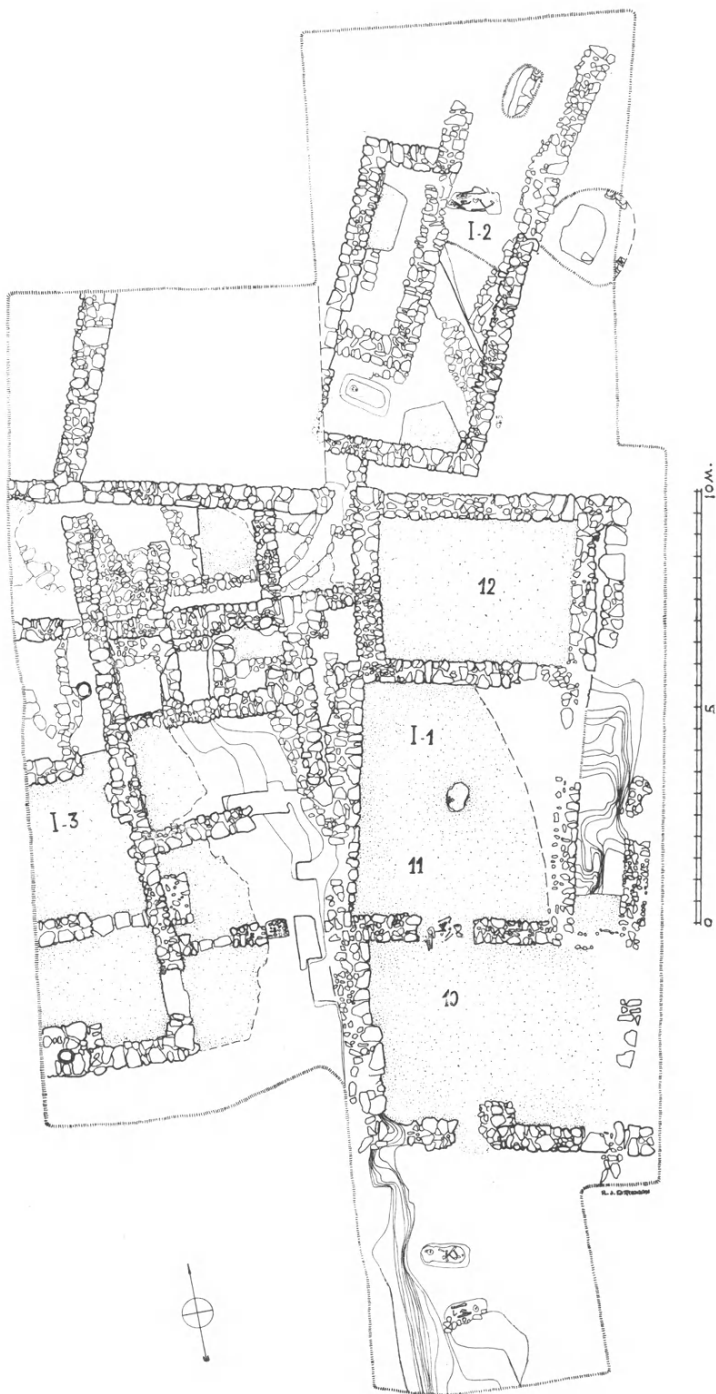
1 Ἔργον 1962, σ. 95 καὶ εἰκ. 115-116.

τὸν βόρειον διάδρομον. Κάτωθεν τοῦ διασωθέντος τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ «δωματίου τῶν πίθων» εὐρέθησαν ὑπολείμματα ἀρχαιοτέρου δαπέδου ἐπεστρωμένου διὰ πλακῶν γυψολίθου. Αἱ πλάκες αὐταὶ φέρουν καταφανῆ ἔχνη ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἐν προγενέστερον τοῦ τελικῶς ὑπὸ πυρκαϊᾶς καταστραφέντος ἀνακτόρου κατεστράφη ἐπίσης ὑπὸ πυρκαϊᾶς εἰς ΥΕ ΠΙΒ χρόνους.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθη ὁ ἀναλημματικός τοῖχος, ὁ ὁποῖος ὑπεβάσταζε τὸ ἀνδρὸν τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ὁ τοῖχος οὗτος βαίνει σχεδὸν ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὸν γνωστὸν Ἑλληνιστικὸν βόρειον ἀναλημματικὸν τοῖχον κατὰ μὲν τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ περὶ τὰ 3 μ. κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν 4.50 μ. Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου σώζεται εἰς μῆκος 19 μ., προφανῶς εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀρχικὸν τοῦ μήκους. Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ στρέφεται πρὸς Νότον καὶ εἴτα βαίνει πρὸς τὰ ΝΔ., ἀκολουθοῦν τὴν ὁφρὺν τοῦ λόφου κατὰ τὴν πλευρὰν ἐκείνην (πίν. 79β). Τοῦ τμήματος τούτου διεσώθη μῆκος 6 μ. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ τούτου τοίχου ὑποβασταζόμενον ἀνδρὸν εἶχε σημαντικὰς διαστάσεις καὶ αὐταὶ ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ ἐπ' αὐτοῦ ναὸς θὰ ἦτο ἀρκετὰ μεγάλος. Μικρὸν τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ μακροῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τούτου, μήκους περίπου 4.50 μ., ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν αὐτὴν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατεῦθυνσιν πρὸς τὸν ἀρχαϊκόν. Ἀμφότεροι δὲ ἤκολούθουν τὴν φορὰν τῶν μυκηναϊκῶν δωματίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκτισμένα ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ἂν καὶ οἱ τοῖχοί των δὲν ταυτίζονται πρὸς τοὺς μυκηναϊκούς.

Εἰς τὴν πρὸς Βορρᾶν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀ-
Β ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ. τρέως περιοχὴν συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς οἰκίας I-1, τρία δωμάτια τῆς ὁποίας εἶχον μερικῶς ἀποκαλυφθῆ τὸ 1962. Ἡ οἰκία αὕτη, I-1, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία δωμάτια (εἰκ. 1, ἀρ. 10, 11, 12) καὶ αὐλὴν, ἡ ὁποία ἐξετείνετο πρὸ τοῦ δωματίου 10. Ἐκ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 10 δωματίου ἄρχεται διάδρομος, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἔβαινε κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκήματος. Δυστυχῶς ἡ περιοχὴ αὕτη τοῦ κτηρίου κατεστράφη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίηθη εἰς τὴν διεύρυνσιν τοῦ σημερινοῦ δρόμου καὶ τῆς πλατείας τοῦ Θησαυροῦ. Εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας εὐρέθησαν δύο τάφοι πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, οἱ σκελετοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν σχετικῶς καλῶς διατηρημένοι. Εἰς τὸν ἓνα τῶν τάφων εὐρέθησαν: μικρὰ γραπτὴ πρωτογεωμετρικὴ πρόχους, δύο περόναι ἐκ σιδήρου καὶ ἐνώτια ἐκ χαλκοῦ, ἐν ᾧ εἰς τὸν ἕτερον εὐρέθησαν δύο στρεπτά δακτυλίδια, τὸ ἐν ἐκ σιδήρου τὸ δὲ ἕτερον ἐκ χαλκοῦ, καὶ μία περόνη ἐκ σιδήρου.

Εἰκ. 1. Κτίσματα τομέως Ι.

(Σχέδιον Rothman)

Πρὸς Βορρᾶν τῆς οἰκίας I-1 ἀνεσκάφη δωμάτιον, μήκους ἐσωτερικοῦ 13 περίπου μέτρων καὶ μέσου πλάτους 6.50 μ., δευτέρας οἰκίας (εἰκ. 1, I-2). Τμήματα τοῦ δαπέδου του, σχηματισθέντος δι' ἄμμοκονίας τεθειμένης ἐπὶ καλῶς πεπιεσμένου χώματος, εὑρέθησαν εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν καὶ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου, κάτωθεν δὲ τοῦ δαπέδου του κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν παιδικὸς τάφος ΥΕ ΠΙΒ χρόνων. Ἐκ τούτου προέρχεται μικρὸν γραπτὸν ζώδιον τοῦ συνήθους μυκηναϊκοῦ τύπου. Καὶ ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἀπεκάλυψε παιδικούς ὑπὸ τὰ δάπεδα τάφους ὑστεροελλαδικῶν χρόνων εἰς οἰκήματα τῆς ἀκροπόλεως¹. Ἐπίσης ὑπὸ τὸ δάπεδον εὑρέθησαν τάφος πρωτογεωμετρικὸς ἀκτέριστος καὶ λείψανα τοίχων προγενεστέρων οἰκημάτων (πίν. 79α), τὰ ἀρχαιότερα τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς ΥΕ Π χρόνους, ὡς ἀποδεικνύουν τεμάχια Ἐφυρίων κυπέλλων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν των. Στενὸς χῶρος χωρίζει τὴν οἰκίαν I-2 καὶ I-1, ἐν ᾧ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς I-2 εὑρέθη ἀνοικτὸς χῶρος, πιθανῶς αὐλή, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνεσκάφη πλήρως.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τομέως συνεπληρώθη πρὸς Δυσμᾶς μέχρι 10 περίπου μέτρων πέραν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς οἰκίας I-1. Ὁ χῶρος οὗτος ἐκαλύπτετο ἀπὸ προσχώσεις χωμάτων καὶ λίθων κυλίσαντων ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῆς πλαγίᾳς τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὅλῳ 9 δωμάτια πλήρως καὶ 4 μερικῶς (εἰκ. 1). Φαίνεται ὅτι ὅλα ἦσαν ὑπόγεια καὶ ὅτι τὸ οἶκημα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν, I-3, ἐκτείνεται περισσότερο πρὸς Δυσμᾶς. Προτοῦ συμπληρωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ ὁλοκληροῦ τοῦ κτηρίου, τελικὰ συμπεράσματα εἶναι ἀδύνατα. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπογείων του ὅμως ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε μεγάλην ἔκτασιν. Οὐδὲν ἔχνος καταστροφῆς τῶν οἰκημάτων τούτων ὑπὸ πυρὸς ἀνευρέθη, οἱ σωροὶ δὲ τῶν λίθων, τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς διάφορα τμήματά των, τείνουν νὰ ἐνισχύσουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ καταστροφή των ἦτο συνέπεια σεισμοῦ. Τεμάχια κονιάματος φέροντα χρῶμα καὶ διάκοσμον ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων τῶν οἰκημάτων τούτων εἶχον γραπτὰ κονιάματα, ἐν ᾧ τὰ πολυάριθμα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα ἀποδεικνύουν ὅτι ἰδρύθησαν καὶ παρέμειναν ἐν χρήσει τὸ πρῶτον τοῦλάχιστον ἥμισυ τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου.

Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τὸ 1964 θὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν ἔρευναν καὶ τῆς βορείου κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν οἰκημάτων τῆς περιοχῆς τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρώεως.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

¹ AE 1891, σ. 27-28.

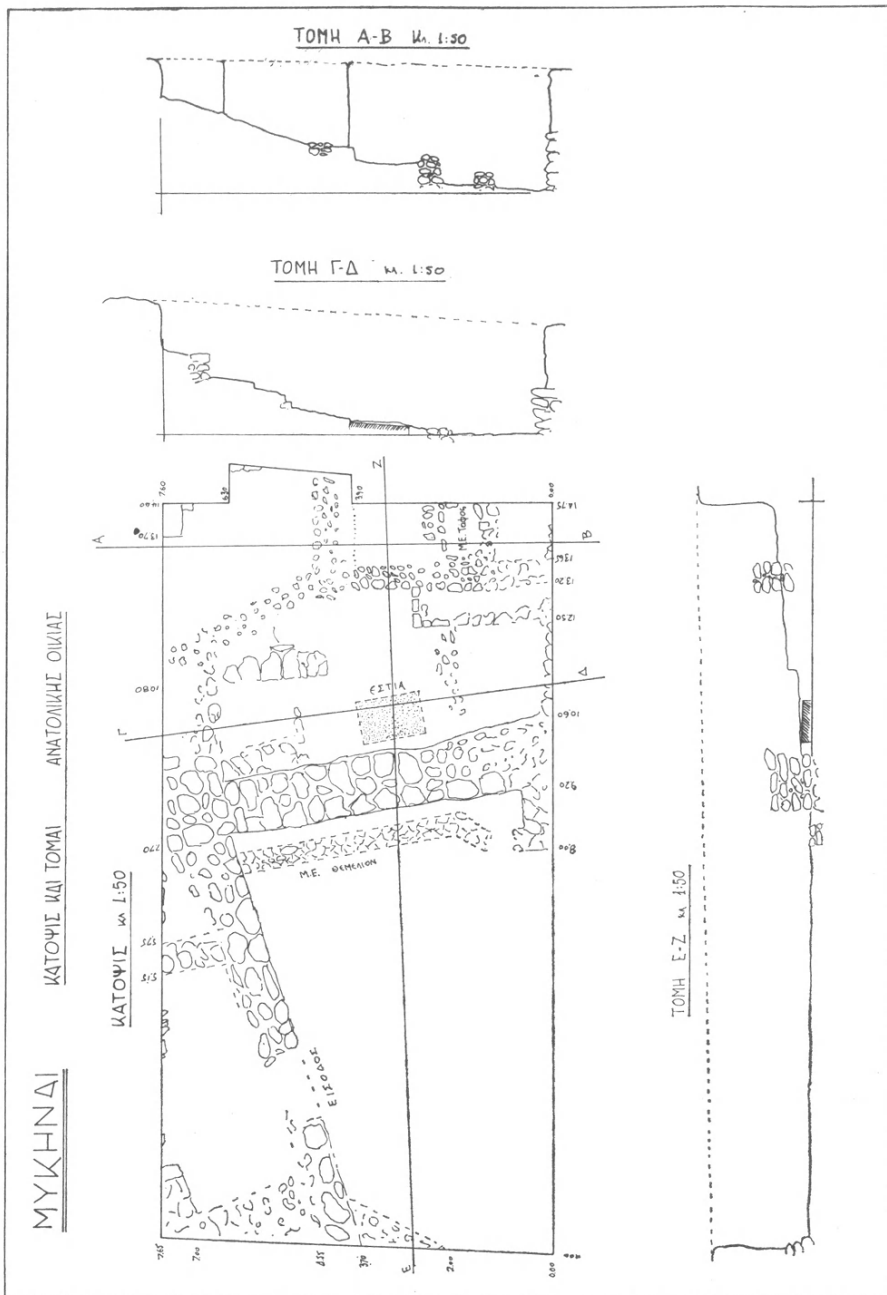
13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

Ἡ παροῦσα ἀνασκαφή ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐνεργηθείσης πέρυσιν ὁμοίας ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδευπόρου καὶ τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν (βλ. Ἔργον 1962, σ. 99 κ.έ.), σκοπὸν δὲ εἶχε ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν διευκρίνησιν τῶν ἀναφανέντων τότε θεμελίων ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν πληρεστέραν μελέτην τῆς διαπιστωθείσης ἔμπροσθεν τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδευπόρου ὁδοῦ. Πρὸς τούτοις ἡ ἀνασκαφή μικροῦ θαλαμοειδοῦς τάφου, οὔτινος ἡ κορυφή τοῦ θαλάμου εἶχε καταπέσει καὶ ὑπέκειτο ὡς ἐκ τούτου εἰς τὸν κίνδυνον τῆς συλήσεως, περιελήφθη εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν. Εἰς τὴν ἀνασκαφήν, ἡ ὁποία ἤρχισε τὴν 7ην Νοεμβρίου καὶ συνεχίσθη ἐπὶ 20 ἡμέρας μὲ 12 κατὰ μέσον ὄρον ἐργάτας, ἔλαβον μέρος ὡς βοηθοί μου αἱ τότε τελειόφοιτοι καὶ ἤδη πτυχιούχοι τῆς Ἀρχαιολογίας Δίδες Ἔ. Ἀλλαμανῆ καὶ Λ. Γρηγοριάδου, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας μου.

Κυριωτέρα ἐπιδιώξεις τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν, ὅπως ἐλέγχθῃ, ἡ διευκρίνησις τῶν θεμελίων, ἅτινα εἶχον ἀναφανῆ εἰς μίαν δοκιμαστικὴν τομὴν ἐνεργηθεῖσαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος περὶ τὰ 20 μ. ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν. Τὰ θεμέλια ταῦτα ὑπεδείκνυν τὴν ὑπαρξίν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐτέρας μυκηναϊκῆς οἰκίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας γειτονικὰς ἐδόθη ἡ ὀνομασία Ἀνατολικὴ Οἰκία. Δὲν εἶναι ὅμως ἀκόμη βέβαιον, ἐὰν τὰ ἀποκαλυφθέντα μέχρι τοῦδε θεμέλια ἀνήκουν εἰς μίαν ἢ εἰς περισσοτέρας οἰκίας, οὔτε δὲ φαίνεται νὰ χρονολογοῦνται ταῦτα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

Τὰ ἀνωτέρω θεμέλια εἶχον ὑποστῇ ὀλικὴν καταστροφὴν. Οἱ καταπεσόντες ἐξ αὐτῶν λίθοι ἦσαν διεσκορπισμένοι εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἐσχημάτιζον πυκνὸν σωρόν, ὥστε νὰ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τεχνητοῦ «μπαζώματος». Ὁ καθαρισμὸς αὐτῶν ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ἀρκούντως δυσχερὴς καὶ ἐπιπονος καὶ μόνον χάρις εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν ἐργατῶν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ ἡ ἐργασία αὕτη χωρὶς ζημίαν τῶν διατηρουμένων εἰσέτι τοίχων. Ὁ πίν. 80 παρέχει ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς ὑπαρχούσης ἐν τῷ χώρῳ καταστάσεως πρὸ τοῦ ὀριστικοῦ καθαρισμοῦ τῶν θεμελίων.

Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν κατακαειμένων λίθων ἡ καὶ ὀλίγον χαμηλότερον ἀνευρίσκοντο ἐνίοτε τεμάχια ἀρχαϊκῶν (;) κεραμίδων μαρτυροῦντα ὅτι ἡ τε-

Εβλ. 1. Κάτοψις καὶ τομαὶ τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκίας.

λική κατάρρευσις τῶν τοίχων ἐπῆλθεν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Κάτωθεν τοῦ σωροῦ ἡκολούθει λεπτὸν κεκαυμένον στρώμα ἀποδεικνύον ὅτι ἡ καταστροφή καὶ τῶν κατὰ τὴν προκειμένην θέσιν κτισμάτων ὠφείλετο, ὅπως καὶ τῶν γειτονικῶν οἰκιῶν, εἰς πυρκαϊάς.

Ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος, διαστάσεων 7.50×15 μ. περίπου (βλ. σχεδιογρ. εἰκ. 1), ἐχωρίζετο δι' ἐνὸς τοίχου βαίνοντος ἐκ Δ. πρὸς Α. εἰς δύο τμήματα, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον (πίν. 81α). Ὁ τοῖχος οὗτος, πλάτους 1.25 μ., εἶναι ἐκτισμένος διὰ μικρῶν λίθων καὶ σώζεται εἰς ὕψος 1 μ. περίπου. Ἡ γραμμὴ του δὲν εἶναι πανταχοῦ ἀπολύτως εὐθεῖα, εἰς δὲ τὸ ΒΔ. ἄκρον αὐτοῦ, ὅπου ὁ τρόπος κατασκευῆς εἶναι σαφῶς διάφορος τοῦ ὑπολοίπου, εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπέστη κάποιαν ἐπισκευήν (πίν. 81β).

Ὁ ἀνωτέρω τοῖχος ἐνοῦται πρὸς Δ. μὲ δύο ἄλλους ἐγκαρσίως πρὸς αὐτὸν βαίνοντας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρὸς Ν. σχηματίζει μετ' αὐτοῦ ὀξεῖαν γωνίαν (βλ. εἰκ. 1 καὶ πίν. 82). Ὁ τελευταῖος στηρίζεται μέχρι τοῦ σωζομένου ὕψους του (1 μ. περίπου) ἐπὶ τοῦ ἐκτεινομένου ὀπισθεν φυσικοῦ βράχου, ἔχει δὲ πᾶχος 0.70 μ. καὶ εἶναι κατεσκευασμένος καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ προηγούμενος. Εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐκ Β. ἀφετηρίας του ἀνοίγεται εἰσοδος μὲ μικρὰν κλίμακα ὁδηγοῦσαν πρὸς τὸν ὑψηλότερον εὐρισκόμενον ὀπίσθιον χώρον (πίν. 83α). Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν φαίνεται διαγραφόμενον ἐν δωματίον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικώτερον. Εἶναι ἐπομένως βέβαιον ὅτι ἔχομεν καὶ εἰς τὸν προκείμενον χώρον μίαν μυκηναϊκὴν οἰκίαν, τῆς IIIB περιόδου ὅπως δεικνύουν τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα, καταστραφεῖσαν μετὰ τῶν ἄλλων γειτονικῶν οἰκιῶν ἐκ πυρκαϊᾶς.

Εἰς ἐλαχίστην πρὸς Ν. ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ βαίνοντος ἐκ Δ. πρὸς Α. ἐνεφανίσθη κάτωθεν τοῦ δαπέδου θεμέλιον ἔχον πᾶχος 0.40 μ., βαῖνον παραλλήλως σχεδὸν πρὸς ἐκεῖνον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 83β). Ἀποτελεῖται ἐκ διπλοῦ στίχου μικρῶν λίθων, ἀκολουθεῖ δὲ εὐθεῖαν πρὸς Α. γραμμὴν μέχρι μήκους 4.20 μ., ὁποῦθεν στρέφει πρὸς ΝΑ. κατ' ἀμβλεῖαν γωνίαν. Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ ὑπολείμματος μεσοελλαδικῆς οἰκίας.

Πρὸς Β. τοῦ ἐκ Δ. πρὸς Α. βαίνοντος τοίχου τὰ ἐμφανισθέντα θεμέλια ὑπῆρξαν περισσότερον ἄσαφῃ. Ὁ χώρος ὠρίζετο καὶ ἐδῶ πρὸς Δ. ὑπὸ ἐνὸς τοίχου, θεμελιωμένου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ κατεσκευασμένου ἐκ μικρῶν λίθων, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ προμνησθὲν μεσοελλαδικὸν θεμέλιον. Εἰς τὴν σύντομον ἐκθεσίν μου τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ Ἔργον τοῦ 1963 χαρακτηρίζω καὶ τὸ θεμέλιον τοῦτο ὡς μεσοελλαδικόν, θεωρῶν ὅτι ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ΜΕ οἰκίας. Δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον ὑπῆρξεν ὀρθὴ ἢ παρατήρησίς μου ἐκείνη. Εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἐκ

τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὸν χώρον τοῦτον θεμελίων, ἅτινα βαίνουνσι παραλλήλως πρὸς τὸν ἐκ Δ. πρὸς Α. τοῖχον, τὸ τελευταῖον πρὸς Β. θεμέλιον εἶναι ἐπίσης μεσοελλαδικόν. Ὅπισθεν ἀκριβῶς αὐτοῦ εὐρέθη τάφος λακκοειδῆς, ὁ ἐντὸς τοῦ ὁποίου νεκρός, ἀνήκων εἰς ὠριμον ἄνδρα, ἔκειτο μὲ συνεπτυγμένα τὰ σκέλη, μὲ τὴν κεφαλὴν τοποθετημένην πρὸς Βορρᾶν καὶ τὸν κορμὸν ἐλαφρῶς κεκλιμένον πρὸς ἀριστερά (πίν. 84α).

Τὰ λοιπὰ ἀποκαλυφθέντα εἰς τὸ τμήμα τοῦτο θεμέλια, ἅτινα κατ' ἐντελῶς συνοπτικὸν τρόπον ἀπεδόθησαν εἰς τὸ σχεδιογράφημα τῆς εἰκ. 1¹, ἀνήκουν εἰς παλαιότερας φάσεις τῆς μυκην. ἐποχῆς καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ΙΙΑ περίοδον, δοθέντος ὅτι πλὴν τῶν σχετικῶν ὀστράκων, ἅτινα μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, καὶ εἰς τὰς παρακειμένας οἰκίας τόσον τοῦ Λαδεμπόρου ὅσον καὶ τὴν Δυτικὴν ὁ χώρος κατείχετο πρότερον ὑπὸ ΥΕ ΙΙΑ κτισμάτων.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τμήματος ἀπεκαλύφθησαν δύο ἐπάλληλα δάπεδα ἐκ πεπατημένης ὠχρολεύκου γῆς, ἐνῶ παραπλεύρως τοῦ μεγάλου τοίχου καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου αὐτοῦ εὐρέθη ἐλαφρῶς ὑψηλότερον δάπεδον (πίν. 84β)², ὀρθογωνίου σχήματος ($1.25 \times 0.80\mu.$), ἀποτελούμενον ἐκ μελανερύθρου γῆς, ἀνήκον ἴσως εἰς ἐστίαν. Ἡ τελευταία αὕτη πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονος πρὸς τὸ χαμηλότερον δάπεδον. Ἀλλ' ἐὰν τὸ δάπεδον τοῦτο, ὅπως καὶ ἡ ἐστία, ἀνήκουν εἰς τὴν διαπιστωθεῖσαν ἐν τῇ θέσει μεσοελλαδικὴν οἰκίαν, ὡς διετύπωσα ἐν τῇ ἐκθέσει μου εἰς τὸ Ἔργον τοῦ 1963, ἢ ἂν ἀνήκουν ἀμφότερα εἰς τὴν καταστραφεῖσαν οἰκίαν τῆς ΥΕ ΙΙΒ ἐποχῆς, δὲν δύναμαι πρὸς τὸ παρὸν νὰ εἴπω μετὰ βεβαιότητος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ὅσον καὶ τὰ ἄλλα, ἅτινα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω, μόνον διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ διαφωτισθῶσιν.

2. Η ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ΤΟΥ ΛΑΔΕΜΠΟΡΟΥ ΟΔΟΣ.

Ὅπως ἀνέφερα καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὁ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου χαρακτηρισμὸς τῶν Μυκηνῶν ὡς πόλεως «*εὐρύθυα γυίας*» δὲν ἐδικαιολογεῖτο ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθεισῶν στενωπῶν μεταξὺ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου καὶ τῆς Οἰκίας τῶν Ἀσπίδων ἢ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου καὶ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἐκτὸς βεβαίως ἐὰν ἠθέλομεν ὑποθέσει ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἴσχυε μόνον διὰ τὴν ἀκρόπολιν καὶ ὄχι καὶ διὰ τὴν κάτω πόλιν. Πρὸς πιστοποίησιν τοῦ πράγματος προέβην ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἡδὴ ἔτους εἰς τὸν συστηματικὸν καθαρισμὸν τοῦ πρὸ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου χώρου, ἐκ τοῦ ὁποίου προέκυψαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα, ἥτοι ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τῆς Οἰκίας

1 Τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο, ὅπως καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2, ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ φίλου ὑπομηχανικοῦ κ. Ἰωάννου Παχούλη.

2 Εἰς τὸν πίν. 84β ἡ ἐστία παρίσταται πρὸ τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ τῆς ἐπιχώσεως

τοῦ Λαδεμπόρου, ἀψιδωτὸν γεωμετρικὸν ἱερὸν κ.ἄ., περὶ ὧν βλ. "Εργον 1962, 104 κέ.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐβεβαιώθη ἀκόμη ὅτι ἔμπροσθεν τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου ἐσχηματίζετο διὰ τῆς ἰσοπεδώσεως τοῦ πρὸ αὐτῆς ἐκτεινομένου βράχου μία εὐρεία ὁδὸς ἔχουσα πλάτος 3.70 μ. (βλ. εἰκ. 2 καὶ πίν. 85α). Ἀλλὰ τὸ ἐρευνηθὲν τότε τμήμα ἦτο μικρὸν καὶ θὰ ἠδύνατο ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ὁδὸς νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς μία μικρὰ πλατεῖα σχηματιζομένη ἔμπροσθεν τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου. Πρὸς πλήρη λοιπὸν ἐξακρίβωσιν τοῦ πράγματος ἐπεξέτεινα ἐφέτος τὴν ἔρευναν καὶ βορειότερον, ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Ἀσπίδων.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης διεπιστώθη ὅτι ἡ ἀνατολικῶς τοῦ γεωμετρικοῦ ἱεροῦ σχηματιζομένη ἀποτομή τοῦ βράχου μετὰ τοῦ προσθέτου ἔμπροσθεν αὐτῆς ἀναλημματικοῦ τοίχου συνεχίζεται πρὸς Β. καὶ πέραν τῶν ὀρίων τοῦ ἱεροῦ τούτου (βλ. εἰκ. 2). Ἐπομένως ἡ τομὴ τοῦ βράχου μετὰ τοῦ ἀναλήμματος δὲν κατεσκευάσθη ἀρχικῶς πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἀναγκαίου χώρου διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ἐγένετο κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὡς μία ἀνδρωτὴ ὁδός, ὁδηγοῦσα πιθανώτατα ἐκ τῆς κάτω πόλεως πρὸς τὴν Πύλῃν τῶν Λεόντων.

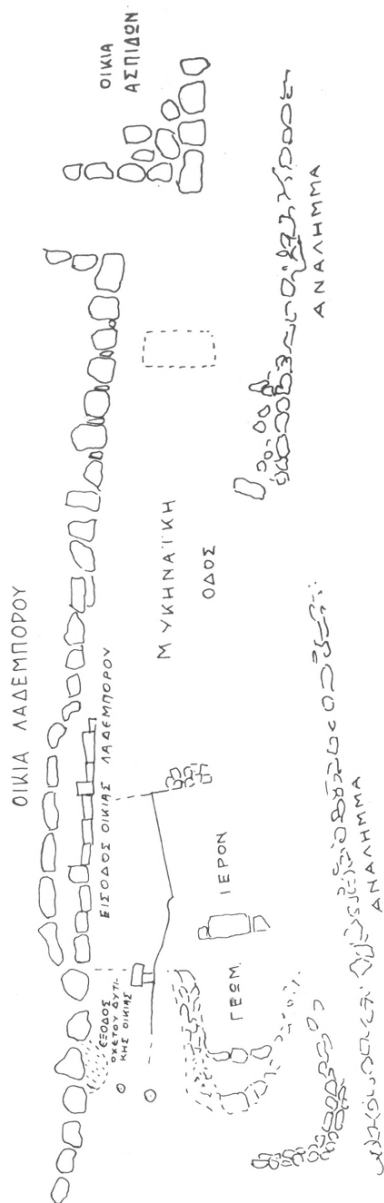
Ἀλλ' ἡ ὁδὸς αὕτη σχηματίζεται πλατυτέρα πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου καὶ στενωτέρα κατὰ τὴν συνέχειάν της πρὸς Β. Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου τῆς εἰρημένης οἰκίας ἐσχηματίζετο μία μικρὰ πλατεῖα. Ὅμοια πλατεῖα ἐσχηματίζετο καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας κατὰ τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευρὰν διὰ τῆς ἐπικαλύψεως τῆς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προϋπαρχούσης μεσοελλαδικῆς οἰκίας (βλ. "Εργον 1961, σ. 159, εἰκ. 159)· καὶ ἐδῶ ἡ πλατεῖα ὑπεραστάζετο δι' ἀναλημματικοῦ τοίχου ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνον τῆς ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου ὁδοῦ. Ὅμοια ἴσως πλατεῖα ἐσχηματίζετο ἐπίσης ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν, ἐφ' ὅσον ἡ εἴσοδος τῆς ἐν λόγῳ Οἰκίας ἔκειτο πρὸς Δ., πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φαίνεται πιθανώτερον μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης· ἄλλως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ νοτίως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τῶν Σφιγγῶν σχηματιζομένου ἐλευθέρου χώρου (βλ. "Εργον ἔ.α.). Ἀποκτῶμεν οὕτω διὰ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων ἐνδιαφέρον τι στοιχεῖον περὶ τῆς ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μυκην. χρόνων, μολονότι ὁ ἀριθμὸς τῶν παραδειγμάτων δὲν εἶναι εἰσέτι ἱκανὸς πρὸς θεμελίωσιν ἀσφαλοῦς συμπεράσματος.

3. ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΗΣ ΤΑΦΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟ ΑΝΩ ΠΗΓΑΔΙ.

Κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ ὑψώματος Γουρουνόσπη-
λιά, κειμένου βορείως τοῦ λόφου Καλκάνι, καὶ εἰς
ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ σημείου, ἐνθα εὐρί-
σκεται τὸ Ἄνω Πηγάδι, ἐπεσημάνθη κατόπιν καταπτώσεως μέρους τῆς

ΜΥΚΗΝΑΙΑΡΧΑΙΑ ΟΔΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΣ ΟΙΚΙΑΣ ΛΑΔΕΜΠΟΡΟΥ

ΚΑΛΩ. 1:100

Εβλ. 2. Ἀρχαία ὁδὸς ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου.

κορυφῆς του θαλαμοειδῆς μυκηναϊκοῦ τάφου, εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὁποίου προέβην πρὸς πρόληψιν διαρπαγῆς του.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου, κατευθύνσεως ἐκ Ν. πρὸς Β., εἶχε μῆκος 2.80 μ. καὶ πλάτος 0.70 μ. εἰς τὴν ἔξοδον καὶ 0.65 μ. πρὸ τοῦ στομίου. Τὸ τελευταῖον εἶχε πᾶχος 0.70 μ. εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ 0.60 μ. εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ ὕψος 1.50 μ. Ἡ κατὰ τὸ στόμιον ξηρολιθία διετηρεῖτο ἀνέπαφος (πίν. 85β καὶ 86α). Ὁ θάλαμος εἶχεν ἡμικυκλικὸν σχῆμα, μήκους 2μ. καὶ πλάτους 2.50μ.· τὸ ὕψος του ἔφθανεν εἰς 1.85 μ.

Τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ θαλάμου οὐδὲν ἔχνος ταφῆς περιελάμβανεν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ εὐρέθησαν ὅστ᾽ αὖτις ἐν ἀταξίᾳ, κυρίως κρανία, ἐκ τῶν ὁποίων κατεμετρήθησαν ἐξ ὁλόκληρα ἢ τεμαχισμένα, καὶ τινα ὅστ᾽ αὖτις ἐκ τῶν ἄκρων (πίν. 86β). Ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁστῶν εὐρέθησαν ἀμοφορίσκος ἀκέραιος, τμήμα κύλικος καὶ τινα ἀκόμῃ τεμάχια ἐξ ἄλλων ἀγγείων.

Ὅπως εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τάφους, ἡ ἀπουσία καὶ ἐδῶ οἰοῦδήποτε ἔχνους ἐνταφιασμοῦ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ θαλάμου δυνατόν νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ τάφου μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ τακτοποίησιν ἢ εἰς τὴν παντελεῖ φθορὰν τοῦ τελευταίως ἐνταφιασθέντος νεκροῦ, ὅστις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀνῆκεν εἰς μικρὸν παιδίον ἢ εἰς ἀσθενῆ γέροντα, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ BLEGEN ἐπὶ ὁμοίων περιπτώσεων εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Προσύμνης. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω ὅτι τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἄποψιν διστάζω νὰ δεχθῶ ἀνεπιφυλάκτως, καθόσον εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν τοῦ θαλάμου πλὴν τῆς ἀπουσίας τοῦ νεκροῦ οὐδὲν ἐπίσης κτέρισμα εὐρέθη.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΥΛΩ.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1963 ἐν Πύλῳ διεξήχθησαν εἰς περιορισμένην κλίμακα, διότι δυστυχῶς αἱ διατυπώσεις τῆς ἀπαλλοτριώσεως Περιστεριᾶς δὲν ἤχθησαν εἰς πέρας ἐγκαίρως, τοῦ πράγματος ὀφειλομένου εἰς ἀνεξήγητον ραθυμίαν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν Κυπαρισσίας. Κατόπιν τούτου αἱ μὲν ἀνασκαφαὶ Περιστεριᾶς-Ἑλληνικοῦ, ἀπαιτοῦσαι πολυμελέστερον ἐπιστημονικὸν προσωπικόν, ἀφέθησαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, διεξήχθη δὲ περιορισμένη ἀνασκαφή 20 περίπου ἡμερῶν εἰς Κουκουνάραν.

Ἡ Κουκουνάρα εἶναι σπουδαῖον Μυκηναϊκὸν κέντρον, τὸ ὅποῖον ἤκμασεν ἀπὸ τῆς πρώϊμου μέχρι τῆς ὑστάτης Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. (Εἶναι ὁ μόνος τόπος, ἔνθα αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδωκαν σκύφον μετὰ κυματοειδοῦς γραμμῆς, τυπικοῦ ρυθμοῦ «Σιταποθήκης», ἐνῶ παντοῦ ἀλλαχοῦ ἡ κεραμεϊκὴ σταματᾷ εἰς τὸν ρυθμὸν 3B) Ὁ σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο διπλοῦς, ἦτοι: πρῶτον νὰ ὑποστηλωθῇ καὶ νὰ ἀνασκαφῇ ὁ μικρὸς θολωτὸς τάφος Ἀκόνας 1. Δεύτερον νὰ ἐρευνηθῶσιν ἐκ νέου τὰ χῶματα τὰ ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 1. Ὁ τάφος οὗτος, ὁ μέγιστος τῆς Κουκουνάρας, ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ σπουδαιότατος πάντων τῶν ἄλλων, ἀνήκων εἰς τὸν τοπικὸν βασιλέα. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν περισωθέντων εὐρημάτων καὶ ἐκ τῆς ἐντατικῆς λατρείας, ἣτις κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους ἤσκειτο ἐντὸς αὐτοῦ. Παραπλεύρως τοῦ τάφου τούτου ἀνεκαλύφθη ἕτερος, μικρότερος καὶ ἀρχαιώτερος, ὁ τάφος Γουβαλάρη 2, ὅστις περιεῖχε καὶ οὗτος τὰ λείψανα σημαντικῶν εὐρημάτων (κυρίως ἄνω τῶν 50 χαυλιοδόντων κάπρου ἀνηκόντων εἰς κράνος) καὶ ἀξιόλογον κεραμεϊκὴν. Δυστυχῶς συνέβη σοβαρὸν ἀτύχημα ἐν τῷ Μουσείῳ Πύλου, διότι, διὰ λόγους ἀσχολιάστους ὁ συγκολλητὴς κ. Ἀργύρης Μαρίνης, ὅστις ἐκαθάριζε καὶ συνεκόλλα τὰ ἀγγεῖα κατὰ τάφους, διετάχθη ἀποτόμως ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσίας νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Μουσεῖον. Ἀκολούθως, λόγῳ ἀνακατατάξεως τοῦ Μουσείου, τὰ ἀγγεῖα, προτοῦ ἀκόμη συγκολληθῶσι πλήρως καὶ καταγραφῶσι, μετεκινήθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ἀνεμείχθησαν μεταξὺ τῶν, ἐκτεθέντα εἰκῇ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν προθηκῶν ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἀποσταλέντος Ἐπιμελητοῦ, χωρὶς οὗτος νὰ ζητήσῃ ἄδειαν ἢ τοῦλάχιστον ὁδηγίαν τοῦ ὑπευθύνου ἀνασκαφῆς. Ἐκτοτε ἡ συστηματικὴ προσπάθειά μου, τῇ βοήθειά καὶ τῶν ἡμερολογίων καὶ τῆς μνήμης τοῦ ἀνασκαφῆς, κατῴρθωσεν τὸν ἀσφαλῆ χωρισμὸν μεταξὺ τῶν δύο τάφων πάντων μὲν τῶν μικρῶν εὐρημάτων, ἀρκετῶν δὲ καὶ ἐκ τῶν κυριωτέρων ἀγγείων. Δυστυχῶς δεκάδες τῶν ἀνασυσταθέντων μικρῶν ἀγγείων ὑπέστησαν ἀνεπανόρθωτον σύγχυσιν καὶ δὲν θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ μετὰ βεβαιότητος διανομὴ αὐτῶν μεταξὺ τῶν τάφων Γουβαλάρη 1 καὶ 2.

Ἐσκέφθην ὡς ἐκ τούτου, νὰ κοσκινίσω ἐφέτος (διὰ τρίτην φορὰν) τὰ χρώματα ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 1, ὅστις εἶχεν ἀνασκαφῇ τῷ 1959. Ἄν τυχὸν ἀνευρίσκοντο νέα ὅστρακα, ἀποδεικνύμενα ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ὠρισμένα ἀγγεῖα, τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ταυτίζονται ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν τάφον 1. Ἐπὶ πλέον ἀγγεῖά τινα, ὡς οἱ κρατῆρες καὶ ἡ πρόχους τῶν πτηνῶν ἢ ἡ Λακωνίζουσα κυλινδρική πυξίς τῶν λεόντων, εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων τόσον σπουδαία, ὥστε ἡ τυχὸν εὔρεσις νέων ὀστράκων ἀνηκόντων εἰς ταῦτα θὰ ἀπεξημίωνε διὰ τὴν δαπάνην καὶ τὸν κόπον.

Ἡ ἔρευνα δύνатаи νὰ θεωρηθῇ ἐπιτυχοῦσα, ἂν καὶ πολὺ ὀλίγα ὅστρακα ἀνευρέθησαν, οὐδὲν δ' ἐξ αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὰ ἀξιόλογα ἀγγεῖα. Τρία ὅμως ὅστρακα ἀπεδείχθη ἤδη ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ἰσάριθμα ἀγγεῖα, ὧν οὕτως ἐπετεύχθη ἡ κατανομή εἰς τὸν τάφον Γουβαλάρη 1. Ἐπὶ πλέον ἀνευρέθη ὠραιότατη φακοειδὴς γλυπτὴ λίθος ἐκ λευκοῦ χαλκηδονίου (πίν. 89α). Ἡ ὀπισθία αὐτῆς ἐπιφάνεια ἔχει ἀπορραγῇ ἀρχαῖόνθεν, παρασύρασα καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἐμπροσθίας. (Διὰ τοῦτο καὶ διέφυγε τὴν προσοχήν μας κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἀνασκαφήν, διότι δίδει τὴν ἐντύπωσιν κοινοῦ χάλικος.) Ἡ παράστασις ὅμως διατηρεῖται πρακτικῶς ἀκεραία, ἀνερχομένων οὕτω νῦν τῶν ἐκ τοῦ τάφου σφραγίδων εἰς ἑπτὰ, ὧν μία χρυσόδετος. Φωτογράφησις καὶ ἐπεξεργασία τῶν εὑρημάτων Κουκουνάρας ἐκ προηγουμένων ἐτῶν ἐγένετο ἀρκετὴ κατὰ τὸ 1963, διότι παρεσχέθησαν αἱ σχετικαὶ εὐκολίαι. Τὰς κυρίας γραμμὰς τῆς ἐργασίας ταύτης θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω, ἀφοῦ προηγουμένως ἐκτεθῇ ἡ γενομένη ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου 1 Ἀκόνας.

Ὁ τάφος οὗτος, ἔκδηλος ἐντὸς τῶν ἀγρῶν διότι διετηρεῖτο ὁ τύμβος αὐτοῦ μέχρι τριῶν μέτρων ὕψους, δὲν ἀνεσκάφη ἅμα τῇ ἀνακαλύψει του, διότι οἱ τοῖχοι τῆς θόλου ἐκρέμαντο ἀπειλητικοί (Ἔργον κλπ. 1959, σ. 123 καὶ εἰκ. 131). Ἐφέτος ἡ Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων ἐπὶ τῇ αἰτήσει μου ἀπέστειλε τὸν κ. Χ. Σφακιανάκην, ὅστις λίαν ἐπιδεξίως ὑπεστήλανε τὴν θόλον σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἀνασκαφῆς (πίν. 87α). Οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου, οὗτινος τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἑξῆς: Δρόμος δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν ὑπῆρχε, πάντως θὰ ἦτο ὑποτυπώδης. Ὁ θάλαμος εἶναι προσιτὸς διὰ στομίου, τοῦ ὁποίου τὰ τοιχώματα συγκλίνουν (πίν. 87β) ἐμφανῶς πρὸς τὰ ἄνω, γεγονόςς ὅπερ πρέπει νὰ θεωρηθῇ δεῖγμα μεταγενεστέρως ἡλικίας τοῦ τάφου. Πράγματι δὲ οἱ δύο τάφοι τῆς Ἀκόνας (περὶ τοῦ τάφου 2 ὅρα Ἔργον κλπ. 1959, σ. 123-125) ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρονολογικῶς τελευταίους τῆς Κουκουνάρας, μετὰ τὸ 1400 π.Χ. Τὸ βάθος τοῦ στομίου μετρεῖ 2.40 μ. καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος μέχρις 1.95 μ., ὅπερ πρέπει νὰ ἦτο καὶ τὸ ἀρχικόν. Ἀνώφλιον δὲν ὑπάρχει, διότι κατέστρεψε τοῦτο ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ, χωρὶς νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τάφου. Κατὰ τὴν βεβαίωσίν του (ἀκριβῆς προφανῶς) ὁ τάφος ἔφερε δύο ἀνώφλια. Εἰς τὴν πρόσοψιν τὸ πλάτος τοῦ στομίου

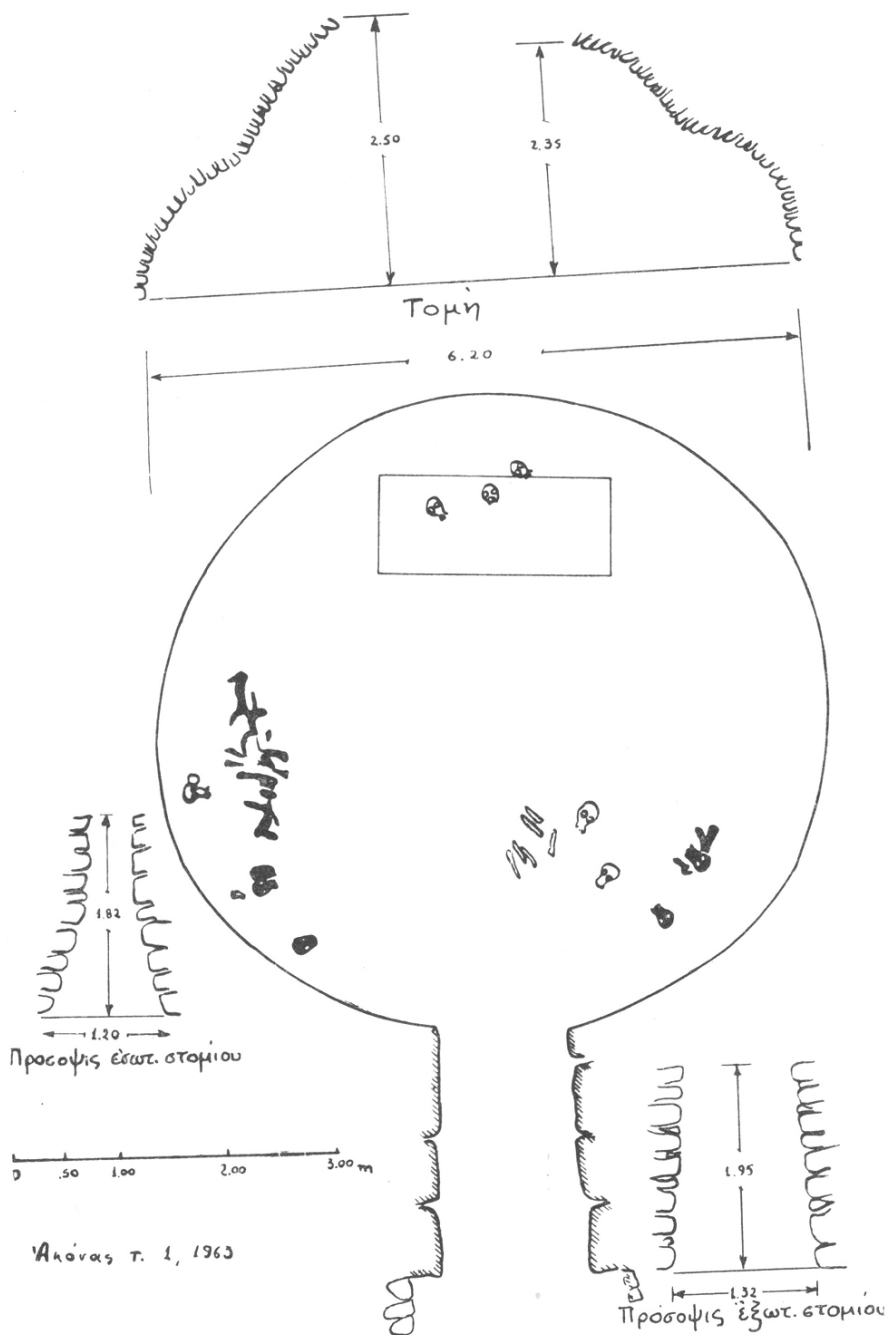
εἶναι 1.32 κάτω καὶ 1 μ. ἄνω. Ἐσωτερικῶς τὸ στόμιον ἔχει παραμορφωθῆ λόγῳ μετακινήσεως τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Κάτω εἶναι 1.20 μ. εὐρύ, ἐνῶ ἄνω μόλις φθάνει τὰ 66 ἐκ. (ὄρα σχέδ. εἰκ. 1).

Ἡ θόλος ἔχει διάμετρον 6.20 μ., οἱ τοῖχοι διατηροῦνται μέχρις ὕψους 2.50 μ., ἡ δὲ ἐνδοκλισίς εἶναι ἀνώμαλος λόγῳ παραμορφώσεως τῶν τοιχωμάτων (σχέδ. εἰκ. 1). Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου, ἥτις βλέπει πρὸς Ν., ἡνοίχθη λάκκος ὀρθογώνιος σύρριζα πρὸς τὸν τοῖχον τῆς θόλου. Ἐχει μῆκος 2.20, πλάτος 0.90 καὶ βάθος 0.95 μ. Προωρίζετο πρὸς ταφήν τοῦ κυρίου ἢ κυρίων μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' ἡ ἀνόρυξις τοῦ λάκκου τοῦτου ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τοῦ τάφου, οὗ ἡ θόλος εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο ὑπεχώρησε πρώτη, ὡς ἡδυνάτο τις νὰ συμπεράνῃ καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου. Ὁ λάκκος ἦτο κενὸς ὀστέων, ὧν μόνον ἔχνη εὐρέθησαν. Εἰς τὴν ἐπίχλωσιν αὐτοῦ ἀνευρέθη ἐνδιαφέρουσα φακοειδὴς σφραγὶς ἐκ πρασινωποῦ χαλκηδονίου παριστῶσα νεανικὴν μορφήν πηδῶσαν ἐπὶ σεσαγμένου αἰγάγρου (πίν. 89β). Εἰς τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου ἀνευρέθη χαλκοῦν γλωσσοειδὲς μαχαίριον μήκους 0.185 (πίν. 89γ).

Ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, ἦτοι εἰς τὸ δυτ. μέρος τῆς θόλου καὶ εἰς ὕψος 70-80 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου εὐρέθη ὁ σκελετὸς ἡμισείας ἐλάφου (πίν. 88α), διότι μόνον τὸ ἥμισυ τῶν ὀστέων, δύο ὅπλα καὶ ἐν κέρας ὑπῆρχον ἄθικτα κατὰ χώραν, καλύπτοντα χῶρον μήκους 1.60 μ. Ἐπρόκειτο περὶ μεγαλοπρεποῦς ζώου, διότι τὸ κέρας εἶχε μῆκος 0.90 μ. (πίν. 88α) καὶ τὰ μνηριαῖα ὀστᾶ ἦσαν παχύτατα. Τὸ ἐκλεκτὸν θήραμα φαίνεται ὅτι διενεμήθη μεταξὺ δύο τάφων, ὁ δ' ἔλαφος οὗτος δεικνύει τὸν πλοῦτον τοῦ θηράματος κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς Δυτ. Πελοποννήσου, ἥτις παρέμεινε θηραματοβριθὴς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πausaniou. Παρὰ τὸ Ν. ἄκρον τοῦ ἐλάφου ἀνευρέθη μικρὰ Ὑστερογεωμετρικὴ πρόχους σχεδὸν ἄθικτος, ὀλίγον δὲ περαιτέρω ἔκειντο ὁμοῦ τὰ τεμάχια ἐτέρου ἀγγείου τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἅτινα ἀπῆρτισαν τὸ ἥμισυ περίπου διώτου ἀβαθοῦς σκύφου (πίν. 90). Ἡ θυσία τοῦ ἐλάφου καὶ ἡ τελευταία ἐπίσκεψις τοῦ τάφου χρονολογοῦνται οὕτω εἰς τοὺς περὶ τὸ 700 π.Χ. χρόνους.

Δύο εἰσέτι μικρὰ ὕστερομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ εὐρέθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου. Τὸ ἐν εἶναι κύαθος (ἐνίοτε καὶ λύχνος) καὶ τὸ ἄλλο μικρὸν κυλινδρικὸν ποτήριον (πίν. 91). Ἀνευρέθησαν εἰσέτι μέτριος ἀριθμὸς ὀστράκων, πάντων ὕστερομυκηναϊκῶν καὶ συνήθως ἀγράφων, ἐξ ὧν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀπαρτισθῶσιν ὀλίγα μικρὰ ἀγγεῖα.

Ἡδη εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐλάφου, ἦτοι 80 ἐκ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ἔκειντο πέντε τοῦλάχιστον κρανία, πάντα εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου. Εἰς ὕψος 50 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἡ καὶ ὀλιγώτερον περισυνελέγησαν ἕτερα ὀκτὼ κρανία, ὧν τὰ τρία ὑπὲρ τὸν λάκκον. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν παιδικὰ, τὰ δὲ κείμενα ἰδίως παρὰ τὸν ἔλαφον ἦσαν ἰσχυρότατα κεκαυμένα. Ἀλλων ὀστέων ἐλάχιστα ἔχνη

Εικόνα 1. Αχόνας τ. 1, κάτοψις και τομή.

ὑπῆρχον. Ζωικά ὅμως ὅστ᾽, πλὴν τῶν τοῦ ἐλάφου, συνελέγησαν καὶ ἄλλα, ἰδίως αἰγοπροβάτων.

Ἡ καῦσις τῶν κρανίων πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς συμβᾶσα κατὰ τὰς ἐν- τὸς τοῦ τάφου γενομένης θυσίας καὶ ἴσως καὶ καθαρισμούς. Τὰ ἔχνη τῆς πυρᾶς ἐξετείνοντο πανταχοῦ τοῦ τάφου, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου. Κυ- ρίως ὅμως ἐντατικά εὐρέθησαν εἰς τὸ Δυτ. ἡμισυ τῆς θόλου, παρὰ τὸν ἔλαφον, ἀλλ' εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον. Δύο παχέα στρώματα τέφρας ὑπῆρχον ἐκεῖ, ὧν τὸ κατώτατον εὐθὺς ὑπὲρ τὸ δάπεδον τῆς θόλου. Τὰ δύο στρώματα τέφρας ἐχώριζε λεπτὸν στρῶμα γῆς ἰσχυρότατα κεκαυμένης καὶ ἐρυθρωπῆς (πίν. 88β).

Πάντα τὰ εὐρεθέντα κρανία καὶ λείψανα ἀνθρωπίνων ὀστέων ἦσαν Μυκηναϊ- κά. Οὐδεμία ἔνδειξις μεταγενεστέρας ταφῆς προέκυψεν, ὁ δὲ τάφος ἐσυχνά- ζετο μόνον πρὸς προσφορὰν θυσιῶν. Ἐφόσον τινὰ τῶν κρανίων εὐρέθησαν εἰς ὕψος 80 ἐκ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ὀφείλεται εἰς τοὺς μεταγε- νεστέρους ἐπισκέπτας τοὺς προσενεγκόντας τὰς θυσίας. Πιθανώτατα πρόκει- ται περὶ οἰκογενείας ἢ οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπίστευον ὅτι ὁ τάφος ἀνῆκεν εἰς προγόνους τῶν.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΚ ΠΡΟΗΓΟΥ-
ΜΕΝΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ.

Αἱ ἐπὶ τέλους παρασχεθεῖσαι κατὰ τὸ 1963 εὐκολίαι ἐργασίας ἐν τῷ μουσεῖῳ Πύλου ἐπέτρεψαν τὴν με- λέτην τῶν εὐρημάτων Κουκουναράς ἐκ τῶν προγενε- στέρων ἀνασκαφῶν. Διὰ πρώτην φορὰν κατέστη δυνατόν νὰ ληφθῶσιν ἀπο- τυπώματα τῶν σφραγίδων ἐπὶ γύψου (πίν. 92). Αὗται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1) Πεπιεσμένος κύλινδρος ἐξ ἀμεθύστου. Δύο πολεμισταὶ χιαστί, γυμνοὶ τὰ ἄνω σώματα, προφανῶς ὅμως φέροντες κράνη, μονομαχοῦσι διὰ τεσσάρων ξιφῶν. Οἱ σφαιρικοὶ μύκητες τῶν λαβῶν εἶναι ἐμφανεῖς. Τὰ ἐν τῷ μέσῳ διασταυρούμενα ξίφη εἶναι βραχύτερα, αἱ "παρὰξιδες" τῶν μετὰ τὸ 1500 Μυκηναίων πολεμιστῶν. Ἔργασία τῆς Μυκ. III A-B ἐποχῆς. Γουβαλάρη τά- φος 1.

2) Πεπιεσμένος κύλινδρος ἐξ ἐρυθρωποῦ ἰάσπιδος. Πτερωτὸς γρύψ πρὸς ἀριστ. (νοοῦνται πάντοτε τὰ ἀποτυπώματα, ἵνα ἡ περιγραφὴ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἐνταῦθα παρεχομένης εἰκόνας) κρατῶν εἰς τὸ ράμφος ἔλαφον. Λεπτὴ ἐργασία τῆς Μυκ. I-II ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 1.

3) Πεπιεσμένος κύλινδρος ἐκ σαρδώνυχος. Ἐλαφος πρὸς δεξιὰ, γονατί- ζων καὶ τετρωμένος ὑπὸ βέλους εἰς τὸ πλευρόν. Μυκ. II ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 1.

4) Πεπιεσμένη ἄτρακτος* (κοινῶς ἀμυγδαλόσχημος) ἐξ ἡλιοτροπίου ἢ ἀναλόγου λίθου. Βοῦς πρὸς δεξιὰ ὀδυνηρῶς μυκώμενος. Ὑπὸ τὴν κοιλίαν αὐ- τοῦ βέλος. Μυκ. II ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 1.

5) Πεπιεσμένη ἄτρακτος ἐκ σαρδίου. Τετράφυλλον ἐκ κόκκων κριθῆς, δύο πρόσθετοι κόκκοι καὶ δύο στάχυς. Μυκ. II-III ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 1.

6) Χρυσόδετος σφραγὶς ἐκ φαιοῦ πορώδους λίθου, ἴσως εὐτελοῦς ποιότητος λαζουρίτου. Τέσσαρες δελφῖνες περὶ κοινὸν κέντρον ἐν σχήματι πυροστροφίλου. Μυκ. III A - B ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 1.

7) Φακοειδὴς σφραγὶς ἐκ λευκοῦ φλεβωτοῦ χαλκηδονίου. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ ἔχει ἀπορραγῇ ἀσφαλῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ πυρὸς τῶν θυσιῶν, παρασύρασα καὶ μικρὰ τμήματα τῆς ἐμπροσθίας περιφερείας. Δύο αἵγαγροι τρέχοντες πρὸς δεξιὰ. Ἀρίστη ἐργασία τῆς Μυκ. I ἐποχῆς. Πιθανῶς εἰσῆχθη ἐκ Κρήτης, ἔνθα ὑπάρχει ὁ αἵγαγρος. Γουβαλάρη τάφος 1 (εὐρέθη τῷ 1963, πίν. 89α).

8) Πεπιεσμένη ἄτρακτος ἐξ ἀμεθύστου. Βοῦς πρὸς δεξ., ὑψὼν ἐπωδύνως τὴν κεφαλὴν καὶ μυκώμενος, διότι βέλος καὶ ἀκόντιον ἔχουν ἐμπαγῇ εἰς τὴν λαγόναν αὐτοῦ. Μυκ. II ἐποχῆς. Γουβαλάρη τάφος 2.

9) Μικρὰ φακοειδὴς σφραγὶς ἐκ πρασινωποῦ χαλκηδονίου. Αἵγαγρος πρὸς ἀριστ. ἐφ' οὗ πηδᾷ νεανικὴ μορφή. Ἐπειδὴ τὸ ζῶον εἶναι σεσαγμένον, πρόκειται οὐχὶ περὶ κυνηγετικῆς, ἀλλ' ἴσως θρησκευτικῆς ἢ καὶ μυθολογικῆς σκηνῆς. Ἐργασία Μυκ. III A - B ἐποχῆς. Ἀκόντας τάφος 2, πίν. 89β.

Αἱ εὐρεθεῖσαι ἄνευ γλυφῶν λίθοι ὡς καὶ αἱ ψῆφοι περιδεραιῶν ἐκ διαφόρων ὕλικῶν δὲν ἀναφέρονται λεπτομερῶς ἐνταῦθα. Μνημονευτέα μόνον εἶναι περίεργος ἀπόπειρα, ὅπως κατασκευασθῇ μία φακοειδὴς ψῆφος ἐκ τεχνητοῦ πολυτίμου λίθου, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Τὸ βασικὸν ὕλικόν εἶναι μᾶζα ἢ πηλὸς ἐρυθρὸς, σύρματα δ' ἀργυρᾷ ἐγκατεσπαρμένα ἐντὸς τῆς μάζης μιμοῦνται τὰς φλεβώσεις τοῦ σαρδάνυχος (πίν. 92,θ).

Ἐκ τῶν ἀγγείων (τινὰ ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐμνημονεύθησαν καὶ ἀπεικονίσθησαν ἤδη, Ἔργον κλπ. 1960, σ. 146 - 8) θὰ μνημονεύσωμεν ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα τὴν ὁμάδα τῶν φερόντων πτηνᾶ. Πρόκειται περὶ δύο κρατῆρων καὶ μιᾶς πρόχου (ἥτις μνημονεύεται ἤδη, Ἔργον 1960, σ. 147, εἰκ. 159 δι' ὀλίγων λέξεων). Ὀλόκληρος ἡ ὁμάς εἶναι πρῶιμος (Μυκ. III A) καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἴσως καὶ τεχνίτου. Ἡ σπουδαιότης τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι πολλαπλῇ: Ἀφ' ἑνὸς μὲν συνάπτονται πρὸς παλαιότεραν παράδοσιν, φθάνουσιν μέχρι τῆς ME περιόδου (πβ. τὰ πτηνὰ ἐπὶ Μηλιακῶν ἀγγείων EVANS, Palace κλπ. I, 589, εἰκ. 405 καὶ 557, εἰκ. 404 καὶ ἐπὶ ἀγγείων ἐκ τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν). Ἀφ' ἑτέρου ὅμως παρουσιάζουσιν ἐκδηλον συγγένειαν πρὸς τὰ πτηνὰ ἐπὶ τῆς περιφύμου σειρᾶς τῶν Κυπρομυκηναϊκῶν κρατῆρων (κυρίως ὅρα ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΝ, AJA 62, 1958, σ. 383 ἐξ. καὶ 64, 1960, σ. 278 ἐξ.). Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως σπουδαῖον, διότι οὕτω τῶν κρατῆρων τούτων τῆς Κύπρου ἢ καταγωγὴ παρουσιάζεται νῦν πιθα-

νώτερον Ἑλλαδικῇ καὶ δὴ ἐκ μιᾶς περιοχῆς, ἥτις καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ὑπετέθη ὡς ἀποικίσασα τὴν Κύπρον (Πρακτικά Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 36, 1961, σ. 5 ἐξ.).

Τὰ θέματα τῶν παραστάσεων, ὧν ἡ ἀνάπτυξις εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ πίνακος 93 εἶναι τὰ ἐξῆς: Ὁ πρῶτος κρατῆρ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς παρουσιάζει συνεχῇ σπεῖραν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ζωφόρον εἰκονίζουσιν δύο δολιχόχειρα πτηνὰ, ἓνα ἰχθύν, ἓνα τροχόν καὶ μίαν διπλὴν σπεῖραν εἰς συμπύκνωσιν ἐνθυμίζουσιν τὸν ὁμώνυμον ρυθμόν (close style). Τὸ πρῶτον μάλιστα πτηνὸν φέρει καὶ νεοσσόν, νοούμενον πιθανῶς ἐπὶ τῆς ράχεως, ὡς συμβαίνει ἐπὶ ἐλεφαντίνης πόρπης εὐρεθείσης τελευταίως ἐν Κνωσῶ (πίν. 93α).

Ὁ δεύτερος κρατῆρ, κολοβὸς τὸν πόδα, φέρει ζωφόρους πτηνῶν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν. Ἡ μία φέρει δύο πτηνὰ μετὰ σώματος ἐπιμήκους, ἀπαρτιζομένου ἐκ δύο σφαιροειδῶν μερῶν (πίν. 93β). Ἡ ἐτέρα καὶ κυρία φέρει δύο ἐπιμήκη ὡσαύτως πτηνὰ εἰκονιζόμενα ἐν πτήσει (πτέρυγες ἐν ὑποτυπῶδει παραστάσει) καὶ κρατοῦντα εἰς τὰ ράμφη ἀνὰ ἐν περίεργον ἀντικείμενον, ὅπερ δύναται νὰ εἶναι ἔριον ἢ ρίζα ἢ κλάδος φυτοῦ. Ἐνῶ τὰ σώματα τῶν πτηνῶν εἰς τὸν πρῶτον κρατῆρα πληροῦνται ὑπὸ στοιχείων τῆς χλωρίδος, ἐνταῦθα ὁ τεχνίτης ἐφήρμοσεν ἀρχιτεκτονικὰ θέματα (τρίγλυφον καὶ ἡμιρόδακτες) (πίν. 93γ).

Τὸ τρίτον ἄγγεῖον, σφαιρικὴ πρόχους ραμφόστομος, φέρει δι' ἐρυθρωποῦ ἐξιτήλου χρώματος ἐπὶ τῶν ὤμων τρία πτηνὰ. Τὰ δύο πρῶτα διατηροῦνται καλῶς, ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ πρῶτον φέρει κατὰ τὸ σῶμα τέσσαρα ὠοειδῆ ἀντικείμενα, πιθανῶς θέλοντα νὰ δηλώσωσι πραγματικὰ ὠά (θῆλυ ἀμφισβητούμενον ὑπὸ δύο ἀρρένων;) (πίν. 93δ).

Ὁ πειρασμὸς νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν μυθολογικὴν σημασίαν εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας εἶναι μέγας. Τὴν Μυκηναϊκὴν μυθολογίαν ἀνεζήτησαν ἡδὴ ἐπὶ τῶν διατηρουμένων παραστάσεων ὁ NILSSON, ἡ VERMEULE, ὁ SCHAEFFER, ἡ BANTI, ὁ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ καὶ ἄλλοι ἀκόμη. Ὁ τελευταῖος εἰδικώτερον ἀναζητεῖ μετὰ καλῶν ἐπιχειρημάτων μυθολογικὴν ἔννοιαν καὶ ὡς πρὸς τὰ πτηνὰ τῶν Κυπρομυκηναϊκῶν κρατῆρων (AJA 62, 1958, σ. 384). Ὁ γέρανός καὶ ἡ στρουθοκάμηλος ἔχουσι τὰ περιγράμματα καὶ τοὺς μακροὺς λαιμοὺς τῶν πτηνολογικῶν συνθέσεων ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀγγείων. Τοὺς νεοσσούς ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτῶν συνηθίζουν νὰ φέρωσιν οἱ κύκνοι. Φαίνεται λίαν πιθανὴ μία μυθολογικὴ ἢ μᾶλλον λαογραφικὴ ἀπήχησις παραμυθίων, βασιζομένων ἐπὶ ἱστορικῶν γεγονότων. Τὰ ὠά τῶν στρουθοκαμήλων ἦσαν περιζήτητα δῶρα διὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς πρὸνχοντας τῆς Κίνας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ κόσμου. Ἡ συλλογὴ τούτων συνεδέετο πρὸς σημαντικὸν κίνδυνον διὰ τὴν ἐπιθετικότητά τοῦ ἄρρενος, δυναμένου νὰ φονεύσῃ καὶ ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν παραστάσεις λαογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος ὡς ἡ παροῦσα ἢ ἡ τοῦ πελωρίου πτηνοῦ, ὅπερ ἐπὶ Κυπρομυκηναϊκοῦ κρατῆρος

καταδιώκει δύο μορφὰς φευγούσας ἐφ' ἄρματος (AJA 62, 1958, πίν. 98, 1). Τὰ κάρφη τὰ φερόμενα εἰς τὰ ράμφη τῶν γιγαντιαίων πτηνῶν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου κρατῆρος δυνατὸν νὰ προϋποθέτουν ἀνάλογον παραμύθιον, ἔνθα θαυματουργοὶ ρίζαι ὡς τὸ μῶλυ ἢ ἀρωματικαὶ βοτάναι ὡς ἡ κασσία καὶ τὸ κινάμωμον ἐπιστεύοντο ἀνιχνεύμεναι ὑπὸ ὀρνέων. Εἰς τοὺς Ἀνατολικοὺς μύθους τοῦ Σεβὰχ Θαλασσινοῦ τὰ ὄρνεα ἀνακαλύπτουν καὶ μεταφέρουν εἰς τὰς φωλεὰς των πολυτίμους λίθους, τὰ αὐτὰ δ' ἐπαναλαμβάνει ὁ Μάρκο Πόλο. Τὰ παραμύθια ταῦτα ἦσαν κοινὴ περιουσία τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χρυσοῦ τῶν Ἀριμασπῶν, τὸν ὁποῖον οὔτοι ἀφήρουν κινδυνεύοντες ὑπὸ τῶν γρυπῶν. Ὁ λιβανωτὸς συνελέγετο διὰ σημαντικῶν κινδύνων λόγῳ πτερωτῶν καὶ ἀλκίμων θηρίων ὁμοίων πρὸς νυκτερίδας. Τὸ δὲ κινάμωμον, ὅπερ ἄγνωστον ποῦ ἐφύετο, ἐκομίζετο ὑπὸ μεγάλων ὀρνίθων εἰς τὰς φωλεὰς των, ὅπθεν τὸ ἐξήρπαζον οἱ Ἀραβες (Ἡρόδ. III 111).

Τοιοῦτου εἴδους θρύλοι καὶ παραμύθια πρέπει νὰ ὑπῆρχον καὶ ἀνὰ τὸν Κρητομυκηναϊκὸν κόσμον. Τὰ παρόντα ἀγγεῖα, διατηροῦντα ἀπηχήσεις τῶν λαογραφικῶν τούτων στοιχείων, εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κατὰ τοῦτο πολύτιμα καὶ ἄξια εἰδικῆς μελέτης.

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

Ἡ ἐφετινὴ εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην γενομένη, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη εἰς δύο σημεῖα τοῦ τετραστέφου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς»: α) εἰς τὴν βόρειον αὐτοῦ στοᾶν καὶ β) εἰς τὰ νοτίως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

1. ΒΟΡΕΙΟΣ ΣΤΟΑ. Τῆς βορείου στοᾶς ἀπεκαλύφθη ἐφέτος τμήμα μήκους 18 περίπου μέτρων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς ΒΑ. πρὸς τὸ θέατρον γωνίας μέχρι καὶ πέραν τῆς μικρᾶς ἐπικαμποῦς κλίμακος (εἰκ. 1, Σ, Π), ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὸ ἄνω ἄνδρῶν, ἥτοι τοῦ Σεβαστείου. Τῆς στοᾶς εὐρέθησαν κατὰ χώραν τρία περαιτέρω στρογγύλα λίθινα βάθρα κίονων εἰς τὰς κανονικὰς ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα ἀποστάσεις τῶν 4.80 μ. Ἐκ τούτων τὸ δεύτερον ἀπὸ τῆς γωνίας διατηρεῖ, ὡς καὶ τὸ πέρυσιν ἀποκαλυφθὲν γωνιαῖον, τὴν ἐπ' αὐτοῦ πωρινὴν ἰωνικὴν βάσιν μετὰ τοῦ συμφυοῦς τμήματος τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος (πίν. 94α). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς στοᾶς εὐρέθησαν πλείονα τεμάχια κανονικῶν λίθων, χρησιμοπονηθέντων πρὸς σχηματισμὸν εἰδους κλίμακος μεταγενεστέρων χρόνων, ἥτις, σχεδιασθεῖσα καὶ φωτογραφηθεῖσα, διελύθη ὡς κακότεχνος καὶ τελειῶς ἀνοργάνως ἐντὸς τῆς στοᾶς τοποθετημένη.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς στοᾶς ἀπέδωκε καὶ τὰ κάτωθι κινητὰ ἀρχαῖα: α) Τὸ ἀριστερὸν τμήμα μεγάλης, καλῆς τέχνης, γυναικείας μαρμαρίνης κεφαλῆς (πίν. 94β), διασῶζον τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν ἀρμονικὴν κυματιστὴν κόμην. β) Τεμάχιον κολοβῆς μεταγενεστέρας ἐπιγραφῆς διασῶζον τὰ γράμματα

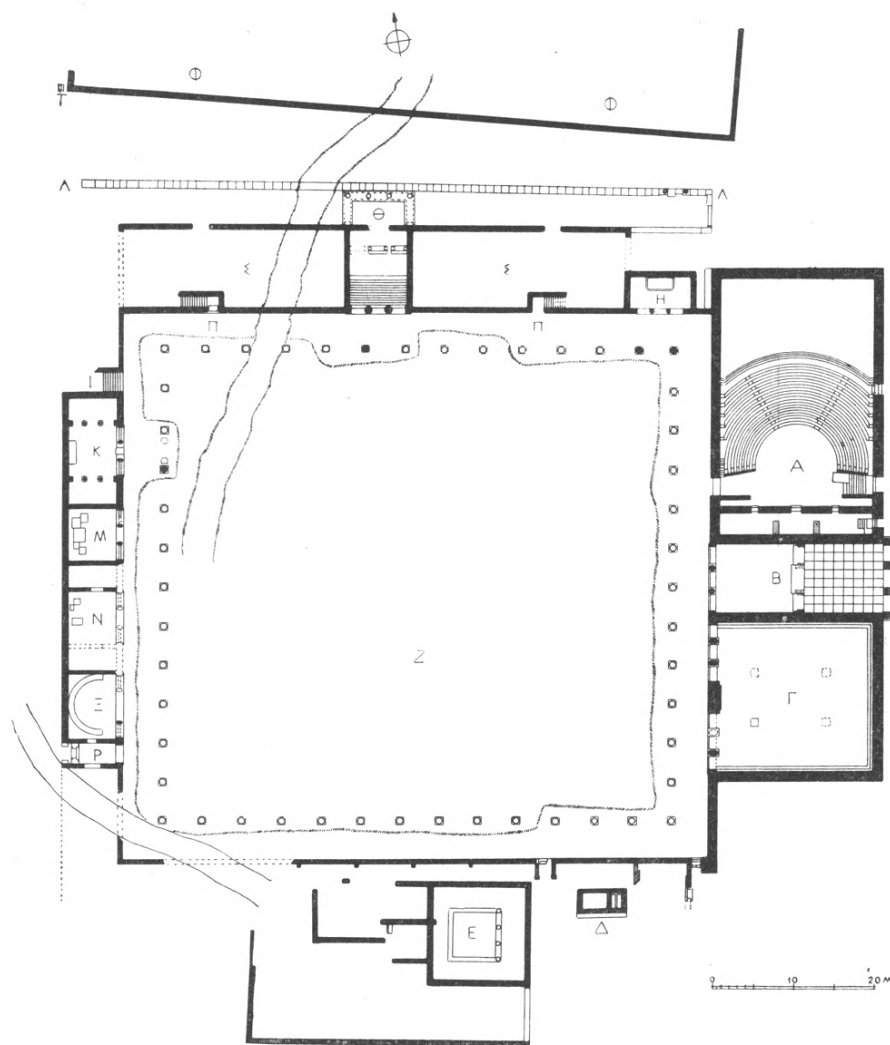
Α Σ Κ Λ Η Π Ι
... Ω Ν

γ) Θραῦσμα ἐπιγραφῆς (πίν. 94γ) ἐξ ἀσβεστολίθου, ἐλλιποῦς κατὰ τὸ δεξιὸν ἥμισυ καὶ κολοβῆς κατὰ τὸ κάτω μέρος (ὑψ. 0.18, μ. σ. πλ. 0.167, πᾶχ. 0.13) καὶ μὲ ἀνώμαλον τὴν ὀπισθίαν ὀψιν. Τὸ κείμενον τοῦ διασωθέντος ἀριστεροῦ τμήματός της λέγει:

. ἀφενδογραφ	στασάτω ὁ γραμμα[τεὺς
καὶ ἐπιτίμιον δ	χέτω Εὐθύδαμος η . . . . .
τὸν σῖτον ἐν τ[ῷ]	10 . . ταθέντες γραψαντ . .
τὸν ἐλάσσονος	τῶ]ν λοιπῶν ὅσα κα φ[α
5 νέτω εἰς παράθε[σιν]	. . . ι περὶ τοῦ διαδιδο . .
σθῇ μὲν ἢ διαδοθῇ	τα ἐπ[ι]στάτι[αι]
χωράξαι ἢ ἀμφοτ[ερ]	

(ὑψ. γραμμ. 0.01 τὸ ο 0.007, μετεγρ. 3-4 χιλ., διαστ. 6-7 χιλ.).

Πρόκειται περὶ τινος ψευδογραφίας ἢ τοι ψευδοῦς δηλώσεως ἢ ἀναγραφῆς καὶ τοῦ ἐπιβληθέντος σχετικῶς ἐπιτιμίου (ἢ τοι προστίμου), εἰς ὑπόθεσιν δια-

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τοῦ τετρασφίου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς», τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1963. Μ, Ν, Ξ, Ρ τὰ ἐφέτος ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

νομῆς (παραθέσεως, διαδόσεως) σίτου. Ἡ σχετικὴ ἀπόφασις τῶν συνέδρων ὀρίζει νὰ χαραχθῇ (τὸ χωράξαι, εἶναι δωρικὸς τύπος τοῦ χαράξαι) ἢ σχετικὴ

ἐπιγραφή ἐπὶ στήλης (;), τὴν ὁποίαν ἐντέλλεται νὰ στήσῃ ὁ γραμματεὺς (τῶν συνέδρων), βεβαίως ἐν τῇ «Ἀγορᾷ», ὅπου καὶ εὐρέθη.

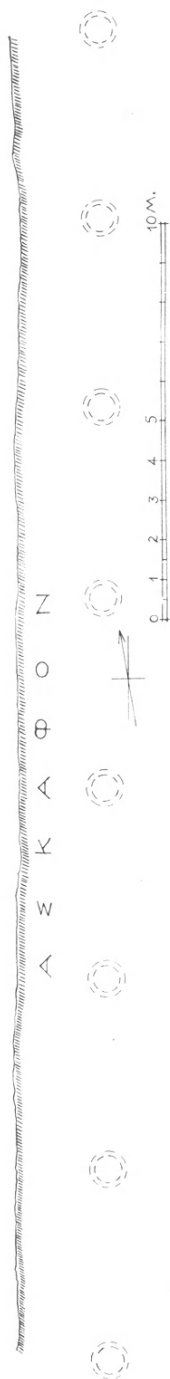
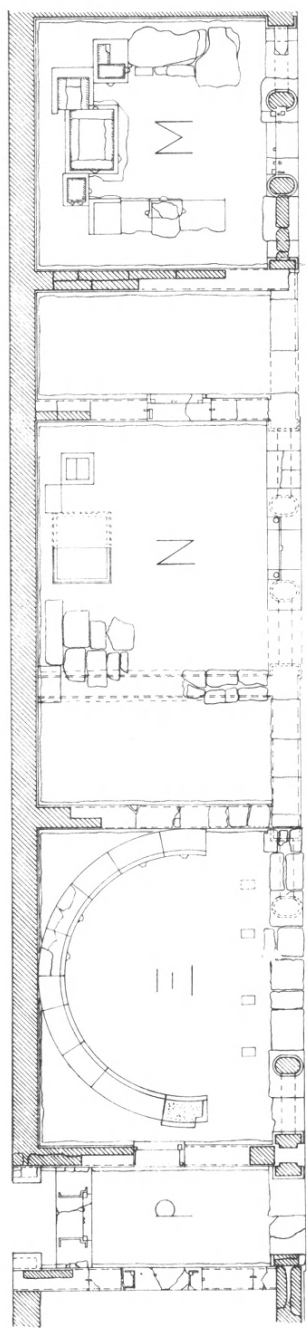
Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χρόνους τῆς χαράξεως τὰ μετὰ μεγάλων ἀκρεμών (apices) γράμματα δηλοῦσι πάντως Ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἡ μορφή ὅμως τοῦ ὠμέγα, παρουσιάζουσα τὸν παλαιότερον τύπον Ω καὶ οὐχὶ τὸν μεταγενέστερον διαλελυμένον Ω, ὃν ἐμφανίζει ὁ ἐξ Ἀνδανίας ἱερὸς νόμος¹ τοῦ 93 π.Χ., μᾶς ἔχει πιθανῶς εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

2. ΔΥΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ. Ὁ πέρυσιν ἀποκαλυφθεὶς ἰδιόρρυθμος ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ ὁποίου παρέχομεν ἐνταῦθα τὸ παραλειφθὲν πέρυσιν ν' ἀπεικονισθῇ πώρινον ἐπίκρανον τῆς παραστάδος (πίν. 97 α. β), περιελάμβανε, μετὰ ἄλλων, πρὸ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος καὶ τράπεζαν ἀναιμάκτων θυσιῶν. Ἐπειδὴ δὲ θὰ ἦτο βεβαίως ἐφωδιασμένος καὶ μὲ βωμόν δι' αἵματηρὰς θυσιάς, ὅστις φυσικὰ θὰ εὐρίσκετο εἰς τὸν ὑπαιθρον χῶρον τῆς «Ἀγορᾶς», ἠγορεύσαμεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν κίωνων τῆς στοᾶς εὐρεῖαν τάφρον, ἥτις ὅμως λόγῳ τῆς ὑψηλῆς ἐνταῦθα ἐπιχώσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκταθῇ εἰς μέγα πρὸς τὴν αὐλὴν μῆκος. Διὰ τῆς τάφρου αὐτῆς ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν κανονικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τὰ στρογγύλα ὑπόβαθρα τῶν κίωνων τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς «Ἀγορᾶς» μετὰ τῶν πωρίνων βάσεων καὶ τῶν συμφυῶν τμημάτων τοῦ κορμοῦ, παραπλεύρως δ' αὐτῶν ἀνὰ μία μαρμαρίνη, περίπου τετράγωνος (0.70×0.80 μ.) πλάξ, πάχους 0.21 (πίν. 95α), φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς τετραγώνου τὸρμους πακτώσεως μετὰ τῶν σχετικῶν αὐλάκων μολυβδοχοῖτας, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι αἱ πλάκες αὗται θὰ ἐβάσταζον ἀναθήματα ἢ καὶ βωμίσκους. Μεγάλος ὅμως βωμὸς ἢ θεμέλιον αὐτοῦ πρὸ τῆς κιονοστοιχίας καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς αὐλῆς δὲν εὐρέθη μέχρι καὶ τοῦ μήκους τοῦ 1.50 μ., μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπροχώρησε πρὸς τὴν αὐλὴν ἡ τάφος. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως ἀπεκαλύφθησαν τεμάχια τινὰ πωρίνων κορμῶν κίωνων ὡς καὶ πώρινον ἐπίσης κορινθιακὸν κιονόκρανον μὲ συμφυῆς τμήμα τοῦ κορμοῦ κοσμούμενον μὲ παράστασιν Νίκης (πίν. 96), δι' οὗ πιστοποιεῖται πλέον ἀσφαλῶς ὅτι τὰ μετὰ Νικῶν κιονόκρανα ἔστεφον τοὺς κίονας τῆς στοᾶς.

Ἐν ἄλλο ἐνδιαφέρον εὑρημα ἐγένετο εὐθὺς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, εἶναι δὲ τοῦτο βάσις ἐκ σκληροῦ ἐρυθρωποῦ τιτανολίθου, διαστάσεων 0.565×0.465 μ. καὶ ὕψους 0.31 μ., φέρουσα ἐπὶ μιᾶς τῶν κατακορύφων παρειῶν τῆς τεκτονικῶν ἀγκῶνα καὶ ἐπὶ ἄλλῃς χαραγμένῃν τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν:

ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΩ
ΟΛΥΜΠΙΑ ΠΑΛΑΝ

(ὕψ. γρ. 0.015 — 0.018 μ.)

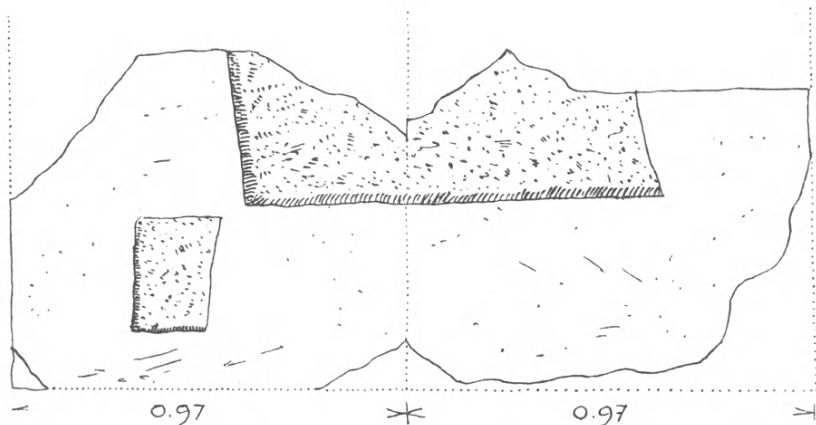

Εικ. 2. Κάτοψις τῶν κατὰ τὸ 1963 ἀποκαλυφθέντων διαμερισμάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τετραστύρου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς».

Πρόκειται περὶ ἀγωνιστικῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἀναγραφούσης τὸν νικῆσαντα κατὰ τὰ Ὀλύμπια εἰς ἀγῶνα πάλης Ἀντισθένη, υἱὸν τοῦ Πολυστράτου. Ἡ διὰ τοῦ ὠμέγα γενική τοῦ ὀνόματος εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἡλεικῆς διαλέκτου (πρβ. Διὸρ Ὀλυμπίω¹ κλπ.).

Ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἐπιγραφή θὰ ἔχα-
ράχθῃ κατὰ τὸν 3ον ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 3. Τὰ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ μεγάλου βάθρου τοῦ διαμερίσματος Μ
λαξεύματα ὑποδοχῆς πλίνθου ἀγάλματος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν τάφρον ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη καὶ πρὸς τὸν Νότον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἀποκαλύψασα τέσσαρα συνεχόμενα, ἴσου πλάτους ἀλλὰ διαφόρου μήκους, διαμερίσματα: τὰ Μ, Ν, Ξ, Ρ (εἰκ. 2), τὰ ὅποια καὶ θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ σειράν.

Διαμέρισμα Μ (εἰκ. 1 καὶ 2). Τὸ συνεχόμενον πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος διαμέρισμα Μ ἔχει σχῆμα περίπου τετράγωνον (5.80×6.40 μ.) ἀπὸ τοῖχου εἰς τοῖχον. Ἡ πρὸς τὴν στοὰν πρόσοψίς του παρουσιάζει, ὡς καὶ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, δύο πωρίνους ἀμφικίονας — σωζομένους κατὰ χώραν — (πίν. 99α) μεταξὺ δύο, πωρίνων ἐπίσης, παραστάδων. Τὰ ἄκρα μετακίονια τοῦ οὕτω σχηματιζομένου «τριβήλου» ἐκλείοντο διὰ χαμηλῶν πωρίνων θωρακίων, τὸ δὲ μέσον διὰ θύρας, τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ κατώφλιον (εἰκ. 2) μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν στερέωσιν τῶν σταθμῶν καὶ τῶν θυροφύλλων ἐγκοπῶν.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ διαμερίσματος καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ ὀπισθίου τοῖχου, εὑρέθησαν, κάτωθεν βαθειῶν ριζῶν χονδρῶν δένδρων (πίν. 98), πλείονα ὀρθογώνια βάθρα, ἐν μεγαλύτερον εἰς τὸ μέσον (πίν. 99 β καὶ 100 α. β) καὶ

¹ Βλ. Olympia V, Die Inschriften 39,32, 707, 715-760 κλπ.

ἄλλα μικρότερα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ. Τὸ μεσαῖον ἐστῆριζεν ἄγαλμα, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἐπὶ τῶν δύο καλυπτηρίων αὐτοῦ πλακῶν ἐγκοπὴ ὑποδοχῆς πλίνθου (εἰκ. 3). Εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦτο θὰ ἀνῆκον ἀφ' ἐνὸς μὲν πλῆθος μικρῶν μαρμαρίνων γλυπτῶν τεμαχίων ἐκ γυμνῶν μελῶν καὶ πτυχώσεων ἐνδύματος, εὐρεθέντων ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέγα, καλῆς τέχνης, τεμάχιον μετὰ πλίνθου, εἰκονίζον ἄκρον δεξιὸν πόδα καθημένης (;) μορφῆς μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ εἰς ἄδράς πτυχᾶς καταπίπτοντος ἱματίου (πίν. 103α.β). Ὁ πούς ἔχει πλάτος 0.20 μ., βαίνει δ' ἐπὶ ὑψηλῆς (0.05 μ.) κρηπίδος. Ὅσαι τρυπάνου διακρίνονται μεταξὺ τῶν δακτύλων, πλαγία δ' ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, διατηροῦσα ὅπως μετὰ λειψάνων σιδηρῶν ὀβελίσκων, ὑποδηλοῖ τὴν σύνδεσιν τοῦ τεμαχίου τούτου πρὸς ἄλλο.

Ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων τοῦ βάρου πλακῶν πλὴν τῆς μεγάλης ἐγκοπῆς διὰ τὴν πλίνθον ὑπάρχει, ἀριστερᾷ, καὶ ἄλλη μικροτέρα τραπεζίοςχημος, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ ἐπακτοῦτο στήριγμά τι τοῦ μεγάλου ἀγάλματος ἢ ἄλλο τι βοηθητικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον.

Ἐκ τῶν λοιπῶν βάρων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τοῦ μεγάλου ἰδρυμένον, ὅπερ φέρει ἐπὶ τῆς προσθίας κατακορύφου ἐπιφανείας αὐτοῦ χαραγμένην τὴν ἐξῆς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν:

Α ΠΟΛΙΣ
ΦΙΛΟΚΡΑΤΕΙΑΝ ΙΠΠΑΡΧΟΥ
ΤΑΝ ΑΥΤΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΙΝ

Τῶν ὑπολοίπων βάρων τοῦ διαμερίσματος Μ σώζονται μόνον αἱ κάτω βάσεις, διατηρεῖται δ' ἐπίσης ἐν μέρει καὶ ἡ στρῶσις τοῦ δαπέδου αὐτοῦ.

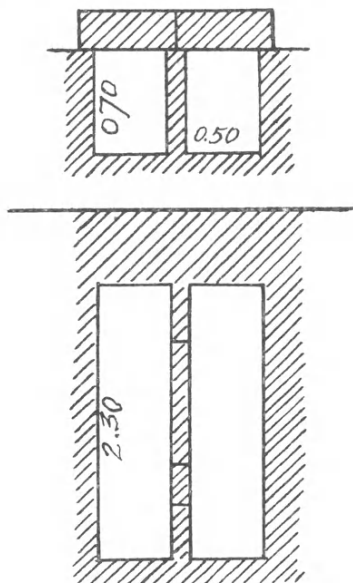
Ἡ εὕρεσις τόσων ἀναθηματικῶν βάρων ἐν τῷ διαμερίσματι Μ μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ τοῦτο ἦτο προωρισμένον πρὸς λατρευτικούς ἢ πολιτικούς σκοπούς.

Ἀναφέρω ἐν τέλει ὅτι ἐντὸς τῆς ἔξω τοῦ διαμερίσματος Μ τάφρου εὐρέθησαν τεμάχια λιθίνης σίμης μετ' ἀναγλύπτου ἐλικοειδοῦς κοσμήματος ἀκάνθης καὶ λεοντοκεφαλῆς (πίν. 95β) εἰς γειτονικὴν δὲ μάνδραν εὐρέθη ἐντελιχισμένον λίθινον ἄκρον ἄκρωτήριον, ὕψους 0.23 μ., καλῶς διατηρημένον (πίν. 103γ).

Διαμέρισμα Ν (εἰκ. 2). Τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν διαμέρισμα Ν ἔχει τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος διαστάσεις, ἥτοι μῆκος 13.05 μ., καὶ τὴν αὐτὴν καὶ ἐκεῖνος τριμερῆ διαίρεσιν, με ταύτην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἀντὶ ἐγκαρσίων κιονοστοιχιῶν ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα ὀλόσωμοι τοῖχοι, διατρυπώμενοι ὑπὸ θυρῶν ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ στενὰ πλάγια διαμερίσματα (πίν. 101). Μιᾶς τῶν θυρῶν τούτων διεσώθη κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον (εἰκ. 2 καὶ πίν. 102α) ὅχι ὅμως καὶ τῆς ἄλλης, τῆς νοτίας, διότι ὁ σχετικὸς τοῖχος κατεστράφη διατηρηθέντος μόνον τοῦ θεμελίου του. Προεκλήθη δ' ἡ καταστροφή τοῦ νοτίου τοίχου ἐκ τῆς κατασκευῆς δύο συνεχομένων, πολὺ

μεταγενεστέρων, ὀρθογωνίων, πλακοσκεπῶν τάφων (εἰκ. 2 καὶ 4 καὶ πίν. 104), οἵτινες ἐκαλύφθησαν δι' ἀρχαίων λιθίνων πλακῶν εἰς δευτέραν χρῆσιν. Οἱ τάφοι ἀνοιχθέντες εὐρέθησαν περιέχοντες μόνον τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν (4 κρανία εἰς τὸν νότιον καὶ 2 εἰς τὸν βόρειον συγκεντρωμένα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τάφου) ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος.

Ὡς δὲ τῶν προηγουμένων διαμερισμάτων οὕτω καὶ τοῦ Ν ἡ μὲν πρόσοψις τοῦ μεσαίου τμήματος διεμορφώθη μετὰ δύο ἀμφικιόνων μεταξὺ δύο παραστάδων, εἰς δὲ τὸ βάθος του ἦσαν ἀνιδρυμένα βάθρα ἀναθηματικά, τῶν ὁποίων δυστυχῶς διεσώθησαν μόνον αἱ κυματοφόροι βάσεις (πίν. 102β). Λατρευτικοῦ ἐπομένως ἢ πολιτικοῦ χαρακτῆρος ἦτο καὶ τὸ διαμέρισμα Ν.

Εἰκ. 4. Ὅριζοντία καὶ κάθετος τομὴ τῶν μεταγενεστέρων τάφων.

Διαμέρισμα Ξ. Τὸ ἀμέσως πρὸς Νότον συνεχόμενον διαμέρισμα Ξ, ἐλαφρῶς ὀρθογωνίου σχήματος (εἰκ. 2 καὶ πίν. 105α), συνεκoinώνει διὰ θύρας πρὸς τὸ νοτίως αὐτοῦ εὐρισκόμενον στενόμενης διαμέρισμα Ρ. Ἡ πρόσοψις του ἦτο διαμορφωμένη ὡσαύτως μετὰ δύο παρίων ἀμφικιόνων μεταξὺ δύο παραστάδων. Ἐκ τῶν ἀμφικιόνων τούτων εὐρέθη κατὰ χώραν ὁ νότιος, τοῦ δὲ βορείου διεσώθησαν σαφῆ τὰ ἔχνη ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Ἐνταῦθα ὅμως παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς σημαντικὴ διαφορὰ ἀπὸ τὰς ἄλλας ὁμοίας προσόψεις τῶν διαμερισμάτων Μ καὶ Ν: ὅτι τὸ μέσον μετακιόνιον εἶναι πολὺ εὐρύτερον τῶν ἄκρων, ἅτινα ἐδῶ κατεσκευάσθησαν στενότερα. Τὸ μεγαλύτερον τοῦτο

ἀνοιγμα ἐγένετο ἀναμφιβόλως λόγῳ τῆς ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ ὑπάρξεως μεγάλης ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας, τῆς ὁποίας ὁ ἄξων συμπίπτει πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μετακιονίου. Τῆς ἐξέδρας ταύτης εὐρέθη ἡ κάτω κυματοφόρος βᾶσις καὶ τμήμα τοῦ ἐπ' αὐτῆς κατεσκευασμένου τοίχου ἐκ κοινῶν λίθων. Ἐπ' αὐτῆς θὰ ἦσαν πιθανώτατα ἱδρυμένα ἀγάλματα, χάριν τῆς ἐκ τῆς στοᾶς ἀκαλύπτου θέας τῶν ὁποίων κατεσκευάσθη τόσον μέγα τὸ μέσον μετακιόνιον, ὥς συμβαίνει ἄλλως τε καὶ εἰς ἄλλα ὁμοίας διαμορφώσεως καὶ προορισμοῦ διαμερίσματα, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Διονύσιον τῆς Θάσου (ΒCH 1959, σ. 328).

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐξέδρας ἀνιδρυμένων ἀγαλμάτων οὐδὲν εὐρέθη πλὴν θραυσμάτων τινῶν καὶ μιᾶς μικρᾶς χειρὸς κρατοῦσης πηνίον, ὥς καὶ τινῶν μαρμαρίνων δακτύλων.

Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἐμπεπηγμένοι τρεῖς λίθινοι πεσσίσκοι (πίν. 105α, δεξιᾷ), ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς φράγμα ἐμποδίζον τὴν πρὸς τὰ ἀγάλματα προσπέλασιν.

Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι ἡ ἐξέδρα εἶναι τοποθετημένη ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπη—κάπως στενόχωρα ὅμως—τὴν ἐκ τῆς θύρας τοῦ νοτίου δωματίου Ρ εἴσοδον.

Διαμέρισμα Ρ. Τὸ στενόμηκες διαμέρισμα Ρ (εἰκ. 2 καὶ πίν. 105β) ἔφερε καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πλευρὰς ἀνὰ μίαν θύραν. Τῶν θυρῶν τούτων σώζονται τὰ κατώφλια. Ἡ πρὸς Δυσμὰς εὐρισκομένη θύρα ἦτο τοποθετημένη ἐσώτερον τῆς ὀπισθίας γραμμῆς τοῦ τοίχου, ἐπροστατεύετο δὲ ὑπὸ μικροῦ προστεγάσματος.

Τὸ διαμέρισμα Ρ φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μίαν ἀπὸ Δυσμῶν εἴσοδον εἰς τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ περιστύλου συγκροτήματος, ἐκτὸς ἐὰν ἀνῆκεν εἰς τὸ τελευταῖον διαμέρισμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὸ φθάνον μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας. Τοῦτο θέλει διευκρινήσῃ μελλοντικὴ ἀνασκαφή.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν μὲ ἐβοήθησαν οἱ πτυχιούχοι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεώργιος Δεσποίνης καὶ Ἀνδρέας Γαβρίλης καὶ ὁ ἀρχιτεχνίτης τῶν ἀναστηλώσεων Χαρίλαος Σφακιανάκης.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ εἰς ΠΑΕ 1962, σ. 112α. Ὁ Δημήτριος Ἀπολλωνίου Ἀλεξανδρεὺς ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν τῆς Μεσσήνης (IG V 1, 1461) ὡς συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Ἀπολλ[ωνίου] Ἐρμოდ[ώρου ἢ ὅτου] Ἀλεξανδ[ρέως], πατρὸς πιθανώτατα τοῦ Δημητρίου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀναγομένη, κατὰ τὸ Corpus (ξ.ἀ.), εἰς τὸν 1ον πρὸ ἢ τὸν 1ον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, εἶχεν ἀρχικῶς θεωρηθῇ ὡς ἐπιτυμβία, ἀλλὰ, ὡς ὀρθῶς ὑπεστήριξαν ὁ KOLBE καὶ ὁ WILHELM (RM 16, 1901, 368 καὶ Beiträge, 91), πρόκειται ἀσφαλῶς οὐχὶ περὶ νεκρῶν ἀλλὰ περὶ καλλιτεχνῶν γλυπτῶν, ὡς δηλοῖ σαφῶς ἡ ἐν τέλει αὐτῆς λέξις *ἐποίουν*. Εἶναι δ' ἀπορίας ἄξιον πῶς τὰ ὀνόματα ταῦτα διέφυγον τὸν LIPPOLD εἰς τὸν ἐν τέλει τοῦ Griech. Plastik (Handb. der Archäol. VI 3, 1, 1950, σ. 389-90) παρατεθέντα κατάλογον γλυπτῶν, εἰς δὲ ἀρχικῶς καὶ ἐγὼ παρέπεμψα (ΠΑΕ 1960, σ. 112α, σημ. 1).

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΦΥΣΟΥ

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη μόνον εἰς τὴν περιοχὴν Ἀφυσοῦ, εὐρισκομένην εἰς ἀπόστασιν 3-6 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Εὐρώτα καὶ ὀλίγον δυτικώτερον τῶν Μενελαίων, διὰ τοῦ χώρου τῆς ὁποίας διήρχοντο ἀσφαλῶς καὶ διέρχονται μέχρι σήμερον αἱ ὁδοὶ αἱ βαίνουσαι πρὸς Θεράπνην. Ἡ ἔρευνα, δύναται νὰ λεχθῇ προκαταβολικῶς, ἔδωκεν ἐν πολλοῖς ἐνδιαφέροντα ἀπρόβλεπτα ἀποτελέσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἑλληνιστικὰ λείψανα μετ' ἀκαθορίστου ἐποχῆς τάφου, σημαντικὸν ἡρῶον καλῶν χρόνων διασκευασθὲν εἰς οἰκογενειακὸν τάφον κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τοὺς πρωίμους Βυζαντινοὺς, τέλος δὲ λείψανα ἀγνώστου οἰκοδομήματος τῶν πρώτων Βυζαντινῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει χρησιμοποιηθῇ ὑλικὸν Ἑλληνικῶν χρόνων.

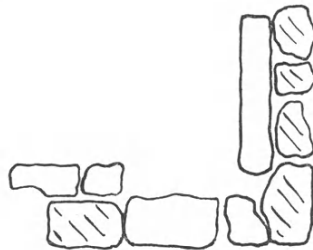
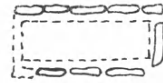
Ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς ἐρέυνης ἦσαν ἡ δυνατότης ἐντοπισμοῦ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἱερῶν ἥτοι τοῦ περιφήμου ναοῦ τῆς Πασιφάης (ΠΛΟΥΤ. Ἁγίς 9, Κλεομένης 7. ΚΙΚΕΡΩΝ De divin. I 43. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ De anima 46), τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν πρὸς Θεράπνην ὁδόν, καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἄρεως Θηρίτα (ΠΑΥΣ. III 19.7) πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπίσης κατεύθυνσιν τοποθετουμένου.

Ἀφετηρία διὰ τὴν ἔρευναν ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως μερικῶν ὀρατῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν λειψάνων εἰς τὰς θέσεις Πλέσια καὶ Κτηράκια, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται παρὰ τὰς κυριωτέρας πρὸς Χρύσαφα (Θεράπνην) ὁδούς.

Εἰς τὴν θέσιν Πλέσια ἡ ἔρευνα, περιορισθεῖσα εἰς μικρὰν ἔκτασιν (εἰκ. 1), ἀπέδειξεν ἀσφαλῆ τὰ λείψανα οἰκοδομήματος τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων, τὸ ὁποῖον ἔχει καταστραφῇ κατὰ προσφάτους χρόνους, ἴσως πρὸ πεντηκονταετίας διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἀκόμῃ καὶ δυναμίτιδος. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, διότι γέροντες κάτοικοι ἐνεθυμοῦντο ὅτι ὁ παλαιὸς ἰδιοκτήτης εἶχε διὰ δυναμίτιδος ἀνατινάξει λίθους εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, ἐπεὶ δὲ τὸν ἡμπόδιζον εἰς τὴν καλλιέργειαν. Πλησίον τοῦ ἐν διαλύσει τούτου οἰκοδομήματος εὐρέθη καὶ τάφος διὰ πλακῶν κατεσκευασμένος — μήκους 1.90 μ., πλάτους 0.70 μ. ἄνω, 0.50 μ. κάτω, βάθους 0.65 μ. — σεσυλημένος. Ἡ κατασκευὴ του ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῶν μόνων ἀρχαϊκῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν πρὸ τριετίας εἰς Σπάρτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνυπαρξίαν κτερισμάτων τόσον ἐντὸς ὅσον καὶ πέραν αὐτοῦ πᾶσα ἀπόπειρα χρονολογήσεως θεωρεῖται παρακεκινδυνευμένη (πίν. 106α).

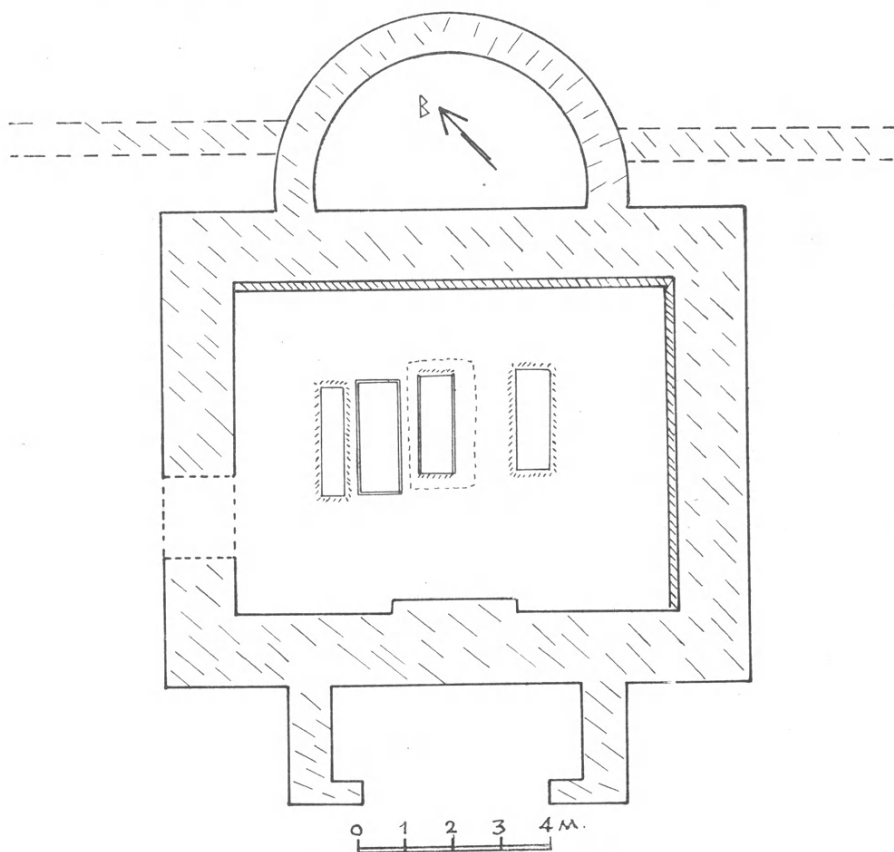
Τὸ κύριον βᾶρος τῆς ἐρέυνης ἔπεσεν εἰς τὴν εὐρισκομένην περίπου ὀκτα-

κόσια μέτρα δυτικώτερον θέσιν Κτηράκια, όπου αναμφιβόλως έπετεύχθησαν και τὰ πλέον σημαντικά αποτελέσματα. Είς την θέσιν αὐτήν είχαν έντοπισθῇ κατά τὸ παρελθόν ἔτος τμήματα τοίχων Βυζαντινῶν χρόνων ἐν πλήρει διαλύσει και εἰς μίαν πλευράν της γωνία κτηρίου κατασκευασμένη διὰ μεγάλων λίθων, ὁμοίων πρὸς τοὺς τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Λεωνίδα ἐν Σπάρτῃ και πιθανώτατα ἐκ τοῦ αὐτοῦ λατομείου προερχομένων. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς περιοχῆς Κτηράκια ἔχει πλῆθος τεμαχίων κεράμων ὅλων τῶν περιόδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται και τινες τῶν Κλασσικῶν χρόνων, μετὰ γανώματος ἐσωτερικῶς και ἐξωτερικῶς. Ἡ ἀνασκαφή μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων ἐπεχείρησε, με ἀφετηρίαν τὴν ὁρατὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν, νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς τοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ ἐργασία ἔφερεν εἰς φῶς κτήριον σχεδὸν τετράγωνον ἄνευ τοῦ προπύλου και τῆς μεταγενεστέρως κτισθείσης ἀψίδος, διαστάσεων 10×12.20 , μετὰ δὲ τοῦ προπύλου 13×12.20 και μετὰ τῆς Χριστιανικῶν χρόνων ἀψίδος 16.60×12.20 (πρβ. σχέδ. εἰκ. 2). Καθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν περίμετρον και μέχρι βάθους 1.20 - 1.50 μ. τὰ μόνα λείψανα ἦσαν πλῆθος βυζαντινῶν και ρωμαϊκῶν ἀκοσμήτων ὀστράκων και τεμαχίων κεράμων, διεσώζετο ὅμως καλῶς τοῖχος κατασκευασμένος διὰ μεγάλων λίθων ἄνευ συνδετικοῦ τινος κονιάματος μέχρις ὕψους 1.50 μ., βαίνων ἐπὶ εὐθυνηρίας, ἐπίσης ἐκ μεγάλων λίθων. Μερικοὶ τῶν λίθων ὑπερβαίνουν εἰς μῆκος τὰ 2 μέτρα και εἰς ὕψος τὰ 0.80 μ. (πίν. 106β) εἰς τὴν δυτικὴν δὲ πλευράν τοῦ κτηρίου εὐρίσκεται ἄνοιγμα θύρας πλάτους 1.95 μ. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου αὐτοῦ οὐδαμῶς δίδεται ἀκριβῶς· διότι αἱ μεταγενέστεραι κατασκευαὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲν ἐπιτρέπουν τὴν μέτρησίν του, πάντως ὑπερβαίνει τὸ 1.20 μ. Ἡ κατασκευὴ του ἐνθυμίζει, τόσοι διὰ τὸν ὅγκον τῶν λίθων ὅσον και τὴν ἔλλειψιν συνδετικῆς ὕλης, κτίσματα τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Σπάρτης (π.χ. τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Λεωνίδα, τὸ κυκλικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀκροπόλεως).

Εἰκ. 1. 'Αφυσού. Θέσις Πλάσια.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος διεπιστώθη ὅτι ὁ χώρος εἶχε ἐπαναχρησιμοποιηθῇ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ μεταβληθῇ πιθανώτατα εἰς οἰκογενειακὸν τάφον, ἀφοῦ ἐδέχθη ἐσωτερικῶς ἐπένδυσιν διὰ πλίνθων (πίν. 107α). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτίσματος δὲν εὗρέθη στα-

Εἰκ. 2. Θέσις Κτηράκια Ἀφροσού 1963.

θερὸν δάπεδον, εἰς δὲ τὸ κέντρον περίπου ἀνευρέθησαν τέσσαρες σαρκοφάγοι (πίν. 107β), ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ τετάρτη 1 μέτρον βαθύτερον ἤτοι εἰς τὸ βάθος τῶν 2.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ἐκ τούτων μόνον μία σώζεται καλῶς (πίν. 108α), ἡ δευτέρα ἐξ ἀριστερῶν, ἡ ὁποία εἰς τὰ ἄκρα φέρει ζώνας καταληγούσας εἰς τοὺς πόδας λέοντος, ἐνῶ αἱ ἄλλαι τρεῖς, ἀποτελούμεναι ἐκ δύο ὀρθίων πλακῶν κατὰ τὰς μακρὰς καὶ ἐκ πλινθίνων τοιχαρίων κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, ἔχουν ὑποστῇ ζημίας. Αἱ ταφαὶ ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων τούτων ἦσαν τετραγαγμέναι· οὐ-

δὲν κτέρισμα καὶ ἐλάχιστα ὅστ' αὖ εὐρέθησαν, τὰ καλύμματα τῶν δὲ σχεδὸν διελύθησαν ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συλήσεώς των.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐλληνιστικῶν ὀστράκων εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν. Συνεχιζομένης ὁμως τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν ἀψίδα, ἣ ὅποια ἔχει προστεθῇ εἰς τὸ οἰκοδόμημα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (πίν. 108β) διὰ νὰ σχηματισθῇ τὸ ἱερὸν χριστιανικοῦ ναοῦ, ὁ ἀνασκάπτων εὐρέθη πρὸ ἐκπλήξεων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ παρουσιάσθησαν ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 0.60 μ. ἄφθονα θραύσματα παρίου πιθανώτατα μαρμάρου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται πόδες, χεῖρες καὶ ἄλλα μέλη μαρμαρίνων ἀναγλύφων κατὰ τὸ πλεῖστον μικροῦ μεγέθους, ὡς καὶ τεμάχια κεφαλῶν κατὰ τὸ πλεῖστον παιδικῶν (πίν. 109β). Ἡ πρώτη σκέψις ἦτο ὅτι ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν σαρκοφάγων, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον καταστραφείων. Ὅσον ὁμως προεχώρει ἡ ἐργασία καὶ ἤρχοντο εἰς φῶς μεγάλοι ποσότητες μαρμάρου, ἀκόμη δὲ καὶ δέκα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς μορφὰς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους, ἣ ὑπὸθεσις αὐτῇ κατ' ἀνάγκην παρεμερίσθη, ἀποδειχθέντος ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθέτου, εἰς τὸν ὅποιον εἶχον συγκεντρωθῇ ὅλα τὰ μαρμάρινα τεμάχια μνημείου, καταστραφέντος ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Ὁ ἀποθέτης ἔχει περίμετρον περίπου 2.00 μ. συνεχίζεται δὲ μέχρι βάθους 7.60 μέτρων. Ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φρεατοειδοῦς αὐτοῦ ἀνοίγματος ἐξήχθησαν δεκάδες τεμαχίων γλυπτῶν παντὸς μεγέθους, ὡς καὶ τέσσαρα τεμάχια πωρίνων κιόνων. Εἰς τὸ βάθος τῶν 2.00 μ. εὐρέθησαν τεμάχια μαρμαρίνης ἀνδρικής κεφαλῆς ἐξ ἀντιγράφου καλοῦ ἔργου τῶν κλασσικῶν χρόνων (πίν. 109α) καὶ περίξ αὐτῆς τεμάχια σωμάτων γυναικῶν ἐν ὀρμητικῇ κινήσει (πίν. 110α). Ὁ λάκκος ὅλος εἶναι πλήρης μαρμαρίνων τεμαχίων διαφόρου πάχους καὶ ὕψους, τῶν περισσοτέρων ἀκοσμήτων, ἀνηκόντων προφανῶς εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν καὶ τὸ γλυπτικὸν ὕλικόν τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ ὄγκος καὶ ὁ ἀριθμὸς των δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπόδοσίν των εἰς σαρκοφάγους, ἄλλα δὲ τεμάχια εὐρεθέντα βαθύτερον ἐνισχύουν τὴν γνώμην αὐτήν. Οὕτω εἰς βάθος δύο μέτρων εὐρέθησαν δύο γυναικεῖαι κεφαλαὶ σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους καὶ ὀλίγον βαθύτερον τεμάχια καὶ ἄλλων (πίν. 110β καὶ 111α). Ἡκολούθησαν δεκάδες ἄλλων τεμαχίων χειρῶν (πίν. 111β), ποδῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ζώων (πίν. 111γ) καί, συχνότερον ὄλων, χειρῶν μικρῶν παιδιῶν κοπτόντων σταφυλὰς (πίν. 111δ). Μέχρι τοῦ βάθους τῶν 7.60 μέτρων εὐρίσκοντο συνεχῶς νέα τεμάχια, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μικρὰ κεφαλὴ λεοπαρδάλεως καὶ τμήμα κεφαλῆς ἵσως ἵππου. Ὁ συγκεντρωθεὶς ὄγκος ἀκοσμήτων τεμαχίων μαρμάρου ὁμοίου πρὸς τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν εἶναι τόσον ἐπιβλητικὸς, ὥστε ἀποτελεῖ μίαν πρώτην ἐνδειξιν ἀκόμη καὶ περὶ τῆς φύσεως τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκεν. Ἐξαντληθέντος τοῦ ἀποθέτου,

ὁ ὁποῖος δὲν ἔδωκεν οὐδὲ ἔχνος ὀστράκου, καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου τὸ μνημεῖον εὐρέθη σωζόμενον μέχρις ὕψους 1.50 (πίν. 112α). Τὴν τελευταίαν ἡμέραν παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ προπύλου ἦλθεν εἰς φῶς μικρὸν τεμάχιον δωρικοῦ κιονοκράνου, ἐξ ἐντοπίου μαρμάρου, ἀσφαλῶς ἐκ τῶν κιόνων τοῦ προπύλου. Τομαὶ τινες γενόμενοι εἰς τὴν περιοχὴν δὲν ἀπέδωσαν σημαντικὸν τι εὑρημα, μόνον δ' ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ σώζονται τὰ θεμέλια τοίχων Βυζαντινῶν χρόνων, συνεχιζόμενα μέχρις ἀποστάσεως 8 μέτρων καὶ ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὸν βυζαντινὸν ναόν.

Ἄπαντα τὰ εὐρεθέντα γλυπτὰ ἐκτὸς τῆς εἰκονιστικῆς κεφαλῆς ἀνήκουν εἰς ἀνάγλυφον διάκοσμον, δεδομένου δὲ τοῦ πλήθους των καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ εὐρεθέντος μαρμάρου δὲν ἀνήκουν εἰς σαρκοφάγον ἢ σαρκοφάγους, ἀλλ' εἰς τὸ εὐρεθὲν οἰκοδόμημα ἢ εἰς μίαν τοῦλάχιστον πλευρὰν του. Προφανῶς ἀνήκουν εἰς ζωφόρον μὲ παράστασιν μυθολογικοῦ πιθανώτατα θέματος, ἴσως ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Διονύσου, ἂν θεωρηθοῦν ὡς ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἡ κεφαλὴ τῆς λεοπαρδάλεως καὶ τὸ τρύγημα τῶν σταφυλῶν· τὰ γυναικεῖα ὀρμητικῶς κινούμενα σώματα θὰ ἀνήκουν εἰς Μαινάδας. Ἡ ἐργασία τῶν ἀναγλύφων ἐπιμελημένη καὶ κλασσικίζουσα ἀνήκει, ὅσον δύναται νὰ κρίνῃ τις προχειρῶς, εἰς τὴν κλασσικίζουσαν τέχνην τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων μὲ σαφῇ μίμησιν προτύπων τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἰδιαίτερον θέμα παρουσιάζει ἡ μεγάλη ἀνδρική κεφαλὴ, ἡ ὁποία ἀνῆκεν εἰς ὀλόγλυφον ἄγαλμα καὶ μιμεῖται καταφανῶς γνωστὰς κεφαλὰς ἀγαλμάτων τοῦ Ἡρακλέους. Ἄν δὲ πράγματι ἡ κεφαλὴ ἀνήκει εἰς ἄγαλμα Ἡρακλέους δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν καὶ τὸ οἰκοδόμημα μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (III 19.7) ἀναφερόμενον ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ Κοτυλέως, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἡρακλῆς καὶ πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν. Τὸ σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος δὲν δίδει τὸν ὀρθόδοξον τύπον ναοῦ, ἀλλὰ, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς εἶναι περισσότερον ἥρως, τότε ὁ ναὸς του εἶναι μᾶλλον Ἡρώων. Εἰς τὸ Ἡρῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἡρακλῆς, εἶναι φυσικὸν ὡς ἀνάμνησις τούτου νὰ ἐτέθη ἀργότερον καὶ ἄγαλμά του. Ἡ οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ οἰκοδομήματος φαίνεται ἀπλῆ. Ἡ οἰκοδομὴ του ἀνάγεται εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους (ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ ἀνήκουν τὰ πώρινα τεμάχια κιόνων). Μία ἐπισκευὴ καὶ μεταβολὴ του εἰς οἰκογενειακὸν τάφον θὰ ἐγένετο κατὰ τοὺς ὀψίμους μᾶλλον Ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ τέλος μία ἀκόμη μεταβολὴ του εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τοὺς πρώιμους χριστιανικοὺς χρόνους, ὅτε διηυρύνθη μὲ τοὺς ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ τοίχους.

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι ὅλα τὰ εὐρεθέντα γλυπτὰ καὶ τὰ τεμάχια τῶν πωρίνων κιόνων προέρχονται ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ καὶ πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερως ὅτι οὐδὲ ἐν τεμάχιον ἔστω καὶ ἀκοσμήτου μαρμάρου παρουσιάσθη εἰς ὅλον τὸν ἄλλον χώρον τῆς ἀνασκαφῆς. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται μόνον εἰς τὸν προσεκτικὸν καὶ ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τοῦ χώρου καὶ

εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ λείψανα, ἀποτεθέντα ὅλα, κεκοσμημένα καὶ μὴ, προσεκτικῶς εἰς τὸν ἀποθέτην. Εἶναι τοῦτο ἀσφαλὲς ἐνδειξίς, ὅτι ἡ καταστροφὴ δὲν ὀφείλεται εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον λόγους νὰ διαφυλάξουν τὰ γλυπτὰ, πολὺ ὀλιγώτερον δὲ νὰ τὰ ἀποκρύψουν μὲ σεβασμὸν, ἀλλ' εἰς ἄλλην αἰτίαν. Ἡ ἀπόκρυψις ἐγένετο βεβαίως ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι τὰ ἐθεώρουν ἱερὰ καὶ σεβαστά, ὅχι μόνον τὰ φέροντα κόσμον τεμάχια, ἀλλ' ὅλην τὴν μαρμαρίνην ἐπένδυσιν τοῦ ἱεροῦ. Ἐὰν τοῦτο οὕτως ἔχει, μᾶς παρέχεται ἀφετηρία διὰ τὴν χρονολόγησιν, διότι ἡ καταστροφὴ δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐγίνεν ἀπὸ ἐπιδρομεῖς ἐπειδὴ, ἐὰν ἐγένετο ἀπὸ φυσικὴν αἰτίαν, ὡς π.χ. σεισμόν, δὲν θὰ ἦτο τόσον ὀλοκληρωτικὴ, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ κατὰστασις τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν φροντίδα περισώσεως, ὥστε τίποτε νὰ μὴ μαρτυρῇ τὴν γενομένην καταστροφὴν. Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἰμὴ μόνον εἰς δύο περιπτώσεις 1) κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων καὶ τῶν Ἑρούλων τοῦ 276 μ.Χ. ἢ 2) κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων τοῦ 395 μ.Χ. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς εἰσβολὰς ταύτας γνωρίζομεν ὅτι ἡ περιοχὴ ἐδηλώθη καὶ ἐλεηλατήθη συστηματικῶς. Πιθανωτέρα θεωρεῖται ἡ καταστροφὴ τοῦ μνημείου κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 276, ἐπειδὴ οὕτω ἐξηγεῖται καλύτερον ἡ ἐπιμελὴς εἰς τὸν ἀποθέτην συλλογὴ καὶ φύλαξις τῶν μαρμαρίνων ἀντικειμένων, ἥτις πρέπει νὰ ἐγένετο μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν βαρβάρων, ὅποτε θὰ ἐπῆλθε καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ οἰκοδομήματος εἰς οἰκογενειακὸν τάφον ἀπὸ ἐπιστρέψαντας εἰς τὴν πατρίδα των ἐντοπίους, οἱ ὅποιοι, ἀναγνωρίζοντες ὡς ἱερὸν τὸν χώρον, ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν ὡς τάφον, ἀφοῦ συνεκέντρωσαν καὶ ἔθαψαν ὡς ἱερὰ ὅλα τὰ μαρμαρίνα τεμάχια τοῦ παλαιότερου κόσμου τοῦ οἰκοδομήματος. Οἱ τάφοι ἐπομένως πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς μετὰ τὸ 267 χρόνους καὶ εἰς τοὺς κατασκευαστάς των ὀφείλεται ἡ διάσωσις τῶν γλυπτῶν καὶ ἄλλων μαρμαρίνων τεμαχίων τοῦ ἀποθέτου, οἱ ὅποιοι τὰ εἶχον τρόπον τινὰ ἀσφαλίσαι, τοποθετήσαντες αὐτὰ εἰς τὸ στόμιον τοῦ φρεατοειδοῦς ἀνοίγματος σχηματιζομένου διὰ δύο μεγάλων λίθων τοῦ παλαιότερου οἰκοδομήματος. Κατασκευασθείσης ἔπειτα τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὁ ἀποθέτης εὑρέθη εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς καὶ ἀκριβῶς κάτωθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης, διότι ὁ ἀποθέτης εἶχε κατασκευασθῇ εἰς τὸ κέντρον τῆς θεωρουμένης ὡς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (ἥτις ἔχει ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς) καὶ ἔξω τοῦ τοίχου. Τὸ χριστιανικὸν οἰκοδομημα ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς πρώιμους χρόνους, ὅσον δύναται προχείρως νὰ κριθῇ.

Δύο ἄλλαι ἀπόπειραι εἰς τὰς θέσεις Ἀσπρα Χώματα καὶ Ἀγιος Δημήτριος, ὅπου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν εὑρίσκονται κύβοι εἰργασμένων ἀρχαίων λίθων, ἀπέβησαν ἀρνητικά, εἰς δὲ τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου οἱ λίθοι ἔχουν μεταφερθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπανακατασκευῆς του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος.

Μίαν ἀπροσδόκητον καὶ σημαντικὴν ἀνακάλυψιν προεκάλεσε πληροφορία ἰδιώτου, καθ' ἣν εἰς τὸ κτῆμά του, εἰς θέσιν Ἀμπούλα, εὕρισκομένην πάλιν εἰς τὴν περιοχὴν Ἀφυσοῦ ἀλλὰ δυτικῶς τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Σπάρτης-Τριπόλεως καὶ πλησίον τοῦ Εὐρώτα, «ὁ πατήρ του εὗρισκε μεγάλα μάρμαρα». Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἔχουν ταῦτα διαρπαγῇ, ἐπεχειρήθη τὰς τελευταίας ἡμέρας μικρὰ προκαταρκτικὴ ἔρευνα.

Ἡ ἐργασία εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀπεδείχθη δυσχερεστάτη, ἐπειδὴ, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τοῦ παραρρέοντος Εὐρώτα, ἡ βλάστησις εἶναι πλουσία καὶ πρὸ τῆς σκαφῆς παρέστη ἀνάγκη κοπῆς καὶ ἐκριζώσεως μερικῶν δένδρων.

Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ σχετικῶς μικροῦ βάθους τῶν 0.50 μ. παρουσιάσθη τμῆμα δωρικοῦ μαρμαρίνου ἐπιστυλίου μετὰ τῶν σταγόνων εἰς τὸ ἄνω μέρος ὡς πρώτη ἐνδειξις τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸν χῶρον οἰκοδομήματός τινος καὶ εἰς βάθος 0.80 μ. καὶ δεύτερον τμῆμα ὁμοίου καθ' ὅλα ἐπιστυλίου. Εἰς τὸ βάθος αὐτὸ παρουσιάσθη καὶ τοῖχος καμπυλούμενος κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν, ἐκτισμένος δι' ἀρχαίου ὕλικου κατὰ τοὺς ἐσχάτους Ρωμαϊκοὺς ἢ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους. Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διεπιστώθη, ὅτι οὗτος φθάνει μέχρι τοῦ βάθους τῶν δύο καὶ πλέον μέτρων, ἔνθα εὐρέθη δάπεδον ἐκ πλακῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ μαρμαρίνος ἐνεπίγραφος κίων (πίν. 112β), τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου, ἀναγράφοντος τὸ ὄνομα ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΥ, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἐπιτυγχάνεται ἡ χρονολόγησις τοῦ τοίχου, ἄγνωστον εἰς ποῖον οἰκοδόμημα ἀνήκοντος. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἠδύνατο νὰ συνεχισθῇ ἐφέτος καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀφῆκεν ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ μελλοντικαὶ ἐργασίαι θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἀπαντήσουν.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

17. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1963 ἡ ἔρευνα, χρηματοδοτηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περιορίσθη εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ Θεάτρου καὶ εἰς τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων, σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὰς διαφόρους φάσεις τῶν ἀναλημμάτων τοῦ κοίλου καὶ τῶν παρόδων. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας, ἐκτελεσθεῖσας ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου, ἔλαβον μέρος ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Πέτρος Θέμελης, ὅστις εἶχε καὶ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν αὐτῶν καὶ συνέταξε τὸ ἡμερολόγιον, ἡ Δις Βερόνικα Λεόν, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀυστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ὁ ἀπόφοιτος Ἀρχαιολογίας κ. Ἡλίας Ἀνδρέου.

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τριῶν συνεχομένων τάφρων κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κοίλου, διαστάσεων συνολικῶς 12×12 μ., ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὅλον τὸ σωζόμενον μῆκος των τὰ τρία διαδοχικὰ ἀναλήμματα αὐτοῦ, ἅτινα εἶχον κατὰ τὰ ἔτη 1961 καὶ 1962 ἀποκαλυφθῇ, μόνον κατὰ τὸ παρὰ τὴν ἀντίστοιχον πάροδον τμήμα αὐτῶν (Ἔργον 1961, σ. 182 κ.έ. καὶ 1962, σ. 144 κ.έ.).

Τὸ ἐσωτερικὸν παλαιότερον ἀνάλημα (ἀνάλημα Α, 1η φάσις, ἀσθενές, πλ. 0.45 μ.), ἄνευ ἀντηρίδων καὶ εἰς μικρὸν βάθος θεμελιωμένον, κατέρρευσεν, ὡς φαίνεται, ταχέως ἐκ τῆς πίεσεως τῶν χωμάτων τοῦ κοίλου, παρέμειναν δὲ εἰς τὴν θέσιν των μόνον αἱ πλίνθοι τῆς θεμελιώσεως, μετατοπισμέναι καὶ αὐται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω (πίν. 113α) (πρβ. καὶ Ἔργον 1962, σ. 171 - 175 καὶ 1963, σ. 116, εἰκ. 121).

Τὸ μεσαῖον ἀνάλημα (ἀνάλημα Β), κατασκευασθὲν πιθανώτατα ὀλίγον ἀργότερον τοῦ πρώτου (2α φάσις), περικλείει τοῦτο, ἀπέχον ἀπ' αὐτοῦ 0.60 μ. κατὰ τὴν πρὸς τὴν πάροδον ἀπόληξίν του. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, τὸ ἀνάλημα Β, συγκλίνει κατὰ τὴν πρὸς Ν. κατεύθυνσίν του, τελικῶς ἐφάπτεται τοῦ ἀναλήματος Α. Θεμελιωθὲν κατὰ 1 μ. περίπου βαθύτερον τοῦ πρώτου, ἐνισχύθη διὰ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐναλλὰξ τεθειμένων ἀντηρίδων (πίν. 113α) καὶ ἐπεξετάθη κατὰ ± 3.40 μ. βορείοτερον, ἥτοι πέραν τοῦ συγχρόνου πρὸς τὸ πρῶτον ἀνάλημα τοίχου τῆς Δ. παρόδου, κατεσκευάσθη δὲ ταυτοχρόνως ὁ δεύτερος, ἰσχυρότατος ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς Δ. παρόδου εἰς τὸ ἄκρον τοῦ νέου τούτου ἀναλήματος τοῦ κοίλου (πρβ. Ἔργον 1962, σ. 144 κ.έ.).

Τὸ τρίτον νεώτατον ἀνάλημα (ἀνάλημα Γ) τοῦ κοίλου (πρβ. Ἔργον 1961, σ. 182 κ.έ., 1962, σ. 147 κ.έ. καὶ 1963, σ. 116 κ.έ.) ἀπεκαλύφθη μέχρι συνολικοῦ μήκ. 18.50 μ., ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παρακείμενος ἀγωγός, ὁ ὁποῖος συνεχίζεται καὶ πέραν τῶν 18.50 μ. Τὸ ἀνάλημα τοῦτο εἶναι θεμελιωμένον ἐτι

βαθύτερον, δυτικώτερον τοῦ δευτέρου, εἰς ἀπόστασιν 2 μ. ἀπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ πρὸς τὴν πάροδον ἄκρον του, 4 μ. δὲ κατὰ τὸ πρὸς Ν. ἄκρον του. Διὰ τὴν κατασκευὴν του ἔχει χρησιμοποιηθῇ ὕλικὸν ἐκ παλαιότερων κτισμάτων, ὡς δηλοῖ ἡ μὴ ἀντιστοιχία τῶν τόρμων ὑποδοχῆς τῶν συνδέσμων τῶν λίθων, πιθανὸν δὲ καὶ ἐκ λίθων τοῦ καταρρεύσαντος δευτέρου ἀναλήμματος.

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τεσσάρων τάφων συνολικοῦ μήκους ± 22 μ. καὶ πλάτους 6 μ. παραλλήλως πρὸς τὸ πρῶτον (παλαιότερον) ἀνάλημμα τῆς δυτικῆς παρόδου, κατέστη δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἡ κλίσις τοῦ κοίλου (23,5%) χάρις εἰς τὸ φυσικὸν (γλινῶδες) στρώμα, ἀνερχόμενον ὁμαλῶς ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας πρὸς τὰ ἀναλήμματα (πίν. 117). Ἐπὶ τοῦ γλινώδους κεκλιμένου αὐτοῦ ἐδάφους καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ὀρχήστρας ἀπεκαλύφθησαν λίθοι τινὲς ὀρθογώνιοι, κατὰ κανονικὰ διαστήματα τεθειμένοι, ἐφ' ὧν πιθανώτατα ἡδράζοντο ἐδώλια τοῦ Θεάτρου (πίν. 117).

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, ἐντὸς τοῦ γλινώδους στρώματος εὐρέθησαν πέντε (5) συνολικῶς τάφοι ὑπομυκηναϊκῆς ἢ ΥἚ ΙΙΙΓ περιόδου, ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου, κατὰ μήκος τοῦ παλαιότερου ἐσωτερικοῦ ἀναλήμματος τῆς δυτικῆς παρόδου καὶ εἰς ἀπόστασιν $\pm 2.50 - 3$ μ. νοτίως αὐτοῦ. Οἱ ἀνωτέρω τάφοι, περιέχοντες ἀπὸ ἓνα ἕως τρεῖς νεκροὺς ἕκαστος, ἀνήκουν εἰς μέγα, ὡς φαίνεται, προϊστορικὸν νεκροταφεῖον, ἐντοπισθὲν μέχρι τοῦδε εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ Θεάτρου, ὡς καὶ ὅπισθεν τῆς σκηνῆς (βλ. Ἔργον 1961, σ. 186 - 188). Ἡ θεμελίωσις τῶν ἀναλημμάτων τῆς Δ. παρόδου κατέστρεψεν ὠρισμένους τάφους, εἰς τινὰ δὲ σημεῖα εὐρέθησαν μόνον αἱ καλύπτουσαι αὐτοὺς πλάκες.

Οἱ νεκροὶ τῶν τάφων, κατὰ κανόνα ὀκλαδόν, καλύπτονται μετὰ τῶν κτερισμάτων των, ἐντὸς ἀκανονίστων λάκκων διὰ χώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι τοποθετημέναι ἀκατέργαστοι πλάκες, ὀρθιαί συνήθως, δίκην «σήματος».

Τάφος 1 (σκελετοὶ 3, πίν. 113β). Κτερίσματα: 1. Ἀμφορεύς (neck-amphora). 2. Χαλκοῦς δακτύλιος. 3. Δύο μικραὶ οἶνοχοαί. 4. Ψηφίς περιδεραιῶ ἐξ ἐρυθρᾶς ὑαλομάζης. 5. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, μήκ. 0.35 μ. (πίν. 115β).

Τάφος 2 (σκελετοὶ 2, ἐξ ὧν ὁ εἷς γυναικός). Κτερίσματα: 1. Ἀμφορεύς (neck-amphora) (πίν. 115δ). 2. Οἶνοχοῦσκη (πίν. 115α2). 3. Ψηφίς περιδεραιῶ ἐκ λευκῆς κρυστάλλου. 4. Δύο χαλκαῖ περόναι. 5. Δύο χαλκοῖ δακτύλιοι.

Τάφος 3 (σκελετοὶ 3). Κτερίσματα: 1. Οἶνοχοῦσκη (πίν. 115α1). 2. Χαλκῆ πόρπη. 3. Πήλινος σφαιρικὸς σφόνδυλος.

Τάφος 4 (σκελετοὶ 1). Κτερίσματα: Ἀμφορεύς (neck-amphora). 2. Ξίφος χαλκοῦν. Ἡ λαβὴ μετ' ὀστεῖνης ἐπενδύσεως, καλῆς διατηρήσεως, μήκ. 0.465 μ. (πίν. 115γ). Ὁ νεκρός, τεθειμένος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς του πλευρᾶς, εἶχε τὸ ξίφος παρὰ τὰς χεῖρας, πρὸ τοῦ στήθους.

Τάφος 5 (σκελετός 1). Κτερίσματα: 'Αμφορεύς (belly-handle amphora).

Μετά τὴν καταστροφὴν καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεάτρου, κατὰ τὴν ὑστέραν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἡ θέσις ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου ὡς νεκροταφεῖον (βλ. 'Εργον 1961, σ. 184-186 καὶ 1963, σ. 120).

Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς ἐτέρας τάφρου, μήκ. 30 μ. καὶ πλάτους 4 μ., ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ κοίλου, σωζόμενον μέχρι μήκους 28 μ. (πίν. 114 καὶ 116). Ἐκ τοῦ τρόπου κατασκευῆς καὶ ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὕλικου δύναται τις νὰ εἰκασῇ ὅτι τοῦτο εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ δεύτερον (μεσαῖον) δυτικὸν ἀντίστοιχον ἀνάλημμα τοῦ κοίλου καὶ πρὸς τὸ σωζόμενον ἀνάλημμα τῆς ἀνατολικῆς παρόδου. Τὸ ἀνάλημμα εἰς τινὰ μέρη σώζεται μέχρις ὕψους ± 1.50 μ., ἡ δὲ θεμελίωσίς του εἶναι κλιμακωτή, ἀκολουθοῦσα τὴν φυσικὴν ἄνοδον τοῦ στερεοῦ ἐδάφους.

Φάσεις ἀντίστοιχοι πρὸς τὸ πρῶτον ἢ τὸ τρίτον δυτικὸν ἀνάλημμα δὲν ἐβεβαιώθησαν εἰσέτι εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ κοίλου, ἡ ἔρευνα ὅμως εἰς τὸ τμήμα τοῦτο δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι. Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς πέντε ἐπιπλέον τάφρων, νοτίως τῆς ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς, συνολικῶς διαστάσεων 10×16 μ. περίπου, ἀπεκαλύφθη μέγα μέρος τοῦ χώρου τῆς ὀρχήστρας. Στρώσις δαπέδου δὲν ἐβεβαιώθη εἰσέτι, ἂν καὶ ἡ ἀποχωμάτωσις ἔφθασε μέχρι τοῦ ὕψους τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἀγωγοῦ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ ὕψος τοῦ στυλοβάτου τοῦ προσκηνίου (πίν. 118). Αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις τῆς ὀρχήστρας δὲν εἶναι δυνατόν εἰσέτι νὰ ὑπολογισθοῦν. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπεκάλυψε καὶ τὴν πρὸς Ν. συνέχειαν τοῦ κλασσικοῦ ἀγωγοῦ κατὰ ± 3 μ. πέραν τοῦ τμήματος συνδέσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀγωγοῦ τῆς ὀρχήστρας. Ὁμοίως ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ τούτου εἰς μῆκος 8 μ. ἐκ τῆς ὀπισθεν τῆς σκηνῆς πρὸς τὸν Πηνειὸν συνεχείας αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμήμα, ὡς καὶ τὸ ὑπὸ τὴν σκηνὴν, καλύπτεται διὰ λιθίνων πλακῶν.

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων κτερισμάτων τῶν πρωτογεωμετρικῶν τάφων, πολυάριθμα εἶναι τὰ κινητὰ εὑρήματα ἐξ ὅλων τῶν χώρων τῆς ἀνασκαφῆς: ὄστρακα κλασσικά (ἰδιαίτερος ἄφθονα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου) καὶ ἑλληνικά, πήλινα εἰδώλια, χαλκᾶ «εἰσιτήρια» tesserae καὶ 74 νομίσματα, ἐξ ὧν 4 ἀργυρᾶ. Τούτων ἡ προσεχὴς μελέτη θὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν φάσεων οἰκοδομῆς τοῦ Θεάτρου.

Πρὸς τούτοις ἐγένοντο μικραὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸ ἀνάλημμα τῆς Α. παρόδου, ὡς καὶ τὸ ἀνατολικὸν παρασκήνιον, συνιστάμενα εἰς τὴν ἐπανατοποθέτησιν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων καὶ φωτογραφιῶν τῶν παλαιότερων ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου διενεργηθεισῶν αὐτόθι ἀνασκαφῶν, ἱκανοῦ ἀριθμοῦ δόμων αὐτοῦ, καταρριφθέντων ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαε-

τίας (πίν. 119). Τέλος ἐγένετο ἀποκατάστασις καὶ εὐτρεπισμὸς τοῦ πλήρως ἐρευνηθέντος τμήματος τοῦ Θεάτρου (πίν. 118).

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο καὶ καταγραφὴ (ἀποδελτίωσις) τῶν εὐρημάτων τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὡς καὶ ταχτοποίησις τῶν ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν ἀντικειμένων.

Τέλος ἃς προστεθῇ, ὅτι κατὰ τὰς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐργασίας διανοίξεως τῆς ἀπὸ τοῦ χωρίου Καλύβια πρὸς Μαρινάκιον ὁδοῦ, διερχομένης παρὰ τὴν Ἀγορὰν τῆς Ἀρχαίας Ἡλιδος, ἀπεκαλύφθησαν κτίσματα καὶ τάφοι ρωμαϊκοί. Ἀπαντα τὰ ἐρείπια ταῦτα, ἐρευνηθέντα συστηματικῶς καὶ ἀποτυπωθέντα, ἐπανεκαλύφθησαν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΩ ΝΑΩ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ ΠΑΡΟΥ

Ἐν Πάρῳ συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου τὰς ἐρεῦνας ἀνιχνεύσεως λειψάνων τοῦ ἀρχαιοτέρου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς, γενομένης α) εἰς τὴν αὐλὴν, ἥτοι πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ Ἰουστινιανείου ναοῦ καὶ β) ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ.

α) Εἰς τὴν αὐλὴν ἀνεσκάφη τμῆμα παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Ἰουστινιανείου ναοῦ, εἰς βάθος 1 μέτρου ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας πλαιοστρώσεως, ἀπεκαλύφθη δ' ἐκεῖ, εἰς τινων μέτρων ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ ναοῦ ἀπόστασιν, διπλῇ πύλῃ δευτερευούσης εἰσόδου εἰς τὸ αἶθριον ἀπὸ Νότου, ἀνοιγομένη ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου αὐτοῦ. Ἡ πύλη αὕτη (εἰκ. 1) παρουσιάζει συνεπτυγμένον τὸν συνήθη εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν (καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Καταπολιανῆς) τύπον· διότι ἔχει μεταξὺ τῶν δύο διαδοχικῶν ἀνοιγμάτων αὐτῆς ἀνὰ μίαν ἐκατέρωθεν ἡμικυκλικὴν κόγχην, διαμέτρου 1 μ., ἐγγεγραμμένην εἰς τὸ πᾶχος τοῦ συνεχομένου τοίχου. Τῆς ἐσωτερικῆς θύρας (εἰκ. 1, Β) διατηρεῖται εἰσέτι κατὰ χώραν καὶ τὸ μαρμάρινον κατώφλιον. Τὰ τοιχώματα τῶν κογχῶν διατηροῦνται μέχρις ὕψους 0.70 μ.

Παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς δυτικῆς κόγχης εὐρέθη ἡ ἀρχὴ τοίχου βαίνοντος λοξῶς πρὸς Δυσμᾶς, ἐκτισμένου δὲ δι' ἀρχαιοτέρου ὕλικου, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ μία κατὰ τὴν γωνίαν αὐτοῦ ἐπιγραφὴ (πίν. 120), τῆς ὁποίας τὸ κείμενον ἔχει οὕτω:

Ἀγαθὴ τύχη	Μ. Αὐρ. Σαβεινιανὸς Ζωσίμου
Οἶδε ἐφήβευσαν	Μ. Αὐρ. Ζηνόδοτος Ζηνοδότου
ἐπὶ γυμνασιάρχου καὶ ἄρχοντος τὸ Β' κατὰ τὸ αὐτὸ	15 Μ. Αὐρ. Κράτερος Ζηνοδότου
5 τῆς λαμπρᾶς Παρίων πόλεως Μάρ(κου) Αὐρ(ηλίου) Ζήνωνος	Μ. Αὐρ. Στεφανηφορικὸς Στεφανηφορικοῦ
τοῦ Πυρράκου, ἐφηβάρχου δὲ Μάρ(κου) Αὐρ(ηλίου) Ζηνοδότου	Μ. Αὐρ. Παῦλος Ὀροτύχου
τοῦ Ζωσίμου. Πρωτέφη-	Μ. Αὐρ. Ἡρᾶς Ὀροτύχου
10 βος ὁ υἱὸς αὐτοῦ τοῦ γυμνασιάρχου καὶ ἄρχοντος Μᾶρ(κος) Αὐρ(ηλίου) Ζήνων.	Μ. Αὐρ. Σεραπίων Σεραπίωνος
	20 Μ. Αὐρ. Τειμόστρατος Τειμοστράτου
	Μ. Αὐρ. Ἰουλιανὸς Ἀρτεμισίου
	Μ. Αὐρ. Ζώσιμος (ὁ) τοῦ Στρατονείκου

<i>Μ. Αὐρ. Ἑρμῆς Ἑρμοῦ</i>	<i>Δῖος Φιλοκάλου</i>
<i>Εὐτύχης Β' τοῦ Ζωσίμου</i>	<i>Ὀνησῆς Ἰπποκράτου</i>
25 <i>Ζώσιμος Εὐγένους</i>	30 <i>Ζώσιμος το(ῦ) Σεραπᾶ</i>
<i>Ζωσᾶς Ἀφροδεῖσιου</i>	<i>Συνίστωρ Μενίππου</i>
<i>Εὐάριστος Ζωσίμου</i>	<i>Ζώσιμος Χαρίτωνος</i>

Ἡ πρὸ ἐκάστου ὀνόματος ἐφήβου πρόταξις τοῦ συντετμημένου ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου ἀποτελεῖ *terminum post quem* διὰ τὴν μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ «λαμπροτάτῃ τῶν Παρίων πόλιν» ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Πάρου (IG XII, 5 269 καὶ 292), εἰς ἄλλας δὲ πάλιν γυμνασίαρχος (IG XII, 5 137, 138, 292, 1019) καὶ ἔφηβοι (IG XII, 5 144 Καταπολιανῆς καὶ 1026).

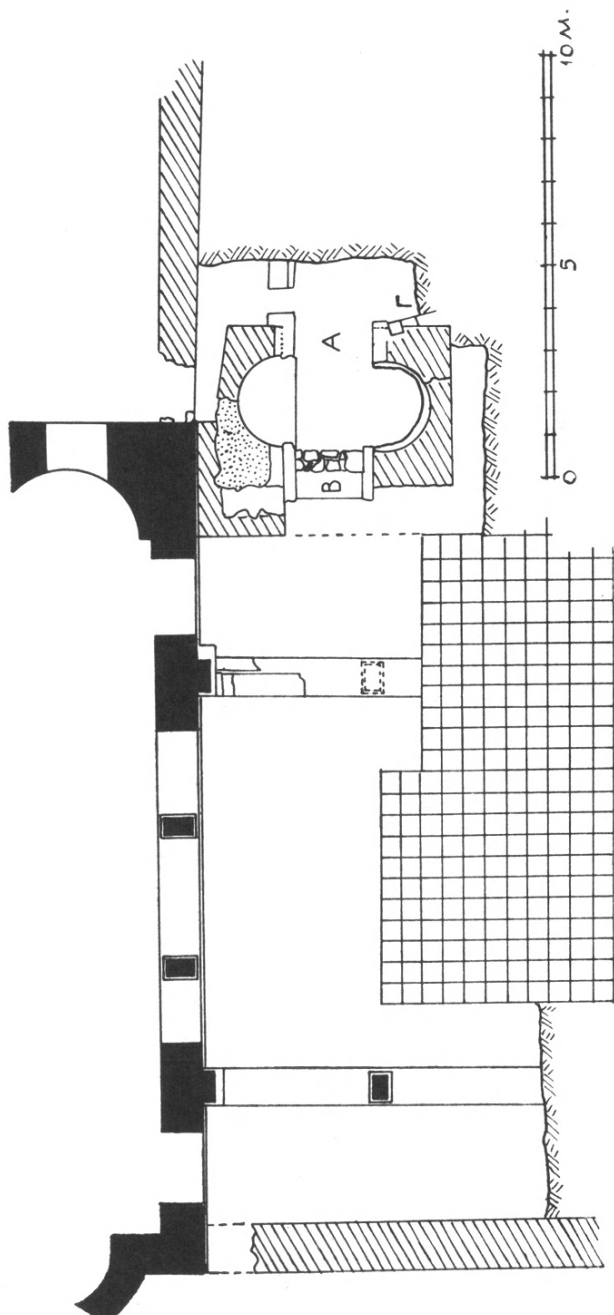
β) Ἡ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀνασκαφῇ ἐνετοπίσθη κυρίως εἰς τὸ κάτωθεν τοῦ τροῦλλου ὀρθογώνιον διαμέρισμα (διαστάσεων 7.60×9.00) ἔνθα, κατὰ παλαιότεραν ἔρευναν, εἶχον ἐπισημανθῆ α) τεμάχιον ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ β) οἱ κολοβοὶ κορμοὶ τεσσάρων μαρμαρίνων ἀρραβδῶτων κιόνων (εἰκ. 2, Α, Α) οὐχὶ ἐντελῶς συμμετρικῶς πρὸς τοὺς 4 μεγάλους ἰουστινιανεῖους πεσσοὺς διατεταγμένοι (εἰκ. 3), ἐπεξετάθη δ' ἡ ἀνασκαφῇ καὶ ἐπὶ μεγάλου τμήματος τοῦ βορείου σκέλους τοῦ σταυροῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος αὐτοῦ.

Ἀφαιρεθείσης τῆς νεωτέρας πλακοστρώσεως εὐρέθη, εἰς βάθος 0.72 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς, ψηφιδωτὸν δάπεδον, δυστυχῶς οὐχὶ ἄρτιον ἀλλὰ μετὰ χασμάτων, ἐκτεινόμενον δὲ μόνον βορείως τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ ναοῦ μέχρι μήκους 7.70 μ. πρὸς Βορρᾶν καὶ ἐπὶ μήκους 6.85 μ. ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς (εἰκ. 3). Εἰς τὸ νοτίως τοῦ μεγάλου ἄξονος τμήμα τοῦ ὑπὸ τὸν τροῦλλον χώρου, δὲν εὐρέθη ψηφιδωτὸν δάπεδον, κατὰ δὲ τὸν ἄξονα αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη σειρὰ μεταγενεστέρως κατασκευασθέντων τάφων, ὡς καὶ τὸ μετὰ δικεφάλου αἰετοῦ ὀμφάλιον (εἰκ. 3). Τάφοι τινὲς μεταγενέστεροι καὶ ἀκτέριστοι εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ βόρειον σκέλος τοῦ σταυροῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸ δυτικόν, παρὰ τὰς κιονοστοιχίας.

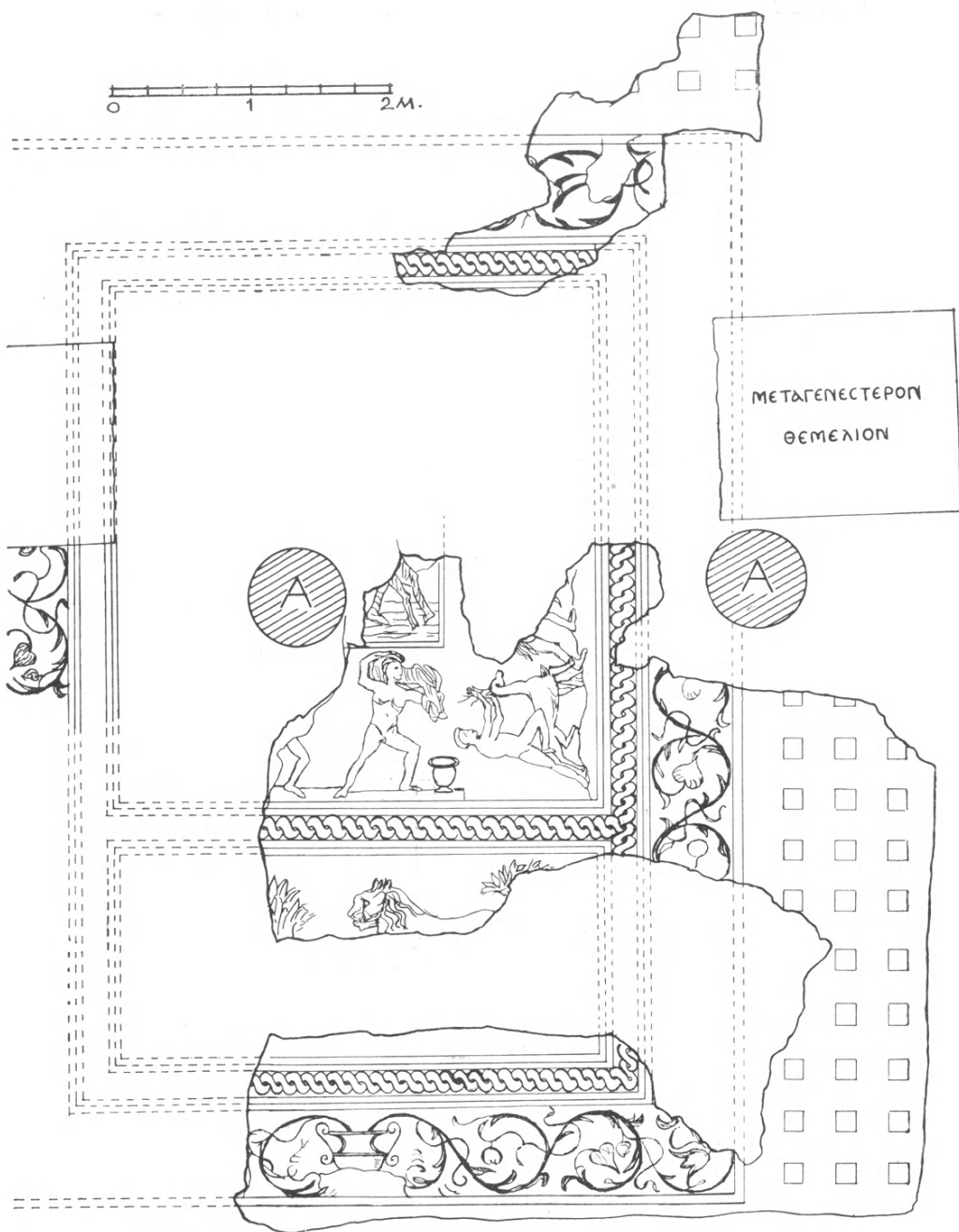
Τὸ κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον, διατεταγμένον ἀσυμμέτρως πρὸς τοὺς εἰρημένους κορμοὺς κιόνων (εἰκ. 2, Α, Α), ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς διάχωρα:

α) ἀπὸ μέγα τετράγωνον, πρὸς Δυσμᾶς, φέρον ἐν τῷ μέσῳ μικρόν, τετράγωνον, ἔμβλημα, περιβαλλόμενον δὲ πανταχόθεν ὑπὸ συνεχοῦς ἀλυσσοειδοῦς πλοχμοῦ, πλάτους 0.305 μ.

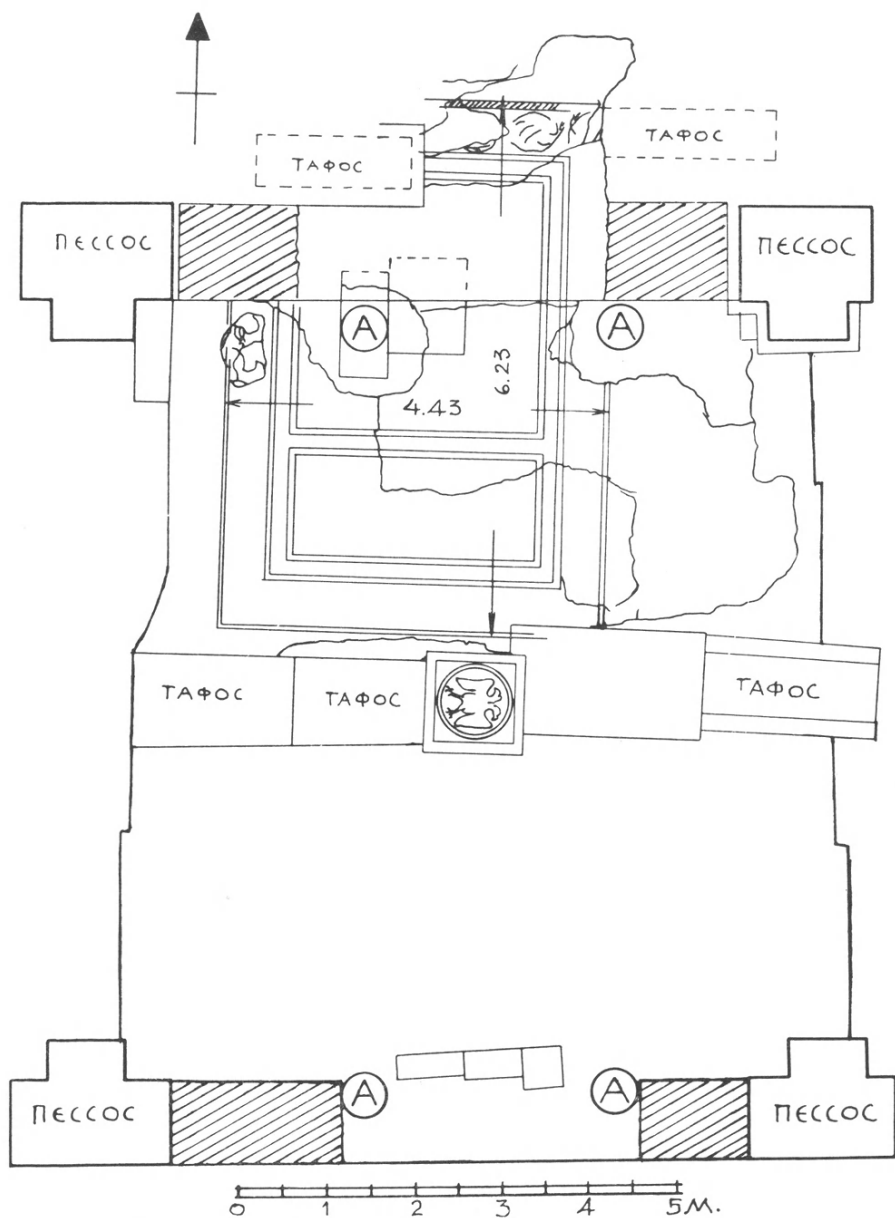
β) ἀπὸ στενόμηκες ὀρθογώνιον πλάτους 1.115 μ. ἐκτεινόμενον καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ α. Τὸ α καὶ τὸ β ὁμοῦ σχηματίζουνσι μέγα ὀρθογώνιον, πλαισιούμενον ὑπὸ ἐλικοειδῶς βαίνοντος φυλλοφόρου βλαστοῦ, πλάτους 0.535 μ., ἀπὸ τῶν πλοκάμων τοῦ ὁποίου ἐκφύονται φύλλα κισσοῦ, καρποί,

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῶν πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ εὑρεθέντων κτισμάτων.

Εικ. 2. Σχέδιον τοῦ ἐντὸς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ναοῦ δι' ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου,

Εἰκ. 3. Σχέδιον τοῦ ὑπὸ τὸν τροῦλλον χώρου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1963.

ἀνθέμια κλπ. (εἰκ. 2 καὶ πίν. 124α). Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐλικοειδοῦς τούτου πλοχμοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου, ἔνθα εἰκονίζεται μέγας κἀνθαρος (εἰκ. 2 καὶ πίν. 124α).

γ) ἀπὸ μεγάλῃν ἐπιφάνειαν κοσμουμένην διὰ μικρῶν, κανονικῶς τοποθετημένων τετραγώνων σχεδίων, ἐκτεινομένην δὲ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ διὰ τῶν παραγράφων α καὶ β σχηματιζομένου ὀρθογωνίου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ διάχωρον γ, ὅπερ, ὡς ἐλέχθη, φέρει ἀπλὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν ἐκ μικρῶν τετραγώνων ἐπὶ φωτεινοῦ ἐδάφους, τὰ διάχωρα α καὶ β κοσμοῦνται διὰ ζωικῶν παραστάσεων. Καὶ δὴ εἰς μὲν τὸ α εἰκονίζοντο, περίξ τοῦ κεντρικοῦ ἐμβλήματος, οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους (εἰκ. 2), εἰς δὲ τὸ β λέων βαίνων πρὸς τ' ἀριστερά, τοῦ ὁποίου ἀρτίως διετηρήθη μόνον ἡ βρυχωμένη κεφαλὴ μετὰ τῆς χαίτης (πίν. 122α).

Ἐκ τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους, εἰκονιζομένου νεαροῦ καὶ τελείως γυμνοῦ, διεσώθησαν ἀρτίως μόνον δύο, ἐξ ἄλλων δὲ δύο μόνον τμήματα τῶν ποδῶν τοῦ ἥρωος (εἰκ. 2). Τμηματικῶς ἐπίσης διεσώθη καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ τετραγώνου ἐμβλήματος παράστασις, ἥτις, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων εἰκάζεται, θὰ εἰκονίζε πιθανῶς τὴν πάλην τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν Μινώταυρον.

Ἐκ τῶν ἀρτίως διατηρηθεῖσων δύο παραστάσεων (πίν. 121), ἡ μία παρίστανει τὸν Ἡρακλέα, φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ὕπτιον τὸν Ἑρμάνθιον κάπρον (πίν. 123), ἀντὶ δὲ τοῦ συνήθως δεξιᾶ, ἐντὸς πίθου ἡμικεχωσμένου εἰκονιζομένου Εὐρυσθέως, ἐτέθη ἐνταῦθα ἀπλοῦν ἀγγεῖον (πίν. 123).

Ἡ δευτέρα παράστασις (πίν. 122β) εἰκονίζει τὸν ἥρωα συλλαβόντα διὰ τῶν στιβαρῶν χειρῶν του τὴν Κερυνίτιν ἔλαφον, ἀπὸ τῶν μακρῶν κεράτων τῆς, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτῆς ἔχει ἐπιθέσει ἀναδιπλωμένον τὸ ἀριστερόν του σκέλος.

Ὁ τύπος ἀμφοτέρων τῶν παραστάσεων εἶναι ὁ συνήθης ἀπὸ τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐπὶ ἀναγλύφων καὶ ἀγγείων εἰκονιζόμενος, τὸν ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει καὶ τὸ ἡμέτερον ψηφιδωτόν, ὅπερ λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του, τῶν ἐλικοειδῶν βλαστῶν καὶ τῶν ἄλυσσειδῶν πλασιῶν του ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος.

Ἐκ τῶν κολοβῶς περισωθέντων ἄθλων, ὁ μὲν ἀριστερᾶ τοῦ Ἑρμάνθιου κάπρου εἰκονίζε τὴν πάλην τοῦ ἥρωος πρὸς τὴν Λερναίαν Ὑδραν, τῆς ὁποίας διεσώθησάν τινες τῶν κεφαλῶν, ὁ δὲ δεξιᾶ τῆς Κερυνίτιδος ἐλάφου τὸν Ἡρακλέα καταβάλλοντα τὰς Στυμφαλίδας ὄρνιθας, ὡς συμπεραίνεται ἐκ διασωθέντος παρὰ τὸ κεντρικὸν ἐμβλημα τμήματος τοῦ τόξου τοῦ Ἡρακλέους (πίν. 121).

Ἡ ἐφαρμοσθεῖσα γενικὴ διάταξις τοῦ δωδεκάθλου τοῦ Ἡρακλέους περίξ κεντρικοῦ ὀρθογωνίου ἐμβλήματος ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὴν παρομοίαν καὶ σύγχρονον διάταξιν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς Μαδρίτης (BROMMER, Herakles,

πίν. 31) μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐκεῖ ἕκαστος ἄθλος ἔχει τοποθετηθῇ ἐντὸς ἰδίου πλαισίου.

“Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς 4 κολοβοὺς κίονας, τοὺς ὁποίους προηγουμένως ἀνεφέραμεν (πίν. 124α), πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, χάριν τῆς ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους θεμελιώσεώς των, παρέστη ἀνάγκη καταστροφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου κύκλῳ τοῦ κορμοῦ των, ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ περιγράμματος τῆς καταστροφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὅπερ ἐμφανίζεται ὁμόκεντρον περίπου πρὸς τοὺς κορμούς (εἰκ. 3 καὶ πίν. 124α).

Κατὰ ταῦτα οἱ 4 κίονες μὲ τοὺς κολοβωθέντας ἔπειτα κορμούς των πρέπει νὰ εἶναι νεώτεροι τοῦ ψηφιδωτοῦ. Λεπτομερὲς αὐτῶν ἐξέτασις ἀπέδειξεν α) ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν βαίνει ἐπὶ διαφόρου εἵδους βάσεως. Οὕτω δύο μὲν (ΒΔ. καὶ ΝΔ.) πατοῦσιν ἐπὶ ἀπλῆς ὀρθογωνίου πλακός (πίν. 124β), ἄλλος (ΝΑ.) ἐπὶ πολλαπλῶς κυματιοφόρου βάσεως (πίν. 124β), διαμέτρου πολὺ μεγαλύτερας τῆς εἰς τὸν ἐπικαθήμενον κορμόν ἀρμοζούσης, ἄλλος δὲ πάλιν (ΒΔ.) ἐπὶ βαθμιδωτῆς βάσεως, β) ὅτι εἶναι εἰς διάφορον ἀλλήλων στάθμην θεμελιωμένοι, ἥτοι εἰς βάθος κυμαινόμενον ἀπὸ 1.73 ἕως 1.88μ., γ) ὅτι πάντων οἱ κορμοί, παρουσιάζοντες μείωσιν, ἐλήφθησαν ἐξ ἀρχαιοτέρου κτηρίου εἶναι δὲ ἀρράβδωτοι, πλὴν μικροῦ (ὑψ. 0.045 μ.) τμήματος κατὰ τὴν ἔδραν των, φέροντος 20 δωρικὰς ραβδώσεις. Ἐπὶ τῆς πλίνθου τῆς βάσεως τοῦ ΝΑ. κίονος ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή:

ΕΥΤΥΧΙ
ΔΑΣΜΑ

Εἰς τί ἐχρησίμευσαν οἱ κίονες οὗτοι δὲν δύναται ἀκόμη νὰ καθορισθῇ. Ὑπέθεσα κατ’ ἀρχάς, ὅτι δυνατόν ν’ ἀνήκουν εἰς παλαιότερόν τι δρομικὸν κτήριο (βασιλικήν). Ἐρευνήσας ὅμως εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ, κατὰ προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῶν δύο ζευγῶν κίωνων, οὐδὲν ἄλλο ἔχνος κίονος συνήντησα, εὖρον δὲ μόνον μεταγενεστέρους τινάς, ἀκτερίστους τάφους.

Πάντως ἐκ τῆς γενομένης ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι ὁ ναὸς τῆς Καταπολιανῆς δὲν ἐκτίσθη, ὡς μέχρι τοῦδε ὑπετίθετο (RUBENSOHN, λ. *Paros* ἐν PAULY-WISSOWA, RE XVIII, 4 στ. 1832 καὶ 1844), ἐπὶ ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, ἀλλ’ ἐπὶ τινος μεγάλου κοσμικοῦ — ἰδιωτικοῦ ἢ δημοσίου — ρωμαϊκοῦ κτηρίου, τοῦ 3ου ἢ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, πιθανῶς τοῦ Γυμνασίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ δάπεδα. Εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο ἀνήκουν καὶ τὰ κατὰ τὴν βόρειον πλευράν τοῦ Βαπτιστηρίου πάλαι εὑρεθέντα ψηφιδωτὰ, ὡς καὶ ἄλλα διαμερίσματα ἀποκαλυφθέντα ἐσχάτως κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Ἰουστινιανείου ναοῦ καὶ τὴν νοτίαν πλευράν τοῦ Βαπτιστηρίου.

Τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ παλαιοτέρου τούτου ρωμαϊκοῦ κτηρίου θέλει πληρὲστερον ἐξακριβωθῇ διὰ συμπληρωματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεύνης, ὅπου τοῦτο καταστῇ δυνατόν.

19. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΞΟΥ

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἐν Νάξῳ ἀπὸ τῶν μέσων Ἰουλίου μέχρι τῶν μέσων Αὐγούστου ὑπῆρξε συνέχεια τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1961 (πρβ. Ἔργον 1961, 197 ὡς καὶ ΠΑΕ 1961, 191 κ.ε.).

Α.
ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ
ΠΟΛΕΩΣ

1) Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μυκηναϊκῆς πόλεως, εἰς τὴν «Γκρότταν», ἐσυνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, ἡ ὁποία ἀρχίσασα κατὰ τὸ 1959 (Ἔργον 1959, 128. ΠΑΕ 1959, 185) εἶχε συνεχισθῇ καὶ τὸ 1961 (ΠΑΕ 1961, σ. 191 κ.ε.) εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀγορασθὲν οἰκόπεδον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἀπὸ τοῦ τέως ιδιοκτῆτου του «οἰκόπεδον Κοντοπίδην». Ἡ ἔκτασις αὕτη κεῖται ὀλίγα μόνον μέτρα νοτιανατολικώτερον τοῦ τμήματος τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὰ ἔτη 1950 καὶ 1951 (ΠΑΕ 1950, 269 κ.ε. καὶ αὐτ. 1951, 214 κ.ε.), ὡς δεικνύεται ἐν τῷ δημοσιευομένῳ γενικῷ σχεδιογράφῳ (εἰκ. 1).

Ἡ ἀνασκαφὴ παρουσίασε καὶ ἐφέτος τὰς αὐτὰς ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη δυσχερείας, τὰς προσδιδούσας εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτῆρα σχεδὸν «υποβρυχίου» ἐρεύνης, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρατιθεμένης φωτογραφίας (πίν. 125α).

Εἰς τὴν ἀναγκαστικῶς λίαν περιορισμένην ἔκτασιν τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἡ ἐργασία ἀπῆτει τὴν συνεχῆ λειτουργίαν δύο ἀντλητικῶν μηχανῶν. Εἶναι εὐνόητος ἐκ τούτου ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ἡ ἀνασκαφὴ διεξάγεται μὲ τόσον βραδὺν ρυθμὸν.

Τοῦ κατὰ τὰ παλαιότερα ἔτη ἐρευνηθέντος τμήματος (εἰκ. 2) ἐζητήθη ἐφέτος ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν, πρὸς Βορρᾶν, συνέχεια μὲ σκοπὸν — μὴ ἐπιτευχθέντα πλήρως — τὴν συνένωσιν πρὸς τὸ κατὰ τὸ 1959 καὶ 1961 ἀνασκαφὲν τμήμα, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν ἀμέσῳ συνεχείᾳ τῆς θαλάσσης οὕτως ὥστε νὰ ἀποκτηθῇ μία σαφεστέρα εἰκὼν καὶ τμήματος μόνον ἔστω τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως ἀλλὰ ἐνιαίου (εἰκ. 1).

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης σαφὲς ἦτο ἡ διάκρισις πλειοτέρων οἰκοδομικῶν περιόδων μεταξὺ τῶν ἀναφαινομένων ἐρειπίων διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοίχων πατούντων ἐπὶ ἄλλων χαμηλότερον εὐρισκομένων, διακρινομένων δὲ

1 Συνεργάται τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν οἱ νέοι ἀρχαιολόγοι Δεσποινὲς Χρ. Καρδαῶ καὶ οἱ Κύριοι Ἀνδρέας Γαβρίλης καὶ Βασ. Λαμπρινουδάκης, δι' ὀλίγας δ' ἡμέρας καὶ ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Κύριος Χρ. Ντούμας. Τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησαν καὶ ἀρκετοὶ φοιτηταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας.

καὶ διὰ τῆς διαφόρου κατευθύνσεως, ἥντινα εἶχον οἱ τοῖχοι ἐκάστης τῶν περιόδων. Τοῦτο παρατηρήθη εἰς ἀμφότερα (εἰκ. 2)¹ τὰ ἐρευνηθέντα τμήματα καὶ τοῦ 1950-51 καὶ τοῦ 1959 κ.έ.

Θ Α Λ Α Σ Σ Α

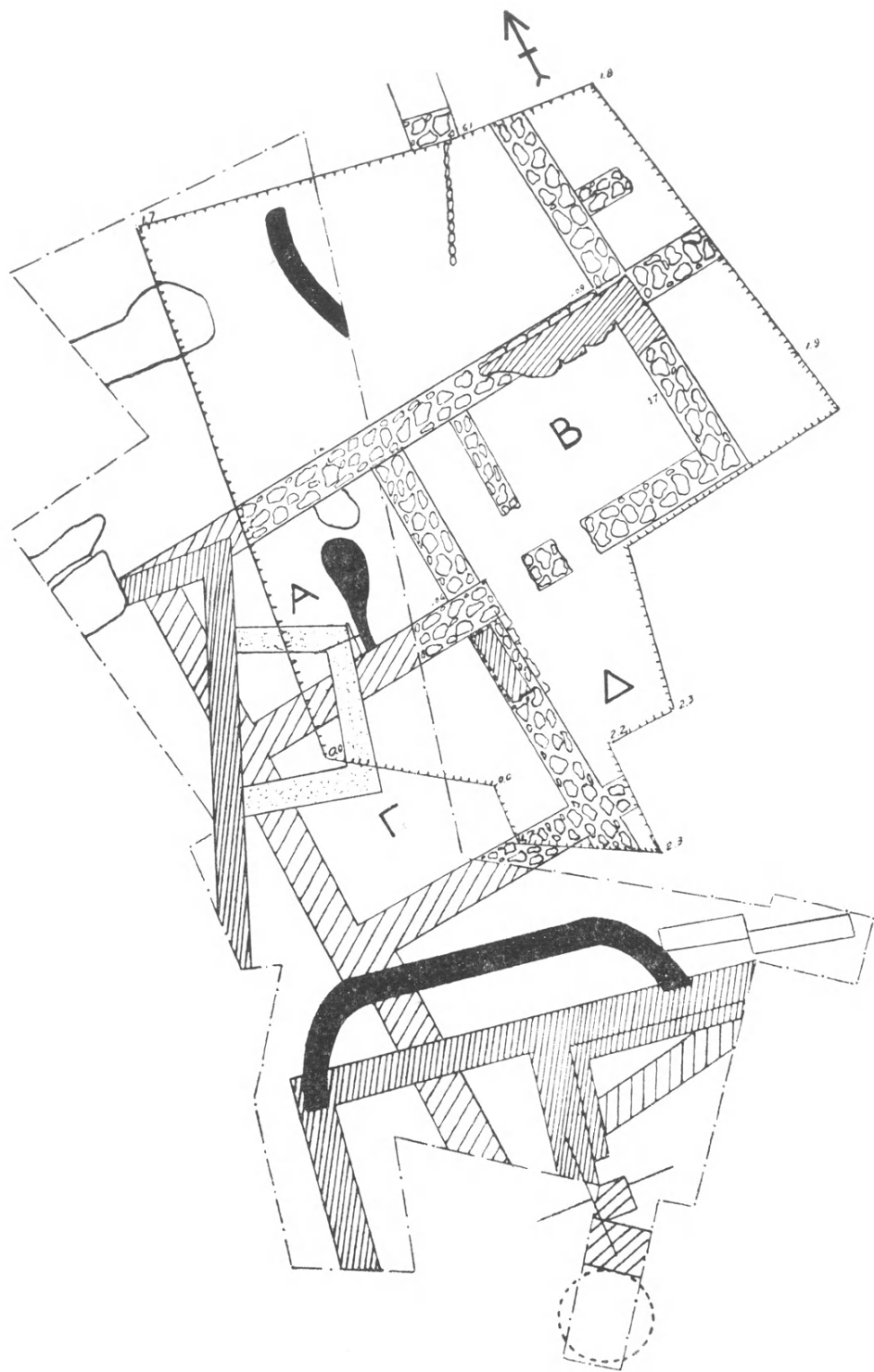
Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τῶν κατὰ τὰς περιόδους 1950-1951 καὶ 1959-1963 ἀνασκαφέντων οἰκοδομημάτων.

Εἰς τὴν ἐφέτος ἀνασκαφεῖσαν περιοχὴν ἀνευρέθησαν κυρίως τοῖχοι τῶν οἰκημάτων τῆς παλαιότερας περιόδου, τῆς περιόδου 1, ἐλάχιστα δὲ τμήματα ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης περιόδου 2.

Οἱ τοῖχοι τῆς περιόδου 1 ἀποτελοῦν τὴν συνέχειαν βεβαίως ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ἀναφανῆ παλαιότερον. Οὕτω τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος τῆς παλαιότερας ταύτης περιόδου ἀπεκαλύφθη σημαντικὸν τμήμα τοῦ τοίχου τῆς

1 Ἐν τῷ σχεδιογραφῆματι τῆς εἰκ. 2 οἱ βαθύτερον κείμενοι τοῖχοι, οἱ τῆς πρώτης περιόδου σημειοῦνται οἱ μὲν ἀνασκαφέντες τὸ 1959 καὶ τὸ 1961 (βλ. Ἔργον 1961, 197, εἰκ. 204) διὰ μικρῶν ἀ ρ α ι ὠ ν λοξῶν παραλλήλων, οἱ δὲ ἐφέτος διὰ τῶν ἐσχεδιασμένων λίθων· οἱ τοῖχοι τῆς δευτέρας περιόδου δεικνύονται διὰ πυκνοτέρων παραλλήλων γραμμῶν, σχεδὸν δὲ παραλλήλων πρὸς τὰς γραμμὰς τῶν τοίχων. Ἐντελῶς μέλανες σχεδιάζονται οἱ ὡς γεωμετρικοὶ χαρακτηρισθέντες τοῖχοι. Ἐν εἰκ. 2 τὸ ἐφέτος ἀνασκαφέν τμήμα περιορίζεται ὑπὸ τῆς μελαίνης γραμμῆς μὲ τὰς ἐσωτερικῶς αὐτῆς συνεχεῖς ἀκίδας.

Εικ. 2. Σχεδιογράφημα της κατά τα έτη 1959, 1961 και 1963
 ανασκαφής εν «οικοπέδω Κοντοπιδι».

βορείας πλευρᾶς (πίν. 126α) ἐν μέρει δὲ οἱ ἐσωτερικοὶ διαχωριστικοὶ τοῖχοι (πίν. 125α,β καὶ 126α,β). Τοιοῦτοτρόπως λαμβάνει συγκεκριμένην μορφήν τὸ βόρειον τμήμα ἐνὸς οἰκοδομήματος διὰ τῆς διακρίσεως τῶν δωματίων αὐτοῦ: Πρὸς Βορρᾶν ὑπάρχουν τὰ δωμάτια Α καὶ Β· τὸ τελευταῖον διὰ λεπτοτάτου τοίχου διακρίνεται εἰς ἕνα ἐπιμήκη χῶρον, ἐν εἶδει προθαλάμου, καὶ εἰς τὸ κυρίως δωμάτιον. Εἰς τὸ Α εἶχεν εὐρεθῆ κατὰ τὸ 1961 ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ πέρας τοῦ τότε ἀναφανέντος βορείου αὐτοῦ τοίχου, πλᾶξ σχίστου προερχομένη ἐκ κατώφλιου (ΠΑΕ 1961, 192 πίν. 150α), κειμένη ὅμως ἐπὶ τοῦ δαπέδου πιθανώτατα λόγῳ πτώσεως ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ θέσεως. Εἰς τὸ Β δὲν ἀνεφάνη ἐπίσης ἡ εἴσοδος, ἀλλ' ὁ νότιος αὐτοῦ τοῖχος σφίζεται εἰς μίαν ἢ δύο μόνον σειρὰς τὸ δὲ δυτικὸν πέρας του εἰς δύο μέρη εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένον· ἴσως ἐκεῖ καὶ μάλιστα κατὰ τὸ πέρας τοῦ προθαλάμου ἦτο ἡ εἴσοδος (126β)· εἰς τὸ μέσον διακρίνεται τὸ κενόν.

Πλήρως ἐπίσης ἀπεκαλύφθη τὸ δωμάτιον Γ, παρακείμενον νοτίως τοῦ Α, τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ κατώφλιον ἐκ μαρμαρίνης πλακὸς μήκους 1.30 καὶ πλάτους 0.31 μ. προφανῶς εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ τοίχου (πίν. 125 καὶ 126β). Τὸ κατώφλιον τοῦτο, σημειούμενον ἐπίσης διὰ παραλλήλων πυκνῶν γραμμῶν ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 1, εὐρέθη θετραυσμένον εἰς δύο καὶ εἶναι στενότερον τοῦ ἐφ' οὗ ἐπικαθῆται τοίχου ἔχοντος πάχος 0.74 καὶ σφζόμενον ὕψος 53 - 59 καλύπτει δὲ οὕτω τὸ ἐσωτερικὸν μόνον πάχος τοῦ τοίχου. Πλησίον τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου τούτου παρετηρήθησαν τεμάχια πλακῶν σχιστολίθου ἀνήκοντα ἴσως εἰς τὴν στρωσὶν τοῦ δαπέδου.

Ἐκ δαπέδου προέρχονται ἴσως καὶ ἔχνη κονιάματος παρατηρηθέντα εἰς τὸν χῶρον Δ. Κεκονιαμένον δάπεδον εἶχεν εὐρεθῆ καὶ παλαιότερον (ΠΑΕ 1950, 273, εἰκ. 3). Ὁ σχηματισμὸς τοῦ χώρου τούτου δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφές, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ πίν. 125α ἦτο καὶ οὗτος κλειστὸς ἐκ τῶν τριῶν αὐτοῦ πλευρῶν. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα προεκτείνεται πρὸς Νότον ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ΒΑ., ἐπίσης ὡς δεικνύει ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην συνέχεια τῶν τοίχων.

Τοῖχοι ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης περιόδου δὲν ἀνεφάνησαν εἰς τὸ ἐφέτος ἀνασκαφὴν τμήμα πλὴν μικρᾶς γωνίας ἐπικαθημένης ἐπὶ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Β (πίν. 126α). "Οτι δὲν ἀποτελοῦν ἀρχικὸν μέλος ταύτης εἶναι ἀναμφίβολον διότι εἶναι σαφέστατος ὁ χωρισμὸς — οὐχὶ τόσον ἐμφανὴς ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν (πίν. 126α καὶ 127α). Εἶναι ἐπίσης τὸ νεώτερον τοῦτο λείψανον ἐκτισμένον δι' ἀργῶν λίθων ἀλλὰ μεγαλυτέρων τῶν χρησιμοποιοιμένων εἰς τοὺς τοίχους τῆς παλαιότερας περιόδου σχηματιζόντων δὲ μεγαλύτερα μεταξὺ αὐτῶν κενά, τὰ ὅποια συμπληρώνονται διὰ μικροτέρων λίθων.

Τμήματα ἄλλα τοίχων φανέντα εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν περαιτέρω ἐκ-

ταθεῖσαν ἀλλὰ μὴ συμπληρωθεῖσαν ἀνασκαφὴν σημειούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 1 δὲν δεικνύουν ἀκόμη τὴν συνάρτησίν των πρὸς τὸ ὅλον συγκρότημα.

Ἡ ἐπίχωσις παρουσίασε καὶ ἐφέτος τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ κατὰ τὰς παλαιοτέρας περιόδους, ὅψιν. Τὰ ὄστρακα ἦσαν μέχρι βάθους 2 περίπου μέτρων ἀνάμεικτα· ρωμαϊκά, ἑλληνιστικά, μελαμβαφῇ καί, σποραδικῶς, παλαιότερα. Εἰς βάθος 1.80 - 1.90 ἀνευρέθησαν τὰ δύο τεμάχια τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Πανός (πίν. 129α, ἄνω), εἰς βάθος 2.10 μ. κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ μαρμαρίνου κυκλαδικοῦ εἰδωλίου (πίν. 129α) ὡς καὶ τεμάχιον ὀψιδιανοῦ. Τμῆμα ἀνδρικήs προτομῆς (ἥρωος;) μετὰ τῆς κεφαλῆς (πίν. 127β) ἀνευρέθη ὀλίγον ὑψηλότερον. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ προϊστορικοῦ εἰδωλίου ἀσφαλῶς δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ οἰκισμοῦ, ἀλλ' ἔχει τὴν αὐτὴν προέλευσιν ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων ἀνευρεθέντα ὅμοια εἰδώλια (βλέπε π.χ. ΠΑΕ 1951, 233 κ.ά.). Χαμηλότερα τῶν ± 2 μ. ἀρχίζουν νὰ διαγράφωνται οἱ τοῖχοι τῶν οἰκημάτων καὶ νὰ εἰσρέῃ τὸ ὕδωρ, διότι εὐρισκόμεθα πλέον χαμηλότερον τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης (πρβ. ΠΑΕ 1961, 192 εἰκ. 2). Εἰς τὸ βάθος τοῦτο ἀρχίζουν ἀνάμεικτα πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά καὶ μυκηναϊκά ὄστρακα· τὰ τελευταῖα γίνονται καθαρὰ πλέον εἰς τὸ στρώμα τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς τοίχους ἀμφοτέρων τῶν περιόδων. Καθ' ὅσον ὅμως κατέστη ἐφικτὴ ἡ παρατήρησις πρὸς τοὺς βαθύτερους τοίχους, τοὺς τῆς πρώτης περιόδου, ἀντιστοιχοῦν ὁμοῦ μετὰ τῶν μυκηναϊκῶν καὶ ἄγραφα ὄστρακα προερχόμενα ἐκ κοινῆς χρήσεως ἀγγείων δυναμένων νὰ εἶναι μυκηναϊκά ἀλλὰ καὶ ἄλλων σαφῶς «κυκλαδικῶν»: ἐγγράκτα στιλπνὰ μέλανα καὶ «μινύεια» διεκρίθησαν ἀσφαλῶς· τὰ τελευταῖα ταῦτα, τὰ μὴ μυκηναϊκά, καθαρὰ δὲ ἦτοι ἄνευ μυκηναϊκῶν, συνεχίζονται καὶ εἰς τὸ στρώμα τὸ ὑπὸ τοὺς τοίχους τῆς παλαιότερας περιόδου, ὅπου ὅμως ἡ ὁπωσδήποτε συστηματικωτέρα ἔρευνα εἶναι ἀδύνατος.

Ἐφ' ὅσον κατέστη δυνατὴ ἡ μελέτη τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων, μυκηναϊκά παλαιότερα τῆς ΥἚ ΙΙΙ ἐποχῆς δὲν παρατηρήθησαν. Ὅλίγα χαρακτηριστικὰ δείγματα ἀπεικονίζονται εἰς τοὺς πίν. 128 καὶ 129β.

Σαφὲς εἶναι τὸ καὶ παλαιότερον διαπιστωθὲν ὅτι οἱ τοῖχοι τῆς παλαιότερας περιόδου ἔχουν θεμελιωθῇ ἐπὶ στρώματος χαλίκων καὶ ἄμμου σχηματισθέντος προφανῶς ἐκ τοῦ πλησίον χειμάρρου, τοῦ ὁποίου παλαιότερον ἡ κοίτη ἐξετείνετο καὶ πρὸς τὰ ἐδῶ.

2) Μικροτέρα ἔρευνα διεξήχθη καὶ εἰς τὸ «οἰκόπεδον Ξανάκη» ὅπου ἐπέκειτο ἡ ἀνέγερσις οἰκίας. Τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ὅλης βορείας παραλίας, πλησίον, ἀλλ' ὑψηλότερον, — ἐπὶ τῆς ἀποτόμῳ καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος ἀνερχομένης ὑπὲρ τὴν λαρίδα τοῦ αἰγιαλοῦ ἐπιχώσεως — τῶν κατὰ τὸ 1949 ἀνασκαφεισῶν οἰκίων (ΠΑΕ 1949, 112 κ.έ.). Τὴν περιοχὴν δεικνύει εὐκρινῶς ἡ ἐνταῦθα εἰκονιζομένη φωτογραφία (πίν. 130α). Ἐνταῦθα

ἡνοίχθη τάφρος 10×2.70 μ., ἥτις ὅμως ἀπὸ βάθους 3 μ. περιορίσθη ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ πλάτος 2×2.70 ἵνα δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ βάθος τῶν 5.90 μ. ἔνθα καὶ ἀνεφάνη κυκλαδικοῦ τοίχου μικρότατον φυσικὰ τμήμα, κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς τάφρου. Ἐνταῦθα ἡ ἐπίχωσις μέχρι βάθους 4 μ. ἦτο ἀνάμεικτος. Ὀλίγα παλαιοχριστιανικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ὄστρακα ἀνευρίσκοντο ἀπὸ βάθους 0.55 μ. Εἰς βάθος 4 μ. καὶ κατωτέρω ἀνευρίσκοντο ὀλίγα μυκηναϊκὰ καὶ κυκλαδικὰ, ἀπὸ βάθους 4.55 μόνον κυκλαδικὰ. Ἦδη εἰς τὰ 4.99 εἶχεν ἀναφανῆ τὸ ὕδωρ. Ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων ἀπεικονίζονται θραύσματα ραμφοστόμου οἰνοχόης (πίν. 130β), θραῦσμα τεφροῦ μινυείου μὲ σύμβολον τῆς γραμμικῆς γραφῆς Α (πίν. 137α) καὶ τμήμα τηγανίου μὲ ἐγχαράκτους ἐγκοπάς.

Β. ΑΠΑΩΜΑΤΑ 2) Ἐσυνεχίσθη ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀπλωμάτων ἡ ἔρευνα τοῦ οἰκοδομήματος μὲ τὸ μωσαϊκόν (ΠΑΕ 1961, 196 κ.έ. εἰκ. 3, ἔνθα τοῦτο σημειοῦται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ III). Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀνευρέθη λίαν κατεστραμμένον. Τὸ εἰκονιζόμενον σχεδιογράφημα (εἰκ. 3) παρέχει γενικὴν μόνον εἰκόνα αὐτοῦ, διότι ἡ ἔρευνα ἐγένετο μόνον κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα, ὅχι δὲ εἰς τὸ δυτικόν. Παρηκολουθήθη ὁ ἀνατολικὸς αὐτοῦ μακρὸς τοῖχος, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις στηρίζει δίκην ἀναλήμματος τὴν ὀπισθεν ὑπάρχουσαν ἐπίχωσιν (πίν. 131). Ὁ τοῖχος σφῆζεται εἰς ὕψος 0.80-1 μ. καὶ εἰς μῆκος ὑπὲρ τὰ 5 μέτρα. Κατεστραμμένη ἀνευρέθη ἡ ἀποτελουμένη ἐκ διπλοῦ τοίχου νότιος ἀπόληξις τοῦ τοίχου τούτου ἡ ἀπαρτίζουσα τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ τρίτου, νοτίου δωματίου τοῦ οἰκοδομήματος· παρ' αὐτό, βορείως, κεῖται τὸ μεσαῖον τὸ κοσμοῦμενον διὰ τῶν κατὰ τὸ 1961 ἀνευρεθεισῶν τοιχογραφιῶν. Ὁ διχωριστικὸς τοῖχος τῶν δύο τούτων δωματίων ἀνευρέθη εἰς μῆκος 3.70 μ., ἐνῶ εἰς τὰ 3 μ. ἀρχίζει ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νοτίου δωματίου.

Εἰς τὴν νότιον ταύτην περιοχὴν τοῦ οἰκοδομήματος ἡρευνήθη ἡ ἐπίχωσις ὀλόκληρος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ μέχρι, πρὸς Δυσμάς, τῆς σημερινῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ὅπου καὶ ἡ ἐπίχωσις ἦτο πολὺ βαθύτερα, ἐξ οὗ καὶ ἀνατολικῶς μὲν τοῦ τοίχου ἡ νεωτέρα σχετικῶς ἐπίχωσις ἔφθανε μέχρι βάθους 50 ἐκ., κατωτέρω τῶν ὁποίων ὑπῆρχον γεωμετρικὰ ὄστρακα, ἐνῶ δυτικῶς τὰ ἀνάμεικτα ὄστρακα ἔφθανον μέχρι βάθους 1 περ. μ. Ἡ κατωτέρα ἀρχαία ἐπίχωσις ἔφθανεν ἀναλόγως εἰς βάθος 2 ἕως 3 μ. ἔνθα ἀνεφαίνετο ὁ φυσικὸς βράχος.

Εἰς τὸ βαθύτερον τοῦτο στρώμα δὲν ἀνευρέθησαν εἰμὴ ἐλάχιστα καὶ ἀσπφὴ ἱχνη κτισμάτων. Ἐν ἀκανόνιστον καμπύλον τμήμα τοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων εἰς βάθος 1.40 μ.— ὅπως δὴ ποτε πολὺ χαμηλότερον τῶν τοίχων τοῦ νεωτέρου οἰκοδομήματος — περιεῖχε μεταξὺ τῶν λίθων αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοὺς μελανόμορφα καὶ γεωμετρικὰ ὄστρακα ὡς καὶ τεμάχια πίθων, ἐνὸς δὲ φέροντος ἀνά-

θους μόνον καὶ ἐλάχιστα ὀστράκα· πιθανώτερον πρόκειται διὰ τὴν ἔνθεσιν ἐνὸς πίθου - τάφου ἐντὸς αὐτοῦ, ὅχι βόθρου. Εἷς τινα σημεῖα παρατηρήθη ὅτι τὸ πρωτογεωμετρικὸν στρώμα ἐχωρίζετο τοῦ ὑψηλότερου αὐτοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ γεωμετρικοῦ διὰ στρώματος ἄμμου πάχους 0.30 μ.

Ἐνδιαφέρον παρουσίασε καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ βορείου πέρατος τοῦ οἰκοδομήματος. Τὴν ΒΑ. αὐτοῦ γωνίαν ἀποτελεῖ αὐτὸς οὗτος καταλλήλως λελαξευμένος ὁ φυσικὸς βράχος (πίν. 132). Ὁ βόρειος τοῖχος μετὰ μίαν διακοπὴν συνεχίζει πρὸς Δυσμὰς τὸ λαξευτὸν βόρειον σκέλος τῆς γωνίας δι' ἀπλῶν πλακῶν, στριζόμενος ὅμως καθ' ὅσον κατερχόμεθα πρὸς Δυσμὰς ἐπὶ ὁλοὲν καὶ παχυτέρας ἐπιχώσεως (πίν. 133). Ἡ λαξευτὴ ΒΑ. αὕτη γωνία ἀποτελεῖ τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ βράχου κατὰ τὴν περιοχὴν αὐτήν, διότι ἐκεῖθεν κατέρχεται μὲ ἀπότομον μᾶλλον κλίσιν πρὸς Β., Δ. καὶ Ν. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῶς τῆς γωνίας ταύτης σχηματιζομένης ἐπιχώσεως εἶναι ἐκτισμένον καὶ τὸ σύμπλεγμα τοίχων τὸ σχηματίζουν μίαν περαιτέρω γωνίαν πλαισιοῦσαν τρόπον τινὰ τὴν ὁμόστοιχον τοῦ οἰκοδομήματος μὲ τὸ μωσαϊκόν (πίν. 134). Τὸ σύμπλεγμα τῶν ἐξωτερικῶν τούτων τοίχων προέρχεται ἐκ διαφόρων περιόδων, πασῶν μεταγενεστέρων. Τὸ μέγα πάχος τοῦ βορείου σκέλους ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ μέρος τὸ διακοπτόμενον εἰς τὸ μέσον ἀνήκει πιθανῶς εἰς ὀρθογωνίου τομῆς ἀγωγόν (πίν. 135α), ὅστις διακλαδοῦται πολλαπλῶς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ πέρας. Ἀπὸ τοῦ βορείου τούτου τοίχου ἐκφύονται ἐγκαρσίως δύο ἄλλοι πρὸς Νότον. Τοῦλάχιστον δύο περίοδοι διακρίνονται σαφῶς καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς γωνίας ταύτης, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν δύο διακρινομένους ἐπαλλήλους τοίχους. Λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν ἀμελοῦς κατασκευῆς μεταγενεστέρων τούτων τοίχων (135β) ἦτο ἄνευ διαφέροντος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐπίχωσιν ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ ὑπὲρ τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος κτισθῇ.

Φανερά εἶναι καὶ ἐνταῦθα τὰ ἐπὶ τοῦ βράχου λαξεύματα κυκλικὰ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλὰ κατεστραμμένα· ἀκόσμητος ἐφθαρμένος ἀμφορεύς — φαινόμενος ἐν τῷ πίν. 135β — προέρχεται ἐκ κατεστραμμένης ταφῆς. Τὰ νεώτερα τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων εἶναι ὀλίγα ἐρυθρόμορφα ὑψηλότερον, ἀρχαῖκα καὶ γεωμετρικὰ χαμηλότερον. Μυκηναῖκα ἐλάχιστά τινα τυχαῖα δὲ προφανῶς.

Ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὴν ὅλην περιοχὴν τῶν Ἀπλωμάτων ἀπεικονίζονται χαρακτηριστικὰ δείγματα εἰς πίν. 136β, 137β καὶ 138α-β.

Οὕτω διαπιστοῦται καὶ ἐνταῦθα ὅτι ἐκεῖθεν τῆς ὄχθης τοῦ χειμάρρου ἤρχιζεν ἀμέσως ἐν νεκροταφεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη χρησιμοποίησις ἀνήκει εἰς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους.

20. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ

Ἡ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐνεργουμένη ἀνασκαφή εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ κλασσικὸν νεκροταφεῖον τῆς Θήρας ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας κατὰ τὸ ἔτος 1963 ὑπῆρξε δυστυχῶς ὀλιγοήμερος. Ἐκτακτος ὑπερσεισικὴ ἀνάγκη ἐπροκάλεσε τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν, πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν ἑναρξιν, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μου εἰς Μύκονον. Τὸ προκεχωρημένον τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους δὲν ἐπέτρεπε πλέον τὴν ἐπανάληψιν.

Αἱ ἐργασίαι διεξήχθησαν ἀπὸ 16 ἕως 20 Νοεμβρίου καὶ ὡς βοηθὸς κατ' αὐτάς παρέστη ἡ πτυχιούχος τῆς ἀρχαιολογίας δ. Ἑλ. Λαζαρίδου. Ἡ ἔρευνα περιορίσθη εἰς τρία μεμονωμένα σημεῖα.

Α) Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀποκαλυφθέντος πρὸ διετίας τμήματος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ πρὸς τὴν πόλιν ἀπεκαλύφθη τὸ λιθόστρωτον εἰς μῆκος 11 μ. ἀκόμῃ. Ἡ ὁδὸς φθάνουσα εἰς ὑψηλὸν βράχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν λαξεύματα διὰ ταφάς, διαγράφει στροφὴν καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι προχωρεῖ πράγματι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου (ΠΑΕ 1961, 204). Ἐνεκα τῆς ἀνωφερείας τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν στροφὴν σχηματίζεται μία βαθμὶς ἐστρωμένη διὰ μεγάλων λίθων. Τὸ σφζόμενον πλάτος τοῦ λιθοστρώτου τῆς «σκυρωτᾶς ὁδοῦ» φθάνει τὰ 2.80 μ. Παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου ἐκαθαρίσθη μία κοιλότης τετραπλεύρου σχήματος, μήκους 1.12 καὶ πλάτους 0.29 - 0.36., τῆς ὁποίας ἡ μία τῶν στενῶν πλευρῶν ἐκλείετο διὰ πλακός. Ἡ κοιλότης ἦτο πλήρης χωμάτων μελανῶν ἐκ πυρᾶς, ἅτινα περιεῖχον ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων. Ἐξ αὐτῶν συνεκολλήθησαν 1) μελαμβαφῆς φιάλη τοῦ 6ου αἰῶνος φέρουσα πολυχρωμον διακόσμησιν ἐκ καλύκων λωτοῦ, 2) κέρνος, ἥτις πλὴν τῶν κυπέλλων φέρει πλαστικὴν κεφαλὴν κριοῦ μετὰ πτηνῶν ἐπ' αὐτῆς. Ἐπίσης εὑρέθη καὶ ἀγαλμάτιον δελφίνος ἐξ ἀσβεστολίθου.

Β) Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν τάφων τῆς Κλασσικῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν προσιτοὶ ἀπὸ διακλάδωσιν τῆς κυρίας ὁδοῦ (ΠΑΕ ἔ.δ. 203), ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀλλεπάλληλοι ταφαὶ καύσεως, τῶν ὁποίων τὰ τεφροδόχα ἀγγεῖα εἶχον ἀποτεθεῖ ἐντὸς ἐπιμήκων λάκκων. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ λάκκος εἶχε μῆκος 1.27 - 1.67 μ. καὶ πλάτος 0.26 - 0.50 μ.· εἰς τὸ ἄνοιγμα εἶχε τοποθετηθῇ σειρὰ ἀκανονίστων λίθων πρὸς ὑποδοχὴν τῶν πλακῶν καλύψεως. Τὸ ἀγγεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον συγκεντρωθῇ τὰ ὅστᾶ, ἦτο ἀμφορεὺς ἐγχωρίου κατασκευῆς μεθ' ἀπλῆς γραμμικῆς κοσμήσεως (πίν. 139α). Ὁ δεῦτερος λάκκος εἶχε διαστάσεις 1.56 πρὸς 0.35 - 0.65 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη ὠραία πελίκη ρυ-

θμοῦ Κέρτς φέρουσα παράστασιν Ἀμαζόνων καί τινα ἄλλα μικρά κτερίσματα (λωρίδες ἐκ μολύβδου, πιθανῶς ἐκ ξυλίνων κιβωτίων, πήλινος καρπός) (πίν. 139β). Ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην ταφὴν ἀνεφάνησαν αἱ πλάκες καλύψεως τρίτου τάφου, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ γίνη ὁ καθαρισμός. Διελύθη ἐπίσης δοκιμαστικῶς ἐν ταφικὸν κρηπίδωμα, παρὰ τὸ ὅποϊον πρὸ διετίας εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ταφὴ ἐντὸς ἀγγείου (ΠΑΕ ἔ.ἀ. πίν. 162β). Εἰς βάθος 0.72 μ. ἀνεφάνη στρώμα πυρᾶς, μελανὰ χρώματα καὶ τὸ ἐρυθρὸν ἐκ τῆς πυρακτώσεως ἔδαφος, τὸ ὅποϊον ἐξετείνεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ κρηπιδώματος καὶ περιεῖχεν ὀλίγα ὀστᾶ. Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὐρέθησαν τὰ τεμάχια ἐρυθρομόρφου κύλικος τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν φέρει παράστασιν γυναικὸς κατ' ἐνώπιον, ἣτις κρατεῖ ἡλικάτην, τὸ ἐξωτερικὸν εἶναι μελαμβαφές. Ἐπειδὴ τὸ ἀνασκαπτόμενον νεκροταφεῖον εἶναι δυνατὸν καὶ ἀξίζει νὰ διατηρηθῇ ὡς σύνολον ὑπὸ τὴν μορφήν, κατὰ τὴν ὁποίαν διεσώθη, τὸ ταφικὸν κρηπίδωμα ἀνασυνεστήθη πάλιν κατὰ χώραν.

Γ) Ὑψηλότερα, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου, συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου μεταξὺ τούτου καὶ τῆς ὑποτιθεμένης διαδρομῆς τῆς ὁδοῦ (διότι σώζεται τὸ λιθόστρωτον). Ἀπεκαλύφθη μία ταφὴ ἐντὸς κοινοῦ πίθου καὶ περίξ αὐτοῦ εὐρέθησαν τέσσαρα ἄλλα μικρὰ ἀγγεῖα ἄνευ κοσμήσεως ἢ γανώματος. Ὁ ἀμφορεὺς ἦτο τοποθετημένος ἐντὸς ἀβαθοῦς λάκκου καὶ στερεωμένος διὰ μικρῶν λίθων (πίν. 140α). Ὑπὸ τὸν ἀμφορέα ἐξετείνοντο τὰ μελανὰ χρώματα μικρᾶς πυρᾶς. Περισσότερον πρὸς Δ., ἐσωτερικῶς τῆς σειρᾶς δευτέρας ἐκ τῶν τριῶν ταφικῶν κατασκευῶν, αἵτινες εἶχον καθαρισθῇ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον (ἔ.ἀ. 203), ἀλλ' εἰς ὑψηλότερον κατὰ 0.45 μ. ἐπίπεδον, ἀνεφάνη τοιχάριον ἐκ μικρῶν λίθων μήκους 1.10 καὶ ὕψους 0.35 μ. Πρὸ τοῦ τοιχαρίου ἴστατο κατὰ χώραν στρογγύλη ἐπιτύμβιος στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΕΧΕΒΩΛΟ (πίν. 140β). Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐπροχώρησε περισσότερον καὶ ὁ τάφος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε, δὲν ἠνοίχθη.

21. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Ἡ ἀνασκαφή τῶν μωσαϊκῶν τῆς Χωράφας περιωρίσθη κατὰ τὴν τρίτην αὐτῆς περίοδον εἰς ἔργα στερεώσεως κυρίως τῶν ὑπερκειμένων οἰκιῶν, τῶν ὁποίων καθυστερεῖ ἡ ἐπιδιωκομένη πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἀπαλλοτριώσις μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μία μάλιστα ἐξ αὐτῶν νὰ παρουσιάσῃ σημεῖα στατικῆς ἀνεπαρκείας. Ἐν ὅψει τῆς ἀδυναμίας συνεχίσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς κυρίως ἀνασκαφῆς ἐπεχειρήθη ἡ σκαφή δοκιμαστικῶν τάφρων εἰς γειτονικοὺς διαθεσίμους χώρους.

Ἡ πρώτη τῶν δοκιμαστικῶν τούτων σκαφῶν περὶ τὸν χῶρον τῆς κυρίως ἀνασκαφῆς ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Δ. Μπίνου κατὰ τὴν νοτίαν προέκτασιν τῆς αὐλῆς τῆς ἀρχαίας οἰκίας καὶ εἰς 16 μ. ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς αὐτῆς. Ἡ μέχρι τοῦ στερεοῦ (κιτρινωπῆς ἀργίλου), εἰς βάθος περίπου 1.60 μ. σκαφή ἔδωκε τελείως ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα.

Ἄλλη τάφος ἐσκάφη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Ματζουράνη περὶ τὰ 10 μέτρα ΝΔΔ. τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τι νοτιώτερον ἐτέρας δοκιμαστικῆς τάφρου ἀνοίγεισης, μὲ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα, τὸ 1962 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰσχίνου καὶ κατὰ προέκτασιν τοῦ ἄξονος τῆς ἀρχαίας οἰκίας. Καὶ εἰς μὲν τὸ δυτικὸν ταύτης ἐφάνη εἰς μικρὸν βάθος (0.65 - 0.75) τὸ στερεὸν (ἀργιλῶδες) ἔδαφος, τὸ ὅποιον ὅμως ἐν τῷ μέσῳ τῆς τάφρου ἀποκόπτεται ἀποτόμως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μέχρι βάθους 0.82 μ. ἤτοι κατὰ 0.10 μ. περίπου βαθύτερον τῆς παρακειμένης ἐπιφανείας. Τὸ οὕτω βαθυνόμενον ἔδαφος ἐπληροῦτο μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς παρακειμένης ἐπιφανείας τοῦ στερεοῦ λίθων καὶ τεμαχίων πύθων, ὡς καὶ τινων ὀστράκων ἐγχωρίων, μάλιστα τεφρῶν, ἀγγείων (lesbian bucchero), ἐντὸς ἀργιλώδους χόματος.

Τρίτη τάφος ἠνεώχθη κατὰ τὸ βόρειον μέρος τοῦ ἐρευνωμένου χώρου, ἐν μόλις μέτρον πέραν τῆς τάφρου Α, ἔνθα ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἶχεν ἐν μέρει ἀποκαλυφθῇ τὸ λιθόστρωτον ὁδοῦ κατερχομένης ἀπὸ Δ. πρὸς Α., μὲ ὑπόνομον κατὰ τὴν βορείαν παρυφὴν τῆς τάφρου. Ἡ γενομένη ἐν τῷ μεταξὺ πρόχειρος ἐξέτασις τῶν εὐρημάτων δεικνύει ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν Κλασσικὴν ἐποχὴν, μὲ χρῆσιν κυρίως κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν ἐφάνη ὅτι τὸ λιθόστρωτον ἐπεκτείνεται μέχρι τῆς νέας τάφρου, τῆς ὁδοῦ λαμβανούσης οὕτω ἱκανὸν πλάτος. Τὸ λιθόστρωτον τοῦτο ἐκαλύπτετο ἀπὸ παχὺ στρώμα καταστροφῆς μὲ πλήθος λίθων καὶ κεράμων (στέγης). Ἐκτὸς ὀλίγων ἄλλων, μικρᾶς σημασίας,

εὐρημάτων, σημειῶ ἰδιαιτέρως δύο τεμάχια πηλίνου συμπλέγματος προερχομένου ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, ἅτινα σφύζον μέρος Ἑρωτος φέροντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς κέρας Ἀμαλθείας.

Ἰδιαιτέρως ἐπίσης ἀποδοτική εἰς τεμάχια ἐλληνιστικῶν εἰδωλίων¹, καὶ δὴ καὶ κεφαλᾶς, ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπίχωσις αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνασκαπτομένης ὑστερορρωμαϊκῆς οἰκίας μετὰ τὰ μωσαϊκά. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη ἀφηρέθη (πρὸς θεμελίωσιν τοῦ τοίχου ἀντιστηρίζεως τῆς κινδυνευούσης γειτονικῆς συγχρόνου οἰκίας) κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ νοτίου ὀρίου τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτοι ἐντὸς τοῦ ΝΔ. δωματίου IV καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ βορείου περιστυλίου τῆς αὐλῆς.

Διὰ τῆς τελευταίας ταύτης ἐργασίας ἐπετεύχθη ἡ πληρεστέρα ἀποκάλυψις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν τεσσάρων πλαισίων τῆς βορείου στοᾶς τῆς αὐλῆς (πίν. 141), ἅτινα διαφέρουν τῶν τοῦ τρικλίνου καὶ κατὰ τὴν διάταξιν (εἰς ἀπλὴν σειρὰν μετὰ μετὰ τῶν διακίονα πληρούμενα, ὅπως καὶ ὅλον τὸ πεδίον, διὰ ροδάκων σχηματιζομένων ὑπὸ τεμνομένων κύκλων) καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις, αἵτινες εἶναι ἐλαφρῶς μεγαλύτεραι, καί, τέλος, κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες περιλαμβάνουν μόνον τὸν τίτλον καὶ τὸ μέρος τῆς παρισταμένης κωμωδίας (καὶ ὄχι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπὶ σκηνῆς προσώπων) διὰ γραμμάτων σημαντικῶς μεγαλυτέρων τῶν ἐν τῷ δωματίῳ πλαισίων.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

1 Πρὸς τὴν ἐποχὴν τῶν εὐρημάτων τούτων συμφωνοῦν καὶ τὰ νομισματικὰ εὐρήματα, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν ὁποίων ἀνάγεται εἰς τοὺς περὶ τὸ 300 π.Χ. χρόνους. Ἡ ἀφθονία δὲ τῶν εἰδωλίων καὶ ἡ παρουσία τεμαχίων ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐδῶ που ὑπάρξεως ἐργαστηρίων ἢ καταστημάτων, τὴν θέσιν τῶν ὁποίων κατέλαβε (ἔπειτα ἀπὸ διακοπὴν τεσσάρων τοῦλάχιστον αἰώνων) ἡ ἀνασκαπτομένη οἰκία.

22. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΖΑΚΡΟΥ

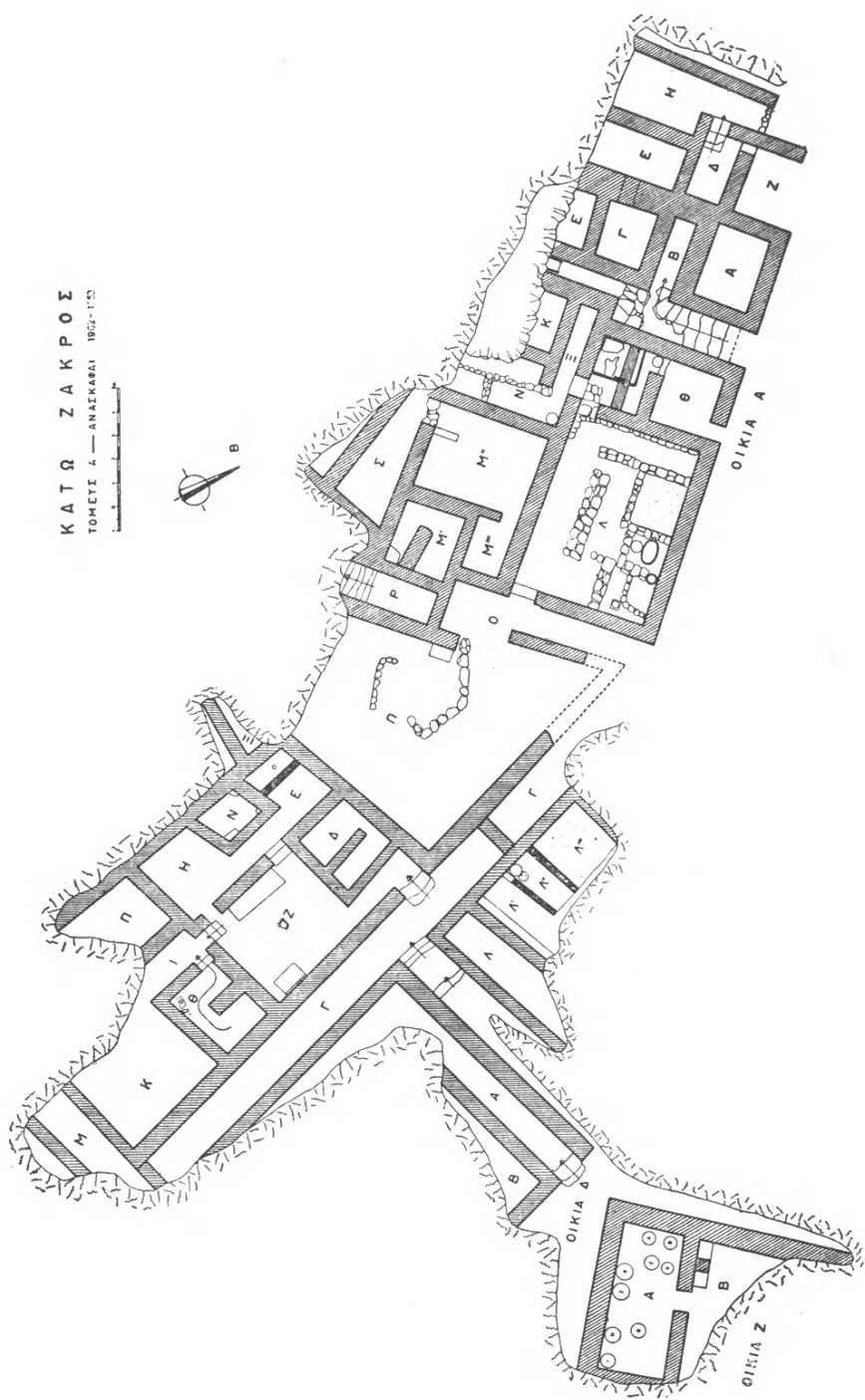
Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Κάτω Ζάκρῳ Σητείας συνεχίσθησαν μὲ ὅλως ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν μικρᾶς ομάδος ἐπιστημόνων, ἥτοι τῶν ἀρχαιολόγων Ἀναστ. Πλάτωνος, Ἰ. Σακελλαράκη, Ἐφης Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη καὶ Ἑλένης Ζαγανιάρη. Τὰ σχέδια ἐξετέλεσεν ὡς βοηθὸς ἀρχιτέκτων ὁ κ. Βασ. Ζαβελάκης, τὰς δὲ φωτογραφίας ἡ κ. Ἀναστ. Πλάτωνος (ἐγχρώμους) καὶ οἱ φωτογράφοι Γ. Ξυλουργὴς καὶ Στ. Παπαδόπουλος.

Ἐπίλεκτον συνεργεῖον τεχνικῶν, ἐπιστατῶν καὶ ἀρχιεργατῶν συνέβαλεν εἰς τὴν κανονικὴν πορείαν τοῦ ἔργου.

Ἴσον τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντος ποσοῦ κατέβαλεν ὡς ἀρωγὴν τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance συνεχίζον τὴν πέρυσιν ἀρξαμένην χορηγίαν των.

Ὁ προτεθεὶς σκοπὸς ἦτο ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ μεγάλου μινωικοῦ κτηρίου τοῦ Τομέως Γ, τὸ ὁποῖον ἤδη εἶχε χαρακτηρισθῇ ὡς ἀνακτορικόν, καὶ ἡ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἐξερεύνησις εἰς τοὺς τομεῖς Α καὶ Β τοῦ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου ἐκτεινομένου οἰκισμοῦ. Παραλλήλως εἶχε προγραμματισθῇ ἡ συνέχισις τῆς ἐξερευνησεως τῶν νεκροταφείων, μάλιστα κατὰ τὴν ἀποκληθεῖσαν Φάραγγα τῶν Νεκρῶν. Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα:

Τομεὺς Α (εἰκ. 1). Ἡ ἐργασία ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διευκρίνησιν ὀρισμένων τμημάτων τῆς πέρυσιν ἀνασκαφείσης Οἰκίας Α καὶ τὴν περαιτέρω ἐξερεύνησιν τοῦ νοτίου τμήματος ταύτης, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ συγκροτήματος δωματίων, τοῦ προσωρινῶς ἀποκληθέντος Οἰκία Δ, ὡς καὶ τῶν περιβαλλόντων οἰκημάτων. Διευκρινήθη ὅτι ἡ κυρία προσπέλασις ἐγίνετο ἀπὸ Δυσμῶν μέσῳ διαδρόμου, στενωτέρου τοῦ ἀρχικῶς ὑποτεθέντος καὶ ἄγοντος κατ' εὐθεΐαν πρὸς τὴν εἴσοδον μὲ τὸ πλατὺ καὶ ἐπίμηκες μονόλιθον κατώφλιον τοῦ δωματίου Α. Τὰ σωζόμενα ΜΜ III τοιχία τοῦ κατωτέρου στρώματος τοῦ δωματίου τούτου διεσαφήθησαν ἔτι μᾶλλον, ὁ κτιστὸς ληνὸς ἐκαθαρίσθη εἰς ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν καὶ περισυνελέγησαν λίθινά τινα σκευὴ ἐργαστηριακῆς χρήσεως. Ἡ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τμήμα τοῦ δωματίου Ι ἔρυννα, προωθηθεῖσα μέχρι τοῦ διαπέδου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαιναν ὁ ὑπὸ τὸ κατώφλιον θύρας

Εἰκ. 1. Ὁ τομεὺς Α τοῦ Μινωικοῦ Συνοικισμοῦ Κάτω Ζάκρου.

ἀποκαλυφθεὶς πέρυσι πιθίσκος, ἀπεκάλυψεν ἐπίχριστον δεξαμενὴν, ἐπεκτεινόμενην καὶ πέραν τοῦ μεσαίου διαχωρίσματος τοῦ δωματίου, διαστάσεων περὶπου 1.40×1.20 μ. Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου περισυνελέγησαν χαρακτηριστικὰ ἀντικείμενα τῆς MM III περιόδου, ὡς ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ, τμήματα λιθίνων ἀγγείων, τριπτήρ εἰς σχῆμα ποδός, ὁστᾶ ζώων καὶ ὕστρεα τῆς θαλάσσης. Τὰ δωμάτια Μ', Μ'' καὶ Μ''' τῆς νοτίας γωνίας διηυκρινήθησαν ἔτι μᾶλλον καὶ κατέστη πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ πρῶτον περιέκλειε μικρὸν ξύλινον κλιμακοστάσιον. Ὁ ἀμέσως ὀπισθεν σχηματιζόμενος τριγωνικὸς χώρος Σ πολὺ πιθανὸν εἶναι ἐνδιάμεσος πρὸς ἄλλην εἰς ὑπερκείμενον ἐπίπεδον οἰκοδομήν, τῆς ὁποίας δὲν ἐξηκριβώθη ἡ φύσις καὶ ἡ χρονολογία. Τέλος εἰς τὸν ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. γειτονεῖοντα στενὸν χώρον Ρ κατήρχετο κλιμαῆς, λαξευθεῖσα εἰς τὸν βράχον.

Ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ μεσολαβὼν μεταξὺ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Δ τραπεζοειδὴς χώρος, ὁ περικλειόμενος ὑπὸ περιβόλου, τοῦ ὁποίου νῦν διεσαφήθη ἡ Α. πλευρά, ἦτο αὐτὴ μὲ πρόχειρον ἐγκατάστασιν ἐν τῷ μέσῳ περικλείουσιν ἐστίαν, παρὰ θρανίον, τὸ ὁποῖον στηρίζεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου Ρ. Τὸ πέραν τῆς τραπεζοειδοῦς αὐτῆς πρὸς Ν., ΝΑ. καὶ Α. ἐκτεινόμενον οἰκοδομικὸν συγκρότημα, ἀνασκαφὴν ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1962, ἀπεδείχθη διὰ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης ὅτι δὲν ἀποτελεῖ μίαν καὶ μόνην οἰκίαν. Πράγματι ὁ ἀρχικῶς ὡς διάδρομος ἐκληφθεὶς στενεπιμήκης χώρος Γ, διακοπτόμενος διὰ τοιχείων πρὸς Β., καὶ Ν., ἦτο πράγματι πλακόστρωτος στενωπὸς μεταξὺ δύο οἰκιῶν, συναντωμένη πρὸς ἄλλην ἐξ Α. κλιμακωτῶς ἀνερχομένην· τὰ τοιχία προσετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ πλακόστρωσις διέρχεται ὑπ' αὐτά. Ὅμως διὰ τὸ ὅλον συγκρότημα, χαρακτηρισθὲν ὡς Οἰκία Δ, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις, διετηρήθη ἡ συνεχὴς διὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου ἀρίθμησις (Α - Ξ). Πιθανῶς εἰς τὸν τομέα Α εὐρισκόμεθα πρὸ συγκροτήματος ἐκ πέντε ἢ ἐξ οἰκιῶν, τῶν ὁποίων τρεῖς, πρὸς Δ., Ν. καὶ Α., μόλις ἤρχισαν ἀνασκαπόμεναι. Δυστυχῶς ἡ κατάστασις τῆς διατηρήσεως δὲν εἶναι πολὺ καλὴ, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως καὶ τῶν ἐκ τῆς καλλιεργείας φθορῶν. Καλύτερον διατηροῦνται οἱ τοῖχοι τῶν πρὸς Δυσμᾶς κειμένων δωματίων.

Ἡ στενωπὸς φαίνεται ὅτι διήρχετο καὶ πρὸ τῆς Οἰκίας Α καὶ πρὸς Ν. συνηγνᾶτο μὲ ἄλλην, μόλις ἀναφανεῖσαν καὶ σημειωθεῖσαν διὰ τοῦ γράμματος Μ. Ἐκ τῆς στενωποῦ εἰσέρχετό τις εἰς τὴν κεντρικὴν οἰκίαν διὰ τριβάθμου εἰσόδου, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνακαλυφθεῖσαν. Νῦν διεσαφήθη ἡ συνολικὴ διάταξις τῶν δωματίων, τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἕτερα πρὸς Δ. καὶ Ν. Διὰ διαδρόμου εἰσέρχεται τις εἰς τὸ μέγα δωμάτιον Ζ, ἔχον δύο θρανία κατὰ τὸν Α. καὶ τὸν Δ. τοῖχον, καὶ τετραγωνικὴν βάσιν στύλου κατὰ τὸ μέσον, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὀροφῆς. Ἐκεῖθεν διὰ δύο θυρῶν

ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰ δυτικὰ δωμάτια Ε καὶ Η, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ μικρὸς τετραγωνικὸς περίκλειστος χώρος Ν. Ἄλλος περίκλειστος χώρος Δ, διαιρούμενος διὰ μεσοτοίχου εἰς δύο, θὰ ἦτο ἴσως προσιτὸς διὰ καταπακτῆς ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Θύρα μὲ τρεῖς ἀνερχομένας βαθμίδας παρῆχε προσπέλασιν ἐκ τοῦ δωματίου Ζ εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς οἰκίας μέσῳ διαδρομίσκου. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, ἀμέσως Α. τοῦ διαδρομίσκου, ὑπῆρχε δωμάτιον λουτροῦ (Θ), τοῦ τύπου τῶν μετὰ κατερχομένης πρὸς βαθύτερον διαμέρισμα κλίμακος, ἥτις, εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, ἦτο, φαίνεται, ξυλίνη. Νοτιώτερον εὐρίσκετο τὸ εὐρύχωρον δωμάτιον Κ, διὰ τούτου δέ, φαίνεται, ἦτο προσιτὸν τὸ δυτικώτερον κείμενον δωμάτιον Π. Ἀπεκαλύφθη σχεδὸν εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκος αὐτοῦ ὁ ἐπιμήκης Δ. τοῖχος, ὅστις ἀπετέλει τὸ ὄριον πρὸς ἄλλην οἰκίαν, δυτικώτερον κειμένην, τῆς ὁποίας ἀνεσκάφη πολὺ μικρὸν τμήμα δωματίου (ἐπὶ τοῦ παρόντος Ξ). Τοῦ τοίχου τούτου τὸ ἀνώτερον τμήμα εἶχεν ἐπανοικοδομηθῆ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνακαταλήψεως.

Τὰ ἐντὸς τῆς οἰκίας ἀνακαλυφθέντα σκευὴ καὶ ἐργαλεῖα δὲν ἦσαν πολλὰ, ἐμφανίζον ὅμως ἐνδιαφέρον· γενικῶς ἡ σκευὴ τοῦ οἴκου ὑπέστη, φαίνεται, διαταραχὴν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνακαταλήψεως (ΥΜ ΙΙΑ 2 - Β), ὅποτε ἐχρησιμοποιήθη τὸ δυτικώτερον τμήμα αὐτῆς, κατασκευασθέντων νέων δαπέδων εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, 0.50 μ. ἄνω τῶν ἀρχικῶν. Τοῦτο ἐβεβαιώθη ἀπολύτως εἰς τὰ δωμάτια Ε, Η καὶ Ν, ὅπου ἀνευρέθησαν ἱκανὰ σκευὴ τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὑπὸ τὰ ΥΜ ΙΙΑ 2 - Β δάπεδα τὸ κεκαυμένον στρώμα δηλοῦν καταστροφὴν διὰ πυρός, συνεχιζόμενον μέχρι 0.20 - 0.30 μ. ἄνω τῶν ἀρχικῶν δαπέδων. Τὰ ἀνευρεθέντα ὁλόκληρα ἢ εἰς τμήματα μόνον διατηρούμενα ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου εἶναι τῶν συνήθων σχημάτων (κύαθοι καὶ κύπελλα, γεφυρόστομοι ἢ ραμφιδόστομοι πρόχοι, λεκάναι καὶ λοπάδια, ψευδόστομα ἀγγεῖα, πίθοι εἰς τεμάχια), τὰ πλεῖστα ἀκόσμητα ἢ μὲ καλύπτον τὴν ἐπιφάνειαν χρώμα, ἐνίοτε ὅμως διακεκοσμημένα με στολιδωτὰ κοσμήματα, συνδεομένας σπείρας, τοξωτὰς ἐπιστέψεις συνοδευόμενας ὑπὸ στιγμῶν (ogival canopy) κλπ. Εἰς τὴν δευτέραν περίοδον ἡ κεραμεικὴ εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὴ, ἂν καὶ μὴ διατηρουμένη πλὴν ὀρισμένων ἐξαιρέσεων, εἰς καλὴν κατάστασιν· μεταξὺ τῶν σχημάτων εἶναι κραττηροειδῆ ἀγγεῖα, κύαθοι μὲ ἀποφύσεις, πωμάτια μὲ λαβὴν ἢ κόμβον, πρόχοι, ρυτά. Διετηρήθη τὸ κάτω μέρος πίθου καὶ ἄλλα τεμάχια, διασώζοντα ζώνας μὲ χαρακτηριστὸν κόσμημα ἰχθυοακάνθης. Σημαντικὸν καὶ καλῶς διατηρούμενον εἶναι ἐπίμηκες κωνικὸν ρυτὸν μὲ ἰσχυρὸν περιχέλωμα καὶ διακόσμησιν σχηματικῶς ἐκτείνοντος τοὺς πλοκάμους τοῦ ὀκτάποδος τῆς ΥΜ ΙΙΑ 2 περιόδου. Τὰ περισυλλεγέντα ἄφθονα ὑφαντικὰ βάρη ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν πρώτην περίοδον, εἶναι δὲ δισκοειδοῦς, παραλληλεπιπέδου ἢ ὠσειδοῦς σχήματος. Λιθίνων σκευῶν περισυνελέγησαν ἱκανὰ τεμάχια, ἐκ μικρῶν ἀγγείων τοῦ ὀλμοειδοῦς

τύπου ἢ μεγάλων λοπαδοειδῶν. Τὰ λίθινα ἐργαστηριακὰ σκεύη ἦσαν περισσότερα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδρᾶς ἐπεξεργασίας, ὡς γούρναι (δύο ἐκ τοῦ δωματίου Θ), μία ὀρθογώνιος τοῦ δωματίου Η, κυρτοὶ λίθοι τριβῆς μετὰ τριπτήρων, στάθμαι κλπ. Δέον νὰ μνημονευθῇ τεμάχιον σταλακτίτου, ἴσως ἱεροῦ χαρακτῆρος, ὡς τόσα ἄλλα ἀνευρεθέντα ἐντὸς ἱερῶν τῆς Κνωσοῦ, Παλαικιάστρου κλπ. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ εἰς τεμάχια ἀνευρεθέντες πήλινοι ἀγωγοί. Ἰκανὸς ἀριθμὸς θαλασσίων ὀστράκων περισυνελέγη εἰς τὰ πλεῖστα τῶν δωματίων.

Τῆς ἀμέσως δυτικῶς κειμένης οἰκίας ἤρχισαν ἀνασκαπτόμενα δύο δωμάτια (Ξ, νοτ. τοῦ Ξ), τὰ ὁποῖα ἀπέδωσαν ἐνδιαφέροντα τεμάχια καὶ ὀστρακα ἀγγείων (ὡς κυλινδρικής πυξίδος με μурτοειδῆ κλαδιά, ἀγγείου με ἀμφίπλευρον φυτικήν διακόσμησιν, χυτρίσκων με πόδας ἐλισσομένους κατὰ τὰ ἄκρα των, τμήματα πίθων καὶ πιθοειδῶν ἀγγείων), ὡς ἐπίσης ἱκανὰ τμήματα ἐκ λιθίνων σκευῶν (ὡς λοπαδοειδοῦς σκεύους, με ραβδοειδῆ ἀπόφυσιν, δύο τεμάχια ἐκ σφαιρικοῦ πεπλατυσμένου σκεύους με ὀριζοντίας κυλινδρικός ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν, τμήμα φωλεοσχῆμου ἀγγείου κλπ.). Περισυνελέγησαν ἐπίσης 2 ἢ 3 δισκοειδῆ ὕφαντικά βάρη καὶ λίθινος κολουροκωνικοῦ σχήματος τριπτήρ.

Ἡ οἰκία, ἥτις κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἤρχισεν ἀναφανομένη ΝΑ. τῆς συμβολῆς τῶν δύο λιθοστρώτων στενωπῶν με καλῶς διατηρουμένην μετὰ μεγάλου κατωφλίου εἴσοδον καὶ ἐπιμήκη διάδρομον φέροντα πρὸς ἐσώτερα διαμερίσματα, ἐλάχιστα ἀνεσκάφη περαιτέρω. Ἀπεκαλύφθη μόνον ἡ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ πρόσοψις καὶ ἀπεμακρύνθη τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐκ ταύτης καταπεσόντων ὀγκωδῶν κυβολίθων, μάλιστα κατὰ τὴν ἀνερχομένην με ἀκανονίστους βαθμίδας στενωπὸν, ἥτις ἀπηλλάγη εἰς μῆκος 5.50 μ. Ἀμέσως ἔναντι, εἰς τὴν βορείως τῆς στενωποῦ ταύτης περιοχὴν, ἀπεκαλύφθη ἑτέρα οἰκία, τῆς ὁποίας, ὡς φαίνεται, τὸ μεγαλύτερον μέρος παρεσύρθη κατολισθῆσαν πρὸς τὴν ἀπότομον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο κλιτύν. Τὰ διὰ τῶν γραμμάτων Λ' - Λ''' δηλωθέντα παράλληλα, μᾶλλον στενά, διαμερίσματα ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἀποθήκαι καὶ δι' ἐγκατάστασιν σταφυλοπιεστηρίου (πίν. 142α), τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη ἄθικτον εἰς τὴν θέσιν του. Ἀποτελεῖται ἀπὸ εὐρὺν καὶ ἱκανῶς βαθὺν κάδον ἐκθλίψεως με κρουνὸν εἰς τὸ κάτω μέρος καὶ ἀπὸ πιθοειδῆς ἀγγεῖον περισυλλογῆς τοῦ γλεύκους, ὑποκείμενον εἰς τὸν κρουνόν, ἐφωδιασμένον καὶ τοῦτο με κρουνόν - προχοὴν διὰ τὴν εὐχερῇ μετάγγισιν. Τὸ μεταξὺ τῶν δωματίων Λ' καὶ Λ'', ἔνθα ὁ ληνός, διατείχισμα ἔχει ἄνοιγμα παρὰ τὸν κάδον με πλάκα, ἵνα κᾶθηται, ὅταν θὰ ἤθελε νὰ ἀναπαυθῇ, ὁ ἐκθλίβων ἐργάτης. Τὸ Λ' ἔχει πεζούλιον ὡς κάθισμα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου του. Τόσον εἰς τὸ Λ ὅσον καὶ εἰς τὸ Λ' ἀνευρέθη ἀφθονωτάτη κεραμεικὴ, ἰδίως μικρῶν ἀγγείων, κυάθων, κυπέλλων, πρόχων, οἰνοχοϊσκῶν, λοπαδίων, πυξίδων. Ὑπῆρχον ὅμως ἐπίσης ἱκανὰ τμήματα καὶ μία βάσις πιθοειδῶν ἀγγείων, ὡς καὶ τεμάχια χυτῶν, λεκανῶν, λοπάδων κλπ. Τινὰ ὀστρακα ἦσαν τοῦ μεταβατικοῦ

ρυθμοῦ, μὲ διακόσμησιν λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ. Ἄλλα ὅστρακα κοσμοῦνται μὲ συνεχομένας σπείρας, ἐνίοτε ἐχούσας παχὺ περίβλημα, μὲ στολιδωτὰ κοσμήματα μὲ μιμήσεις κροκαλοπαγῶν λίθων ἢ καὶ μὲ λεπτὰς ταινίας μὲ φυλλοειδεῖς ἐμπιέσεις. Πήλινοι ἄγωγοι ἀνεστραμμένου Π ἀνευρέθησαν εἰς δύο τῶν δωματίων. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἀγνύθων τοῦ δισκοειδοῦς ἢ κωνικοῦ τύπου περισυνελέγη εἰς τὰ δωμάτια ταῦτα, ὡς ἐπίσης πήλινα σφονδύλια, θαλάσσια ὅστρεα κλπ. Ἀξιόλογον εἶναι τμῆμα λοπαδοειδοῦς λιθίνου σκεύους. Δι' ἐργαστηριακὴν ἐργασίαν προσωρίζετο λιθινὴ σκάφη. Τὸ ἐξ ὅστρακαςβέστου δάπεδον τῶν δωματίων ἀνευρέθη εἰς στάθμην 1.40 μ. χαμηλότερον τῆς στάθμης τῆς στενωποῦ Γ. Τοῖχος ἀντιστηρίζεως κλείει τοὺς χώρους τῶν δωματίων Λ''' καὶ Λ'', ἐνῶ τὰ Λ'' καὶ Λ ἐπεκτείνονται ἀνατολικώτερον.

Ἀμέσως ΒΑ. τοῦ συγκροτήματος τῆς οἰκίας μὲ τὰ δωμάτια Α - Β ἀνεφάνη ἄλλη οἰκοδομὴ (Οἰκία Ζ) ἰσχυρᾶς κατασκευῆς μὲ πρόσοψιν ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων, διαφόρου προσανατολισμοῦ τῶν λοιπῶν κτηρίων τοῦ τομέως, ἦτοι ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Φαίνεται ὅτι εἰς ταύτην, προεκτεινομένην κυρίως πρὸς ΝΑ., ἀλλ' ἐν μέρει κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς μέρος καταστραφεῖσαν, ἀνῆκεν ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ βάσις κίονος, ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὴν ἑναρξίν τῶν ἀνασκαφῶν. Ταύτης ἀνεφάνησαν δύο δωμάτια ὀρθογώνια (τὰ Α καὶ Β), τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον διατηρούμενον, εἶναι τὸ ἀνατολικώτερον, ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ θύρας κατὰ τὸ μέσον τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου, παρὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχει κρητὶς - θρανίον μετὰ πεσσοῦ κατὰ τὸ μέσον. Ἡ ἐρευνα ἐπεξετάθη μόνον εἰς τὸ δωμάτιον Α, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη ἀποθήκη μὲ 9 ἢ 10 πίθους, οἷτινες ἦσαν μὲν εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλ' εἰς ὅχι καλὴν κατάστασιν λόγῳ τῶν ὄγκων τῶν λίθων, οἷτινες ἔπεσαν ἐπ' αὐτῶν ἐκ τῆς καταρρεύσεως τοῦ ΝΔ. ἐξωτερικοῦ τοίχου. Οἱ πίθοι οὗτοι κοσμοῦνται εἴτε διὰ τῶν συνήθων πλαστικῶν ταινιῶν, μιμουμένων σχοινία, εἴτε διὰ καταλιβάδων, εἶναι δὲ ποικίλων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Καὶ ἐνταῦθα παρατηρήθη μετὰ τῶν πίθων τοῦ ΒΔ. τμήματος τῆς ἀποθήκης Α στρώμα ἰσχυρῶς κεκαυμένον, μαρτυροῦν πυρκαϊάν, ἐνισχυθεῖσαν ἐκ τοῦ ἐλαίου τῶν πίθων. Πρὸς τὸ ΝΑ. τμῆμα τοῦ αὐτοῦ δωματίου ἀνευρέθη λίαν ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον, μικρὸν κιονόκρανον ἐκ μελανωποῦ λίθου (ὀφείτου), εἰς τὸν ὁποῖον ἐλαξεύθησαν μὲ ἐπιμέλειαν ὁ ἄβαξ, ὁ τροχίλος, ὁ ἐχῖνος, ὁ δακτύλιος τῆς βάσεως καὶ οἱ ἱμάντες· εἶναι τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐκ λίθου παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει τὸν γνωστὸν ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν καὶ ἄλλων παραστάσεων τύπον κιονοκράνου (πίν. 142β). Ἴσως εἶχε χρησιμοποιηθῇ εἰς κιονίσκον ἐλαφροῦ ἐπιστεγάσματος ἢ οὐρανοῦ βωμοῦ ἢ θρόνου. Τόρμος ἐχρησίμευσε διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ κορμοῦ, ἥτις ἐγένετο ἀσφαλεστέρα διὰ περόνης, ἐνσφηνουμένης εἰς εἰδικὴν πλαγίαν ὀπὴν. Μεταξὺ τῶν πίθων ἦσαν τοποθετημένα ἱκανὰ μικρότερα ἀγγεῖα, ἀμφορεῖς, πρόχοι, ἄφθονα κύπελλα καὶ κύαθοι, χύτραι, φρουτοδόχαι κλπ.

Κάτω τοῦ δαπέδου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινον οἱ πίθοι ἄλλο λεπτὸν στρώμα περιεῖχεν ὕστρακα προφανῶς παλαιότερων τῆς κεραμεικῆς δαπέδου ἀγγείων. Πλὴν τῶν ἀγγείων περισυνελέγη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγνύθων δισκοειδοῦς, κυβικοῦ, πεπιεσμένου κυλινδρικοῦ καὶ παραλληλεπιπέδου τύπου. Τεμάχια ὁστῶν καὶ ἐλεφαντοστοῦ ἀπελεπίσθησαν ἐξ ἀγνώστου μορφῆς ἀντικειμένων.

Εἰκ. 2. Ὁ τομεὺς Β τοῦ Μινωικοῦ Συνοικισμοῦ Κάτω Ζάκρου.

Τ ο μ ε υ ς Β (εἰκ. 2 καὶ πίν. 143β). Συνεχίσθη ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ τῶν δύο μεγάλων συγκροτημάτων οἰκιῶν, αἵτινες ἐδηλώθησαν διὰ τῶν γραμμάτων Β καὶ Ε. Ὅμως τελικῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ νοτιώτερον συγκρότημα Ε ἀποτελεῖται ἀπὸ πλείονας τῆς μιᾶς οἰκίας, πολὺ πιθανὸν ἐκ τριῶν, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ συνεχεῖς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τοῖχοι, οἱ κλείοντες τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους συνόλων δωματίων.

Ἡ κυριώτερα ἐργασία ἐγένετο περὶ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς βαθμιδωτῆς ὁδοῦ (πίν. 143α), τῆς διαχωρίζουσας τὰ δύο κύρια συγκροτήματα Β καὶ Ε, καὶ πρὸς ἀποχωμάτωσιν, μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ἐπ' αὐτῶν μεγάλων λιθοσωρῶν, τῆς ΒΑ. ὁμάδος τῶν εἰς ὕψος διατηρουμένων δωματίων Φ, Υ, Ψ καὶ Ω τῆς Οἰκίας Β. Τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ ἀνεσκάφη τὸ ΒΑ. ἄκρον μέχρι τοῦ σημείου εἰς ὃ συναντᾶται μετ' ἄλλης ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. κατευθυνομένης διακλαδώσεως, ἥτις, κατὰ τρόπον ὅχι ἀσυνήθη εἰς τὰς μινωικὰς πόλεις, διεχωρίσθη διὰ διατειχίσματος μετὰ θύρας εἰς δύο τμήματα. Τὸ πρὸς τὰ ΝΔ. ἀνερχόμενον σκέλος τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ εἶναι στενώτερον, σχηματιζόμενον μεταξὺ τῆς προεχούσης γωνίας τῆς προσόψεως τῆς Οἰκίας Β καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Κτηρίου Ε. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι καὶ ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ ὑπάρχει διαχώρισμα μετὰ θύρας καὶ ὅτι ἡ ὁδὸς εἶναι ἀνίσου πλάτους, κατὰ τρόπον χαρακτηριστικὸν καὶ δι' ἄλλας μινωικὰς πόλεις. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς Οἰκίας Β πρὸς τὴν ὁδὸν ὑπάρχει εἶδος θρανίου, ἵσως πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν παροδιτῶν. Κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλιμακῆς ἡ ὁδὸς συνεχίζεται μὲ ἐπικλινὲς πλακόστρωτον μέχρι τοίχου κλείοντος τὴν περαιτέρω πορείαν, πλὴν μέσφ θύρας. Δὲν ἐξηκριβώθη ἂν καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ διατειχίσματος τῆς ὁδοῦ. Τοῦ πρὸς τὴν κάθετον ὁδὸν διατειχίσματος ἡ θύρα διασφίζει καλῶς τὰς παραστάδας καὶ τὸ κατώφλιον· ἀρχικῶς μάλιστα ὑπετέθη ὅτι ἐκεῖθεν ὑπῆρχε προσπέλασις πρὸς ἄλλην οἰκίαν· ἡ συνεχιζομένη ὁμῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην πλακόστρωτος διάβασις φαίνεται μᾶλλον προεκτεινομένη εἰς ὁδόν. Ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως τοῦ συγκροτήματος Ε πρὸς τὴν πάροδον ταύτην λόγῳ καθιζήσεως διεσπάσθη καὶ διηνοίχθη. Ἐξ ἄλλου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς παρόδου, μάλιστα τὸ πρὸς τὴν πρόσοψιν τῆς Οἰκίας Β τμήμα, ἀνεφάνη μέγας σωρὸς κυβολίθων ἐκ τῶν ἐκ τῆς προσόψεως καταπεσόντων.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν δύο ὁδῶν περισυνελέγησαν ἱκανὰ ἀγγεῖα ἢ τμήματα ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν συνήθων σχημάτων, μὲ ἀπλὴν διακόσμησιν ἢ ὅλως ἀκοσμήτων, ὡς ἐπίσης τμήματα μεγάλων πίθων. Ἡ κυριώτερα ὁμὰς ὁμῶς ἀνευρέθη κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ ἰσοπέδου, ἵσως διότι ἡ γωνία αὕτη ἦτο τόπος ἀπορρίψεως τεθραυσμένων σκευῶν. Ἀμέσως κάτω τοῦ δωματίου Χ περισυνελέγησαν τεμάχια τῶν πίθων τοῦ δωματίου τούτου, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται εἰς ὑψηλὴν στάθμην. Ἰδίως χυτῶν καὶ χαρακτηριστικῶν πωμάτων μὲ θολούμενον, τρητὸν κάτωθεν κέντρον, εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια. Καὶ ἐνταῦθα δὲν ἦσαν σπάνια τὰ ὑφαντικὰ βάρη καὶ οἱ λίθινοι τριπτῆρες.

Ἡ Οἰκία Β ἀπεδείχθη λίαν ἐκτεταμένη, περιλαμβάνουσα περὶ τὰ 26-28 διαμερίσματα· νῦν φαίνεται ὅτι ἀπεκαλύφθη τὸ πρὸς τὰ ΝΔ. ὄριόν της, ἀλλ' ἀπομένει νὰ ἀνασκαφῇ ἡ νοτία γωνία. Τὰ κατὰ τὰς δύο πρώτας ἀνασκα-

φικὰς περιόδους ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα ἡρευνήθησαν ἐπιμελέστερον καὶ ἐγένοντο πολλαὶ λεπτομερειακαὶ διασαφήσεις. Οὕτω εἰς τὸ δωμάτιον τῶν ἀποθετῶν Α - Δ διηυκρινήθησαν ἐπιμελέστερον τὰ πλίνθινα διαχωρίσματα καὶ αἱ εἵσοδοι καὶ εἰς τὴν καθιζήσασαν Β. γωνίαν τοῦ Α ἀνευρέθησαν εἰς τεμάχια ἐπίχριστοι πλάκες, ἴσως εἰδους κιβωτισχῆμου ἐρμαρίου. Ἀπεδείχθη ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων προσθήκη τοῦ γωνιακοῦ ἀνδῆρου Τ. Ἐμελετήθη ἐπακριβέστερον τὸ σύστημα τοῦ ληνοῦ μεταξὺ τῶν δύο χώρων Ν καὶ Μ κατὰ τὴν ΒΔ. εἵσοδον τῆς οἰκίας καὶ ἡρευνήθη τὸ περιτειχισμένον σκάμμα τοῦ συλλεκτῆρος τοῦ γλεῦκους. Ἀπεδείχθη ὅτι ὑπῆρχε χώρισμα μετὰ μεγάλου ἀνοίγματος μεταξὺ τῶν δωματίων Λ καὶ Ο. Τέλος κατὰ τὸν νότιον τομέα, ὅπου ὁ βράχος ἀνέρχεται ἀποτόμως, ἀπεκαλύφθησαν τοιχία τινὰ διαχωρίζοντα τὸν χώρον τοῦτον εἰς δωμάτια, καθὼς διατηρούμενα λόγῳ τῆς πολὺ μικρᾶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιχώσεως (Α' - Δ'). Ἀντιθέτως τὰ δωμάτια Υ, Φ, Ψ καὶ Ω ἔχουν δάπεδον εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην μὲ τὰ δάπεδα τῆς λοιπῆς οἰκίας, προφανῶς διότι κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο ἐγένετο ἐκβραχισμὸς μὲ βαθεῖαν κατακόρυφον τομὴν τοῦ βράχου. Οὕτω τὰ ἐσώτερα δωμάτια διεσώθησαν εἰς ὕψος ἄνω τῶν 2.5 μ. καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεώς των, μάλιστα μὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐντὸς αὐτῶν καταπεσόντων λίθων, ἀπασχόλησεν ἰδιαίτερώς τοὺς ἀνασκαφεῖς. Τὸ δωμάτιον Φ εἶναι προσιτὸν ἐκ τοῦ διαδρόμου, ἀλλὰ τὰ δύο ἐσώτερα Ψ καὶ Ω, ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, ὥς καὶ τὸ ἀπομεμονωμένον δωμάτιον Υ, τοῦ ὁποίου ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον, εἶναι λίαν ἰσχυρὸς καὶ ἀνισοπαχῆς, θὰ ἦσαν προσιτὰ μόνον ἐκ τῶν ἄνω διαμερισμάτων διὰ καταπακτῶν καὶ ξυλίνων κλιμάκων.

Εἰς τὰ πρόσθια δωμάτια Υ καὶ Φ ἀνευρέθησαν τρεῖς μεγάλοι σχετικῶς ἀκανόνιστοι λίθινοι λεκαναὶ (γούρνες) καὶ μεγάλη ποσότης κεραμεικῆς κοινοῦ τύπου, μάλιστα χυτῶν, λεκανῶν, λοπάδων, κυπέλλων καὶ κυάθων, πρόχων καὶ οἶνοχοῶν, ἀμφορέων, τμήματα ψευδοστόμου κλπ. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης τμήματα πιθίσκου μὲ διπλῆν βουκρανοειδῆ λαβὴν καὶ ἱκανὰ τεμάχια πίθων, τμήματα λιθίνων ἀγγείων, ὥς λεκάνης, λοπάδος καὶ δισκοειδοῦς καλύμματος μετὰ κομβοειδοῦς λαβῆς, ἐπίσης δὲ ἀγνῦθες τῶν συνήθων σχημάτων. Ἐλάχιστα τῶν ἀγγείων τούτων φέρουν διακόσμησιν, φυτικήν, σπειρῶν ἢ στολιδωτήν.

Σχετικῶς ὑψηλά, εἰς ἀνώτερον στρῶμα τοῦ δωματίου Ψ, ἀνευρέθη ὁμὰς ἀγγείων, κυάθων, πρόχου, χύτρας, καὶ μετ' αὐτῆς μία λίαν ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν ἔκφρασιν μικρὰ πλαστικὴ κεφαλὴ αἰλούρου, καὶ ἑστῶτος ἐσωτερικῶς.

Εἰς τὸ συγκρότημα τῶν κτηρίων Ε ἀνεσκάφη ὁ χώρος ὁ ΝΔ. τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τῶν δωματίων Β, Κ, Λ, Μ. Πέραν μιᾶς ἐκτεταμένης αὐλῆς (Θ, Τ, Ξ), ἀποδειχθείσης τελικῶς ἐνιαίας, παρὰ τὴν ὑπαρξιν ἐντὸς αὐτῆς ὠρισμένων εὐτελῶν κτηρίων ἄλλης οἰκοδομικῆς περιόδου, ἀνεσκάφη ὁλόκληρος σειρὰ δωματίων, ἀνηκόντων προφανῶς εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκίαν (Η,

Z, N, Π, Ρ καὶ Σ). Ἡ πρόσοδος εἰς τὴν οἰκίαν ἦτο ἐκ Νότου, μέσῳ τῆς ἐκτεταμένης αὐλῆς, ἀλλὰ τὰ νοτιώτερα διαμερίσματα δὲν ἀνεσκάφησαν ἐξ ὁλοκλήρου. Εἰς πλεῖστα τῶν δωματίων τὰ δάπεδα εἶναι ἐπεστρωμένα δι' ὅστρακαςβέστου, ἐνίοτε ἐπεκτεινομένου καὶ ὑπὸ τινα τῶν διαχωρισμάτων, τὰ ὅποια ἐκ τούτου φαίνονται ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθέντα. Τὸ Z ἔχει θρανίον ἐκ ξεστῶν πωρολίθων κατὰ μῆκος τοῦ Ν. τοίχου. Εἰς τὸ Ν ὑπάρχει μία σειρὰ βάσεων παραστάδων (ὧν δύο μὲ τὰς συνήθεις εἰς παραστάδας ὀδοντώσεις). Εἰς τὸ δωμάτιον Π μία παρομοία παραστάς ἔχει χωνευθῇ ἐντὸς τοῦ ἐξ ὅστρακαςβέστου δαπέδου. Εἰς τὸ δωμάτιον Π, τὸ ὅποιον ἔχει λίαν στενὴν εἴσοδον, ὑπάρχει μικρὰ διβάθμος κλιμακίς, ἐφαπτομένη τοῦ Β. τοίχου.

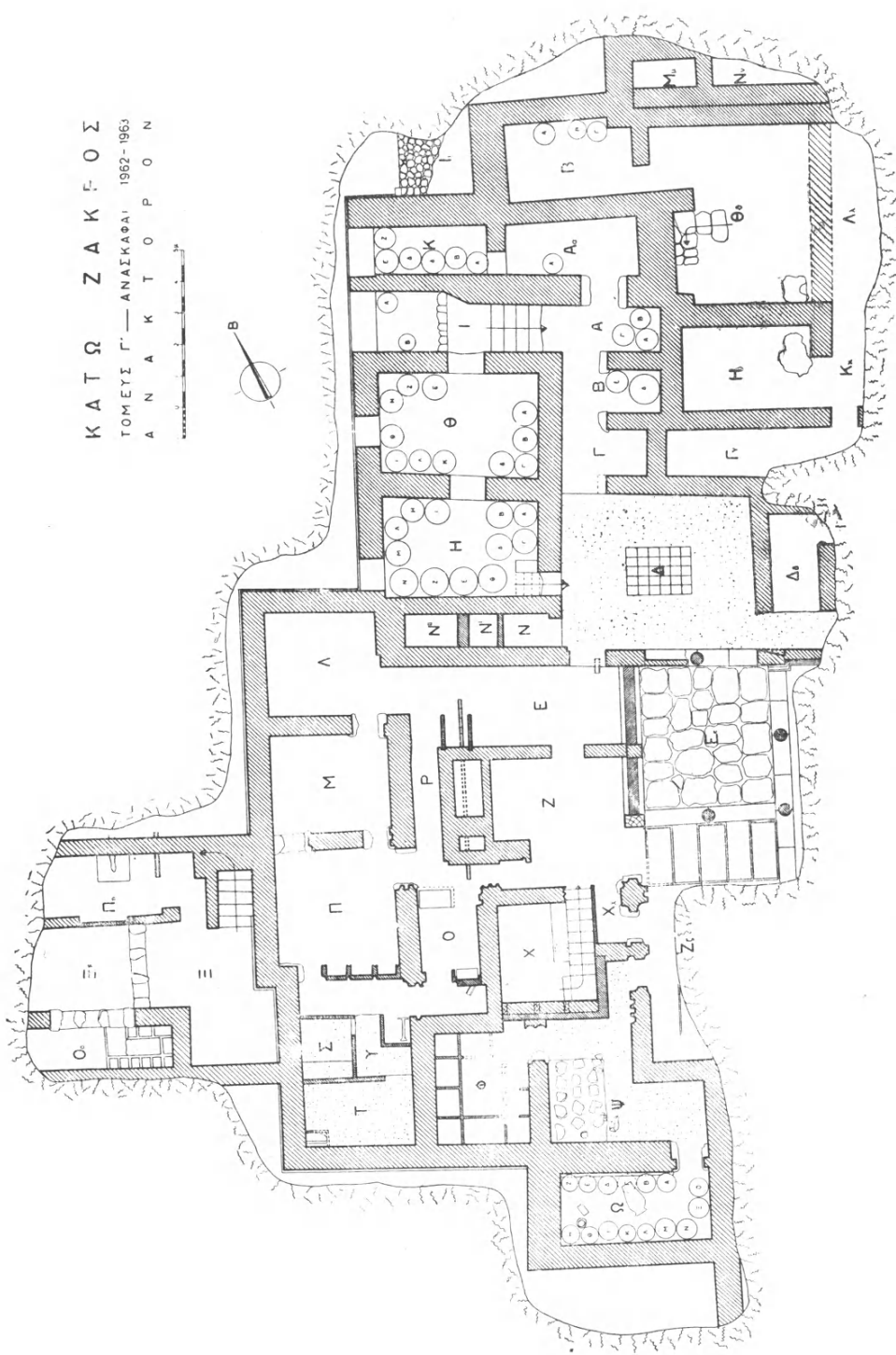
Εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα τὰ κινητὰ εὐρήματα δὲν ἦσαν πολλά, ὅμως ἐμφανίζουν σχετικὸν ἐνδιαφέρον. Πλὴν τῆς συνήθως ἀπαντώσης κεραμεικῆς, τῶν ἀγνύθων ποικίλων σχημάτων, τεμαχίων πίθων κλπ., ἀνεκαλύφθησαν τεμάχια πηλίνων πλακῶν, ἴσως καλυμμάτων σκευῶν, στάθμαι, ἄνω τμήμα μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως (δωμάτιον Π), κορμὸς ἡκρωτηριασμένου εἰδωλίου, λαβὴ μὲ σφραγιδα ἀποδίδουσαν δύο ἀτρακτοειδῆ κοσμήματα, ἴσως ἰχθῦς, τριπτῆρές τινες καὶ τριβεῖα, τρητοὶ χάλικες καὶ ἄλλοι σφαιρικοί, καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστῶν ζώων καὶ θαλασσίων ὀστρέων. Εἰς ὠρισμένον σημεῖον (δωμάτιον Ρ) ὅστρακά τινα προφανῶς Βυζαντινῶν χρόνων, ἀποδεικνύουν διαταρακτικὴν διείδυσιν, δικαιολογουμένην ἐκ τῆς μικρᾶς σχετικῶς ἐπιχώσεως.

Τέλος εἰς τὸν αὐτὸν τομέα Β ἀνεσκάφη ἐν μέρει μία σειρὰ δωματίων, σχετικῶς καλῶς διατηρουμένων, λόγῳ τῆς μεγαλυτέρας πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς κλιτύος ἐπιχώσεως, πολὺ πιθανὸν ἀποτελούντων μίαν οἰκίαν, διαχωριζομένην πρὸς Δ. τῆς προηγουμένης διὰ συνεχοῦς τοίχου. Ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας τῶν δωματίων τούτων (Υ, Φ, Χ, Ψ καὶ Ω) πρὸς ἄλληλα δὲν διεσαφῆθη εἰσέτι. Εἰς τὸ δωμάτιον Φ ἀπεκαλύφθησαν ἐργαστηριακαὶ ἐγκαταστάσεις ὅχι ἀπολύτως σαφεῖς, εἰς ἃς ἀνήκει περίφραγμα ἐξ ἀργῶν λίθων ἡμικυκλικοῦ σχήματος πρὸς τὸν Δ. τοῖχον, ἀγωγὸς ἐλλειψοειδοῦς τομῆς προστατευόμενος ἐκατέρωθεν ὑπὸ λίθων, πλακίστρωτον κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, χαμηλὸν θρανίον κατασκευασθὲν διὰ πλακοειδοῦς λίθου, καταλήλως ὑποστηριχθέντος· εἰς ἐργαστηριακὴν χρῆσιν ἦσαν, φαίνεται, καὶ οἱ εἰς σειρὰν ἀνευρεθέντες τέσσαρες πίθοι, ὧν εἷς ἔχει κρουρὸν κατὰ τὸ κατώτατον μέρος, διασωζόμενοι ἀτυχῶς μόνον ἐν μέρει, καὶ σκεύη κοινῆς χρήσεως, ὡς χύτραι, λεκάναι, πιθίσκοι κλπ. Ἐνδιαφέρον ἐμφανίζουν τὰ εἰς τεμάχια περισυλλεγένητα μικρὰ ἀγγεῖα (φρουτοδόχη, ἐν ἀσκοειδές, γεφυρόστομος πρόχους, κύπελλον μὲ ὀριζοντίας στολιδώσεις, προχοειδὲς ἀγγεῖον μὲ διακόσμησιν φύλλων διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ καὶ τμήμα λιθίνου ἀγγείου). Ἡ χρονολογία τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι ἢ αὐτὴ μὲ τὴν τῆς σκευῆς τῶν ὑπολοίπων οἰκιῶν τοῦ τομέως, δηλ. ΥΜ ΙΒ.

Το μεῦς Γ (εἰκ. 3 καὶ πίν. 144β). Τὸ κύριον ἀνασκαφικὸν ἔργον ἐξετελέσθη εἰς τὸν Τομέα Γ, ὅπου κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχον ἀποκαλυφθῆ περὶ τὰ 12 διαμερίσματα ἐνὸς ἐκτεταμένου καὶ καλῶς ὀικοδομημένου, συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον σχεδὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐχαρκτηρίσθη ὡς πιθανῶς ἀνακτορικόν. Ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς ὄχι μόνον ἐπεβεβαίωσεν ὅτι ὄντως πρόκειται περὶ ἀνακτορικῆς ἐγκαταστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἔφερεν εἰς φῶς μοναδικῆς ἀξίας θησαυρούς, ἀποτεθειμένους εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ θησαυροφυλάκια καὶ παραμείναντας εἰς τὴν θέσιν των εἰς ἀδιατάρακτον σχεδὸν κατάστασιν μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἀνασκαφῆς. Οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ μοναδικῆς περιπτώσεως ἀσύλητου ἀνακτόρου ἀνήκοντος εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1962 εἶχεν ἀποκαλυφθῆ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο λόφων, ἐφ' ὧν ἐκτείνεται ἡ μινωικὴ πόλις, πεδινὴν λωρίδα, ἐνθα σήμερον ἐκτείνονται βανανεῶνες, ὀπωρόκηποι καὶ ἐλαιῶνες, ἱκανὸν τμήμα τοῦ ἀποκληθέντος Κτηρίου Γ, ἀποτελούμενον ἐκ δύο συστημάτων ἀποθηκῶν (δωμάτια Α, Β, Γ καὶ Ζ, Θ, Ι), τμήμα μεγάλῃς τετραγωνικῆς αἰθούσης (Δ), τρεῖς εἰσέτι αἰθούσαι (Ε, Ζ καὶ Λ), 5 ἀποθέται καὶ ἐν τμήμα τῆς ἐπεκτάσεως πρὸς ΒΔ. με μίαν ἐπίχριστον κλιμακίδα. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν πέρυσιν ἀποκαλυφθέντων πίθων, τριῶτων καὶ τετραῶτων ἀμφορέων καὶ ἐπιλέκτου κεραμεικῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον λαμπρῶς κεκοσμημένης, τινὰ πολῦτιμα διακόσμητα σκεύη καὶ σημαντικὴ ποσότης πρώτων ὑλῶν (χαλκᾶ τάλαντα καὶ χαυλιόδοντες ἐλέφαντος) εἰσυχθέντων ἐκ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἱκανὸς ἀριθμὸς μεταλλικῶν ὄπλων καὶ ἐργαλείων, καθίστων βέβαιον ὅτι ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ τοῦ ἐκτεταμένου κτηρίου θὰ ἡδύνατο νὰ ἐμφανίσῃ ἐκπληξεῖς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν θησαυρῶν, ἀπαξ ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ καταστραφέν ἀνάκτορον παρέμεινεν οὐσιαστικῶς ἀσύλητον. Τὰ πράγματα ἐδικαίωσαν τὴν προσδοκίαν πολὺ πέραν καὶ τῆς μᾶλλον αἰσιοδόξου προβλέψεως.

Ἡ ἀποθήκη Κ ἀνεσκάφη περαιτέρω καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐντὸς αὐτῆς καταπεσόντων πελεκητῶν πωρολίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν κεχαραγμένα τεκτονικὰ σημεῖα, ἀπεκαλύφθησαν ἐξ εὐμεγέθεις πίθοι, εἰς σειρὰν παρατεταγμένοι κατὰ τὸν ΝΔ. καὶ τὸν ΒΔ. τοῖχον. Τὰ τεκτονικὰ σύμβολα ἦσαν τὰ τοῦ ὀβελοῦ, τοῦ διπλοῦ πελέκεως καὶ τοῦ ἀστέρος. Μετὰ τῶν πίθων καὶ εἰς τοὺς μεταξὺ αὐτῶν χώρους ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ἀγγεῖα, ἰδίως κύαθοι, κύπελλα, σκύφοι, πρόχοι, λεκανοειδῆ σκεύη, ἀμφορεῖς μετὰ ἐλλειπτικὸν στόμιον καὶ χύτραι. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ὅστ' αὐ καὶ ὀδόντες ζῶων. Ἐπιμελεστέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ἡ σειρὰ τῶν βαθειῶν ἀποθηκῶν ἐφωτίζετο διὰ σειρᾶς παραθύρων ὑψηλὰ κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον εὐρισκομένων, μετὰ μονόλιθον κάτω πλαίσιον. Ἡ ἀποθήκη Κ ἐπικοινωνεῖ μετ' ἄλλης στενεπιμήκου (Αα), ἥτις ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο εἰς ἐπικοινωνίαν διὰ θύρας μετὰ τοῦ Διαδρόμου τῶν Ἐσοχῶν καὶ τῶν ἀποθηκῶν Α, Β καὶ Γ. Ἡ ἀποθήκη αὕτη εἶχεν ἓνα μόνον πίθον, περισυλλεγόντα

ΚΑΤΩ ΖΑΚΕΟΣ
 ΤΟΜΕΥΣ Γ' — ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ 1962-1963
 Α Ν Α Κ Τ Ο Ρ Ο Ν

Είχ. 3. 'Ο τομέυς Γ. Τὸ Μινωικὸν Ἀνάκτορον Κάτω Ζάκρου.

εἰς τεμάχια, διακοσμούμενον μὲ ἐμπιέστους κυματιστὰς ἢ περιθεούσας ταινίας, καὶ ὀλίγην μὲν, ἀλλ' ἐκλεκτὴν κεραμεικὴν (πρόχουν-οἶνοχόην, πρόχουν μὲ ἀκίδας εἰς τὸ ράμφος, ὥραϊον πρωτοτύπου μορφῆς κυλινδρικὸν σκεῦος μὲ αὐλακωτὸν περιχειλίωμα, τοξοειδεῖς ἰσχυρῶς αὐλακωτὰς λαβὰς, μικρὰς καθέτους λαβὰς ἀνὰ ζεύγη καὶ ὥραϊαν διακόσμησιν ροδάκων καὶ κισσοειδῶν ἢ κρινοειδῶν φυτῶν). Χαλκῇ αἰχμὴ ἀκοντίου μὲ ὀγκίδια περισυνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν. Ἡ πρὸς τὸν Διάδρομον τῶν Ἑσοχῶν θύρα εἶχε κατὰ δύο περιόδους καταστῆ στενωτέρω δι' ἡμιτοιχίου καὶ τελικῶς διετειχίσθη. Ἐντὸς τοῦ ὕλικου τῆς διατειχίσεως ἀνευρέθη ἀμφορεῖς, κύαθος, ταινιδῶδες λίθινον ἐργαλεῖον καὶ τεμάχιον ἀκατεργάστου σταατίτου. Χωριστὸν σύστημα ἀπετέλουν τὰ διαμερίσματα Ββ καὶ Θθ τῆς Α. γωνίας, προσιτὰ ἐκ Ν. Βαθύτερον εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον ἀναμφισβητήτως ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη, ἀφοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν 3 ἢ 4 πίθοι εἰς τεμάχια, παρατεταγμένοι εἰς σειρὰν κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον. Τοὺς πίθους συνώδευόν τινα μᾶλλον κοινὰ σκεύη (ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, πρόχους καὶ προχοῖσκη, στάμνος, χύτρα καὶ δύο λίθινοι τριπτῆρες). Εἰς τὸ δωμάτιον Θθ παρὶν κρηπὶς κλίμακος κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον διατηρεῖ εἰσέτι τρεῖς ἐκ τῶν βαθμίδων αὐτῆς· πιθανῶς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κλιμακοστασίου ἦτο, ὡς συνήθως, ἐκ ξύλου. Δύο δίμυξοι λύχνοι ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο, ἀμφότεροι λίθινοι, μὲ ἀναθυρώσεις καὶ διαμεμορφωμένον πόδα. Πρὸς τὴν ΝΑ. πλευρὰν σφίζεται κρηπὶς κάτω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου, ἴσως πάλαι στηρίζαντος πλίνθινον διαχώρισμα ἢ βάσεις παραστάδων πολυθύρου. Ὁ ΒΑ. τοῖχος εἶναι διπλοῦς καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην ἐκτείνεται, πιθανῶς εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, πρόσκτισμα ἢ παράρτημά τι τοῦ ἀνακτόρου, ἀλλ' ἡ ἔρευνα, ἀποκαλύψασα δύο στενὰ διαμερίσματα (Μμ καὶ Νν), δὲν ἐπεξετάθη περαιτέρω. Κατὰ τὴν σχηματιζομένην ἐξωτερικὴν γωνίαν διὰ τῶν τοίχων προσόψεως τῶν διαμερισμάτων Κ καὶ Ββ ἀνεκαλύφθη, εἰς σχετικῶς ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἐκτεινόμενον, πλακόστρωτον ἀκανονίστων, ἀλλὰ καλῶς συνηρμοσμένων λίθων, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν ἀνδῆρου. Τοῦτο ἦτο ἤδη ἐν μέρει κατεστραμμένον, ἔρευνα δὲ γενομένη ὑπ' αὐτὸ οὐδὲν πλὴν συμπαγοῦς ἐπιχώσεως μὲ ὀλίγα ὀστρακα ἀπεκάλυψεν. Ἡ ἔρευνα ἐπίσης δὲν ἐπεξετάθη ΝΑ. τῶν διαμερισμάτων Θθ καὶ Ηη. Εἰς τὸ δωμάτιον Θθ ὁ σχιστολιθινὸς βράχος εἶναι ἐμφανὲς εἰς τὰ πλεῖστα σημεῖα τοῦ δαπέδου. Ὅμως εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν δωμάτιον Ηη ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τὸ δάπεδον παχὺ ἀργιλιῶδες στρώμα καὶ ὑπὸ τοῦτο ἐντὸς κεκαυμένου στρώματος ὄχι μεγάλου πάχους τμήματα ἀγγείων τῆς τελευταίας προανακτορικῆς περιόδου (ΠΜ ΙΙΙ - ΜΜ ΙΑ) μὲ λίαν χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ μὲ κύρια στοιχεῖα ἀπλᾶς θεούσας σπείρας καὶ κύκλους συνδεομένους διὰ λοζῶν δεσμῶν γραμμῶν. Τὰ ἀγγεῖα κυρίως εἶναι κύπελλα τοῦ ἡμισφαιρικοῦ ἢ κωνικοῦ τύπου. Τὸ προανακτορικὸν τοῦτο στρώμα φαίνεται ὅτι συνδέεται μὲ κτήριον, τοῦ ὁποῖου κατέ-

στη ἐμφανῆς ὁ τοῖχος εἰς βάθος ὑπὸ τὴν θύραν ἐπικοινωνίας μεταξὺ Γγ καὶ Κκ. Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῶν τελευταίων δωματίων δὲν ἦσαν πολλὰ οὔτε πολὺ σημαντικά. Εἰς τὸ στενὸν ὅμως δωμάτιον Γγ ἀνεκαλύφθη μεγάλη ποσότης κονιαμάτων, καταπεσόντων ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, προφανῶς ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν τοιχογραφικὸν διάκοσμον, τοῦ ὁποῦ τεμάχια ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς γειτονικὰς ἀποθήκας Β καὶ Γ. Παρὰ τὴν κακὴν αὐτῶν διατήρησιν κατέστη δυνατόν νὰ περισυλλεγοῦν καὶ νὰ ἀποκατασταθοῦν καθαριζόμενα καὶ συναρμολοζόμενα. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα κυρίως βασιζοῦνται εἰς συνδυασμοὺς μεγάλων πολυφύλλων ροδάκων, ἀποδοθέντων μὲ τέσσαρα διαφορετικὰ χρώματα. Ἐπιχρίσματα μὲ ρόδακας ἀνευρέθησαν παρὰ τὸ πλακόστρωτον ἀνδρῶν Ιι, ἀπορριφθέντα ἴσως ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἀνακτόρου. Περαιτέρω πρὸς ΝΑ. ἀνεσκάφη πλήρως τὸ σχεδὸν τετραγωνικὸν εὐρύχωρον δωμάτιον Δ μὲ τὸ ἐξ ὀστρακασβέστου δάπεδον καὶ τὸ τετράγωνον μὲ τὰ πῆλινα πλακίδια κατὰ τὸ κέντρον· τὸ δωμάτιον εἶχεν ἐκληφθῇ ἀρχικῶς ὡς αὐλή, νῦν ὅμως, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ περιστύλου φωταγωγοῦ Εε, ἐξ οὗ φωτίζεται, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἦτο αἶθουσα, ἴσως ὅχι διαφόρου χρήσεως τῆς ὁραίας αἰθούσης τῆς πρὸ τῶν Δυτικῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἀνακτόρου Φαιστοῦ κειμένης. Τὰ εὐρήματα ἐκ τοῦ δωματίου τούτου ἦσαν ἐλάχιστα, κυρίως ὑφαντικὰ βάρη, τριπτῆρες καὶ ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα. Ἀμέσως πρὸς ΝΑ. θύρα ὁδηγεῖ πρὸς εἶδος διαδρόμου, διαχωριζομένου ἀπὸ τοῦ Δ διὰ πλινθίνου τοίχου ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος. Ὁ διάδρομος φαίνεται καμπτόμενος πρὸς ΝΑ., ἐνῶ ἄλλη θύρα κειμένη ἔναντι τῆς εἰσόδου φέρει πρὸς ἄλλα διαμερίσματα. Εἰς τὸν διάδρομον ἀνεκαλύφθησαν ἀξιόλογα ἀντικείμενα: δύο πολὺ μεγάλα δισκοειδῆ ἐπίπεδα καλύμματα, ἴσως πίθων, μὲ 4 γλῶσσοειδεῖς τετρημένας προεκτάσεις κατὰ τὴν περιφέρειαν, ἄφθονα κύπελλα καὶ κύθοι, σκύφοι καὶ πρόχοι, λύχνος μὲ τοξοειδῆ λαβὴν καὶ εἶδος ἐσχάρας ἐπὶ ποδίσκων μὲ τὸ ἐπίπεδον ὀπτήσεως τρητὸν εἰς σχῆμα ἰχθυοειδούς. Μέγας τετράωτος ἀμφορεὺς μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος περισυρλέγει εἰς τεμάχια κατὰ τὴν πρὸς τὰ ΝΑ. θύραν, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ἐπεκτείνεται τὸ ἐξ ὀστρακασβέστου δάπεδον τοῦ δωματίου Δ. Τὸ σύστημα τῶν ἀποθετῶν Ν, Ν', Ν'' ἡρευνήθη ἐπιμελέστερον εἰς βάθος· ἀνευρέθησαν ἱκανὰ κύπελλα καὶ κύθοι καὶ δύο ἀμφορεῖς εὐμεγέθεις μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀκριβῶς ἄνω τῶν ἀποθετῶν τούτων ὑπῆρχε τὸ θησαυροφυλάκιον τῶν πρώτων ὑλῶν (χαλκῶν ταλάντων καὶ χαυλιοδόντων ἐλέφαντος), ὡς καὶ ἡ ἀποθήκη τῶν ὀπωροδοχῶν, ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη εἰς σωροὺς τὸ 1962 μεταξὺ τῶν δωματίων Ε καὶ Λ.

Κατὰ μῆκος τῆς προεχούσης ΒΔ. πλευρᾶς τῆς ἀρχικῆς προσόψεως, πλὴν τοῦ ἤδη ἀνασκαφέντος δωματίου Λ, ἐξηρευνήθησαν τρία εἰσέτι δωμάτια, τὰ Μ, Π καὶ Σ-Τ-Υ, τὸ τελευταῖον διαιρούμενον διὰ πλινθίνων διαχωρισμάτων εἰς τέσσαρα διαμερίσματα. Εἰς τὸ δωμάτιον Μ κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν

περίοδον εἶχεν ἤδη ἀνευρεθῇ μέγας ἀριθμὸς κυπέλλων καὶ κυάθων καὶ νῦν περισυνελέγησαν σωροὶ ὁλόκληροι τοιούτων μικρῶν ἀγγείων, ὡς καὶ σκύφων, μικρῶν πρόχων, κωνικῶν κυπέλλων ἐπὶ βάσεως κλπ. Πολλὰ τούτων φαίνονται διακόσμητα μὲ ἐλαφρὰν φυτικήν διακόσμησιν σπείρας. Μετὰ τούτων ἀπέκειντο καὶ μεγαλύτερα ἀγγεῖα, ὡς γεφυρόστομον σταμνοειδὲς μὲ δύο τοξοειδεῖς καὶ μίαν κάθετον λαβὴν καὶ θαυμαστὸς μέγας πολύωτος ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν λίαν φυσιοκρατικὴν ὀκταπόδων, τοῦ ὁποῦ τεμάχια εἶχον ἤδη καὶ προηγουμένως περισυλλεγῇ. Πρὸς τὰς δύο ἀκραίας θύρας, τὴν ΝΑ. καὶ τὴν ΒΑ., ἀνευρέθησαν πολλὰ εὐμεγέθη, ἀλλὰ κοινῆς χρήσεως ἀγγεῖα. Κατὰ μῆκος τοῦ ΝΑ. τοίχου στρώμα τεμαχίων ἀνεπεξεργάστου στεατίτου, ἐπεκτεινόμενον καὶ εἰς τὸν ἀμέσως πρὸς ΝΑ. κείμενον διαδρομίσκον Ρ, ἐλάσματα χαλκᾶ καὶ τινα ἐργαλεῖα χαλκᾶ κατέπεσον, ὡς φαίνεται, ἐκ δωματίου ἐργαστηριακῆς χρήσεως τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἐκ τούτου προήρχετο καὶ ἡ κατὰ τὸ 1962 ἀνακαλυφθεῖσα τοξοειδὴς λαβὴ ὑπερμεγέθους λέβητος, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη, ὡς ἀνεμένετο. Τοιχογραφικὰ διακοσμητικὰ ἐπιχρίσματα κατέπεσον ἐπίσης ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀρόφου. Ὁ διαδρομίσκος Ρ ἐξυπηρετεῖ, καμπτόμενος περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΑ., κατ' ὀρθὴν γωνίαν, τὴν σύνδεσιν τῶν περιβαλλόντων δωματίων καὶ ὠδῆγει τελικῶς πρὸς τὸ κυρίως βασιλικὸν μέγαρον. Τὸ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθὲν ὑλικὸν (τεμάχια στεατίτου, φρουτοδόχη μὲ σταυρικὸν διαχώρισμα, μέγας ἀμφορεὺς μὲ κυλινδρικὸν λαιμὸν καὶ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, ἴσως τετράωτος) κατέπεσε προφανῶς ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὸ πρὸς τὸ δωμάτιον Ο ὅμως ἀνευρεθὲν ὑλικὸν τελετουργικῶν ἀγγείων ἀπετέλει μέρος τῆς σκευῆς τοῦ τελευταίου τούτου δωματίου, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διατάξεως, τῆς σκευῆς καὶ τῶν συνδέσεων πρὸς ἀποθέτας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἱερὸν. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἦσαν 4 ρυτὰ τοῦ ὠοειδοῦς βραχέος εἰς αἰχμὴν κάτω λήγοντος τύπου μὲ διάκοσμον συνδεομένων σπειρῶν, ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῶν χαμηλῶν χωνοειδῶν ἀνθοδοχείων καὶ ἀμφορεὺς μὲ ἑλλειπτικὸν στόμιον.

Τὸ μικρὸν δωμάτιον Ο ἔχει τὴν χαρακτηριστικὴν διάταξιν τῶν γνωστῶν μετὰ θρανίου ἱερῶν· τὸ θρανίον ἀποθέσεως τῶν εἰδώλων, σχετικῶς ὑψηλόν, ἐσχηματίζετο ἐντὸς κόγχης σχηματισθείσης κατὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον μὲ πλίνθινα διαχωρίσματα· τὸ ἕτερον κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον θρανίον εἶναι κανονικόν, ἐπικαλύπτεται διὰ πλάκας πωρίνης καὶ ἐστηρίζετο εἰς πλίνθινον διαχώρισμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πλεῖστον διελύθη. Τὸ δάπεδον καὶ οἱ τοῖχοι καλύπτονται δι' ἰσχυροῦ κονιάματος λευκοῦ χρώματος. Ἡ ἀνατολικὴ γωνιακὴ παραστάς ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τριπλᾶ κατακόρυφα κοιλώματα τῶν δοκώσεων στερεώσεως τῶν περιθυρωμάτων, κατὰ τὸ γνωστὸν μινωικὸν σύστημα. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς σκευῆς ἀνευρέθη κατὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον, τὸ χαμηλότερον θρανίον καὶ τὴν πρὸς τὸν διαδρομίσκον Ρ δίοδον. Εἶναι ἑπτὰ ρυτὰ ὁμοίου πρὸς τὸν ἤδη περιγραφέντα τύπον μὲ ἀνάλογον διακόσμησιν — κατὰ τὴν κρατούσαν

χρονολογίαν θὰ ἐχρονολογοῦντο εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ περίοδον — ποτήρια ἐπὶ ποδὸς σκυφοειδῇ μὲ διάκοσμον σπειρῶν καὶ διπλῶν πελέκεων, τμήματα τετραώτου ἀμφορέως, ὡς καὶ ἄλλου κοινοῦ ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, προχοῖσται, γαστροειδῇ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῶν χαμηλῶν ἀνθοδοχείων καὶ δύο τετραγωνικὰ χαλκᾶ ἐλάσματα, ἴσως ἐπενδύσεως πυξίδος, διαστ. 0.20×0.20 , μὲ ὠραίαν ἔκκρουστον διακόσμησιν κρινοειδῶν, συνδυαζομένων μὲ παπυροειδῇ φυτὰ, βλαστάνοντων ἐκ τῶν γωνιῶν καὶ χιαστὶ κατὰ τὸ κέντρον συναντωμένων. Ἐπὶ τοῦ ΝΔ. θρανίου ἀνευρέθη μόνον λίθος τριβῆς. Ὁ ὀπισθεν τῆς κόγχης σχηματιζόμενος μυχός, ἀποτελῶν οὐσιαστικῶς συνέχειαν τοῦ διαδρομίσκου τοῦ ἐνοῦντος τὸ ἱερόν μὲ τοὺς ἀποθέτας Σ-Τ-Υ καὶ τὸ ἀρχαιοφυλάκιον Π, οὐδὲν περιεῖχε πλὴν πλινθίων, ἴσως καταπεσόντων ἐκ τοῦ διαχωρίσματος, ἦτο ὅμως ἐστρωμένος διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον διήρχετο πῆλινος ἀγωγός, λοξῶς κατευθυνόμενος. Οὗτος δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελῇ συνέχειαν τοῦ ὑπὸ τοὺς ἀποθέτας τοῦ δωματίου Ζ διερχομένου, ὅστις ἔχει ἄλλην κατεύθυνσιν καὶ εἶναι μικροτέρας διατομῆς. Ἀμφότεροι ὅμως εἶναι σχήματος ἀνεστραμμένου Π. Εἰς τὸν μικρότερον τῶν δύο ἀποθετῶν, εἰς χῶρον διαμεμορφωμένον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των δύο εὐμεγέθη ἀγγεῖα, ἐν γεφυρόστομον μὲ τρεῖς λαβὰς περὶ τὸ στόμιον καὶ δύο τοξοειδεῖς ὀριζοντίας λαβὰς κατὰ τὸ σῶμα καὶ ἕτερον χυτροειδὲς μὲ αὐλάκωσιν περὶ τὸ χεῖλος. Ἐπίχριστος παραστάς κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν κυρίως κωνικὰ κύπελλα.

Τὸ διαμέρισμα μὲ τὰ ἐπίχριστα πλίνθινα διαχωρίσματα ὑποδιαιρεῖται εἰς τοὺς χώρους Υ, Τ καὶ Σ, χρησιμοποιηθέντας πιθανώτατα δι' ἀποθέσεις σκευῶν προοριζομένων διὰ τὸ ἱερόν, μὲ τὸν ὅποιον, ὡς ἐλέχθη, εὐρίσκετο εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν. Οὕτως ἀνεκαλύφθησαν εἰς μὲν τὸ Σ φρουτοδόχαι ὑψηλαὶ μὲ σταυρωτὸν διαχώρισμα ἢ χοανοειδεῖς χαμηλαί, ὁμοιάζουσαι μὲ πύραυλα, εἰς τὸ Υ' μέγας χαλκοῦς λέβης μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ δύο ἰσχυρὰς τοξοειδεῖς ὀριζοντίας λαβὰς, μέγα πῆλινον πῶμα μὲ τρεῖς τοξοειδεῖς λαβὰς, ἀμφορεὺς μὲ κυλινδρικὸν λαιμὸν καὶ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, εἰς δὲ τὸ Τ ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειψοειδὲς στόμιον, χοανοειδὲς ἀνθοδοχεῖον καὶ εἰς κεχωρισμένον στενὸν ἀποθέτην, ἀνοικτὸν πρὸς τὸν διαδρομίσκον, λιθίνη τράπεζα ἐπὶ ὑψηλοῦ ποδός, προφανῶς χρησιμοποιουμένη εἰς τὸ Ἱερόν. Ἐκ τῶν κονιαμάτων τῶν διαχωρισμάτων τινὰ διεκοσμοῦντο μὲ λευκάς καθέτους ἢ ὀριζοντίας ταινίας ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους. Τὸ δωματίον Τ κατὰ τὴν Δ. γωνίαν εἶχεν εἶδος σκευοφυλακίου ἀποτελεσθέντος ἐκ λιθίνων πλακῶν. Ἄλλος μέγας τρίωτος ἢ τετράωτος ἀμφορεὺς μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ κυλινδρικὸν λαιμὸν ἀνευρέθη εἰς τὸν διάδρομον τὸν φέροντα πρὸς τὸ Ἱερόν.

Ἀμέσως ΒΔ. τοῦ διαδρομίσκου τούτου ἀνεσκάφη τὸ ἐξαιρέτως ἐνδιαφέ-

ρον δωμάτιον Π, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ περιεχομένου του ἀπεκλήθη Ἀρχειοφυλάκιον. Εἰς τοῦτο τὸ κεκαυμένον στρώμα ἦτο ἰσχυρὸν καὶ ὁλόκληροι ἀπηνθρακωμένοι δοκοί, πεσοῦσαι ἴσως ἐκ τῆς ὀροφῆς, ἀνευρέθησαν κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον καὶ τὴν πρώτην ΝΑ. κόγχην. Κατὰ τὸ ΒΔ. μέρος τοῦ δωματίου ἀνεκαλύφθη σημαντικὴ σειρὰ γεφυροστόμων καὶ ἀμφοροειδῶν ἀγγείων μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν ἢ ὠσειδῇ καὶ χαμηλὸν κυλινδρικὸν λαιμόν, προφανῶς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ καὶ ρυθμοῦ χλωρίδος καὶ μετὰ τούτων δύο τετράωτοι ἀμφορεῖς μὲ κυλινδρικὸν λαιμόν καὶ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, ὡς ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς κωνικῶν κυπέλλων. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ δωματίου καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον περισυνελέγησαν λίθινα ἀντικείμενα, ὡς ἄνω μέρος λιθίνου κωνικοῦ ρυτοῦ, λίθινα λεκανίδια καὶ πῶμα δισκοειδὲς μὲ ὀπὴν κατὰ τὴν περιφέρειαν. Κατὰ τὴν Δ. θύραν περισυνελέγησαν λείψανα κιβωτιδίου μὲ ἐνθέματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μὲ ραβδωτὴν καὶ σπειροειδῇ διακόσμησιν. Κατὰ τὸν ΝΔ. τοῖχον σχηματίζονται διὰ πλινθίνων διαχωρισμάτων, ἐνισχυομένων διὰ κατακορύφων δοκώσεων, ὧν διεσώθησαν αἱ κοιλότητες καὶ λείψανα τῶν ἀπηνθρακωμένων ξύλων, τρεῖς κόγχαι ὀρθογώνιοι τὸ σχῆμα, αἵτινες ἦσαν πάλαι ἐφωδιασμένοι διὰ ξυλίνων ρυμῶν, ἐνθα ἦσαν τοποθετημένα τὰ κιβωτίδια τὰ περιέχοντα τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἀνακτόρου. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀπηνθρακωμένων λειψάνων, μάλιστα κατὰ τὴν κόγχην Α, καὶ ἐκ τῶν μικρῶν χαλκῶν γιγγλίων τῶν κιβωτιδίων. Πολλοὶ τῶν πινακίδων, λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτησεως, διελύθησαν πλήρως· ἄλλαι περισυνελέγησαν, ἀλλ' εἰς κακὴν κατάστασιν, ἐνῶ τινὲς τούτων εἶχον πλήρως ὀπτηθῇ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς κατὰ τὴν καταστροφὴν καὶ διετηρήθησαν εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν. Αἱ διασωθεῖσαι πινακίδες εἶναι 13, ἅπασαι ὀρθογωνίου σχήματος, γεγραμμέναι καθ' ὅλην τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν ἢ μόνον κατὰ μέρος ταύτης, τινὲς δὲ εἶναι καὶ ὀπισθογράφοι. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθησαν καὶ δύο σφραγίσματα μὲ δυσδιακρίτους παραστάσεις, προφανῶς ἐκ τῆς σφραγίσεως τῶν κιβωτιδίων.

Κατὰ τὸ πρὸς τὸ δωμάτιον Ζ τέρμα τοῦ διαδρόμου Ρ ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ἀγγεῖα, προφανῶς καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, καὶ ἀνήκοντα εἰς τὰς κατηγορίας τῶν μικρῶν προχοϊσκῶν καὶ τῶν χοανοειδῶς διανοιγομένων φρουτοδοχῶν ἢ πυριατηρίων· μετ' αὐτῶν ἀνευρέθησαν εὐμέγεθες σταμνοειδὲς γεφυροῦστομον ἀγγεῖον καὶ λίθιναι λεκανίσκαι ἰγδιόσχημοι. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ στρώμα τῶν ἰσχυρῶς κεκαυμένων πλινθίων καὶ ἀσβεστοποιημένων κονιαμάτων ἦτο παχὺ καὶ συμπαγές, ἐπεκτεινόμενον καὶ ἐντὸς τῆς ἀμέσως πρὸς ΝΑ. τοῦ Ἱεροῦ Ο ἀποκαλυφθείσης δεξαμενῆς καθαρμοῦ Χ, ἐνθα, κατὰ τὰ ἀνώτερα στρώματα, ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστα ὅσα ἀγγεῖα τῶν ὡς ἄνω κατηγοριῶν. Τὰ χοανοειδῇ πυριατήρια ἦσαν ἄνω τῶν 30, ἰδίως κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον καὶ τὴν Β. γωνίαν. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ἄλλο στρώμα κεκαυμένον, βαθέως πυρροῦ ἢ καστανοῦ χρώματος, προελθὸν ἐκ τῆς διαλύσεως

τῶν πλίνθων τοῦ ἄνω ὀρόφου, περιεῖχε πολλὰ ἄλλα ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας τῶν κυάθων, κυπέλλων, γεφυροστόμων σκύφων καὶ πρόχων. Τινὲς τῶν πλίνθων διετηροῦντο καλῶς. Εἰς βαθύτερον στρώμα ἀνευρέθη εἰς διεσκορπισμένα τεμάχια, προφανῶς καὶ τοῦτο καταπεσὸν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, λίθινον ἀγγεῖον ἐξόχως ἐνδιαφέροντος σχήματος καὶ ἀρίστης ἐπεξεργασίας, τὸ ὁποῖον κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθῇ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου (πίν. 144α). Πρόκειται περὶ τελετουργικοῦ ἀμφορέως μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν, λαιμὸν χοανοειδῶς διανοιγόμενον μὲ διπλοῦν χεῖλος, εὐρέως ἐλισσόμενας καθέτους σιγμοειδεῖς λαβάς, ἰσχυρῶς προέχοντα δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐξέχουσιν κύκλω βάσιν. Εἶναι ἐξ ὥραίου κυανολεύκου μαρμάρου μὲ ἐρυθρὰς κηλίδας, τοῦ ὁποῖου αἱ φλεβώσεις ἡξιοποιήθησαν κατὰ τρόπον καταπλήσσοντα. Εἶναι τὸ πρῶτον τοῦ εἴδους τούτου ἀγγεῖον ἐκ λίθου, γνωστὸν μέχρι τοῦδε μόνον ἐκ παραστάσεων ἐπὶ σφραγίδων καὶ σφραγισμάτων ἐν συνδυασμῷ μὲ σύμβολα, κλαδία ἢ τελετουργικὰς παραστάσεις. Εἶναι ἐν τῶν ὠραιότερων λιθίνων ἀγγείων τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου.

Ἡ καθαρτήριος δεξαμενὴ εἶναι τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῆς Κεντρικῆς Κρήτης τύπου μὲ κατερχομένην εἰς βάθος κλίμακα, διαχώρισμα μετὰ κίονος καὶ πλακόστρωτον δάπεδον. Ἡ κλίμαξ ἔχει ὀκτὼ βαθμίδας καλῶς διατηρουμένας, αἵτινες φθάνουν εἰς ἰσόπεδον, ὁπόθεν ἄλλαι βαθμίδες, ὧν διατηροῦνται δύο, στρέφονται πρὸς τὸν ἔσω χῶρον. Οὗτος ἀνευρέθη πλημμυρισμένος ἐκ τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος, αἱ καταβληθεῖσαι δὲ προσπάθειαι ὅπως ἀφαιρεθῇ τὸ ὕδωρ διὰ μηχανοκινήτου ἀντλίας ἀπέβησαν ἄκαρποι. Δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἀνέβλυζεν ὕδωρ κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους, ἀφοῦ μάλιστα τὸ δάπεδον εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένον. Ἐπὶ τῆς κλίμακος ἀνευρέθη ὑλικὸν προσερχόμενον ἐκ δωματίου τοῦ ἄνω ὀρόφου, τὸ ὁποῖον ἐπεξετείνετο καὶ ἄνω τοῦ γειτονικοῦ γωνιακοῦ περὶ παραστάδα διαδρομίσκου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν εὐρημάτων. Πλὴν μικρῶν πηλίνων ἀγγείων (οἶνοχοῦσται - προχοῦσται), ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἐπιμήκης λιθοπρίων (μήκους 1.44, πλάτους 0.125 μ.) καὶ εἶδος ἄκμονος ἢ κυρτῆς σφύρας. Ἡ δεξαμενὴ πρὸς ΝΔ. καὶ ΝΑ. ἔκλειε διὰ πλινθίνων διαχωρισμάτων, ἐδραζομένων ἐπὶ τοίχων - κρηπίδων καὶ σχηματιζόντων πρὸς τὸ μέρος τῆς δεξαμενῆς πεζοῦλια. Κάθετοι ξυλοδοκοὶ ἐνίσχυνον τοὺς τοίχους τούτους.

Νοτίως καὶ ΝΔ. τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς, προσιτὰ μόνον διὰ θύρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου, ἦσαν τρία διαμερίσματα, τὰ Ψ, Ω καὶ Φ, τὰ ὁποῖα ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἐργαστήριον, ἀποθήκη καὶ Θησαυροφυλάκιον, ἀνήκοντα πάντα εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ περιεχομένου των. Ἡ ἀποθήκη διερρυθμίσθη ἐντὸς γωνιακῆς προσεχοῦς τῆς ΝΔ. προσόψεως, ἐνῶ τὰ ἄλλα δύο δωμάτια ἦσαν εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν τῶν ἀποθετῶν Σ-Τ-Υ, ἀμέσως ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸ ἱερὸν καὶ τὴν καθαρτήριον δεξαμενὴν,

πρὸς τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶχον ἄμεσον ἐπικοινωνίαν. Ἡ προέχουσα Δ. γωνία τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου ἐντὸς τοῦ δωματίου Ψ' προσέδωκεν εἰς τοῦτο σχῆμα γωνιώδεις. Ὁ χαρακτήρ του ὡς ἐργαστηρίου ἀποδεικνύεται κυρίως ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθεισῶν πρώτων ὑλῶν, προοριζομένων εἰς ἐπεξεργασίαν, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἰδιορρύθμου διατάξεως πλακοειδῶν λίθων εἰς τρεῖς στίχους, ἐφ' ὧν πιθανῶς ἐστηρίζετο ξύλινον κρηπίδωμα. Αἱ πρῶται ὕλαι ἦσαν σωρὸς τεμαχίων στεατίτου καὶ λίθοι ἀνεπεξέργαστοι ἐρυθροῦ μαρμαρολίθου, ὕλικου ἐξ οὗ εἶχον κατασκευασθῇ καὶ τινα τῶν λιθίνων ἀγγείων τοῦ Θησαυροφυλακίου. Ἀγγεῖα ἐργαστηριακῆς χρήσεως ἀνεκαλύφθησαν εἰς σειράς, μάλιστα κατὰ τὸν ΒΑ. καὶ τὸν ΝΑ. τοῖχον, καὶ κατὰ τὴν διόδον πρὸς τὸ βασιλικὸν μέγαρον. Ἄλλα ἀγγεῖα ἔκειντο κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ δωματίου ἦσαν πιθίσκοι καὶ σταμνοειδῆ σκεύη, ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, ψευδόστομοι εὐμεγέθεις ἀμφορεῖς, πρόχοι, οἶνοχοῦσται, λεκανίσκαι καὶ πῶμα δισκοειδῆς μὲ λαβάς. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ δισκοειδῆ ὕφαντικά βάρη μὲ τὰ συνήθη τρήματα ἐξαρθήσεως. Ὅμως ἐκ τῶν μᾶλλον σημαντικῶν εὐρημάτων τοῦ δωματίου ἦσαν τὸ κάτω τμήμα ὠσειδοῦς ἐπιμήκους σχήματος λιθίνου ἀναγλύφου ρυτοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ ἄνω τμήμα ἀνεκαλύφθη εἰς τὸν φωταγωγὸν τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου, περὶ τοῦ ὁποῖου θὰ γίνῃ λόγος περαιτέρω, καὶ πλεῖστα ὅσα ἐνθέματα ἐκ φαγεντιανῆς καὶ ἐλεφαντοστοῦ διαλελυμένων κιβωτιδίων ἐκ ξύλου, σημαντικὰ διὰ τὰς παραστάσεις των καὶ τὸ σχῆμά των. Τὰ ἐνθέματα ταῦτα ἔχουν μορφήν ὀστρέων, διπλῶν πελέκεων διακοσμήτων, ἱερῶν ἀμμάτων (κόμβων) μὲ κροσσούς, τετραγωνικά, δισκοειδῆ καὶ ραβδοειδῆ ἐνθέματα μὲ περίεργα ἐπ' αὐτῶν σημεῖα καὶ ἄλλα φυτικῆς μορφῆς. Τούτων ἄλλα ἔκειντο ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου τοῦ δωματίου, ἄλλα εἰς τὰ ἐνδιάμεσα τῶν σειρῶν τῶν πλακοειδῶν λίθων. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ταῦτα κατέπεσον ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ τμήμα τοῦ ἀναγλύφου ρυτοῦ καὶ τὴν ὁμοιογένειαν τῶν ἐμπαισμάτων τούτων καὶ τῶν περισυλλεγόντων ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου.

Ἡ συνεχομένη ἀποθήκη Ω (πίν. 145α) ἦτο πλήρης πίθων, 15 τὸν ἀριθμόν, μᾶλλον μικροῦ μεγέθους, παρατεταγμένων κατὰ μῆκος τῶν τοίχων. Τούτων εἷς, ὁ 3ος ἐπὶ δεξιᾷ, εἶχε πέσει λοξῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐκ τῆς θέσεώς του· πολλοὶ τῶν πίθων ἐστηρίζοντο ἐπὶ πλακοειδῶν λίθων. Τὸ χεῖλός των εὐρίσκετο ὀλίγα μόλις ἑκατοστὰ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, παρὰ ταῦτα ὅμως ἐλάχιστα ἐβλάβησαν ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Ἐκ τῶν πίθων ἄλλοι διεκοσμοῦντο μὲ τὴν συνήθη σχοινοειδῆ διακόσμησιν, ἄλλοι μὲ καταλιβάδας. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶχον μᾶλλον λεπτὰ τοιχώματα καὶ τινες ἀπεσαθρώθησαν ἐν μέρει. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐκ συμπαγοῦς χώματος, ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ κεκαυμένου στρώματος. Μετὰ τῶν πίθων ἀνευρέθησαν ἱκανὰ μέσου καὶ μικροῦ μεγέθους ἀγγεῖα, ἰδίως ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, ὧν εἷς μὲ ριπιδοειδῶς

διανοιγομένους αὐλακώσεις εἰς τὴν βάσιν τῶν λαβῶν, εἰς μὲ στρογγύλον στόμιον, πρόχοι, κύαθοι καὶ κύπελλα, ἐν δισκοειδὲς πῶμα μὲ τρεῖς λαβάς κ.ἄ. Ἐν κυλινδρικὸν χαλκοῦν σκεῦος περισυνελέγη διαλελυμένον εἰς ἐλάσματα· ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει εὐρύς κοῖλος ἡθμός ἐκ χαλκοῦ. Ἐντὸς βόθρου, ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὡς συλλεκτὴρ, ἔκειτο χυτροειδὲς εὐρύστομον σταμνίον. Ἴσως τὴν περισυλλογὴν τῶν χυνομένων ὑγρῶν ἐκ τῶν πίθων ἐξυπηρετεῖ ὁ ἀνακαλυφθεὶς κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοίχου ἀγωγός. Ὀλίγον ἐξέχον πεζούλιον κατὰ μῆκος τοῦ ΒΑ. τοίχου σχετίζεται ἴσως μὲ τὴν κατὰ τὴν βάσιν τῆς ἀρχικῆς προσόψεως τοῦ κτηρίου ἐξέχουσιν κρηπίδα. Ἐκ τῆς πρὸς ΝΔ. προσόψεως τῆς ἀποθήκης κατέπεσον πλεῖστοι ὅσοι κυβόλιθοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς λίαν ἐπιμήκης ἐκ πάρου λίθου μὲ κεχαραγμένον ἐπ' αὐτοῦ σημεῖον Ψ'.

Ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου Ψ' ἦτο προσιτὸν τὸ δωμάτιον Φ, ὅπερ ἐκ τοῦ περιεχομένου του καὶ τῆς συνολικῆς διατάξεως ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο τὸ Θησαυροφυλάκιον τοῦ ἱεροῦ. Αἱ διαστάσεις του εἶναι 3×4 μ., καί, ὡς τελικῶς ἀπεδείχθη, εἶχε κατὰ μῆκος τῶν τοίχων του ἐννέα πλινθόκτιστα καὶ ἐπίχριστα κιβώτια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐφυλάσσοντο σκεύη καὶ σύμβολα τοῦ ἱεροῦ. Ἡ ὑπαρξὶς τῶν κιβωτίων τούτων δὲν ἐγένετο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντιληπτή, διότι τὰ πλινθόκτιστα διαχωρίσματα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶχον καταπέσει καὶ τὰ εἰς διάφορα σημεῖα ἀνευρεθέντα τεμάχια τῶν ἐξεληφθῆσαν ὡς τμήματα τῶν διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου. Μόνον ὁ κεντρικὸς χώρος εἶχε παραμείνει ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτον ἀνευρέθησαν ἱκανὰ σκεύη, ἴσως ἐκφυγόντα ἐκ τῶν κιβωτίων.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε μὲ μεγίστην προσοχὴν εἰς τὸν πλήρη καθαρισμὸν ἐπὶ τόπου σχεδὸν τοῦ συνόλου τῶν ἀντικειμένων χωρὶς οὐδὲν τούτων νὰ μετακινήθῃ, ἐπιχείρημα ὄντως δυσχερέστατον (πίν. 145β καὶ 146α). Ἐγένετο σχεδιαγράφησις καὶ ἐλήφθησαν πλεῖστοι ὅσοι φωτογραφίαι ἐγχρωμοὶ ἢ κοιναί. Τὸ Θησαυροφυλάκιον ἀπεδείχθη ἀσύλητον, ὡς παρέμεινε κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν, ἣ ὁποία κατὰ τὰς περισυλλεγείσας ἐνδείξεις ἦτο σεισμική. Ἴσως ἀφῆρέθησαν μόνον ἐν σπουδῇ τὰ ἐκ πολυτίμου μετάλλου ἀντικείμενα ὑπὸ τῶν φευγόντων ἐνόικων. Τὰ κατὰ χώραν ὅμως ἀπομείναντα ἀποτελοῦν ἐν σύνολον ἐξόχως ἐντυπωσιακόν, ὅποιον δὲν ἀπέδωσαν οὐδ' αὐτὰ τὰ Θησαυροφυλάκια τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ὅπωςδὴποτε τὰ ἀνευρεθέντα ἐν πολλοῖς ὑπενθυμίζουν τόσον τὰ ἐντὸς τῶν Θησαυροφυλακίων τοῦ Ἱεροῦ (Temple Repositories), ὅσον καὶ τὰ τοῦ Κεντρικοῦ Θησαυροφυλακίου. Εἶναι ὅμως κατὰ πολὺ πληρέστερα, πολυαριθμότερα, ἐκ μᾶλλον ποικίλων ὑλῶν καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερόντων σχημάτων. Τινὰ δὲ εἶναι ὄντως μοναδικὰ διὰ τὴν λαμπράν αὐτῶν τεχνουργίαν καὶ διὰ τὴν σπανιότητα τῆς ὕλης, ἐξ ἧς κατασκευάσθησαν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἀνήκουν εἰς τὰς ἀκολούθους κατηγορίας:

Α) Πήλινα σκεύη, κυρίως ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, στάμνοι, πρόχοι, ὑδρίαι, οἶνοχόαι, κύαθοι, πῶματα μὲ τοξοειδεῖς λαβάς· τὰ περισυλλε-

γέντα εἶναι περὶ τὰ πεντήκοντα, τὰ πλεῖστα εὐμεγέθη. Ἐν τούτων εἶναι σφαιρικὸν ρυτὸν μὲ δακτύλιον εἰς τὸν λαιμόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύο ἱερὰ ἄμματα.

Β) Λίθινα σκεύη ποικίλων σχημάτων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐκλεκτῶν ὑλῶν. Τὰ περισσότερα εἶναι τοῦ τύπου τῶν ρυτῶν κωνικοῦ, ὡσειδοῦς ἢ σφαιρικοῦ σχήματος. Τὰ κωνικὰ εἶναι 16 ἐκ πορφυροῦ μαρμαρολίθου, φλεβωτῶν μαρμάρων, λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἀλαβάστρου· ἄλλων αἱ κάθετοι τοξοειδεῖς λαβαὶ εἶναι συμφυεῖς, ἄλλαι ἐπένθετοι, ἐνίοτε περίτεχνοι· τὸ χεῖλος τονίζεται πλαστικῶς ἢ ἔχει ὀριζοντίας αὐλακώσεις. Ἐν ρυτὸν ἐκ πορφυρίτου μορφοῦται ὡς κάλυξ διπλῶν φύλλων (πίν. 147α) Ἐν τῶν ρυτῶν ἐξ ἀλαβάστρου εἶναι ἐνδιαμέσου τύπου μεταξὺ κωνικοῦ καὶ ὡσειδοῦς, ἐνθυμίζον κέρας. Ἴσως εἰς τοῦτο ἀνήκει πρόσθετος τροχαλιοειδὴς λαιμός. Ἀκόμη ὠραιότερα εἶναι τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὡσειδοῦς σχήματος ρυτά, 7 ἢ 8 τὸν ἀριθμόν. Εἶναι ἐκ πορφυρίτου, σπαρτιατικοῦ βασάλτου (πίν. 147β), φλεβωτῶν μαρμάρων καὶ ἀλαβάστρου. Ἐν ἔχει πρόσθετον πλαστικὸν δακτύλιον προσσαρμοζόμενον εἰς τὴν βάσιν τοῦ τροχαλιοειδοῦς λαιμοῦ καὶ κοσμεῖται μὲ ἐξόχως δυναμικὰς καθέτους αὐλακώσεις (πίν. 147γ). Ἡ προσσαρμογὴ τῶν φλεβώσεων τοῦ ὑλικοῦ ἐγένετο κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐξαίρεται τὸ σχῆμα καὶ νὰ προστίθεται διακοσμητικὸν στοιχεῖον ἐξόχως δυναμικὸν καὶ κινητικόν. Ἐν τῶν ρυτῶν τούτων ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν καλυτέρων παραδειγμάτων ἀξιοποιήσεως τοῦ ὑλικοῦ εἰς ὀλόκληρον τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον (πίν. 148α).

Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἐν τῷ Θησαυροφυλακίῳ ἀνευρεθέντων ρυτῶν εἶναι ἐν ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, ὡσειδοῦς ἐπιμήκους σχήματος μὲ τροχαλιόσχημον λαιμόν, κινητὸν δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ἀποτελεσθέντα κατ' ἐναλλαγὴν ἐκ τορνευτῶν τεμαχίων κρυστάλλου καὶ ἐπιχρύσων δισκίων φαγεντιανῆς, καὶ ἐξ ὑπερυψουμένης σιγμοειδοῦς λαβῆς συνθεθείσης ἐκ κρυσταλλικῶν ψήφων, αἵτινες κρατοῦνται εἰς τὴν θέσιν των διὰ χαλκοῦ μέσῳ αὐτῶν διερχομένου σύρματος (πίν. 148β). Πρόκειται περὶ τοῦ σπουδαιότερου μέχρι σήμερον γνωστοῦ ἀγγείου ὀλοκλήρου τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου. Ἡ ἀνασύνθεσις του ἐξ ὑπερτριχοσίων τεμαχίων — διότι συνετρίβη τελείως ὑπὸ τῶν καταπεσόντων ἐντὸς τοῦ Θησαυροφυλακίου λίθων καὶ χωμάτων — ἀποτελεῖ μοναδικὸν τεχνικὸν κατόρθωμα τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου.

Λίαν σημαντικὴ εἶναι ἡ σειρὰ ἐξ τελετουργικῶν καλύκων, ποτηρίων δηλαδὴ μὲ κολουροκωνικὸν σῶμα βαῖνον ἐπὶ στελέχους στηριζομένου ἐπὶ δισκοειδοῦς βάσεως. Τὸ σπουδαιότερον ὅλων εἶναι ἐν ἐξ ὀψιανοῦ (πίν. 149β) μὲ μικρὰ λευκὰ στίγματα, ἀπαντῶντος μόνον, ὡς ἐξηκριβώθη, εἰς τὴν μικρὰν νησίδα Γυαλὶ παρὰ τὴν Νίσυρον. Μετὰ τοῦ ἐξ Ἀγ. Τριάδος τρίτωνος, ὅστις ἐσφαλμένως ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο ἐκ λιπαρίτου, εἶναι τὰ μόνα σκεύη ἐκ τοῦ σκληροῦ ἡφαιστειογενοῦς τούτου ὑλικοῦ, ἐξόχως διακοσμητικοῦ μὲ τὴν στιλπνότητά,

ἡμιδιαφάνειαν καὶ στικτὴν μέλαιναν ὑφὴν του. Τὸ τρίτον γνωστὸν ἐξ ὀψιανοῦ σκεῦος εἶναι τὸ ρυτὸν ἐκ Τυλίσου, ὅπερ ὅμως εἶναι ἐξ ὀψιανοῦ τῆς Μήλου. Ἐσωτερικὸν χαλκοῦν στέλεχος ἐνισχύει τὴν βάσιν, ἥτις εἶναι περιτέχνως τορνευτή. Λίαν ἀξιόλογα εἶναι καὶ τρία ἄλλα τῶν τελετουργικῶν τούτων ποτηρίων, τῶν ὁποίων δύο εἶναι ἐκ φλεβωτῶν μαρμάρων, τὸ δὲ τρίτον ἐκ κηλιδωτῆς πέτρας, ἐνθυμιζούσης διορίτην. Τὸ πρῶτον κοσμεῖται δι' ὀριζοντίων πυκνῶν αὐλακώσεων καὶ εἶναι λίαν ὑψηλὸν καὶ τορνευτόν (πίν. 149α)· τὸ δεύτερον ἔχει τὸ ὑψηλὸν δοχεῖόν του τετράλοβον, σχηματιζόμενον διὰ τοῦ κυματισμοῦ τῶν τοιχωμάτων του, βαίνει δὲ ἐπὶ βάσεως ἐπίσης τετραλόβου, βωμοειδοῦς, μετριπλᾶς ἄνω καὶ κάτω ἀναθυρώσεις (πίν. 149γ). Παρομοία βάσις ἐκ πολυχρώμου λίθου ἀπόκειται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολ. Μουσεῖον, προερχομένη ἐκ τάφου τοῦ Ναυπλίου, μὴ ἀναγνωρισθεῖσα ὡς τοιαύτη, ἀλλὰ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ EVANS ὡς βάσις κηροπηγίου. Τὸ τρίτον εἶναι ὀλιγώτερον ραδινὸν καὶ ὑπενθυμίζει ἀνάλογον σκεῦος ἀνευρεθὲν ἐν Θήρᾳ. Τὰ ποτήρια ταῦτα «τοῦ ἱεροῦ πόματος», γνωστὰ ἐκ πολλῶν τελετουργικῶν παραστάσεων τοιχογραφιῶν καὶ σφραγιδολίθων ἢ δακτυλίων, ὡς καὶ ἐξ ὀλιγίστων πραγματικῶν παραδειγμάτων — δύο ὑψηλὰ καὶ τορνευτὰ προέρχονται ἐκ τοῦ V λακκοειδοῦς βασιλικοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, εἶναι δὲ γνωστὸν τὸ ἐκ χρυσοῦ κύπελλον, τὸ ἀποκληθὲν κύπελλον τοῦ Νέστορος — ἐχρησιμοποιήθησαν ἀναμφιβόλως διὰ τὰς τελετουργίας τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου.

Πλὴν τῶν ἀγγείων τῶν δύο τούτων κυρίων κατηγοριῶν ἀνευρέθησαν καὶ πολλὰ ἄλλα ποικίλων σχημάτων, ἀντιπροσωπευομένων ὑπὸ ἐνὸς ἢ δύο παραδειγμάτων. Ἐκ τούτων τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

α) Κομφή τελετουργικὴ πρόχους ἐκ λευκοῦ μὲ ἐλαφρὰς κυανᾶς φλεβώσεις μαρμάρου, μὲ χαρακτηριστικῶς εὐρὺ καὶ ἐξέχον ράμφος, τοῦ τύπου τῶν ἀπαντωσῶν εἰς παραστάσεις σχετιζομένης μὲ τὴν τελετουργίαν τῆς βλαστήσεως (πίν. 150α). Αἱ φλεβώσεις περιδινοῦνται λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω.

β) Ὡραῖον σκεῦος ἐκ καστανομέλανος βασάλτου μὲ μεγάλας λευκὰς κηλῖδας, σχήματος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου μὲ εὐρὺ στολιδωτὸν χεῖλος, δύο λαβὰς κυλινδρικές, δι' ὧν διέρχονται χαλκοὶ ἀναρτητήρες καὶ βάσιν δισκοειδῆ, κεχωρισμένως εἰργασμένην (πίν. 150β).

γ) Ἐκ παρεμφεροῦς ὕλικοῦ σκεῦος, προσλαβὸν τὴν μορφήν, διὰ προσθήκης γεφυροστόμου στομίου καὶ λαβῶν, ὧν διακρίνονται τὰ τρήματα, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀνευρέθησαν, γεφυροστόμου πρόχου μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος. Τὸ σχῆμα τοῦ σκεύους ἄνευ τῶν προσθέτων τεμαχίων ὑπενθυμίζει πρωτοδυναστικὸν ἀγγεῖον καὶ ἡ μετασκευὴ ἐνὸς τοιούτου ἐξ Αἰγύπτου προερχομένου, ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνευρισκομένων εἰς νεοδυναστικούς τάφους, δὲν φαίνεται ἀπίθανος, ἀφοῦ τὸ στόμιον ὁ τεχνίτης ἐμιμήθη ἐξ ἄλλου ὕλικοῦ, ὑποκαταστήσας τὰς λευκὰς κηλῖδας διὰ λευκῶν ἐνθεμάτων.

δ) Φλασκίον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μὲ ἐλαφρὰς κυανᾶς φλεβώσεις λοξῶς τοποθετημένας, κομψὸν τὸ σχῆμα, μὲ χαμηλὸν λαιμὸν καὶ δύο καθέτους τοξοειδεῖς λαβάς.

ε) Σκεῦος ἐξ ἀλαβάστρου σχήματος ἡμιωσειδοῦς, μὲ εὐρὺ στόμιον ἔχον παρὰ τὸ χεῖλος διδύμους κυλινδρικός καθέτους ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν, δι' ὧν διέρχονται χαλκοὶ ἀναρτητήρες. Αἱ φλεβώσεις εἶναι διατεταγμέναι ἀμφιπλευρῶς τοξοειδῶς.

στ) Σκεῦος σχήματος καὶ μορφῆς ὡοῦ στρουθοκαμήλου, μὲ στόμιον ἔχον λεπτὸν χεῖλος, ἐν μέρει ἀποκρουσθέν. Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μὲ ἐλαφρὰς κυανᾶς φλεβώσεις ὀριζοντίως διατεταγμένας.

ζ) Δίμυξος ἐπὶ χαμηλοῦ ποδὸς λύχνος ἐκ πορφυροῦ λίθου μὲ διπλὴν κυκλωτερῇ ἀναθύρωσιν περὶ τὸ εὐρὺ δοχεῖον ἐλαίου.

η-θ) Δύο ἄλλοι παρεμφερεῖς λύχνοι ἐκ λευκοῦ λίθου, μὲ ἀναλόγους ἀναθιώσεις.

ι-κ) Δέκα λεκανίδια ἐκ λευκοῦ λίθου, μᾶλλον ἀδρᾶς ἐπεξεργασίας. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα τινὰ λίθινα σκεύη μὴ ἀνασυγκροτηθέντα εἰσέτι.

Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν τοῦ Θησαυροφυλακίου ἀνευρέθησαν, ὅλαι ὁμοῦ, τρεῖς τελετουργικαὶ σφῦραι, κομψαὶ τὸ σχῆμα, ἐξ ὠραίων φλεβωτῶν μαρμάρων, ἀνάλογοι ἐκείνων αἰτνες εἰκονίζονται εἰς παραστάσεις σφραγιδολίων, φερόμεναι ἐπὶ τῶν ὤμων ἱερέων (πίν. 151α).

Γ) Σκεύη καὶ κοσμήματα ἐκ φαγεντιανῆς, ὅχι πολυάριθμα, ἀλλ' ἐξόχως ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν μόρφην των. Ἀτυχῶς ἀνευρέθησαν εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν, λόγῳ τῶν ἐπ' αὐτῶν καταπεσόντων ὄγκων χώματος, πλίνθων καὶ λίθων, περισυνελέγησαν δὲ μετὰ μεγάλης δυσκολίας. Εἶναι μόνωτον ποτήριον μὲ τοξοειδῇ λαβὴν καὶ δακτυλίου κατὰ τὸ χεῖλος, κυάθιον μὲ στολίδωσιν καὶ φύλλα ἐξωτερικῶς, εἶδος βωμίσκου προσφορῶν, διάκοσμος ἐκ βωμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἴσως ἀνήκουν καὶ τὰ ὡς μᾶζα ἀποσπασθέντα τμήματα λογχοειδῶν φύλλων, καρπῶν κλπ. καὶ ἴσως διπλῶν πελέκεων καὶ βράχων καὶ σειρὰ πλαστικοῦ σχήματος σκευῶν, ὄντως μοναδικῶν διὰ τὴν Κρήτην. Κατωρθώθη νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν τέσσαρα, δύο εἰς μορφήν κεφαλῶν τὰύρων, ἐν εἰς μορφήν κεφαλῆς λεαίνης καὶ ἓν, καλύτερον τῶν ἄλλων διατηρούμενον, εἰς μορφήν ναυτίλου ἄνευ τῶν πλοκαμίων του (πίν. 151β). Ἡ φαγεντιανὴ ἔχει ὑπόχλωρον ἐπιφανειακὴν ὑέλωσιν, μὴ διατηρουμένην πανταχοῦ καλῶς.

Δ) Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν ὀλίγα μὲν ἀλλὰ σημαντικὰ, χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ ἀπουσία ἀντικειμένων ἐκ πολυτίμων μετάλλων. Δύο μεγάλοι χαλκοὶ διπλοὶ πελέκεις τελετουργικῆς χρήσεως περισυνελέγησαν εἰς τεμάχια, ἀλλὰ κατωρθώθη ἡ ἀνασυγκρότησίς των. Ὁ μεγαλύτερος ἔχει μῆκος 0.45 μ., διπλὴν κόψιν, ὡς συνήθως ἀπεικονίζεται εἰς παραστάσεις τῆς ΥΜ IB καὶ ΥΜ II περιόδου, καὶ θαυμαστὴν διακόσμησιν, ἥτις τὸν καθιστᾷ τὸ καλὺ-

τερον μέχρι σήμερον γνωστὸν παράδειγμα διακοσμῆτου πελέκεως εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον (πίν. 151γ)· ἡ διακόσμησις συνίσταται εἰς δύο σειρὰς κρινοειδῶν ὀριζοντίως ἐκ τοῦ κεντρικοῦ στελέχους ἐκφυομένων εἰς πυκνὴν διάταξιν, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀνέρχονται καλαμοειδῆ φυτά· τὸ σύνολον πλαισιοῦται μὲ θεούσας μετὰ λοφίων σπείρας· κρίνα καὶ σπεῖραι ἔχουν τρητοὺς ὀφθαλμούς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπαυξάνει τὴν διακοσμητικότητα τοῦ συνόλου. Τοῦ ἄλλου, μικροτέρου τὸ σχῆμα, πελέκεως ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν διακρίνεται ἡ διακόσμησις. Δύο μεγάλα χαλκαῖ στεφάναι μὲ ἀπολήξεις, ἄγνωστον εἰς ποίαν χρῆσιν χρησιμοποιοθεῖσαι, ἀνεκαλύφθησαν εἰς δύο διαφορετικὰ κιβώτια τοῦ Θησαυροφυλακίου· ἡ μία τούτων φέρει περίτεχνον διακόσμησιν λοξῶς διατεταγμένων διπλῶν μετὰ στείλεοῦ πελέκεων, ἐξηρημένων ἐξ ὄρου περιθέοντος τὴν στεφάνην. Τρίτος μικρότερος πέλεκυς μὲ ἐξέχοντα ἐκτέρωθεν στείλεον ἔχει ἐπίσης τελετουργικὸν χαρακτήρα. Ἐκ τῶν λοιπῶν χαλκῶν ἀντικειμένων δέον νὰ μνημονευθοῦν χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς πρακτικῆς χρήσεως, ὁμᾶς σμιλῶν καὶ τοξοειδῆς λαβὴ μετὰ κομβίων.

Ε) Τέλος ἀνευρέθησαν ἱκανὰ λείψανα ἐκ διαλελυμένων κιβωτιδίων ἢ πυξίδων, ξυλίνων ἢ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μετ' ἐνθεμάτων ποικίλων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ φαγεντιανῆς ἢ κρυστάλλου. Τῶν κιβωτιδίων ἐσώθησαν δύο χαλκοὶ γίγγλιμοι, ἐκ τῆς σφραγίσσεως δὲ τούτων προῆλθον τὰ τέσσαρα ἢ πέντε ἀνευρεθέντα σφραγίσματα μὲ παραστάσεις λέοντος, τέρατος καὶ τελετουργικῆς πρόχου. Ἐπίθημα σκεύους ἀποτελεῖ ἡ ἐκ κεκαυμένου ἐλεφαντοστοῦ ψυχὴ μὲ ἀναπεπταμένους τὰς διακοσμῆτους πτέρυγας, παρασταθεῖσα ὡς ἀναπαυομένη.

Μεταξὺ τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς Χ καὶ τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου μεσολαβεῖ γωνιακὸς διαδρομίσκος (Χχ) περὶ τετραγωνικὴν παραστάδα μὲ καθέτους αὐλακώσεις διὰ τὰς δοκώσεις προσαρμογῆς τῶν θυρῶν. Κατὰ τὸν διαδρομίσκον τοῦτον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν τοῦ κυρίου θαλάμου τοῦ μεγάρου ἀνευρέθησαν πολλὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα, προφανῶς καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἐνθα ἐφυλάσσοντο. Εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον ἀνήκουν καὶ ὁ λιθοπρίων καὶ ὁ ἄκμων, ἅτινα, ὡς ἐλέχθη, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν κλίμακα τῆς δεξαμενῆς καθαρμοῦ. Τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα ἦσαν λιθοπρίων καὶ ξυλοπρίων, χαλκοὶ πελέκεις συμπαγέστεροι ἢ λεπτότεροι, ἀξῖναι, ὁπεῖς, κοπεῖς, σμῖλαι, περόναι, μαχαιρίδια, γλύφανα, τρύπανα, ἐγχειρίδια, ξύστραι, κλπ. Τὸ σύνολον τῶν ἐργαλείων τούτων ὑπερβαίνει τὰς τρεῖς δεκάδας. Μετὰ τούτων ἀνευρέθη εἰς τὸν διαδρομίσκον ἱκανὸς ἀριθμὸς λιθίνων λεκανιδίων, ὁμοίων πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ Θησαυροφυλακίου, ἐπὶ πλεον δὲ πολλὰ πήλινα ἀγγεῖα, ἰδίως ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, πρόχοι καὶ ἐν εὐρύστομον ἀγγεῖον, πιθανῶς πρόχους, μὲ διακόσμησιν ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους. Λίθινα ἐργαλεῖα εὐρέθησαν ὀλίγα, λίθος τριβῆς καὶ λίθος μὲ κυλινδρικὸν τρῆμα. Τὸ πρὸς τὴν δεξαμενὴν διαχωρισμὰ ἦτο λεπτὸν, ἀποτελεσθὲν ἐξ ὀρθίων ἐπιχρίστων πλίνθων.

Ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. τῆς δεξαμενῆς μετὰ τοῦ συναφοῦς διαδρομίσκου καὶ τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον κατὰ τὸ 1962 ἀνασκαφέντων δωματίων Ζ καὶ Ε ἀπεκαλύφθη καὶ ἀνεσκάφη, μόνον ἐν μέρει, τὸ μέχρι τοῦδε μεγαλύτερον καὶ ἐπισημότερον δωμάτιον τοῦ ἀνακτόρου, μὲ πλακόστρωτον περίστυλον φωταγωγὸν καὶ κύριον θάλαμον μὲ ἰδιότυπον διαμόρφωσιν δαπέδου. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ κυρίως βασιλικοῦ μεγάρου, τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἄλλα διαμερίσματα κατοικίας περαιτέρω κείμενα καὶ μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι. Τὸ μῆκός του μετὰ τοῦ φωταγωγοῦ φθάνει τὰ 12½ μ., τὸ δὲ πλάτος ὑπερβαίνει ὁποσδήποτε τὰ 6 μ. Ὁ τετράγωνος φωταγωγὸς Εε ἐφώτιζε διὰ παραθύρων, προφανῶς διδύμων, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν αἱ κάτω προσαρμογαὶ τῶν πλαισίων καὶ ἡ βάσις τοῦ διαχωρίζοντος ταῦτα στυλίσκου, τὰ δωμάτια Ε καὶ Ζ, πρὸς τὴν πλευρὰν δὲ ταύτην ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων, ἀποτελῶν οὐσιαστικῶς συνέχειαν τῶν κατὰ τὸ 1962 ἀνευρεθέντων συνόλων, καταπεσόντων, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἦσαν κύπελλα καὶ κύαθοι, σκύφοι καὶ πρόχοι εἰς μέγαν ἀριθμόν· μετὰ τούτων δὲ δύο ὠραῖοι τετράωτοι ἀμφορεῖς, ἀνάλογοι τῶν ἤδη ἀνευρεθέντων, μὲ κυλινδρικὸν λαϊμόν καὶ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ βάσιν δισκοειδῆ, προέχουσιν κύκλῳ.

Ἡ κρηπίς τῶν παραθύρων εἶναι ἐξ ἐπιμελῶς προσηρμοσμένων πελεκητῶν πωρολίθων· ἐπὶ χαμηλοῦ στυλοβάτου ἐκ πλακῶν ἔβαινον αἱ βάσεις μικρῶν κίωνων, προφανῶς ἐλαφρῶν καὶ ραδινῶν, σχηματιζόντων μικρὸν περίστυλον, συμπληρούμενον κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν διὰ τῶν παραθύρων. Τρεῖς κίονες ἦσαν κατὰ τὴν ΝΔ. καὶ τὴν ΝΑ. πλευρὰν, ἐνῶ ἕτερος μεταξὺ παραστάδων ἔθετεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸ μέγα δωμάτιον Δ, τὸ ὁποῖον ἐφωτίζετο διὰ τοῦ αὐτοῦ φωταγωγοῦ. Ἐκ τῶν ὑστέρων προσετέθη λεπτὸν διατείχισμα ἐκ πελεκητῶν ὀρθίων πωρολίθων μεταξὺ τοῦ κίονος τούτου καὶ τῆς Β. παραστάδος. Ὁ ΝΑ. στυλοβάτης ἐπεκτείνεται περαιτέρω κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ μεγάρου, ἀλλὰ δὲν εἶναι εἰσέτι φανερόν ἂν ὑπάρχουν περαιτέρω κίονες, ἂν καὶ τοῦτο φαίνεται ὅχι ἀπίθανον. Τὸ πλακόστρωτον τοῦ φωταγωγοῦ εἶναι ἐπιμελέστατα ἐστρωμένον, ὑπάρχει δὲ λευκὸν κονίαμα κατὰ τοὺς ἄρμούς. Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως θαλάμου ἔχει τὴν ἀκόλουθον ἰδιόρρυθμον κατασκευήν: Διὰ περιθωρίων ἐκ κονιάματος σχηματίζονται ὀρθογώνια διάχωρα, τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν ἴσως ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ φύλλων μολύβδου, ἂν κρῖνη τις ἀπὸ τὴν μεγάλην ποσότητα τούτου, χυτὴν εἰς φύλλα, κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην. Τὸ περιθώριον μάλιστα, ἵνα σχηματίσῃ τὰ διάχωρα, ἀκολουθεῖ μαιανδροειδῆ διαδρομήν. Μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι ἐκ πώρου ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ ΝΔ., εἰσέτι μὴ ἀνασκαφέν πλήρως, τμήμα τοῦ μεγάρου, ἴσως προερχόμενοι ἐκ τοῦ ΝΔ., τοίχου.

Λίαν σημαντικὰ ἦσαν τὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς τοῦ μεγάρου. Τὰ δύο κυριώτερα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φωταγωγοῦ. Πρόκειται περὶ τοῦ

ἐκ στεατίτου πλαστικοῦ ρυτοῦ εἰς μορφὴν κεφαλῆς ταύρου καὶ τοῦ ἀναγλύ-
φου μετὰ παραστάσεων ὠσειδοῦς ρυτοῦ ἐξ ἀγνώστου εἰσέτι λίθου σκοτεινοῦ κα-
στανοῦ χρώματος μὲ ἐσωτερικὰ φυλλίδια μαρμαρυγίου (ἴσως χλωρίτου).
Τὸ πρῶτον (πίν. 152α) εἶναι μικρότερον τοῦ ἀναλόγου τῆς Κνωσοῦ, θαυμαστῆς
ἐπεξεργασίας, μὲ λεπτομερῆ διακοσμητικὴν ἀπόδοσιν τοῦ πυκνοῦ τριχώματος
τῶν βοστρυχίων, ὅπερ καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κεφαλῆς. Τὰ δι' ἐμ-
πολίων προσαρμολύμενα ὄντα ἀνευρέθησαν, ἀλλ' αἱ ἐνθέσεις τῶν ὀφθαλμῶν,
προφανῶς ἐκ κρυστάλλου, μαρμάρου καὶ ἰάσπιδος, ὡς εἰς τὸ ἐκ Κνωσοῦ παρά-
δειγμα, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνακαλυφθοῦν, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀναζή-
τησιν. Ἐλλείπουν ἐπίσης τὰ κέρατα, ἴσως ὄντα ἐξ ἐπιχρυσωμένου ξύλου, καὶ
ὀλίγα τεμάχια, μάλιστα κατὰ τὸ ρύγχος.

Τὸ δεύτερον (πίν. 152β) εἶναι τὸ τέταρτον γνωστόν, μετὰ τὰ τρία ἐξ
Ἀγ. Τριάδος, ἀναγλύφον μετὰ παραστάσεων σκεῦος, ἐνῶ τεμάχια ἄλλων δια-
σώζονται ἱκανὰ τὸν ἀριθμόν. Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ κάτω τμήμα ἀνεκαλύ-
φθη ἔξω τῆς Δ. γωνίας τοῦ μεγάρου, εἰς τὸ ἐργαστήριον Ψ', καὶ διὰ τοῦτο
ὑπετέθη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἄλλου ὁμοίου ἀγγείου. Τὸ ρυτόν δια-
σώζεται σχεδὸν εἰς τὸ σύνολόν του, ἄνευ ὅμως τοῦ λαιμοῦ. Δὲν ἀποκλείεται
νὰ ἀνήκῃ εἰς τοῦτο ὁ κατὰ τὸ 1962 ἀνευρεθεὶς εἰς τὴν ἀποθήκην Θ λαιμὸς μὲ
περίτεχον χειλὸς μὲ χρυσᾷ φύλλᾳ ἐπ' αὐτοῦ, καίτοι μὴ ἀπολύτως προσαρμο-
ζόμενος, διότι ἐμεσολάβει ἴσως μεταξὺ τῶν δύο μερῶν δακτύλιος. Τοῦ τε-
λευταίου τούτου ἐν τεμάχιον περισυνελέγη μετὰ τῶν τεμαχίων τοῦ ρυτοῦ. Τὸ
ἀγγεῖον πάλαι ἐκαλύπτετο, ὡς φαίνεται, ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ φύλλων χρυσοῦ,
τῶν ὁποίων μικρὰ τμήματα εἶναι εἰσέτι προσκεκολλημένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.
Ἡ εἰς χαμηλὸν ἀνάγλυφον παράστασις ἔχει τεχνουργηθῆ μὲ ἐξαίρετον τέχνην.
Ἀπεδόθη ἐν τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν ἱερῶν κορυφῆς μὲ τρία κύρια ἄνω
μέρη καὶ τρεῖς κάτω πτέρυγας, ἀναγνωριζόμενον ἐκ τῶν ἐπιστέψεων του διὰ
διπλῶν κεράτων, τῶν κιονίσκων του μὲ τετράγωνα ἐπιθήματα ἢ κιονόκρανα,
ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ διὰ συστημάτων σπειρῶν κοσμουμένης εἰσόδου,
ἐκ τῶν τριῶν πρὸ αὐτοῦ βωμῶν, ἐνὸς μικροῦ ἀμφικύρτου, ἐνὸς μεγάλου κρη-
πιδομόρφου, ἐνὸς τρίτου βαθμιδωτοῦ παρὰ τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται τὸ ἱερὸν δέν-
δρον· ὁ βράχος ἐφ' οὗ εἶναι ἐκτισμένον τὸ ἱερὸν ἀπεδόθη λίαν χαρακτηριστι-
κῶς. Ἐπὶ τοῦ ἄνω γεισώματος δύο ἀντιθετικῶς παρασταθέντα ζεῦγῃ αἰγά-
γων κάθηνται περὶ τὴν ἀνεικονικὴν, δίκην βαιτύλου, μορφὴν τῆς θεότητος
(πίν. 153), ἐνῶ ἐπὶ τῶν κεράτων τῶν ἐκατέρωθεν πτερύγων κατέρχεται ἢ
ἐπικάθεται ἀνὰ εἰς ἰέραξ. Δύο ἄλλοι αἰγάγροι παρεστάθησαν περὶ τὸ ἱερὸν,
ὁ εἰς ἀναρριχώμενος μέχρι τῆς κορυφῆς, ὁ ἄλλος φεύγων δρομαίως μὲ χαρα-
κτηριστικὴν ὀρμητικὴν κίνησιν (πίν. 154α). Ἡ παράστασις συμπληρῶναι ση-
μαντικῶς τὰς γνώσεις μας περὶ τῶν ἱερῶν τῶν κορυφῶν.

Ἄλλα μικρὰ λίθινα σκεῦη ἀνευρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φωταγωγοῦ

ὁμοῦ μέ τινα χαλκᾶ ἐργαλεῖα· ἀναφέρονται ἐνταῦθα μικρὸς δίμυξος λύχνος, σφαιρικὸν ἀγγεῖον καὶ μακρὰ προχοὴ γεφυροστόμου ἀγγείου. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τοῦ ΝΑ. στυλοβάτου, παρὰ λίθινον μέ διπλὴν γωνιακὴν κάμψιν ἀποχετευτικὸν ἀγωγόν, ἀνεκαλύφθη ὁ μεγαλύτερος γνωστὸς ξυλοπρίων τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου, μήκους 1.45 μ. καὶ πλάτους 0.28 μ., μέ ἐμφανῆ λείψανα δύο ξυλίνων λαβῶν κατὰ τὰ ἄκρα, στερεομένων δι' ἥλων. Κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τοῦ φωταγωγοῦ ἡ καὺσις ἦτο τόσοσιν ἰσχυρά, ὥστε αἱ καταπεσοῦσαι πλίνθοι καὶ οἱ διαλελυμένοι πωρόλιθοι εἶχον μεταβληθῇ εἰς ἄμορφον λευκάζουσαν μᾶζαν. Εἰς τὸ ὑποκείμενον κεκαυμένον μέλαν στρώμα περισυνελέγησαν τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν ἐγένετο λόγος· μεταξὺ τούτων καὶ λείψανα ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κυρίως μεγάρου, ἐντὸς τῶν πλακισωμένων διαχωρῶν, περισυνελέγησαν πολλὰ ἀξιόλογα ἀντικείμενα, πιθανῶς καὶ ταῦτα καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ διασκορπισθέντα. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων χαλκῶν ἐργαλείων ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα χαλκᾶ ἀντικείμενα: Δύο ὀρθογώνιοι πλάκες, ἴσως ἐπένδυσις πυξίδος, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἐμφανὴς ἡ διακόσμησις, ὡς εἰς τὰς ἄλλας δύο παρομοίας ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Ο, φιάλη ἢ πῶμα ἀγγείου μέ στολιδωτὴν διακόσμησιν καὶ σκεῦος προσομοιάζον πρὸς χαμηλὸν λύχνον. Λίθινα σκεῦη ἦσαν ἐν λεκανίδιον, ἐν μαρμάρινον σφαιρικὸν ἀγγεῖον μέ περιχείλωμα, τμήμα κυκλικοῦ τριποδικοῦ βωμοῦ καὶ ἀγνῦθες μέ ὀπὴν εἰς τὸ κέντρον. Πολὺ ὀλίγα ἦσαν κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο τὰ πήλινα ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ρυτὸν σφαιροειδὲς μέ αἰχμηρὰν ἀπόληξιν. Σημαντικὰ ἦσαν τὰ εἰς σωρὸν ἀνακαλυφθέντα ἐνθέματα, ἴσως διαλυθέντος κιβωτιδίου, ἐξ ἐλεφαντοστοῦ καὶ ὀρείας κρυστάλλου, ἀποδίδοντα κυρτούμενα λογχοειδῆ φύλλα πλατύτερα ἢ στενότερα καὶ παπυροειδῆ ἄνθη, ὁμοῦ μέ πλῆθος ἄλλων ἐκ ταινιῶν, ροδάκων, κυρτῶν ρόμβων κλπ. Φύλλα τινὰ χρυσοῦ ἦσαν συνανάμεικτα. Χαλκοῖ γίγγλιμοι ἐπεβεβαίουν τὴν ὑπαρξιν κιβωτιδίου, εἰς ὃ ἴσως ἀνῆκε καὶ τὸ ἀνακαλυφθὲν σφράγισμα μέ παράστασιν γυναικὸς γονατιζούσης πρὸ βαιτύλου, ἐνῶ ὀπισθεν αὐτῆς ἵπταται ψυχὴ. Δύο πινακίδες ὀρθογώνιοι μέ πολλὰς σειρὰς σημείων τοῦ Γραμμικοῦ Α συστήματος περισυνελέγησαν εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις τὸ σημεῖον τοῦ διπλοῦ πελέκεως. Ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἦσαν τινὰ ἀντικείμενα ἴσως ἐξ ἐπικαλύψεως ἢ ἐπενδύσεων, ὡς ταινία διακόσμητος, πλάξ ἐπενδύσεως λαβῆς μαχαιρίου μέ θεοῦσας σπείρας, τμήματα ἐκ τρητοῦ σκεύους μέ κεκομμένα εἰς σειρὰν κρίνα. Τέλος εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν περισυνελέγησαν τὰ τεμάχια καὶ δευτέρου ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

Ἡ πρὸς ΝΔ. ἐστραμμένη πρόσοψις ἴσως ἐβλεπε πρὸς αὐλὴν, μὴ ἀνασκαφεῖσαν εἰσέτι. Ἐσχημάτιζεν ἄλλεπαλλήλους γωνίας, ὡς τοῦτο εἶναι σύνθητος εἰς τὰ μινωικὰ οἰκοδομήματα, καὶ κατὰ τὸ κατώτερον τμήμα προέχει ὀλίγον ἢ κρηπίς. Ἡ συνέχισις τῆς τελευταίας ταύτης καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἰσχυ-

ροῦ ΒΔ., ἐπίσης κατὰ γωνίας προεχούσας, βαίνοντος τοίχου ἐπιβεβαιοῖ τὴν εὐ-
θὺς ἐξ ἀρχῆς γενομένην ὑπόθεσιν ὅτι τὸ πρὸς τὰ ΒΔ. ἀνακαλυφθὲν τμήμα τοῦ
κτηρίου ἀποτελεῖ προσθήκην, γενομένην πιθανῶς πρὸς ἐξυπηρέτησιν βιοτε-
χνικῶν ἀναγκῶν. Τοῦλάχιστον τὸ ἀνασκαφέν σύνολον χώρων Ξ, Ξξ, Οο καὶ
Ππ ἔχει χαρακτῆρα βιοτεχνικόν, μὲ τὸ πρόχειρον πολύθυρον, περιβάλλον μι-
κρὰν αὐλήν, τὸ ἐργαστήριον μὲ τὰ ἐπικοινωνοῦντα 9 ὀρθογώνια λεκανίδια, τὴν
ἐγκατάστασιν ἀποχωρητηρίου ἀνατολικοῦ συστήματος, ὅπισθεν διαχωρίσμα-
τος, καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπίχριστον κλιμακίδα, ἐξυπηρετοῦσαν τὸν ἄνω ὄροφον
τοῦ τμήματος τούτου. Ἐκ τοῦ ὀρόφου τούτου κατέπεσον ἰσχυρὰ τμήματα δα-
πέδου, κεκαλυμμένον μὲ ὀστρακάσβεστον. Τὸ πολύθυρον εἶχε 3+3 θύρας. Ἐν-
τατικῆς πυρκαϊᾶς λείψανα διετηρήθησαν καθ' ἅπαντα τὸν τομέα τοῦτον, ὅστις
ἐπεκτείνεται πρὸς τὰ ΒΑ., ὡς ἀποδεικνύουν καὶ ἄλλοι ἀναφανέντες, ἀλλὰ μὴ
ἀνασκαφέντες εἰσέτι τοῖχοι.

Κατὰ τὴν ἀνευρεθεῖσαν κεραμεικὴν ΥΜ ΙΒ καὶ τὰ μέχρι σήμερον περι-
συλλεγόντα ποικίλα ἀντικείμενα ἢ χρονολογία τῆς καταστροφῆς θὰ ἔδει νὰ
τεθῇ πρὸ τοῦ 1450 π.Χ., ἢ δὲ χρονικὴ διάρκεια δέον νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ μα-
κροτέρα τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος.

Τὸ μόνον νεολιθικὸν εὑρημα τῆς περιοχῆς εἶναι μικρὸς μονόστομος πέ-
λεκος ἐκ νεφρίτου λίθου, περισυλλεγείς μεταξὺ τῶν λίθων τῶν λιθοσωρῶν τοῦ
ΒΑ. κρασπέδου.

Πρὸς προστασίαν τῶν εὐαισθῆτων τμημάτων τοῦ ἀνακτόρου, παραστά-
δων, ἐπιχρίστων δαπέδων, ἐπιχρίστου κλιμακίδος, κογχῶν κλπ. μέχρι λήψεως
μέτρων ὀριστικῆς ἐξασφαλίσεως ἐγένοντο ἐργασίαι μερικῆς στερεώσεως καὶ
προσωρινῆς ἐπιχώσεως τούτων. Οἱ ἀνευρεθέντες πίθοι μετεφέρθησαν εἰς Ση-
τεῖαν, ἵνα ἀνασυγκροτηθοῦν ἐκεῖ καὶ ἐπανατοποθετηθοῦν βραδύτερον εἰς τὰς
ἀποθήκας. Τὸ σύνολον τῶν πλουσίων εὐρημάτων μετεκομίσθη πρὸς ἀποκατά-
στασιν καὶ ἐξασφάλισιν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ἡ ἐξερεύνησις τῶν ταφικῶν σπηλαίων τῆς Φάραγγος τῶν Νεκρῶν
(πίν. 146β) περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς πολὺ ὀλίγα μικρὰ σπήλαια, μάλιστα τὰ
πρὸς τὴν εἴσοδον ἐξ Ἀνατολῶν τῆς φάραγγος. Πενιχρὰ λόγῳ τῶν συλήσεων
ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα ἐρεύνης εἰς τὸν Σπήλιον τοῦ Γεροβασίλη καὶ τὸ μικρὸν
παρακείμενον σπήλαιον. Εἰς τὸν Σπήλιον τοῦ Μαρχαῤ᾽ ἀνευρέθησαν ταφαὶ δια-
τεταραγμέναι ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων, μὲ δύο κρανία, ἅτινα περισυνελέγησαν.
Μία τῶν ταφῶν συνωδεύετο ὑπὸ 2 ἢ 3 ΥΜ ΙΙΙ ἀγγείων, ἀλλὰ τὰ περισυλλε-
γόντα ὀστρακα ἀνήκουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν Παλαιοανακτορικὴν Πε-
ρίοδον. Σημαντικῶς ὅμως ἀπέδωκεν ἡ ἔρευνα μικροῦ ταφικοῦ σπηλαίου μὲ
δύο εἰσόδους καὶ στενοὺς διακλαδιζομένους διαδρόμους ἀκριβῶς κατὰ τὴν εἴ-
σοδον τῆς Φάραγγος. Ἐκ τῶν ἐξ ταφῶν ἢ 1η κατὰ τὴν εἴσοδον εἶχε διαταρα-
χθῇ ὀλίγον ὀλίγα ΠΜ χαρακτὰ ὀστρακα περισυνελέγησαν. Ἡ 2α ταφή συν-

ωδεύετο ὑπὸ προχοῦσκης ἴσως ρυθμοῦ Βασιλικῆς. Ἡ 3η ἤτο ἡ πλουσιωτέρα εἰς κτερίσματα, ἀποτελοῦντα ἐν σύνολον ἐξόχως σημαντικόν: Μία προχοῦσκη καὶ ἐν κύπελλον μὲ ὑπερυψωμένην λαβὴν ἀνήκουν εἰς τὸν ρυθμὸν Βασιλικῆς, μία σφαιρικὴ πυξίς μὲ πυκνὴν χαρακτὴν διακόσμησιν τριγώνων καὶ ἡμικυκλίων κατὰ ζώνας ἀποτελεῖ εἰσαγωγὴν κυκλικὴν καὶ χαμηλὴν, μὲ ἐξέχον κύκλῳ τὸ ἐλαφρῶς θολούμενον δισκοειδὲς πῶμα καὶ τὸν δίσκον τῆς βάσεως (πίν. 154β). Τὸ κάλυμμα εἶναι ἀπαράλλακτον μὲ τὸ γνωστὸν ἐκ Μόχλου πῶμα μὲ τὸν κατακεκλιμένον κύνα. Ἀποδεικνύεται ὅτι ἀμφότερα εἶναι ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Ἡ κεφαλὴ τοῦ κυνὸς δυστυχῶς παρὰ τὴν ἐπιμελεστάτην ἔρευναν δὲν ἀνευρέθη. Τέλος ἡ 4η καὶ ἡ 5η ταφὴ πρὸ τῆς κόγχης τοῦ βάθους ἀπέδωσαν ἀγγεῖα ρυθμοῦ Βασιλικῆς εἰς τεμάχια, τμῆμα κυπέλλου μὲ ἔξω νεῦον χεῖλος, ὑψίπουν κύπελλον καὶ ὀδόντα ἀγριοχοίρου, ἐνθ' ἡ 6η ταφὴ παρὰ τὴν 3ην ἀπεδείχθη ἀκτέριστος. Πάντα τὰ εὐρήματα ἀνήκουν εἰς τὴν δευτέραν Προανακτορικὴν Περίοδον (ΠΜ II), χρονολογούμενα 2300 - 2200 ἔτη π.Χ.

Ἀρχαιολογικὴ ἐκδρομὴ εἰς τὰς νησίδας Καβάλους καὶ τὴν κατέναντι τούτων ἀκτὴν, ἐνθα ἡ ἀρχαία Ἀμπελος, κατὰ τὴν ΝΑ. ἄκραν τῆς Κρήτης εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς φύσεως τῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν νησίδων ἀνακαλυφθεισῶν ὑπὸ ἀλιέων εὐρημάτων καὶ τὴν διαπίστωσιν τῶν ἐπὶ τῆς χαμηλῆς ἀκροπόλεως Φαρμακοκέφαλο Ἀμπέλου ἀρχαίων λειψάνων. Ἡ πρώτη ἀπέδειξε μεμονωμένας πτωχὰς ἐγκαταστάσεις ἀλιέων κατὰ τὴν Μινωικὴν Ἐποχὴν. Περισυνελέγη τμῆμα χαρακτηριστικῆς ραμφιδοστόμου πρόχου μὲ τρεῖς ἀκάνθας εἰς τὸ ράμφος καὶ ἄλλα ὅστρακα τῆς ΥΜ I ἐποχῆς. Ἐπὶ τοῦ λοφίσκου τοῦ Φαρμακοκέφαλου διακρίνονται σημαντικὰ λείψανα τοῦ τείχους καὶ ἐνὸς τῶν πύργων αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐκτεταμένα κτήρια, ἴσως μάλιστα καὶ λείψανα ναοῦ πρὸς τὸ κέντρον, ὅπου σήμερον τὸ ἐξωκλήσιον, ἀναγόμενα εἰς πρωίμους Κλασσικοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους.

Ἡ ἔρευνα συνολικῶς διήρκεσεν 22 ἡμέρας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

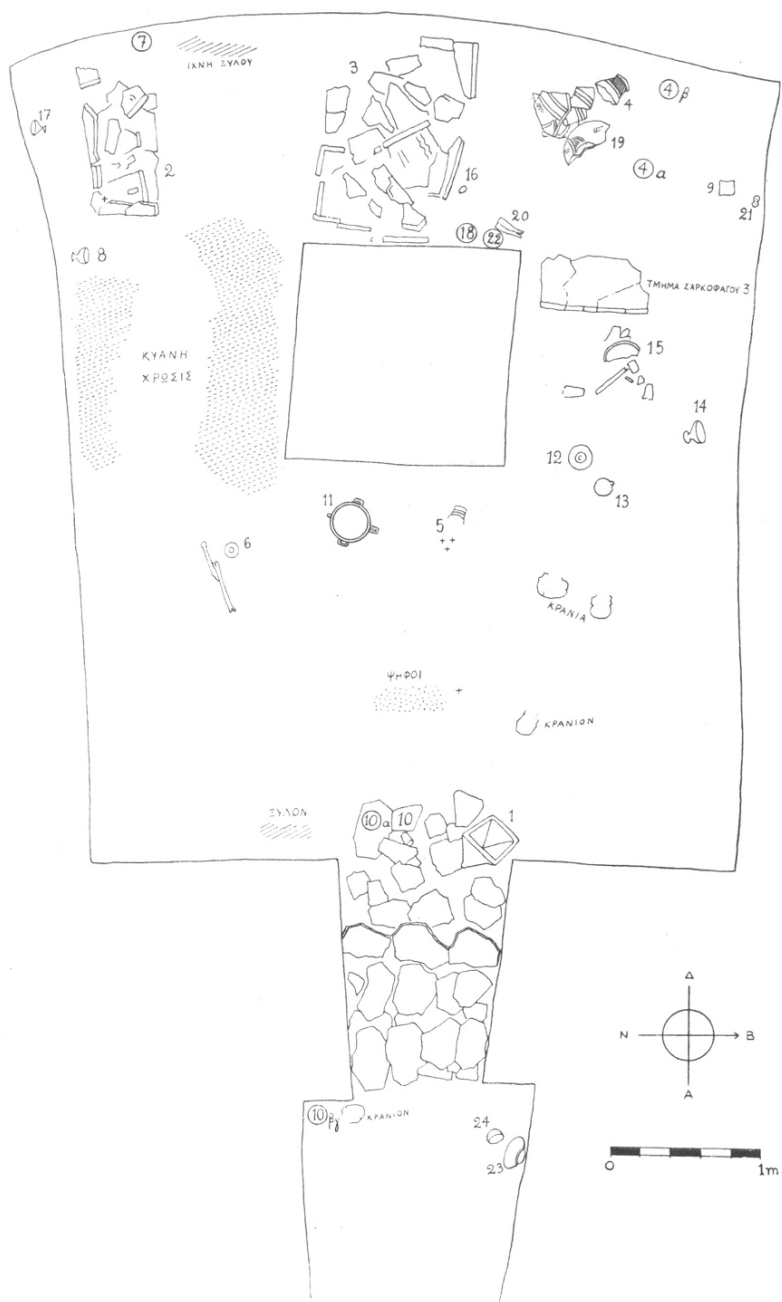
23. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΑΤΣΑΜΠΤΑ

Ἡ περιοχή τοῦ κυρίου λιμένος τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς νεκροπόλεως αὐτοῦ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου (νῦν Κατσαμπᾶ) ἤρχισεν ἐκ νέου ἐρευνωμένη μετὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ ἀνάληψιν τῆς ἐφορείας ἀρχαιοτήτων Ἑρακλείου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1962. Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ πεπειραμένου ἀνιχνευτοῦ ἀρχιφύλακος τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου Χαραλ. Παπαδάκη καὶ ἡ συλλογὴ πληροφοριῶν ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, καὶ δὴ τοῦ φύλακος τοῦ ἀγροκτήματος τῆς Γεωργικῆς Ὑπηρεσίας Γ. Τσαγκαράκη, ὠδήγησαν εἰς τὴν παρατήρησιν μικρᾶς λακκοειδοῦς κοιλότητος τοῦ μαλακοῦ βράχου «κουσκούρα» ἐξωτερικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ κτήματος, βορείως τῆς θέσεως, ἐνθα παλαιότερον εἶχον ἀνακαλυφθῆ καὶ ἀνασκαφῇ οἱ τάφοι Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ¹. Ὑπετέθη ἀμέσως ὅτι ἡ κοιλότης ὠφείλετο εἰς τὴν καθίζησιν τῆς ὀροφῆς λαξευτοῦ τάφου καὶ ἐπεχειρήθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1963 ἡ ἀνασκαφή. Ἡ ἐργασία σκαφῆς τοῦ τάφου τούτου διήρκεσεν ἓνα μῆνα, ὑπῆρξε δὲ ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνος λόγῳ τοῦ μεγίστου βάθους τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου, ἀνακαλυφθέντος εἰς βάθος 9 περίπου μέτρων κάτωθεν τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ νέος τάφος ἐκλήθη Η.

Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου (εἰκ. 1) ἔχει μῆκος 5.60 μ. καὶ πλάτος 5.20, σώζει δὲ κεντρικὸν λαξευτὸν πεσσὸν διαστάσεων 1.46×1.44, ὅστις συνεκράτει εἰσέτι μικρὸν τμήμα τῆς ὀροφῆς. Ἡ εἴσοδος εὐρίσκεται κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ ἔχει μέγιστον πλάτος 1.15 μ. στενουμένη πρὸς τὸν δρόμον, ἐκλείετο δὲ διὰ φράγματος ἀργῶν λίθων. Τὸ φράγμα εἶχε μέγιστον πλάτος 1 μ., ἐσώζετο δὲ μέχρις ὕψους 0.70 μ. Τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου καὶ τῆς εἰσόδου ἐνθυμίζει ὀρισμένους ἐκ τῶν τάφων τῶν Καλυβίων καὶ τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Ἐκ τμημάτων τῆς ὀροφῆς διατηρουμένων δυτικῶς τοῦ πεσσοῦ καὶ εἰς τὰς γωνίας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς προκύπτει ὅτι αὕτη εὐρίσκετο εἰς ὕψος

1 Οἱ τάφοι Α καὶ Β, ἀνακαλυφθέντες ὁ μὲν πρῶτος τυχαίως, ὁ δὲ Β διὰ τῆς περαιτέρω ἐξετάσεως τοῦ ἐδάφους ἀνεσκάφησαν διὰ πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Οἱ τάφοι Γ, Δ, Ε, Ζ, ἀνακαλυφθέντες διὰ δοκιμαστικῶν τάφων, ἀνεσκάφησαν διὰ πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Διὰ τὰ σημαντικώτατα ἀποτελέσματα τῶν μέχρι σήμερον ἐρευνῶν βλ. τὰς προκαταρκτικὰς δημοσιεύσεις εἰς Κρητικὰ Χρονικὰ 6, 1952, σ. 9 ἐξ. Antiquity 28, 1954, σ. 211 ἐξ. ΠΑΕ 1953, σ. 299 ἐξ., ΠΑΕ 1954, σ. 369 ἐξ., ΠΑΕ 1955, σ. 311 ἐξ. Ἔργον 1963, σ. 177 ἐξ., 1964, σ. 130 ἐξ. Ill. London News 14.8.1965, σ. 32 ἐξ. Ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσίς τοῦ συνόλου τῶν ἐπτά τάφων ἐκδίδεται ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Εικ. 1. Κάτοψις τοῦ τάφου Η.

περίπου 2.45 μ. ἄνωθεν τοῦ δαπέδου. Τὸ ὑπέρθυρον, ὅπερ εὐρίσκετο ὀλίγον χαμηλότερον, εἶχε καταρρεύσει.

Παρὰ τὴν εἴσοδον (πίν. 155α), εὐρέθη στηριζόμενον ἐπὶ καταρριφθέντων λίθων τοῦ φράγματος ὄρθιον τὸ πῶμα (1) μικρᾶς λάρνακος (2), ἣτις ἔκειτο ἐπὶ τῆς μιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς αὐτῆς παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ θαλάμου¹. Πλησίον τῆς λάρνακος εὐρέθησαν δύο μόνωτα ποτήρια (8,17) καὶ μικρὸν ὀκλάζον ζῶον ἐκ φαγεντιανῆς (7). Μία ἄλλη λάρναξ (3) εὐρέθη συντετριμμένη δυτικῶς τοῦ πεσσοῦ (πίν. 155β), βορείως δὲ αὐτῆς εἰς τρίωτος ἀμφορεὺς «ἀνακτορικοῦ» τύπου (4), εἰς ψευδόστομος ἀμφορεὺς (4α), μία κύλιξ (4β) καὶ εἰς πήλινος τριποδικὸς βωμός (19). Μία ἀκόμη κύλιξ εὐρέθη ὑπὸ τὰ τεμάχια τῆς λάρνακος 3 καὶ δύο κοινὰ ἄωτα κύπελλα παρὰ τὸν τρίωτον ἀμφορέα. Ὑπὸ τὸν τριποδικὸν βωμὸν εὐρέθη μικρὸν πῶμα λιθίνου ἀγγείου. Πλησίον τοῦ πεσσοῦ καὶ δυτικῶς αὐτοῦ εὐρέθησαν δύο βάρη εἰς σχῆμα βλήματος σφενδόνης (16, 18), δύο χαλκοὶ ξυροὶ (20) καὶ τμήμα κτενίου ἐξ ἐλέφαντος (22) μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν σφιγγῶν. Πλησίον τῆς ΒΔ. γωνίας εὐρέθη πυξίς ἐξ ἐλέφαντος (9) μὲ θαυμασίαν παράστασιν συλλήψεως ταύρου καὶ μικρὰ ὀκτάσχημος ἀσπίς ἐπίσης ἐξ ἐλέφαντος (21). Βορείως τοῦ πεσσοῦ ἔκειντο διατελυμένα τμήματα τριποδικοῦ βωμοῦ ἐκ κονιάματος (15) καὶ δύο πήλινα σκεύη μετὰ ποδός, πιθανῶς βωμίσκοι (12, 14) ὡς καὶ μόνωτον εὐρὺ χαμηλὸν κύπελλον (13). Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πεσσοῦ ἴστατο εὐρὺ καὶ ὕψηλὸν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον ἐξ ὀφείτου (11), πλησίον δὲ αὐτοῦ εὐρέθησαν κατεσπαρμένα τεμάχια ἐκ τῆς γάστρας μιᾶς πρόχου μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἀποφύσεων (5), τῆς ὁποίας ἄλλα τμήματα εὐρέθησαν ἀνάμεικτα μὲ τὰ τεμάχια τῆς λάρνακος τῆς ΝΔ. γωνίας. Μέγας ἀριθμὸς μικρῶν ροδάκων ἐκ μάζης μὲ κεντρικὴν ὀπὴν, ἐπιπέδων κατὰ τὴν ἐτέραν πλευρὰν, εὐρέθη τέλος πρὸ τῆς εἰσόδου.

Ἡ διασπορὰ καὶ ἀνάμειξις τῶν τεμαχίων τῆς πρόχου καὶ τῶν περισσοτέρων ἀγγείων ὡς καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ πώματος τῆς μιᾶς λάρνακος μακρὰν αὐτῆς, ἡ θέσις τῶν λαρνάκων, ἡ ἀταξία τῶν ἀνθρωπίνων λειψάνων (τρία κρανία ἦσαν παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ ὅστ᾽ ἀτελεῖς ἔκειντο ἐκτὸς τῶν λαρνάκων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου), δεικνύουν ὅτι ὁ τάφος εἶχεν ὄχι ἀπλῶς διαταραχθῆ κατὰ νεωτέρας ταφάς, ἀλλὰ συληθῆ. Ἡ σύλλησις ἔγινεν ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸ τῆς καταρρεύσεως τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου.

Τμήμα τοῦ δαπέδου μεταξὺ τοῦ πεσσοῦ καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ θαλάμου εἶχε χρωσθῆ μὲ ζωηρόν, κυανοῦν χρῶμα, ὅπερ εἶχε τεθῆ ἀπ' εὐθείας

1 Εἰς τὴν κάτωψιν τοῦ τάφου (εἰκ. 1) ἔχουν τεθῆ ἐντὸς κύκλου οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα εὐρέθησαν διατελυμένα· ὁ κύκλος δηλοῖ τὴν θέσιν εὐρέσεως τῶν τεμαχίων. Τομὴ θὰ παρασχεθῇ εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν.

ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Τμῆμα τοῦ κεχρωσμένου δαπέδου ἐξήχθη διὰ γύψου καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἀλλ' ἡ χημικὴ ἀνάλυσις τοῦ χρώματος δὲν ἔγινεν ἀκόμη. Ἡ χρῶσις ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν σωθεῖσαν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ Τάφου -Ἱεροῦ τῆς Κνωσοῦ (ἦτις κατὰ τὸν EVANS ἐσυμβόλιζε τὸν οὐρανόν, ὅπου μετέβη ὁ νεκρός, PM IV, σ. 974-5), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν χρῶσιν τοῦ βωμοῦ ἐκ κονιάματος τοῦ παρόντος τάφου καὶ σειρᾶς βωμῶν καὶ θυμιατηρίων τοῦ τάφου B (Κρητικὰ Χρονικὰ 6, 1952, σ. 13).

Παρατηρήθη ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου ἐκαλύπτετο μὲ στρῶμα λεπτοῦ χρώματος («λασπωσιᾶς») σχηματισθέντος, ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις βαθέως κειμένων τάφων, ὑπὸ τοῦ ὀμβρίου ὕδατος, ὅπερ διαποτίζει τὸν ὑπερκειμένον ὄγκον τοῦ βράχου κατεστάλαζεν εἰς τὸν τάφον παρασύρον καὶ μικρὰν ἐκάστοτε ποσότητα χρώματος. (Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς κανονικῆς καὶ βαθμιαίας ὑψώσεως τῆς στάθμης ὠρισμένων τάφων τῶν Μυκηναίων καὶ ὅχι ἡ πτώσις τμημάτων ἐκ τῆς ὀροφῆς καὶ τοῦ τοιχώματος, ὡς ὑπέθετεν ὁ A. WACE, Ch. Tombs, σ. 78.)

Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὸ δάπεδον ἡρευνήθη ἐκ νέου καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ διὰ τὸ ἐνδεχόμενον ὑπάρξεως λάκκου ὡς οἱ παρατηρηθέντες εἰς ἄλλους τάφους καὶ χρησιμεύοντες δι' ἰδιαιτέρας ταφὰς ἢ διὰ τὴν ἀπόκρυψιν πολυτίμων ἀντικειμένων. Ἡ ἔρευνα αὕτη, ὡς καὶ ἑτέρα γενομένη εἰς τὸ ἀνασκαφὴν τμῆμα τοῦ δρόμου, πρὸ τῆς εἰσόδου, ἀπέβη ἀρνητικὴ.

Ἀναμεῖξ με τοὺς πεσόντας ἐκ τοῦ φράγματος λίθους ἀνευρέθησαν δύο θυμιατήρια (10, 10α). Ἐξωτερικῶς εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δρόμου καὶ εἰς ὕψος 1.90 μ. ἄνωθεν τοῦ δαπέδου εὐρέθη ἐν ἀκρόμῃ θυμιατήριον καὶ εἰς ψευδόστομος ἀμφορεὺς (10 β, γ) ὡς καὶ ἐν μεμονωμένον κρανίον ἄνευ ἄλλων ὀστέων. Ἐναντι αὐτοῦ παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ δρόμου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος εὐρίσκοντο δύο λίθινα ἀγγεῖα (23, 24). Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ὡς καὶ τὸ κρανίον ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ θαλάμου κατὰ μίαν τῶν νεωτέρων ταφῶν (πβ. WACE, Ch. Tombs, σ. 130, 134) ἢ πιθανώτερον, κατὰ τὴν τελικὴν σύλησιν. Ὅταν ἔγινεν ἡ διατάραξις, ὁ δρόμος εἶχεν ἐπιχωσθῇ μέχρις ὕψους 1.90 μ. παραμένοντος πάντως ἱκανοῦ χώρου διὰ νὰ εἰσέλθῃ τις ἔρπων εἰς τὸν θάλαμον διὰ τοῦ ἀρκούντως ὑψηλοτέρου ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου.

Εἰς τὸν χώρον τῆς εἰσόδου εὐρέθησαν ἀκόμη, ὁμοῦ με τοὺς λίθους τοῦ φράγματος, λεκάνη, πήλινος βωμίσκος μετὰ ποδός, χαμηλόν, μόνωτον κύπελλον καὶ ἀκόσμητον θολωτὸν πῶμα κάλπης πιθανῶς γεωμετρικῶν χρόνων (τοῦτο θὰ ἀπετέλει ἐνδειξιν περὶ τοῦ χρόνου τῆς συλῆσεως). Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν αὐτοῦ, εὐρέθησαν ὁμοῦ μετ' ἀνθράκων καὶ μικρῶν τμημάτων ἐλέφαντος δύο λεπτὰ χρυσᾶ ἐλάσματα με γλωσσοειδεῖς ἐγκοπὰς εἰς τὴν παρυφὴν καὶ τμήματα ἀναλόγων χρυσῶν ἀντικειμένων (πίν. 160γ). Ἀνάλογον εὔρεσιν χρυσῶν ταινιῶν καὶ φύλλων εἰς τὸν δρόμον καὶ πρὸ τοῦ

στομίου ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν (ΑΕ 1888, σ. 142, 145, 154).

Ὁ θάλαμος ἀπέδωσε προσέτι ψῆφον χρυσῆν εἰς σχῆμα μικροῦ ρόδακος (πίν. 160γ), ἐλεφάντινον κομβίον, ἀμυγδαλοειδῆ ψῆφον ἐκ κυανοῦ στεατίτου, τρία βάρη εἰς σχῆμα βλήματος σφενδόνης, μικρὸν χρυσοῦν σφηκιωτῆρα (πίν. 160γ) καὶ τινὰ ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς ζατρίκιον, πιθανώτατα παιδικόν, ἦτοι δύο μικροὺς κωνικοὺς πεσσοὺς ἐκ λίθου καὶ δύο ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ὡς καὶ ἀστράγαλον μὲ ὁπὰς διαφόρου ἀριθμοῦ εἰς ἐκάστην πλευράν (Ill. London News 14.8.65, σ. 33, εἰκ. 4). Τὰ μικρότερα ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀντικειμένων εὐρέθησαν κατὰ τὸ γενόμενον προσεκτικὸν κοσκίνισμα τῶν χωμάτων.

Ἰδιαιτέρος λόγος πρέπει νὰ γίνη ἀπὸ τοῦδε καὶ πρὸ τῆς ὀριστικῆς δημοσιεύσεως περὶ τῆς ἐλεφαντίνης ἀναγλύφου πυξίδος (πίν. 156 καὶ 157), ἡ ὁποία χωρὶς ἀμφιβολίαν εἶναι ἐκ τῶν μεγάλων ἀριστουργημάτων τῆς μινωικῆς τέχνης. Ἡ πυξίς, ὕψους 0.092 μ. καὶ μεγίστης διαμέτρου 0.085 μ., ἀποτελεῖται ἐξ ἐλλειψοειδοῦς καὶ ἐλαφρῶς κυρτοῦ τμήματος ὀδόντος ἐλέφαντος — ὡς π.χ. οἱ ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ ἀνακαλυφθέντες εἰς Ζάκρον — τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ, μικρὰ κοιλότης διηυρύνθη τεχνητῶς. Προσετέθη πυθμὴν, ὡς δεικνύουν αἱ σωζόμεναι τέσσαρες ὁπαὶ παρὰ τὴν βάσιν, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο ἀσφαλῶς μικροὶ ἥλοι. Ὑπῆρχεν ἐπίσης πῶμα, ὡς δεικνύει ἐγκοπὴ παρὰ τὰ χεῖλη καὶ τέσσαρες ὁπαὶ (ὧν σώζονται δύο) χρησιμεύουσαι διὰ νὰ στερεώνεται μὲ κλωστὴν ἐπὶ τῆς πυξίδος τὸ πῶμα, ὅπερ θὰ εἶχεν ἀνάλογον κεντρικὴν ὁπῆν.

Ἐπὶ τῆς κυλινδρικῆς ἐπιφανείας τῆς πυξίδος ἔχει παρασταθῆ μὲ χαμηλὸν ἀνάγλυφον θαυμασιὰ σκηνή. Ἀνδρική μορφή, ὁρατὴ ἐκ τῶν νῶτων, φέρουσα ζώνην μὲ ἱμάντα καὶ περίζωμα, τοῦ ὁποίου διακρίνεται τὸ ὀπίσθιον τμήμα καὶ τὸ ἀνορθούμενον περύγιον, τρέχουσα ἀριστερά, στρέφει τὴν κεφαλὴν ὀπίσω καὶ κατευθύνει διὰ τῆς δεξιᾶς κεκαμμένης δόρυ ἐναντίον ταύρου, ὅστις ἐξορμᾷ ὀγκώδης μὲ συνεσπειρωμένην τὴν ράχιν καὶ κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν. Δεξιὰ τοῦ ταύρου (ἀριστερὰ εἰς τὸ ἀνάπτυγμα) διακρίνεται ὁ τοξοειδὴς θύσανος τῆς οὐρᾶς. Ὁ ἀριστερὸς βραχίον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἐπίσης κεκαμμένος καὶ ὁρατὸς μόνον μέχρι τοῦ ἀγκῶνος¹.

Δεξιώτερα «ἀκροβάτης» ἀνάστροφος σφίγγει διὰ τῶν βραχιόνων κεκαμμένων χιαστὶ τὰ κέρατα τοῦ ταύρου καὶ αἰωρεῖται μὲ τοὺς πόδας εἰς τὸν ἀέρα.

1 Τὸ κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ ἀνδρὸς καμπυλόγραμμον ἀντικείμενον εἶναι δυσερμήνευτον. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ βράχου, καίτοι διὰ τοῦ ἀναγλύφου καὶ τοῦ σχήματος διακρίνεται ἐν μέρει τῶν λοιπῶν βράχων. Θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑποθεθῇ ὅτι εἶναι δίκτυον ἢ ὕφασμα κρατούμενον διὰ τῆς ἀριστερᾶς μὴ φαινομένης χειρὸς. Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖον ὅτι ἀνάλογον ἀντικείμενον διακρίνεται καὶ πλησίον τῆς χειρὸς τοῦ ἐτέρου φεύγοντος ἀνδρὸς, βλ. σημ. εἰς σ. 194. Ἰσως ἦσαν τεμάχια ἐρυθροῦ ὑφάσματος.

Οὗτος φέρει περιζώμα πίπτον ὑψηλά, λόγω τῆς ἀναστροφῆς θέσεως, μεταξὺ τῶν μηρῶν, ζώνην μὲ ἱμάντα καί, κατὰ τὸν καρπὸν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ψέλιον. Ἡ ἀριστερὰ ἄκρα χεὶρ εἶναι συνεσφιγμένη εἰς γρόνθον. Τῆς δεξιᾶς εἶναι ὁρατὸς μόνον ὁ βραχίον μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. Ἀπὸ τοῦ τραχήλου καταπίπτουν δύο καμπυλούμενα ἀντικείμενα δηλοῦντα ἀσφαλῶς τὰς γνωστὰς ἐξ ἄλλων παραστάσεων ὁμάδας πλοκάμων.

Ἀριστερὰ τῆς πρώτης μορφῆς μὲ τὸ δόρυ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἀνδρική μορφή ἐλλιπῶς σωζομένη. Αὕτη ἔτρεχεν ἐπίσης ἀριστερὰ ὑψοῦσα καὶ κάμπτουσα τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος φαίνεται ὅτι δὲν ἔφερε δόρυ, εἰς δὲ τὸ ἀνάπτυγμα (πίν. 157) παρεστάθη ἀπλῶς χειρονομῶν¹. Οὗτος ἦτο ὁρατὸς κατ' ἐνώπιον, ὡς δεικνύει κυρίως τὸ περιζώμα, τὸ ὁποῖον πίπτει εἰς δύο ἐπαλλήλους παρυφὰς μεταξὺ τῶν μηρῶν· φαίνεται ἐπίσης τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ περιζώματος ἀπολῆγον εἰς πτερύγιον, καὶ ἡ ζώνη μὲ τὸν ἱμάντα. Τοῦ ἀνδρὸς τούτου συνεπληρώθη τὸ ἐλλείπον πρόσωπον (ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ), ὀλόκληρος ἡ δεξιὰ χεὶρ, ἡ ἀριστερὰ ἄκρα χεὶρ καὶ ὁ ἀριστερὸς μηρός.

Ἡ ὅλη σκηνὴ ἐκτυλίσσεται πρὸ βραχώδους τοπίου καταλαμβάνοντος ὀλόκληρον τὸ βάθος τῆς παραστάσεως, καί, ὡς φαίνεται εἰς τὸ ἀνάπτυγμα, πλαισιοῦται ὑπὸ δύο φοινίκων, τῶν ὁποίων παριστάνονται οἱ ἐκατέρωθεν καταπίπτοντες ξηροὶ κλάδοι. Ἀνωθεν τῆς σκηνῆς ἵπταται πτηνὸν τοῦ τύπου τῶν ὑδροβίων.

Τμήματα τῆς παραστάσεως συνεχίζοντο ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πώματος καὶ τοῦ πυθμένος. Οὕτω ἐλλείπουν τὰ ἀνώτερα τμήματα τῶν φοινίκων, ἡ μία πτέρυξ τοῦ πτηνοῦ, οἱ πόδες καὶ τμήμα τοῦ σώματος τοῦ ταύρου καὶ ἀνὰ εἰς ἄκρος πούς τῶν εἰκονιζομένων ἀνθρωπίνων μορφῶν. Οἱ παριστώμενοι κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς πυξίδος βράχοι καὶ φοίνικες, ἐλλιπῶς σωζόμενοι, συνεπληρώθησαν ἰσχυρῶς, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης πιθανότητος.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑφίσταται ὅτι τὸ μοναδικὸν ἀντικείμενον τοῦτο παρήχθη τὸ ἀργότερον κατὰ τοὺς ΥΜ IB χρόνους ἤτοι κατὰ τὸ α' ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος ἐν Κρήτῃ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ζωηρά, ἐλευθέρα καὶ πολύμορφος κίνησις (ἂν μάλιστα ὑποτεθῇ ὅτι ἔχομεν συμπύκνωσιν διαδοχικῶν

¹ Ἴσως ἡ ἄκρα χεὶρ, ἥτις δὲν σώζεται, ἐκράτει τὸ ἀπιοσιδὲς ἀντικείμενον, ὅπερ διακρίνεται ἀνωθεν αὐτῆς. Βλ. καὶ σημ. εἰς σ. 193. Ἀσαφὲς εἶναι καὶ τὸ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀκροβάτου στρογγύλον ἀντικείμενον, ἴσως κρωβύλος ἢ κόσμος τῆς κόμης. Τοῦτο, ἂν δὲν ἀνήκῃ εἰς τὸ βάθος τῆς παραστάσεως, θὰ ἔδει νὰ παραβληθῇ μὲ ἀνάλογον λεπτομέρειαν τῆς κόμης τῆς ἀναστροφῆς μορφῆς ἐπὶ τοῦ ποτηρίου τοῦ Βαφειοῦ. Πρὸ τοῦ μετώπου τοῦ ἀκροβάτου ἡμῶν διακρίνεται καὶ ὁ συνήθης πίπτων βόστρυχος.

στιγμῶν ἀκοντισμοῦ καὶ συλλήψεως τοῦ ζώου)¹, ἡ ὁποία καθίσταται σχεδὸν περιστροφικὴ μὲ τὴν κατ' ἐνώπιον καὶ κατὰ τὰ νῶτα τολμηρὰν ἄποψιν τῶν τρεχόντων ἀνθρώπων, ἐπίσης δὲ τολμηραὶ καὶ ἴσως μοναδικαὶ εἶναι αἱ βραχύνσεις τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν καὶ ἡ πιστὴ ἀπόδοσις τοῦ συμπλέγματος τῶν χειρῶν καὶ πλοκάμων τοῦ ἀκροβάτου πρὸς τὰ κέρατα τοῦ ταύρου. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ πᾶλλον τὸ δόρυ κρατεῖ αὐτό, δεικνύει ἀφ' ἑτέρου ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς μίαν καλὴν στιγμὴν τῆς φυσιοκρατικῆς φάσεως τῆς μινωικῆς τέχνης, ἃν σκεφθῶμεν πῶς ἀντιμετωπίσθη τὸ πάντοτε δυσχερὲς διὰ τὸν μινωικὸν καλλιτέχνην θέμα τοῦτο εἰς ἄλλας περιπτώσεις (πβ. PM III, σ. 215-6, εἰκ. 146-7). Τόλμην καὶ φυσιοκρατικὴν διάθεσιν δεικνύει καὶ ἡ προβολὴ τῆς σκηνῆς ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ βραχῶδους τοπίου, ἀντὶ τῆς συνήθους συμβατικῆς δηλώσεως τῶν βράχων εἰς στενὰς ζώνας ἄνωθεν τῆς παραστάσεως καὶ κάτωθεν αὐτῆς.

Ὅλα τὰ παράλληλα εἰς τὸ σύνολον καὶ τὰς λεπτομερείας ἐπιβεβαιώνουν τὴν χρονολόγησιν. Ὑφίστανται ἀναλογίαι πρὸς τὰς παραστάσεις τῶν ΥΜ IB ποτηρίων τοῦ Βαφειοῦ (AE 1889, σ. 129 ἐξ. πίν. 9. MARINATOS - HIRMER, Kreta und das myk. Hellas, σ. 118 εἰκ. 34), ὅπου ἐπίσης ἡ σκηνὴ τῆς συλλήψεως τοῦ ταύρου (διὰ δικτύου) διαδραματίζεται εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐν μέσῳ φοινίκων, καὶ ἰδιαίτερος ἐνθυμίζει ὁ ταῦρός μας τοὺς ὀγκῶδεις μὲ χαμηλοὺς πόδας ταύρους τῶν ποτηρίων² καὶ μάλιστα τὸν ἐφορμῶντα καὶ συλλαμβανόμενον ἀπὸ τὰ κέρατα, τοῦ ὁποῦ ἡ μορφή μὲ τὴν καμπυλουμένην ράχιν καὶ τὴν ἀνωρθωμένην οὐρὰν διαφωτίζει πολὺ τὴν παράστασίν μας. Ἀλλ' εἰς τὰ ποτήρια τοῦ Βαφειοῦ εἶναι βεβαίως ἡ παράστασις πλουσιωτέρα καὶ λεπτομερεστέρα καὶ ἴσως οἱ εὐθεῖς καὶ ἀπλοῖ κορμοὶ καὶ κλάδοι τῶν φοινίκων μας καὶ ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς ὕδροβίου πτηνοῦ εἰς τὴν ὀρεινὴν σκηνὴν μας προμηνύουν ἤδη ἐν μέρει τὰς σχηματικὰς τάσεις τῆς «ἀνακτορικῆς» μινωικῆς τέχνης. Τὸ

1 Δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ὅτι ἡ μορφή ἡ τρέχουσα πρώτη, ἀριστερὰ εἶναι αὐτὸς ὁ βαλὼν τὸ δόρυ, ἐπαναλαμβανόμενος κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν ἐφαρμοσθέντα εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς ταυρομαχίας PM III, σ. 213 εἰκ. 144. Εἶναι πάντως δύσκολον νὰ νοηθοῦν αἱ ἐπὶ μέρους σκηναὶ τῆς παραστάσεώς μας ὡς σύγχρονοι καὶ πιθανώτερον πρόκειται περὶ διαδοχικῶν φάσεων. Ἡ ἔλλειψις χρώματος δὲν καθιστᾷ δυνατὴν τὴν διάκρισιν τοῦ γένους τῶν ἀγωνιζομένων, εἶναι ὅμως πιθανώτερον καὶ λόγῳ τοῦ εἶδους τῆς σκηνῆς ὅτι πάντες εἶναι ἄνδρες, καίτοι ὁ EVANS ἐπίστευεν ὅτι μίᾳ τῶν μορφῶν τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τῶν ποτηρίων τοῦ Βαφειοῦ εἶναι γυναικεία (PM III, σ. 182, IV, σ. 22).

2 Τοῦ ἰδίου εἶδους εἶναι καὶ ὁ ταῦρος τοῦ κρυσταλλίνου πλακιδίου ἐκ Κνωσοῦ (PM III, σ. 109 ἐγχρ. πίν. XIX) μὲ τὸν οὐδόλως διακρινόμενον λαϊμόν καὶ τοὺς βραχυτάτους πόδας. Ὑπετέθη ὅτι οὕτω ἦσαν πράγματι οἱ κρητικοὶ ταῦροι. Πρβ. καὶ PM III, σ. 204 εἰκ. 139 β καὶ σ. 231 εἰκ. 163. Αἱ γνωσταὶ ἐξ ἄλλων παραστάσεων (π.χ. ἐκ τῆς μνημονευθείσης τοιχογραφίας) ἀναλογίαι τῶν κεράτων πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ταύρου δεικνύουν ὅτι ὁ ἀπεικονιζόμενος ἐπὶ τῆς πυξίδος σχεδὸν ἄμορφος ὕγκος ἀποτελεῖ ὀλοκλήρον τὸ σῶμα τοῦ ζώου καὶ ὅχι ἐν τμήμα αὐτοῦ.

πτηνὸν εἶναι λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐπὶ ἀργυροῦ κυπέλλου ἐκ Δενδρῶν (A. PERSSON, *New Tombs*, πίν. VI), ὁ δὲ φοῖνιξ μὲ τοὺς μακροὺς καταπίπτοντας κλάδους καὶ τὸν εὐθύν, κεκλιμένον κορμόν, προετοιμάζει τὸν ΠΑ τύπον τῶν φοινίκων τῆς κεραμεικῆς (FURUMARK, MP εἰκ. 38).

Καὶ ἄλλα στοιχεῖα ὅμως ἐπιβάλλουν τὴν ὑψηλὴν — ἐν σχέσει πρὸς τὴν κεραμεικὴν τοῦ τάφου — χρονολόγησιν τῆς πυξίδος μας. Αὕτη προφανῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν μινωικὴν τοιχογραφίαν τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς. Αἱ μορφαί μας, ἂν τὰς φαντασθῶμεν ὀρθίας, θὰ ἔχουν περίπου τὸ ὕψος τῶν μορφῶν τῶν μικρογραφιῶν (PM III, σ. 210), τὸ δὲ ἔνδυμα, τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ποτηρίων τοῦ Βαφειοῦ, καὶ γνησίως μινωικόν, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν στενὴν ζώνην, ἣ ὁποία σχηματίζει ἄνω ἐξέχοντα δακτύλιον¹, τὸ πίπτον ἐμπρὸς περίζωμα μὲ διπλὴν παρυφὴν (ἀσφαλῶς ἄνωθεν αἰδοιοθύλακος) καὶ τὰ ἐλαφρὰ ὑποδήματα, ἅτινα δηλοῦνται μὲ τὰ ἐπιμήκη, λεπτὰ ἄκρα τῶν ποδῶν, εἶναι πολὺ ἀνάλογα μὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τὰ ὑποδήματα τῶν μορφῶν τοῦ ἐκ Κνωσοῦ «Toreador Fresco» (PM III, σ. 213 εἰκ. 144, σ. 217 εἰκ. 148, ἔγχρ. πίν. XXI). Ψέλιον ὡς ὁ ἀκροβάτης μας φέρει εἰς τὸν καρπὸν ἢ μορφὴ αὐτ. σ. 215 εἰκ. 146 καὶ εἰς τὸν βραχίονα ἢ μορφὴ αὐτ. πίν. XXI. Ἡ κόμμωσις τοῦ ἀκροβάτου ἐνθυμίζει ἐπίσης τὰς ἐκτινασσομένας ομάδας πλοκάμων τῆς μεσαιᾶς μορφῆς τῆς τοιχογραφίας τῆς ταυρομαχίας, ἐνῶ ὁ φέρων τὸ δόρυ καὶ ὁ παρ' αὐτὸν ἔχουν κόμμωσιν βραχυτέραν ἢ ἀναδεδεμένην καὶ συγκρατουμένην ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη διάταξις τῆς σκηνῆς δεικνύει ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν καὶ ὅτι ἴσως ἀναπαράγει μίαν συγκεκριμένην κνωσιακὴν τοιχογραφίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι μόνον εἰς τὸ ἀνάπτυγμα τῆς παραστάσεώς μας γίνεται σαφὴς ἡ πραγματικὴ σύνθεσις αὐτῆς, ἣ ὁποία προφανῶς εἶχε προβλεφθῇ δι' ἐπίπεδον καὶ ὅχι διὰ κυρτὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ σύνθεσις ἐξαφανίζεται ἐπὶ τῆς πυξίδος καὶ οἱ δύο φοῖνικες, οἱ ὁποῖοι κλείουν ἐκατέρωθεν τὴν σκηνήν, ἔρχονται ἐπὶ τῆς κυλινδρικῆς ἐπιφανείας ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευράν, μένοντες οὕτω ἄνευ νοήματος.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ πυξὶς τοῦ τάφου Η Κατσαμπᾶ καὶ διότι πλουτίζει τὰς γνώσεις μας περὶ τῶν μινωικῶν ταυρομαχιῶν διὰ πρῶτην φορὰν παρουσιάζεται εἰς αὐτὴν ἀνὴρ ἑνοπλος². Ἡ χρῆσις τῶν ὅπλων, τὸ βραχῶδες τοπίον, ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ ἀκροβάτης σφίγγει τὰ κέρατα τοῦ ταύρου καὶ τὸν

1 Ἡ ζώνη εἰς τινὰς τῶν μνημονευομένων εὐθὺς κατωτέρω τοιχογραφικῶν παραστάσεων ταυροκαθίστων σχηματίζει δακτύλιον ἄνω καὶ κάτω, ἐνῶ ἐπὶ τῆς πυξίδος μας μόνον ἄνω ὅπως εἰς τὴν τοιχογραφίαν PM III, σ. 213 εἰκ. 144, σ. 214 εἰκ. 145, καὶ εἰς τὸ ἐγχρωμον ἀνάγλυφον τοῦ «Πρίγκιπος» PM II, 2 Frontispiece.

2 Ἡ παράστασις ἀνδρὸς πλήττοντος μὲ τὸ ἐγχειρίδιον ταῦρον ἐπὶ λίθου ἐκ Θίσβης ὁρθῶς θεωρεῖται ἀμφιβόλου γνησιότητος ὑπὸ τοῦ KENNA, *Cretan Seals*, πίν. 21, ἀριθ. 1113.

ἀκίνητοποιεῖ, ἡ ἔλλειψις θεατῶν, πάντα ταῦτα δεικνύουν ὅτι ἡ σκηνὴ δὲν ἐκτυλίσσεται εἰς τὸν ἀγωνιστικὸν στίβον, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξοχὴν «in the rock-fringed glens of the country» (EVANS, PM IV, σ. 39), εἰς μίαν κοιλάδα πλησίον τῆς Κνωσοῦ ἢ ἄλλου, ἀνάλογον ἴσως μὲ τὸ σημερινὸν Βάϊ. Ἀσφαλῶς λοιπὸν δὲν παριστάνεται ταυροπαιδιὰ τοῦ συνήθους τύπου, ἀλλὰ σύλληψις ἀγρίου ἢ ἡμιαγρίου ταύρου προοριζομένου διὰ τὴν ἀρέναν καὶ τὴν θυσίαν (πρβ. FR. MATZ, Πεπραγμένα Α' Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου 1961, σ. 219). Δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ τὴν ὑποστηρικθεῖσαν ὑπὸ τοῦ A. EVANS καὶ τοῦ GLOTZ ἄποψιν, ὅτι οἱ ταῦροι ἔζων ἐλεύθεροι εἰς «ranches», ὅτι ἡ σύλληψις των δὲν ἦτο εὐχερὴς καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ κύριος προορισμὸς τῶν μινωικῶν «cowboys», καὶ ὅτι αἱ ταυρομαχίαι ἤρχισαν «par des prouesses dans les herbages de la plaine avant d'être transportées dans l'arène» (PM III, σ. 217, La civilisation égéenne, 1952, σ. 338).

Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ἐπίσης ὅτι τὸ δόρυ τοῦ ταυρομάχου κατευθύνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ ταύρου ὡς εἰς τὴν παράστασιν θήρας λεόντων ἐπὶ ἐγγχειριδίου ἐκ Μυκηνῶν (FR. MATZ, La Crète et la Grèce primitive, σ. 156) καὶ εἰς τὴν παράστασιν θήρας κάπρου ἐπὶ λίθου ἐκ Βαφειοῦ (PM IV, σ. 573, εἰκ. 551) καὶ ὅτι ἡ χρῆσις τῶν ὅπλων κατὰ τὴν προσπάθειαν συλλήψεως τοῦ ταύρου ἀποσκοπεῖ πιθανῶς ὄχι μόνον εἰς τὴν ἄμυναν ἐναντίον τοῦ ἐπιτιθεμένου, ἐξηγριωμένου καὶ ἐπικινδύνου ζώου, ἀλλ' ἴσως καὶ εἰς τὸν τραυματισμὸν του, ὥστε ὁ ταῦρος νὰ ἐξαντληθῇ καὶ συλληφθῇ εὐκολώτερον. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν σύλληψιν του δίκτυον (Βαφειὸ) ἢ σχοινίον, ὡς δεικνύει κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ EVANS παράστασις ἐπὶ κρυσταλλίνου πλακιδίου ἐκ τοῦ «δωματίου τοῦ θρόνου» (PM III, σ. 109 εἰκ. 61) καὶ — ἴσως — ἐπὶ σφραγίδος (αὐτ. σ. 188, εἰκ. 132. KENNA, Cretan Seals, πίν. 10, 247).

Ἄν ἡ ἀνωτέρω παράστασις συλλήψεως ταύρου εἶναι μοναδικὴ εἰς τὴν καθόλου κρητομυκηναϊκὴν τέχνην, ὁ τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ πυξίς, εἶναι γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων δειγμάτων ΥΜ I - III χρόνων. Ἐν τμήμα μικρᾶς ἐλεφαντίνης πυξίδος τοῦ εἵδους αὐτοῦ μὲ ἐγκοπὴν διὰ τὸ πῶμα καὶ μὲ πρόχειρον ἐγχάρακτον παράστασιν ἱεροῦ καὶ γυναικῶν προέρχεται ἐξ Ἀγίας Τριάδος (ἀριθ. Μουσείου Ἡρακλείου 58). Τμήμα μικρᾶς ἐλεφαντίνης πυξίδος περισυνελέγη τελευταίως καὶ ἐξ Ἀρχανῶν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Σακελλαράκη. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐλλειψοειδὴς ἐλεφαντίνη πυξίς ἐκ θαλαμοειδοῦς τάφου τῶν Μυκηνῶν μὲ ὁπὰς καὶ ἀνάγλυφον παράστασιν ἀνθρωπίνης μορφῆς — λίαν ὁμοίας πρὸς τὸ περίφημον ἀνάγλυφον τοῦ Πρίγκιπος ἐκ Κνωσοῦ — βαينوῦσης πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἀγοῦσης διὰ σχοινίου σφίγγα (AE 1888, σ. 156-157) καὶ ἐτέρα ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου μὲ ἀναγλύφους ἀργοναύτας (αὐτόθι). Αἱ δύο αὐταὶ πυξίδες κατασκευασθεῖσαι ἐκ τμημάτων ὀδόντων ἐλέφαντος εἶναι λίαν ἀνάλογοι

πρὸς τὴν ἡμετέραν καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις, ἡ δὲ δευτέρα δεικνύει πῶς ἦτο ὁ πυθμὴν τῶν πυξίδων τοῦ εἴδους τούτου, ἀποτελούμενος ἐκ τεσσάρων τεμαχίων συνδεομένων μεταξύ των καὶ μετὰ τοῦ κυλίνδρου δι' ἥλων. Ἐλεφαντίνας πυξίδας, μετ' ὁπῶν διὰ τὴν προσήλωσιν τῆς βάσεως, ΥΕ I-II χρόνων, ἔχομεν καὶ ἐξ ἄλλων τάφων τῶν Μυκηνῶν (A. WACE, Ch. Tombs, σ. 84, 85, εἰκ. 31). Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ πυξίς ἐκ Θορικοῦ καὶ ἡ μετ' ἀναγλύφων σπειρῶν καὶ φύλλων ἐκ Ροῦτσι — χρονολογούμενη περὶ τὸ 1500 (MARINATOS - HIRMER, Kreta und das myk. Hellas, σ. 233), τοιαύτη δὲ πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἡ ἀπεικονιζομένη εἰς χειῖρας κυρίας ἐπὶ τοιχογραφίας ἐκ Τίρυνθος (Tiryns II, πίν. VIII). Ἡ πυξίς μας κατατάσσεται ἄνευ ἀμφιβολίας μετὰ τῶν παλαιότερων δειγμάτων τῆς ὥς ἄνω σειρᾶς, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἐλεφάντινα ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν, καὶ κυρίως τὸ κτένιον μετὰ σφιγγῶν, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνήκουν καὶ εἰς τοὺς ΥΜ IIIA χρόνους. Ἀπετέλει ἐπομένως ἡ πυξίς κειμήλιον, ἥδη παλαιὸν κατὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη, ὅταν κατετέθη εἰς τὸν τάφον. Δεικνύει δὲ τοῦτο ἡ ἐκ τοῦ τάφου προελθοῦσα κεραμεικὴ.

Πράγματι οὐδὲν ὕστραχον ΥΜ IB ἢ ΥΜ II χρόνων ἀνευρέθη εἰς τὸν τάφον Η. Ἡ παλαιότερα κεραμεικὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς προχωρημένους ΥΜ III A1 χρόνους. Οὕτω ὁ μέγας τρίωτος ἀμφορεὺς (πίν. 158α), διατηρῶν τὴν παράδοσιν τοῦ «ἀνακτορικοῦ» ρυθμοῦ, δεικνύει πλήρη σχηματοποίησιν τῶν φυτικῶν μοτίβων, τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν κάπως τὴν διακόσμησιν τοῦ λουτήρος ἐκ τοῦ «μεγάρου τῆς βασιλίσσης» (PM III, σ. 385 εἰκ. 256) καὶ τείνουν νὰ καταστοῦν ἐν συνεχῆς φολιδωτὸν θέμα ὥς ἐπὶ τριώτου ἐκ Ζαφὲρ Παπούρας (PTK σ. 27 εἰκ. 23). Ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς (4α) (πίν. 159α, δεξιὰ) ὁμοιάζει κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν μὲ ἓνα ψευδόστομον ἐκ Μυκηνῶν, πρωίμων ΥΕ III χρόνων (πρβ. A. WACE, Ch. Tombs, πίν. XIX, ἀριθ. 6 καὶ αὐτ. σ. 36) καὶ μὲ ἓνα ΥΜ IIIA ψευδόστομον ἀμφορέα ἐκ τάφου τοῦ Μαύρου Σπήλιου (BSA 28, 1926-7, σ. 272-3 εἰκ. 28). Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ συγκεντρικὰ καμπυλόγραμμα τριγωνίδια καὶ αἱ ραβδώσεις (MP σ. 71). Σύγχρονα καὶ πιθανῶς ἔργα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου φαίνονται τὰ δύο ὥς ἄνω ἀγγεῖα ἡμῶν, χαρακτηριζόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ ἐκ κοινῶν διακοσμητικῶν θεμάτων.

Πολὺ πλησίον τῆς ΥΜ IIIA1 φάσεως εὐρίσκεται ἡ πρόχους μετ' ἀποφύσεων (πίν. 158β) ἡ τόσον ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σπονδικὴν πρόχουν τοῦ τάφου Β (πρβ. Κρητικὰ Χρονικὰ 6, 1952, σ. 9 ἐξ. ἔγχρ. πίν. Α). Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ὅλη ἡ κεραμεικὴ τοῦ τάφου ἀποτελεῖ περίπου ἐνιαῖον σύνολον φθάνον πιθανῶς μέχρι τῆς πρωίμου ΥΜ IIIA2 φάσεως.

Αἱ σαρχοφάγοι (ἡ ὑπ' ἀριθ. 3 ἀπεικονίζεται εἰς τὸν πίν. 159β) δὲν θὰ ἔδει νὰ θεωρηθοῦν ὡς κατερχόμενα ἀναγκαστικῶς κάτω τοῦ ὀρίου τούτου, ἀφοῦ

κατὰ τὸν PENDLEBURY ἔχομεν καὶ ἄλλας ΥΜ ΙΙΑ λάρνακας (Arch. of Crete, σ. 244) καὶ ἀφοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ DORO LEVI θολωτοῦ τάφου τοῦ Καμηλάρη προέρχεται λάρναξ μὲ ἀνάλογον διακόσμησιν καθέτων καμπυλῶν (Annuario 39-40, 1961-2, σ. 34 εἰκ. 31) πιθανῶς σύγχρονος πρὸς τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου πῆλινον ἀλάβαστρον. Τὸ θέμα τῆς σαρκοφάγου 3 προῆλθεν ἴσως, κατὰ τὴν προσφυᾶ παρατήρησιν τοῦ καθηγητοῦ Γ. ΜΥΛΩΝΑ, ἐκ τοῦ ἐθίμου ἀναρτήσεως ἀποκοπέντων πλοκάμων εἰς τὰς λαβὰς τῆς λάρνακος.

Ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς 10γ (πίν. 159 ἀριστερά), ὀλιγώτερον ραδινὸς καὶ ἀμελεστέρας τεχνικῆς τοῦ 4α, εὐρέθη εἰς τὸν δρόμον καὶ ἴσως εἶναι κατὰ τι νεώτερος τοῦ ἐτέρου. (Κατὰ τὸν FURUMARK, MP σ. 410, οἱ ρόμβοι ἐμφανίζονται κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΙΒ χρόνους.) Ἡ κύλιξ μὲ ὑπερυψωμένας λαβὰς (πίν. 160α, ἀριστερά) ἀπαντᾷ ἤδη κατὰ τοὺς ΙΙ Α1 χρόνους (αὐτ. εἰκ. 16, ἀριθ. 272, πρβ. καὶ ἀριθ. 273: ΙΙ Α21). Μόνωτοι κύλικες ἢ ποτήρια μετὰ ποδὸς (πίν. 160β) ἐμφανίζονται εἰς τὸν ΥΜ ΙΙα2 - πρῶτον ΥΜ ΙΙΒ συνοικισμὸν τοῦ Χόνδρου Βιάννου (ΠΑΕ 1957, πίν. 69β, 70β, πρβ. σ. 139) καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους τάφους Σελλόπουλου (Κρητικὰ Χρονικὰ 11, 1957, σ. 332-4). Ἄλλ' ὅμοιον σκεῦος ἔχομεν ἤδη εἰς ΥΕ ΙΙ - ΥΕ ΙΙΑ σύνολον ἐκ Δενδρῶν (Α. PERSSON, New Tombs, εἰκ. 103, ἀριθ. 3, πρβ. σ. 95). Αἱ κύλικες καὶ ὠρισμένα ἐκ τῶν μικρῶν ἀγγείων μας εἶχον ἀφ' ἐτέρου τὸ παρατηρηθὲν ὑπὸ τοῦ PERSSON (αὐτ. σ. 93) καὶ ὑπὸ τοῦ EVANS (PTK σ. 72) ἐπίχρισμα, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀργύρου. Τὰ θυμιατήρια καὶ οἱ βωμίσκοι μετὰ ποδὸς ἐκ τοῦ τάφου Η Κατσαμπά ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ἐκ Ζαφὲρ Παπούρας (PTK σ. 124 εἰκ. 118 ἀριθ. 32) καὶ Μαύρου Σπήλιου (BSA 28, 1926-7, πίν. XXII ἀριθ. XXI, 1 καὶ πίν. XXIII ἀριθ. XX 7 καὶ VII B, 12). Ὑπάρχει ἐπίσης ἐν ἀβαθὲς λεκανίδιον μὲ ὀριζοντίας λαβὰς παρὰ τὰ χεῖλη καὶ ἕτερον μὲ ἀθέτον στρογγύλην λαβὴν ὑπερέχουσαν τῶν χειλέων.

Παλαιότερον τῆς κεραμεικῆς καὶ πιθανῶς σύγχρονον πρὸς τὴν ἀνάγλυφον πυξίδα εἶναι τὸ λίθινον ἀγγεῖον 11 (Ill. London News 14-8-1965, σ. 33 εἰκ. 5), ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐξ ΥΜ ΙΒ οἰκίας τῶν Μαλίων (Mallia, Maisons ΙΙ, πίν. L) καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ἐν ἀδημοσίευτον εὐρεθὲν ἐντὸς οἰκίας τῆς αὐτῆς περιόδου ἐν Ἀμνισῷ ὑφ' ἡμῶν. Ὡς ἡ πυξίς οὕτω καὶ τὸ λίθινον ἀγγεῖον ἀπετελοῦν ἀσφαλῶς κειμήλια καὶ δὲν θὰ ᾔτο ὀρθὸν νὰ θεωρηθοῦν (παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς κεραμεικῆς) ὡς ἐνδειξίς κατασκευῆς καὶ πρώτης χρήσεως τοῦ τάφου κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΒ χρόνους, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ πυξίς δὲν εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀλλ' εἰς ὕψος 0.25 μ. ἤνωθεν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν εὐρεθέντων εἰς τὸν δρόμον τὸ ὑπ' ἀριθ. 23 ἀνήκει εἰς αἰγυπτιακὸν τύπον τοῦ Ἀρχαίου Βασιλείου, ἀλλ' ἄνευ τῶν συνήθως λαβῶν (πρβ. VERCOUTTER, Essai sur les

relations, σ. 49 - 50 εἰκ. 3), τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 24 εἰς νεοανακτορικὸν καὶ μετανακτορικὸν τύπον, συγγενῇ δείγματα τοῦ ὁποίου προῆλθον ἐκ Παλαικάστρου (The Unpublished Objects, I, σ. 134 εἰκ. 115), Παχυάμμου (Κρητικά Χρονικά 8, 1954, πίν. Η' εἰκ. 2) κ.ά.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

24. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΓΑΖΙ

Κατ' Οκτώβριον τοῦ 1963 ἐνηργήθη ὑφ' ἡμῶν μικρά δοκιμαστική ἀνασκαφή δυτικῶς τοῦ Ἑρακλείου εἰς τὴν περιοχὴν Γάζι, δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ Ἀλμυροῦ, παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἑρακλείου, εἰς θέσιν Ἑλληνικὰ ἢ Ρετζέπη καὶ εἰς κτῆμα Δημητρίου Μεσαριτάκη κείμενον ἐπὶ ὑψώματος (πίν. 161). Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἐνταῦθα ὁρατὸς τοῖχος ἐκ μεγάλων ἁδρῶς πελεκητῶν ὀγκολίθων βαίνων ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς, ὡς καὶ πλάκες σχιστολίθου (τινὲς μήκους 1 μ.) ἐξαχθεῖσαι παλαιότερον κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Ὑπὸ τῶν κατόικων τῆς περιοχῆς ἐμνημονεύετο ἡ ἀνεύρεσις «κουρουπιῶν» καὶ πηλίνων «σφαιρῶν», πιθανῶς ὑφαντικῶν βαρῶν.

Ἀφοῦ ὁ χώρος ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν μικρῶν καταπεσόντων λίθων, οἱ ὅποιοι τὸν ἐκάλυπτον, ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιον κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὴν βόρειον πλευρὰν ἀπετέλει ὁ μνημονευθεὶς τοῖχος.

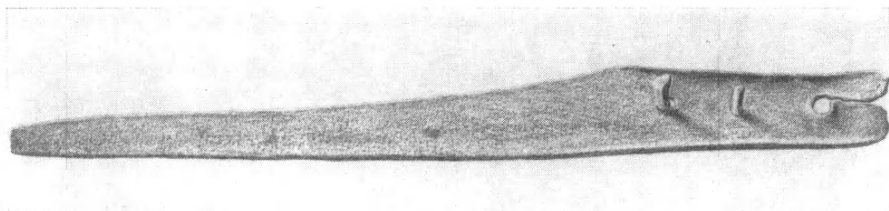
Τὸ κτίσμα τοῦτο, ἔχον ἐξωτερικοὺς τοίχους πάρχους 1.10 - 1.25 μ., διαιρεῖται ἐσωτερικῶς εἰς μικρότερα διαμερίσματα, συνεχίζεται δὲ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον, ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν ἐπεξετάθη κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτάς. Δυτικῶς ὑπάρχει διάδρομος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, μὲ κατώφλιον κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτοῦ (πίν. 162α). Δυτικῶς τοῦ διαδρόμου ὑπάρχει ἄλλο ὀρθογώνιον διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος παρὰ τὸν διάδρομον ἔχει μῆκος 7.50 μ.

Τὰ κτίσματα ταῦτα, λίαν ἐπιφανειακά, ἀπέδωσαν ὀλίγα καὶ ἄνευ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος ἀντικείμενα. Οὕτω ἐντὸς τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ διαδρόμου κτίσματος, ἐντὸς πιθανῶς ἱεροῦ χώρου, εὐρέθη πρόχους καὶ ἄωτα κύπελλα (πίν. 162β) ἀνεστραμμένα (πίν. 162β), ἐντὸς δὲ τοῦ διαδρόμου παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον αὐτοῦ εὐρέθησαν ἀγγεῖον μετὰ ποδός, λίθινα σφονδύλια καὶ χαλκοῦν μαχαίριον (εἰκ. 1). Ὑπὸ χωρικοῦ παρεδόθη μικρὸν σπονδικὸν προχοῖδιον εὐρεθὲν παλαιότερον νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου. Τὰ ἀνακαλυφθέντα ὀλίγα ἀγγεῖα εἶναι κοινὰ καὶ ἀκόσμητα, δὲν ἔχουν δὲ εἰσέτι συγκολληθῆ, διὸ καὶ δὲν παρέχονται ἀπεικονίσεις αὐτῶν. Ἀνήκουν πάντως εἰς γνωστοὺς τύπους τῶν ΥΜ Ι χρόνων.

Ἐντὸς τοῦ δυτικῶς τοῦ διαδρόμου χώρου εὐρέθη ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς λαξευμένος εἰς τὸ ἐκ βράχου δάπεδον σῶζων ἐν μέρει ἐπένδυσιν ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ τάφος προχείρως διαμορφωθείς διὰ λίθων ληφθέντων ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ τάφος ἔχει διαστάσεις 1.90×0.70 μ., περιεῖχε δὲ 3 νεκροὺς ἔχοντας τὴν κεφαλὴν πρὸς Δυσμὰς. Ὁστρακὸν μετ' ἀναγλύφων ραβδώσεων καὶ θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου εὐρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου καθιστῶσι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ ταφῆς Ρωμαϊκῶν χρόνων γενομένης κατὰ σύμπτωσιν ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῆς μινωικῆς ἐπαύλεως.

Ὁ τάφος μετὰ τὴν σχεδιάσιν καὶ τὴν φωτογράφησιν διελύθη πρὸς πληρεστέραν ἐξερεύνησιν τοῦ οἰκοδομήματος, οὗ τμήμα ἐκάλυπτεν, εὑρέθη δὲ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου, ὅστις δὲν ἦτο προηγουμένως ὁρατός, καὶ νοτίως αὐτοῦ πλακόστρωτος διάδρομος μὲ κατεύθυνσιν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς. Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τούτου ἦλθεν εἰς φῶς ΥΜ Ι ὄστρακον μὲ σπείρας. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου ἀπέδωκεν ἐπίσης προχοῦδιον καὶ κυπελλίδιον (ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ τάφου) καὶ σποραδικὰ τινα νεολιθικὰ στιλβωτὰ ὄστρακα.

Μικρὰ δοκιμὴ ἐγίνε νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος ἐντὸς τοῦ κτήματος Ἰωάννου Σκουλᾶ, ἐνθα ἦλθεν εἰς φῶς ἐν μέρει διαλελυμένος τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, τεμάχια πίθων καὶ ὄστρακα ΜΜ ΙΙΙ χρόνων.

Εἰκ. 1. Χαλκοῦν μαχαίριον ἐκ τῆς ΥΜ Ι ἀγροικίας.

Ἐτέρα δοκιμὴ ἐγίνε βορείως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἐνθα ἦτο ὁρατός μακρότατος ἀναλημματικός τοῖχος μήκους 20 μ. καὶ πάχους 1.40 μ. Τούτου ἐκαθαρίσθη τὸ πρὸς Βορρᾶν μέτωπον, ἀνεσκάφη δὲ δωματίον ἐφαπτόμενον πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τοίχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν πλάκες σχιστολίθου, πιθανῶς πεσοῦσαι ἐξ ἀνωτέρου ὀρόφου. Κάτωθεν αὐτῶν ἀνευρέθησαν τρεῖς κύαθοι. Ὁ χώρος οὗτος ἐκαλύφθη ἐκ νέου μετὰ τὴν διερεύνησιν.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι διὰ τῆς γενομένης μικρᾶς ἐρεύνης διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἀγροτικῆς οἰκίας τῶν ΥΜ Ι χρόνων, ἥς λείψανα μόνον σώζονται καὶ ταῦτα ἐν μέρει τεταραγμένα. Ἀξιόλογος εἶναι ὅμως ἡ διαπίστωσις ὅτι εἶχε κατοικηθῇ ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν περιοχὴ τοῦ δυτικοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Ἡρακλείου. Προστίθεται οὕτω εἷς ἀκόμη οἰκισμὸς εἰς τὰς μέχρι σήμερον γνωστὰς παραθαλασσίας μινωικὰς ἐγκαταστάσεις τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κρήτης.

Ἡ χρονολογία καταστροφῆς φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν μινωικῶν κέντρων, ἥτοι ΥΜ ΙΒ, αἰτία δὲ τῆς καταστροφῆς πιθανώτατα εἶναι καὶ ἐδῶ σειρὰ σεισμῶν συνδεομένων πρὸς τὴν μεγάλην ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας, περὶ ἧς βλ. τελευταίως τὰς ἀνακοινώσεις τῶν Καθηγ. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ καὶ Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ εἰς τὸ Β' Διεθνὲς Κρητολ. Συνέδριον τῶν Χανίων.

25. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΓΙΟΥ ΗΛΙΑ* ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ-ΙΘΩΡΙΑΣ

Τέσσερες θολωτοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Χρ. Μαυρομαμάτη, καθηγητοῦ τῆς Παλαμαϊκῆς Σχολῆς Μεσολογγίου, καὶ εἰς θαλαμωτὸς ἀνεσκάφησαν, τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἐμπειροτάτου ἐπιστάτου ἀνασκαφῶν κ. Δημ. Παπαϊωάννου, εἰς θέσεις πέριξ τῆς ἀκροπόλεως ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου Ἅγιος Ἡλίας (πίν. 163) τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ Ἀρακύνθου ἢ Ζυγοῦ τῆς ἐκτεινομένης μεταξὺ τοῦ Ἀχελφού (πίν. 164α) καὶ τοῦ κόλπου Κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ.

ΘΑΛΑΜΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου παρὰ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς περὶ τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου πλατείας τοῦ ὁμωνύμου πρὸς τὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως χωρίου ἀνεσκάφη τμήμα μόνον (2.30×1.60 μ.), διότι δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ διερεύνησις τοῦ ὑπολοίπου κάτωθεν τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ τοῦ χωρίου τμήματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὴν διὰ γαιοπροωθητῆρος (bulldozer) ἰσοπέδωσιν τῆς ὁδοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ εἶχον ἐνταφιασθῇ τρεῖς νεκροί, τῶν ὁποίων τὰ ὅστ' ἦσαν διαλελυμένα ἐν μέρει ἢ παραμερισμένα. Παρουσίασε δὲ 25 ἀγγεῖα κατατεθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγρινίου, ἥτοι ἀλάβαστρα κατὰ πλειονότητα ἀρτόσχημα 1) ἀρ. Π 246, ὕψ. 0.054 (πίν. 164β.γ), 2) ἀρ. Π 247, ὕψ. 0.049 - 0.055 μ. (πίν. 164γ καὶ 165α), 3) ἀρ. Π 248, ὕψ. 0.05 μ. (πίν. 165β), 4) ἀρ. Π 249, ὕψ. 0.047 μ. (πίν. 165β), 5) ἀρ. Π 250, ὕψ. 0.045 μ. (πίν. 166β), 6) ἀρ. Π 251, ὕψ. 0.052 μ. (πίν. 165β), 7) ἀρ. Π 252, ὕψ. 0.062 μ. (πίν. 166β), 8) ἀρ. Π 253, ὕψ. 0.54 μ. (πίν. 165γ), 9) ἀρ. Π 254, ὕψ. 0.066 μ. (πίν. 165δ), 10) ἀρ. Π 255, ὕψ. 0.064 μ. (πίν. 165γ), 11) ἀρ. Π 256, ὕψ. 0.056 μ. (πίν. 165γ), 12) ἀρ. Π 257, ὕψ. 0.053 μ. (πίν. 165γ), 13) ἀρ. Π 258, ὕψ. 0.03, 14) ἀρ. Π 259, ὕψ. 0.032 μ. (πίν. 165α) ἢ μετὰ καθέτων τοιχωμάτων, 15) ἀρ. Π 260, ὕψ. 0.072 μ. (πίν. 165δ), 16) ἀρ. Π 261, ὕψ. 0.064 - 0.069 μ. (πίν. 166γ), 17) ἀρ. Π 262, ὕψ. 0.067 - 0.07 μ. (πίν. 166α), 18) ἀρ. Π 263, ὕψ. 0.05 μ. (πίν. 166α), 19) ἀρ. Π 264, ὕψ. 0.074 μ. (πίν. 166α), πρόχους, 20) ἀρ. Π 265, ὕψ. 0.068 μ. (πίν. 166δ), 21) ἀρ. Π 266, ὕψ. 0.077 μ. (πίν. 164β), 22) ἀρ. Π 267, ὕψ. 0.076 μ., 23) ἀρ. Π 268, ὕψ. 0.114 μ.

* Τὸ χωρίον ἦτο γνωστὸν ὡς Ἀη-Λιάς (Ἀλγιάς) τῆς Ἀμυγδαλιάς, καὶ οὐχὶ Ἅγιος Ἡλίας σταῖς Μυγδαλιαῖς, ὡς ἐσφαλμένως μεταγράφει ὁ Woodhouse, Aetolia, 154,2, πρὸς διάκρισιν κατὰ τοὺς ἐπιχωρίους ἀπὸ τὸν εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀγγελοκάστρου Ἀη-Λιάν τῆς Μπέαινας.

(πίν. 165δ), 24) τρίωτον ἀμοφορίσκον ἀρ. Π 269, ὕψ. 0.08 μ. (πίν. 166γ) καὶ 25) θήλαστρον ἀρ. Π 270, ὕψ. 0.056 μ. μέχρι τοῦ στομίου, 0.094 μ. μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς λαβῆς (πίν. 166δ), κοσμούμενα διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ΥΕΠ διακοσμητικῶν θεμάτων, ὡς πολλαπλῶν τεθλασμένων γραμμῶν, δικτυωτοῦ, συστήματος ὁμορρόπων ἀνιουσῶν γωνιῶν ἐντὸς ζεύγους εὐθειῶν, φυλλοειδῶν πληρουμένων διὰ ἀτάκτου δικτυωτοῦ, τριπλῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, ἐπαλλήλων σειρῶν συνεχῶν ἡμικυκλίων διατεταγμένων εἰς σχῆμα φολιδωτοῦ, σπειρῶν μετ' ἀγκυλωτοῦ στελέχους, διπλῶν ἢ ἀντιθετικῶν σπειρῶν κατὰ ζεύγη, βραχῶδους ἐδάφους (rock pattern) μετὰ στίχων στιγμῶν, σιγμοειδῶν ἢ τὸ περιγράμμα αὐτοῦ περιβάλλεται διὰ στίχου στιγμῶν ἢ κυματοειδοῦς γραμμῆς, κτενοσχήμων κλάδων φυτῶν ἀντινώτων, φύλλων κισσοῦ φερομένων ἀπὸ διπλοῦ ὀφιοειδοῦς στελέχους μετὰ ἢ ἄνευ κρινοσχήμων ἀνθέων.

Πολυάριθμα ἦσαν τὰ ἀνάμεικτα μικροεργήματα.

Μετάλλινα εἶναι μαχαίριδια ἐκ χαλκοῦ μονόστομα καὶ γλωσσοειδῆ μετρίας διατηρήσεως· χρυσαῖ ψηφίδες ὅρου σφαιροειδεῖς 8, ὧν αἱ 5 μετὰ καθέτων ραβδώσεων· σφραγιδόλιθος φακοειδῆς ἐκ στεατίτου μετὰ τετραπλῶν σπειρῶν (πίν. 167α.β) καὶ ἀπότμημα ἄλλου· διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος ψηφίδες ὅρου ἐξ ὑαλομάζης 110, ὧν μία ὑπὸ μορφὴν βουκράνου κολοβή, καὶ ἐκ κορνεάλης 287, ὧν 6 μεγάλα ἐλλειψοειδεῖς. Σφονδύλια ἀμφικωνικά καὶ κωνικά πῆλινα ἢ ἐκ στεατίτου.

Πάντα χρονολογοῦνται εἰς τὴν ΥΕΠΙΑ περίοδον διὰ τοῦ ἐπὶ δέλτου σκαρβαίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου ἀναγεγραμμένου ὀνόματος τοῦ Φαραῶ Ἀμενόφις τοῦ Γ' Neb-maat-Ra (1405 - 1370 π.Χ.) (πίν. 167γ.δ) συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς Αἰγυπτιακῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου κ. ΝΙΚ. ΜΠΟΥΦΙΔΟΥ.

Ἔχουν ἐπισημανθῇ καὶ ἄλλοι θαλαμωτοὶ τάφοι πλησίον τοῦ ἀνασκαφέντος.

Θολωτοὶ τάφοι. Οἱ θολωτοὶ τάφοι κατασκευασθέντες κατὰ τὰς προκυψάσας ἐνδείξεις εἰς τὴν ΥΕΠ περίοδον ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ κτιστοῦ δρόμου καλυπτομένου καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μέχρι 3.50 μ. μήκος δι' ὀριζοντίων πλακοδοκῶν, δυναμένου δὲ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς στόμιον. Εἶναι ἐκτισμένοι κατὰ τὸ ἀκανόνιστον ὀρθογώνιον σύστημα δι' ὀρθογωνισμένων, ἀλλ' ἀνισομήκων πλακοειδῶν λευκῶν ἀσβεστολίθων τῆς Κλεισούρας συνδεομένων διὰ πηλοῦ καὶ θεθειμένων κατὰ δόμους ἀνίσου ὕψους (0.08 - 0.012 μ.). Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τῆς θόλου ἡ 12η στρώσις, ἡ ἀμέσως ὑψηλότερα ἐκείνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται τὸ ἀνώφλιον (εἰς ὕψος 1.15 - 1.27 μ.) εἶναι ταπεινότερα (ὕψ. 0.06 - 0.07 μ.) εἰς τρεῖς τάφους, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ 15η ἢ 16η εἰς τοὺς δύο ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν, αἱ δ' ἀνώτεροι ἐκφορικαὶ στρώσεις εἶναι λοξῶς τετρημέναι. Δυστυχῶς ὁ οὐρανὸς ὅλων τῶν τάφων ἔχει καταπέσει. Ἡ ἐξω-

τερικὴ ἐπιφάνεια τῶν λίθων εἶναι ὁμαλῶς εἰργασμένη, ἔχει ὅμως ὑποστῇ διαβρώσεις διὰ τῶν διαρρεόντων ὁμβρίων ὑδάτων. Περιεβάλλοντο ὑπὸ τύμβου μετὰ «κύκλου», λιθίνης κυκλικῆς κρηπίδος. Αἱ διαστάσεις τῶν θολωτῶν τάφων εἶναι μικραί.

Θολωτὸς τάφος Σερεμέτι. Ὁ μεγαλύτερος ἐξ αὐτῶν, κατωτέρως διαμέτρου 5.27 μ., εἶναι λελαξευμένος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ πωρώδους πετρώματος τῆς ἐπιπέδου ράχως τοῦ λόφου ἐν θέσει Σερεμέτι περὶ τὰ 300 μ. πρὸς Ν. τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εὐρίσκεται χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Διατηρεῖται εἰς ὕψος 8 δόμων (0.96 μ.) μειούμενον εἰς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ κύκλου ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν τοιχωμάτων πρὸ διετίας, ὅτε ὁ σχηματισθεὶς τύμβος ἰσοπεδώθη διὰ μηχανικοῦ γαιοπρωθητῆρος (bulldozer) κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δι' αὐτοῦ ἐν μέρει διερχομένης ἀγροτικῆς ὁδοῦ. Συγχρόνως δὲ κατεστράφη καὶ ὁ εἰς τὸν κυκλικὸν θάλαμον τοῦ τάφου ἄγων ἀπὸ ΝΔ. κτιστὸς δρόμος διατηρούμενος εἰς ὕψος 0.555 μ. (πίν. 168α).

Εἶναι κατεσκευασμένος διὰ πλακοειδῶν λευκῶν ἀσβεστολίθων καὶ μαλακῶν πωρολίθων. Τὴν χαμηλὴν στρώσιν διὰ τὴν στερεωτέραν σύνθεσιν τοῦ τοίχου ἀποτελοῦν ὑψηλότεροι πωρόλιθοι (πίν. 168β καὶ 169α), εἰς τῶν ὁποίων μεγαλύτερος ἔχει τοποθετηθῇ ὡς κατώφλιον διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς κλίσεως τοῦ δρόμου. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ δρόμος κατὰ τὴν εἴσοδον φέρει βαθμίδα ἐκ μιᾶς στρώσεως πλακοειδῶν λίθων. Τὸ στόμιον ἦτο τετειχισμένον, σώζονται δ' ἐν μέρει 4 στρώσεις τοῦ φράγματος αὐτοῦ (πίν. 168β).

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐκάλυπτεν ἐπίχωσις τοῦ τυμβοειδῶς ἐπικειμένου τῆς θόλου χώματος, ἠκολούθει τὸ στρώμα τῶν λίθων τῆς συμπεσούσης θόλου ἀνάμεικτον μετὰ χωμάτων, τέλος δὲ δύο σαφῶς διακρινόμενα στρώματα, τὸ κατώτατον ὕψ. 0.05 μ. ἐκ καστανομελανῶν καὶ τὸ δεύτερον ὕψ. 0.25 μ. ἐκ καστανοφαίων χωμάτων.

Τὰ ἀνθρώπινα ὅστ' εὐρίσκοντο ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου διεσκορπισμένα ὡς ἀριστερᾷ τῆς εἰσόδου εἰς τὸ δυτικὸν ἡμικύκλιον (πίν. 169β) ἢ συσσωρευμένα καὶ ἀναμειγμένα μετὰ λίθων τῆς θόλου εἰς σημεῖον ἀπέναντι περὶπου τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἡμισυ τοῦ κυκλικοῦ θαλάμου (πίν. 170α.β). εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμικύκλιον εἰς σκελετὸς ἔκειτο εἰς πλαγίαν στάσιν ἐστραμμένος πρὸς Δ. καὶ μὲ ἐλαφρῶς συνεσταλμένα τὰ σκέλη (πίν. 171α), εἰς δὲ τὸν δρόμον εἰς νεκρὸς εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ στομίου (πίν. 171β) καὶ παρ' αὐτὸν τὸ παρὰ τὸν λαϊμὸν ἀπότημημα ἀμφορέως ΥἚ ΠΙΓ ἢ πρόχου κοσμουμένου ἐπὶ τοῦ ὤμου διὰ σειρᾶς κρεμασμένων ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων (πίν. 172α).

Ὁ τάφος μολοντί σεσυλημένος ἦτο πλούσιος εἰς κτερίσματα. Συνελέγησαν ὅστρακα ἕως 150 ἀγγείων. Κατὰ τὰς συνεχεῖς ὅμως συλήσεις καὶ χρησιμοποίησεις τὰ χρώματα εἶχον ἀναμοχλευθῇ, ὥστε ἐκτὸς τριῶν ἀκεραίων οὐ-

δὲν ἀγγεῖον εὐρέθη διαλελυμένον κατὰ χώραν, μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου ὑπὸ τοῦ δοκιμωτάτου τεχνίτου κ. Κωνστ. Παυλάτου ἀνασυνεκροτήθησαν μεθ' ἱκανῶν συμπληρώσεων 28.

Τὰ ἀρχαιότερα, διὰ τῶν ὁποίων ὀρίζεται ἡ χρονολογία τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου, ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ Π περίοδον, ἀφθονοῦν δὲ μεταξὺ αὐτῶν τὰ σκληρότατα ὠπτημένα ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα. Θέματα διακοσμῆσεως αὐτῶν εἶναι τὸ βραχῶδες ἔδαφος, τὸ περιγράμμα τοῦ ὁποίου περιβάλλει στίχος στιγμῶν ἢ ἀπλῇ καὶ διπλῇ κυματοειδῆς γραμμῇ, ἢ μὲ λόφον ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν λαβῶν τοῦ ἀγγείου κύματος, ὁ κοκκιδωτὸς ρόδαξ μὲ ὀλόβαφον τὸν κύκλον εἰς τὸ κέντρον (sea anemone), τὸ σύστημα ὁμορρόπων ἀνιουσῶν μὲ καμπύλας τὰς πλευρὰς γωνιῶν, στίχος στιγμῶν περιθέει καὶ τὴν βάσιν τοῦ ὀλοβάφου λαίμοῦ. Ὁστρακα τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι πυρακτωμένα καὶ μελανὰ ἐκ πυρᾶς, συνεκολλήθησαν δ' ἐξ αὐτῶν μόνωτον κύπελλον, ἀλάβαστρα μετὰ καθέτων τοιχωμάτων, ἀλάβαστρα ἀρτόσχημα κοσμούμενα διὰ βραχῶδους ἐδάφους, τρίωτοι ἀμφορεῖς, κυλινδρική πυξίς, δύο μόνωτοι ἀβαθεῖς φιάλαι τοῦ τύπου FURUMARK, N. 237.

Ἐκ τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη καθ' ἅπασαν τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον.

Ἐξ ὀστράκων τῆς πρώτης φάσεως αὐτῆς ΥΕ ΙΙΑ ἀπετελέσθησαν μόνωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ ἀλάβαστρον μετὰ καθέτων τοιχωμάτων κοσμούμενα διὰ συνεχοῦς σπείρας καὶ μεμονωμένων σπειρῶν μετ' ἀγκυλωτοῦ στελέχους, δύο ἀμφορεῖς-φλάσκαι, παρεμφερεῖς πρὸς «τσίτσαν», κοσμούμεναι δι' ὁμοκέντρων κύκλων ἀμφοτέρωθεν καὶ συστήματος ὁμορρόπων γωνιῶν ἐντὸς ζώνης ἐκ δύο παραλλήλων γραμμῶν (ἀρ. Π 279, 280 πίν. 172γ). Τοῦ σχήματος αὐτοῦ περιεῖχεν ὁ τάφος ὀστρακα 6-7 δειγμάτων. Εἰς τὴν φάσιν χρονολογεῖται ἀπόθραυσμα ψευδοστόμου ἀμφορίσκου κοσμουμένου δι' ἀγκυλωτῶν γραμμῶν (σχήματος U), πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλο κοσμούμενον διὰ ἀλύσεως ριπιδιοσχῆμων (ὀστρέων) καὶ ἄλλος συμπληρωθεὶς ψευδόστομος ἀμφορίσκος κοσμούμενος δι' ἀνθέων.

Τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἢ τῆς ἐπομένης ΥΕ ΙΙΒ φάσεως εὐρέθησαν ἀλάβαστρον κοσμούμενον δι' ἀντιθετικῶν σπειρῶν καὶ ὀστρακα εὐμεγέθων ἀγγείων συμποσίου, ἥτοι μεγάλων ὑψιπόδων καὶ μετὰ χαμηλοῦ ποδὸς κυλίκων, μεγάλων ἀμφοροειδῶν κρατῆρων κοσμουμένων διὰ σπειρῶν, ἀνθέων ἢ κογχυλίων καθέτως διατεταγμένων, ἢ πτηνῶν, μεγάλου κυπέλλου φέροντος διακόσμησιν ἐξ ὁμάδων βοστρυχοειδῶν γραμμῶν εἰς δύο ὁρόφους, ὡς καὶ πούς τριποδικοῦ ἀγγείου. Ταῦτα εἶναι προφανῶς εἰσηγμένα ἐκ Μυκηνῶν, διότι τῆς αὐτῆς ποιότητος εὐρέθη τὸ ὀπίσθιον ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ κορμοῦ ἀπότμημα τοῦ ἀριστεροῦ ἵππου ἐκ πηλίνου εἰδωλίου ζεύγους ἵππων μετὰ τῶν ἱππέων τοῦ τύ-

που τοῦ εἰδωλίου τῆς ἄλλοτε συλλογῆς τοῦ καθηγητοῦ A.B. Cook (WACE, Chamber Tombs at Mycenae, 216, πίν. XXIVa).

Ἡ πληθώρα τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστάτην φάσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ΥἚ ΠΙΓ, εὐκόλως διακρινόμενα ἐκ τοῦ πηλοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ συνοχὴ εἶναι μικρὰ ἢ ἐλαχίστη καὶ τῶν ὠχρῶν καὶ ἐφθαρμένων χρωμάτων. Τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι τρίωτοι ἀμφορίσκοι καὶ μικρὸς ἀριθμὸς ἀλαβάστρων μετὰ καθέτων τοιχωμάτων (ἀρ. Π 281 πίν. 172α) καὶ ψευδοστόμων ἀμφορίσκων, θέματα δὲ διακοσμήσεως τὸ δικτυωτὸν κατὰ προτίμησιν καὶ ἡ σπεῖρα. Εἰς τὴν φάσιν αὐτὴν κατατάσσεται ὡς ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ πηλοῦ τὸ πρόσθιον τμήμα πηλίνου συμπλέγματος διζύγων βοῶν ἢ ἵππων μετὰ τμήματος τοῦ ρυμοῦ (πίν. 173β).

Γύρωθεν τοῦ τάφου περισυνελέγησαν ἀγνώστου προελεύσεως ὕστρακα εὐμεγέθων ἀγγείων καλῆς ποιότητος, ἐν δὲ κρατῆρος ἡ καὶ ψευδοστόμου φέρει διακόσμησιν κατὰ τὸν Σύμπυκνον λεγόμενον ρυθμὸν (Close Style) διὰ τριγλύφων ἐκ πολλαπλῶν ὀριζοντίων τεθλασμένων ἐντὸς ζεύγους παραλλήλων καὶ πτηνῶν ἴσως ἐκατέρωθεν, τῶν ὁποίων διασώζονται μόνον αἱ οὐραί (πίν. 172β).

Μετάλλινα εὐρέθησαν μικρὰ ἀποτμήματα χαλκίνων ὅπλων, ἐν οἷς καὶ αὐλοῦ αἰχμῆς δόρατος, κακῆς διατηρήσεως· χάνδραι χρυσαῖ με ἐκτυπον διάκοσμον βουκράνου, ἀνθεμίου, ζεύγους ροδάκων, ἡμιρρόδακος (τοῦ τύπου ἄνθους παπύρου), διπλῶν ἐλίκων ἀντιθετικῶν, ὧν δύο μετὰ κοκκιδωτῆς διακοσμήσεως πεποικιλμένα (πίν. 167ε.ζ καὶ 173α), σφαιρικαὶ ἢ ἐν σχήματι ἐλαιοπυρῆνος, μικρὰ ταινία ἐκ φυλλαρίου χρυσοῦ, δύο χρυσοῖ σφηκωτῆρες.

Πρὸς τούτοις περιεῖχε σφραγιδολίθους φακοειδεῖς ἐκ στεατίτου με παραστάσεις 1) ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων, 2) ζώου τοῦ γένους τῶν ἐλάφων ἢ δορκάδων, 3) ρόδακος, 4) ἰχθύων (ἐξ ἀμεθύστου), 5) ἀμυγδαλοειδῆ ἐκ κορνεάλης με παράστασιν ἐκφυλισμένου ναυτίλου (πίν. 167α τρίτος ἐξ ἀριστερῶν καὶ πίν. 167β δεύτερος ἐξ ἀριστερῶν) ὡς καὶ ἀποθραύσματα ἄλλων.

Χάνδρας ἐκ κορνεάλης διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, ὧν μία ὑπὸ μορφὴν σκαραβαίου, ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ἀκεραίας 5, πολλὰς ἐξ ὑαλομάζης, ὧν μίαν ὑπὸ μορφὴν πιθήκου καθημένου ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τμήματος (ὑψ. 0.02 μ., πίν. 173γ), τεκμήρια τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον· πλακίδια με ἀσπίδα ἢ σπειροειδὲς κόσμημα (πίν. 174α), σφονδύλια πῆλινα καὶ ἐκ στεατίτου κωνικά καὶ ἀμφικωνικά· τὸ πρὸς τὴν ἀκωκὴν τμήμα περόνης ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Ἀποτμήματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (μὴ προσαρμοζόμενα ὡς ἀπεικονίσθησαν εἰς τὸν πίν. 174β.γ) μύκητος ἴσως ξίφους, δύο χαυλία ἐκ περικεφαλαίας τριγωνικὰ καὶ αἰχμὴν βέλους ἐκ πυριτολίθου (πίν. 174δ). Πήλινον εἰδῶλιον βοῶς (ὀλικὸν ὑψ. 0.05 μ. πίν. 173δ) καὶ ἀπότμημα ἄλλου εἰδωλίου ἐκ ζεύγους ἵππων ἢ βοῶν.

Θολωτὸς τάφος Μαραθιά 1. Οἱ ἄλλοι τρεῖς θολωτοὶ τάφοι εἶναι λελαξευμένοι ἐν τῇ κατωφερείᾳ λόφων ἐν θέσει Μαραθιάς εἰς ἀπόστασιν 300 - 500 μ. πρὸς Δ. τῆς ἀκροπόλεως (πίν. 175α).

Ὁ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τάφος (διαμ. 4.14 μ.) Μαραθιά 1 (πίν. 175β) ὀνομασθεὶς πρὸς διάκρισιν διατηρεῖται εἰς ὕψος 19 δόμων (2.10 μ.) κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον μειούμενον εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα (πίν. 176α). Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ λειανθέντος μαλακοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου εὐρίσκεται 2.60 μ. χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἀπέναντι τῆς εἰσόδου τμήμα ὡς καὶ τμήματα τῶν ὀρθίων τοιχωμάτων τοῦ στομίου ἔχουν καταστραφῇ παρὰ τῶν τυμβωρύχων, οἵτινες ἔχουν μετατοπίσει ἐκ τῆς ἀρχικῆς θέσεως τὰς καλυπτούσας τὸν δρόμον πλακοδοκοὺς (πίν. 176β καὶ 177α). Κατὰ τὸ μέσον μῆκος τοῦ δρόμου σῴζεται μία στρῶσις τοῦ φράγματος τοῦ στομίου (πίν. 177β), εἰς δὲ τὴν ἀπὸ Ν. εἰσόδον τοῦ δρόμου ἦσαν τοποθετημέναι ὡς θύρα δύο λεπταὶ πλάκες λίθιναι (πίν. 178β). Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ δρόμου ἦσαν ἀδιατάρακτοι ἀποτελούμεναι ἐξ ἐρυθρωποῦ μετὰ λιθαρίων χώματος, τὸ ὅποῖον εἶχε σχεδὸν ἀπολιθωθῇ.

Εἰς τὸν θάλαμον, ὅστις ἦτο σεσυλημένος παρὰ τῶν ἀρχαιοκαπήλων, εὐρέθησαν πέντε μεγάλαι ψηφίδες ἐκ κορνεάλης διαφόρου σχήματος, ὅστρακον ἀλαβάστρου κοσμούμενον διὰ σειρᾶς ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων τῆς ΥἚ IIIB περιόδου καὶ ἄλλο ραμφοστόμου πρόχου, εἰς δὲ τὸ στόμιον ἀλάβαστρον ἀποκατασταθὲν διὰ μικρᾶς συμπληρώσεως ἄρτιον (ἀρ. Π 271, ὕψ. 0.06 μ., πίν. 172α), ὅστρακα ἀγγείων, μέγας ἀριθμὸς τῶν ὁποίων εἶναι πόδες ὑψιπόδων κυλίκων καὶ δύο ἐκ ποδῶν εὐμεγέθων κρατήρων, χαλκοῦς δακτύλιος καὶ ἐκ στρεπτοῦ χαλκίνου σύρματος πόρπη ἐλλιπὴς τὴν περόνην (μῆκ. 0.08 μ., πίν. 178α).

Θολωτὸς τάφος Μαραθιά 2. Ἰσῆς διαμέτρου πρὸς αὐτὸν εἶναι λελαξευμένος ἐπὶ γειτονικοῦ λοφίσκου ὁ καλύτερος πάντων διατηρούμενος εἰς ὕψος 19 δόμων (2 μ.) θολωτὸς τάφος Μαραθιά 2 (διαμ. 4.17 μ., πίν. 180). Τμήμα ἔναντι τῆς εἰσόδου ἔχει καταστραφῇ μέχρι τοῦ 5ου δόμου (ὕψ. 0.52 μ.). Τὸ δάπεδον εὐρίσκεται εἰς βάθος 3 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ φυσικοῦ μαλακοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου ἐπιμελῶς λειανθέντος καὶ ἐπαλειφθέντος διὰ λεπτοῦ στρώματος ὑποκιτρίνου πηλοῦ. Ὁ δρόμος, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τὸν τάφον τοῦτον σῴζεται πλήρης, καλύπτεται διὰ σειρᾶς τεσσάρων ὀριζοντίων πλακοδοκῶν ἐφαπτομένων ἀλλήλων κατὰ μῆκος καὶ ἐδραζομένων ἐπὶ τῆς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ λιθιπενδύσεως (πίν. 179β καὶ 180). Ἡ εἴσοδος ἐκλείετο διὰ μεγάλης παρίνης πλακὸς (πίν. 179α), πρὸ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον ὅστρακα.

Ἐναντι τῆς εἰσόδου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἡμικύκλιον τοῦ θαλάμου ἔκειντο τρεῖς νεκροί, ὁ εἷς εἰς ὑπτίαν θέσιν μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα πρὸς Α.

(πίν. 181α). Ἡ ἐπίχωσις τοῦ στομίου ἦτο ἄθικτος, παρουσιάζει δὲ τὸ ἀνώτερον στρώμα ἐκ κονιοχώματος καὶ τὸ κατώτερον ἐξ ἐρυθρωποῦ χρώματος μὲ λιθάρια, τὸ ὁποῖον, ὡς εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου Μαραθιά 1, εἶχε σχεδὸν ἀπολιθωθῇ. Τὰ ὅστ᾽ 8-9 νεκρῶν ἦσαν συσσωρευμένα, ἐστοιβαγμένα εἰς τὸν χώρον τοῦ στομίου μέχρι τοῦ φράγματος αὐτοῦ (πίν. 181β), οὕτινος μία στρώσις σώζεται.

Καὶ ὁ τάφος οὗτος, ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι πρὸς αὐτὸν θολωτοὶ τάφοι Σερεμέτι καὶ Μαραθιά 1, εἶχε συληθῇ καὶ χρησιμοποιηθῇ ἐκ νέου παρὰ τῶν ἀρχαίων. Ὁ θάλαμος, ὅστις εἶχεν ὑποστῇ γενικὴν σχεδὸν σύλησιν, ἀπέδωκε μόνον ὅστρακα τῆς ΥἚ ΠΙΒ περιόδου, ὡς εὐμεγέθων κρατῆρων φερόντων διακόσμησιν διὰ κογχυλίων καὶ ἀνθῶν (πίν. 182β), ὡς καὶ ὅστρακον παρὰ τὴν λαβὴν σκύφου κοσμουμένου διὰ συστήματος ὁμορρόπων ἀνιουσῶν γωνιῶν σμικρυνομένων καὶ μεταξὺ τῆς λαβῆς διὰ διπλῶν ρόμβων (πίν. 172β), ὁ δὲ δρόμος ἀγγεῖα τῆς ΥἚ ΠΙΓ περιόδου, ὡς δύο ψευδοστόμους ἀμφορίσκους, ὧν οἱ χρωματισμοὶ κατέστησαν ἐξίτηλοι (ἀρ. Π 272, ὕψ. 0.104 μ., ἀρ. Π 273 ὕψ. 0.113 μ., πίν. 182γ), δύο ὑψίποδας κωνικὰς κύλικας, μίαν ἀκεραίαν ὀλόβαφον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ ἀραιοῦ καστανεύθρου χρώματος (ἀρ. Π 274, ὕψ. 0.16 μ.) καὶ ἄλλην κολοβὴν τὸν πόδα ὀλόβαφον δι' ἐρυθροῦ χρώματος ἐξωτερικῶς ἐξίτηλον νῦν καὶ ἐσωτερικῶς ἐν μέρει διατηρουμένου (ἀρ. Π 275, ὕψ. 0.105 μ., πίν. 182γ), προχοῖσκην μετ' ἀποκλινόντων πρὸς τὰ ἔξω χεϊλέων καὶ πλαστικοῦ δακτυλίου κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ κοσμουμένην κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος (Granary Style) διὰ ζεύγους ἀντιθετικῶν σπειρῶν μετ' ἀγκυλωτοῦ στελέχους ἐκατέρωθεν κεντρικῆς τριγλύφου ἐκ παραλλήλων καθέτων γραμμῶν, πρὸς τὰς ἀκραίας τῶν ὁποίων συνάπτονται συνεχῇ ἡμικύκλια ἐν εἵδει φεστονίου (ἀρ. Π 276, ὕψ. 0.087 μ., πίν. 182δ) καὶ κωδωνόσχημον τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Σιτοβολῶνος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν πρόσφυσιν τῶν λαβῶν φέρει διακόσμησιν διὰ δύο πλατειῶν ἐπαλλήλων γραμμῶν ἀραιοῦ καστανεύθρου ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ χρώματος περιγράφεται ἡ βάσις καὶ τὰ χεῖλη, τὸ ἐπίπεδον ἄκρον τῶν ὁποίων περιθέει σειρὰ συνεχῶν ἡμικυκλίων ἐσωτερικῶς ὀλόβαφον (ἀρ. Π 277, ὕψ. 0.122 μ., πίν. 182ε).

Ἐκ τῶν ὀστράκων τοῦ δρόμου σημαντικὸς ἀριθμὸς εἶναι πόδες ὑψιπόδων κυλίκων καὶ ἔξω καὶ ἔσω τῆς πλακὸς τῆς εἰσόδου εὑρέθησαν καὶ ὅστρακα χονδροειδοῦς ἀγγείου, πίθου ἴσως.

Μικροευρήματα περιεῖχε διάφορα. Μετάλλινά εἶναι χρυσῇ συμπεπιεσμένου σφαιρικοῦ σχήματος ψηφίς ὄρμου, χαλκῇ τριχολαβίς, χαλκοῦ δακτύλιοι ἡμικυκλικῆς τομῆς ἀκέραιοι 4 (πίν. 178α), ἀποτμήματα ἄλλων, ὡς καὶ λεπίδος μαχαριδίου καὶ σύρματα ἐκ πόρπης πιθανῶς.

Σφονδύλια πῆλινα ἀμφικωνικὰ καὶ ἐκ στεατίτου κωνικόν.

Τρία πῆλινα κομβία φέροντα δύο τρήματα κατὰ τὴν περιφέρειαν α) κω-

νικόν διαμ. 0.024 μ., β) καὶ γ) κολουροκωνικά διαμ. 0.023 καὶ 0.026 μ. (πίν. 182α).

Τεμάχια ἡλέκτρου καὶ ὀρμοψηφίδας διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος ἐκ κορνεάλης 20, ἐξ ὑαλομάζης 2. Σφραγιδόλιθον φακοειδῆ ἐκ στεατίτου μελανοῦ ἐφθαρμένον καὶ ἄλλον ὅμοιον μὲ παράστασιν ὑψιλαίμου ζώου μετὰ μακρῶν κτενοσχήμων κεράτων, ἐλάφου ἢ δορκάδος, στρέφοντος τὴν κεφαλὴν ἄνωθεν τῆς ράχews (πίν. 167α).

Θολωτὸς τάφος Μαραθιά 3. Εἰς ἀπόστασιν 30 μέτρων περίπου πρὸς Β. αὐτοῦ ὁ μικρότερος πάντων (διαμ. 3.10 μ.) θολωτὸς τάφος Μαραθιά 3 (πίν. 183α) διατηρεῖται εἰς ὕψος 13 δόμων (1.33 μ., πίν. 183β). Τὸ ἐκ τοῦ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου δάπεδον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐκβαθυνοθῆ παρὰ τῶν τυμβωρύχων, εὐρίσκεται 2 μ. χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ δρόμου πλὴν μιᾶς κειμένης κατὰ χώραν ἔχουν ἀφαιρεθῆ καὶ μετακινήθῃ παραπλευρῶς (πίν. 184α). Κυκλικὴ κρηπίς (διαμ. 5.40 μ.) ἐκ σειρᾶς μεγάλων ἀργολίθων περιβάλλει τὸν τάφον πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ τύμβου (πίν. 184β). Ἡ ἀπουσία κεραμικῆς καὶ ἄλλων ἐνδείξεων μαρτυροῦν τὴν πλήρη σύλησιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ ΒΔ. εἰσόδου αὐτοῦ εὐρέθησαν ὅστρακα ἀγγείων κακῆς τῶν περισσοτέρων ποιότητος· μέγας ἀριθμὸς μεταξὺ αὐτῶν, ὡς καὶ εἰς τοὺς τάφους Μαραθιά 1 καὶ 2, εἶναι πόδες κυλίκων. Ἡ ἀνεύρεσις δὲ αὐτῶν εἰς τὸ στόμιον τῶν τάφων ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνώμην περὶ τελέσεως χοῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐνταφιασμοῦ.

Δοκιμαστικαὶ ζητήσεις ἐπὶ τῶν γύρωθεν ὑψωμάτων διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἄλλων τάφων ἀπέβησαν ἄκαρποι. Εἰς τινὰ λακκοειδῆ τάφον ἀνακαλυφθέντα εἰς ἀπόστασιν 200 μ. περίπου πρὸς Ν. τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι εἶχον ἐνταφιασθῆ τρεῖς νεκροὶ ἔχοντες τὰς κεφαλὰς εἰς παράταξιν (πίν. 185α).

ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΟΚΚΙΝΗΣ ΣΠΗΛΙΑΣ

Μεταξὺ τῶν ἐν θέσει Μαραθιά τάφων καὶ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸν πρὸ τῆς Κόκκινης Σπηλιᾶς χώρον (πίν. 185β) περισυνελέγησαν μικρὸς λίθινος πέλεκυς ἐκ σερπεντίνου (ἢ ὀφίτου), λίθινα βέλη (πίν. 186β), καὶ πληθώρα ὀστράκων ἀρίστης ποιότητος νεολιθικῶν ἀγγείων, εὐρυστόμων τῶν περισσοτέρων (πίν. 186γ). Τῶν μονοχρῶμων ὁ πηλὸς εἶναι ἀνοικτὸς κεραμόχρους ἢ ὑπότεφρος μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν μελανήν. Τῶν γραπτῶν ἀγγείων εἰς τὰ περισσότερα μικρὰ ὅστρακα (τῆς κατηγορίας Α3β) δι' ἐρυθροῦ χρώματος περιγράφονται μόνον τὰ χεῖλη ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς· εἰς τινὰ παραδείγματα ἡ ἐσωτερικὴ μόνον ἐπιφάνεια καλύπτεται διὰ πορτοκαλίνου χρώματος ἢ ἐπιχρίσματος. Δι' ὀλίγων ὀστράκων ἀντιπροσωπεύεται ἡ κατηγορία τῶν ἀγγείων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιφάνεια φέρει ἐπίχρισμα ὑπόλευκον καὶ κοσμήματα ἐρυθρά. Εἰς τὸν χρόνον ἄνω τῆς Κόκκινης Σπηλιᾶς εὐρέθη λίθινος πέλεκυς, τοῦ ὁποῖου αἱ εὐρεῖαι

πλευραὶ εἶναι ὁμοιόμορφοι καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν εὐρίσκεται ἀβαθὴς κυκλικὴ κοιλότης (Συλλογὴ τῆς Παλαμαϊκῆς Σχολῆς τοῦ Μεσολογγίου), ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως ἐν θέσει Ἀγουζῆς ἄλλος ἐρυθροῦ λίθου πέλεκυς τετραπλεύρου τομῆς, τοῦ ὁποίου ἡ ἔσω τῶν στενῶν πλευρῶν εἶναι ὑπόκοιλος καὶ ἡ ἔξω ὡς καὶ αἱ ὁμοιόμορφοι εὐρεῖται πλευραὶ ὀξύνονται πρὸς τὸ ἄκρον καὶ σχηματίζουν τὴν κόψιν, ἐπὶ τῶν τριῶν δ' αὐτῶν πλευρῶν ὑπάρχουν δύο αὐλακώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον, ἵνα δι' ἱμάντος συνδέηται ἀσφαλέστερον ὁ πέλεκυς μετὰ τοῦ στείλειου. Ἡ πτέρνα εἶναι τετράπλευρος (Μουσεῖον Ἀγρινίου ἄρ. Α 16, μήκ. 0.116, πλ. 0.06, πάχ. 0.04 μ., πίν. 186α).

Τμῆμα τοῦ τείχους τῆς ἄνω ἀκροπόλεως εἶναι προϊστορικόν.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ Ἐξωθὶ τῶν τειχῶν (πίν. 187) τῆς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου ἐκτεινομένης πόλεως περισυνελέγη ἐπιτύμβιος στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΞΕΝΩΝΟΣ (τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., Μουσεῖον Ἀγρινίου ἄρ. Α 18)· καὶ ἄλλη ἐπιτύμβιος στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΕΥΘΥΔΑΜΕ ΧΑΙΡΕ (τοῦ 1ου π.Χ. - 1ου αἰ. μ.Χ. Μουσεῖον Ἀγρινίου ἄρ. Α 41, IG IX I* 1, 134 προέρχεται ἐξ Ἀγίου Ἡλίας. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀγίου Ἡλίας εὐρέθη καὶ ἀπότμημα μαρμαρίνου ἐξαγωνικοῦ ὀριζοντίου γείσου ἢ κιονίσκου ἀποκεκρουμένου ἐκατέρωθεν (ῥ. 0.085, μήκ. 0.155, πάχ. 0.064 μ.), φέροντος δὲ ἐπὶ δύο ἐδρῶν τὴν βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν -- | CEYH [- - | - -] ΩΝΟΣ ΠΡ[εσβυτέρου] --. Ἐκ δὲ τοῦ λοφίσκου Καστέλλι Γουριᾶς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀχελῷου παρὰ τὸν χῶρον διαπορθμεύσεως ἀπότμημα ἑτέρας στήλης τοῦ Μουσείου Ἀγρινίου φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν [S.L.] L. STRABO συμπληρωθεῖσα συμφώνως πρὸς παλαιότεραν δημοσίευσιν τοῦ ἱστορικοῦ φιλολόγου κ. Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑ¹, ὅτε ὁ λίθος ἦτο ἀκέραιος, νῦν δὲ τὸ ἄλλο τμῆμα αὐτὸ ἔχει οἰκοδομηθῆ εἰς τὴν οἰκίαν Σπ. Κολιάτσα ἐν Γουριᾷ.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως κεῖται παρὰ τὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Ταξιαρχῶν, ὡς μαρτυροῦν τὰ ἐπὶ τῶν πλησίον παραλιακῶν ἀγρῶν ὄστρακα καὶ τὰ ἐν θέσει Ἀμπέλια ἢ Πετράκια κλυζόμενα ὑπὸ τῆς θαλάσσης κατὰ πληροφῶριαν αὐτοπτῶν ἐρείπια μώλου ἢ νεωσοίκων.

Τὰ ἐρείπια τειχῶν καὶ πόλεως ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου μὲ τὸ μοναστήριον τοῦ Προφήτου Ἡλίου ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐταυτίσθησαν παρὰ τῶν LEAKE, BAZIN, OBERHUMMER καὶ WOODHOUSE² πρὸς τὴν Ἰθωρίαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν

¹ Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑΣ, Περιοδ. Ἀκαρνανικὰ Χρονικά 1, 1956, 35 κ.ε.

² W. M. LEAKE, Travels in Northern Greece, III 577. BAZIN, Archives des missions, Sér. II, + I, 1864, 340. OBERHUMMER, Akarnanien, 1887, 34. WOODHOUSE, Aetolia, 154 κ.ε. Τελευταίως δὲ ὁ Κ. Μ. ΚΟΝΤΟΣ, Περιοδ. Πλάτων 4, 1962, 384 κ.ε.

ΠΟΛΥΒΙΟΝ ἐδέσποζε τῆς ὁδοῦ ἐκ τῆς Κωνώπης πρὸς τὸ Παιάνιον καὶ τοὺς Οἰνιάδας. Διότι μόνῃ ἢ θέσει αὕτη κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ὀχρῶνται φυσικῇ καὶ χειροποιήτῳ διαφέρει καὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀρσινοείας - Κωνώπης ἐν θέσεσι κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀχελώου σώζονται τὰ ἐρείπια τῶν φυλακτηρίων πύργων τῶν κατεδαφισθέντων κατὰ διαταγὴν τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' κατὰ τὸν Συμμαχικὸν λεγόμενον πόλεμον (220 - 217), ὅτε οὗτος κατέστρεψεν ἐντελῶς καὶ τὴν πόλιν (τὸ 219 π.Χ.) συμφώνως πρὸς τὸν αὐτὸν ἱστορικόν (ΠΟΛΥΒ. IV 64.9).

Ὁ βορειότερος ἐξ αὐτῶν, γνωστὸς ὡς «Ἑλληνικά» ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Σταμινά, εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 300 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ 800 μ. πρὸς Α. τοῦ παρὰ τὰ ναῦδρια «Δυὸ ἐκκλησιᾶς» χώρου διαπορθμεύσεως πρὸς τὴν παρὰ τὴν Παλαιομάνιναν Ξηρομέρου ἀρχαίαν Ἀκαρνανικὴν πόλιν Σαυρία. Εἶναι τετράγωνος (7×7 μ.) κατὰ τὸ ἰσόδομον τραπεζιόσχημον σύστημα ἐξ ἀσβεστολίθων μετὰ κατακορύφων διακοσμητικῶν βελονιῶν κατεσκευασμένος, σώζονται δι' αὐτοῦ δύο δόμοι (ὑψ. τοῦ 2ου δόμου 0.66 μ.) ἀντὶ τῶν τριῶν, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ WOODHOUSE.

Παρ' αὐτὸν εἶναι ἐμφανῆ τὰ ἐρείπια καὶ ἄλλου οἰκοδομήματος, τὰ ὁποῖα παρετήρησεν καὶ ὁ WOODHOUSE.

Τὸ βορειότερον τῶν «Δύο ἐκκλησιῶν» βυζαντινὸν ναῦδριον εἶναι μονόκλιτος βασιλική (4.90 × 12.20 μ.), οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποίου σώζονται μέχρι τοῦ ὕψους τῆς στέγης.

Ὡς ὑπέρθυρα τῆς Νοτίας καὶ τῆς Δυτικῆς θύρας ἔχουν τοποθετηθῇ βάσεις (τελαμῶνες) στηλῶν ἐκ λευκοῦ ἀσβεστολίθου (α' μῆκ. 2.15, ὑψ. 0.20, πλ. 0.48, πᾶχ. 0.20 μ., β' μῆκ. 1.80, ὑψ. 0.205, πλ. 0.47 μ., πᾶχ. 0.11 μ., ὀρθογώνιος τόρμος μῆκ. 1.30 μ.). Τὸ ἄλλο ναῦδριον εἶναι μικρότερον (7.10×4.20 μ.) καὶ οἱ τοῖχοί του διατηροῦνται εἰς μικρότερον ὕψος.

Ἄλλου πύργου (9.10×10 μ.), γνωστοῦ ὡς «Ἑλληνικά» ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Γουριά, εἶναι ὁρατοὶ δύο δόμοι (ὑψ. 0.99 μ.) ἐπίσης κατὰ τὸ ἰσόδομον τραπεζιόσχημον σύστημα κατεσκευασμένοι.

Τοῦ 2. χλμ. πρὸς Ν. αὐτοῦ πύργου παρὰ τὸ ναῦδριον Ἅγιος Ἰωάννης, εἰς ἀπόστασιν 150 μ. ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, τοῦ ὁποίου ἐσώζοντο ἡ βορειοδυτικὴ καὶ ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία (WOODHOUSE, εἰκ. σ. 160), λιθόπλινθοι μόνον ὑπολείπονται.

Ἐν θέσει «Λάκκα Μόσχου» περὶ τὰ 800 μ. ΝΔ. τοῦ πύργου παρὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην καὶ περὶ τὰ 400 μ. πρὸς Α. τοῦ χωρίου Γουριά σώζεται ὁ κατώτατος δόμος ἄλλου μικροῦ πύργου καὶ τὰ ἐρείπια ἄλλων παρὰ τὸ ναῦδριον Ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ἐν θέσει Ρουπακιά, 1500 μ. ΝΔ. τῆς ἀκροπόλεως, ἄλλος δὲ ἐν θέσει Καμίνι, τὸν ὅποιον δὲν ἐπεσκεφθῇ.

Ὁ WOODHOUSE εἰκάζει, ὅτι ὁ λόφος τοῦ Ἀγίου Ἡλίας ἦτο ἡ θέσις τῆς

Αἰτωλικῆς πόλεως 'Ωλένου, ἡ ὁποία ἔλαβε μέρος εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (B 638 κέ.) καὶ τὴν ὁποίαν οἱ Αἰτωλεῖς τῆς Αἰτωλίας κατέσκαψαν πλησίον κειμένην τῆς νεωτέρας Πλευρώνος ἐν τῇ μεσογαίᾳ, ἔχνη δὲ μόνον αὐτῆς ὑπελείποντο κατὰ πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος¹. Ἐπειδὴ ὁμως κατ' ἄλλην πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος τῆς χώρας ἡμφεσβήτουν 'Ακαρνᾶνες, ὁ 'Ωλενος πρέπει νὰ ἔκειτο ἐπὶ τῆς Παραχελωίτιδος ἢ τῶν ἐκβολῶν τοῦ 'Αχελώου. Θὰ εἴχομεν βεβαίως μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων σχετικὴν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τοῦ WOODHOUSE, διὰ τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ὁ 'Ωλενος ἐπὶ τῆς πρὸς Ν. τῆς 'Ιθωρίας παραλίας τῆς Αἰτωλίας, ὅπου ἐκτὸς τῶν ἐπὶ τῆς Παραχελωίτιδος παρὰ τὸ χωρίον Μάστρου ἐρείπιων τοῦ Παιανίου πρὸς τὰς ἐκβολὰς κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ 'Αχελώου ἐπὶ τοῦ νησοειδοῦς ὑψώματος τοῦ Σκοπᾶ ὑπάρχει τὸ γνωστὸν ὡς Πόρτες μικρὸν ἀρχαῖον τεῖχος, ὁ περιβόλος τοῦ ὁποίου (πᾶχ. 1.40 μ.) ἐκ μεγάλων (ὑψ. μέχρις 1.10 καὶ μῆκ. μέχρις 1.50 μ.) πολυγωνικῶν μὲ φυσικὴν ἢ εἰργασμένην τὴν ὄψιν ἀσβεστολίθων (πίν. 188) δὲν ὑπερβαίνει τὰ 1500 μ., εἶναι δ' ἐφωδιασμένος δι' ἡμικυκλικῶν πύργων (χορδῆς μέχρις 6.20 μ.) ἐξεχόντων περὶ τὰ 2.50 μ. καὶ δὲν διατηρεῖται καλῶς.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Σκοπᾶ κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Οἰνιαδῶν καὶ Παραχελωίτιδος Διευθυντοῦ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Νεοχωρίου κ. Γεωργ. Κόκκα, εὑρέθη χαλκοῦς μονόστομος πέλεκυς (ἡμιπέλεκκος, σμίλη).

Εἰς ἀπόστασιν 500 μ. πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Ἀράξου ὑψοῦται ἐπὶ λοφίσκῳ τετράγωνος πύργος (πλευρᾶς 7.10 μ.) χωριζόμενος εἰς τρία διαμερίσματα. Ὁ ΡΩΜΑΙΟΣ συνάπτει τὰ ἐρείπια (ΑΔ 4, 1918, 111 κ.έ.) πρὸς τὰς Ἀθήνας τῆς Ἀκαρνανίας μνημονευομένας ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ ἐκ Σκῆψις (παρ' ἩΡΩΔΙΑΝ. I 330 καὶ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.: ἐβδόμη Ἀκαρνανίας, ὡς Δημήτριος, Ἀθηναίους ἐν τῇ Κουρήτιδι κτίσαντας πόλιν Ἀθήνας προσγορεῦσαι).

Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν ἄτοπον ν' ἀναζητήσωμεν τὸν 'Ωλενον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν, διότι ἀρχαιόθεν εἰς τὴν Παραχελωῖτιν αἱ προσχώσεις μεταθέτουν τὰ καθοριζόμενα ὅρια Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, εἰς τὰς ἐκβολὰς ἰδίως, ὅπου ὁ ποταμὸς συχνάκις ἀλλάζει κοίτην, οὕτω δὲ δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν φράσιν τῆς δὲ χώρας (τοῦ 'Ωλένου) ἡμφεσβήτουν 'Ακαρνᾶνες (ΣΤΡΑΒ. X 2.6).

¹ ΣΤΡΑΒ. X 2.6 Καὶ 'Ωλενον δὲ καὶ Πυλὴν ὀνομάζει πόλεις ὁ ποιητὴς Αἰτωλικὰς, ὧν τὴν μὲν 'Ωλενον ὀμωνύμως τῇ 'Αχαϊκῇ λεγομένην Αἰολεῖς κατέσκαψαν, πλησίον οὖσα τῆς νεωτέρας Πλευρώδος· τῆς δὲ χώρας ἡμφεσβήτουν 'Ακαρνᾶνες. ΣΤΡΑΒ. X 2.22 τῆς δὲ μεσογαίας... κατὰ δὲ τὴν Αἰτωλίαν ἦν 'Ωλενος, οὗ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ καταλόγῳ μεμνηταὶ Ὁμηρος· ἔχνη δ' αὐτῆς λείπεται μόνον ἐγγὺς τῆς Πλευρώδος ὑπὸ τῷ Ἀρκύνθῳ.

Πρὸς τούτοις ἡ θέσις εὐρίσκεται πλησίον τῆς παρὰ τὸν Ἀραξὸν ὁμω-
νύμου Ἀχαϊκῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἴσως ἦτο ἀποικία.

Παραπλησίαν πρὸς τὴν Ὠλενον τύχην εἶχε καὶ ἡ *Πυλὴνη* κατὰ τὸν Στρά-
βωνα, ὅστις γράφει περαιτέρω (X 2.22): *παραπλήσιον δέ τι καὶ ἡ Πυλὴνη*
τῷ Ὠλένῳ πέπονθεν προσθέτων (X 2.6), ὅτι τὴν δὲ *Πυλὴνην* *μετενέγκαντες*
εἰς τοὺς ἀνώτερον τόπους ἥλλαξαν αὐτῆς καὶ τοῦνομα, Πρόσχιον κα-
λέσαντες. Προφανῶς δηλ. οἱ Αἰολεῖς τῆς Καλυδῶνος καὶ Πλευρῶνος ἥλλαξαν
τὴν θέσιν τῆς Πυλῆνης, τὴν ὁποίαν ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει ἐπίσης ὡς καὶ τὸν
Ὠλενον πόλιν Αἰτωλικήν, μετακινήσαντες αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνώτερον τόπους,
ἥτοι εἰς ὑψηλότερον κειμένην καὶ πλέον ἰσχυρὰν θέσιν, ἥλλαξαν δὲ καὶ τὸ ὄνομα
αὐτῆς Π ρ ο σ χ ι ο ν καλέσαντες. Ἀγνωστον πότε ἐγένετο αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ.

Ὁ Θουκυδίδης (III 102.5) ἀναφέρει τὸ Πρόσχιον τῆς Αἰτωλίας παρὰ
τὰς πόλεις τῆς Αἰολίδος Καλυδῶνα καὶ Πλευρῶνα, ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὰ ἐκεῖ
χωρία, τῶν ὁποίων παραλείπει καὶ τὰ ὀνόματα.

Ἐκ τοῦ Προσχίου ὡς παρὰ τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀχελφίου σύνορα πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν
παραμεθορίου πόλεως ἀνεχώρησε τὸ 426 ὁ Σπαρτιάτης Εὐρύλοχος ἀρχηγὸς
στρατιᾶς 3000 Πελοποννησίων διὰ νὰ διαπεραιωθῇ διὰ τῆς διαβάσεως τοῦ
Ἀχελφίου εἰς Ἀκαρνανίαν μεταβαίνων πρὸς βοήθειαν τῶν καταλαβόντων τὰς
Ὀλπας τῆς Ἀμφιλοχίας Ἀμπρακιωτῶν Θουκ. (III 106.) Πλησιέστερον πρὸς
τὴν διάβασιν τοῦ Ἀχελφίου — *εὐφυνῶς ἐπικειμένη πῶς τῇ τοῦ Ἀχελφίου δια-*
βάσει (Στράβ. X 2.22) — κεῖται ἡ παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον Κωνώπη
ἀπόστασιν 20 σταδίων ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Πολύβ. (IV 64.5), ἀλλ' αὕτη ἦτο
πρότερον κώμη μὴ δυναμένη νὰ στεγάσῃ καὶ διαθρέψῃ στρατιὰν 3000 ἀνδρῶν
ὡς πόλις Ἀρσινόεια ὑπῆρξε κτίσμα μεταξὺ 287 καὶ 280 τῆς ἀδελφῆς
καὶ συζύγου τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β' Ἀρσινόης, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα
(ΣΤΡΑΒ. αὐτ.).

Εἰς τὴν διαρκῆ αὐτὴν διάβασιν (πόρον) ὁ ποταμὸς εἶναι εὐρύτατος καὶ
ἀβαθής, αἱ δ' ὄχθαι χαμηλαί.

Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν πλησιέστατα εἰς τὴν διάβασιν ἔκειτο ἡ Μητρό-
πολις, ἥτις εἶναι καὶ ἡ πρώτη πόλις, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν ἐκ Στράτου
(ΠΟΛΥΒ. IV 64.3).

Πιθανώτατα δέον αὕτη νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰ ῥεῖπια τοῦ φρουρίου Πα-
λιόκαστρον τῆς Ρίγανης¹.

Τὸ τεῖχος τῆς Ρίγανης δὲν εἶναι πολὺ μέγα, ἀλλὰ ὁ Πολύβιος (αὐτ.)
διαχωρίζει τὴν ἄκραν (ἀκρόπολιν) ἀπὸ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὡς ἀτείχιστον
πιθανῶς ἐνέπρησεν ὁ Φίλιππος ὁ Ε' τὸ 219. Τὸ τμήμα τοῦ τείχους τῆς δυτικῆς

¹ Πρβλ. E. OBERHUMMER, Akarnanien, 39· K.A. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΔ 4, 1918, 109, 112.
G. KLAFFENBACH, IG IX I² 2, σ. 46.

πλευρᾶς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαιότερον, εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ λογάδων, τυχαίων λίθων, ἄνευ δηλαδὴ ὠρισμένου σχήματος καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξεργασίας οὔτε τῆς ὁρατῆς ἐπιφανείας των οὔτε τῶν ἀρμῶν των, εἰς τὰ μεταξὺ δ' αὐτῶν κενὰ παρεμβάλλονται μικρότεροι λίθοι ὡς εἰς τὸ κυκλῶπειον, τοῦ ὁποίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπόγονος (πίν. 189α)¹. Τῆς διὰ λογάδων λίθων τειχοδομίας αὐτῆς ἔχομεν καὶ ἄλλα παραδείγματα ἐκ τῆς περιφερείας, τὸ τῶν Οἰνιαδῶν SCRANTON, Greek Walls, εἰκ. 2 καὶ ἐκ Σαυρίας-Παλαιομανίνης ἐντὸς τοῦ χωρίου τμήμα τοῦ περιβόλου, τοῦ ὁποίου ὀγκόλιθοι τινες διασώζονται. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τὸ τεῖχος τῆς Ρίγανης κρημνισθὲν ἔχει ἀνακατασκευασθῆ κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα.

Διὰ τῆς διαβάσεως τοῦ 'Αχελώου διεπεραιώθη ὁ Φίλιππος ὁ Ε' εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ 219 καὶ κατὰ τὴν πορείαν του ἐναντίον τοῦ Θέρμου τὸ 218², ὁπότε ἀφήσας ἐξ ἀριστερῶν τὴν Στράτον, τὸ 'Αγρίνιον, τοὺς Θεστιεῖς καὶ ἐκ δεξιῶν τὴν Κωνώπην, τὸ Τριχόνιον, τὸ Φύταιον (ΠΟΛΥΒ. V 7.6 κ.έ.) εἶναι ἀπίθανον νὰ διῆλθε διὰ τῶν μεταξὺ τῶν λιμνῶν Τριχωνίδος καὶ Λυσιμαχίας τελμάτων. Διὰ τὴν διάβασιν διὰ τῶν ἐλῶν εἶχε κατασκευασθῇ γέφυρα γνωστὴ ὡς Γεφύρια τοῦ 'Αλάμπεη, τῆς ὁποίας ἱκανὰ τμήματα διατηροῦνται ἡμιεκκωσμένα περὶ τὰ 1500 μ. πρὸς 'Ανατολὰς τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ. Ὁ ROUTH³ διελθὼν ἐκ τῆς γεφύρας περιγράφει αὐτὴν φέρουσαν 366 τόξα συνολικοῦ μήκους 600 περίπου ὀργυῶν, ἀπέδιδον δὲ τὴν κατασκευὴν της κατ' αὐτὸν οἱ μὲν Ἕλληνες εἰς τοὺς Νορμανδούς, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰς τὸν Σουλεϊμάν. Κατὰ τινὰ ὅμως ἄλλην, ζωντανὴν καὶ σήμερον, παράδοσιν διασωθεῖσαν παρὰ τοῦ ΧΑΒΕΛΛΑ⁴ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐν 'Αγρινίῳ ἄρχοντος 'Αλάμπεη διὰ τῶν λεγομένων ἀγγαρειῶν αἱ γέφυραι, «ἔργον σωτήριον μὲν εἰς τὸν τόπον κατὰ τὴν προγενεστέραν ἐποχὴν, ἡμιᾶχρηστον ὅμως ἤδη καταστὰν διὰ τὴν νοτιώτερον ἐν τῇ λίμνῃ συστᾶσαν σιδηρᾶν γέφυραν». Τὸ ἐμφανὲς ὅμως τμήμα τῆς γεφύρας

¹ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὕλικά δομῆς, 2, 243 κ.έ.

² ROUTH, Voyage de la Grèce (1826)², III 513. Ὁ WOODHOUSE, ἔ.ἀ. 239 εἰς τὸν χάρτην τῆς Κεντρικῆς Αἰτωλίας σημειώνει τὴν θέσιν τῆς γεφύρας ὑπὸ τὸ ὄνομα Marsh of Alibey.

³ Θ.Α. ΧΑΒΕΛΛΑ, Ἱστορία τῶν Αἰτωλῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1829 (1883), I 15. 'Αναφέρεται καὶ εἰς 'Απομνημονεύματα 'Αγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως διὰ τὴν στρατηγικὴν σημασίαν καὶ τὰς γενομένας παρ' αὐτῶν μάχας Ν. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά, I, 248, 395, 396· ΤΡΙΚΟΥΠΗ, Ἱστορία Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως, 1926, 3 43· Α.Π. ΚΟΥΤΣΑΛΕΞΗ, Διαφέροντα καὶ περίεργα τινὰ ἱστορήματα, 257· Α. ΜΕΤΑΞΑ, Ἱστορικά ἀπομνημονεύματα, 95· Α. ΚΟΥΤΣΟΝΙΚΑ, Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως, 161· Κ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ, Ἀπομνημονεύματα, 2, 98. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ, Ἡ Οὐσία.

⁴ Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Θέρμου τοῦ 218 διῆλθε τὸν ποταμὸν παρὰ τὸν Στράτον (ΠΟΛ. V 13. 10).

μήκους 150 - 180 μ. καὶ πλάτους 3.03 μ. (πίν. 189β) πρὸς Βορρᾶν τοῦ ἀπὸ τῆς Τριγωνίδος εἰς τὴν Λυσιμαχίαν διώρυγος δὲν κατεσκευάσθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Πιθανὸν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλάμπεη ἐγένοντο ἐπισκευαί.

Τὸ Πρόσχιον ἀνεγνωρίσθη προσφυῶς παρὰ τῶν W.M. LEAKE, ἔ.ἀ. I 119, BAZIN, ἔ.ἀ. 344 καὶ WOODHOUSE, ἔ.ἀ. 138 κ.έ. εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου Κάστρον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐπὶ λοφίσκου τοῦ Ἀρακύνθου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ. Τὰ τείχη δὲν εἶναι ὅμως insignificant remains, ὡς παρατηρεῖ ὁ WOODHOUSE, ἀλλὰ περικλείουν πόλιν. Καλύτερον διατηρεῖται μέχρι τριῶν δόμων (ὕψ. 1.70 μ.) ἡ ἐπὶ κορυφογραμμῆς λοφίσκου βορεῖα πλευρὰ τοῦ τείχους (πάχ. 2.60 μ.) ἐκ τραπεζιοσχημῶν λίθων. Δὲν εἶναι ὅμως ἐμφανὴς ἡ συνέχεια τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν. Προφανῶς λιθόπλινθοι τοῦ τείχους ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν γεφυρῶν τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὑφίστατο καὶ ὁμώνυμον χωρίον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, εἰς τὴν θέσιν τῶν ὁποίων τοποθετεῖ ὁ ΧΑΒΕΛΛΑΣ, ἔ.ἀ. I 13, τὴν Ὀλενον.

Ὁ ναῖσκος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου εἶναι μονόκλιτος μετὰ ἐξαγωνικῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ καὶ νάρθηκος (μήκ. 10.80 μ., πλάτους 4.70 μ., τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰ.). Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ διατηροῦνται εἰς τὸ ἀρχικὸν ὕψος, εἰς τὴν ἀνατολικήν, τὴν βορεῖαν καὶ ἐν μέρει τὴν δυτικὴν πλευράν, θέλω δὲ περὶ αὐτοῦ πραγματευθῆ ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀγνώστων μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Ἦτο καθολικὸν διαλελυμένης μονῆς κατὰ τὸν WOODHOUSE, ἔ.ἀ. 139.

Πλησίον τοῦ ναῖσκου ρεεῖ πηγὴ ὕδατος ἱκανοῦ διὰ τὴν ὕδρευσιν πόλεως.

Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς Πυλῆνης¹. Ἀσφαλῶς ὅμως ἐκεῖτο ἐκεῖ που πλησίον.

Κατὰ τὴν διὰ μηχανικῶν μέσων ἐκχέρσωσιν ἀγρῶν παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Σταμνᾶς ἀπεκαλύφθησαν τάφοι καταστραφέντες καὶ συληθέντες. Ἐξ αὐτῶν δὲ δύο μόνον ταφικῶν πρωτογεωμετρικῶν πίθων τὰ ἀγγεῖα καὶ χαλκαῖ περόναι καὶ τοξοειδεῖς πόρπαι κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγρινίου. Τὰ μόνια προῖστορικὰ εὐρήματα ἐκ τῆς περιφερείας προέρχονται μέχρι τοῦδε ἔξ Ἀγίου Ἡλίας.

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς θέσεως τῆς Πυλῆνης ὑπηγορεύθη, ὡς παρατηρεῖ ὁ WOODHOUSE, ἐκ στρατιωτικῶν λόγων. Τὸ Πρόσχιον κεῖται εἰς θέσιν πλέον ὀχυρὰν πιθανότατα κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ἔχουσιν ποιάνα τινα στρατηγικὴν σπουδαιότητα. Ἀπὸ ἀπόψεως, ὅτι αἱ ἐχθροπραξίαι ἀνεμείνοντο κυρίως ἀπὸ

¹ Ὁ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ ἀρχαία Αἰτωλία, 42 κ.έ. τοποθετεῖ μετὰ τοῦ Χ. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ τὴν Πυλὴν εἰς τὸ Βόρειον ἀνοιγμα τῆς Κλεισούρας, ὅπου εὐρίσκονται τὰ σημερινὰ περίπου Φραγκουλαίικα καὶ ὁ Γ. ΠΑΝΤΟΛΕΩΝ, περ. Πλάτων 7, 1955, 129 κ.έ. παρὰ τὸ χωρίον Ἑλληνικά (Σιβίατα).

τῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκαρνανίας, ἡ θέσις θὰ ἐξυπηρετεῖ τὸν διπλοῦν σκοπὸν νὰ ἐποπτεύῃ τὴν χώραν κατὰ μῆκος τῶν ὄχθων τοῦ Ἀχελώου καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐλέγχουσα τὴν διάβασιν πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν νὰ φράσῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Νότιον Αἰτωλίαν εἰς τοὺς ἐπιτιθεμένους Ἀκαρνᾶνας, γράφει ὁ WOODHOUSE. Ἐκτὸς τούτου τὸ Πρόσχιον ἦτο ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο κυρίων ἐμπορικῶν λιμένων τῆς Αἰτωλίας.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ὁδῶν τῆς Κλεισούρας καὶ πρὸς τὴν Κωνώπην εἶναι ἐν χρήσει καὶ ἄλλη ὁδὸς πρὸς τὴν Κεντρικὴν Αἰτωλίαν διερχομένη διὰ τῆς ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας τοῦ ὑπερθεῖν προβούνου τοῦ Ἀρακύνθου κορυφῆς Ψηλῇ Παναγιά (ὕψομ. 602 μ.) κειμένης πόλεως Λυσιμαχείας, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁδηγεῖ βατὴ ὁδὸς 1 ὥρας ἀπὸ τοῦ Προσχίου, ὡς καὶ ἄλλη ὁδὸς ἐκ Πλευρῶνος διὰ τοῦ χωρίου Χρυσοβέργι διερχομένη.

Τὰ τεῖχη τῆς Λυσιμαχείας (πίν. 190β) περιβάλλουν μεγάλην ἔκτασιν¹. Ἀγνωστον διὰ ποίους λόγους ἦτο ἡφανισμένη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Στράβωνος (X 2.22), ἴσως ἐκ λειψυδρίας. Ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς εἶναι ἡ κορυφή Ψηλῇ Παναγιά, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἡρειπωμένου ναῖσκου, πλησίον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει σύγχρονος πρὸς αὐτὸν ὕδατοδεξαμενὴ (μῆκ. 6.50 μ., πλάτ. 2.80 μ.). Ὁ ναῖσκος (πλάτ. 7.70, μῆκ. 13.90 μ., μετὰ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος) καθολικὸν ἄλλοτε μονῆς, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ WOODHOUSE, ἐ.ἀ. 239 (εἰς τὸν χάρτην), ἔχει σχεδὸν ἰσοπεδωθῇ, πλὴν τμήματος τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ (πίν. 190α). Τελευταίως ἀνηγέρθη δασοφυλάκιον ἐπὶ τῆς κορυφῆς Ψηλῇ Παναγιά.

Ἐν θέσει Ψησταριᾶς ἔχουν συληθῇ ἑκατοντάδες τάφων.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ Ι. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

¹ Πρβλ. περιγραφὴν τῶν τειχῶν παρὰ LOLLING εἰς RE XIII 2553.

Β' ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

I ΑΡΧΑΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ 1) Θέατρον Μεγαλοπόλεως. Συνεχίσθη ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῆς Μεγαλοπόλεως ἡ ἐργασία συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τὸ κύριον βάρος καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἔπесεν εἰς τὰς ἐργασίας ἀποθαμνώσεως τῆς κατὰ τὴν δεξιὰν πάροδον θέσεως καὶ εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν χωμάτων εἰς περιορισμένην κατὰ πλάτος ἀκτῖνα. Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὰς παρόδους ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων μέχρι τοῦ βάθους τῆς ὀρχήστρας, ὥστε νὰ ἐπανέλθῃ ὁ χώρος εἰς ἣν κατὰστασιν εὐρίσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λειτουργίας του καὶ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ στερέωσις τῶν ἀναλημμάτων.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν (νοτίαν), ὅπου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχε καθαρισθῇ ἀπὸ τῶν χωμάτων τὸ συγκρότημα τῆς Σκηνοθήκης, ἀπεμακρύνθησαν μόνον τὰ νέα χώματα, τὰ ὅποια εἶχον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος πέσει ἀπὸ ὑψηλότερα ἐπίπεδα. Εἰς τὴν δεξιὰν (βόρειον) πλευράν συνεχίσθη ἡ σκαφὴ περὶ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εὐρεθέντος κτίσματος τῆς μεσαιωνικῆς μικρᾶς ἀσβεστοκαμίνου. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ δάπεδόν της, ἂν καὶ ἐν διαλύσει, εὐρίσκετο ἀναμφιβόλως εἰς ὕψος μεγαλύτερον τῶν 1.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς ὀρχήστρας ὡς καὶ τὰ ἐλάχιστα εὐρεθέντα ὀστρακα, ἅτινα ἀνήκουν εἰς τοὺς ὀψίμους Βυζαντινοὺς χρόνους, δικαιολογοῦν τὴν ἀποψιν ὅτι ἡ ἀσβεστοκάμιнос ἀνῆκεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων κατὰ μῆκος τῆς παρόδου, χωρὶς ἀκόμη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐπιζητούμενον βάθος, ἔδειξεν εἰς μερικὰς θέσεις κύβους κροκαλοπαγοῦς λίθου ἐκ τῶν ἐχόντων καταπέσει ἤδη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους λίθων τῶν ἀναλημμάτων.

Ἀτυχῶς ἔνεκα τῆς σκληρότητος τῶν χωμάτων ἡ ἐργασία δὲν ἐπροχώρησεν, ὥστε νὰ ἐξετασθῇ μήπως ἡ καταστροφὴ ἐκ διαφορῶν λόγων εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

II BYZANTINA ΜΝΗΜΕΙΑ 1) Ὁ σιὸς Λοουκᾶς Φωκίδος. Συνεχίσθησαν, τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα, αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν ψηφιδωτῶν δι' εἰδικοῦ συνεργείου ὑπὸ τὸν ἔμπειρον ψηφωτὴν ἀρχιτεχνίτην Δημ. Σκόρδον.

Ἐσπερώθη ὁλόκληρον τὸ νότιον καὶ βόρειον σταυροθόλιον τοῦ καθολικοῦ καθὼς καὶ ἐτοιμόρροπα τμήματα ψηφιδωτῶν παραστάσεων εἰς τοὺς θόλους καὶ τὰς ἀψίδας τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως.

Ἐπερατώθη ὡσαύτως ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης τῆς ἀναστηλωθείσης Τραπεζῆς, ἥτις ἐγένετο ἐκ σιδηροπαχοῦς σκυροδέματος κατ' ἀπομίμησιν ξυλίνης.

Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν παραγγελλόντων ἤδη παραθύρων ἡ Τράπεζα θὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς Μουσεῖον, ἐνθα θὰ τοποθετηθῶσι τὰ ὠραιότατα βυζαντινὰ γλυπτὰ, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὸν ἄνωθεν τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας χώρον, ὡς καὶ ἄλλα γλυπτὰ μεταφερθέντα ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ ναυδρίου, ὁκαταγωνικοῦ τύπου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος παρὰ τὴν Ἀντίκυρραν.

2) Νικολίς. Εἰς τὴν Βασιλικὴν Β' (Ἀλκίσονος) τῆς Νικοπόλεως ἤρξατο ἡ ἀναστήλωσις τοῦ θυρώματος τῆς μεγάλης (βασιλείου) πύλης, ἥτις ἄγει ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναόν. Ἡδὴ ἀνεστηλώθη ὁ νότιος σταθμὸς τῆς θύρας (πίν. 191α), ἥτις εἶχεν ὀλικὸν ὕψος 4.50 μ.

Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμετίου, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νοτίου παστοφορίου ἐπροστατεύθη διὰ τῆς κατασκευῆς μεταλλικοῦ στεγάστρου.

3) Ἄρτα. Τῆς Τραπεζῆς τῆς Παρηγορητίσσης ἐπροχώρησεν ἡ ἀναστήλωσις διὰ τῆς ἐπιχρίσεως τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων καὶ τῆς κατασκευῆς πλακοστρώτου δαπέδου. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τελευταίου τούτου ἀπεκαλύφθη τετράγωνον δωμάτιον ἐλληνιστικῆς οἰκίας τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας, ἔχον τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐστρωμένον διὰ ποταμίων χαλίκων (πίν. 191β). Τοῦ δωματίου σώζονται τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τῶν τεσσάρων τοιχῶν, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων ἠνοίγετο ἀνὰ μία θύρα, τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κατώφλιον.

Πρὸς Δυσμὰς τοῦ δωματίου εὐρέθη στρογγύλον ὑπόγειον δωμάτιον, εἰς τὸ ὅποιον ὁδηγεῖ στενότερος διάδρομος ἀπὸ Δυσμῶν.

Τὸ δωμάτιον ἀπετυπώθη ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ ἐφωτογραφήθη, μεθ' ὃ ἐκαλύφθη διὰ χώματος, τὸ δὲ στρογγύλον ὑπόγειον δωμάτιον καλυφθὲν διὰ πλακῶς καὶ σιδηροπαχοῦς σκυροδέματος κατέστη προσιτὸν τῇ βοήθειᾳ κλίμακος.

4) Μυστράς. Ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου ἐξετελέσθησαν ἐν Μυστρᾷ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ κάτωθι ἐργασίαι:

Εἰς τὴν Μητρόπολιν ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ τοιχογραφιῶν, τοῦ διεξαχθέντος ὡς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων ὑπὸ εἰδικοῦ συνεργείου τοῦ συντηρητοῦ ζωγράφου κ. Φ. Ζαχαρίου, ἐπειδὴ διεπιστώθη ἐκ τῆς στέγης διείσδυσις ὀμβρίων ὑδάτων, ἀνελήφθη συμπλήρωσις τῆς ἀνακεραμώσεως. Συμπλήρωσις τῆς ἀνακεραμώσεως ἐγένετο καὶ εἰς τὴν στέγην τοῦ Μουσείου Μυστρᾷ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους.

Πλέον ἐκτεταμένη ἦτο ἡ ἐργασία ἀδιαβροχοποιήσεως τῶν νοτιοδυτικῶν τμημάτων τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου, ὅπου ἄμεσος ἐφαίνετο καὶ διὰ τὰς τοιχογραφίας ὁ ἐκ τῆς ὑγρασίας κίνδυνος. Μετὰ μελέτην τοῦ θέματος ἀπεφασίσθη 1) ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων τῶν εὐρισκομένων εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς, 2) ἡ ἀνακατασκευὴ τμημάτων τῆς ἀνακεραμώσεως, 3) ἡ κατασκευὴ μικροῦ στεγάστρου ἄνωθεν τῆς θέσεως, ὅπου ἡ παρὰστασις τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, διὰ τὴν ἀποφεύγεται ἡ εἰσόδους τῶν φερομένων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὀμβρίων ὑδάτων (ἀνεμόβροχα) καὶ 4) ἡ τοποθέτησις ὑαλοπινάκων εἰς τὰ παράθυρα.

Αἱ γενόμεναι ἐργασίαι ἦσαν αἱ μόναι δυναταί, ἐὰν δὲ κριθῇ ἀπὸ τὰς πρώτας μεγάλας βροχοπτώσεις πού ἠκολούθησαν, ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὴ, διότι δὲν διεπιστώθη νέα ὑγρασία εἰς τὰς τοιχογραφίας.

Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ὅπου, μετ' ἐξέτασιν, εἶχε διαπιστωθῇ ὅτι πολλοὶ κέραμοι εἶχον καταστραφῇ, ἀνελήφθη ὀλοκλήρως τῆς ἀνακεραμώσεως, θεωρηθεῖσα ἀπολύτως ἀπαραίτητος.

5) Χώνικα Ἀργολίδος. Ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Εὐστ. Στίκα ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Αἱ ἐργασίαι ἀφεώρων κυρίως εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τῆς διατάξεως τῶν στεγῶν τοῦ νάρθηκος, ἥτις εἶχε παραμορφωθῇ διὰ μεταγενεστέρων ἐπεμβάσεων, εἰς τὴν προτέραν των μορφήν. Ὁ παρατιθέμενος (πίν. 192) δεικνύει τὴν κατάστασιν τῶν στεγῶν πρὸ τῶν ἐργασιῶν (πίν. 192α) καὶ μετ' αὐτάς (πίν. 192β). Αἱ εἰκόνες 1 καὶ 2 δεικνύουσι τὴν κάτοψιν, τὴν τομὴν καὶ τὴν πλαγίαν ὄψιν τοῦ ναοῦ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

6) Γεράκι. Διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χρυσ. Χρήστου ἐξετελέσθησαν ἐν Γερακίῳ αἱ κάτωθι ἐργασίαι διὰ πιστώσεως δρχ. 50.000:

α) Εἰς τὸν Ἀγ. Ἀθανάσιον Νεκροταφείου ἐγένετο ὀλικὴ ἀνακεράμωσις τῆς στέγης διὰ παλαιῶν κεράμων βυζαντινοῦ τύπου μὲ καλὴν παλαιὰν πατίναν, εὐρεθεισῶν εἰς κατεδαφισθὲν οἰκοδόμημα τοῦ Γερακίου. Ἡ ὅλη ἐργασία ἐκρίθη ἀπαραίτητος διότι οἱ τοῖχοι τοῦ Ναοῦ παρουσιάζον σοβαρὰ ἔχνη ὑγρασίας, κυρίως παρὰ τὰ σωζόμενα τμήματα τῶν τοιχογραφιῶν.

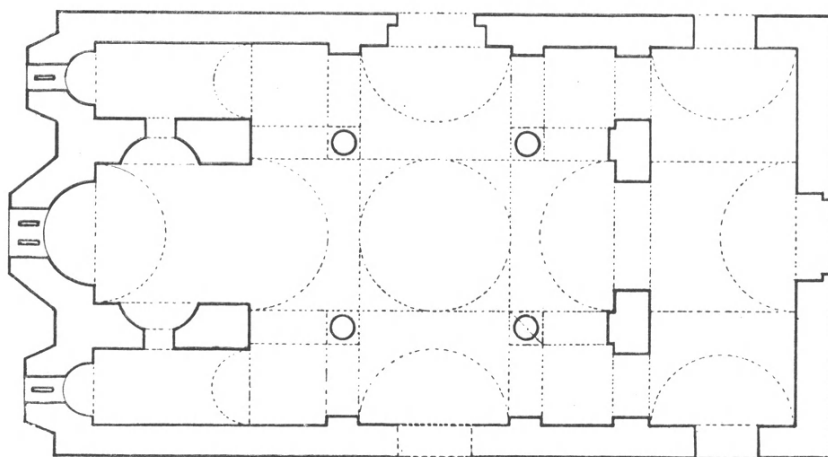
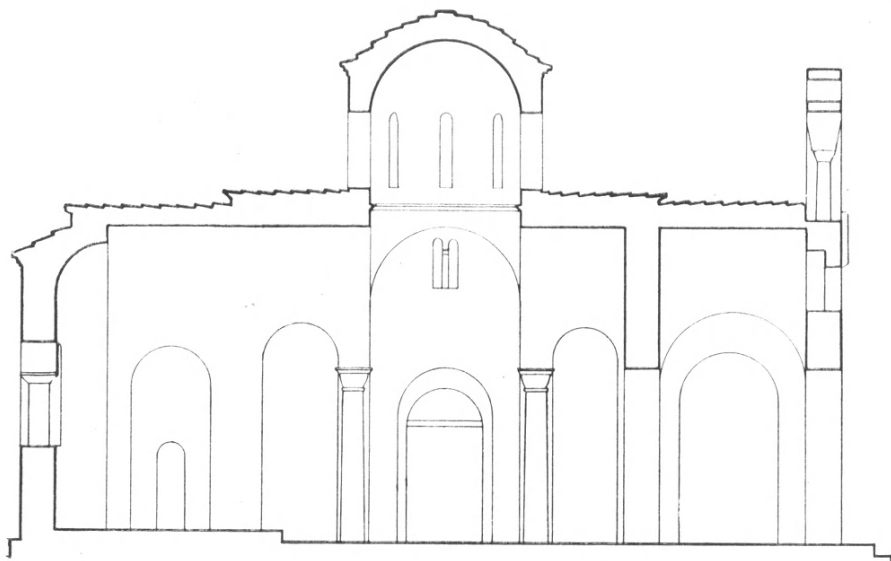
β) Εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις καὶ συντήρησις σημείων τινῶν παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, ἐξωτερικῶς.

γ) Εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις, ὡς καὶ κατασκευὴ καὶ τοποθέτησις δύο θυρῶν.

δ) Εἰς τὸ Κάστρον καὶ τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐστερεώθησαν τὰ περισσότερα κινδυνεύοντα τμήματα τῶν θεμελίων τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ ἐκλείσθησάν τινα τῶν μεγάλων χασμάτων εἰς τὴν αὐ-

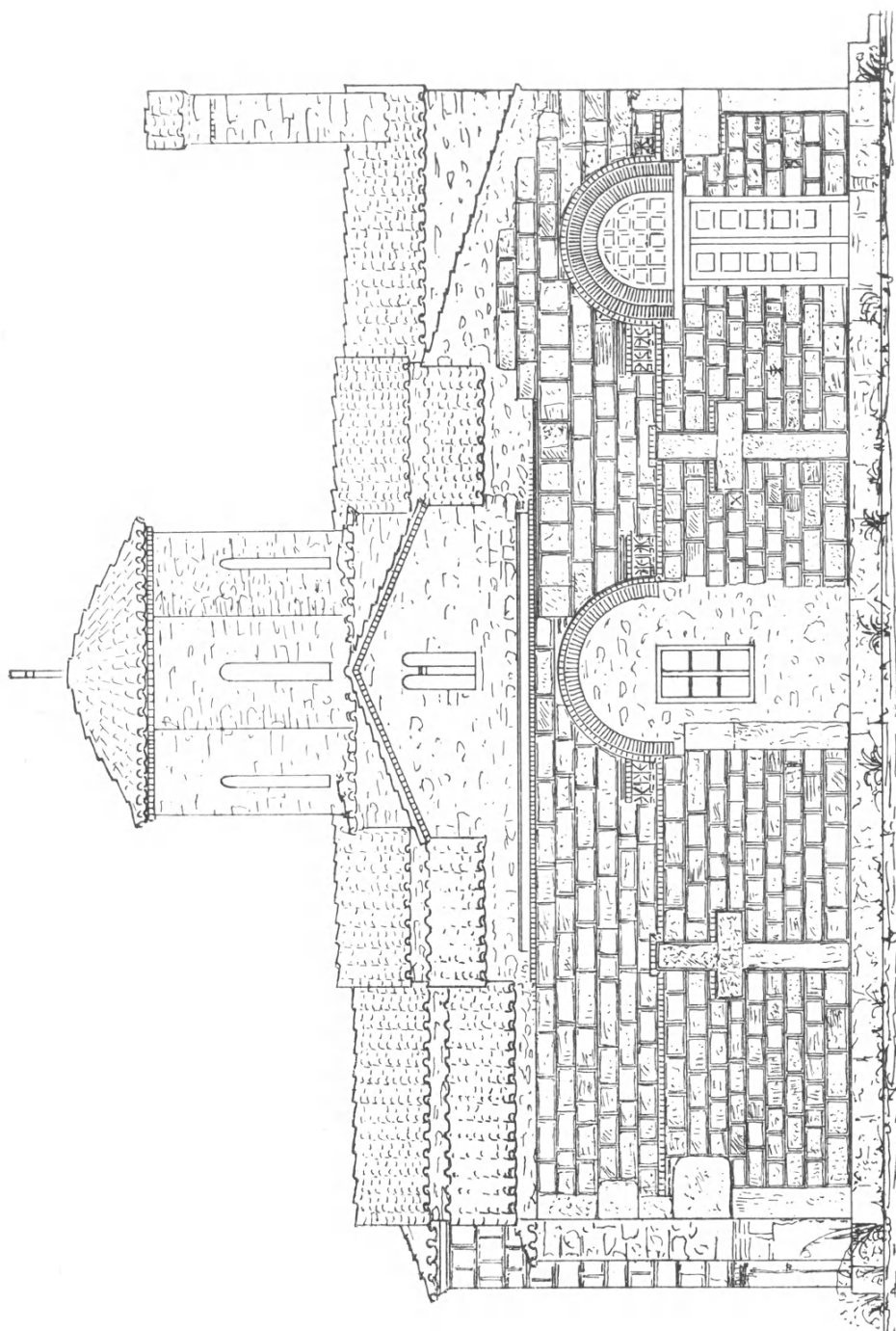
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ „ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ”
ΧΩΝΙΚΑ ἈΡΓΟΛΙΔΟΣ

ΚΛΙΜΑ ± 1:50

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Χώνικα Ἀργολίδος, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἐγένετο ἡ ἀνασύνταξις τῶν στεγῶν.

ΕΙΧ. 2. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Χώνικα μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

τὴν πλευρὰν καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα. Ἐπίσης ἐστερεώθησαν τμήματα τοῦ τείχους πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς πύλης εἰσόδου εἰς τὸ Κάστρον.

Ἐγένετο προσέτι μερικὴ ἀνακεράμωσις τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τοῦ ὁποίου μέγας ἀριθμὸς κεράμων εἶχε παρασυρθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ ἐδημιουργοῦντο κίνδυνοι διὰ τὸ μνημεῖον. Κατεσκευάσθησαν καὶ εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν δύο θύραι.

ε) Εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ταξιάρχων ἐγένετο μερικὴ ἀνακεράμωσις.

στ) Εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἐγένετο πλήρης ἀνακεράμωσις ὡς καὶ κατασκευὴ θύρας.

ζ) Εἰς ἀνώνυμον ναὸν κάτωθεν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς κατεσκευάσθη στέγη, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἡ τοιχογραφία τῆς Πλατυτέρας καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων.

7) Πάροϋ. Εἰς τὴν Καταπολιανὴν τῆς Πάρου ἐξετελέσθησαν ἐφέτος, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου, αἱ κάτωθι ἀνασθηλωτικαὶ ἐργασίαι.

1) Ἐκαλύφθη διὰ μανδύου ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος α) τὸ ἀνατολικώτατον τμήμα τῆς ἐκ πωρολίθων καμάρας τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ β) τὸ τεταρτοσφαιρίον τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἵνα προστατευθῶσιν ἀπὸ τῆς εἰσροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων οἱ ἀπαρτίζοντες τοὺς δύο τούτους θόλους πωρόλιθοι, οἵτινες, ἀφαιρεθέντων τῶν καλυπτόντων αὐτοὺς νεωτέρων κονιαμάτων, παρουσίασαν μετὰ τὸ ἀρμολόγημά των τὴν αὐτὴν ὡς καὶ οἱ ὑπόλοιποι θόλοι τοῦ ναοῦ ἐναλλαγὴν πρασίνων, ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν σειρῶν λίθων (πίν. 193).

2) Κατεσκευάσθη περιφερειακὸν διάζωμα ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος (chainage) εἰς τὴν βάσιν τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ πρὸς συγκράτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ τεταρτοσφαιρίου ἀσκουμένων ὠθήσεων, ἵνα οὕτω καταστῇ δυνατὴ ἡ, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν παραθύρων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀφαίρεσις ὀγκωδῶν μεταγενεστέρως κατασκευασθεῖσων ἀντηρίδων, ἥτις καὶ συνετελέσθη, τοῦ ἱεροῦ ἀνακτῆσαντος τὴν προτέραν αὐτοῦ ὄψιν.

3) Ὑποθεμελιωθὲν ἀνεκτίσθη τὸ νότιον τμήμα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ (πίν. 194α), ἀπομακρυνθείσης τῆς μεταγενεστέρας ὀγκωδεστάτης ἀντηρίδος.

4) Εἰς τὸ Βαπτιστήριον α) ἀνακατεσκευάσθη ὁ πάλαι καταπεσὼν κυλινδρικός θόλος, ὅστις ἐκάλυπτε τὸ νότιον αὐτοῦ κλιῖτος (πίν. 192β), β) ἐνίσχυσαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἀνέχοντα τὸν τροῦλλον στηρίγματα καὶ γ) ἐπροστατεύθη διὰ μανδύου ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος ἡ ἀνατολικὴ καμάρα (πίν. 192β). Ὑπολείπεται ἤδη ἡ στερέωσις τῶν ὑπολοίπων καμαρῶν καὶ τοῦ τροῦλλου, χάριν τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη ἡ ἰσχυρὰ ὑποστήριξις, τὴν ὁποίαν δεικνύει ὁ παρατιθεμένος πίναξ 195α.

5) Ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ παράθυρα τῶν τε πλαγίων πλευρῶν καὶ τῆς προσόψεως ξύλινα ὑαλοστάσια. Ὁ παρατιθέμενος πίναξ 195β τῆς ἀναπαλαιωθείσης προσόψεως δεικνύει τὰ ἀνοίγματα πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν ὑαλοστασίων των.

Γ' ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Συνεχίζουσα τὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐπικουρίαν τῆς ἐδαπάνησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1963 τὰ ἐξῆς ποσὰ διὰ μουσειακὰς ἐργασίας.

α) Δρχ. 10.993 δι' ἔξοδα ἐσωτερικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ νεοδημητοῦ Μουσείου Τήνου καὶ

β) Δρχ. 55.000 διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ Μουσείου Πειραιῶς.

Δ' ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς θέσιν Καστρί Χερσονήσου Κρήτης, ἐνθα ἀπεκαλύφθη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική	Δρχ. 12.000
β) Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς θέσιν Πόρος Ἐλούντας (= Ἀρχαίου Ὀλοῦντος) Μεραμβέλλου Κρήτης, ἐνθα ὡσαύτως ἀνεσκά- φη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική	» 8.000
γ) Δι' ἀγορὰν κτήματος εἰς θέσιν Κεφάλι Χόνδρου Βιάννου Κρήτης	» 2.000

Ἐν ὅλῳ . . . Δρχ. 22.000

Ε' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δραστηριότης τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῶς καὶ κατὰ τὸ 1963, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου Καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς πτυχιούχου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Δίδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου. Ἰδού δὲ ποῖα δημοσιεύματα ἐγένοντο ἐφέτος:

1) Ἐξετυπώθη ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1961. Εὐρίσκονται δ' ὑπὸ ἐκτύπωσιν οἱ τόμοι τῶν ἐτῶν 1959 καὶ 1962.

2) Περαιτοῦται ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1959, 1960 καὶ 1961, ἐντὸς δὲ τοῦ προσεχοῦς μηνὸς θὰ κυκλοφορήθωσιν.

- 3) Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ 1962.
- 4) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ περὶ Παρηγορητίσσης ἔργου τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου, συμπληρωθέντος δι' ἐγχρώμων πινάκων καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως.
- 5) Ἐξετυπώθη τὸ περὶ προΐστορίας τῆς Πελοποννήσου Ἔργον τοῦ κ. Κωνστ. Συριοπούλου καὶ θέλει κυκλοφορηθῇ ἐντὸς τοῦ Μαΐου ἐ.ἔ.
- 6) Ἐξετυπώθη τὸ Ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1963.

Κατὰ τὸ 1963 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὧν 1338, ἐξ ὧν 936 δι' ἀγορᾶς, 249 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 153 διὰ δωρεᾶς.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία δρχ. 11.949.

Ἦλθεν ἐπίσης ἄρωγός ἡ Ἑταιρεία εἰς τοὺς μεταβάντας εἰς Ἑσπερίαν διὰ περαιτέρω σπουδᾶς Ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων κ. Γρηγ. Κωνσταντινόπουλον διὰ ποσοῦ δρχ. 15.061, Δίδα Ἀγγελικὴν Ἀνδρειωμένου διὰ ποσοῦ δρχ. 21.355 καὶ τὴν Δίδα Ὀλγαν Ἀλεξανδρῇ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν Μουσείων διὰ ποσοῦ δρχ. 4.000.

Ἐνίσχυσεν ὡσάυτως ἡ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 140.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν Ἰδρυμάτων (Ἑταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν, Λαογραφικὴν Ἑταιρείαν, Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἑταιρείαν, Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Δι' ἐπιστημονικάς διαλέξεις καὶ ἀνακοινώσεις ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία δρχ. 2.423.

Δι' ἀποζημίωσιν τῶν Συνεργείων ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἑταιρείας διετέθησαν ἐφέτος δρχ. 22.750.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριάσεως παλαιοτέρων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διετέθησαν δρχ. 92.276.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προσκληθεῖσα μετέσχε τοῦ ἐν Παρίσι τοῖς VIII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδη δαπανήσασα πρὸς τοῦτο δρχ. 10.000.

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24ῃ Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνακοσιοστοῦ ἑξήκοστοῦ τρίτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 9.30 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἐταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1963 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 3 Ἀλεξανδρῆς Κωνστ., 17 Βελουδίου Μαρία, 18 Βέλτσος Γεώργ., 19 Βερδελῆς Νικόλ., 31 Δημαρᾶς Ἰω., 32 Δημητρακάκης Δημ., 37 Δουκάκη Εὐαθία, 42 Ζέπος Παναγιώτης, 44 Ἡλιόπουλος Γεώργ., 49 Καζαμίας Θωμᾶς, 51 Καλιτσουνάκης Ἰω., 60 Καραθανάσης Δημ., 62 Καρανδρέας Ἀπόστολος, 72 Κολοκοτρώνης Βλαδίμηρος, 76 Κοντολέων Νικ., 77 Κοντόπουλος Ἀλέξ., 89 Κτιστόπουλος Κωνστ., 93 Λαζαρίδης Δημ., 49 Λαζαρίδης Παῦλος, 114 Μιράσγετζης Δημοσθ., 124 Μπουφίδης Νικ., 132 Ὁρλάνδος Ἀναστ., 133 Πάλλας Δημ., 139 Παπαδημητρίου Ἰω., 141 Παπαθανασίου Πάνος, 146 Παπακωνσταντίνου Κωνστ., 148 Παπασταύρου Ἰω., 152 Παπαφλέσσας Κων., 162 Πλάτων Νικόλ., 166 Πουλίσσας Παναγιώτης, 168 Πουρῆς Μιλτιάδης, 181 Σπυριδάκης Γεώργιος, 185 Σταθάτου Χριστίνα, 186 Σταματᾶκος Ἰωάννης, 189 Σταυρόπουλλος Φοῖβος, 200 Τριανταφυλλόπουλος Ἰω., 206 Φραγκιδάκης Ἰω., 207 Φραγκούλης Γεώργιος, 213 Χατζηνικολάου Ἄννα, Βουκίδης Τιμολέων (νέος ἐταῖρος), Τζαννετᾶτος Θησεύς (νέος ἐταῖρος), ἥτοι ἐν ὅλῳ 41 ἐταῖροι, ἵνα, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1963, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1962 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1962.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Παν. Πουλίσσας ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Γεώργιος Φραγκούλης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Νικόλαος Πλάτων, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Ἰωάν. Τριανταφυλλόπουλος καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημοσθ. Μιράσγετζης. Ὁ ἐκλεγὼς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώρ. Φραγκούλης ὑψοχρίσθησε τοὺς ἐταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς

διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1962. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Ἰωάν. Τριανταφυλλόπουλος ἀνέγνωσε τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ. κ. Ἰω. Δημαρᾶ, Δημητρίου Δημητρακάκη, Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη, Κωνσταντίνου Παπακωνσταντίνου καὶ Μιλτ. Πουρῆ.

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1962 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1962.

Μετὰ τὴν ἐγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ὁ κ. Γεώργιος Φραγκοῦλης ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1963.

Ὀρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κ.κ. Παύλου Λαζαρίδη καὶ Νικολάου Μπουφίδη προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου, καὶ ἐψήφισαν ἑταῖροι 41, γενομένης δὲ διαλογῆς, ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον ἀνὰ ψήφους 40 οἱ κ.κ. Ἰω. Δημαρᾶς, Δημ. Δημητρακάκης, Κωνστ. Παπακωνσταντίνου, Μιλτ. Πουρῆς, 39 ὁ κ. Κ. Μαυρομμάτης, 1 ὁ κ. Φοῖβος Σταυρόπουλλος καὶ 1 ψηφοδέλτιον ἄκυρον.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν παμψηφεί μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1963 οἱ κ.κ. Ἰω. Δημαρᾶς, Δημ. Δημητρακάκης, Κ. Μαυρομμάτης, Κ. Παπακωνσταντίνου καὶ Μιλτ. Πουρῆς.

Εἵτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώργ. Φραγκοῦλης ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1962.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Δ. Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην Ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἵτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 1 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

ΙΩΑΝΝ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

ΔΗΜΟΣΘ. ΜΙΡΑΣΓΕΤΖΗΣ

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 31ῃ Μαρτίου 1963, ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 10 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Γ. Φραγκοῦλη ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας οἱ ἐν τῷ παρόντι ἀναφερόμενοι ἐταῖροι αὐτῆς, ἵνα συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρ. 7 καὶ 8 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1963 - 1965.

Τῆς συνεδρίας ἀρξαμένης τὴν 10 π.μ. ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ Πρακτικὰ τῆς προηγούμενης Συνελεύσεως τῆς 24ης Μαρτίου 1963, μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Φραγκοῦλης παρισταμένων τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Ν. Πλάτωνος, τοῦ Α' Γραμματέως κ. Ἰω. Τριανταφυλλοπούλου, τοῦ Β' Γραμματέως κ. Δ. Μιράσγετζη, τῶν ψηφολεκτῶν κ.κ. Π. Λαζαρίδῃ καὶ Νικ. Μπουφίδῃ καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας κ.κ. Ἰω. Δημαρᾷ, Δ. Κ. Δημητρακάκη, Κ. Γ. Μαυρομαμάτῃ, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Μιλτ. Πουρῇ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἀναγεγραμμένων ἐταίρων ὑπ' ἀριθ. 89 Κ. Κτιστόπουλος, 68 Δ. Κεραμόπουλος, 207 Γ. Φραγκοῦλης, 26 Ἀρτ. Γιαννουλάτου, 101 Π. Μαντζούνῃς, 57 Ἡλ. Καντᾶς, 148 Ἰω. Παπασταύρου, 18 Γ. Βέλτσος, 124 Ν. Μπουφίδῃς, 146 Κ. Παπακωνσταντίνου, 162 Ν. Πλάτων, 132 Ἀ. Ὀρλάνδος, 44 Γ. Ἡλιόπουλος, 32 Δ. Δημητρακάκης, 114 Δ. Μιράσγετζῃς, 209 Ἰω. Χαρίτος, 60 Δ. Καραθανάσης, 214 Χρ. Χρήστου, 72 Βλ. Κολοκοτρώνῃς, 63 Χρ. Καρᾶς, 147 Γ. Παπαντωνίου, 3 Κωνστ. Ἀλεξανδρῇς, 93 Δ. Λαζαρίδῃς, 142 Γ. Παπαθανασόπουλος, 12 Ἀν. Βαβρίτσας, 166 Π. Πουλίτσας, 76 Ν. Κοντολέων, 22 Κ. Γεωργούλης, 94 Π. Λαζαρίδῃς, 159 Β. Πετράκος, 83 Γ. Κουρμούλης, 108 Κ. Μαυρομαμάτῃς, 54 Βασ. Καλλιπολίτῃς, 200 Ἰω. Τριανταφυλλόπουλος, 82 Σ. Κουγέας, 30 Ἐπαμ. Δηλιγιάννῃς, 181 Γ. Σπυριδάκης, 153 Π. Παρασκευόπουλος, 80 Δ. Κοσμόπουλος, 211 Ἐμμ. Χατζηδάκης, 144 Κ. Παπαϊωάννου, 74 Ἰω. Κοντῇς, 180 Ἐρρ. Σκάσσης, 152 Κ. Παπαφλέσσας, 105 Σ. Μαρინᾶτος, 19 Ν. Βερδελῆς, 49 Θωμ. Καζαμίας, 115 Μ. Μιτσός, 39 Ν. Δρανδάκης, 42 Π. Ζέπος, 110 Γ. Μέγας, 77 Ἀ. Κοντόπουλος, 50 Δ. Καλιτσουνάκης, 35 Ἀγνὴ Διαμαντοπούλου, 62 Ἀπ. Καρανδρέας, 203 Κάντω Φατούρου, 46 Δ. Θεοχάρῃς, 165 Ἰ. Πολυγένης, 41 Ν. Ζαφειρόπουλος, 206 Ἰ. Φραγκιδάκης, 185 Χριστ. Σταθάτου, 210 Σ. Χαριτωνίδῃς, 78 Στ. Κορρές, 183 Π. Σταθακόπουλος, 192 Ἐλευθ. Συνοδινός, 167 Ἀπ. Πουλόπουλος, 51 Ἰω. Καλιτσουνάκης, 13 Ε. Βαλάσης, 198 Ἰ. Τραυλός, 161 Φ. Πέτσας, 107 Εὐθ. Μαστροκώστας, 120 Χ. Μπάρλα, 187 Ἐ. Στασινοπούλου -

Τουλούπα, 137 Ἀ. Παπαγιαννόπουλος - Παλαιός, 155 Χρ. Πελεκίδης, 122 Κ. Μπόνης, 194 Μ. Σωτηρίου, 191 Εὐστ. Στίκας, 195 Ἀλ. Τεγοπούλου, 37 Εὐ. Δουκάκη, 73 Γ. Κονιδάρης, 213 Ἄννα Χατζηνικολάου, 139 Ἰω. Παπαδημητρίου, 70 Γ. Κόλιας, 23 Ν. Γιαλούρης, 212 Ἀθ. Χατζηκακίδης, 189 Φ. Σταυρόπουλλος, 176 Γ. Σακελλαρίου, 69 Δ. Κιουσόπουλος, 199 Π. Τριανταφυλλίδης, 31 Ἰω. Δημαρᾶς, 130 Ἀ. Ξυγγόπουλος, 65 Σέμνη Καρούζου, 129 Ἀστ. Νταῆς, 45 Β. Θεοφανείδης, 47 Σπ. Ἰακωβίδης, 81 Ν. Κοτζιάς, 98 Χ. Μακαρόνας, 131 Ἀδ. Οἰκονομίδου, 123 Δ. Μπότσαρης, 75 Εὐρ. Κοντολέοντος, 91 Ἰωάννα Κωνσταντίνου, 168 Μιλτ. Πουρῆς, 64 Χρ. Καροῦζος, 14 Εἰρήνη Βαρούχα, 151 Γρηγόριος Παπαφλέσσας, 53 Μαρῖνος Καλλιγᾶς, 95 Γεώργ. Λάμπας, 202 Ν. Τωμαδάκης, 96 Γ. Τενεκίδης.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν τῆς ψηφοφορίας, καθ' ἣν προσῆλθον οἱ ὡς ἄνω 110 ἑταῖροι.

Τὴν 12ην ὥραν, μὴ ὑπάρχοντος ἐτέρου ψηφοφόρου ὁ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐκάλεσεν ὡς ψηφολέκτας τοὺς κ.κ. Παῦλον Λαζαρίδην καὶ Νικόλαον Μπουφίδην μεθ' ὧν, καταμετρηθέντων τῶν ἐν τῇ κάλπῃ ψηφοδελτίων καὶ εὐρεθέντων ἑκατὸν δέκα (110), ἤρξατο ἡ διαλογὴ, καθ' ἣν ἔλαβον ψήφους οἱ κ.κ. 1) Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος 107 ψήφους, 2) Γεώργιος Βέλτσος 96 ψήφους, 3) Παναγιώτης Ζέπος 93 ψήφους, 4) Ἰωάννης Καλιτσουνάκης 88 ψήφους, 5) Σωκράτης Κουγέας 87 ψήφους, 6) Νικόλαος Κοντολέων 77 ψήφους, 7) Παναγιώτης Πουλίτσας 75 ψήφους, 8) Κωνσταντῖνος Κτιστόπουλος 69 ψήφους, 9) Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος 37 ψήφους, 10) Φίλιππος Σ. Δραγούμης 36 ψήφους, 11) Γεώργιος Μαριδάκης 35 ψήφους, 12) Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρῆς 15 ψήφους, 13) Μάρκελλος Μιτσός 15 ψήφους, 14) Γεώργιος Φραγκούλης 12 ψήφους, 15) Κωνσταντῖνος Γεωργούλης 11 ψήφους, 16) Ἀ. Παπαγιαννόπουλος - Παλαιός 4 ψήφους, 17) Ἀστέριος Νταῆς 2 ψήφους, 18) Στυλιανὸς Κορρὲς 2 ψήφους, 19) Ἰωάννης Μηλιάδης 2 ψήφους, 20) Ἰω. Τραυλὸς 2 ψήφους, 21) Παναγιώτης Μιχελῆς 2 ψήφους, 22) Ἰω. Τριανταφυλλόπουλος 1 ψῆφον, 23) Ἰω. Παπασταύρου 1 ψῆφον, 24) Ἰω. Σταματᾶκος 1 ψῆφον, 25) Κων. Γεωργακόπουλος 1 ψῆφον, 26) Γ. Κουρμούλης 1 ψῆφον, 27) Δημήτριος Μπότσαρης 1 ψῆφον, 28) Γ. Τενεκίδης 1 ψῆφον.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐξελέγησαν μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν τριετίαν 1963 - 1965, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐπωνύμων οἱ ἑξῆς ἑταῖροι: 1) Βέλτσος Γεώργιος ψήφους 96, 2) Παναγ. Ζέπος ψήφους 93, 3) Ἰωάν. Καλιτσουνάκης ψήφους 88, 4) Νικ. Κοντολέων ψήφους 77, 5) Σωκρ. Κουγέας ψήφους 87, 6) Κωνστ. Κτιστόπουλος ψήφους 69, 7) Ἀναστ. Ὀρλάνδος ψήφους 107, 8) Παναγιώτης Πουλίτσας ψήφους 75.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν τὰ Πρακτικά ταῦτα καὶ ἐλύθη ἡ συνεδρία περὶ ὥραν 1ην μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

ΓΕΩΡΓ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

ΙΩ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

Δ. ΜΙΡΑΣΓΕΤΖΗΣ

Οἱ Ψηφολέκται

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Ν. ΜΠΟΥΦΙΔΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

ΠΡΟΣ
 ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ
 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί ύπογεγραμμένοι, αποτελοῦντες τὴν ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1963, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 239 τῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1964 ἐγγράφου τοῦ κ. Ἀντιπροέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας τοῦ λήξαντος οἰκονομικοῦ ἔτους 1963 ἐπὶ τῶν ταμιακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρέωσις:

1.	Ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν τῆς 31 Δεκεμβ. 1962. δραχ.	6.327,25
2.	» Ἔσοδα Γ. Προϋπ/σμοῦ 1/1/-31/12/63 . . . . . »	6.657.722,55
3.	» τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐκ κληρώσεως Ὁμο- λογιῶν πρὸς φύλαξιν . . . . . »	254.220,00
4.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' . . . . . »	2.520.504,50
5.	» » » » » Β' . . . . . »	3.864.695,00
6.	» » » » » Λογ/σμός Κληροδοτημάτων . . . . . »	8.802,00
7.	» Διαφόρους λ/σμούς - Φόρος Ζ' κατηγορίας . . . . . »	4.341,50
8.	» Προσωρινούς Λογαριασμούς . . . . . »	10.000,00
Σύνολον		13.326.612,80

β) Πίστωσης. Δι' ὅσα κατέβαλε τὸ ταμεῖον

1. Εἰς ἔξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/-31/12/63	δρχ.	4.445.694,80
2. » ἀντίτιμον νέων μετοχῶν Ἑθνικῆς Τραπεζῆς...	»	2.173.162,50
3. » » νέων ὁμολογιῶν Δανείου Οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως 5% 1963	»	156.330,00
4. » καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ Α'	»	1.344.283,00
5. » » » » Β'	»	3.663.989,00
6. » » ὀψεως κληροδοτημάτων παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ	»	28.816,00
7. » Διαφόρους λογαριασμοὺς - Φόρος Ζ' Κατηγορίας	»	4.342,00
8. » Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς	»	30.000,00
9. » ὑπόλοιπον καθαρῶν κερδῶν παρελθούσης χρήσεως	»	1.476.051,80
		<hr/> 13.322.669,10
10. Ἀπὸ ὑπόλοιπον ταμείου 31/12/1963	»	3.943,70
	Σύνολον	<hr/> <hr/> 13.326.612,70

Β' Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ Χρ. 1963

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

1. Ἀπὸ προσόδους ἀκινήτου περιουσίας - Μισθώματα	δρχ.	575.425,00
2. » » κινήτης περιουσίας - Μερίσματα καὶ τοκομερίδια	»	743.468,00
3. » Τόκους καταθέσεων	»	43.147,00
4. » ἀντίτιμον πωλήσεως δημοσιευμάτων	»	115.119,45
5. » εἰσφορὰς συνδρομῶν	»	3.018.600,30
6. » Διάφορα καὶ ἑκτακτα ἔσοδα	»	40.988,40
7. » Ἑσοδα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν	»	501.142,60
8. » περισσεύματα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	»	1.476.051,80
	Σύνολον	<hr/> <hr/> 6.513.942,25

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Κίνησις Κεφαλαίων

1. Ἀπὸ παρακράτησιν χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	δρχ.	5.542,50
2. » κρατήσεις ὑπὲρ τρίτων ἐκ τῶν ἀποδοχῶν τῶν ὑπαλλήλων	»	138.237,80
	Σύνολον Ἑσόδων	<hr/> <hr/> 6.657.722,55

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Ἔξοδα τακτικά

1. Εἰς Ἔξοδα Διοικήσεως - Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα ... δρχ.	722.819,70
ἀποζημιώσεις ἐν γένει	» 55.958,40
2. » Ἔξοδα γραφείων, φωτισμός, θέρμανσις, ὕδρευσις, καθαριότης, ταχυδρομικά, τηλεφωνικά, στολαὶ κλητῆρων κλπ.	» 131.098,40
Δικαστικά συμβολαιογραφικά	» 10.881,50
3. » Ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας, συντήρησις τοῦ μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν, ἐπιπλώσεις, ἱματισμός, σκεύη, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, κλπ.	» 288.756,30
4. » Ἔξοδα βιβλιοθήκης - Συντήρησις καὶ πλουτισμός	» 240.063,80
5. » ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας, Ἀνασκαφαί, Ἀπαλλοτριώσεις, Ἀναστηλώσεις, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων	» 1.773.023,70
6. » Ἔξοδα Δημοσιευμάτων - Ἐκδοσις Α.Ε., ΠΑΕ., Ἔργου καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κτλ.	» 652.326,50
7. » Ἔξοδα οἰκονομικῶν ἐνισχύσεων, ὑποτροφιῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ταξιδίων	» 228.219,50
8. » Ἔξοδα - Ἀποζημιώσεις συνεργείου ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου καὶ ἐκτάκτων βοηθῶν δι' εἰδικὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν καὶ λοιπὰ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα	» 180.597,00
9. » Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	» 29.653,00
	<hr/> 4.313.397,80

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

10. Εἰς ἀπόδοσιν κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν καὶ μισθωμάτων	» 132.297,00
---	--------------

Σύνολον ἐξόδων » 4.445.694,80

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τῶν κονδυλίων Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ τῆς χρήσεως 1963 καὶ ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ἐντυπον ἀπολογισμὸν τοῦ σκέλους τῶν ἐσόδων, προκύπτει, ὅτι αἱ ἐπὶ ἑλαττον διαφοραὶ δικαιολογοῦνται ὡς κάτωθι :

1. Τὰ ἐκ μισθωμάτων.....	δρχ.	12.440,00
λόγῳ καθυστερήσεως δύο ἐνοικίων τοῦ ἐν ἐσοχῇ ὁρόφου		
ὑπὸ τοῦ Σώματος Ἑλλήνων Προσκόπων..	$15.000 \times 2 =$	» 30.000,00
ἀντιθέτως ὅμως εἰσεπράχθη ἀπὸ τὸν νέον μισθωτὴν τοῦ		
καταστήματος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων 55 τὸ ἐνοίκιον		
ἡϋξημένον ἀπὸ 1ης Δεκεμβρίου κατὰ		» 1.500,00
ὡς καὶ τὴν πληρωμὴν προικαταβολικῶς τοῦ μισθοῦ		
μηνὸς Ἰανουαρίου		» 16.000,00
2. Τὸ ἐκ καθαρῶν προϊόντων μερισμάτων		» 69.552,00
Διότι ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δὲν ἐπλήρωσε μέρος διὰ τὸ		
ἔτος 1963 ἐπὶ 1.410 νέων μετοχῶν, λόγῳ προεπισπράξεως		
ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1962.		
3. Τὸ ἐκ καθαρῶν προϊόντων τοκομεριδίων		» 13.130,00
Λόγῳ τῶν κληρωθεισῶν εἰς τὸ ἄρτιον 1.000,00 ὁμολο-		
γιῶν Δανείου Οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως 5% 1960 ὡς καὶ		
700 Ὁμολογιῶν Δ.Ε.Η. 7½% 1959.		
4. Τὸ ἐκ τόκων καταθέσεων		» 16.853,00
Λόγῳ ἐξαντλήσεως τῶν καταθέσεων παρὰ ταῖς Τραπε-		
ζαῖς ἕνεκα τῆς ἀγορᾶς (ὑπόλοιπον) α) 1.410 μετοχῶν		
νέων τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ β) 300 Ὁμολογιῶν		
Λαχειοφόρου Δανείου Οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως 5% 1962.		
5. Τὸ ἀντίτιμον ἐκ πωλήσεως Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων		
καὶ Μουσείων τῆς Ἑλλάδος		» 3.289,50
Λόγῳ ἐξαντλήσεως τῶν ἀντιτύπων Ὁδηγοῦ Δελφῶν.		
6. Τὸ ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθα-		
ρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων		» 1.000.000,00
Διότι ἡ ὑπηρεσία τῶν Κρατικῶν Λαχείων δὲν εἶχεν εἰ-		
σέτι ἀποπερατώσει τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Δ' τριμηνίας.		
Ἑσοδα πραγματοποιηθέντα		» 6.657.722,55
Ἑξοδα πληρωθέντα		» 4.445.694,80
Περίσσευμα πραγματοποιηθέν		» 2.212.027,75

Τὸ περίσσευμα χρήσεως 1963 ἀναλύεται ὡς κάτωθι :

α) Ἐκ τοῦ ἀδιαθέτου ὑπολοίπου τῆς χρήσεως 1962 ..	» 1.476.051,80
β) Ἐκ τῶν περισσευμάτων τῆς χρήσεως 1963	» 735.975,95

Σύνολον » 2.212.027,75

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς

1. Ἐνεργητικὸν

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1963 ἀνῆρχετο εἰς Δρχ. 38.534.842,75.— ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς κονδυλίων :

1. Ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/63 δρχ.	3.943,70
2. » Ἀκίνητα Κτήματα	» 4.614.433,70
3. » Μέγαρον τῆς Ἐταιρείας	» 19.159.669,00
4. » Ἐπιπλα καὶ Σκεύη	» 1.206.770,80
5. » Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν	» 4.904.458,30
6. » Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν	» 5.804.636,05
7. » Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ..	» 448.545,40
8. » » » » » Β' ..	» 2.372.297,50
9. » » ὀψεως Κληροδοτημάτων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ	20.014,00
10. » Διαφόρους λογαριασμοὺς-Φόρος Ζ' κατηγορίας »	73,80
Σύνολον Ἐνεργητικοῦ »	<u>38.534.842,75</u>

2. Παθητικὸν

Τὸ Παθητικὸν τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1963 ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν Δραχμῶν 38.534.842,75.— ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι κονδυλίων :

1. Ἀπὸ τὸ Κεφάλαιον	» 35.142.525,50
2. » τὸ ἀντίτιμον ἐκ πωλήσεως οἰκοπέδων.....	» 1.170.289,50
3. » τὰ περισσεύματα τῆς τρεχούσης χρήσεως	» 2.212.027,75
4. » Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς	» 10.000,00
Σύνολον Παθητικοῦ »	<u>38.534.842,75</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἐταιρείας

Ἡ Περιουσία τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1963, ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν Δραχμῶν 38.534.842,75 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἐνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1963 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1963

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

ΙΩΑΝ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΜΙΛΤ. ΠΟΥΡΗΣ

ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

ΚΩΝΣΤ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

**Πίναξ ἐμφαίνων τὰ χρεόγραφα τῆς Ἐταιρείας
κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1963**

α') Ὁμολογίαι

1.	405	Ἐθν. Δαν.	1889	Πάγιον	δρχ.	88,00
2.	75	»	»	1890 Σιδηροδρ. Λαρίσης	»	20,00
3.	121	»	»	1907 Ἀμύνης	»	8,00
4.	235	»	»	1914 τῶν 500 ἑκατομμ.	»	243,00
5.	1	»	»	1893 Κεφαλαιώσεως καὶ ἀποδ. φρ. 140	»	1,00
6.	30	»	»	Πατριωτικοῦ	»	1,00
7.	25	»	»	Προσφυγικοῦ 1924	»	25,70
8.	175	»	»	Ἐνοποιήσεως 2 ^ο /ο 1962	»	2,00
9.	155	»	»	Κτηματικῆς Τραπεζῆς 1930 .	»	205,60
10.	95	»	»	» 1927 .	»	126,00
11.	6.300	Δανείου	Δ.Ε.Η.	7 ¹ / ₂ /ο 1959	»	946.900,00
12.	10.000	»	Δ.Ε.Η.	7 ^ο /ο 1960	»	1.500.000,00
13.	6.666	»	Δ.Ε.Η.	7 ^ο /ο 1961	»	999.900,00
14.	8.550	Λαχειοφ.	Δανείου	Οἰκονομικῆς Ἀναπτύ- ξεως 5 ^ο /ο 1960	»	1.300.608,00
15.	300	Λαχειοφόρου	Δανείου	Οἰκονομικῆς Ἀνα- πτύξεως 5 ^ο /ο 1962	»	156.330,00
Σύνολον ἀξίας						<u>4.904.458,30</u>

β') Μετοχαὶ

16.	760	Μετοχαὶ Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	δρχ.	432.772,50
17.	4.900	» Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, τῆς Ἑλλάδος »		5.219.364,50
18.	360	» Ἐθνικῆς Κτηματ. Τραπεζῆς . . . »		118.966,35
19.	416	» Ἑλλην. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμων. »		33.532,70
				<hr/>
Σύνολον ἀξίας »				5.804.636,05

Ἀθῆναι τῇ 31 Δεκεμβρίου 1963

ΜΕΡΟΣ II

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων :

1. Κληρονομία Ἰωάννου Μαρκοπούλου

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1944 ἄνευ ἐσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς:

1. Καταθέσεις ἐν ὧφει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ	Δρχ.	1. —
2. » Κεφαλ.	»	1. —
3. 4.083 Ὅμολογίαι Ἐθν. Δαν. 1922, 6 $\frac{1}{2}$ %	»	4.083. —
4. Εἰδικοὶ λ/σμοὶ προσωρινῆς Ἀναγωγῆς	»	672.917.20
Σύνολον	»	677.002.20

2. Κληρονομία Φοίβου Φαρμά

Ἡ χρῆσις τῆς Κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/1-31/12/1963, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογιστοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων, ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως :

Πρὸς
Τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
Ἐ ν τ α ὕ θ α

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ Ἰσολογισμὸν τῆς Κληρονομίας Φοίβου Φαρμά τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1963 (1/1-31/12/63) πρὸς ἔγκρισιν καὶ νὰ γνωρίσω εἰς ἡμᾶς σχετικῶς τὰ κάτωθι:

Κίνησις τοῦ ταμείου τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμά:

Χρέωσις - Ἔσοδα

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ	Δρχ.	15.155.90
2) Ἀπὸ Ἔσοδα τοῦ Προϋπο/σμοῦ 1/1-31/12/63	»	—
3) » Ἀναλήψεις ἐκ τῆς Ἐθν. Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ..	»	—
Σύνολον	»	15.155.90

Πίστωσις - Ἔξοδα

1) Ἔξοδα προϋπ/σμοῦ 1/1/-31/12/63	Δρχ.	—
2) » » ἐπιστραφέντα	»	—
3) Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	—
4) » » » » » Β'	»	—
5) Περίσσευμα χρήσεως	»	—
6) Ὑπόλοιπον ἐν τῷ ταμείῳ	»	15.155.90
Σύνολον		15.155.90

Π ρ ὶ ς

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἐ ν τ α ῦ θ α

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν συνημμένως πρὸς ἔγκρισιν τὸν καταρτισθέντα προϋπολογισμὸν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ, κατόπιν προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν - Διευθύνσεως Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων.

Μετὰ πλείστης τιμῆς

Ὁ Λογιστής

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

ΜΕΡΟΣ II

ΔΩΡΕΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ Φ. ΦΑΡΜΑ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

Κεφάλ.	Αρθρ.	Αἰτιολογία	Προϋπολογισθέντα	
			Κατ' ἄρθρον	Κατὰ Κεφάλαιον
Α.		I. Τακτικά Ἔσοδα		
		Πρόσοδοι χρεογράφων		
	1	Μέρισμα 2808 μετοχῶν τῆς Alexandrie Pressing Co. No. 55	100.—	
	2	Μέρισμα 1064 μετοχῶν Sté An. de Nettoyage et Pressage de Cotton No. 61	100.—	
	3	Τοκομερίδια 49 Ὁμολογιῶν Ἐθνικοῦ Δανείου Ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν 1925 71-72	100.—	
Β.	4	Τοκομερίδια 1 ὁμολ. παλαιᾶς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας	—	
	5	Τοκομερίδια 2.428 Ὁμολογιῶν Δανείου Ἐνοποιήσεως 2%	2.428.—	2.728.—
		Τόκοι καταθέσεων		
	1	Τόκοι καταθέσεων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ (Ὑπηρεσία Ἐθν. Κληροδοτημάτων)	5.000.—	5.000.—
		Διάφοροι πρόσοδοι		
Γ.	1	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	50.—	50.—
Αδὺς Βδὺς Γδὺς		II Ἑκτακτα ἔσοδα		
	1	Καθυστερούμενοι Πρόσοδοι χρεογράφων	144.000.—	144.000.—
	1	Καθυστερούμενοι τόκοι	—	—
Δ.		Καθυστερούμενοι διάφοροι πρόσοδοι	—	—
	1	Πλεόνασμα προηγουμένης χρήσεως Τὸ κατὰ τὴν χρῆσιν 1962 προκῦψαν περὶ σσευμα	—	—
Ε.		III Κίνησις Κεφαλαίων		
		Προὶδν ἐκποιήσεως περιουσιακῶν στοιχείων		
	1	Προὶδν ἐκποιήσεως χρεογράφων	—	—
	2	Ἀνάληψις καταθέσεων	218.000.—	218.000.—
		Σύνολον ἐσόδων Δρχ.	369.778	369.778.—

ΜΕΡΟΣ II

ΔΩΡΕΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

Κεφάλ.	Ἀριθ.	Αἰτιολογία	Προϋπολογισθέντα	
			Κατ' ἄρθρον	Κατὰ Κεφάλαιον
Α.		I Τακτικά Ἐξοδα		
		Ἐξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως		
	1	Ἀμοιβὴ ὑπαλλήλων κρατούντων τὰ λογιστικά βιβλία τῆς κληρονομίας (Ν.Δ. 858/1941)	—	—
	2	Ὀδοιπορικά διοικήσεως καὶ προσωπικοῦ	1.000.—	
	3	Προμήθεια γραφικῆς ὕλης, ἐντύπων λογιστικῶν βιβλίων καὶ ταμιακῶν	300.—	
	4	Ταχυδρομικά καὶ τηλεγραφικά τέλη	100.—	
	5	Συμβολαιογραφικά ἐν γένει	500.—	
Β.	6	Δικαστικά, δικηγορικά, χαρτόσημα, φόροσημα κ.τ.λ.	1.000.—	
	7	Διάφορα ἔξοδα	300.—	3.200.—
		Συντηρήσεως τῆς περιουσίας		
	1	Ἀσφάλιστρα χρεογράφων ξένων δανείων	—	
	2	Φύλακτρα χρεογράφων ξένων καὶ ἑλληνικῶν δανείων	1.000.—	
	3	Προμήθειαι τραπεζῶν, ταχυδρομικά, χαρτόσημα κ.τ.λ., κρατήσεις τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἐμβασμάτων μέσω Κλήριγκ Αἰγύπτου	40.500.—	41.500.—
		Ἐκτέλεισις σκοποῦ τῆς διαθήκης		
Γ.	1	Δαπάναι ὑπὲρ ἔργων ἀφορώντων καθαρῶς ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας, συμφώνως τῇ διαθήκῃ, ἥτοι δι' ἀναστηλώσεις, ἀνασκαφὰς κ.τ.λ.	150.000.—	
	2	Δι' ἀπαλλοτριώσεων κτημάτων εἰς Μεσσηνίαν	11.000.—	
	3	Διὰ ἐργαλεῖα, ὄργανα, σκευὴ	5.000.—	
	4	Διὰ σχεδιογραφήματα	5.000.—	
	5	Διὰ φωτογραφίας	5.000.—	176.000.—
		Σύνολον	220.700	220 700

Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1963

Ἐνεργητικὸν

Τὰ ὑπόλοιπα τῶν κάτωθι μερίδων ἀποτελοῦντα τὸ ἐνεργητικὸν τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ.

	Γρ. διατ.	Δραχμαὶ
702 Μετοχαὶ τῆς Alexandrie Pressing Co.	652.860.—	561.459.—
1.064 » τῆς Société Anonyme de Nettoyage et Pressage de Cotton	349.804.—	300.831.—
Κληροδότημα, ὑπόλοιπον βιβλιαρίων	—	—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	3 423.60	2.944.50
Τῆς Ἑλλάδος Β' Ἀθηνῶν	—	218.926.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Ἀλεξανδρείας	1.251.10	1.024.05—
49 Ὁμολογίαι δανείου Ὑδρεύσεως 4%	—	328.300.—
50 Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.—
*Υπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ ταμείῳ	—	15.155.90
Σύνολον Ἐνεργητικοῦ	1.007.338 70	1.429.130.45

Παθητικὸν

	Γρ. διατ.	Δραχμαὶ
Κεφάλαιον	1.433.095.30	1.560.761.—
»	—	—
Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.—
Κληροδότημα	3.432.60	2.944.50
Περисσεύματα χρήσεως	—	—
Σύνολον Παθητικοῦ	1.436.518.30	1.564.195 50

ΜΕΡΟΣ II

ΔΩΡΕΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ Φ. ΦΑΡΜΑ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

Ε Σ Ο Δ Α

Κεφάλ.	Ἀρθρ.	Αἰτιολογία	Προϋπολογισθέντα	Εισπραχθέντα
		I Τακτικά Ἔσοδα		
Α'	1	Πρόσοδοι χρεογράφων	2.728.—	—
Β'	1	Τόκοι καταθέσεων	5.000.—	—
Γ'	1	Διάφοροι πρόσοδοι	50.—	—
Αδ'ς		II Ἑκτακτα Ἔσοδα		
Βδ'ς		Καθυστερούμενοι πρόσοδοι χρεογράφων	144.000.—	—
Γδ'ς		» τόκοι	—	—
		» διάφοροι πρόσοδοι ...	—	—
Δ'	1	Πλεόνασμα προηγούμενης χρήσεως Τὸ κατὰ τὴν χρῆσιν 1962 προκῦψαν περίσσευμα	15.156.—	15.156.—
		III Κίνησις Κεφαλαίων		
Ε'		Προϊὸν ἐκποιήσεως περιουσιακῶν στοιχείων		
		Προϊὸν ἐκποιήσεως χρεογράφων	—	—
		Ἀνάληψις καταθέσεων	218.000.—	—
		Σύνολον Δεχ.	384.934.—	15.156.—

Κεφάλ.	ᾠ Αριθ.	Αἰτιολογία	Προϋπολογισθέντα	
			Κατ' ᾠ Αριθρον	Κατὰ Κεφάλαιον
Δ.	1	Ἑκτελέσεως ὑποχρεώσεων ἢ ὄρων τῆς διαθήκης Τὸ καταβληθσόμενον κληρ/μα εἰς συγγενῇ τοῦ διαθέτου, ὑπόλ. βιβλιαρίου Ἑθν. Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Ἀλεξάνδρειας	2.944.—	2.944.—
Αδιδ.		II Ἑκτακτα Ἑξοδα Διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως		
Βδιδ.	1	Καθυστερούμεναι δαπάναι	—	—
Γδιδ.		Συντηρήσεως περιουσίας	—	—
Δδιδ.		Ἑκτελέσεως σκοποῦ ἐκ τῆς διαθήκης ..	—	—
		Ἑκτελέσεως ὄρων διαθήκης	—	—
		III Κίνησις Κεφαλαίων		
Ε.	1	Ἀγορὰ χρεογράφων	—	—
	2	Σύστασις καταθέσεων	—	—
	3	.....	—	—
ΣΤ.	1	Τακτικὸν ἀποθεματικὸν Κεφάλαιον	40.000.—	
	2	Ἑκτακτον ἀποθεματικὸν Κεφάλαιον	6.134,50	46.134.—
		Σύνολον Δρχ.		269.778.—

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Ἰουλίου 1963

Ὁ Λογιστὴς

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ε Ξ Ο Δ Α

Κεφάλ.	Ἀριθ.	Αἰτιολογία δαπάνης	Προϋπολογισθέντα	Δαπανηθέντα
Α'		Ι Τακτικά Ἔξοδα		
		Ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως		
	1	Ἀμοιβὴ ὑπαλλήλων τηρούντων τὰ λογιστικά βιβλία τῆς Κληρονομίας (Ν.Δ. 858/1941)	—	—
	2	Ὀδοιπορικά διοικήσεως καὶ προσωπικοῦ	1.000.—	—
	3	Προμήθεια Γραφικῆς ὕλης	300.—	—
	4	Ταχυδρομικά καὶ τηλεγραφικά τέλη	100.—	—
	5	Συμβολαιογραφικά ἐν γένει	500.—	—
	6	Δικαστικά, δικηγορικά, χαρτόσημα, φόρο- ρόσημα κλπ.	1.000.—	—
	7	Διάφορα ἔξοδα	300.—	—
Β'		Συντηρήσεως τῆς περιουσίας		
	1	Ἀσφάλιστρα χρεογράφων ξένων δανείων	—	—
	2	Φύλακτρα χρεογράφων ξένων καὶ ἑλληνικῶν δανείων	1.000.—	—
	3	Προμήθειαι Τραπεζῶν, ταχυδρομικά χαρτόσημα κλπ., κρατήσεις Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ἐμβασμάτων μέσω Κλήριγκ Αἰγύπτου	40.500.—	—
Γ'		Ἐκτελέσεως σκοποῦ τῆς διαθήκης		
	1	Δαπάναι ὑπὲρ ἔργων ἀφορώντων καθαρῶς ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας, συμφῶνως τῇ διαθήκῃ, ἥτοι δι' ἀναστηλώσεις, ἀνασκαφάς κλπ.	150.000.—	—
	2	Ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων εἰς Μεσσηνίαν	11.000.—	—
	3	Δι' ἐργαλεῖα, ὄργανα, σκεύη	5.000.—	—
	4	Διὰ σχεδιογραφήματα	5.000.—	—
	5	Διὰ φωτογραφίας	5.000.—	—
Εἰς μεταφορὰν Δρχ.			220.700.—	—

Ε Ξ Ο Δ Α

Κεφάλ.	Ἀρθρ.	Αἰτιολογία δαπάνης	Προϋπολογισθέντα	Δαπανηθέντα
		Ἐκ μεταφορᾶς Δρχ.	220.700.—	—
Δ'	1	Ἐκτελέσεως ὄρων τῆς διαθήκης Τὸ καταβληθησόμενον κληρ/μα εἰς συγγενῇ τοῦ διαθέτου (ὑπόλοιπον βιβλιαρίου Ἑθνικῆς Τρ. τῆς Ἑλλάδος - Ἀλεξανδρείας)	2.944.—	—
		II. Ἑκτακτα ἔξοδα		
Αδ'ς		Διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως		
	1	Καθυστερούμεναι δαπάναι	—	—
Βδ'ς	1	Συντηρήσεως περιουσίας	—	—
Γδ'ς	1	Ἐκτελέσεως σκοποῦ ἐκ τῆς διαθήκης ..	—	—
Δδ'ς	1	Ἐκτελέσεως ἔργων τῆς διαθήκης	—	—
		III Κίνησις κεφαλαίων		
Ε'	1	Ἀγορὰ χρεογράφων	—	—
	2	Σύστασις καταθέσεων	—	—
Στ'	1	Κεφάλαιον τακτικοῦ ἀποθεματικοῦ	40.000.—	—
	2	» ἐκτάκτου ἀποθεματικοῦ	6.134.—	—
			269.780.—	—
		Ἑσοδα εἰσπραχθέντα.....	15.156.—	
		Ἑξοδα πληρωθέντα	—	
		Περίσσευμα... ..	15.156.—	

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		Είδος έσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορεὰ	
Κεφ.	Αρθρ.				Έπὶ πλέον	Έπὶ ἔλαττον
A'	1α'-γ'	Μισθώματα	498,000.—	485,550.—	—	12,440.—
	2	Παραχώρησις αἰθουσῶν.....	80,000.—	89,875.—	9,875.—	—
B'	1	Μερίσματα μετοχῶν	483,150.—	413,598.—	—	69,552.—
	2	Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	343,000.—	329,870.—	—	13,130.—
	3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἑθνικῇ Τραπεζῇ εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	60,000.—	43,147.—	—	16,853.—
Γ'	1-2	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων Α.Ε., Π.Α.Ε., Ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων	70,000.—	113,658.95	43,409.45	—
	3	Ἀντίτιμον Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων καὶ Μουσείων τῆς Ἑλλάδος	5,000.—	1,460.50	—	3,289.50
Δ'	1	Ὑποχρεωτικὴ ἐτησίᾳ εἰσφορὰ ἐταίρων καὶ τέλη ἐγγραφῆς	15,000.—	18,600.—	3,600.—	—
	2	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	4,000,000.—	3,000,000.—	—	1,000,000.—
Ε'	1-4	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	42,200.—	40,988.40	—	1,211.60
Σ'	1-4	Ὑπόλοιπα χρήσ. 1962 μὴ εἰσπραχθέντα	1,881,200.—	1,977,194.40	69,942.60	—
		Σύνολον έσόδων	7,477,550.—	6,513,942.25	126,827.05	1,116,476.10
Z'	1	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	8,000.—	5,542.50	—	2,457.50
	2	Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	150,000.—	138,237.80	—	11,762.20
			—	—	—	1,450,000.—
		Γενικὸν σύνολον	7,635,550.—	6,657,722.55	126,827.05	2,580,695.80

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Γ', ἀρθρ. 1-3.

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων.

1)	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δραχ.	25,182.50
2)	Διάφορα δημοσιεύματα	»	61,054.45
	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	13,215.—
	Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	14,297.—
3)	Κ. Κουρουνιώτου, «Ὁδηγὸς Ἑλευσίνος». 1936 (ἀγγλιστὶ) ..	»	236.—
	Ν. Κορτολέοντος, «Ὁδηγὸς Δήλου». 1950.....	»	1,224.50

Σύνολον ..... Δραχ. 115,119.45

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31ῇ Δεκεμβρίου 1963

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ

Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωμ. Πιστώσεις	Εγερθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορά επί ελλείπον
Κεφ.	Αρθρ.						
A'	1α-ιθ'	Μισθοί, επίδοματα προσωπικού	847,000.—	—	847,000.—	722,819.70	124,180.30
	2-6	Αποζημιώσεις εν γένει	243,600.—	—	243,600.—	55,958.40	187,641.60
	7α-στ'	Θέρμανσις, φωτισμός, ύδρευσις, καθαριότης, ταχυδρομικά, τηλεφωνικά, στολαί κλητήρων κλπ.	160,000.—	20,000.—	180,000.—	131,098.40	48,901.60
	8α-β'	Δικαστικά, δικηγορικά, συμβολαιογραφικά	30,000.—	—	30,000.—	10,881.50	19,118.50
B'	1-11	Συντήρησις μεγάρου, άμοιβή συντηρητών έγκαταστάσεων, έπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου και Δήμου, ασφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστά εισπράκτορος κλπ.	427,000 —	42,000.—	469,000.—	288,756.30	180,243.70
Γ'	1-3	Συντήρησις, πλουτισμός Βιβλιοθήκης κλπ. έξοδα	420,100 —	—	420,100.—	240,063.80	180,036.20
Δ'	1-5	Έξοδα άνασκαφών, άπαλλοτριώσεων, συντήρησις και άναστήλωσις αρχαίων μνημείων, άνέγερσις και έπισκευή Μουσείων, έξοδα πλουτισμού βιβλιοθηκών Μουσείων	3,121,100.—	35,000.—	3,156,100.—	1,773,023.70	1,383,076.30
E'	1-5	Έξοδα εκδόσεως Α.Ε., Π.Α.Ε., Έργων, μελετών, διατριβών και άποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	1,172,000.—	—	1,172,000.—	652,326.50	519,673.50
Σ'	1-6	Ένίσχυσις έπιστημον. περιοδικών, προς σπουδήν αρχαιολογίας, προς έκδοσιν συγγραμμάτων, ύποτροφίαί και εκπαιδευτικά ταξίδια	455,000.—	20,000.—	475,000.—	228,219.50	246,780.50
Z'	1-5	Αποζημιώσεις συνεργείου ταξινομήσεως άρχείου, έκτάκτων βοηθών δι' ειδικήν έπιστημ. εργασίαν, έκτακτα και άπρόβλεπτα έξοδα	303,000.—	20,000.—	323,000.—	180,597.—	142,403.—
H'	1	Έξοδα μη τακτοποιηθέντα παρελθόντων οικ. έτών	50,000.—	—	50,000.—	29,653.—	20,347.—
Θ'	1-2	Αποθεματικά	250,000.—	137,000.—	—	—	113,000.—
		Σύνολον εξόδων	7,478,800.—		7,365,800.—	4,313,397.80	3,165,402.20
I'	1-2	Απόδοσις κρατήσεων έξ άποδοχών και μισθωμάτων	176,750.—	—	176,750.—	132,297.—	24,453.—
		Γενικόν σύνολον	7,655,550 —	137,000.—	7,542,550 —	4,445,694.80	3,189,855.20

Ανάλυσις τοῦ
Κεφαλαίου Δ', άρθρ. 1-6.

1) Άνασκαφαί	1,100,000.—	906,216.70
2) Άπαλλοτριώσεις	50,000.—	22,000.—
3) Άναστηλώσεις	1,000,000.—	766,865.—
4) Έξοδα άνεγέρσεως Μουσείου Τήνου	50,000.—	10,993.—
5) Πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων	30,000.—	11,949.—
6) Βελτιώσεις Μουσείου Πειραιῶς	91,000.—	55,000.—

Πιστώσεις	
Εγκριθεῖσαι	Πραγματοποιηθεῖσαι
2,321,000.—	1,773,023.70

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων έσόδων και έξόδων.

A' Έσοδα	Δραχ. 6 657,722 55
B' Έξοδα	» 4,445,694.80
Περίσσειμα πραγματοποιηθέν	» 2,212,027.75

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΙΣ 1963

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1963	ἀντίτυπα 1.000
2) ΠΑΕ 1961	» 800
3) Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης	» 1.000
4) Κωνσταντῖνος Συριόπουλος· Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου	» 500

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				1) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν
				Ἐκ μετ.	36		1.725
1847	—	—	—	1890	1	50	50
1848/49	1	7.50	7.50	»	1	100	100
1858/59	1	»	7.50	1891	1	50	50
1859/60	1	»	7.50	»	1	100	100
1860/61	1	»	7.50	1892	1	50	50
1861/62	1	»	7.50	»	1	100	100
1862/63	1	»	7.50	1893	1	50	50
1865/66	1	»	7.50	»	1	100	100
1867/68	1	»	7.50	1894	1	50	50
1868/69	1	»	7.50	»	1	100	100
1869/70	1	»	7.50	1895	1	50	50
1871/72	1	50	50	»	1	100	100
1872/73	1	50	50	1897	1	50	50
1873/74	1	50	50	1898	1	50	50
1874/75	1	50	50	1899	1	50	50
1876	1	50	50	1909	1	50	50
1877	1	50	50	1910	1	50	50
1878	1	50	50	1911	1	50	50
1879	1	50	50	1912	1	50	50
1880	1	50	50	»	1	100	100
1881	1	50	50	1913	1	50	50
»	1	100	100	1914	1	50	50
1882	1	50	50	1915	1	50	50
»	1	100	100	1916/19	1	50	50
1883	1	50	50	1920	1	50	50
»	1	100	100	1921	1	50	50
1885	1	50	50	1922/24	1	50	50
»	1	100	100	1925/26	1	50	50
1886	1	50	50	1927	1	50	50
»	1	100	100	1928	1	50	50
1887	1	50	50	1929	1	50	50
»	1	100	100	1930	1	50	50
1888	1	50	50	1931	1	50	50
»	1	100	100	1932	1	50	50
1889	1	50	50	1933	1	50	50
»	1	100	100	1934	1	50	50
				»	1	80	80
Εἰς μετ.	36		1.725		73		3.955

1) Πρακτικά 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας				1) Πρακτικά 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας			
Σειρά τόμων	Ποληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Ποληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν
'Εκ μεταφ.	73		3.955	'Εκ μεταφ.	92		5.065
1935	2	50	100	1950	2	100	200
»	1	80	80	1951	1	50	50
1936	1	50	50	»	1	100	100
»	1	80	80	1952	1	250	250
1937	1	50	50	»	1	125	125
»	1	80	80	1953	2	80	160
1938	1	50	50	»	1	50	50
»	1	80	80	»	1	100	100
1939	1	50	50	1954	1	80	80
»	1	80	80	»	1	50	50
1940	1	50	50	1955	9	120	1.080
»	1	80	80	»	1	75	75
1941/44	1	50	50	»	1	150	150
» »	1	80	80	1956	15	120	1.800
1945/48	1	50	50	»	1	75	75
1949	1	50	50	»	1	150	150
»	1	100	100	1957	29	120	3.480
1950	1	50	50	»	1	75	75
Είς μεταφ.	92		5.065		162		13.215

2) Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				2) Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Ποληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Ποληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν
				'Εκ μεταφ.	37		1.165
1954	2	7.50	15	1959	2	64	128
»	1	9	9	»	3	80	240
»	9	12	108	1960	2	60	120
»	5	15	75	»	2	72	144
1957	2	25	50	»	8	96	768
»	1	30	30	»	7	120	840
»	3	40	120	1961	2	60	120
»	3	50	150	»	3	72	216
1958	2	37.50	75	»	11	96	1.056
»	1	45	45	»	16	120	1.920
»	1	60	60	1962	5	50	250
»	4	75	300	»	7	60	420
1959	2	40	80	»	34	80	2.720
»	1	48	48	»	41	100	4.100
Είς μεταφ.	37		1.165		176		14.207

3) 'Αρχαιολογική 'Εφημερίς				3) 'Αρχαιολογική 'Εφημερίς			
Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι και τεύχη	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν
				Εκ μεταφ.	47		4.462.50
1837	Φ. 'Οκτωβρ.	25	25	1907	T. 1	150	150
»	Φ. Νοεμβρ.	25	25	1908	» 1	150	150
»	Φ. Δεκεμβρ. α'	25	25	1909	» 1	150	150
»	Φ. β'	25	25	1910	» 1	150	150
1842	Φ. 25, 26, 27	25	75	1911	» 1	150	150
1858	Φ. 1	25	25	1912	» 1	150	150
1859	Φ. 1	25	25	1913	» 1	150	150
1860	Φ. 1	25	25	1914	» 1	150	150
1862	Φ. 12 τόμος 1	300	300	1915	» 1	150	150
1869	Φ. 1	25	25	1916	» 1	150	150
1870	Φ. 1	25	25	1917	» 1	150	150
1872	Φ. 1	25	25	1918	» 1	150	150
1873	Φ. 1	25	25	1919	» 1	150	150
1874	Φ. 1	25	25	1920	» 1	150	150
1883	Τόμος 1	150	150	1921	» 1	150	150
1884	» 1	150	150	1922	» 1	150	150
1885	» 1	150	150	1923	» 1	150	150
1886	» 1	150	150	1924	» 1	150	150
1887	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1888	» 1	150	150	1925/26	» 1	150	150
1889	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1890	» 1	150	150	1927/28	» 1	150	150
1891	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1892	» 1	150	150	1929	» 1	150	150
1893	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1894	» 1	150	150	1930	» 1	150	150
1895	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1896	» 1	150	150	1931	» 2	150	300
1897	» 1	150	150	»	» 1	300	300
1898	Φ. 3ον	75	75	1932	» 1	150	150
»	Φ. 4ον	75	75	»	» 1	300	300
»	T. 1	300	300	1933	» 1	150	150
1899	Φ. 2ον	75	75	»	» 1	300	300
»	Φ. 3ον			1934/35	» 1	150	150
»	Φ. 2ον			»	» 1	300	300
»	Φ. 3ον			1936	» 1	150	150
»	Φ. 4ον	37.50	37.50	»	» 1	300	300
»	T. 1	150	150	1937α'	» 1	300	300
1900	T. 1	150	150	» β'	» 1	300	300
1901	T. 1	150	150	» β'	» 1	480	480
1902	Φ. 3ον	75	75	» γ'	» 1	75	75
»	Φ. 4ον			» γ'	» 1	120	120
1904	Φ. 3ον			1938	» 1	150	150
»	Φ. 4ον			1939/41	» 1	150	150
1905	T. 1	150	150	1942/44	» 1	150	150
1906	T. 1	150	150	1945/47	» 1	150	150
				1948/49	» 1	150	150
					94		
Είς μετ.	47		4.462,50				13.687,50

3) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				3) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν
	94			Ἐκ μεταφ.	119		19.212.50
1950/51	T. 1	150	150	1956	T. 1	150	150
1952	» 1	150	150	»	» 2	240	480
1953/54α'	» 1	175	175	1957	» 1	150	150
» » α'	» 1	280	280	»	» 9	240	2.160
» » β'	» 1	150	150	»	» 1	300	300
» » β'	» 6	240	1.440	1958	» 1	150	150
» » γ'	» 1	150	150	»	» 9	240	240
» » γ'	» 3	240	720	»	» 1	300	300
1955	» 1	150	150	Εὐρετήριο	» 1	120	120
»	» 9	240	2.160				
Εἰς μεταφ.	119		19.212.50	Σύνολον	145		25.132.50

Β. ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1963

Αἰσίων ἀριθμός	Ἑπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα Σώματα	Τιμή Σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσόν
1	Ἑπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι 1852.	2	7.50	15.—
2	» » 1860.	1	7.50	7.50
3	Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας	1	7.50	7.50
4	» » »	1	12	12.—
5	Comptes Rendus du Congrès International	1	25	25.—
6	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος τόμος 1	2	96	192.—
	» » » 1	2	72	144.—
	» » » 1	2	60	120.—
7	Π. Καββαδία - Γ. Καβεράου : Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκρο- πόλεως.	2	150	300.—
	» » » » »	1	240	240.—
	» » » » »	6	300	1 800.—
8	Γ. Παπαβασιλείου : Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ τάφων	1	72	72.—
	» » » » »	1	45	45.—
	» » » » »	3	90	270.—
9	Κ. Κουρουνιώτη : Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκο- σούρας.	3	15	45.—
	» » » » »	1	24	24.—
	» » » » »	3	30	90.—
10	Γ. Οἰκονόμου : Ἑπιγραφαὶ Μακεδονίας.	1	22.50	22.50
	» » » » »	1	27	27.—
	» » » » »	1	36	36.—
11	Γ. Γαρδίκας : Μελετήματα ἀρχαιολογικά.	1	2.25	2.25
	» » » » »	1	3.60	3.60
12	Ἀντ. Κεραμοπούλλου : Τοπογραφία τῶν Δελφῶν.	2	7.50	15.—
	» » » » »	3	9	27.—
	» » » » »	1	12	12.—
13	Β. Στάη : Τὸ Σούνιον.	3	7.50	22.50
	» » » » »	4	15	60.—
14	Γ. Οἰκονόμου : De profusionum receptaculis.	1	9	9.—
15	Ἀντ. Κεραμοπούλλου : Ὁ ἀποτυμπανισμός.	2	15	30.—
	» » » » »	1	17	17.—
	» » » » »	3	24	72.—
16	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου : Γραπταὶ στήλαι.	1	225	225.—
	» » » » »	1	270	270.—
	» » » » »	1	360	360.—
	» » » » »	1	450	450.—
17	Γ. Μυλωνά : Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.	4	37.50	150.—
	» » » » »	4	45	180.—
	» » » » »	6	60	360.—
	» » » » »	19	75	1.425 —
18	Ἰω. Γενναδίου : Ὁ Λόρδος Ἑλγιν.	2	37.50	75 —
	» » » » »	1	60	60.—
	» » » » »	2	75	150.—
Εἰς μεταφορὰν		100		7.469.85

ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αριθμὸς ἀριθμὸς	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πολυπλάγια Σύματα	Τιμὴ Σύματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	100		7.469.85
19	Ἰ. Χατζηδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου	1	9	9.—
	» » » » »	1	14.40	14.40
	» » » » »	2	18	36.—
20	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι.	1	150	150.—
	» » » » »	1	180	180.—
	» » » » »	3	240	720.—
21	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1837-1937.	4	20	80.—
	» » » » »	1	32	32.—
22	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ 100 ἔτη τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας.	1	5	5.—
	» » » » »	1	8	8.—
23	Νικ. Κοντολέοντος: Τὸ Ἐρέχθειον.	2	25	50.—
	» » » » »	1	30	30.—
	» » » » »	1	40	40.—
	» » » » »	2	50	100.—
24	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου	1	25	25.—
	» » » » »	1	40	40.—
	» » » » »	2	50	100.—
25	Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου.	3	70	210.—
	» » » » »	3	112	336.—
	» » » » »	2	140	280.—
26	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος.	2	30	60.—
	» » » » »	1	36	36.—
	» » » » »	1	48	48.—
27	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι Καλυδῶνος.	2	100	200.—
	» » » » »	1	120	120.—
	» » » » »	4	160	640.—
	» » » » »	3	200	600.—
28	Μαρκ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία.	2	60	120.—
	» » » » »	3	96	288.—
29	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Βασιλικὴ Ἀγίου Δημητρίου	1	125	125.—
	» » » » »	1	150	150.—
	» » » » »	11	200	2.200.—
	» » » » »	3	250	750.—
30	Ἀν. Ὁρλάνδου: Ξυλόστεγος Παλαιοχρ. Βασιλικὴ Τόμος Α'	1	100	100.—
	» » » » »	1	120	120.—
	» » » » »	5	160	800.—
	» » » » »	1	200	200.—
31	Τόμος Β'	3	150	450.—
	» » » » »	7	200	1.400.—
	» » » » »	1	250	250.—
32	Εὐρετήριο	2	30	60.—
	Εἰς μεταφορὰν	190		18.615.25

ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αὐτὸν ἀριθμὸς	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα Σώματα	Τιμὴ Σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	190		18.615.25
	Ἀν. Ὁρλάνδου: Ξυλόστεγος Παλαιοχρ. Βασιλικὴ	4	40	160.—
	Εὐρετήριον	2	50	100.—
33	Ἀν. Ὁρλάνδου: Ὑλικά δομῆς Τόμος Α'	5	75	375.—
	» » » »	4	90	360.—
	» » » »	10	120	1.200.—
	» » » »	10	150	1.500.—
34	» » » Τόμος Β'	5	175	875.—
	» » » »	3	210	630.—
	» » » »	10	280	2.800.—
	» » » »	13	350	4.550.—
35	Νικ. Μουτσοπούλου: Ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων.	1	50	50.—
	» » » »	1	60	60.—
	» » » »	3	80	240.—
	» » » »	2	100	200.—
36	Γ. Μυλωνᾶ: Πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς Ἐλευσίνος.	1	135	135.—
	» » » »	1	162	162.—
	» » » »	7	216	1.512.—
37	Ἀνδρ. Ευγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς	5	250	1.250.—
	» » » »	2	300	600.—
	» » » »	7	400	2.800.—
	» » » »	1	500	500.—
38	Ἰω. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις	1	25	25.—
	» » » »	4	30	120.—
	» » » »	2	40	80.—
39	Νικ. Βερδελῆ: Πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας.	1	30	30.—
	» » » »	1	43	43.—
	» » » »	2	48	96.—
	» » » »	4	60	240.—
40	Ἰω. Κοντῆ: Τὸ Ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας	2	30	60.—
	» » » »	2	36	72.—
	» » » »	4	48	192.—
	» » » »	2	60	120.—
41	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις	1	25	25.—
	Εἰς μεταφορὰν	313		39.577.25

ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αἰτίων ἀρ. φύλ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πολυθθέντα Σόματα	Τιμὴ Σόματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	313		39.577.25
	Β. Καλλιπολίτη : Χρονολογικὴ κατὰταξις	5	40	200.—
	» » » » »	1	50	50.—
42	Χαρικλείας Μπάρλα : Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις βυζαντινῶν κωδωνοστασίων.	1	20	20.—
	» » » » »	1	24	24.—
	» » » » »	1	32	32.—
43	Γ. Δοντᾶ : Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀν- θρώπων	2	40	80.—
	» » » » »	5	64	320.—
	» » » » »	1	80	80.—
44	Δημ. Λαζαρίδῃ : Πήλινα εἰδώλια Ἀβδῆρων.	2	37.50	75.—
	» » » » »	4	60	240.—
	» » » » »	2	75	150.—
45	Σέμνη Καρούζου : Τὰ ἀγγεῖα τοῦ Τύμβου τῆς Βάρης	3	200	600.—
	» » » » »	11	275	3.025.—
	» » » » »	2	330	600.—
	» » » » »	11	440	4.840.—
	» » » » »	6	550	3.300.—
46	Χρυσούλας Καρδαρά : Ροδιακὴ ἀγγειογραφία.	3	150	450.—
	» » » » »	2	162.50	325.—
	» » » » »	1	163	163.—
	» » » » »	10	260	2.600.—
	» » » » »	8	325	2.600.—
47	Νικ. Δρανδάκη : Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς	2	50	100.—
	» » » » »	8	80	640.—
	» » » » »	2	100	200.—
48	Βασ. Λεονάρδου : Ἡ Ὀλυμπία.	2	28	56.—
	» » » » »	2	34	68.—
	» » » » »	4	45	180.—
	» » » » »	2	56	112.—
49	A. G. Lolling : Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθῆναις Ἐπιγρα- φικοῦ Μουσείου.	1	27	27.—
	» » » » »	1	43.20	43.20
		419		61.054.45

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αἰῶν ἀριθμός	Ἑπιγραφή Συγγράμματος	Πολυθθέντα Σώματα	Τιμή Σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Κ. Κουρουνιώτη : Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος	2	28	56.—
	» » »	1	34	34.—
	» » »	2	45	90.—
	» » »	1	56	56.—
2	Νικ. Κοντολέοντος : Ὁδηγὸς τῆς Δήλου	3	22.50	67.50
	» » »	1	23	23.—
	» » »	13	27	351.—
	» » »	8	36	288.—
	» » »	11	45	495.—
Σύνολον Δρχ.				1.460.50

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1.	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δρχ.	25.132.50
2.	Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	13.215
3.	Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	14.207
4.	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	61.054.45
5.	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	1.460.50
Σύνολον			115.069.45

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας			
Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
		Ἐκ μεταφορᾶς	40
1871/72	1	1933	5
1872/73	1	1934	5
1873/74	1	1935	5
1874/75	1	1936	5
1877	1	1937	5
1879	1	1938	6
1880	1	1939	7
1914	1	1940	6
1915	2	1941/44	6
1920	2	1945/48	6
1921	2	1949	6
1922/24	2	1950	6
1925/26	2	1951	5
1927	2	1952	5
1928	2	1953	5
1929	3	1954	5
1930	5	1955	7
1931	5	1956	11
1932	5	1957	254
Εἰς μεταφορὰν	40	Σύνολον	400

Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. Τόμων
1954	35
1957	10
1958	12
1959	15
1960	18
1961	28
1962	373
Σύνολον	491

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς		
Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων
				Ἐκ μεταφορᾶς	56
1883	4	1	1927/28	1	3
1884	4	1	1929	1	3
1885	4	1	1930	1	5
1886	4	1	1931	1	5
1887	4	1	1932	1	5
1888	4	1	1933	1	5
1889	1	1	1934/35	1	5
1890	4	1	1936	1	6
1891	1	1	1937α'	1	4
1892	4	1	1937β'	1	4
1893	4	1	1937γ'	1	4
1894	4	1	1938	1	6
1895	4	1	1939/41	1	6
1896	4	1	1942/44	1	6
1897	4	1	1945/47	1	6
1898	4	1	1948/49	1	5
1900	4	2	1950/51	1	6
1901	4	2	1952	1	5
1902	4	1	1953-54α'	1	4
1905	4	1	1953-54β'	1	5
1906	4	1	1953-54γ'	1	9
1907	4	1	1955	1	10
1908	4	1	1956	1	13
1909	4	1	1957	1	12
1910	4	2	1958	1	11
1911	2	4			
1912	4	2			
1913	4	2			
1914	4	2			
1915	4	2			
1916	4	2			
1917	4	2			
1918	4	2			
1919	1	2			
1920	1	2			
1921	1	2			
1922	1	2			
1923	1	2			
1924	1	3			
1925/26	1	3			
Εἰς μεταφορὰν		56	Σύνολον		209

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αὐτῶν ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον 2ον. 1852	2
2	» » » 3ον. 1855	2
3	» Ἑλληνικά. 1860	6
4	A. G. Lolling. Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	9
5	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. 1900	5
6	Βαλερίου Στάη: Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθέρων. 1902	1
7	Comptes rendus du Congrès International d'archéologie. 1905	6
8	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	6
9	Π. Καββαδία - Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906-1907	8
10	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	7
11	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	6
12	Γ. Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	4
13	Γ. Κ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	5
14	Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917	5
15	Β. Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	3
16	G. P. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus etc. 1921	8
17	Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923	6
18	Ἀπ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	11
19	Γ. Ἐ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	12
20	Ἰ. Γ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς. 1930	4
21	Ἰ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	4
22	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικά Θῆβαι. 1931	8
23	Γ. Π. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἑταιρείας 1837-1937. 1938	6
	Εἰς μεταφορὰν	134

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αὐτῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Ἐξαγόμενοι τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	134
24	Γ. Π. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	2
25	Λεύκωμα τῆς Ἐκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	2
26	N. Μ. Κοντολέοντος: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	9
27	Φ. Δ. Σταυροπούλου: Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηναῶν Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950	8
28	Ἄνδ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	6
29	Κωνστ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	6
30	Κωνστ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	11
31	Μαρκ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	3
32	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	10
33	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α' 1952	10
	» » » » Β' 1954	8
	» » » » Εὐρετήριον 1957	8
34	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τόμ. Α'. 1955	14
	Τόμ. Β'. 1959-60	12
35	N. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	11
36	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνης. 1957	6
37	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. 1957	6
38	Ἰωάνν. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957	7
39	Νικ. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958.	9
40	Ἰωάνν. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. 1958.	7
	Εἰς μεταφορὰν	289

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αἰσίων ἀριθμὸς	Ἑπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	289
41	Βασ. Καλλιπολίτη : Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρχοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	6
42	Χ. Μπάργλα : Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	7
43	Γ. Δοντᾶ : Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	8
44	Δημ. Λαζαρίδης : Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	6
45	Σ. Καρούζου : Τὰ ἀγγεῖα τοῦ Τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	180
46	Χ. Καρδαῶ : Ροδιακὴ ἀγγειογραφία. 1963	185
47	Ν. Δρανδάκης : Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων τοῦ σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ. 1962	12
48	Β. Λεονάρδου : Ἡ Ὀλυμπία. 1901	4
49	Κ. Κουρουνιotes : Eleusis. 1936	5
50	Ν. Κοντολέοντος : Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	10
51	Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1959	1
	Σύνολον	713

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1963)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1963 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεὺς].

1. **Alexandern J.** : Potidaea: Its History and Remains. Athens Georgia. 1963 (Univ. Georgia Press).
2. **Ἀλεξανδρῆς, Κ. Α.** : Ἡ Εὐβοία εἰς τὴν ναυτικὴν ἱστορίαν. Ἀνατ. : «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ. 10, 1963.
3. **Ἀνδριώτης, Ν. Π.** : Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισίου τῆς Λυκίας. Ἀθήνα : 1961 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
4. **Ἀνδρόνικος, Μ.** : Ὀμηρικὰ καὶ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς. Ἀνατ. «Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς», 8, 1963.
5. **Ἀρχεῖον** τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τ. 9₂. Ἀθήναι : 1962 (Α. Κ. Ὁρλάνδος).
6. **Ἀρχεῖον** Εὐβοϊκῶν μελετῶν, τ. 9. Ἀθήναι : 1962 (Ἑταιρ. Εὐβ. Μελετῶν).
7. **Ἀρώνης, Ν. Χ.** : Τὸ χρονικὸ τῆς σχολῆς Ἀρώνη. Ἀθήνα : 1963.
8. **Aström, P.** : Fran Varberg till Vouniom de äldsta Hypokausterna. Ἀπ. : «Varbergs Museum Arsbok». 1963.
9. **Τὰ Ἀθηναϊκά**, τχ. 14-17. 21-25. Ἀθήναι : 1959-1963 (Σόλλογος Ἀθηναίων)
10. **Βασιλειάδης, Δ.** : Αἱ ἐπιπεδόστεγοι μεταβυζαντιναὶ βασιλικαὶ τῶν Κυκλάδων. Ἀνατ. : «Ἐπ. Ἑταιρ. Κυκλ. Μελ.», 2, 1962 (Στ. Κορρές).
11.   >   > : Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἀνδρου. Ἀπ. : «Α.Ε.», 1960. Ἐν Ἀθήναις : 1962.
12.   >   > : Ἰωάν. Κουμανοῦδη, Ἡ λαϊκὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Θήρας. Κρίσις. Ἀπ. : «Ἐπ. Ἐτ. Κυκλ. Μελ.» τ. 2, 1962. Ἐν Ἀθήναις : 1962.
13. **Baud-Bovy, S.** : Études sur la chanson cleftique. Athènes 1958 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
14. **Βέλτερ, Γ.** : Αἶγινα. Ἀθήναι : 1962 (Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία).
15. **Beschi, L.** : I bronzetti romanidi Montorio Veronese. Venezia : 1962. Ἀπ. : «Mem. Cl. Sc. Mor. e Lett.» 32₂. (Α. Κ. Ὁρλάνδος).

16. **Bouvier, B.** : Δημοτικά τραγούδια ἀπὸ χειρόγραφα τῆς Μ. Ἰβήρων.
'Αθήνα: 1960 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
17. **Brommer, Fr.** : Die Skulpturen der Parthenon-Giebel. Text und
Tafeln. Mainz: 1963 (Γερμ. Ἀρχαιολ. Ἴνστ.).
18. **Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques**, vol. 17. Paris: 1963
(Unesco).
19. **Catullo Veronese**. 1-3. Verona: 1961 (Cassa di Risp.).
20. **Χατζηδάκης, Μ.** : Icônes. Venise: 1962 (Ἴνστ. Βυζ. Σπ. Βενετίας).
21. **Χιακὰ** μελετήματα, 1, 1958-2, 1959. Χίος: 1958-1959 (Σ. Χαριτωνίδης).
22. **Χουρτζαμάνης, Ἡ.** : Ἦχος πρῶτος. Σύντομος εἰρμολογικός. τ. 1-2. Ἀθήναι
1961-1962.
23. **Δελτίον Ἀρχαιολογικόν**, τ. 16, 1960 - 17, 1961/62 α'. Ἀθήναι: 1962-1963 (Ὑπηρ.
'Αρχαιολ.).
24. **Δελτίον Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἑταιρείας**, τ. 7, 1963. Ἀθήναι: 1963 (Ἑλ-
λην. Σπηλ. Ἑταιρ.).
25. **Δελτίον Μεγαλοσχολιῶν**, τχ. 4, 1962. Ἐν Ἀθήναις: 1962 (Σύνδεσμος Μεγαλο-
σχολιῶν).
26. **Δελτίον τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων**, 1963. Ἀθήναι: 1963 (Συλλ. Ἀρχιτ.).
27. **Δεσπίνης, Γ.** : Zum Motiv des Jünglings auf dem Ilissos-Relief.
'Απ.: «Marburger Winckelmanns - Programm», 1962.
28. **Δημητροκάλλης, Γ.** : Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Διασορίτου τῆς Τραγαίας
Νάξου. Ἀνατ.: «Τεχνικὰ Χρονικὰ» τχ. 217, 1962.
29. » » Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Μάμαντος στὴν Ποταμιὰ Νάξου. Ἀνατ.:
«Τεχνικὰ Χρονικὰ» τχ. 220, 1962.
30. » » Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τῆς Ἀγ. Θέκλας - Εὐβοίας. Ἀνατ.:
«Τεχνικὰ Χρονικὰ» 227, 1963.
31. **Δρανδάκης Ν. Β.** : Εἰκονογραφία τοῦ Ὁσίου Νίκωνος. Ἀνατ. «Πελοποννη-
σιακὰ» 5, Ἀθήναι: 1962.
32. **Δρεπανιάς, Μ.** : Τὸ δλοκαύτωμα τῶν βρονταμιτῶν. Ἔκδ. 2α. Ἀθήνα: 1961.
33. **Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν**. Εὐρετήριο τ. 11-30. Ἀθήναι: 1962
(Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν).
34. **Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν**. Ἐν Ἀθήναις: 1962 (Ἑταιρεία Κυκλ.
Μελετῶν).
35. **Τὸ Ἔργον** τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1962. Ἀθήναι: 1963 (Ἀρ-
χαιολ. Ἑταιρεία).
36. **Festgabe** anlässlich der Winckelmannsfeier des Archäologischen Instituts
der Karl-Marx-Universität. Leipzig: 1962 (Karl-Marx-
Univ.).
37. **Γαϊτάνος, Γ.** : Le Musée de la Nation. Ἀπ.: «Messager d'Athènes»
9.8.62.
38. **Gordon C.** : Newsletter on Eteocretan and Minoan. Waltham:
1962.
39. » » : Worksheets on Greco-Semitic Bilinguals. Waltham:
1963.
40. **Hampe, R.** : Töpfer und Töpferinnen in Griechenland und Zypern.
'Απ.: «Archäol. Anz.» 1962.
41. **Ὁ ἱππότης Ἰωάννης Γαβριήλ Ἐυνάρδος**. Ἀθήναι: 1963 (Ἑθνικὴ Τράπεζα).
42. **Japetos** No 2-3. Rio de Janeiro. 1963 (Χρ. Κουσοῦλας).

43. Καλοκύρης, Κ. : 'Αθως. 'Αθήναι: 1963 ('Αρχαιολ. 'Εταιρεία).
44. Καμακάρης, Γ. : Τὸ ὄνομα καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Μήλου. Πειραιεύς: 1963.
45. Καψῆς, 'Α. Β. : 'Ο ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. 'Αθήνα: 1963 ('Αρχαιολ. 'Εταιρεία).
46. Καραγιώργης, Β. : Treasures in the Cyprus Museum, Cyprus: 1962.
47. Καρατζᾶς, Στ. : Σμύρνης τραγωδίες. 'Αθήνα: 1958 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
48. Καρδαρᾶ, Χρ. : Ροδιακὴ ἀγγειογραφία. 'Εν 'Αθήναις: 1963 ('Αρχ. 'Ετ.).
49. Κασιμάτης, Γρηγ. : Τέχνη καὶ ζωή. 'Αθήναι: 1963.
50. Kelemen, P. : El Greco Revisited. New York: 1961.
51. Κεσίσογλου, Ι. Ι. : Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς. Athènes: 1961 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
52. Κονόμος, Ντ. : 'Η ἐπτάνησος κατὰ τὴν ἰταλικὴν κατοχὴν (1941-1943). 'Αθήναι: 1962 ('Αρχαιολ. 'Εταιρεία).
53.   '   ' : Κουτούζικα. 'Αθήναι: 1962 ('Αρχαιολ. 'Εταιρεία).
54.   '   ' : Ζακυθινοὶ σατυρογράφοι. 'Αθήνα: 1962 ('Αρχαιολ. 'Ετ.).
55. Φιλολογικὴ Κύπρος 1963. Λευκωσία: 1963 ('Ελλην. Πνευμ. 'Ομ. Κύπρου).
56. Κυράτσης, Δ. : 'Η ἀγιάζουσα ἐκκλησία. 'Εν 'Εδέσση: 1962.
57.   '   ' : Τέσσαρες ὁμίλιαι. 'Εν 'Εδέσση: 1963.
58. Levi, Doro : The Italian Excavations in Crete. Dublin: 1963.
59. Levillain, J. : Étude sur la localisation d'Ilion. Istanbul: 1963 ('Ελλην. Προξ. Κων/λεως).
60. Λιβαδάρας, Ν. : 'Ιστορία τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ 'Ησιόδου. 'Εν 'Αθήναις: 1963 ('Α. Κ. 'Ορλάνδος).
61. Λευκόπουλος, Δ. - Λουκάτος Δ. : Παροιμίες τῶν Φαράσων. Athènes: 1951 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
62. Λευκόπουλος, Δ. - Λουκάτος, Δ. : Proverbes de Farassa. Athènes: 1949 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
63. Λευκόπουλος, Δ. - Πετρόπουλος, Δ. : 'Η λαϊκὴ λατρεία τῶν Φαράσων. Athènes 1949 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
64. Λυδάκης, Στ. : Die griechische Landschaft in der europäischen Malerei. Köln: 1963.
65. Maiuri, A. : Dall' Egeo al Tirreno. Napoli: 1962 (Doro Levi).
66. Mantran, R. : Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe s. Paris: 1962 (L. Robert).
67. Μάξιμος Μητροπολίτης Λαοδικείας, 'Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. 'Αθήναι: 1963 (Κρ. Γεωργιάδης).
68. Μαυροχαλυβίτης Κεσίσογλου, Γ. : Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς 'Αξου. 'Αθήνα: 1960 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
69. Μερεντίτης, Κ. : Αἱ ἰδεώδεις πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ παρὰ Πινδάρῳ. 'Εν 'Αθήναις: 1963.
70. Meritt, B. D. : First-Fruits at Eleusis. 'Απ.: «The Classical World» 56 Nr 2, 1962.
71. Μιχαήλ, 'Ι. : Städtebau im Byzanz. 1963.
72. Μουσαῖος, Κ. - Μπουγιούκος, Παροιμίες τοῦ Λιβασίου καὶ τῆς Μάκρης. 'Αθήνα: 1961 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).

73. Μουστοξύδης, Θ. : Ἀνδρέας Μουστοξύδης (Βίος καὶ Ἔργα) ἐκδ. 3η. Ἀθήναι : 1963.
74. Μουτσόπουλος, Ν. : Καστοριά. Τὰ ἀρχοντικά. Ἀθήναι : 1962.
75. Οἰκονομίδου, Μ. : Δηνάριον Κομμόδου. Ἐν Ἀθήναις : 1963. Ἀνατ.: «Α.Ε.» 1961.
76. » » : Νομίσματα ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου. Ἀνατ.: «Ἀρχαιολ. Δελτ.» τόμ. 17. Ἀθήναι : 1963.
77. » » : Νομίσματα ἀνασκαφῶν Θεσσαλίας. Ἀνατ.: «Θεσσαλικά» 4, 1962.
78. Ὀρλάνδος, Ἀ. Κ. : Νέον τεμάχιον τῆς συνθήκης τῶν Ὀλουντίων καὶ Ροδίων. Ἀνατ.: «Κρητικά Χρονικά» 15/16, 1963.
79. Πάγκαλος, Γ. Ἑμμ. : Περί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης. τ. 2-3. Ἐν Ἀθήναις : 1960-1961.
80. Παπαδόπουλος, Στ. : Das Kloster des Johannes Theologos. Athen : 1963.
81. » » : Μετέωρα. Ἀθήναι.
82. Παπασπυρίδης - Καρούζου Σ. : Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος. Ἐν Ἀθήναις : 1963 (Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία).
83. Παρασκευαΐδης, Μ. : Archaeological Research in Greek Macedonia and Thrace 1912-1962. Ἀπ.: «Balkan Studies» 3, 1962.
84. Πελοποννησιακά, 5. Ἀθήναι : 1962 (Ἑταιρ. Πελοπ. Σπουδῶν).
85. Πέππα - Δελμούζου, Ντ. : Gli stateri falsi nelle iscrizioni attiche. Napoli : 1962. Ἀπ.: «Annali dell' Ist. Ital. di Num.» 7-8.
86. Περιογιαννάκης, Χ. Γ. : Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικά. τ. 1. Ἀθήναι : 1963 (Γεν. Ἑπετ. Ἀκρ.).
87. Πέτσας, Φ. : Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Βεργίνας 1960-61. Ἀθήναι : 1963. Ἀνατ.: «Ἀρχαιολ. Δελτίον», 17.
88. » » : Ὡναὶ ἐκ τῆς Ἡμαθίας. Ἐν Ἀθήναις : 1963. Ἀνατ. «Α.Ε.» 1961.
89. Φατούρου, Κ. : Πατμιακὴ ἀρχιτεκτονική : Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων. Ἀθήναι : 1962 (Ὑπηρεσ. Ἀρχαιοστ.).
90. Φιλαδελφεύς, Ἀλέξ. : Μνημεῖα Ἀθηναίων. Ἐκδ. 8η. Ἀθήναι : 1963 (Θ. Φιλαδελφεύς).
91. » » : The Monuments of Athens. Ed. 7. Athens : 1963 (Θ. Φιλαδελφεύς).
92. Φλούδας, Ν. : Βουζικιώτικα, τ. 3. (Λαογραφία) Ἀθήναι : 1963.
93. Φωστήρης, Δ. - Κεσίσογλου, Ι. Ι. : Λεξιλόγιον τοῦ Ἀραβανί. Ἀθήνα : 1963 (Κέντρο Μικρ. Σπουδῶν).
94. Πλάτων, 14. Ἀθήναι : 1962 (Ἑταιρ. Ἑλλήνων Φιλολ.).
95. Ποιμενίδης, Ἀγγ. : Ἱστορικά καὶ ἀρχαιολογικά θέματα γύρω ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρουπολιν. Ἀλεξανδρούπολις : 1963 (Π. Ἀθανασόπουλος).
96. Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1957. Ἐν Ἀθήναις : 1962 (Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία).
97. Πρωτοψύλτης, Ἑμμ. : Ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς Gropius καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθήναις : 1947.
98. Annual Report of the Director of the Department of Antiquities for the Year 1961. Nicosia : 1962.

99. **Ridere G.** : Deux trésors de monnaies grecques de la Propontide
Paris: 1963 (L. Robert).
100. **Rousseau - Liessens, A.** : Géographie de l'Odyssee. Bruxelles: 1963.
101. **Σακελλάριου, Μ.** : La migration grecque en Ionie. Athènes: 1958 (Κέντρο Μικρ. Σπουδών).
102. **Salaville, S. - Dalleggio, E.** : Karamanlidika. Athènes: 1958 (Κέντρο Μικρ. Σπουδών).
103. **Schaub - Koch, E.** : Giuseppe Bosio. Torino: 1963.
104. **Σέφερης, Γ.** : Τρεῖς μέρες στὰ μοναστήρια τῆς Καππαδοκίας. Ἀθήνα: 1963 (Κέντρο Μικρ. Σπουδών).
105. **Σπυριδάκης, Κ.** : Κύπριοι Βασιλεῖς τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Ἐν Λευκωσίᾳ: 1963 (Ἑταιρεία Κυπρ. Σπουδών).
106. **Σταμάτης, Εὐάγγ.** : Ἐκ τῶν ἀριθμητικῶν τοῦ Διοφάντου. Ἀνατ.: «Ἑλλην. Μαθημ. Ἑταιρεία, τχ. διαλέξεων» 1962. Ἀθήναι: 1962.
107.   »   » : Ὁ μαθηματικὸς Εὐκλείδης. Ἀνατ.: «Σήμερα» 45, 1962 Ἀθήναι: 1962.
108.   »   » : Τὰ ἑλληνικὰ μαθηματικά. Ἀθήναι: 1956.
109.   »   » : Εὐκλείδου στερεομετρία. τ. 1-4. Ἐν Ἀθήναις: 1952-1957
110.   »   » : Περὶ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων παρὰ Πλάτωνι. Ἀπ.: «Πλάτων» 12, 1960. Ἀθήναι: 1960.
111. **Stevens, G. P.** : Concerning the Impressiveness of the Parthenon.
Ἀπ.: «AJA» 66, 1962.
112. **Στίκας, Εὐστ.** : Στερέωσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ ἑξωνόρθου τοῦ κα-
θολικοῦ Μ. Δαφνίου. Ἀθήναι: 1963. Ἀπ.: «Δελτ. Χριστ.
Ἀρχ. Ἑτ.» περ. 4, τ. 3, 1962.
113. **Balkan Studies**, vol. 2-3. Θεσσαλονίκη: 1961-1962 (Ἴδρ. Μελ. Χερσ. Αἴμου).
114. **Τατάκης, Β.** : Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σχέψη.
Ἀθήνα: 1960 (Κέντρο Μικρ. Σπουδών).
115. **Θησαυρίσματα**, τ. 1, 1962. Βενετία: 1962 (Ἰνστ. Βυζ. Σπ. Βενετίας).
116. **Θεσσαλικά**, τ. 3. Βόλος: 1960 (Φιλάρχ. Ἑταιρεία).
117. **Thompson, D. B.** : Troy. Supplementary Monograph, 3. Princeton: 1963
(Univer. Cincin.).
118. **Θρακικά**, τ. 12. 16-19.23. Ἐν Ἀθήναις: 1939-1955 (Ἀ. Κ. Ὁρλάνδος).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1966)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

Ι ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837 - 1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1966 (1 · 105 : πβ. πινάκιον παρά < Β. Λεονάρδου >, 'Αρχαιολογική' Εφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 · 3). Σχήμα 4ον	—
Περίοδος Α' : τόμος 1-16 (1837-1860) : 1837 τεύχη 4 ('Οκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), 1838-1841 (δὲν πωλοῦνται), 1842 (τεύχος 25, [δὲν πωλεῖται] 'Ιανουάριος-Μάρτιος τεύχος 26, 'Απρίλιος-Αὔγουστος), 1843-57 (δὲν ὑπάρχουν), 1858 τεύχος 50, 1859, τεύχος 51, 1860 (δὲν πωλεῖται) ἑκαστον τεύχος	50.—
Περίοδος Β' : τόμος 17-21 (1862-1874) : 17 (1862) : τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἑκαστον τεύχος	50.—
18 - 21 (1869-1874) : 18 (1869) : τεύχος ιγ' 19 (1870) : τεύχος ιδ' 20 (1872) : τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τὸ 1873) 21 (1874) : τεύχος ιζ' ἑκαστον τεύχος	50.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22-62 (1883 - 1923) : 22 - 62 (1883 - 1923) : 1883 1895, — 1896 - 1904 (δὲν πωλοῦνται), 1905-1918 : εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος) ἑκαστος τόμος	300.—
1919 1923' εἰς τόμος κατ' ἔτος ἑκαστος τόμος	300.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.) : 63-75 (1924-1936) : 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936 : εἰς τόμος κατ' ἔτος ἑκαστος τόμος	300.—
76 (1937) : πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων α' καὶ β' μέρος ἑκαστος τόμος	600.—
γ' μέρος	150.—
77-91 (1938-1952) : 1938, 1939/41, 1942/44, 1945/7, 1948/9, 1950/51, 1952' ἑκαστος τόμος	300 —
92/3 (1953-4) : Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ α' μέρος	350.—
β' καὶ γ' μέρος ἑκαστος τόμος	300.—
94-100 (1955-1961) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, ἑκαστος τόμος 300.—	
101 (1962) : 1962	300.—
102 (1963) : 1963	300.—
103 - 105 (1964 - 1966) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
Ἐδρετήριον τῆς 'Αρχαιολογικῆς' Εφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ 'Αλεξάνδρου Λαμπροπούλου τόμος 1ος : 1883-1887. Σχήμα 4ον, Σελίδες η' + στήλαι 550, 1902	240.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837-1965 (ΠΑΕ 1 - 121 : πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

- Περίοδος Α' : τόμος 1-13 (1837-1848/9) :** 1-3 (1837-1837/8, 1838/9) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 4 (1839/40) : Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840 (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 5 (1840/1) : Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 6 (1841/2) : Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 7-11 (1842/3-1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως . . . . . —
- 1-11 (1837-1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 12 (1847/8) : Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 13 (1848/9) : Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- Περίοδος Β' : τόμος 14-25 (1858/59 - 1869/70) :** 14 (1858/9) : Συνοπτικὴ ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859 . . . . . 15.—
- 15-25 (1859/60 - 1869/70) : Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/61, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον ἑκαστον τεύχος . . . . . 15.—
- Περίοδος Γ' : τόμος 26-74 (1870 - 1-1916/9) :** 26-74 (1870/1 - 1916/9) : Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, 1886, (1887 δὲν πωλεῖται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893 (1894-1909 δὲν πωλοῦνται), 1910-1915, 1916/9. Σχῆμα 8ον ἑκαστος τόμος . . . . . 100.—
- Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) :** 75-107 (1920-1951) : Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44,

	Δραχμαὶ
1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος	100.—
108 (1952)	250.—
109-110 (1953-1954): 1953, 1954 ἕκαστος τόμος	100.—
111-113 (1955-1957): 1955, 1956, 1957 ἕκαστος τόμος	150.—
114, 115 (1958, 1959)	150.—
116 (1960): 1960	400.—
117 (1961): 1961	150.—
118 (1962): 1962	200.—
119 (1963)	—
120 (1964)	200.—
121 (1965) ὑπὸ ἐκτύπωσιν	—

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου] κατὰ τὸ ἔτος 1954	25.—
» » » 1955	60.—
» » » 1956 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν)	—
» » » 1957	50.—
» » » 1958	75.—
» » » 1959	80.—
» » » 1960, 1961 (ἕκαστον τεῦχος)	120.—
» » » 1962, 1963, 1964 (ἕκαστον τεῦχος)	100.—
» » » 1965	100.—

Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκάτερον . . . . . 15.—

5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἑρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . . 15.—

7. Εὐθύμιος Καστόρχης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

7Α. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) . . . . . —

8. A. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 . . . . . 54.—

9. Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

Δραγμαὶ

10. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1857 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 . . . . . 15.—
- 10Α. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (= ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) —
11. *Comptes rendus du Congrès internationale d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . . 50.—
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος· Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάχται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . . . . 120.—
13. P. Kavvadias + G. Kawerau· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890· Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-1907 . . . . . 300.—
14. Χρῆστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι 15' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 . . . . . 300.—
15. Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παρατήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . . . . 90.—
16. Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας· Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . . 30.—
- 16Α. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
- 16Β. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . . 45.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 450
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 . . . . . 15.—
20. Βαλέριος Στάης· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
21. Georgius P. Oeconomus· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . . 18.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁ ἀποτυμπατισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923 . . . . . 30.—

23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος· Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Δραχμαὶ
Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθεντοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγ-
χρωμοὶ 10. 1928 . . . . . 450.—
24. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι· Σχῆμα 8ον, σελί-
δες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928 . . . . . 75.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλ-
λάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομαὶς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον,
σελίδες κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930 . . . . . 75.—
26. Ἰωσήφ Χατζηδάκης· Ἱστορία τοῦ Κοιτικῶν Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογι-
κῶν ἐρευνῶν ἐν Κορίνθῃ· Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 . . . . . 18.—
- 26^Α. Γεώργιος Σωτηρίου· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελί-
δες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 . . . . . 300.—
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑται-
ρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει.
Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 . . . . . 40.—
- 28 Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς
Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ
23^η Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς
Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14. [1942] . . . . . 10.—
- 28^Α. Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας.
Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκόνων 1. 1949 . . . . . 50.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλος· Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου.
Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 . . . . . 50.—
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγρα-
φικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ
τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950. . . . . 140.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα
8ον, σελίδες Ϝ' + 131, εἰκόνες 8. 1951 . . . . . 60.—
33. Κωνσταντῖνος Ἀ. Ρωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβε-
στέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ϝ' + 144, εἰκόνες 76. 1951. 200.—
34. Μάρκελλος Μιτσός· Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211.
1952 . . . . . 120.—
35. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσα-
λονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνα-
κες VII + 102. 1952 . . . . . 250.—

Δραχμαὶ

36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειανῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952)+Β' (1954), σελίδες 605+κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α+Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ Β' Τόμου (1957), σελίδες 136 . . . . . 500.—
37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Τὰ ὄλικά δομῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα*. Σχῆμα 4ον Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός, σελίδες 154. 1955 . . . . . 150.—
 • 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστούν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι, σελίδες 426 1959-60 . . . . . 350.—
38. **Νικόλαος Κ. Μοντσόπουλος**· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε'+238, εἰκόνες 142. 1956 . . . . . 100.—
39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνος*. Σχῆμα 4ον. Σελίδες ιε'+135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α+Β. 1957 . . . . . 270.—
40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν*. Σχῆμα 4ον. Σελίδες μς'+380, πίνακες 72. 1957 . . . . . 500.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια'+58, πίνακες 16. 1957 . . . . . 50.—
42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**· *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η'+102, πίνακες 15. 1958 . . . . . 60.—
43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**· *Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η'+120, πίνακες 17. 1958 . . . . . 60.—
44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**· *Χρονολογικὴ κατὰταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79+πίνακες 6. 1958 . . . . . 50.—
45. **Χαρίκλεια Μπάρλα**· *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασιῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52+πίνακες 14. 1959 . . . . . 40.—
46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς**· *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108+πίνακες 40. 1960 . . . . . 80.—
47. **Δημήτριος Ἰ. Λαζαρίδης**· *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83+πίνακες 34. 1960 . . . . . 75.—
48. **Σέμνη Καρούζου**· *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις'+140, πίνακες 93 καὶ ἔγχρωμοι. 1963 . . . . . 550.—
49. **Χρυσούλα Καρδαῖ**· *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια'+310 παρένθ. πίν. Α+Β, πίνακες 14. 1963 . . . . . 325.—
50. **Νικόλαος Δρανδάκης**· *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η'+182, πίνακες 70. 100.—
51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριοπούλου**· *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII+633. 1964 . . . . . 350.—
52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρετῆς*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30 (1-20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 . . . . . ἄδετον 600.—
 δεμένον 660—

	Δραχμαὶ
53. Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης· Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα 8 ^{ον} , σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964	100.—
54. Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον· Τόμ. Α'. 1965	400.—
Τόμ. Β'	400.—
Τόμ. Γ' καὶ Δ' (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
55. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. Σχῆμα 4 ^{ον} σελίδες 108, παρένθ. πίν. Α-ΚΖ' πίνακες 16. 220.—	
56. Στυλιανὸς Ἀλεξίου· Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατοαμπά). Σχῆμα 4 ^{ον} 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
57. Φώτιος Μ. Πέτσας· Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. Σχῆμα 4 ^{ον} , σελίδες 192. παρένθ. πίν. 3, ἔγχρ. πίν. Α-Ι, πίνακες 45	—

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16^{ον}, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
2. Κ. Kourouniotes· Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16^{ον}, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1963 . . . . . 56.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16^{ον}, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 . . . . . 45.—

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1^{ον}), σχῆμα 16^{ον}, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2^{ον}), σχῆμα 19^{ον}, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3^{ον}), σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4^{ον}), σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5^{ον}), σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6^{ον}), σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) . . . . . —
2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8^{ον} σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 51. 1666. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα:

4. Βασίλειος Λεονάρδος· Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσιν διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (119) τόμος τῇ 20 Δεκεμβρίου 1966

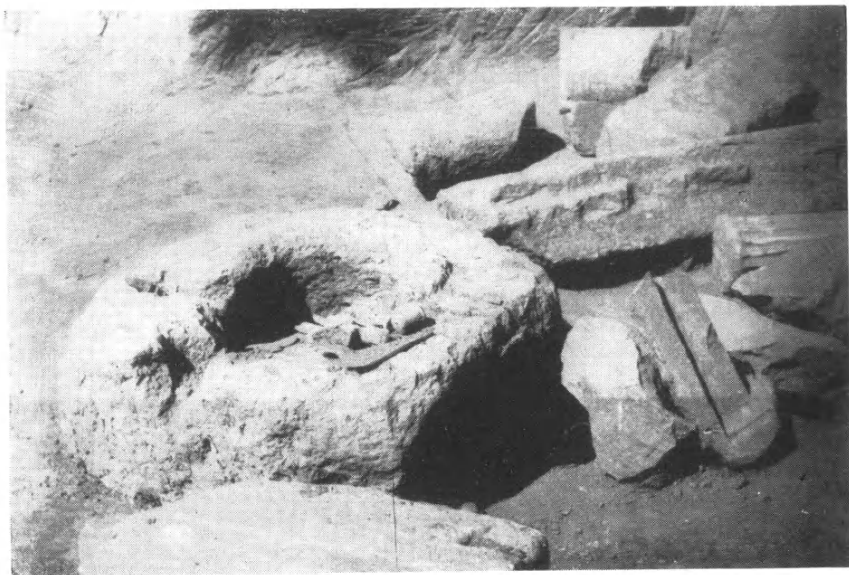
α

β

α-β. Τὰ ἀποκαλυφθέντα (έλληγνιστικόν καί γεωμετρικόν) στρώματα νοτίως
τοῦ στεγάστρου.

α. Τὸ μετὰ παρίνου περιστομίου φρέαρ 3 τοῦ ἀγροκτήματος Βενέτα.

β. Τὸ φρέαρ 3 τοῦ ἀγροκτήματος Βενέτα κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διαλύσεώς του.

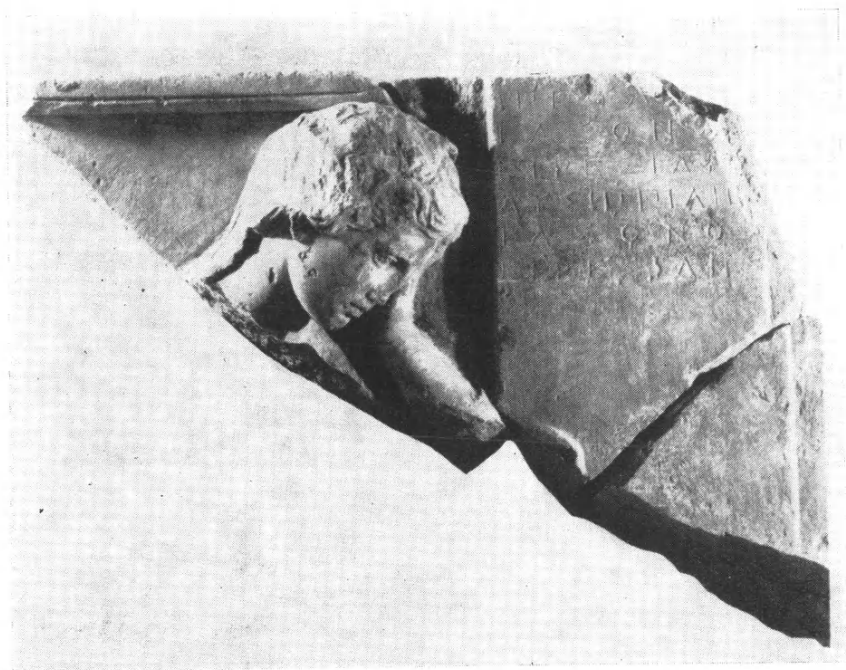
α. Τὸ φρέαρ 3 τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα εἰς τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ἄρχεται ἡ πηλίνη ἐπένδυσις του.

β. Τὸ φρέαρ 3 τοῦ ἀγροκτήματος Βενέτα μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περιστομίου του.

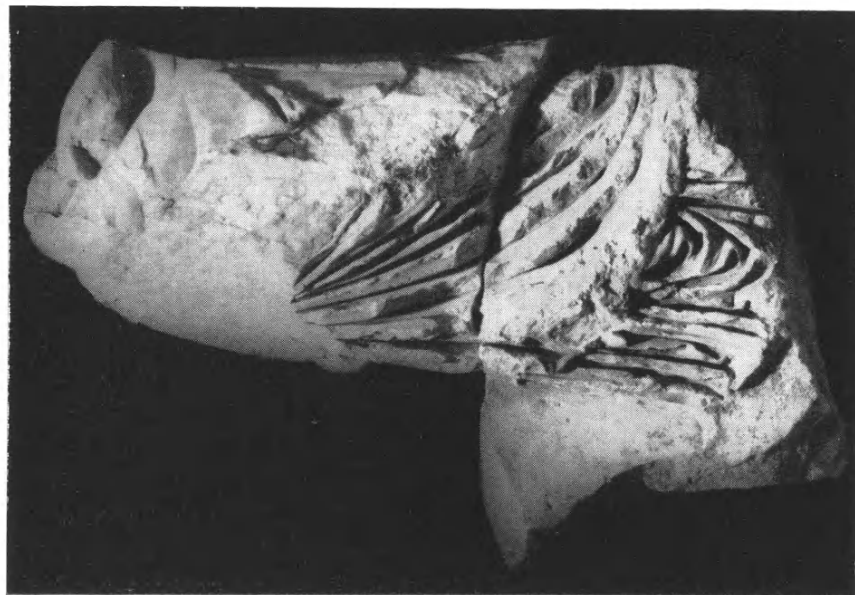
α, Ἐπικρανίτις μαρμαρίνη μετ' ἀνθεμίων καὶ ἄλλης φυτικῆς διακοσμῆσεως ἐκτισμένη εἰς τὸ φρέαρ 3 «Χωματερῆς» Βενέτα.

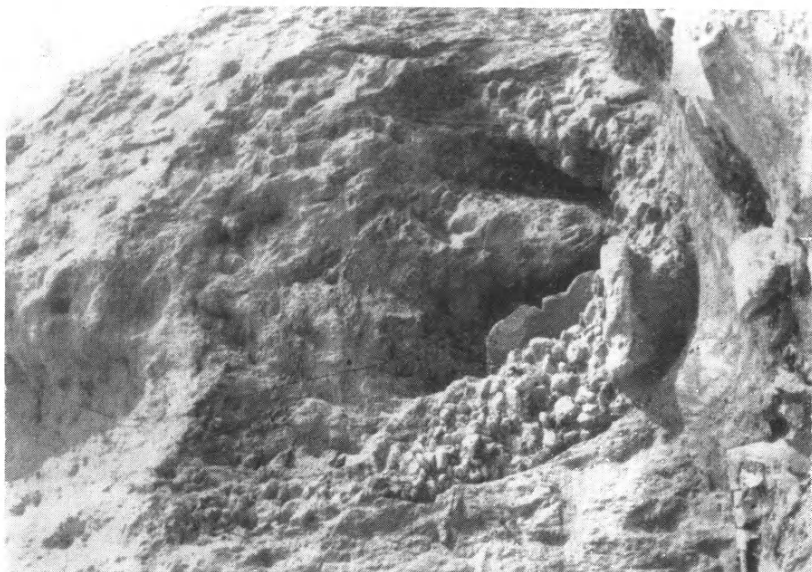
β. Λεπτομέρεια τοῦ ἐκ τοῦ φρέατος τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα κλασσικοῦ ἀναγλύφου.

β. 'Η ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ ἀναγλύφου ἐπιγραφή
τῶν δύο Εἰρεσιδῶν ἀδελφῶν.

α. Δύο τεμάχια ἐκ τοῦ κλασσικοῦ ἀναγλύφου
τοῦ φρέατος β.

β. Φρέαρ 1
«Χωμάτερης» Βενέτα.

α. Τμήμα τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως ἀμαζονομαχίας
ἐκ τοῦ φρέατος 3 τῆς «Χωμάτερης» Βενέτα.

α. Πῶμα μαρμαρίνης σαρκοφάγου «Χωματερῆς» Βενέτα. Λεπτομέρεια: Ἡ δεξιᾷ (τῇ προσβλέποντι ἐκ τῆς προσθίας ὕψεως) κεκοσμημένη γωνία τοῦ πώματος.

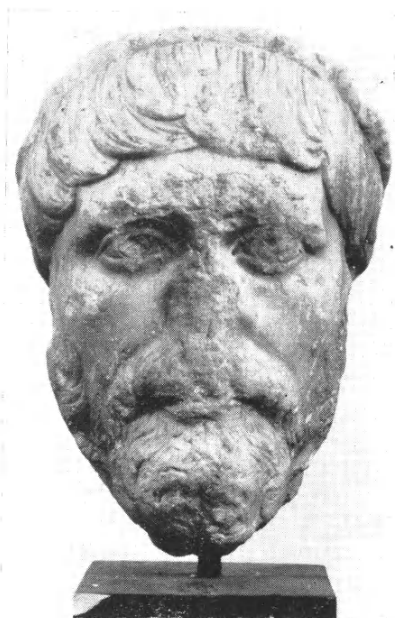
β. Βάσις ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου μετὰ παράστασιν λουτροφόρου ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΤΕΛΕΣΤΗΣ ΤΕΛΕΣΤΟΥ «Χωματερῆς» Βενέτα.

β. Εικονιστική κεφαλή ιερῆως
Ρωμαϊκῶν χρόνων.

α. Τμήμα ἐξ ἐπιτομῆς ἀνγλύφου
«Χωματερῆς» Βενέτα.

α

β

γ

δ

α-δ. Ἡ εἰς τὴν ὁδὸν Μοναστηρίου εὑρεθεῖσα κεφαλὴ.

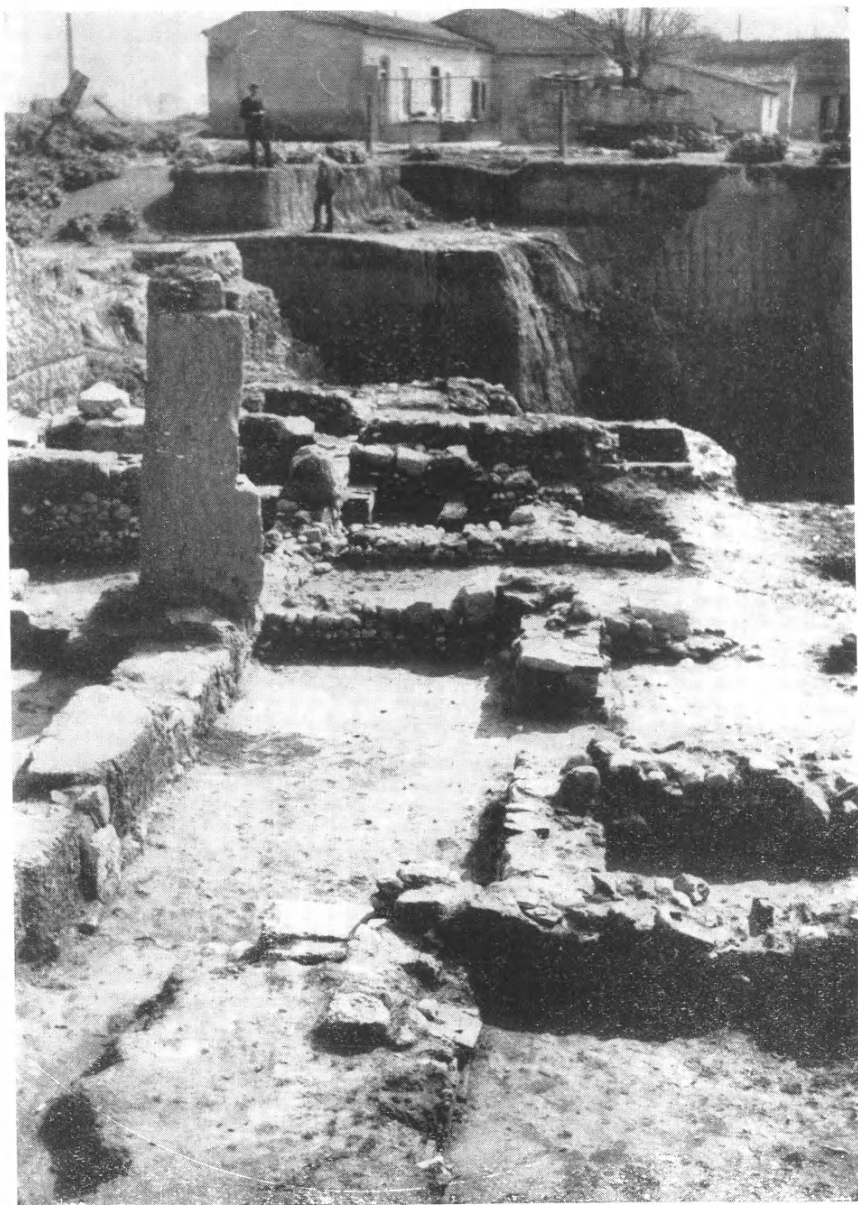

Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον Κυβέλης ἐν ναΐσκῳ «Χωματερῆς» Βενέτα.

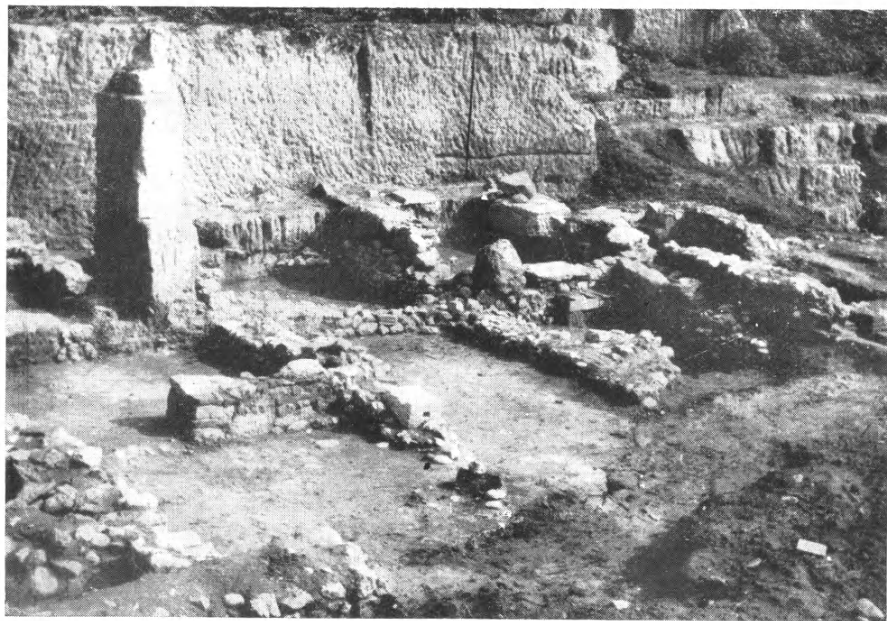
Ὁ δυτικῶς τοῦ φρεατίου 3 ὑπὸ ἀνασκαφῆν χώρος τοῦ ἀγροκτήματος Βενέτα.

Ἡ ἀποκαλυπτομένη ἀρχαία οἰκία τοῦ ἀγροκλήματος Βενέτα.

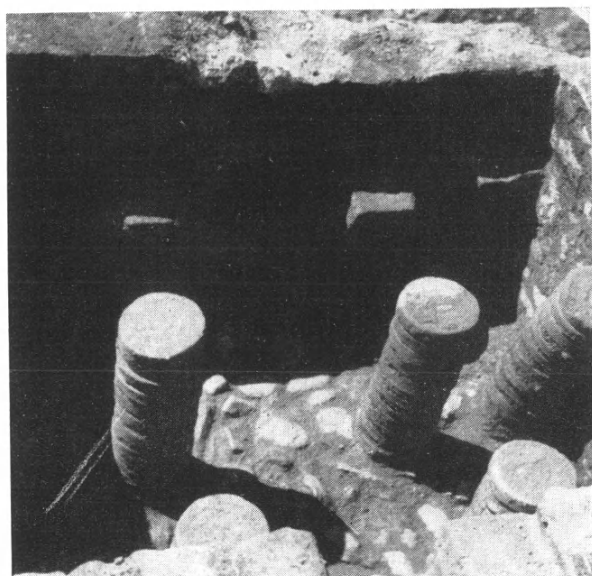
α. Τὸ Βαλανεῖον τῆς οἰκίας τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα.

β. Ἄλλη ὄψις τῆς ἀνασκαπτομένης οἰκίας.

α. Ἐπιτύμβιος μαρμάρινος βωμός τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.,
εὑρεθεὶς εἰς τὸ ἀγρόκτημα Βενέτα.

β. Τὰ ὑπόκλυστα τῆς οἰκίας τῆς «Χωματερῆς» Βενέτα.

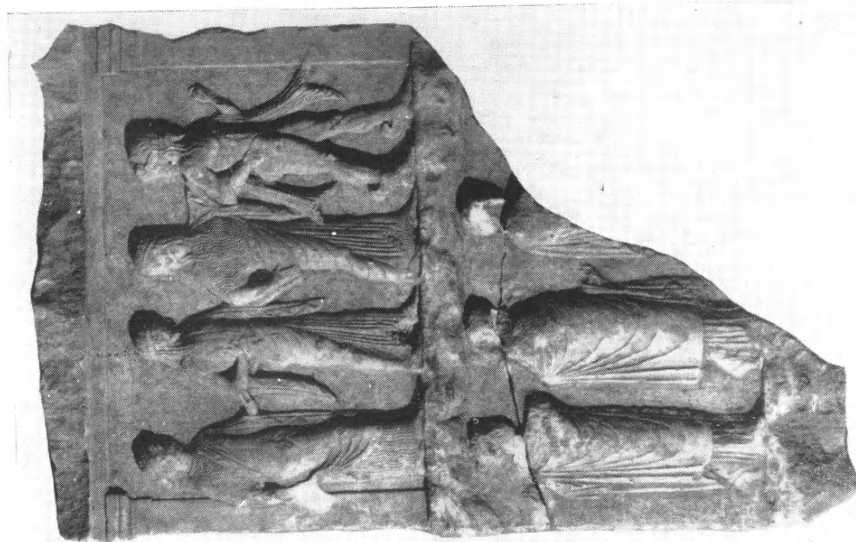

α. Ἀνάλημμα Βυζαντινῶν χρόνων «Χωματερῆς» Μαυρίκη.

β. Τρίτων καὶ πρὸ αὐτοῦ οἱ πόδες ἱσταμένης Νηρηίδος ἢ Ἀφροδίτης ἐκ τῆς «Χωματερῆς» Μαυρίκη.

α. Διπλοῦν ἀνέγκλινον Ρωμαϊκῶν χρόνων Ἑρμῶ
καὶ Νυμφῶν.
Ἐκ τῆς «Χωματερῆς» Μωρίκη.

β. Ἀγλαμάτιον ἀκεφάλου νεαροῦ ἀνδρὸς
χλαμυδοφόρου.
Ἐκ τῆς «Χωματερῆς» Μωρίκη.

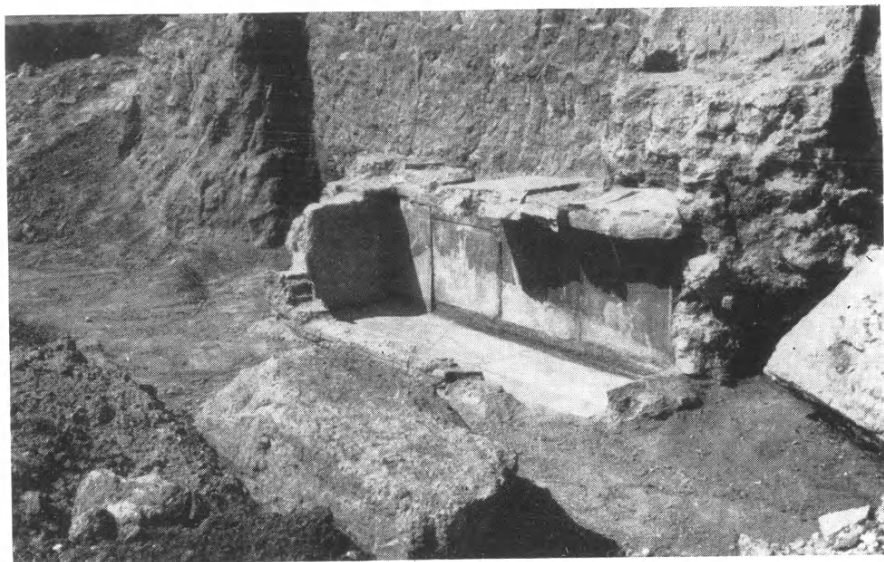

β. Ἐπιτύμβιον ἀνδρόγυνον
ἐκ τῆς «Χωματεῖς» Μαυρίκη.

α. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης
ἐκ τῆς «Χωματεῖς» Μαυρίκη.

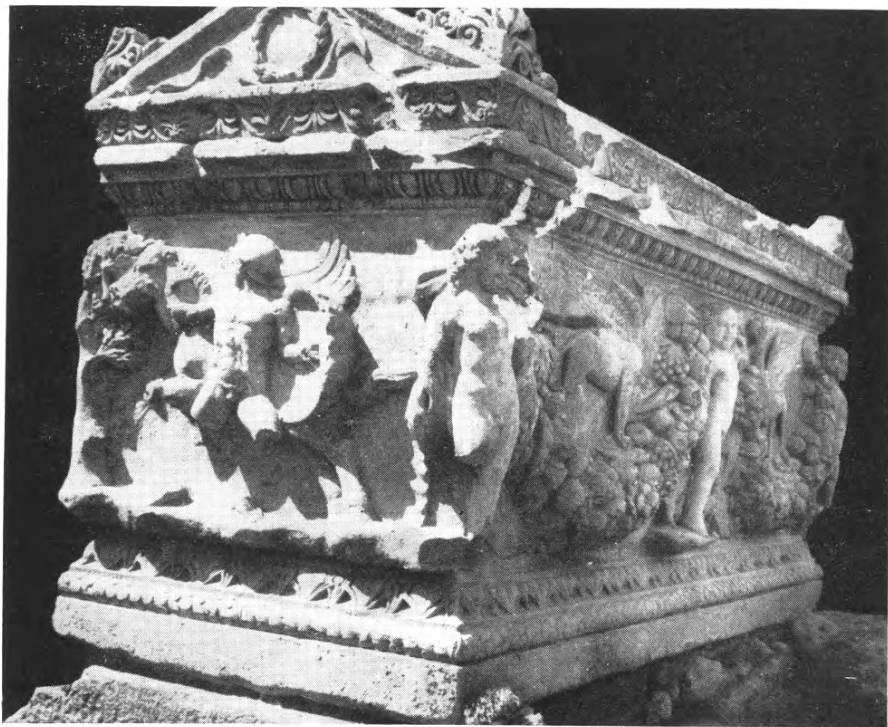

α. Ὁ παρά τὸν βυζαντινὸν τοῖχον ἀποκαλυφθεὶς τάφος ὁ περιέχων τὸ νομισματόσημον τοῦ Καρακάλλα.

β. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ διαλυθέντος βυζαντινοῦ ἀναλήμματος τοῦ Κηφισοῦ.

α. Μαρμαρίνη σαρκοφάγος ἀποκαλυφθεῖσα ἐν τῷ ἀγροκτήματι Μαυρίκη.
Ἡ στενὴ τῆς πλευρᾶς εἰκονίζει τὸν Βελλεροφόντην πρὸ τοῦ Πηγάσου.

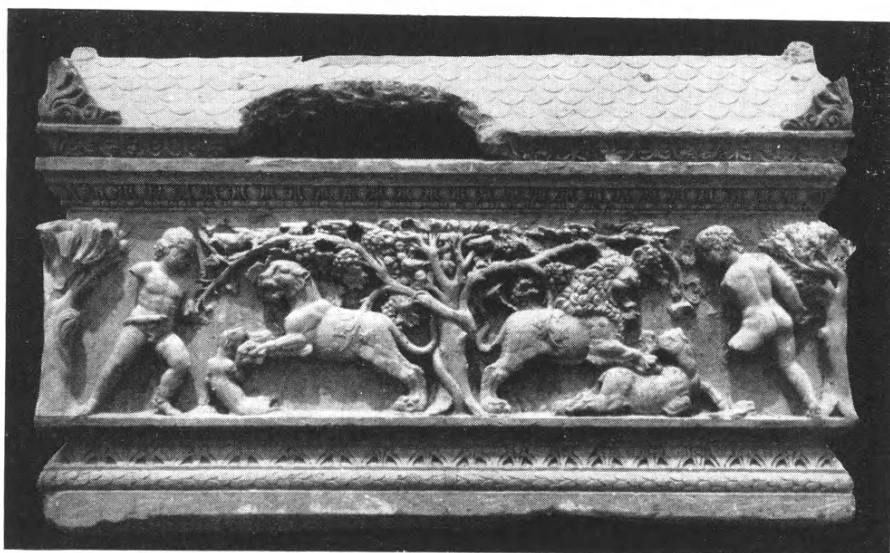
β. Ἡ προχείρως κατασκευασθεῖσα βᾶσις διὰ τὴν τοποθέτησιν
τῆς σαρκοφάγου.

α. Κυκλικὸν ἔλασμα μετ' ἐκτυπώματος ἐκ νομισματοσήμευ τοῦ Καρακάλλα, εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ ἐν πίν. 18α εἰκονιζομένου τάφου.

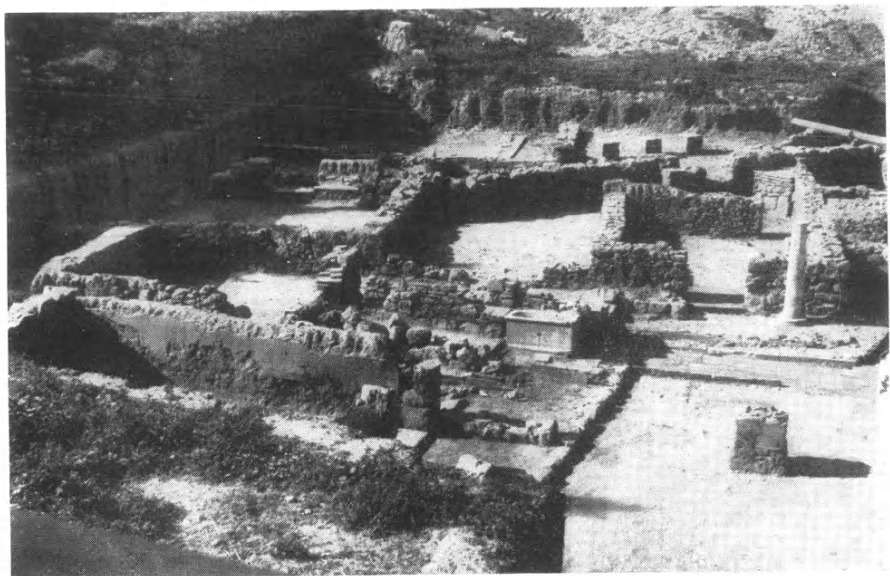
β. Ἡ ἐτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς σαρκοφάγου (πίν. 19α) μετ' ἐφιππον θηρευτὴν κάπρου.

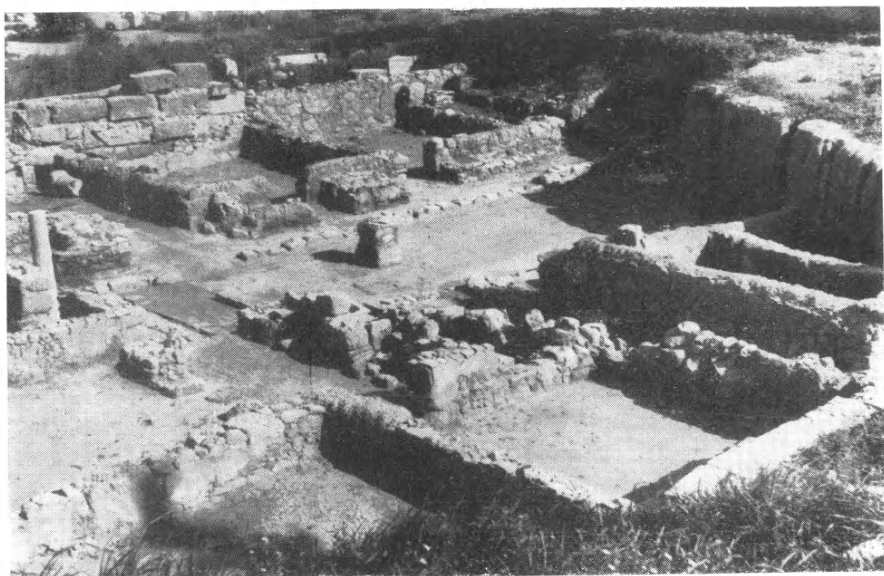
α. Ἡ ἐτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς σαρκοφάγου (πίν. 19α) μεῖζονήγιον λέοντος κλπ.

β. Ἡ κυρία ὄψις τῆς σαρκοφάγου (πίν. 19α) μεῖζονήγιον ὑποβαστάζοντος ἀνθοπλοκάμους.

α. ᾽Αποψις τοῦ Ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ἀπὸ ᾽Ανατολῶν.

β. ᾽Αποψις τοῦ Ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ἀπὸ Δυσμῶν.

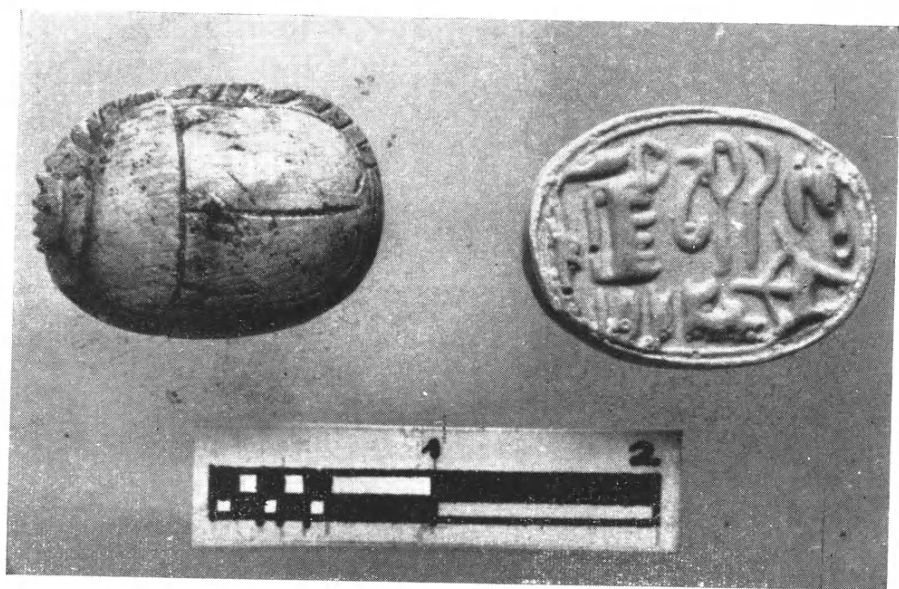
Χαλκοῦς δίσκος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑλευσίνος.

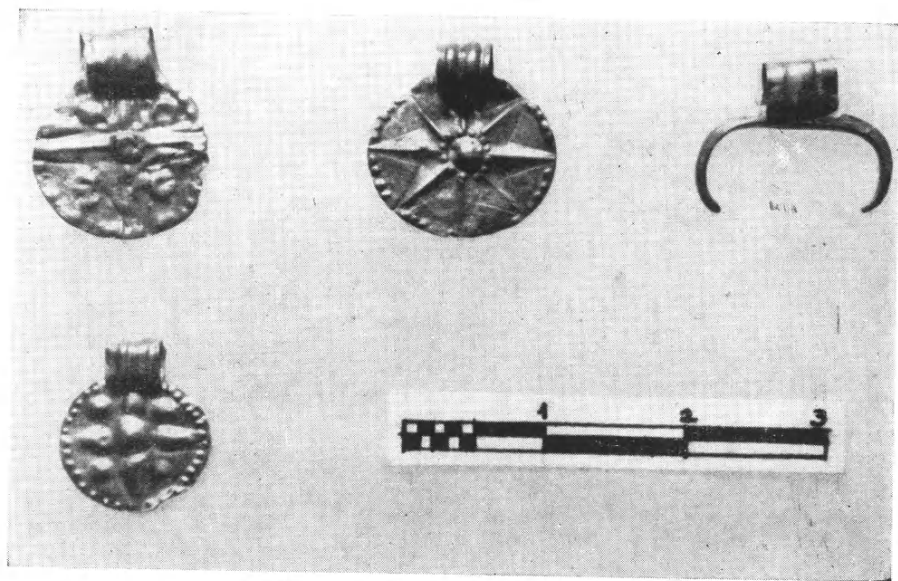
α. Ἡ ἀνασκαφή τῆς Περαιτῆς ἀπὸ Νότου.

β. Καῦσις τοῦ τάφου 157.

α. Σκαρβαῖος αἰγυπτιακὸς ἐκ τοῦ τάφου 147.

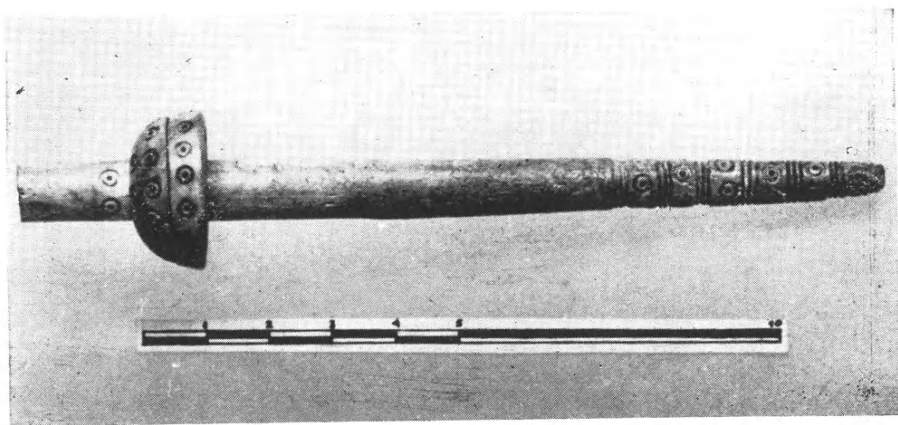

β. Χρυσᾶ κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου 147.

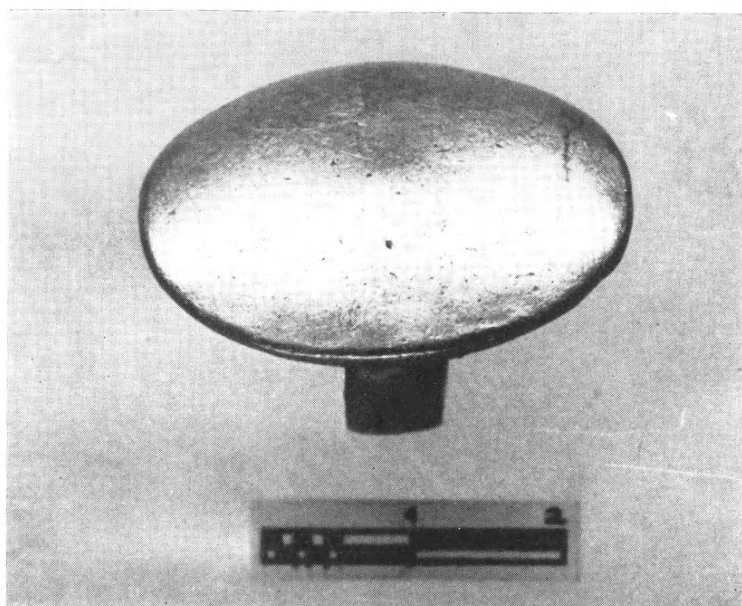

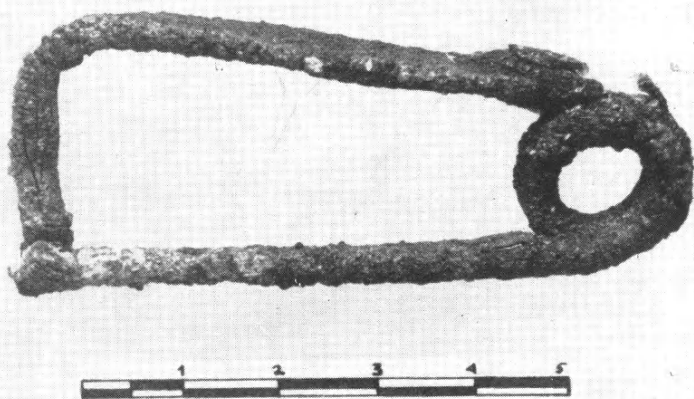
α. Ψῆφοι περιδεραίων ἐκ τοῦ τάφου 147.

β. Ἄτρακτος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ τάφου 152.

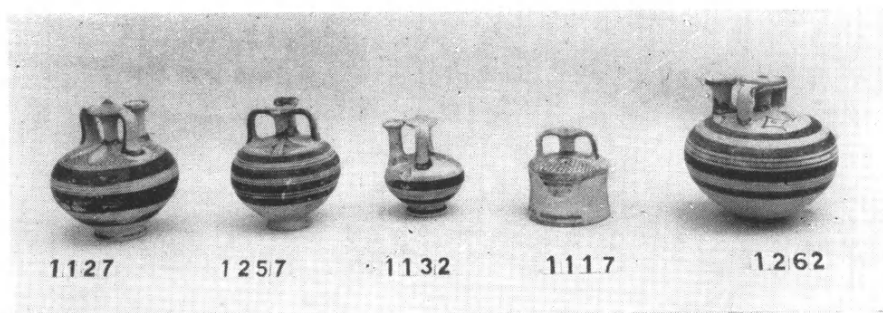
α. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ τοῦ τάφου Σ14.

β. Χαλκῇ πύρπη ἐκ τοῦ τάφου 155.

α. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

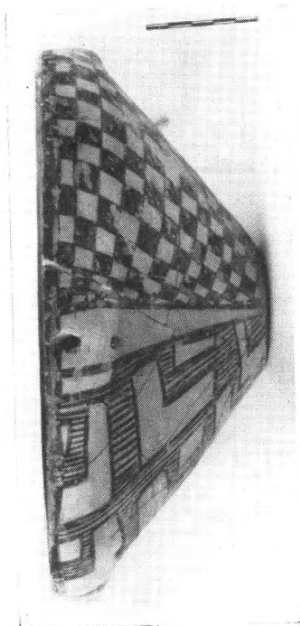
γ. Ἀγγεῖα καὶ εἰδώλιον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

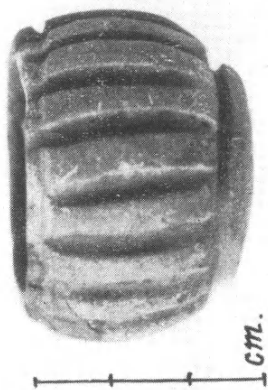
α. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

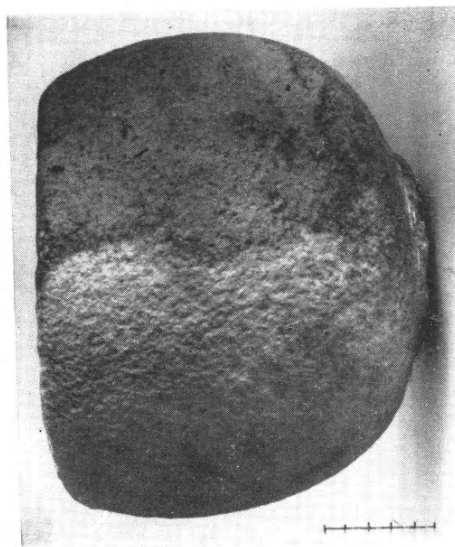
β. Εἰδώλια καὶ ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

α. Φιάλη τοῦ «ρυθμοῦ τοῦ Διμηγίου»
ἐκ Σέσκλου.

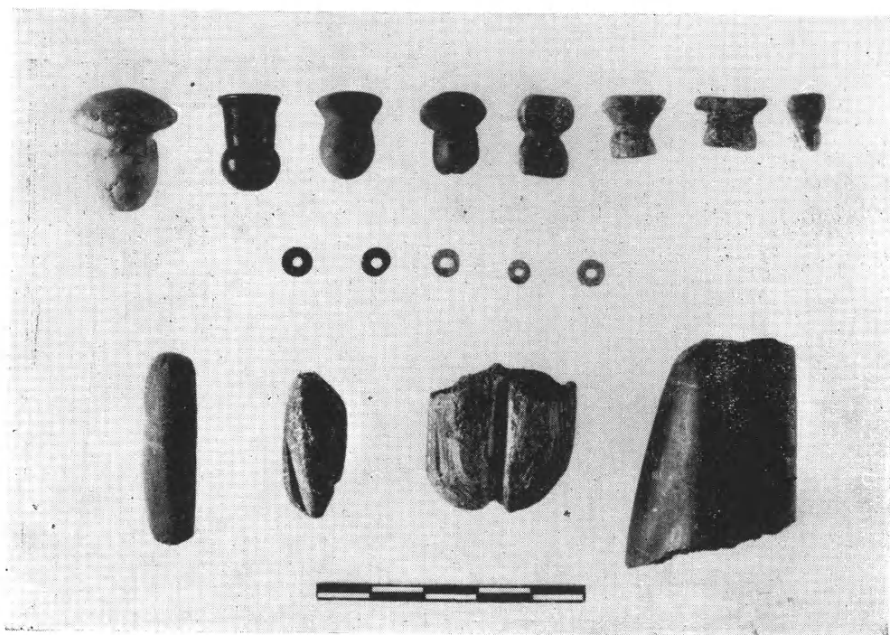
β. Μικροσκοπικὸν ἀγγεῖδιον τῆς ἀρχῆς τῆς
κεραμεικῆς ἐκ Σέσκλου.

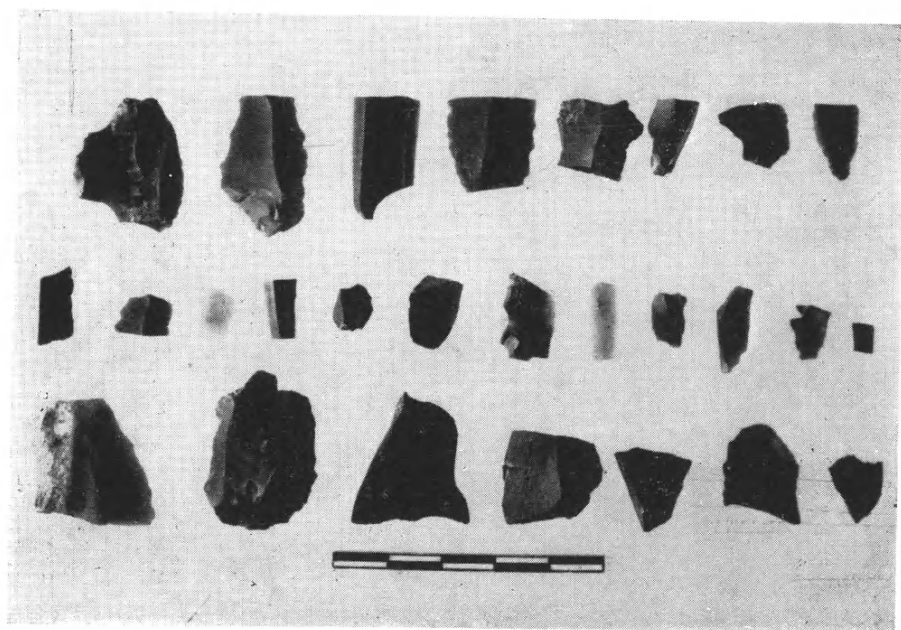
γ. Μακρότερον ἀρχαιότερον νεολιθικὸν
ἀγγεῖον (ἡμιτελές).

δ. Πλήρον ἀγγεῖον τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότερας
κεραμεικῆς νεολιθικῆς περιόδου.

α. Λίθινα «ἐνώτια» ψῆφοι ὄρμου κ.ἄ. ἀντικείμενα ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος τοῦ Σέσκλη (τὰ δύο πρῶτα, ἄνω, προέρχονται ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς).

β. «Μικρολιθικά» ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου.

Ἀποψὶς τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ προκεραμικοῦ στρώματος.

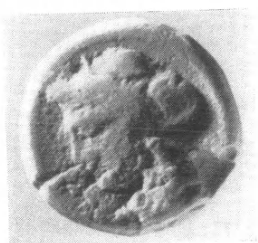

α. Ἡ κλίμαξ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ κτηρίου.

β. Τὸ πρὸς Δυσμᾶς τῆς ἡμικυκλικῆς δεξαμενῆς δάπεδον.

α. Νόμισμα Φαλάνγων.

β. Νόμισμα 'Ιουστινιανού Α'.

γ. Νόμισμα 'Ιουστινιανού Α'.

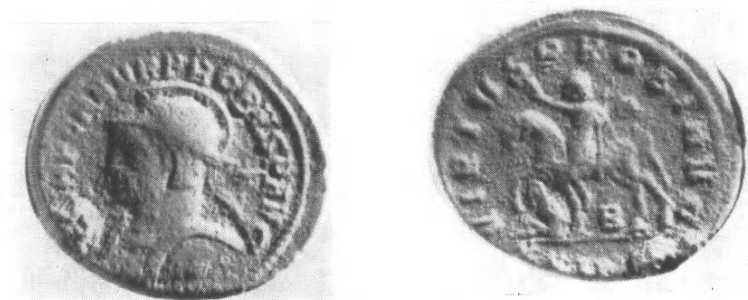
δ. 'Ασάριον Κωνσταντίνου Β'.

β. Πήλινον ἀγγεῖον.

α. Δομέτιον Ρα'.

α. Νόμισμα Πρόβου.

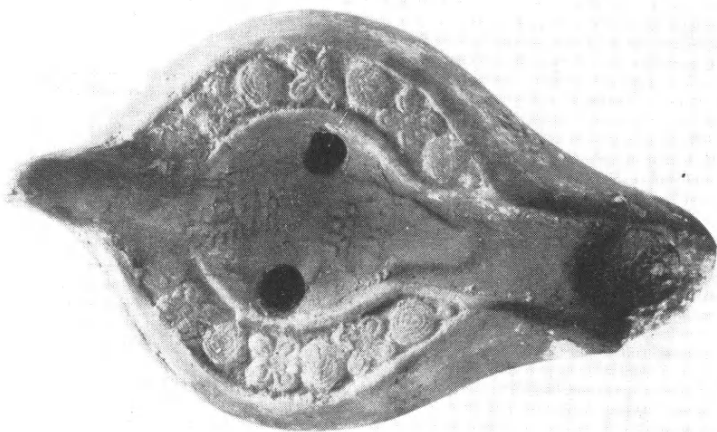

β. Όξυπύθμενος άμφορεύς — τάφος νηπίου.

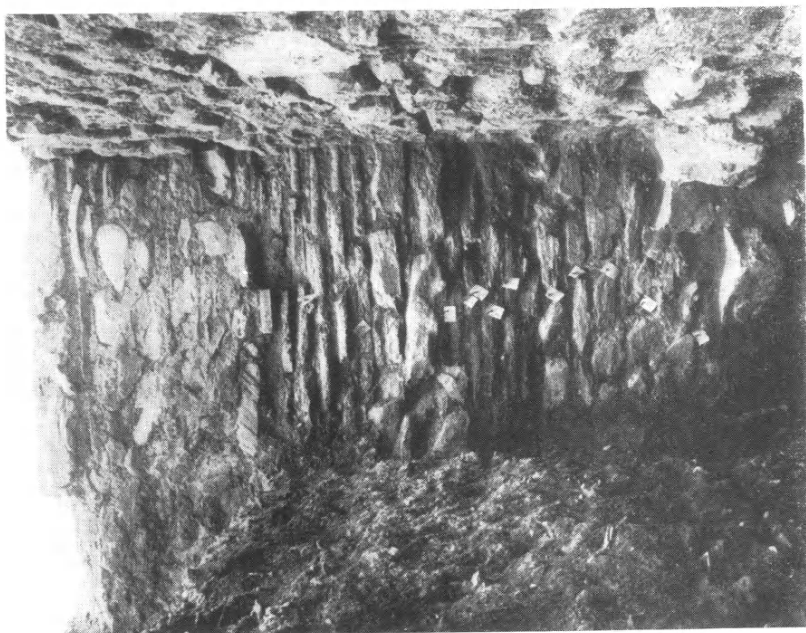

β

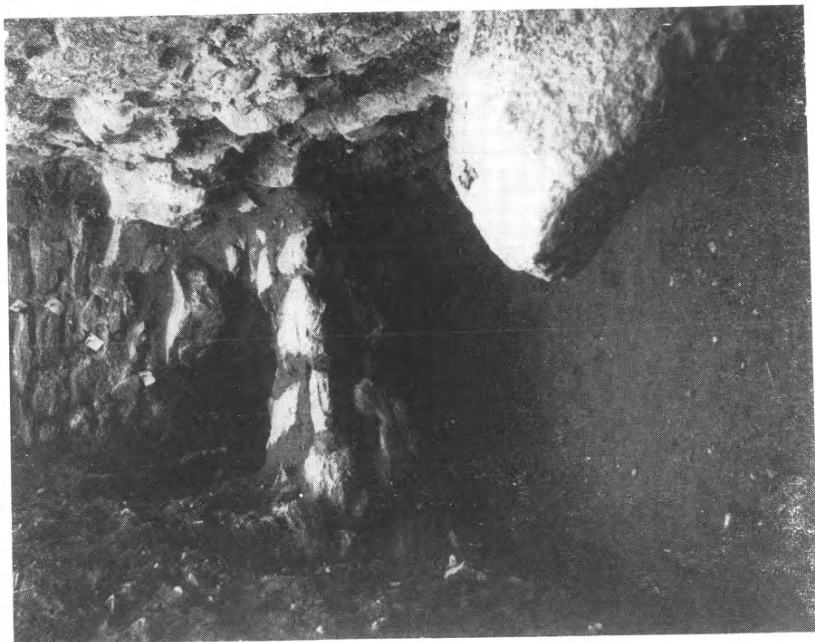
α - β. Λύγγοι.

α

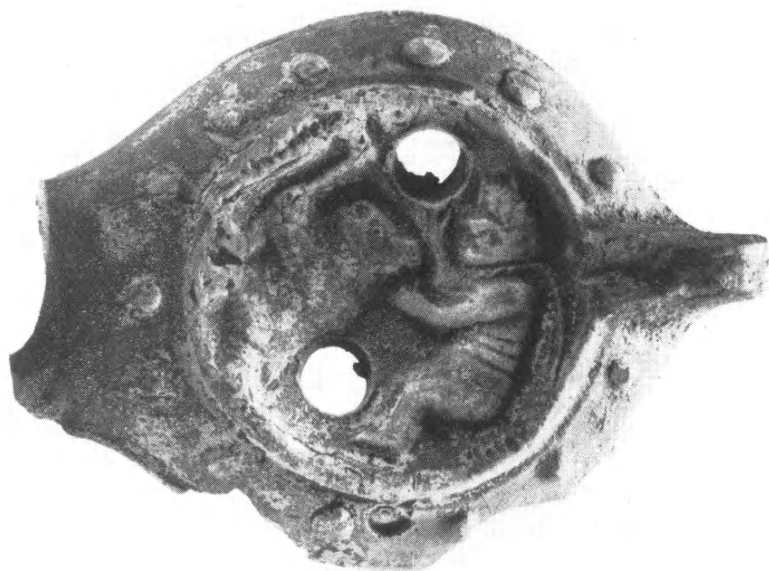
β. 'Ο τοῦτος Λ₃.

α. 'Ο δυτικὸς τοῦτος τοῦ τμήματος Μ.

α. Οί τοῖχοι Λ καὶ Λ₅.

β. Λύχνος με παράστασιν νέου με ἄρκτον.

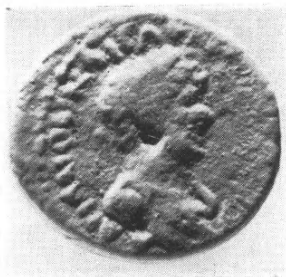

α. Νόμισμα Κωνσταντίνου Β'.

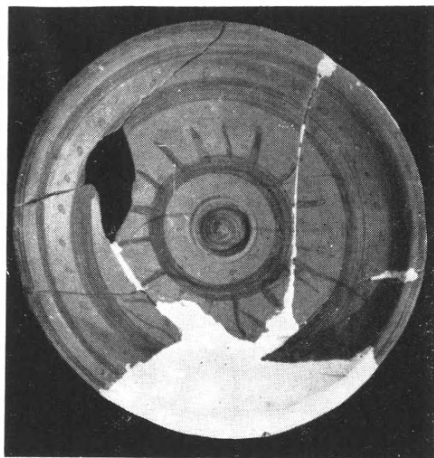
β. Νόμισμα 'Ιουστίνου καὶ Σοφίας.

γ. Νόμισμα 'Αδριανού.

δ. Νόμισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν.

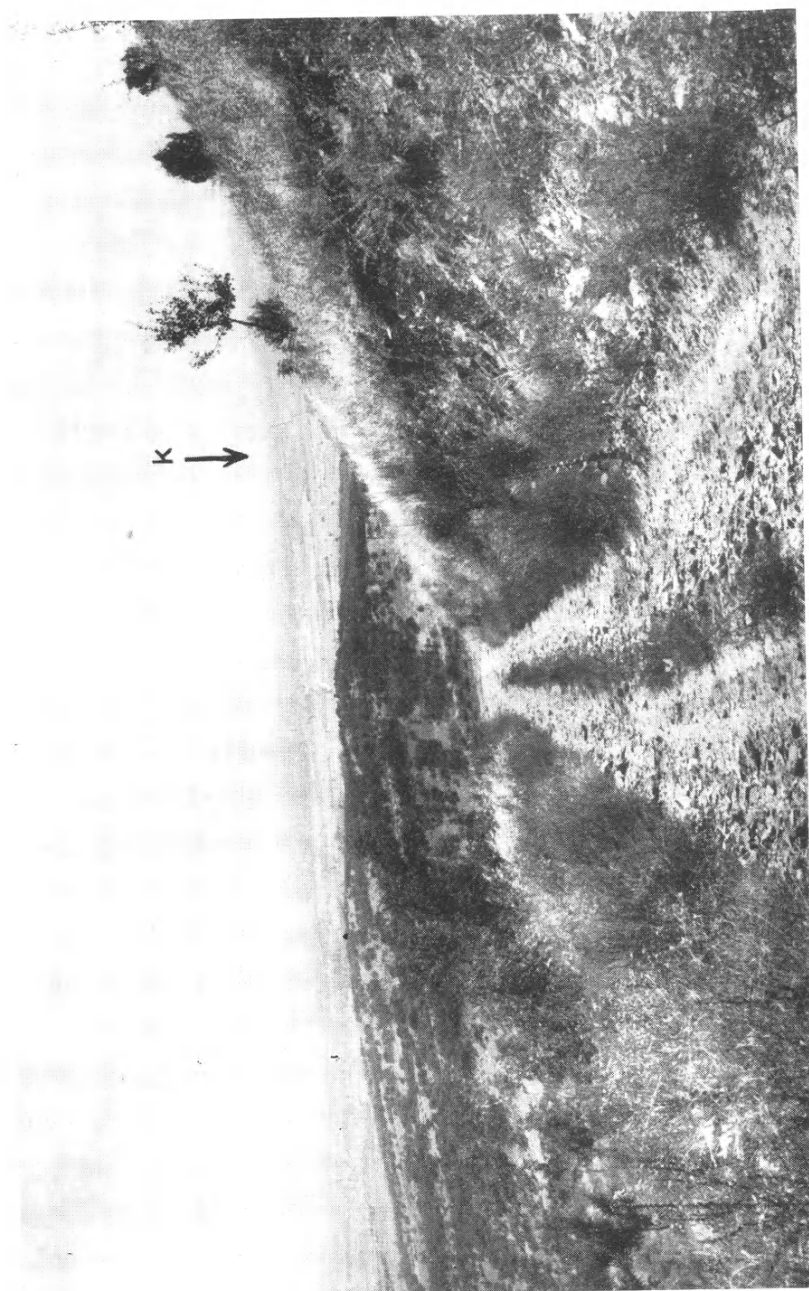

α. Γραπτὸν πινάκιον ἐκ Κοζάνης.

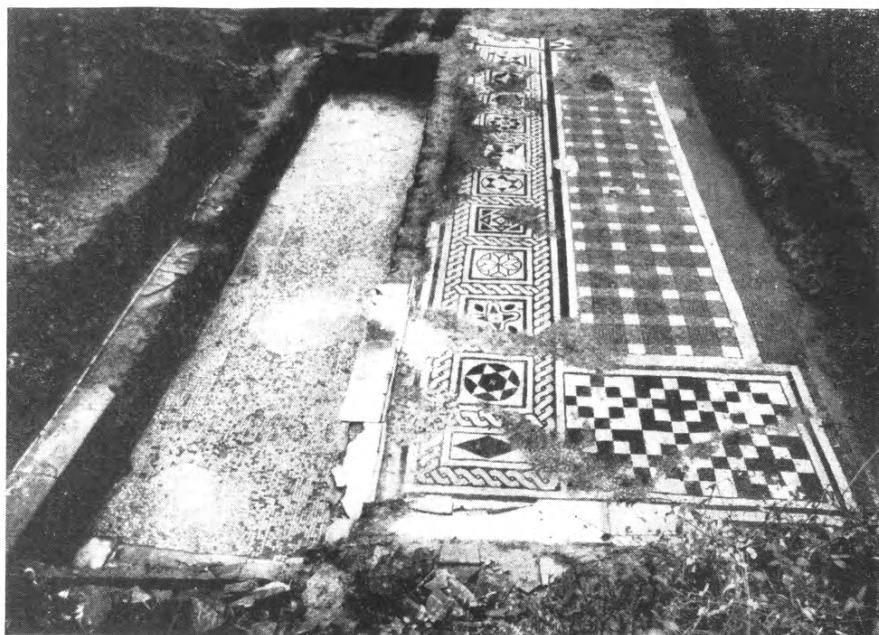

β. Ἀγγεῖον μετὰ πλαστικῆς διακοσμῆσεως
ἐλλιπὲς ὄνω, ἐκ Κοζάνης.

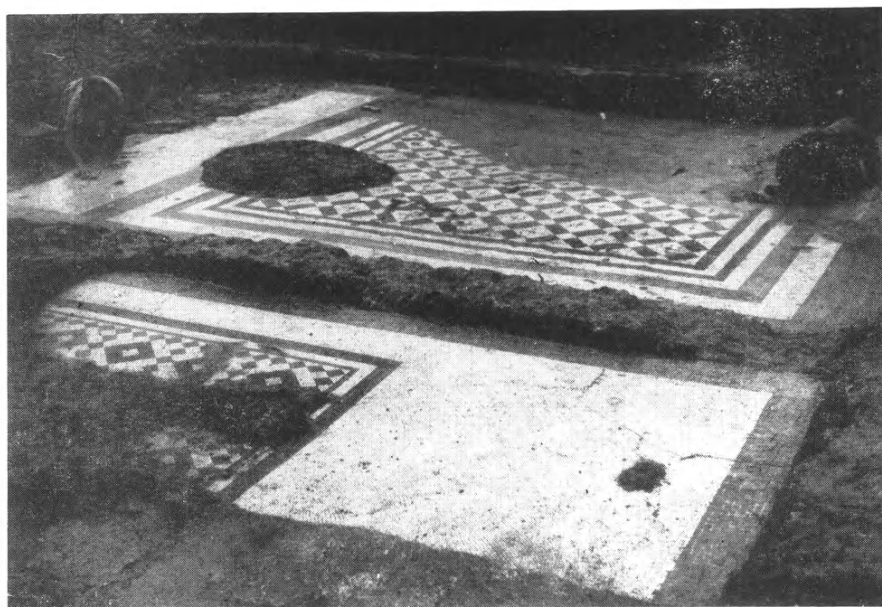

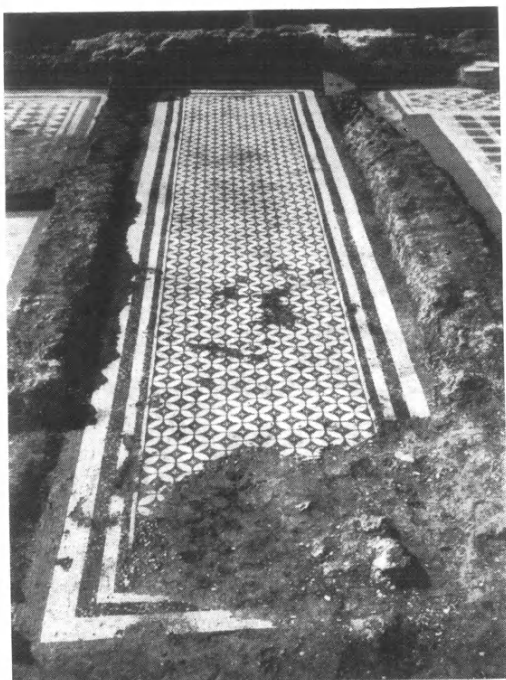
Τὸ ὁροπέδιον τῆς Κοζάνης ἀπὸ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου.

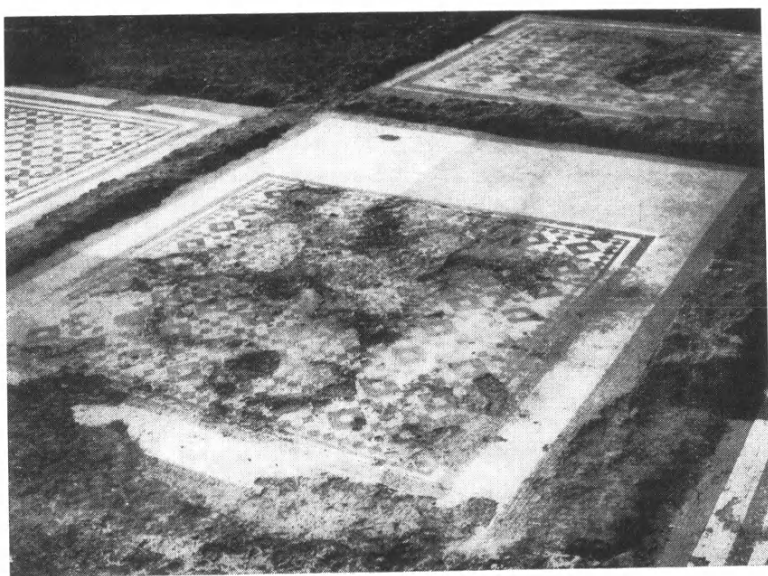
α. Ἡ δεξαμενὴ μετὰ τοῦ πρὸς Νότον αὐτῆς ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀπὸ Δυσμῶν.

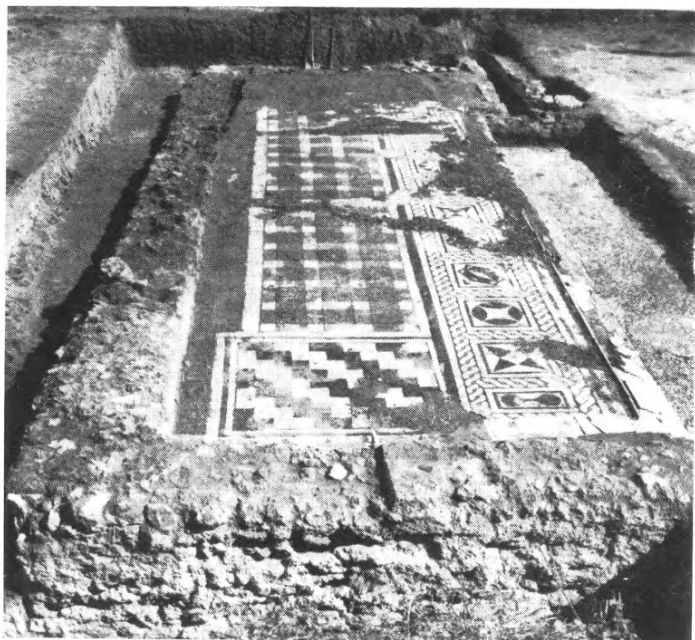
β. Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα Β (ἐμπρὸς) καὶ Γ (ὀπίσω) κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ Βορειοδυσμῶν.

α. Ὁ διάδρομος Ζ ἀπὸ Ἀνατολῶν.

β. Τὰ δάπεδα Β (ἐμπρός), Γ (ἄνω ἀριστερά) καὶ
Δ (ἄνω δεξιά) ἀπὸ Βορειοανατολῶν.

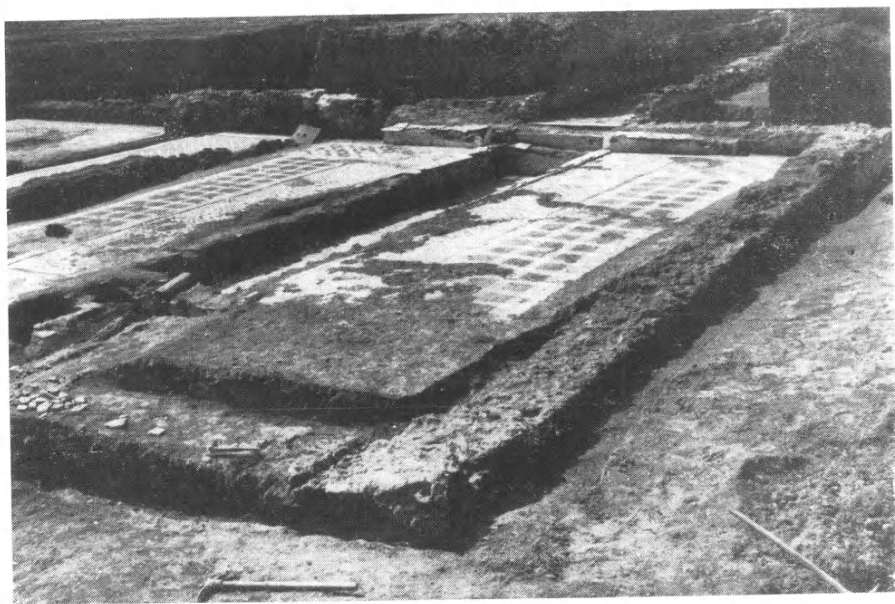
α. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ κτηρίου καὶ τὸ πρὸς Βορρᾶν
τῆς δεξαμενῆς ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Τὸ δυτικὸν μέρος τῆς δεξαμενῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν.

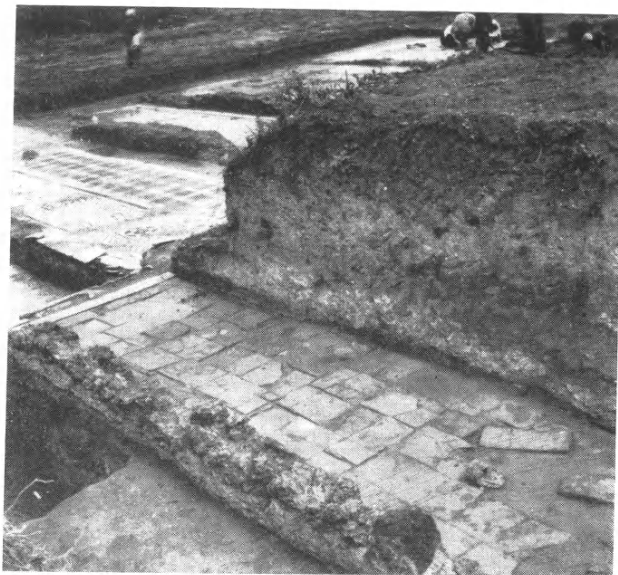

α. Ἡ αὐλαξ εἰσροῆς τοῦ ὕδατος ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν.

β. Τὸ συγκρότημα τῆς δεξαμενῆς (Α 1-3) μετὰ τῆς αὐλακος εἰσροῆς καὶ τοῦ ἀγωγοῦ ἀποχετεύσεως.

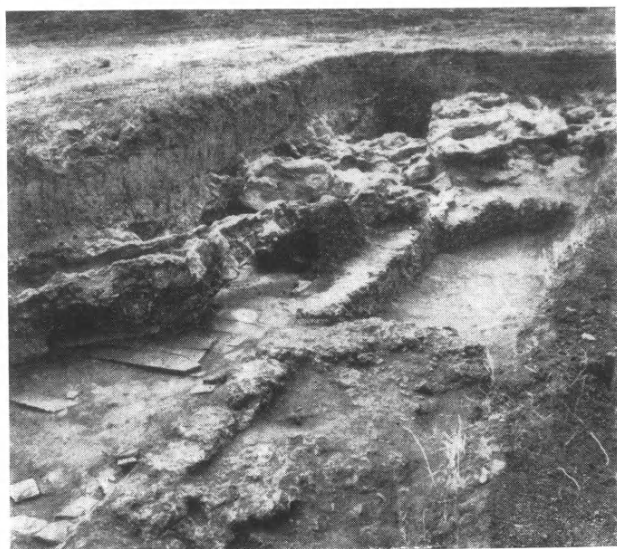

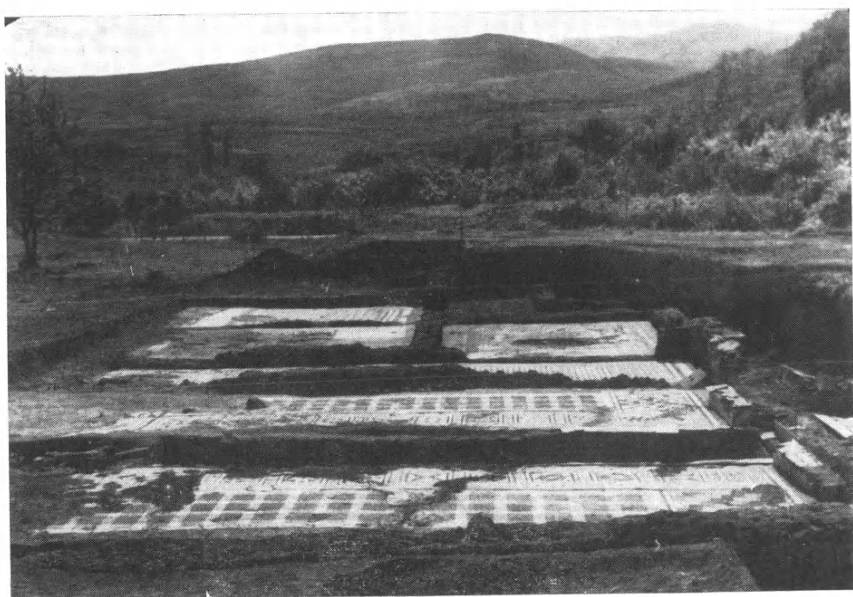
α. Ἡ ἀλμαξ εἰσροῆς τοῦ ὕδατος εἰς τὴν δεξαμενὴν
ἀπὸ Βορειοδυσμῶν.

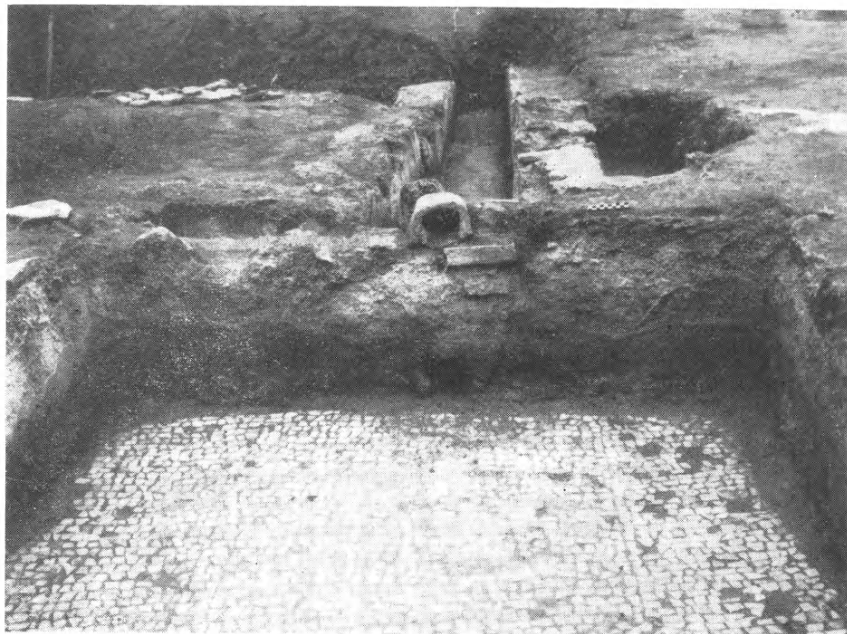
β. Ἀλατα ἐξ ἰζημάτων ἐνσωματωμένα μετὰ λίθων κλπ. καλύπτουν
τὴν τεχνητὴν ἀλμαξα (πρβ. πίν. 48α).

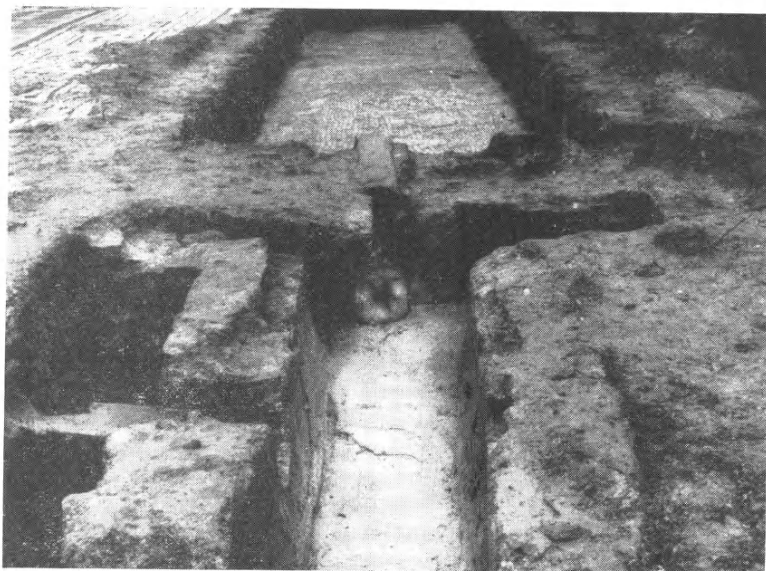
α. "Αποψις από Βορειοδυσμῶν τῶν ἐν πίν. 47β
ἀπολιθωμάτων, σχηματισθέντων μετὰ τὴν κατάρρευσιν
τοῦ ἀρχαίου κτηρίου.

β. Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Βορρᾶ.

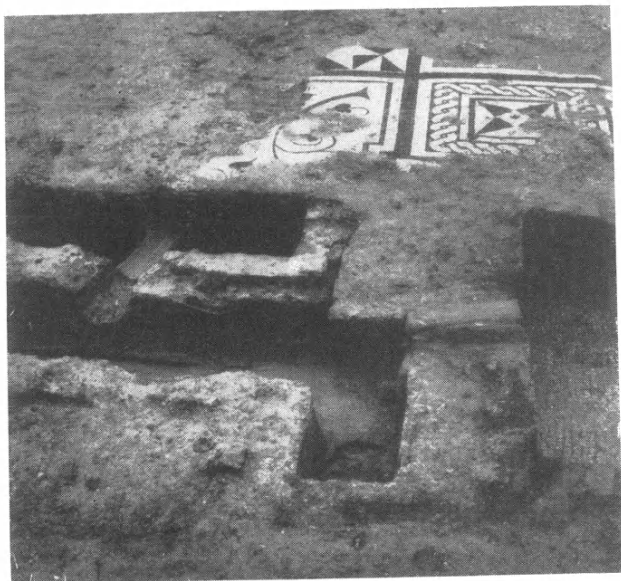

α. Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς δεξαμενῆς ἀπὸ Δυσμῶν μετὰ τῆς ἀποχετευτικῆς αὐλάκος (πρβ. τὴν κατωτέρω εἰκόνα).

β. Τὸ στόμιον ἐκκενώσεως τῆς δεξαμενῆς εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ἐκχειλιστὴρ τραπεζοειδοῦς τομῆς (πρβ. τὴν ἄνωτέρω εἰκόνα).

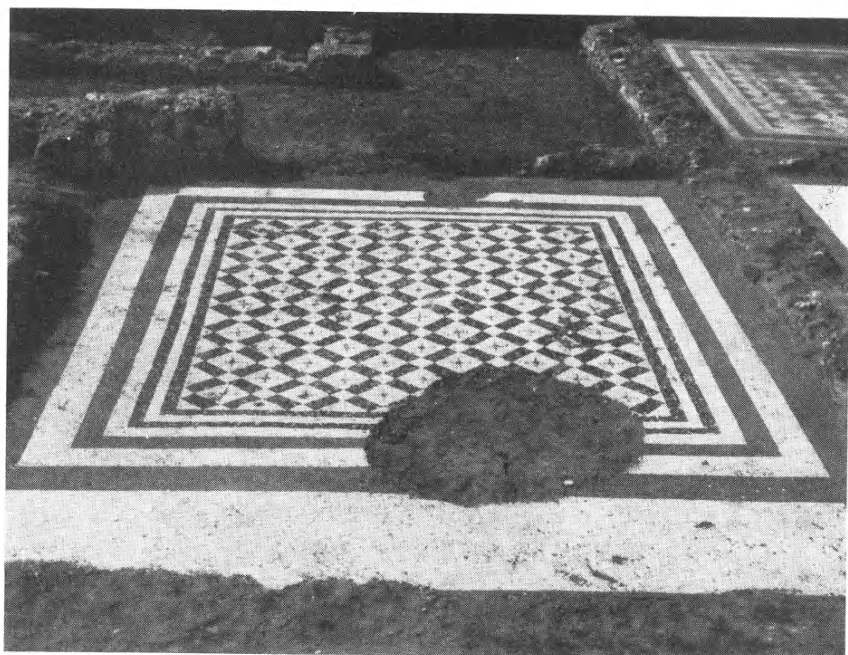
α. Τὸ ἀποχετευτικὸν σύστημα τῆς δεξαμενῆς ἀπὸ Βορρᾶ.

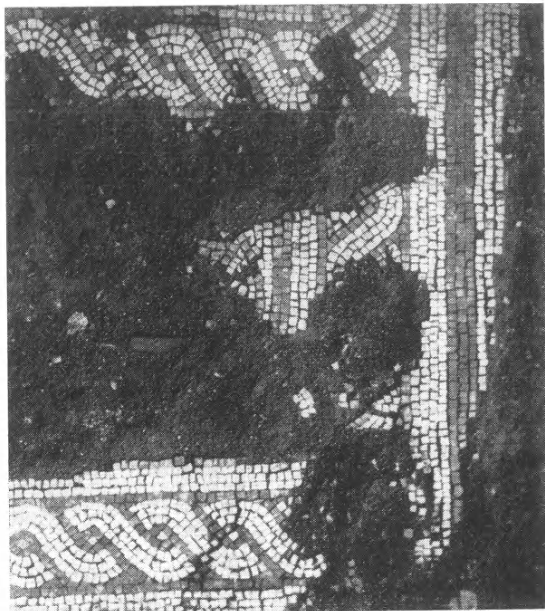
β. Μέρος τοῦ μωσαϊκοῦ Γ καὶ τοῦ χώρου Η ἀπὸ Ἀνατολῶν
μετὰ τῆς πρὸ αὐτῶν στοᾶς, τοῦ γωνιάζοντος τοιχείου
καὶ τῆς μαρμαρίνης φιάλης.

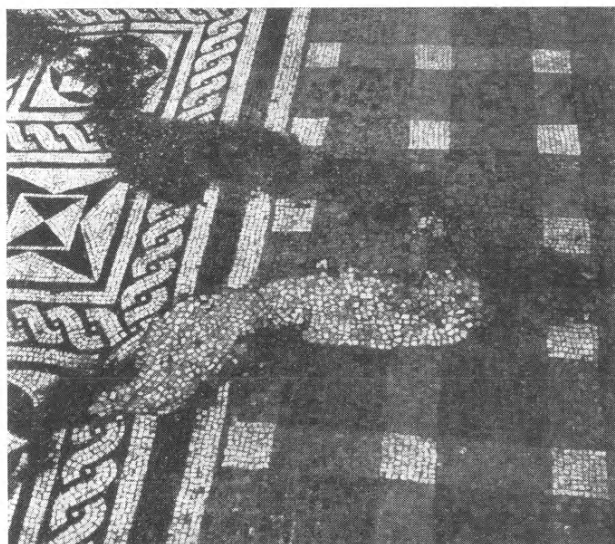
α. Τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον Β1, ἀπὸ Δυσμῶν.

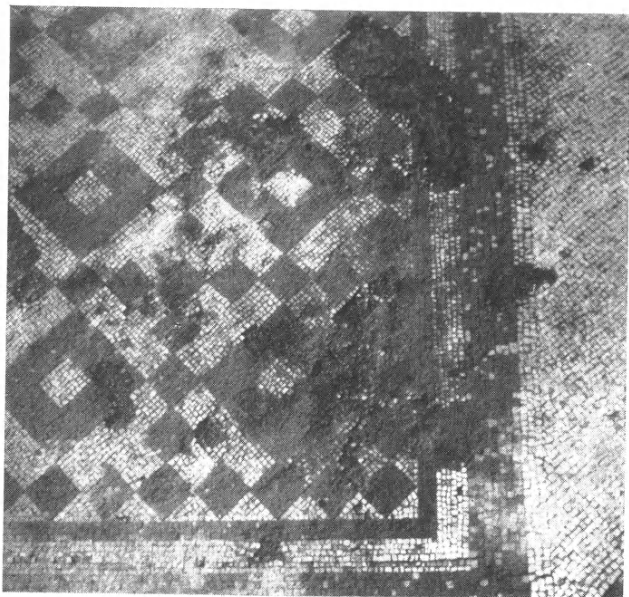
β. Τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον Γ καὶ περαιτέρω ἡ βορειοανατολικὴ γωνία στοᾶς.

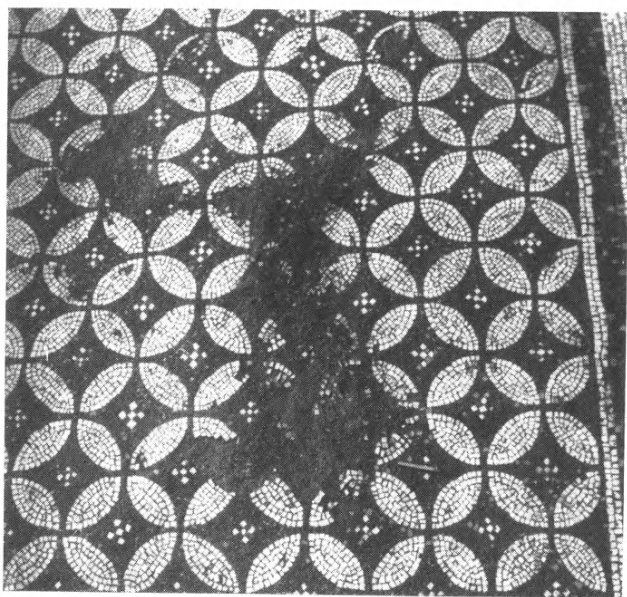
α. "Ο,τι εὑρέθη ἀπὸ τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον
B2, ἀπὸ Δυσμῶν.

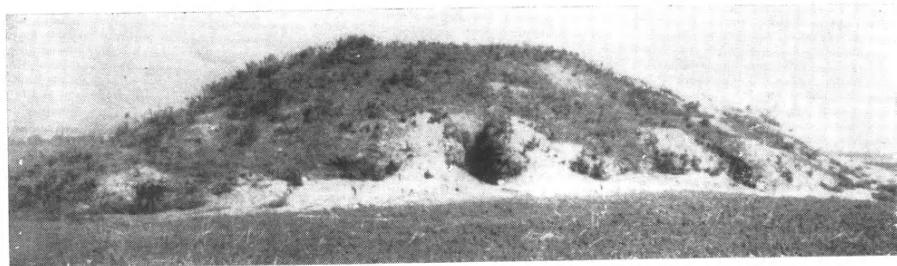
β. Λεπτομέρεια τοῦ δαπέδου Α3, ἀπὸ Ἀνατολῶν.
Ἀριστερὰ κατὰ σειρὰν ἐλάχιστον μέρος
τοῦ στοιχείου B5, τὸ B6 καὶ B7.

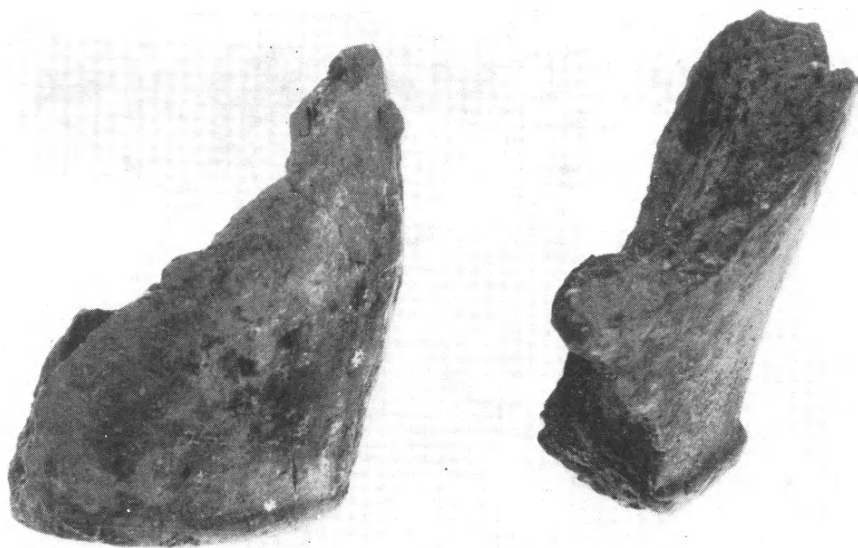
α. Λεπτομέρεια κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν
τοῦ δαπέδου Β.

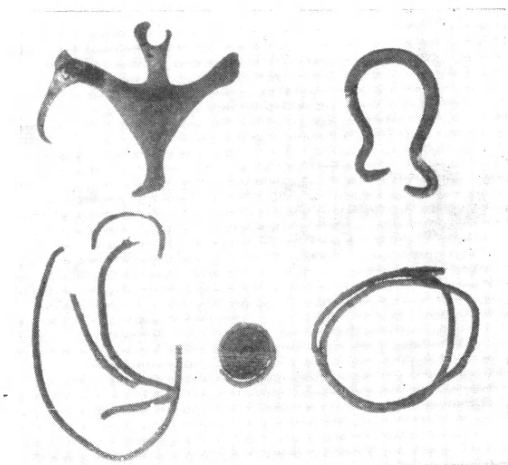
β. Λεπτομέρεια τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου
τοῦ διαδρόμου Ζ.

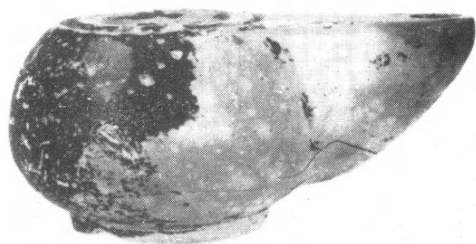
α. Τύμβος Νικησιάνης, νοτία πλευρά, κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

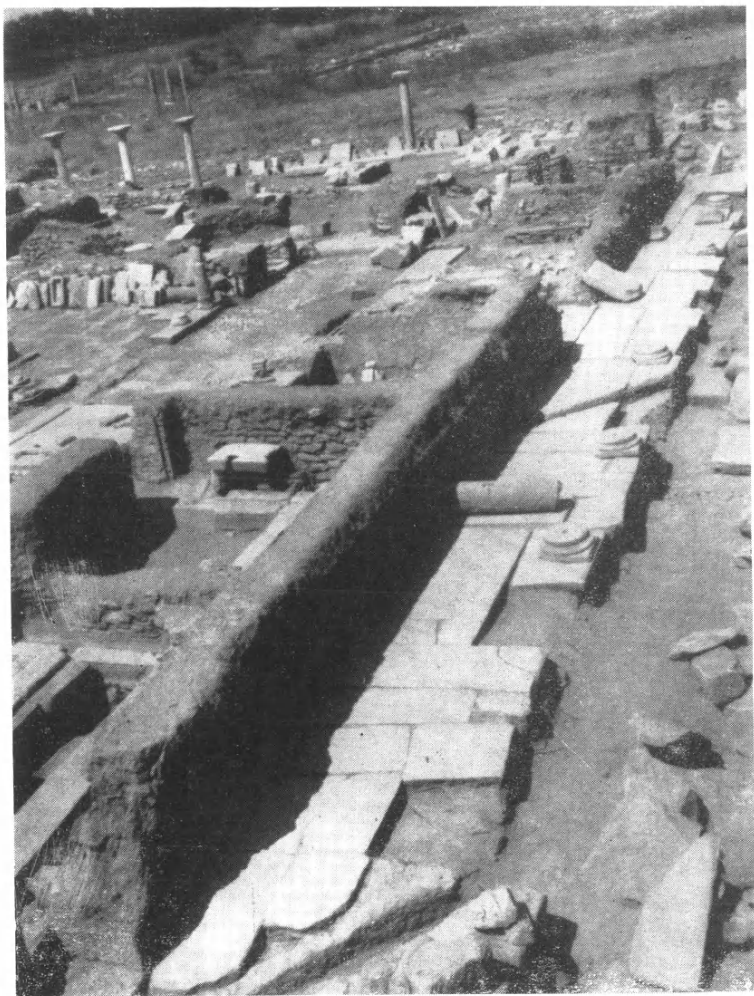
β. Τμήματα ἐκ τῆς βάσεως χονδροειδῶν χειροποιήτων ἀγγείων
ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

α. Χαλκοῦν ἔλασμα με μορφήν πτηνοῦ,
ἐλάσματα ἐκ ψελίων καὶ πόρπης καὶ
λαβὴ ἀγγείου ἐκ χαλκοῦ.

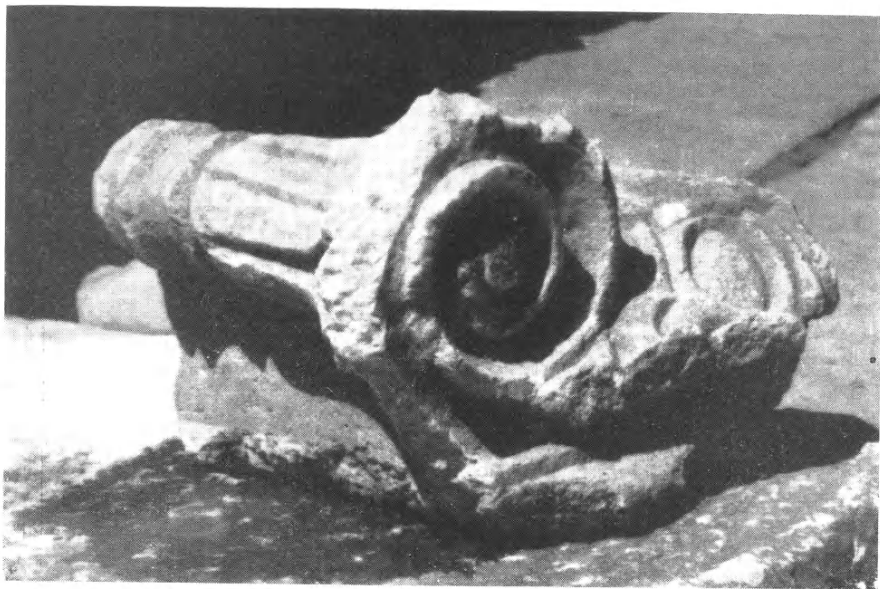

β. Μελαμβαφῆς λύχνος καὶ ἀρυβαλλοειδὲς λεγύθειον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος
ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου Νικησιάνης-Παγγαίου.

Γενική άποψις τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐξέδρας — στοᾶς — ἀνατολικῶς
τῶν προπυλαίων.

α. Ίωνικόν κιονόκρανον ἐκ τῆς ἐξέδρας.

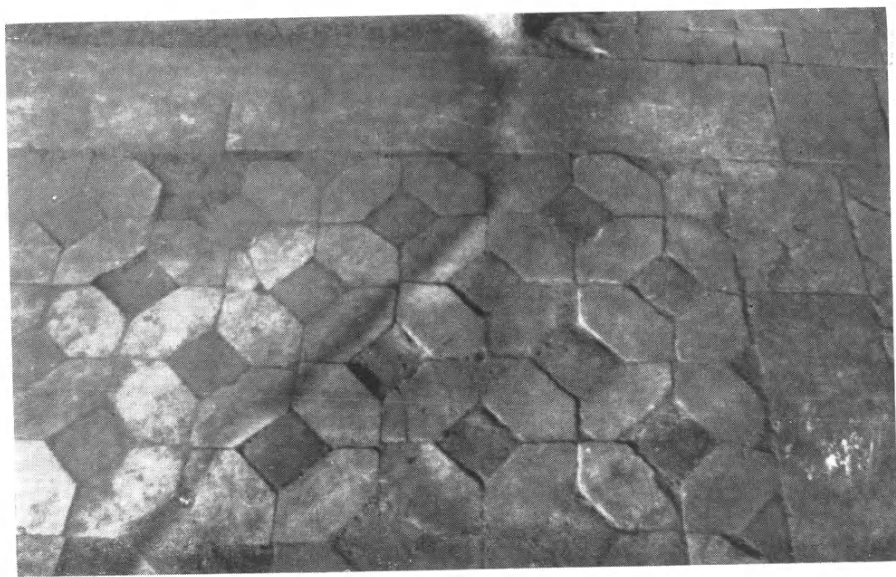

β. Ὑπόκαυστον τοῦ μέσου οἴκου.

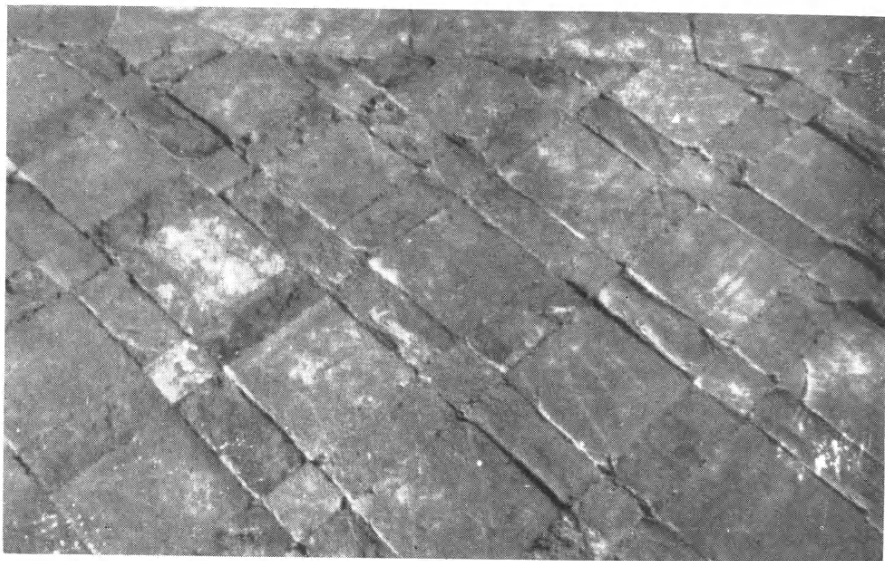

α. Διαμέρισμα-προθάλαμος τοῦ μέσου οἴκου μετὰ δαπέδου
ἐκ μαρμαροθετημάτων.

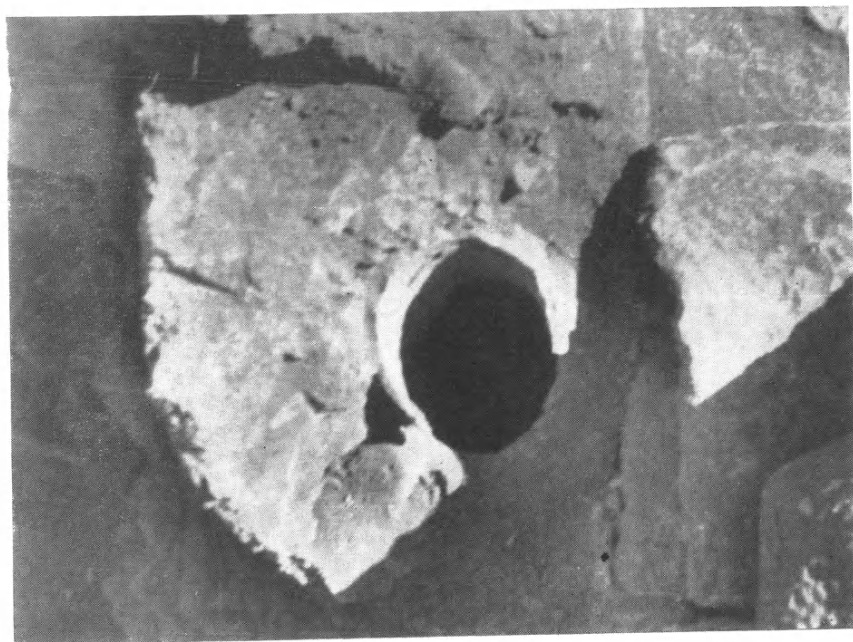
β. Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω εἰκόνης.

α. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνης, πίν. 58α.

β. Διαμέρισμα βορείως τοῦ προθαλάμου τοῦ μέσου οἴκου.

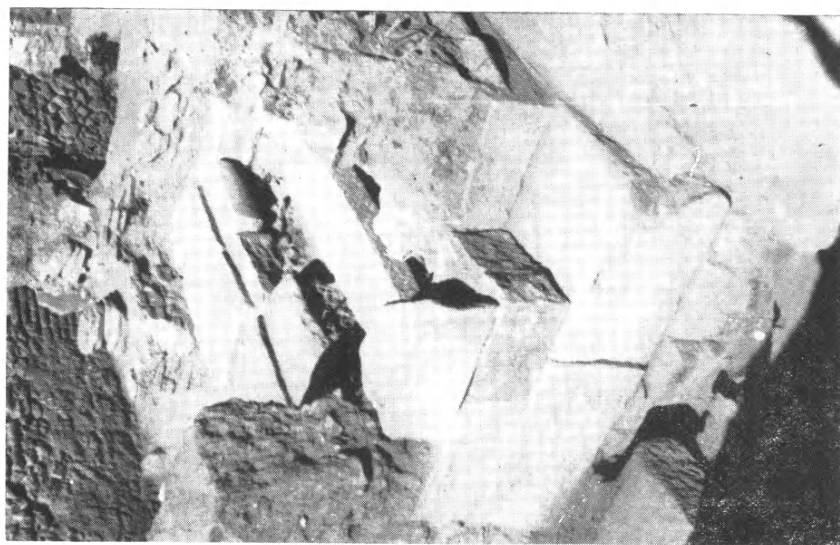
β. Κάθετος πύλινος και χτιστός
αγωγός ομβρίων υδάτων.

α. Τμήμα τοῦ ἀφόδου τοῦ
βαλανείου.

β. Τμήμα τῆς παρόδου καὶ τῆς
ἀποχετευτικῆς ἀλῆας ὡς εὑρέθη κατὰ
τὰς ἀνασκαφάς.

α. Σύστημα ἰσοδύμου
τοιχοδομίας κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν
τοῦ λουτροῦς.

α. Αἱ δύο ὁμόκεντροι κόγχαι. Ἡ ἀρχαιοτέρα (ἐσωτερικὴ) καὶ ἡ νεωτέρα (ἐξωτερικὴ).

β. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀναφανέντος ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἀνήκον εἰς τὸν ἀρχαιότερον ναόν.

α. Δυτική πλευρά τοῦ τεμένους.

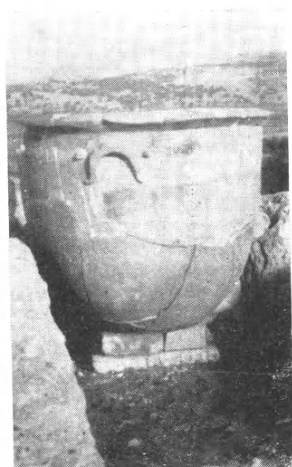
β. Τὸ δωμάτιον κ, ὁρώμενον ἀπὸ Νότου.

α. Οἱ χώροι λ, μ, ν, νοτίως τῆς αὐλῆς, δρώμενοι ἀπὸ Ἀνατολῶν.

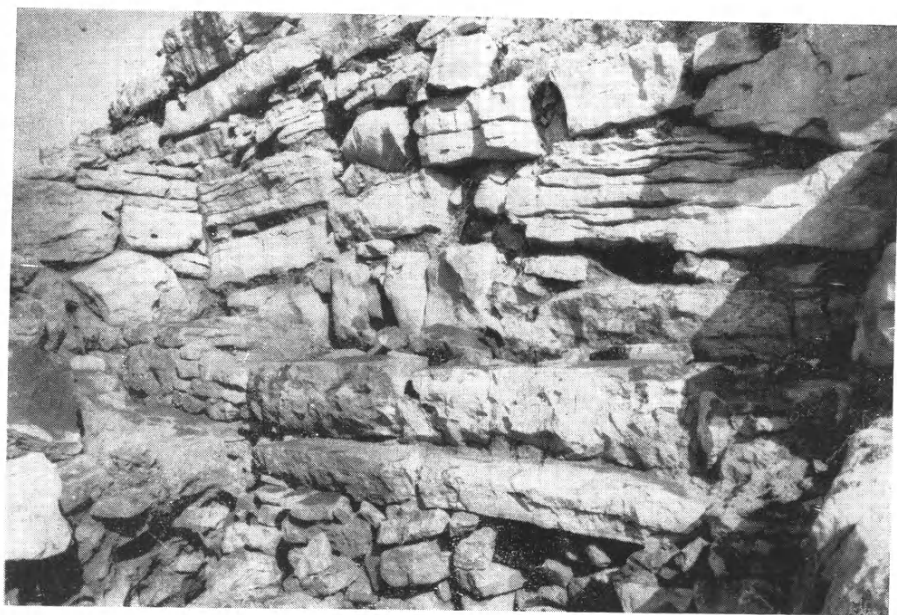
β. Ὁ ὑπεράνω τῶν ἐρείπων τοῦ νεκυομαντείου χριστιανικὸς ναὸς μετὰ τὴν ὑποστύλωσίν του.

γ. Λουτήριον πρὸ τῆς εἰσόδου Ζ.

α. 'Ο βωμός κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπὸ ΝΑ.

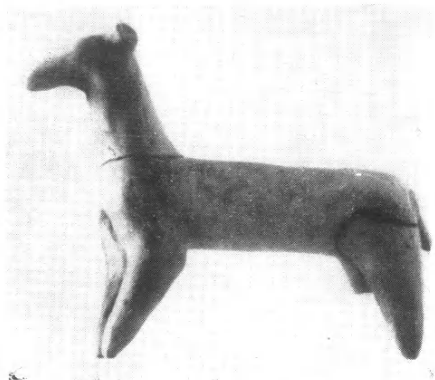

β. 'Ο πρὸ τῆς κυρίας πύλης τοῦ τείχους Δυμαίων βωμός ἀπὸ Ν.

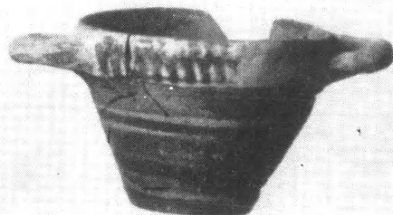
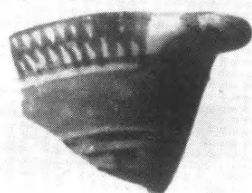

α. Πήλινον ειδώλιον κριοῦ
ἐκ τοῦ βωμοῦ.

β. Πήλινον ειδώλιον
κυνός.

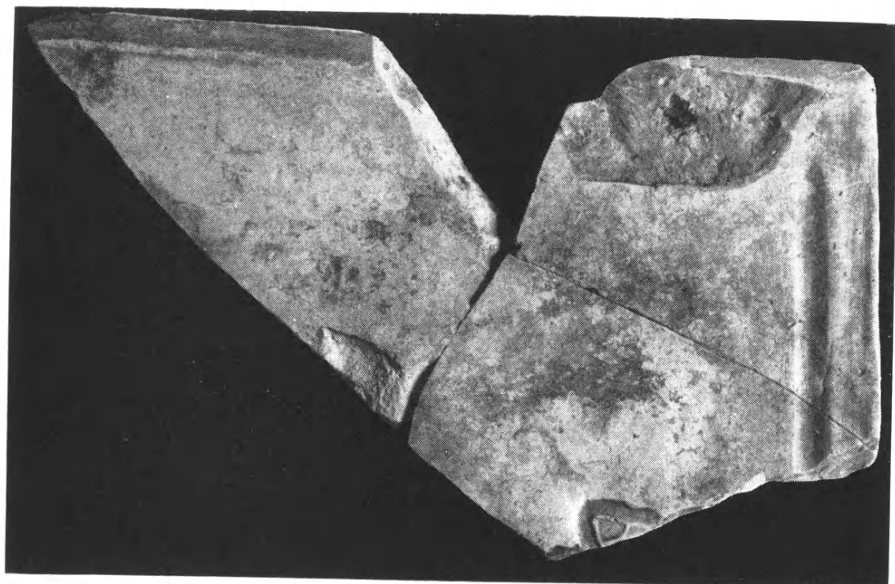
γ. Πρωτοκορινθιακαὶ μικκύλαι κοτύλαι.

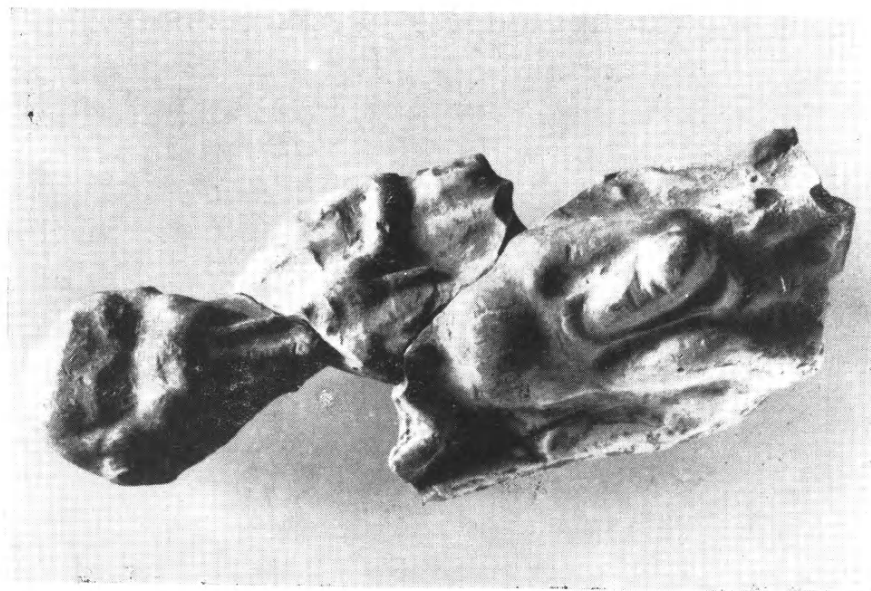
δ. Λιθίνη μήτρα δακτυλίου.

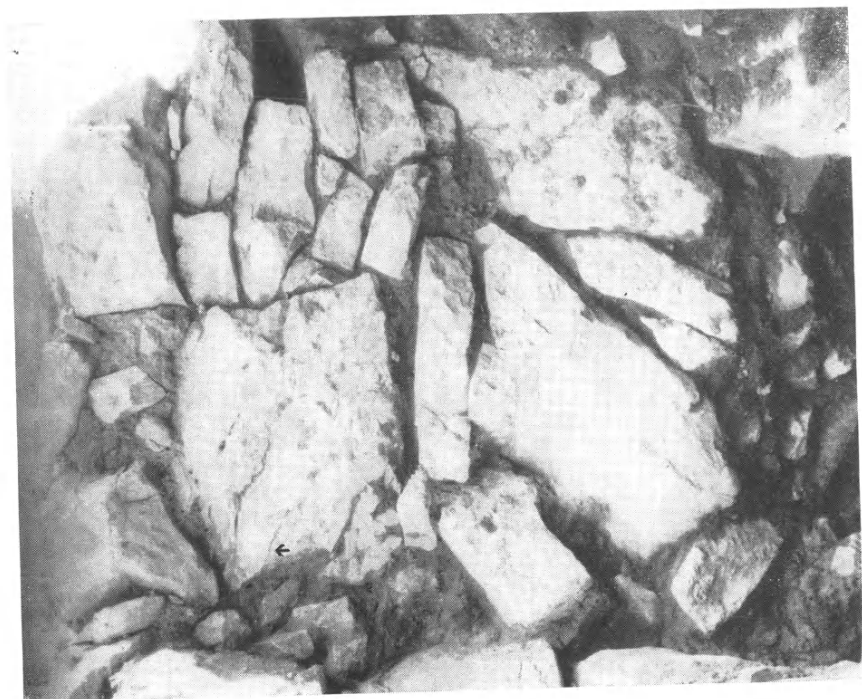
ε. Λίθινον ΠΕ ειδώλιον.

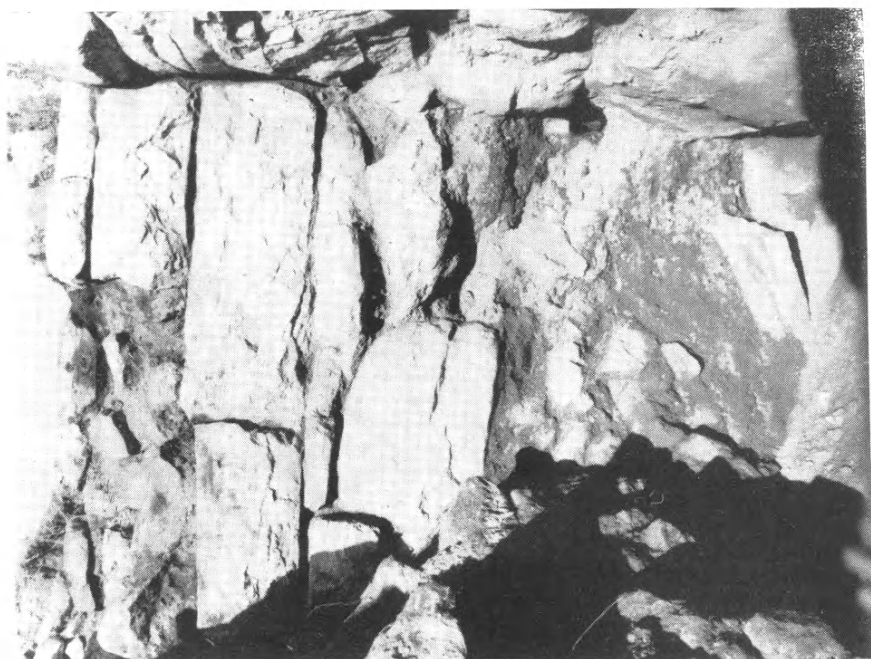
β. Ἀπότμημα κεράμου στέγης ἐνσφραγίστου.

α. Πήλινον εἰδόλιον Πανός ἀλλητοῦ.

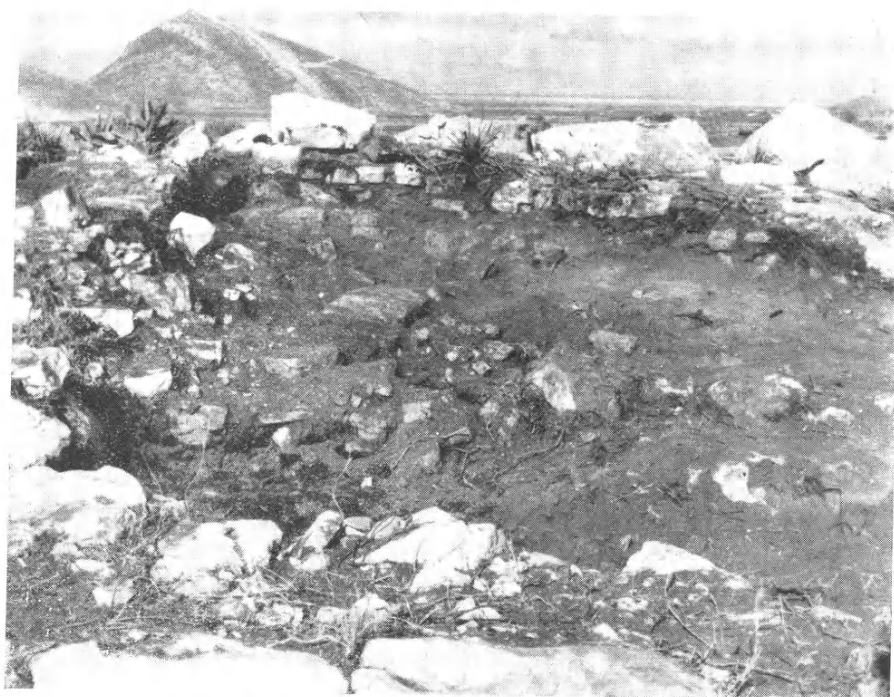
β. 'Η ἔσω παρειὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐγκαρσίου τοίχου (τὸ βέλος δεικνύει τὴν θέσιν τῆς ἐγγεγραμμένης τριάντης).

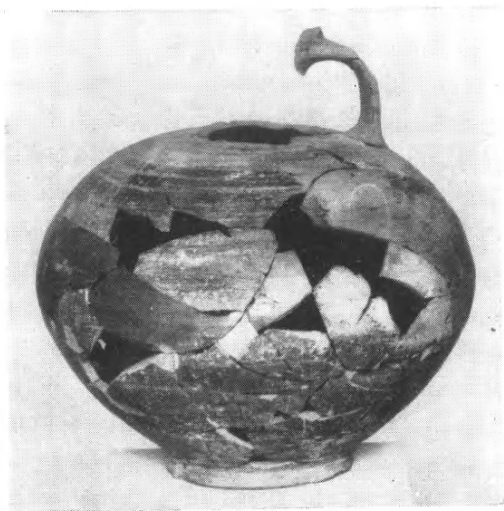
α. 'Η ἐξω παρειὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐγκαρσίου τοίχου.

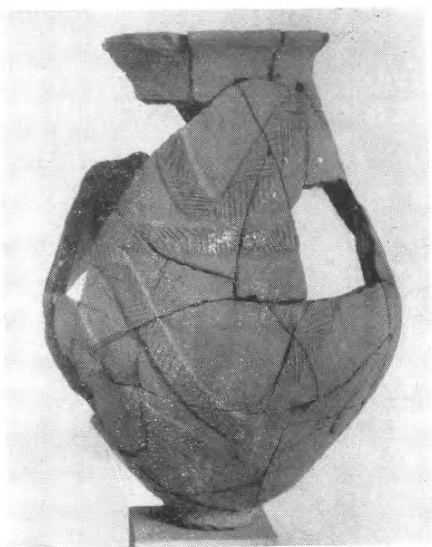
α. Ἡ ἐκ δύο δωματίων οἰκία ἱστορικῶν χρόνων ἀπὸ Δ.

β. Τὸ πρὸς Α. ἐπὶ τοῦ πάχους τοῦ τείχους δωματίον τῆς οἰκίας ἱστορικῶν χρόνων.

α. Ὑπομυκηναϊκή (;) οἰνοχόη
ἐκ τοῦ βωμοῦ.

β. Προϊστορικὸς πίθος
ἐκ τοῦ βωμοῦ.

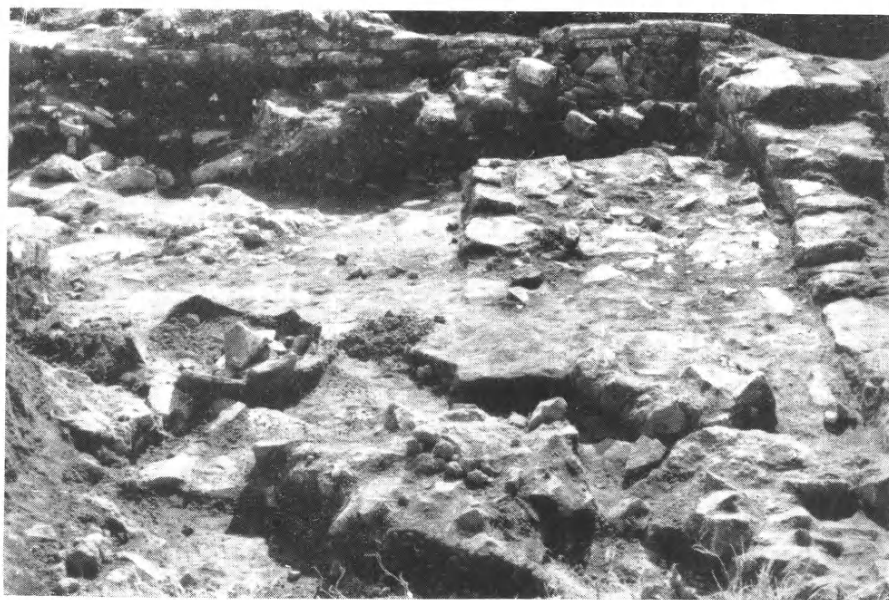

γ. Ἡ μυκηναϊκὴ οἰκία ἀπὸ Β.

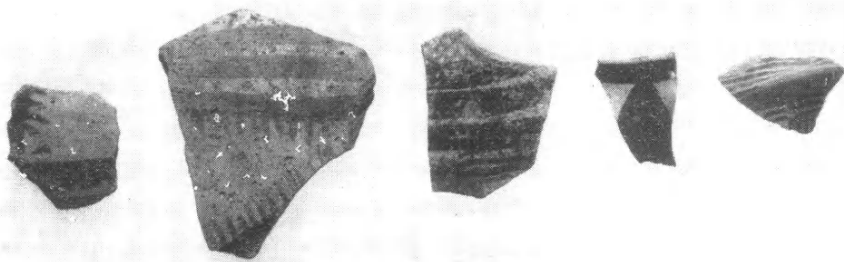

α. Ἡ μυκηναϊκὴ οἰκία ἀπὸ Ν.

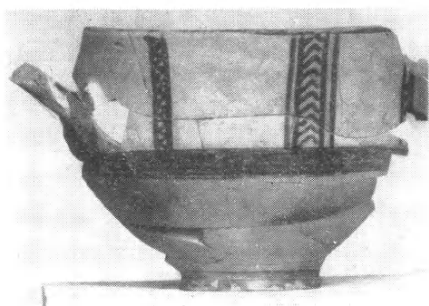
β. Ἡ μυκηναϊκὴ οἰκία ἀπὸ Α.

α. Θραύσματα νεολιθικών αγγείων.

β. ΥΕ ΙΙΙ σκύφος.

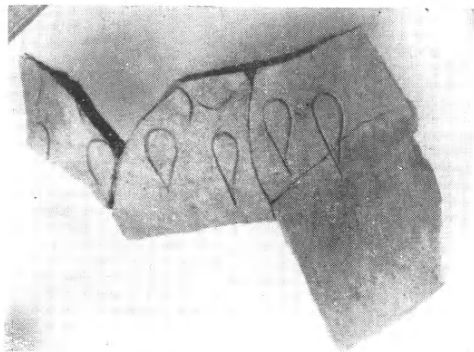
γ. ΥΕ ΙΙΙ σκύφος.

δ. ΥΕ ΙΙΙΓ ψευδόστομος αμφορεύς.

ε. ΥΕ ΙΙΙ ύδρια.

α. Ἀπότμημα πίθου.

β. Ἡ Β. πλευρὰ τοίχου ναοῦ ἐκ λιθοπλίνθων
μετὰ συνδέσμων διπλοῦ πελέκεως.

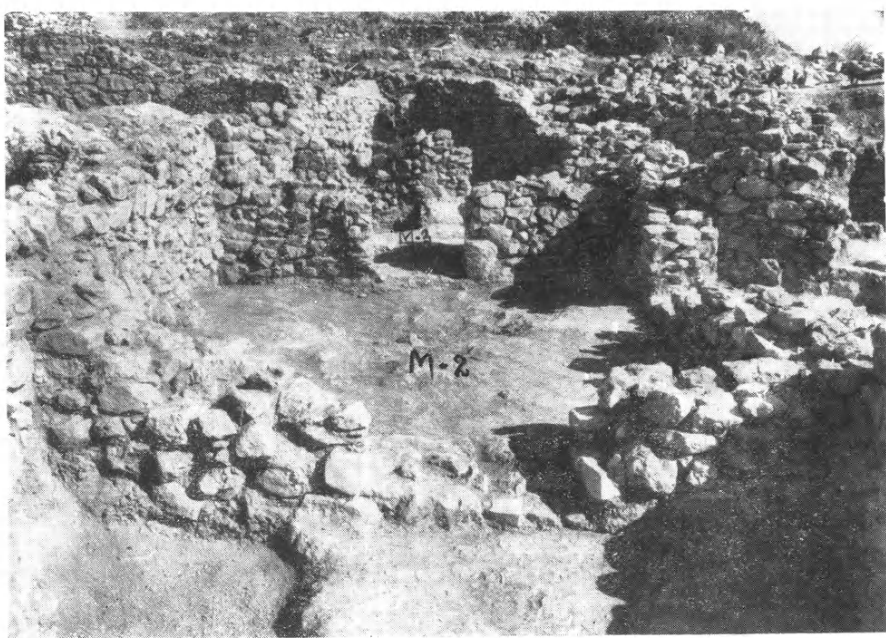

γ. Ἐρείπια τοῦ τείχους τῆς Δύμης ἐν θέσει Καραβοστάσι.

α. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ἑκτασίς νοτίως τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους.

β. Κτήριοι Μ. Κεντρικὸν δωμάτιον Μ-2 καὶ πρὸς Ἀνατολὰς δωμάτιον Μ-3.

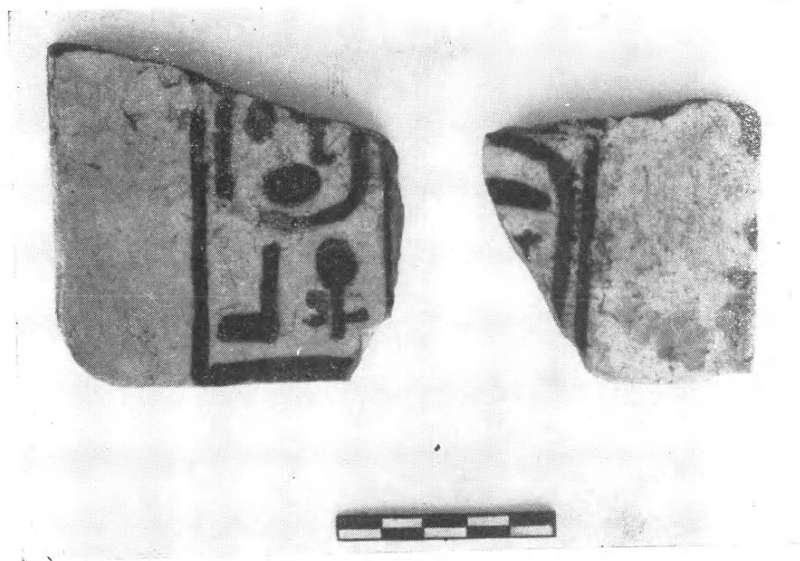
α. Ἐξωτερικὴ εἴσοδος εἰς τὸ δωμάτιον Μ-3 (β).

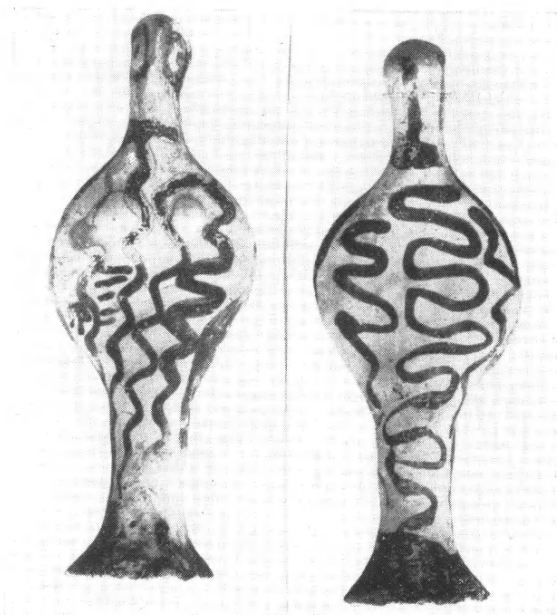
β. Ὑπολείμματα κλίμακος εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Μ-3.

α. Ύψαιθριος τριγωνικός χώρος ή αὐλή πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κτηρίου Μ.
Φρεάτια ὀχετῶν, Φ.

β. Τεμάχια αἰγυπτιακῆς ἐνεπιγράφου πινακίδος.

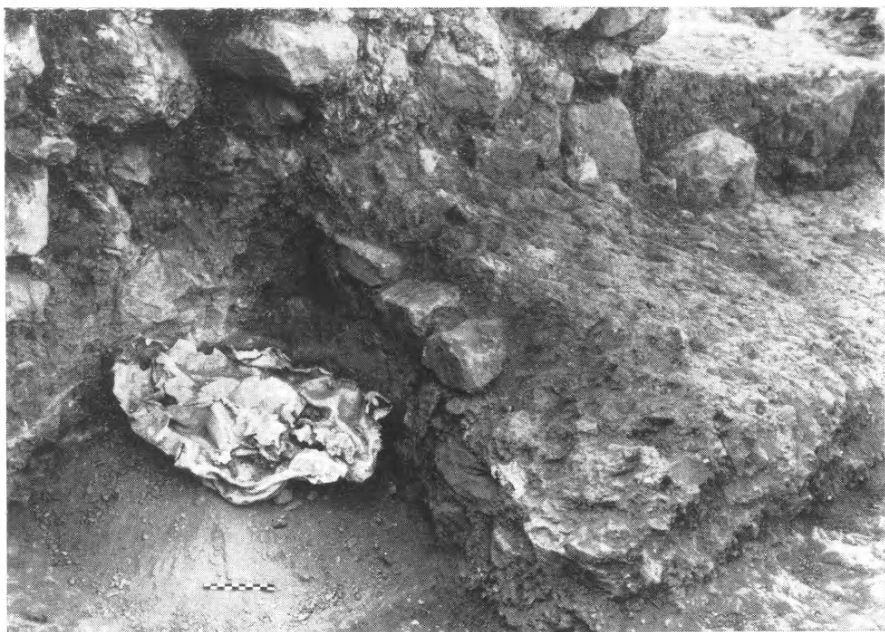

α. Ειδώλιον τύπου Φ.

β. Ειδώλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ·

α. προσθία ὄψις, β. ὀπισθία ὄψις.

α. Μολύβδινον σχεῦος ἐκ τοῦ Μ-3.

β. Κλίμαξ καὶ κυκλικὸς διάδρομος.

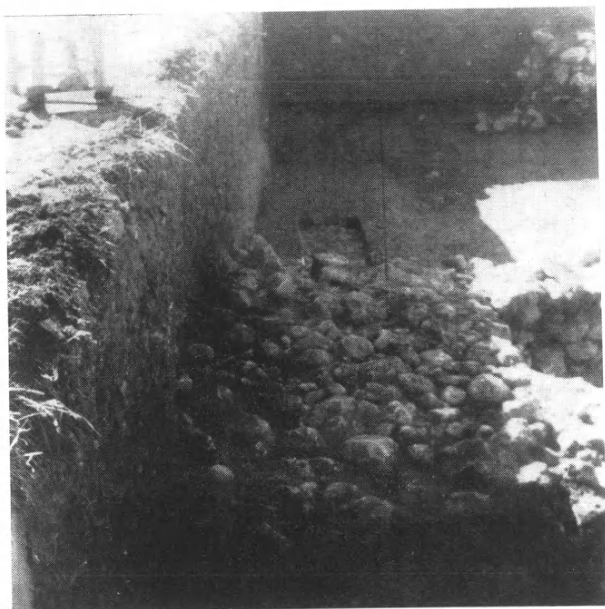

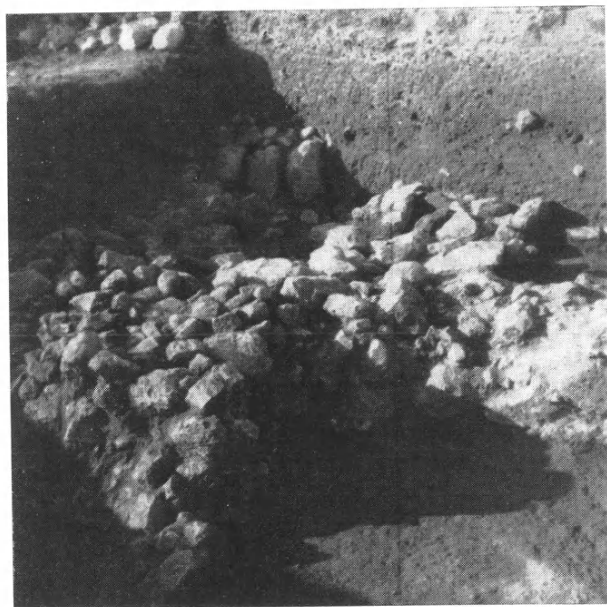
α. Τοίχοι και τάφος τοῦ δαπέδου τοῦ οἰκήματος I-2.

β. Ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (α - α) τῆς ἀρχαῖκῆς ἐποχῆς.
β - β. θεμέλια ἐλληνιστικοῦ ναοῦ.

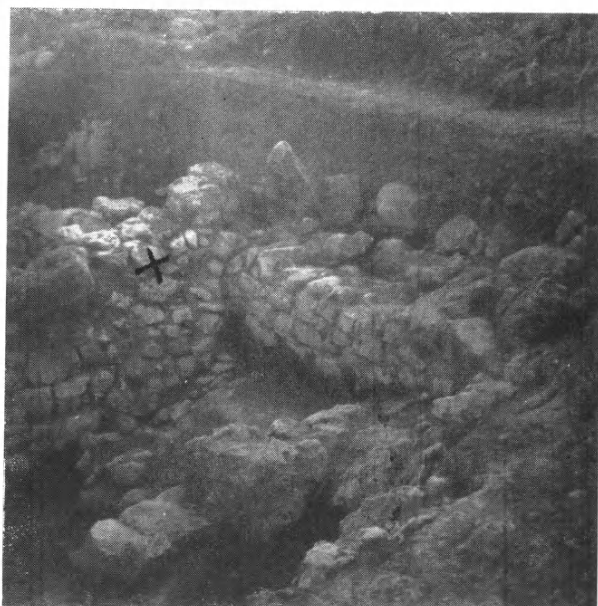
α. Σωρὸς λίθων ἀπὸ τοὺς καταπεσόντας ἐκ τῶν τοίχων
εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ σκάμματος.

β. Ἡ κατάσταση τῶν σωζομένων τοίχων πρὸ τοῦ ὀριστικοῦ
καθαρισμοῦ των εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ σκάμματος.

α. 'Ο ἐκ Δ. πρὸς Α. βαίνων τοῖχος ὁ χωρίζων τὸν ἀνασκαφέντα χώρον εἰς τὸ βόρειον καὶ νότιον τμήμα.

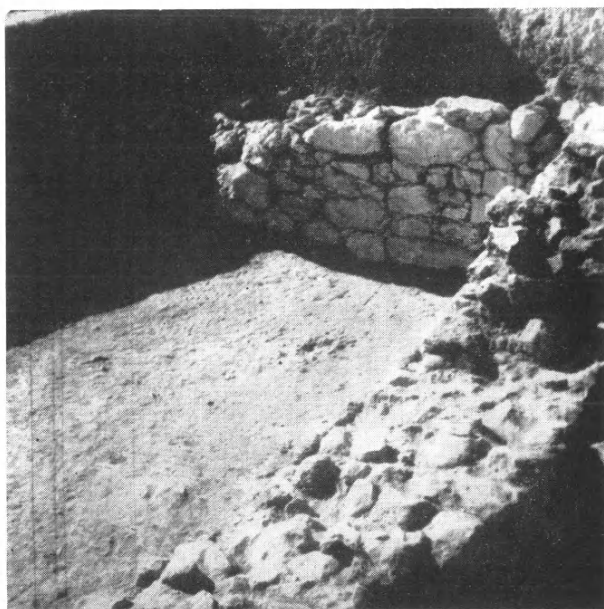

β. Τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου, ὅπου τὸ σημεῖον + δεικνύειν διάφορον τρόπον κατασκευῆς ἀπὸ τοῦ ὑπόλοιπου.

α. Ὁ ἐκ Δ. πρὸς Α. τοῖχος (α) μετὰ τοῦ
βλίνοντος πρὸς Ν. ὁμοίου (β).

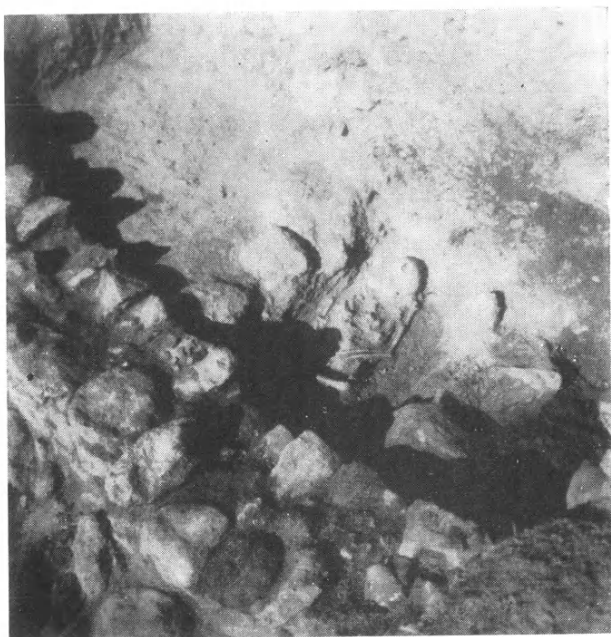
β. Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ εἰκόνι τοῖχοι.

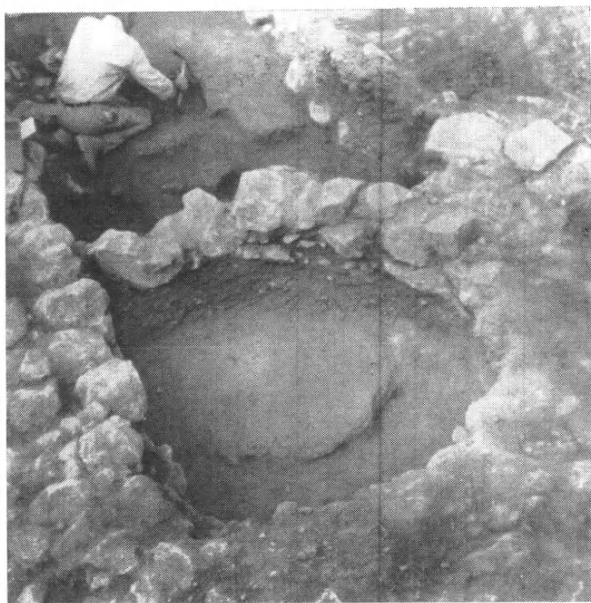
α. Ὁ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου χώρου τοῖχος μετὴν ἀνοιγομένην κατὰ τὸ μέσον περίπου αὐτοῦ εἴσοδον.

β. Οἱ δύο τοῖχοι α καὶ β καὶ τὸ μεταξὺ τούτων ΜΕ θεμέλιον.

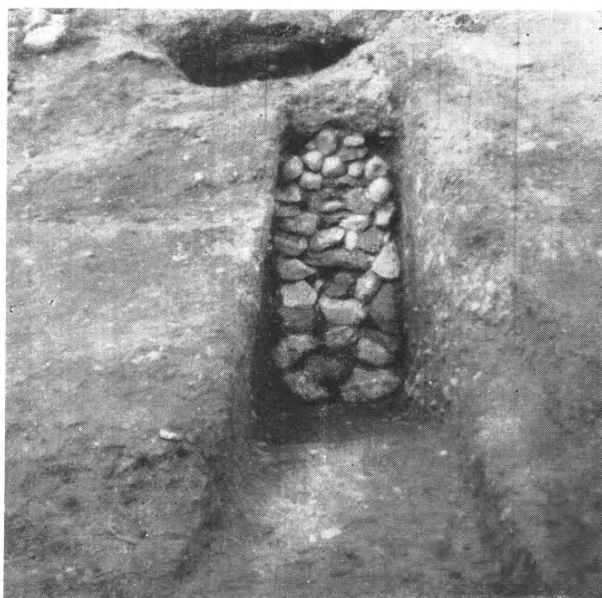
α. Μεσοελλαδική ταφή εις τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ
ἀνασκαφέντος χώρου.

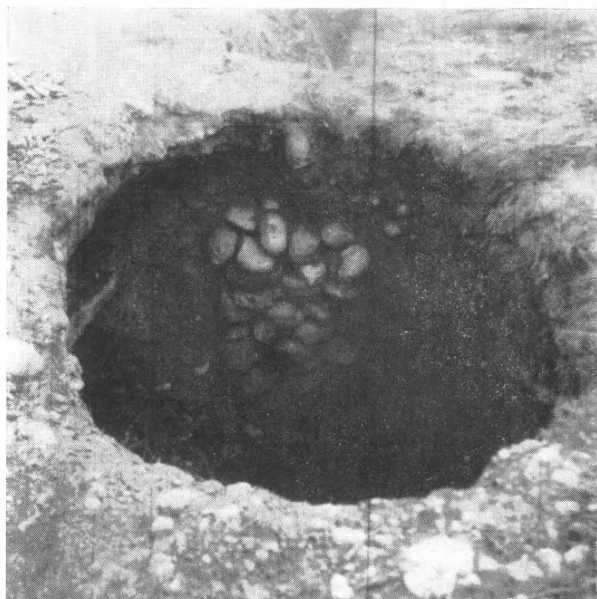
β. Τὰ παραπλεύρως τοῦ τοίχου α ἀποκαλυφθέντα
δάπεδα καὶ ἐστία (3).

α. Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λαδεμπόρου (α), καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς σχηματιζομένη ὁδὸς ἐν εἵδει πλατείας.

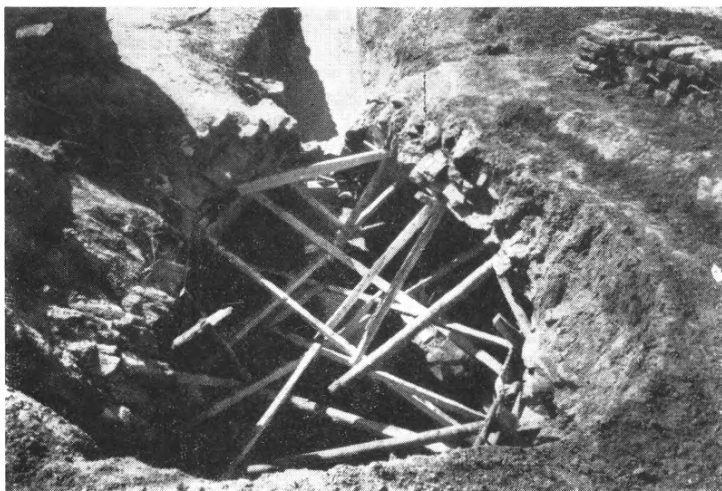
β. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς εἰς θέσιν «Γουρουνοσπηλιὰ» μυκηναϊκὸς τάφος ὁρώμενος ἐκ τοῦ δρόμου.

α. Ὁ ἐν πίνακι (85β) τάφος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ θαλάμου.

β. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ θαλάμου.

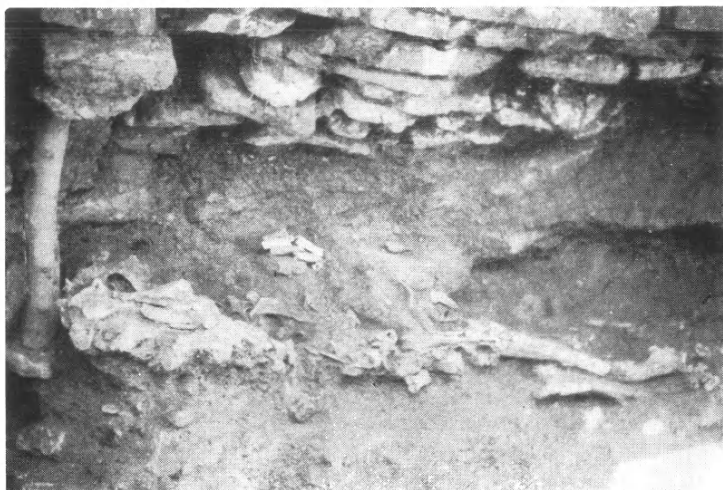

α

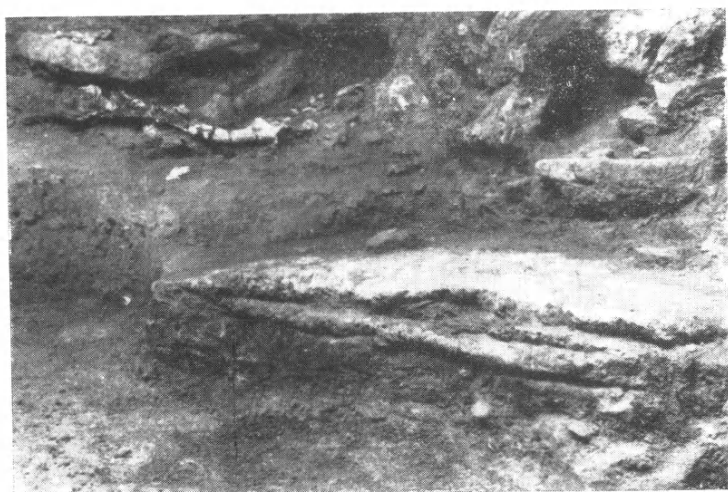

β

Ἀκόνας θολωτὸς τάφος 1.
α. Ἡ θόλος ἐν ὑποστυλώσει. β. Στόμιον.

α

β

Ἀκόνας θολωτός τάφος 1.
α. Σκελετός ἐλάφου. β. Παχέα στρώματα τέφρας.

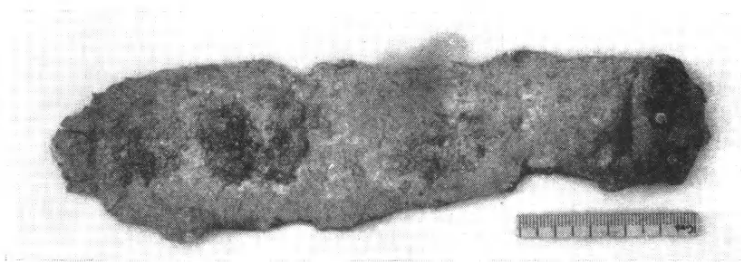

α

β

γ

- α. Σφραγίς χαλκηδονίου, Γουβαλάρη τ.1.
 β. Σφραγίς χαλκηδονίου, Ἀκόνας τ.1., λάκκος.
 γ. Γλωσσοειδὲς μαχαίριον, Ἀκόνας τ.1, λάκκος.

α

β

α - β. Ἀκόνας θολ. τ. 1. Ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα.

α

β

α - β. Ἀκόντας θολ. τ. 1. Ὑστερομυκηναϊκά ἀγγεῖα ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ.

α

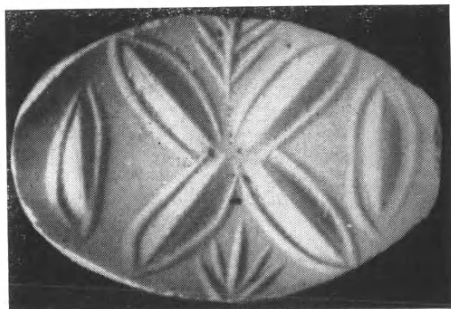
β

γ

δ

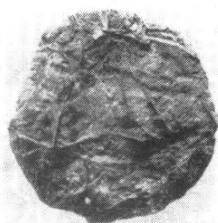
ε

ζ

η

θ

α - ζ. Γουβαλάρη: θολ. τάφος 1, σφραγίδες· η. ταφ. 2, σφραγίς ἀμεθύστου.
θ. Μίμησις ψήφου ἐκ πηλοῦ.

α

β

γ

δ

α - δ. Ἀγγεῖα εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τῶν τάφων Κουκουνάρας.

α. Ἀποψὶς τῆς βορείου στοᾶς ἀπὸ Ἀνατολῶν.

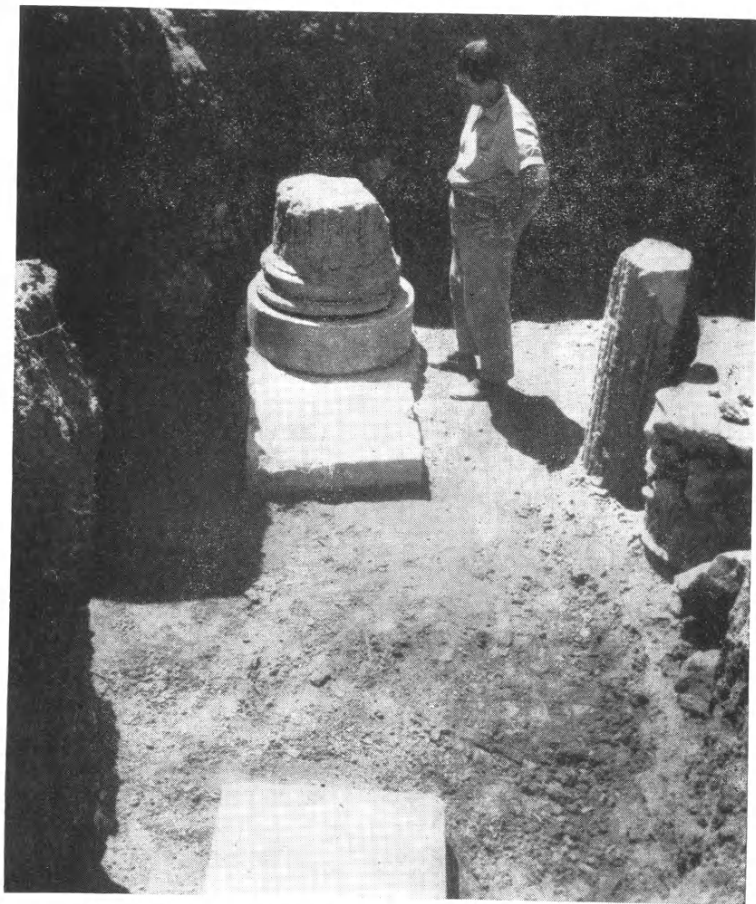

β. Θραῦσμα μαρμαρίνης γυναικείας κεφαλῆς.

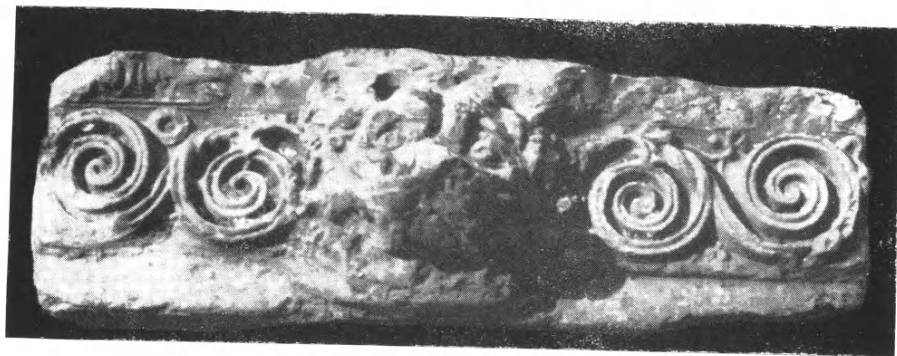

γ. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης εἰς τὴν βόρειον στοάν.

α. Βάσεις κίονος τῆς δυτικῆς στοᾶς καὶ πλάκες ἐδράσεως βωμῶν
ἢ ἀναθημάτων εὐθὺς πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

β. Λιθίνη σίμη μετ' ἀναγλύφον ἐλικοειδῶν κοσμημάτων
καὶ λεοντοκεφαλῆς.

α. Κορινθιακὸν κιονόκρανον μετ' ἀναγλύφων Νικῶν
ἐκ τῆς δυτικῆς στοᾶς.

β. Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἐκ τῆς δυτικῆς στοᾶς.

α. Ἐπίκρανον παραστάδος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος
(ὕψις πρὸς τὸν κίονα).

β. Τὸ ἀνωτέρω ἐπίκρανον παραστάδος πλαγίως ὁρώμενον.

Ἡ ἀποκοπή τῶν μεγάλων δένδρων, ἅτινα εἶχον ἀναπτυχθῇ ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος διαμερίσματος Μ.

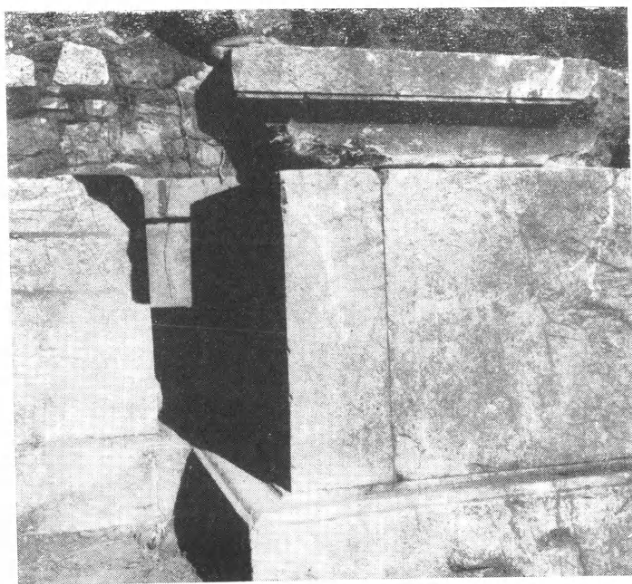
α. Ἀποψὶς τοῦ διαμερίσματος Μ ἀπ' Ἀνατολῶν μετὰ
τὸν ὀλοσχερῆ καθαρισμὸν τοῦ.

β. Ἀποψὶς τῶν ἐν τῷ διαμερίσματι Μ ἀναθηματικῶν βάθρων ἀπ' Ἀνατολῶν.

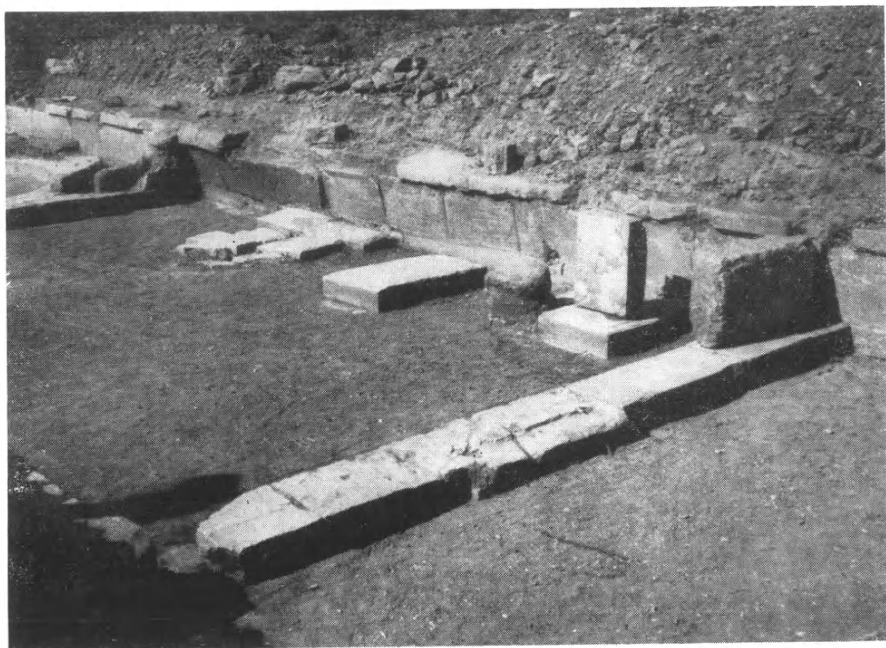
α. Ἀποψὶς τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων τοῦ διαμερίσματος Μ ἀπὸ Νότου.

β. Τὸ κεντρικὸν ἀναθηματικὸν βάθρον τοῦ διαμερίσματος Μ, μετὰ τὴν κυματοφόρον στέψιν του.

Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ διαμερίσματος N, δεικνύουσα ἀριστερᾶ
τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἐπικοινωνίας τοῦ πρὸς τὸ μέσον τμήμα.

α. "Αποψις τοῦ μέσου τμήματος τοῦ διαμερίσματος Ν.

β. Συνολικὴ ἄποψις τοῦ διαμερίσματος Ν ἀπὸ ΒΑ.

α. Τμήμα ποδός μαρμαρίνου ανδριάντος μεθ' ὑψηλῆς κρηπίδος
(προσθία ὄψις).

β. Πλαγία ὄψις τοῦ ποδός
τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος.

γ. Λίθινον ἀκρωτήριο εὐρεθὲν πρὸς
Δυσμὰς τοῦ διαμερίσματος Ν.

α. Μεταγενέστεροι τάφοι ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος N, πρὶν ἀνοιχθῶσι.

β. Οἱ ἀνωτέρω τάφοι μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν καλυπτηρίων πλακῶν των.

α. Ἀποψις τοῦ μετὰ τοῦ ἡμικυκλικοῦ βάρους διαμερίσματος Ξ ἀπὸ ΒΑ.

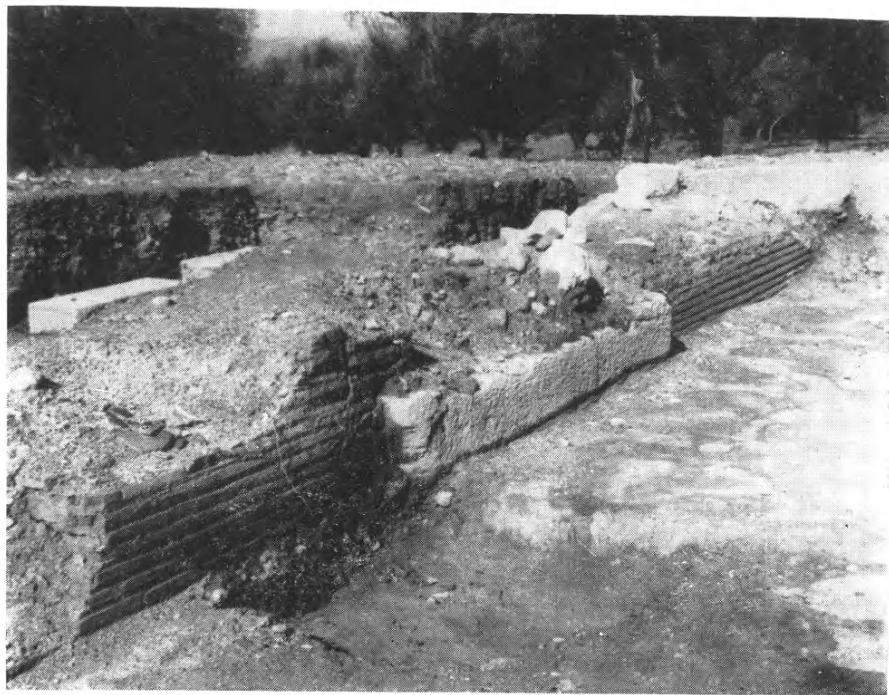
β. Ἀποψις τῆς δυτικῆς εἰσόδου Ρ ἀπὸ ΝΑ.

α. Τάφοι εις θέσιν Πλέσια.

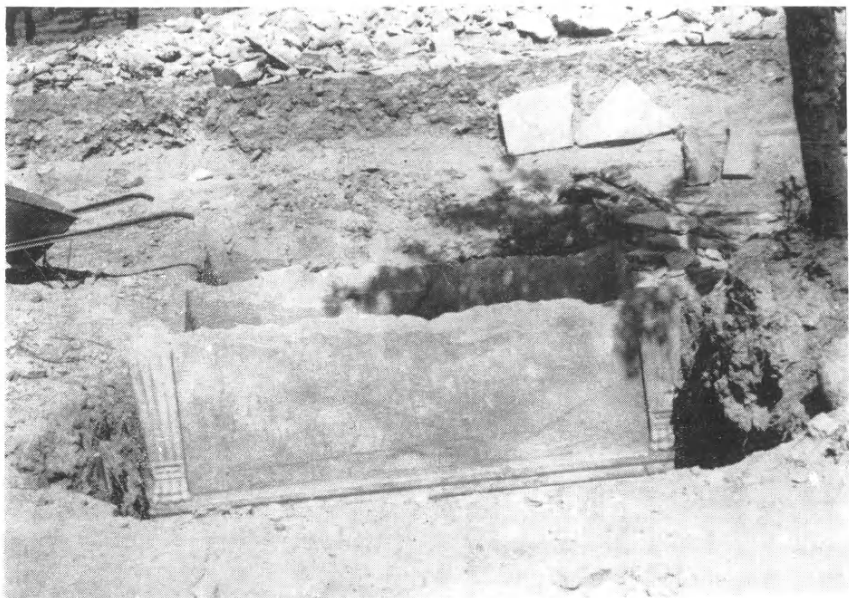
β. Δυτική πλευρά με θύραν.

α. Ἐσωτερικὴ ἐπένδυσις διὰ πλίνθων ἐκατέρωθεν τῆς μετὰ
τὸ πρόπυλον εἰσόδου.

β. Σαρκοφάγοι ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος.

α. Ἡ σωζομένη καλῶς σαρκοφάγος.

β. Ἡ ἀψὶς τοῦ οἰκοδομήματος τῆς εἰκόνος 2.

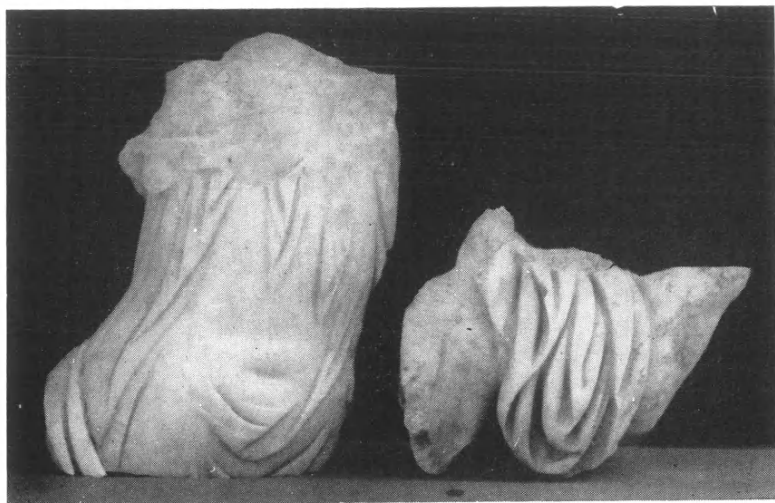

α. Εἰκονιστική κεφαλὴ προχέιρως συναρμολογηθεῖσα.

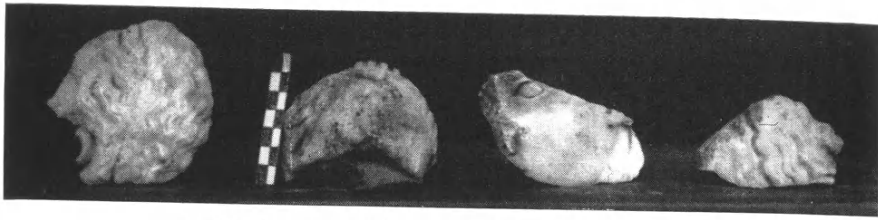
β. Παιδικαὶ κεφαλαι ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ εὕρισκομένου εἰς τὸ ἱερόν.

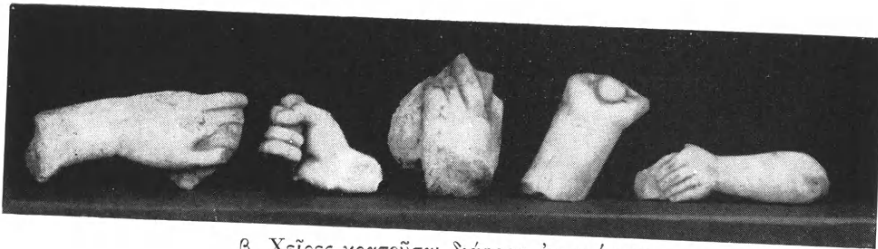
α. Τεμάχια σωμάτων γυναικῶν ἐν ὀρμητικῇ κινήσει.

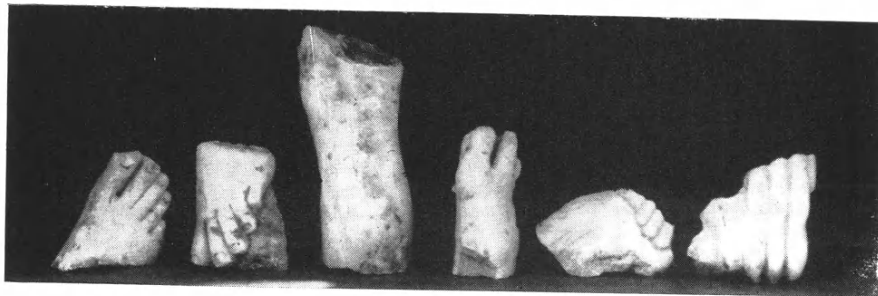
β. Δύο γυναικεῖαι μαρμάριναι κεφαλαί.

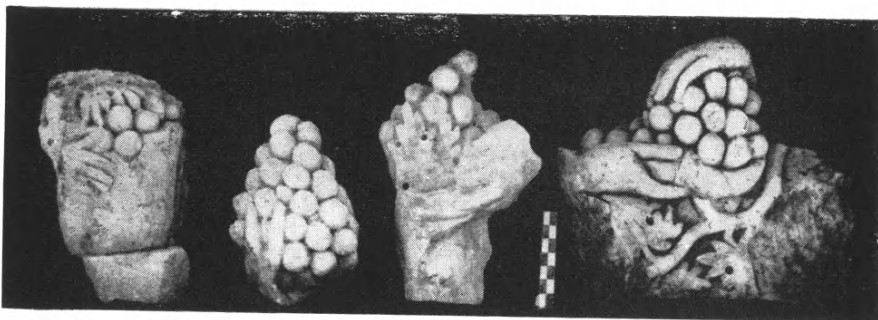
α. Τεμάχια γυναικείων κεφαλῶν καὶ μιᾶς παιδικῆς.

β. Χεῖρες κρατοῦσαι διάφορα ἀντικείμενα.

γ. Πόδες εἰς διάφορους στάσεις, δεξιὰ πούς ζώου.

δ. Χεῖρες κόπτουσαι διὰ μαχαιριδίων σταφυλᾶς.

α. Ἡ νοτιοανατολική πλευρά τοῦ οἰκοδομήματος.

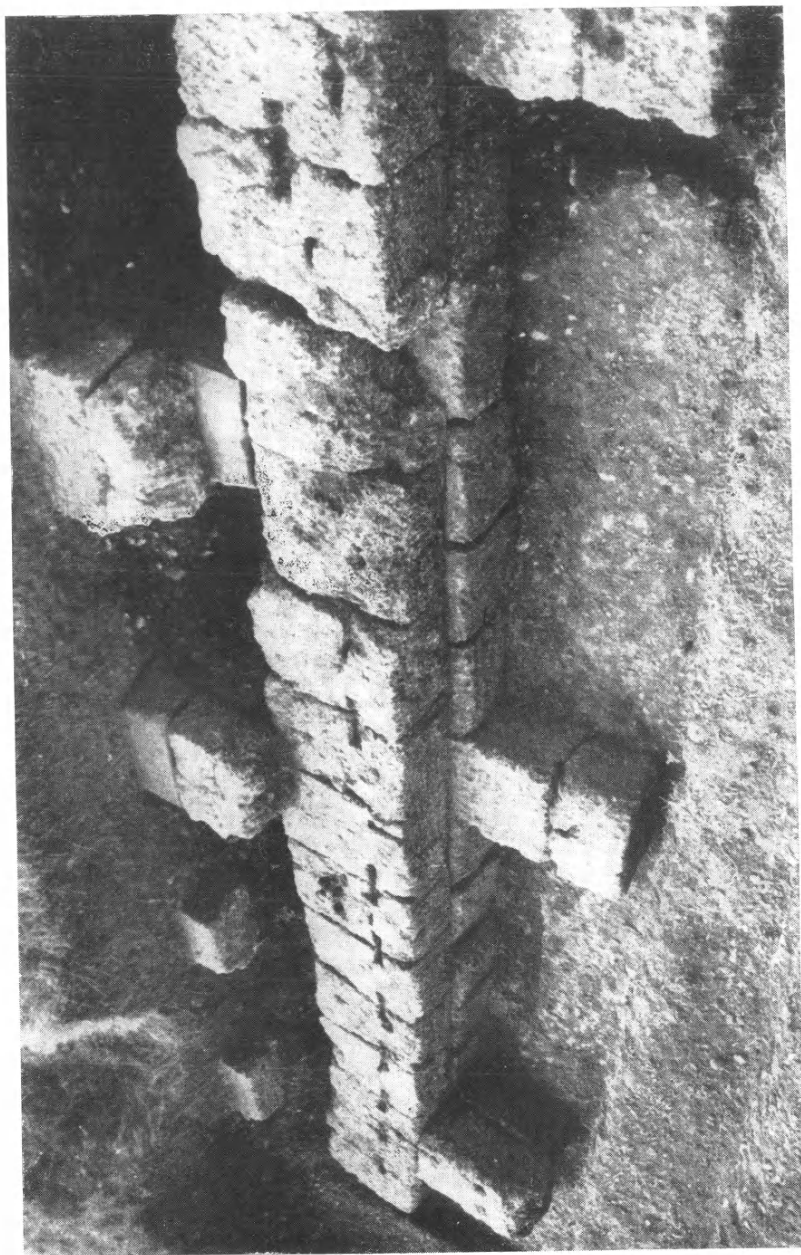
β. Τμήμα ἀγνώστου οἰκοδομήματος με ἐνεπίγραφον
κίονα τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κων/τίνου.

α. Τὰ ἀναλήμματα α' καὶ β' φάσεως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

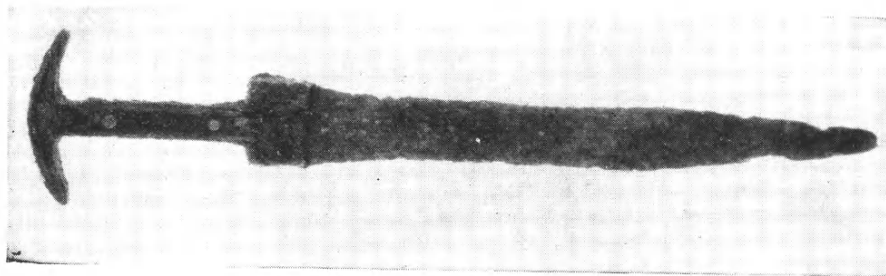
β. Τάφος 1, μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν αὐτοῦ.

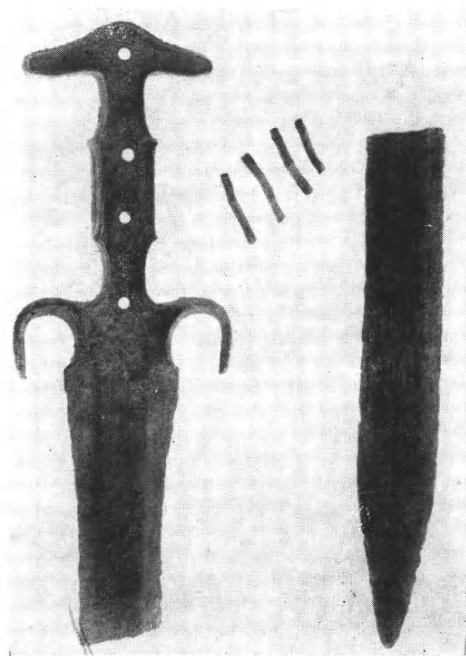
‘Η ΝΔ. άκρα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνελήμματος τοῦ κοίλου.

α. Οινοχοΐσκαι. 1. Ἐκ τοῦ τάφου 3. — 2. Ἐκ τοῦ τάφου 2.

β. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ τάφου 1.

γ. Χαλκοῦν ξίφος ἐκ τοῦ τάφου 4.

δ. Ἀμφορεύς ἐκ τοῦ τάφου 2.

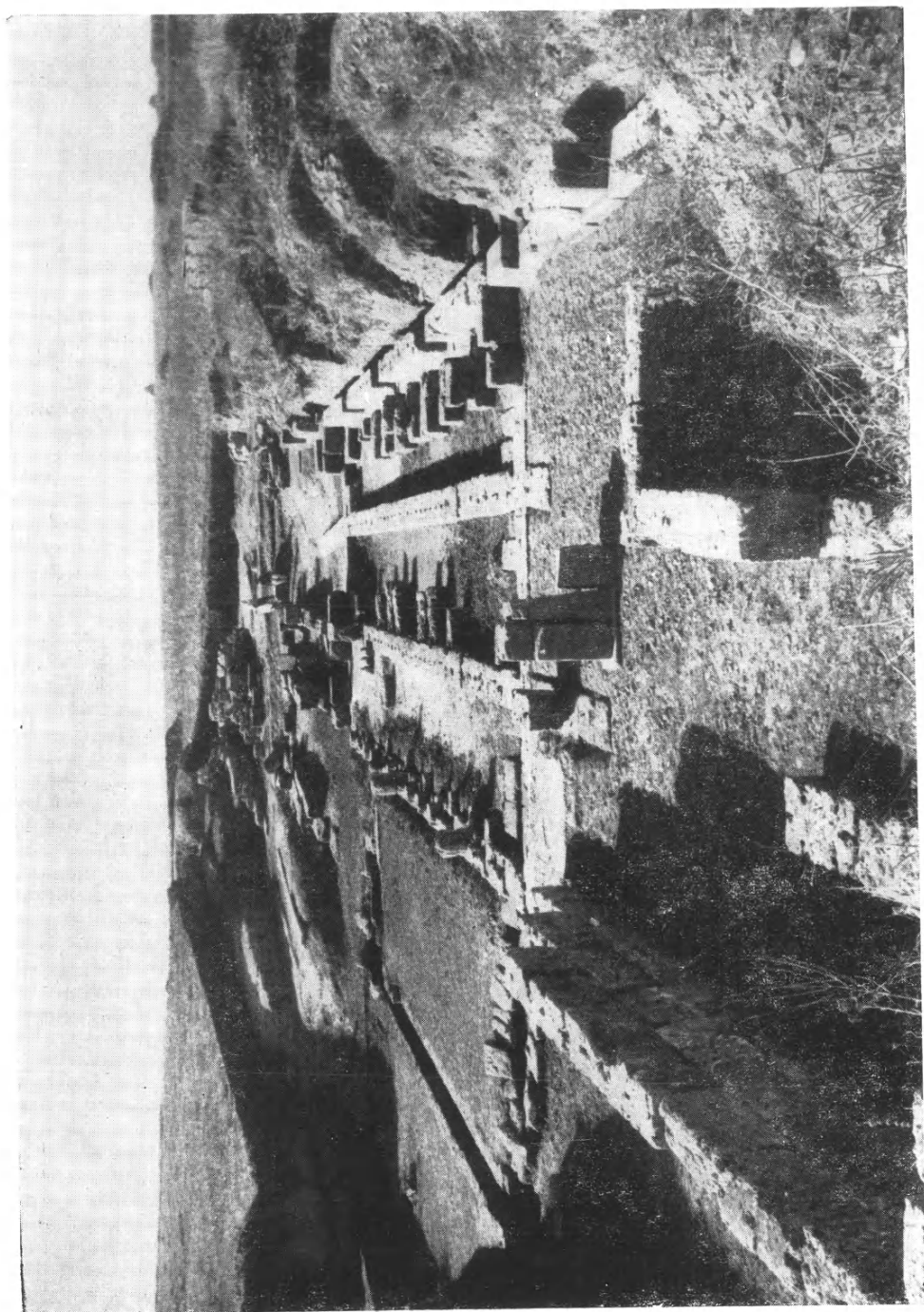

᾽Αποψις τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου ἀπὸ ΝΑ.

Τὰ θεμέλια ἐδωλίων τοῦ κοίλου.

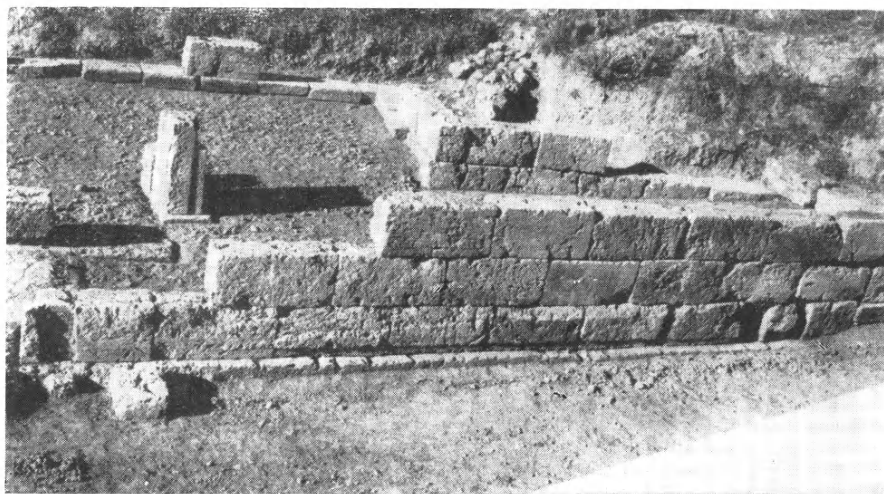

Ἀποψὲς τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος μετὰ τὸν εὐρετισμὸν τοῦ.

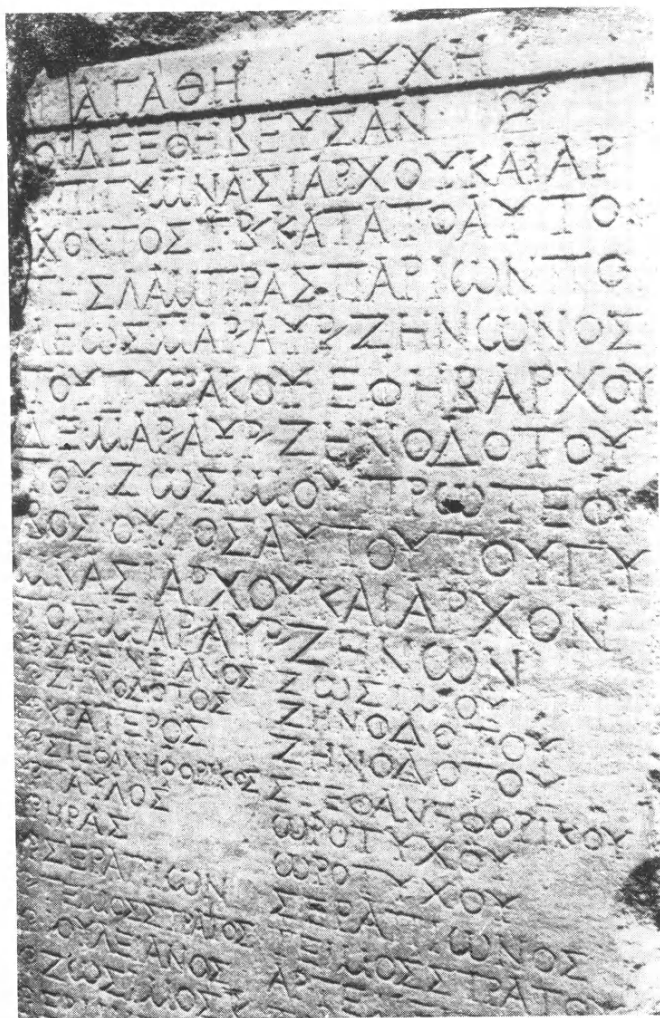

α. Τὸ ἀνάλημμα τῆς Α. παρόδου τοῦ θεάτρου τῆς "Ηλιδος",
μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

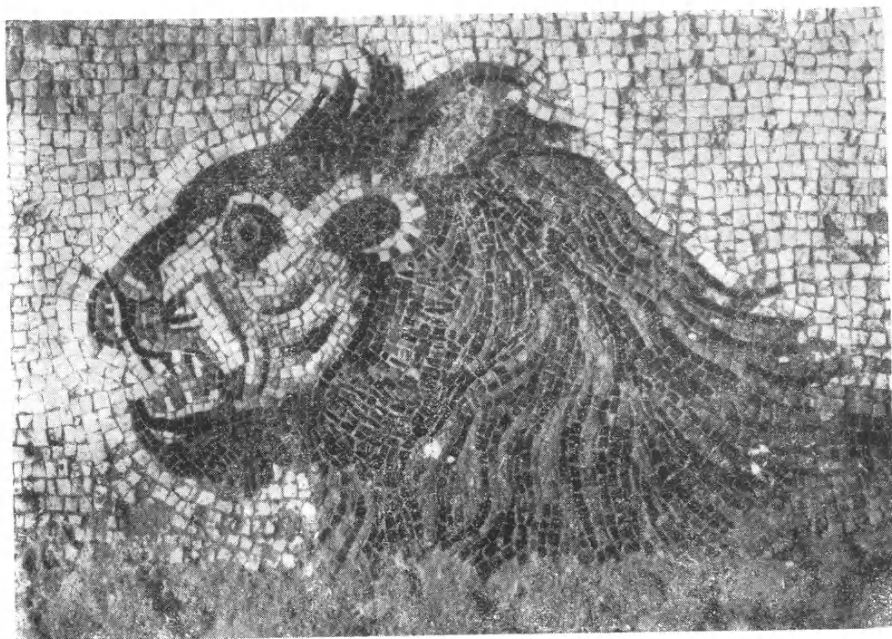
β. Τὸ ἀνατολικὸν παρασκήνιον τοῦ θεάτρου τῆς "Ηλιδος"
μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν δόμων.

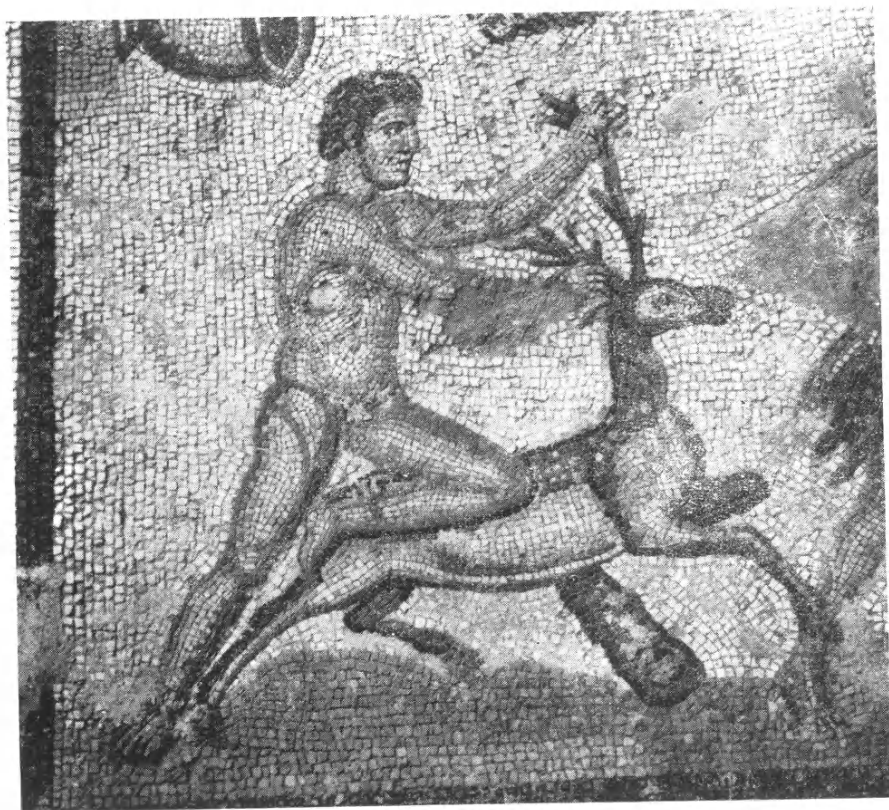
Φωτογραφία της επιγραφής τῶν Ἐφήβων τῆς Πάρου.

Υψηλιδωτὸν δάπεδον εἰκονίζον ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους.

α. Ψηφιδωτή κεφαλή βρυχωμένου λέοντος.

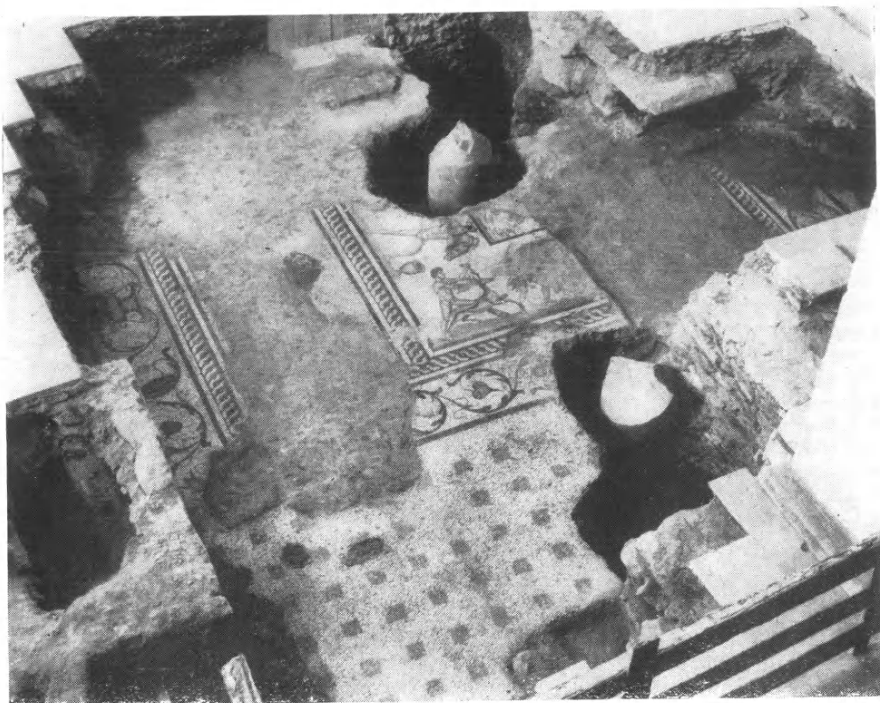

β. Ψηφιδωτή παράσταση του Ἡρακλέους καταβάλλοντος
τὴν Κερυνίτιν ἔλαφον.

Ψηφιδωτή παράστασις τοῦ Ἡρακλέους φέροντος ἐπὶ τῶν ὤμων
τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον.

α. Ἀποψις τῶν κολοβῶν κιόνων καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

β. Ἀποψις δύο τῶν κολοβῶν κιόνων (ΝΑ. καὶ ΝΔ.) τοῦ ὑπὸ τὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ χώρου.

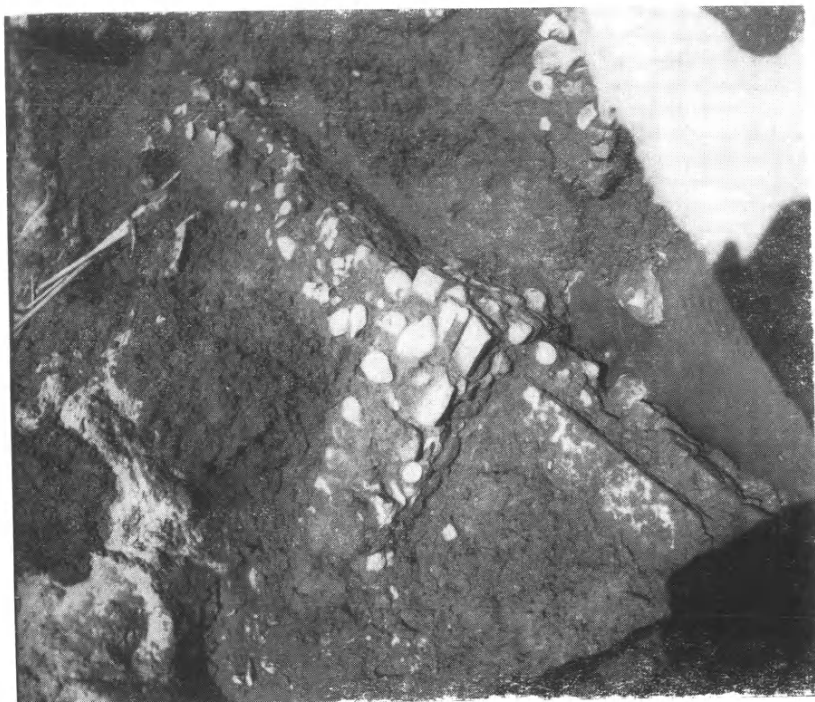

β. Τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου Γ.

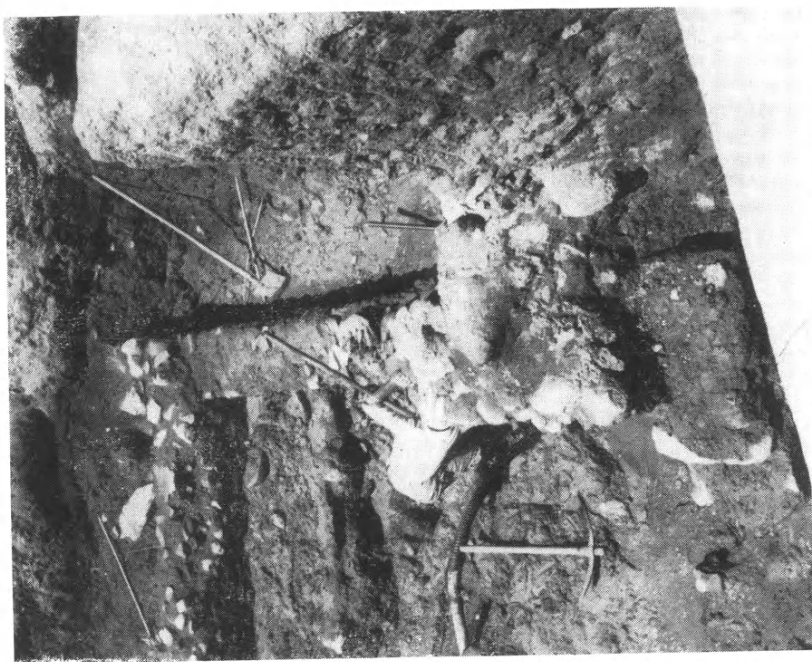

α. Ὅψεις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς ὑπὸ τὸ ὕδωρ τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου Γ.

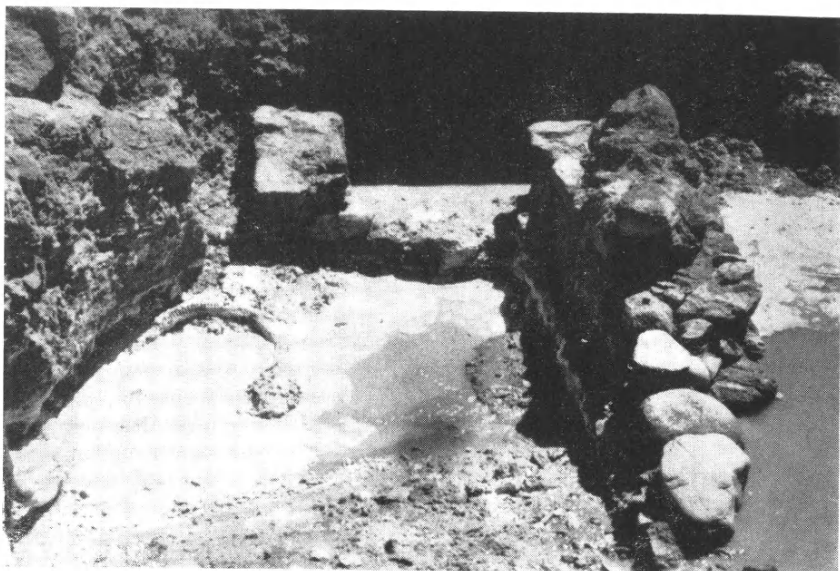

β. Ήμπρός άριστερά τὸ κατώφλιον τοῦ δοματίου Γ. Δεξιὰ διακρίνεται τὸ ἄκρον τοῦ τοῦ δοματίου Β.

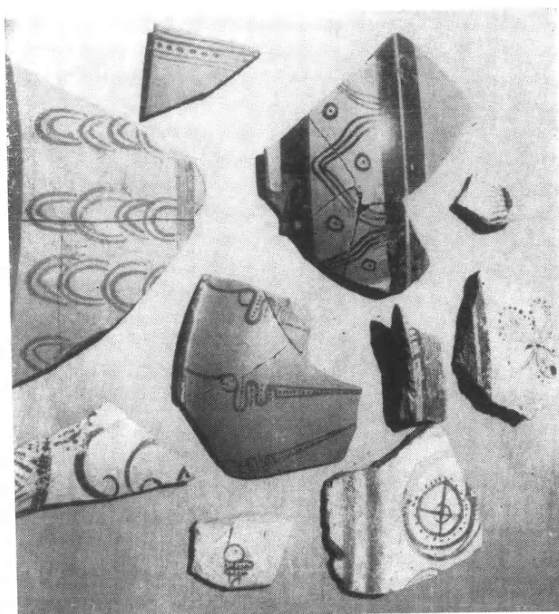
α. Δομάτιον Β. Δεξιὰ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Ὁ δεύτερος ἐκ τῶν ἄνω λεπτότερος τοῖχος χωρίζει τὸ Β εἰς δύο μέρη.

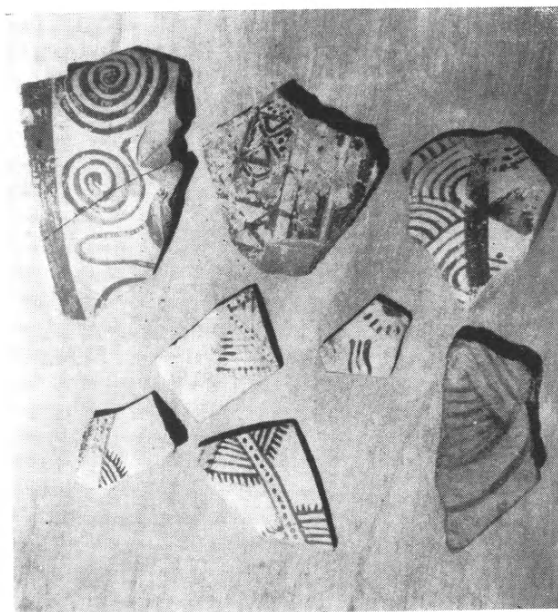
α. Ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ Β καὶ ἡ προέκτασις αὐτοῦ.

β. Προτομή ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τῆς περιοχῆς Α1.

β

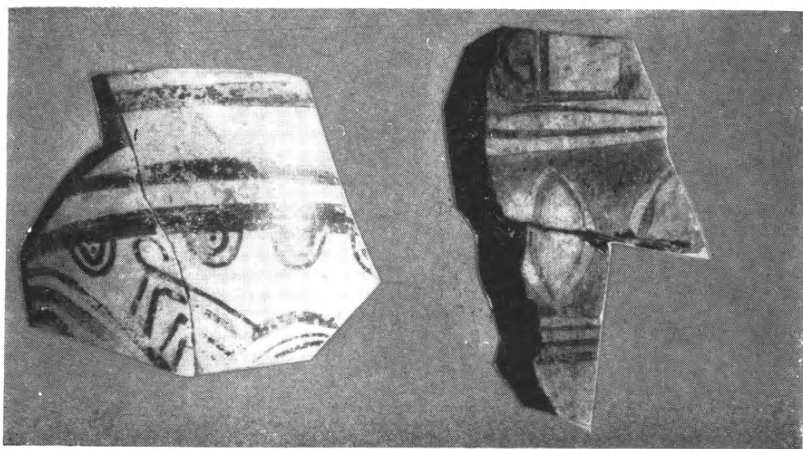

α

α - β. "Οστρακα μηχανικών έργων εκ της περιούλης Α1.

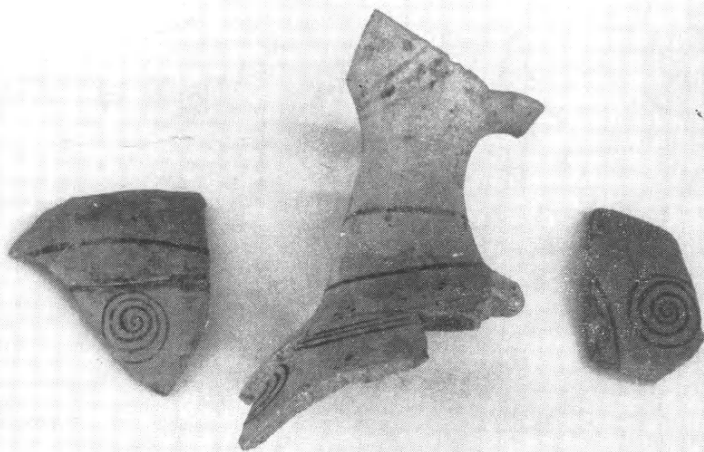
α. Ἀνάγλυφον Πανὸς καὶ κεφαλὴ κύκλαδικοῦ εἰδωλίου,
(ἄνω) ἐκ τῆς περιοχῆς ἡ Α1.

β. Ὅστρακα μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐκ τῆς περιοχῆς Α1.

α. Ἡ πόλις τῆς Νάξου. Ἀριστερά, εἰς τὴν ἀμέσως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν φωτεινὴν λωρίδα τὸ μέλαν σημεῖον δεικνύει τὸ «οἰκόπεδον Ξενάκη».

β. Θραύσματα ραμφοστόμου οἰνοχόης ἐξ Α2.

Νάξος, 'Απλώματα. 'Ανατολικός τοίχος οἰκοδομήματος τοῦ μωσαϊκοῦ.

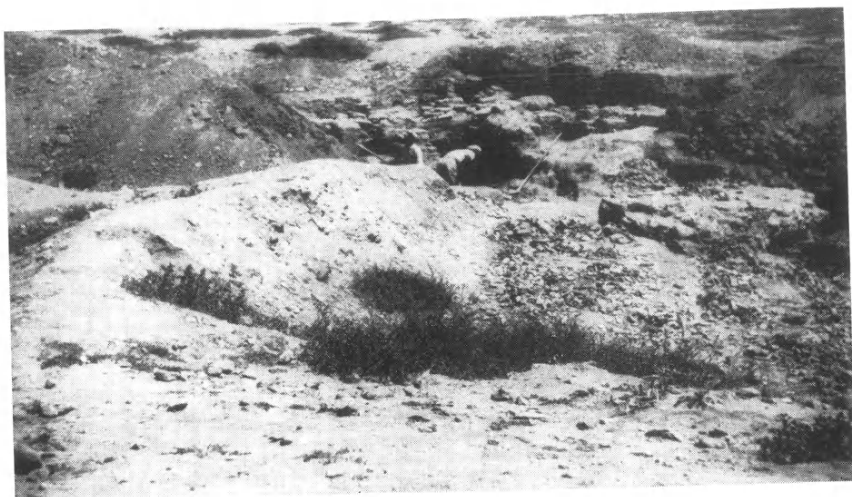

Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ οἰκοδομήματος τῶν Ἀπλωμάτων.

Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ πίνακος 132.

α. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ οἰκοδομήματος τῶν Ἀπλωμάτων.

β. Οἱ τοῖχοι κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος.

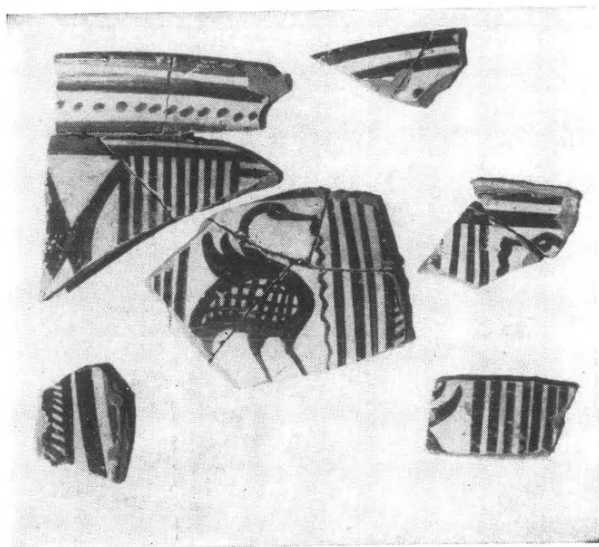
α. Λεπτομέρεια (ὁ ἀγωγὸς) τῶν τοίχων τοῦ πίν. 134β.

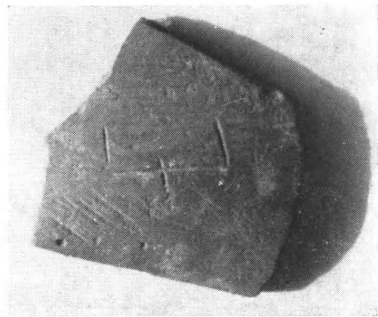
β. Τμήμα τῶν αὐτῶν τοίχων καὶ ἡ κάτωθεν αὐτῶν ἐπιφάνεια τοῦ βράχου
μὲ λείψανα (ἀμφορεῖς) ταφῶν.

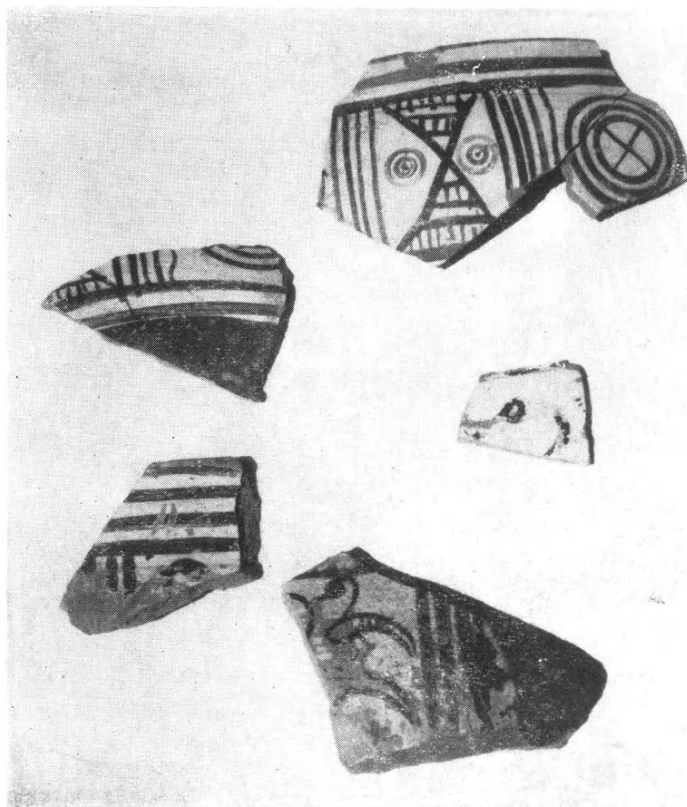
α. Πρωτογεωμετρική οινόχνη ἐκ τῆς περιοχῆς Β.

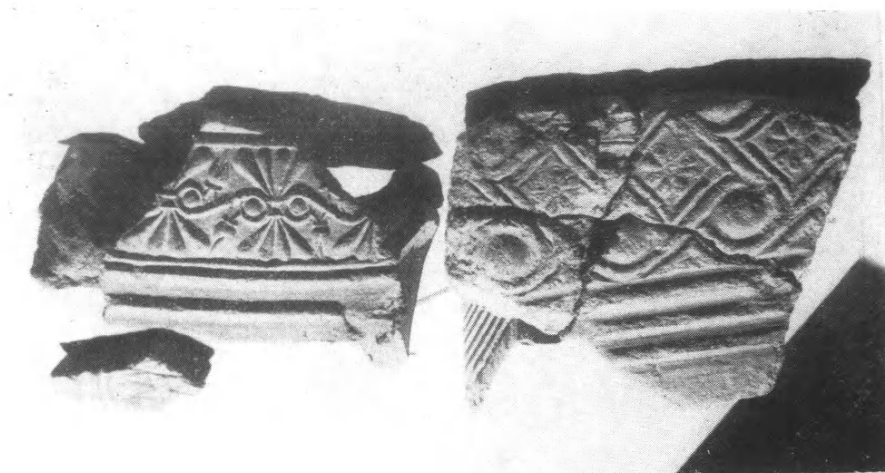
β. Τεμάχια ὕστερογεωμετρικοῦ σκύφου ἐκ τῆς περιοχῆς Β.

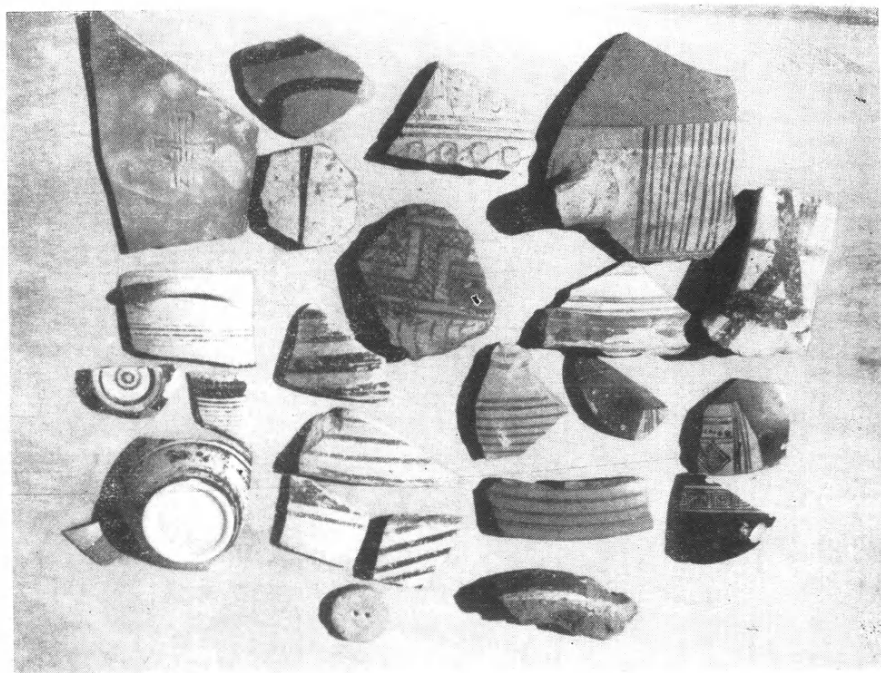
α. Θραύσμα μινυείου αγγείου μετὰ γράμματος ἐξ Α1.

β. Θραύσματα αγγείων ἐκ τῆς περιοχῆς Β.

α. Τεμάχια αναγλύφων αγγείων ἐκ τῆς περιοχῆς Β.

β. Τεμάχια γεωμετρικῶν καὶ μεταγενεστέρων αγγείων ἐκ τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς.

α-β. Ταφάκι καύσεως.

α. Ταφή ἐντὸς πίθου.

β. Ἐπιτύμβιος στήλη.

α-β. Πλαίσια τῆς Β. στοᾶς τῆς ἀύλης.

α. Ὁ ληγὸς τῆς οἰκίας Δ τοῦ τομέως Α τοῦ συνοικισμοῦ Ζάκρου.

β. Λίθινον κιονόκρανον ἐκ τῆς οἰκίας Ζ τοῦ τομέως Α τοῦ συνοικισμοῦ Ζάκρου.

α. Ἡ κλιμακωτὴ ὁδὸς τοῦ τομέως Β τοῦ συνοικισμοῦ Ζάκρου.

β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ τομέως Β τοῦ συνοικισμοῦ Ζάκρου ἐκ Δυσμῶν.

α. Τελετουργική αμφοροειδής πρόχους ἐκ φλεβοτοῦ μαρμάρου.
Ἐκ τῆς Καθαρτηρίου Δεξαμενῆς τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

β. Γενική ἄποψις τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Βορρᾶ.

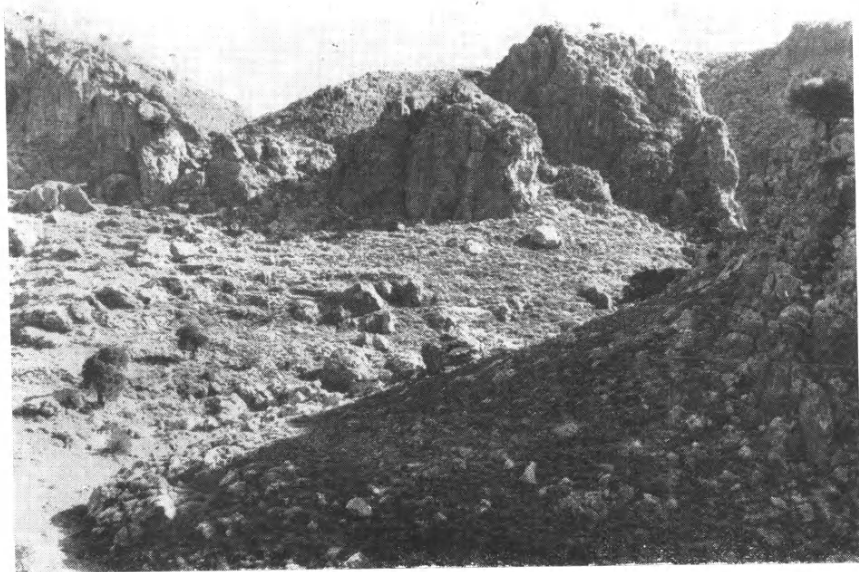
α. Ἀποψις πρὸς τὸ νότιον τμήμα τοῦ Ἀνακτόρου καὶ τὴν Ἀποθήκην Ω ἐκ ΝΑ.

β. Γενικὴ ἀποψις τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου μετὰ τὸ περιεχόμενόν του ἐκ Νότου.

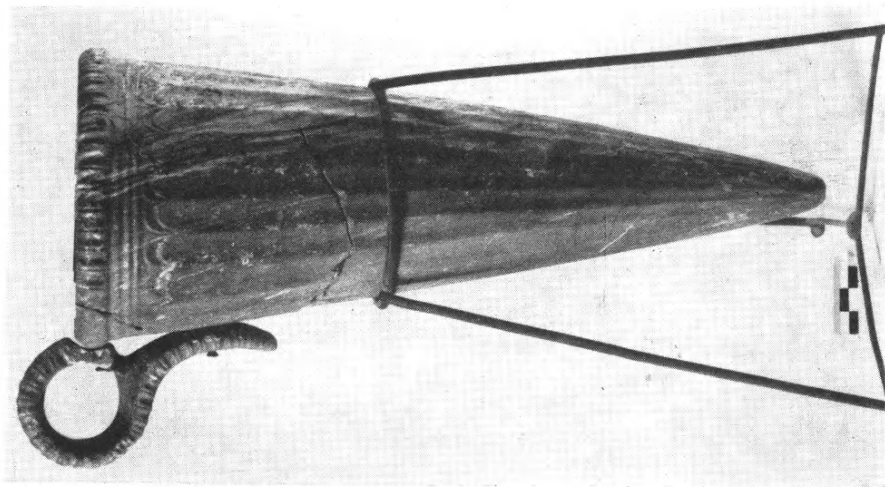

α. Μία δμάς ἀντικειμένων τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου.

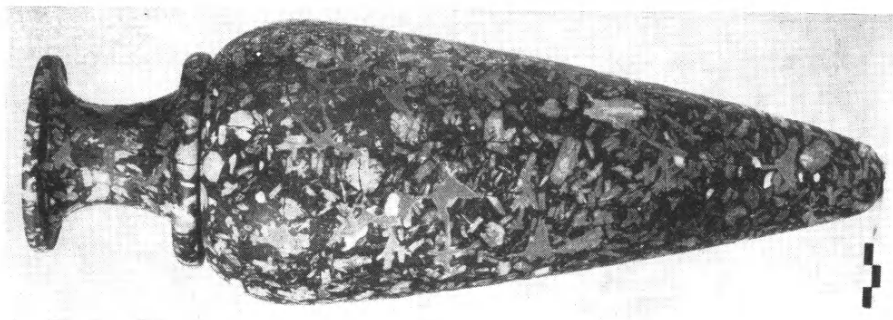

β. Ἡ ἀκρόπολις - κρησφύγετον εἰς τὴν Φάραγγα τῶν Νεκρῶν.

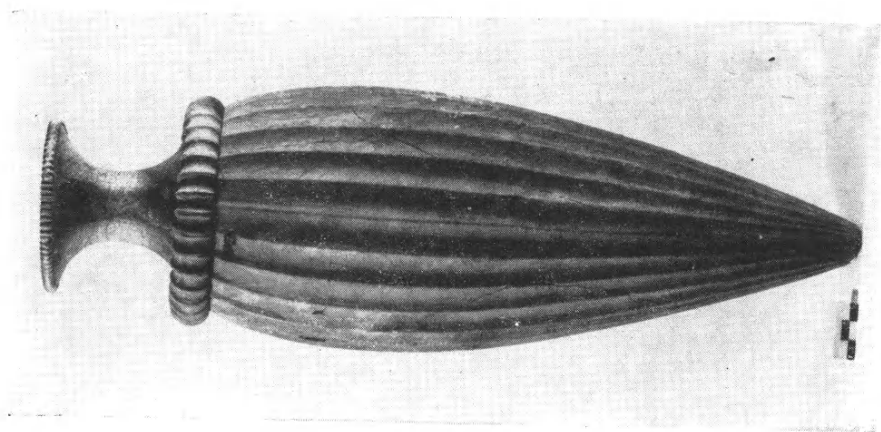

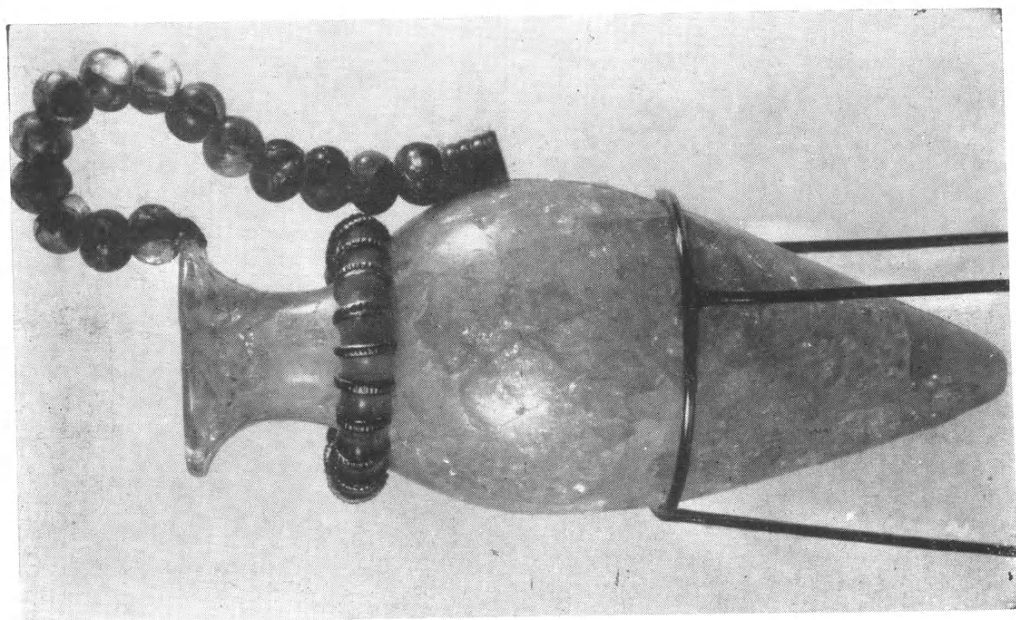
α. Ρυτόν ἐκ πορφύρεου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου
Ζάκρου.

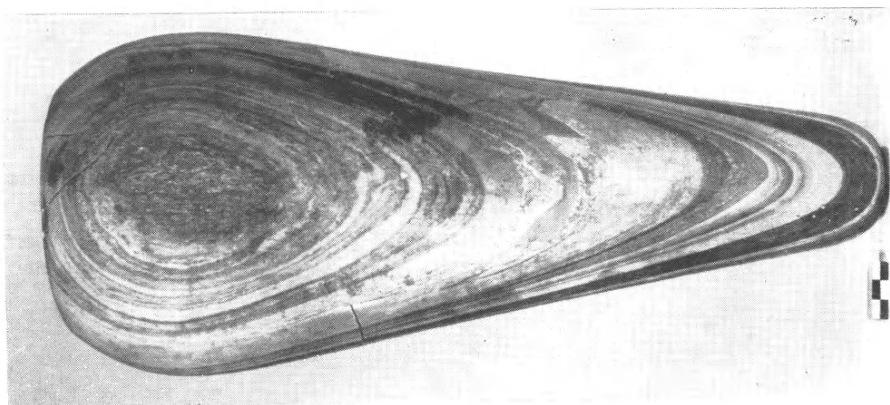
β. Ρυτόν ἐκ σπαργιτινικοῦ,
βασίλειου ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου
τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

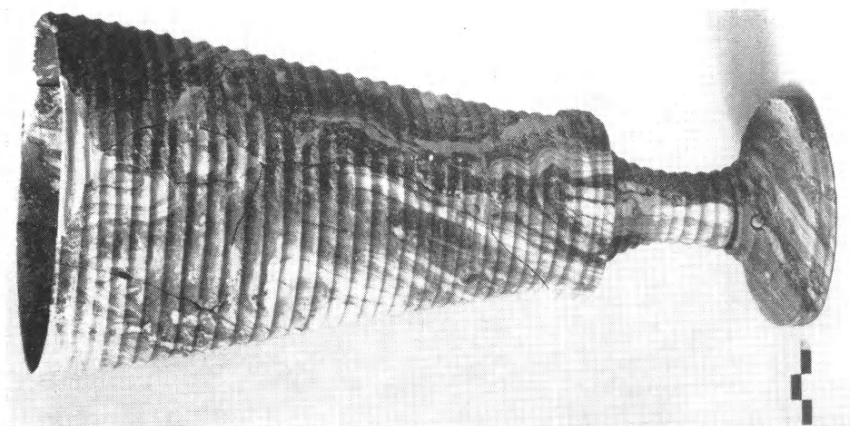
γ. Ρυτόν ἐκ πορφύρεου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου
Ζάκρου.

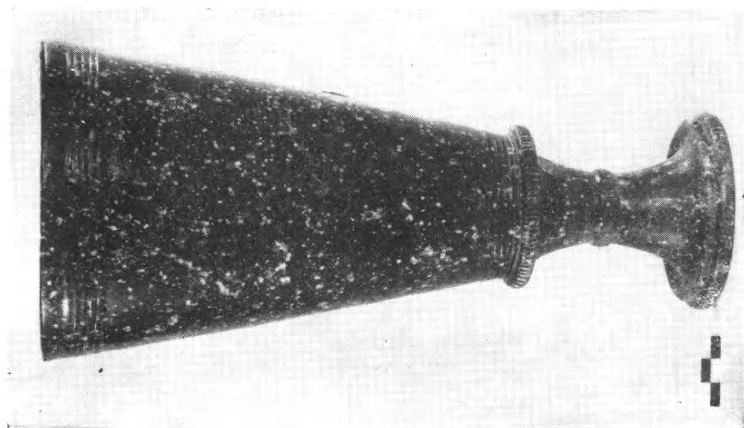
β. Ρυτόν ἐξ ῥαβίας χρυστάλλου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου
Ζάκρου.

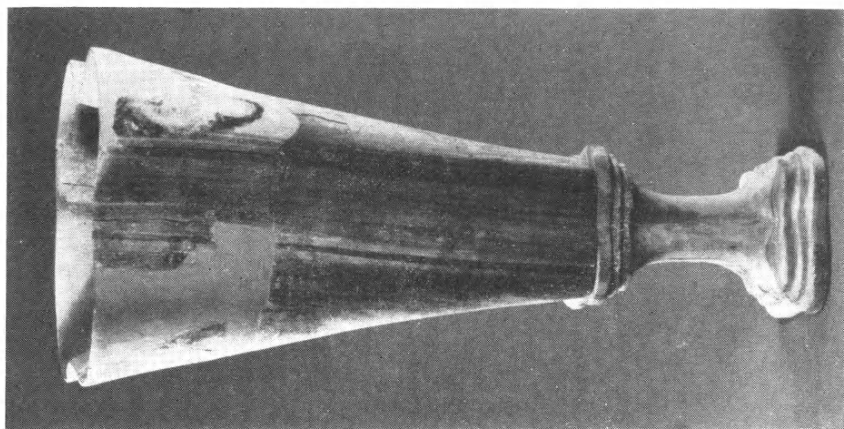
α. Ρυτόν ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου
Ζάκρου.

α. Τελετουργική κίλυξ - ποτήριον
ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου, ἐκ τοῦ Θησαυ-
ροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

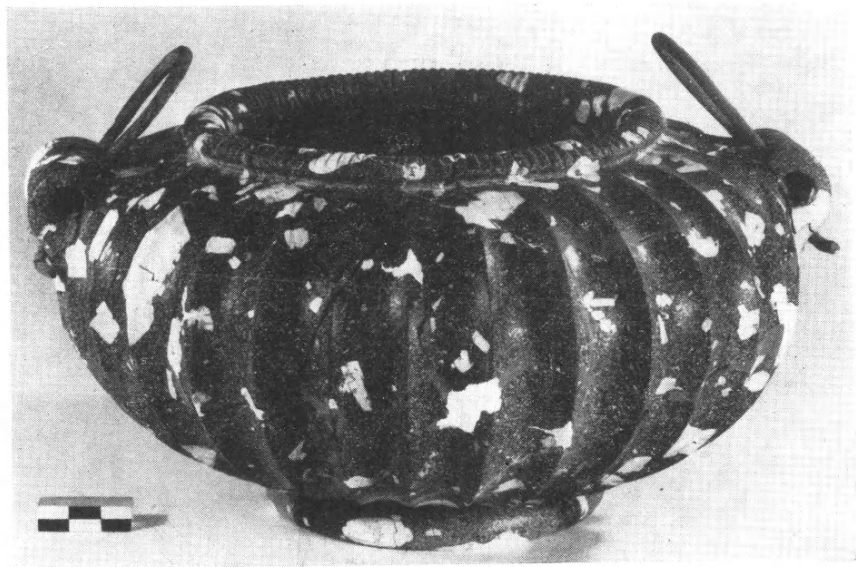
β. Τελετουργική κίλυξ - ποτήριον
ἐξ ὀψιανῶ, ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου
τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

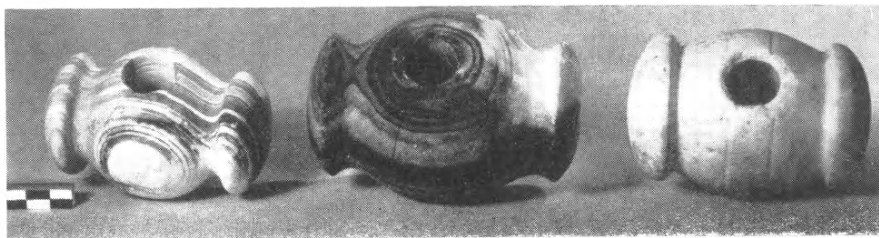
γ. Τετραλόβος τελετουργική κίλυξ - ποτήριον
ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου, ἐκ τοῦ Θησαυρο-
φυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

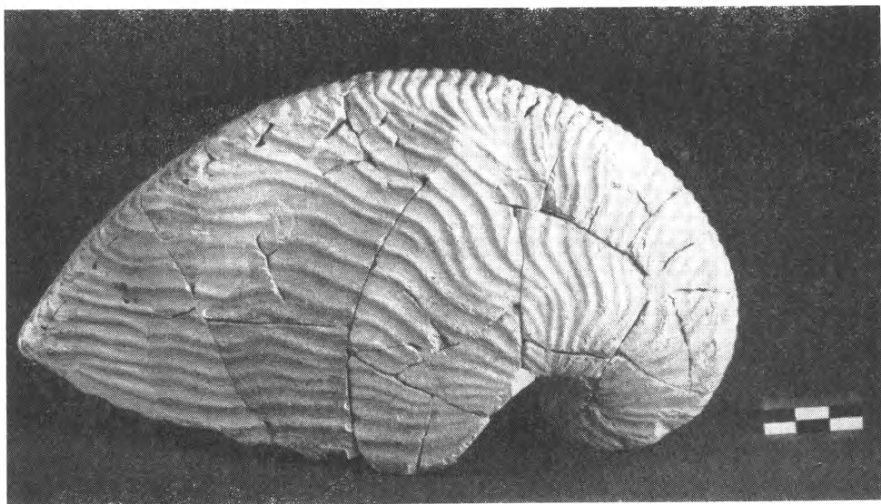
α. Τελετουργική πρόχους ἐκ λευκοῦ φλεβωτοῦ μαρμάρου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

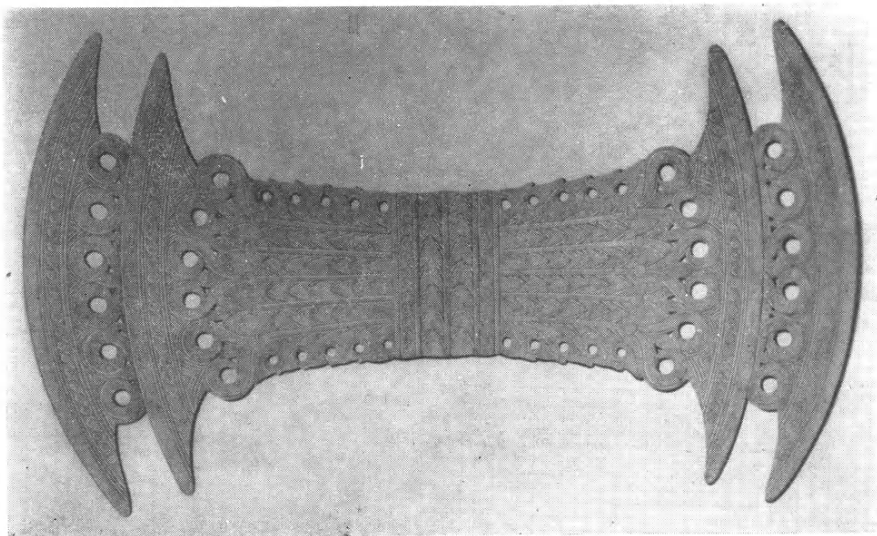
β. Σκεῦος ἐκ βασάλτου ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

α. Τελετουργικά σφύραι ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

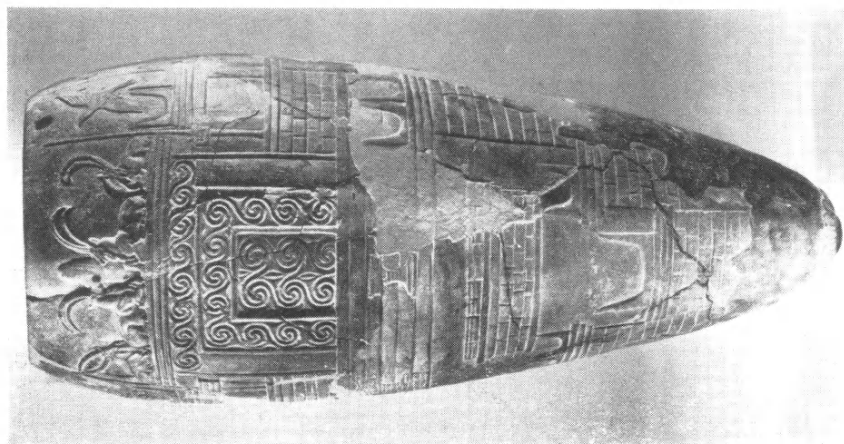
β. Ναυτίλος ἐκ φαγεντιανῆς,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

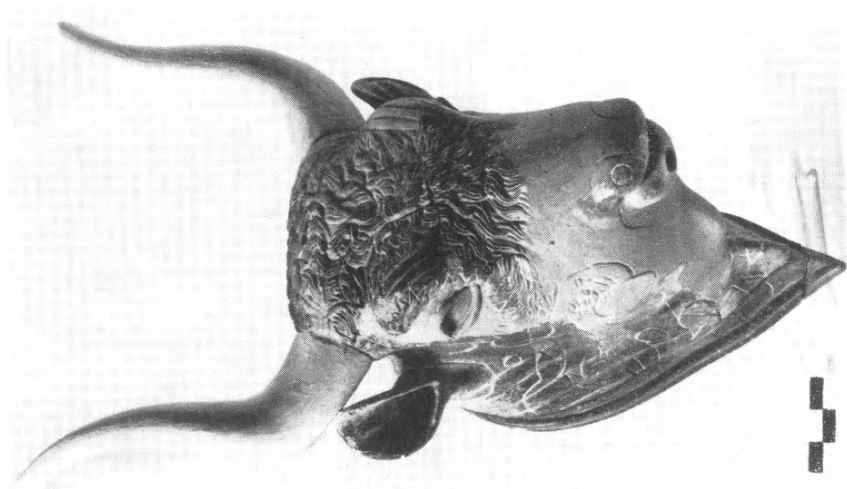
γ. Διακόσμητος χαλκοῦς τελετουργικὸς διπλοῦς πέλεκυς,
ἐκ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

(Σχέδιον Θωμᾶ Φανουράκη)

β. Ἀνάγλυφον λίθινον ρυτὸν μὲ παράστασιν
ἱεροῦ κορυφῆς, ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Μεγάρου
τοῦ Ἀνακτόρου Ζακρού.

α. Πλαστικὸν ρυτὸν στεκνίτου μορφῆς
κεφαλῆς ταύρου, ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Μεγάρου
τοῦ Ἀνακτόρου Ζακρού.

Λεπτομέρεια λιθίνου ανάγλυφου πυλού του 'Ανακτόρου Ζάκρου.

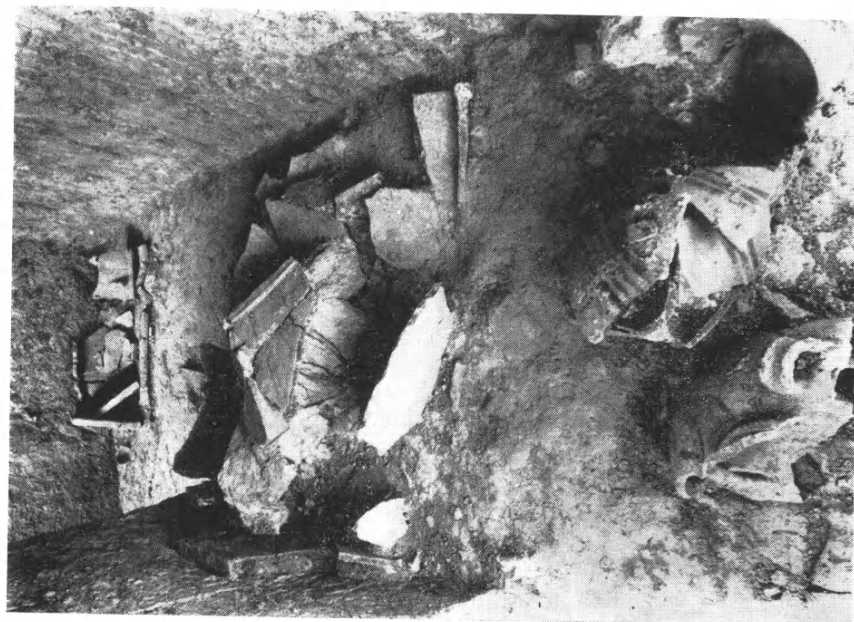

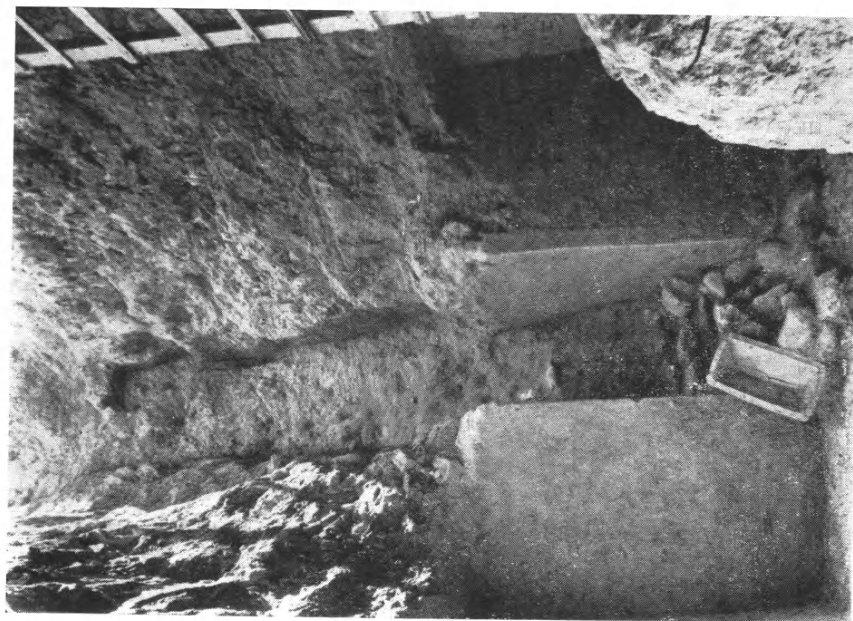
α. Λεπτομέρεια τοῦ λιθίνου ἀναγλύφου ρυτοῦ
τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

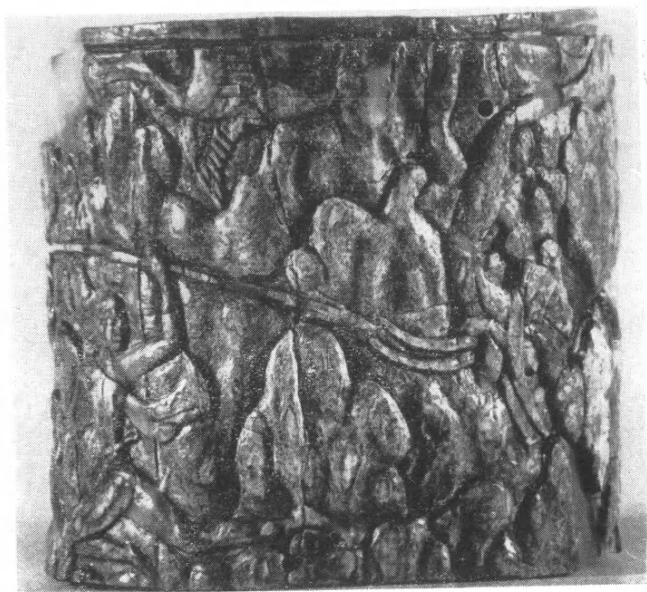
β. Λιθίνη πυξίς ἐκ σπηλαιώδους πρωτομινωικοῦ τάφου
τῆς Φάραγγος τῶν Νεκρῶν.

β. Ὁ χῶρος διπληῶς τοῦ πεσσοῦ ὡς εὐρέθη.

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου ὀρωμένη ἐκ τοῦ κσωπερινοῦ.

α

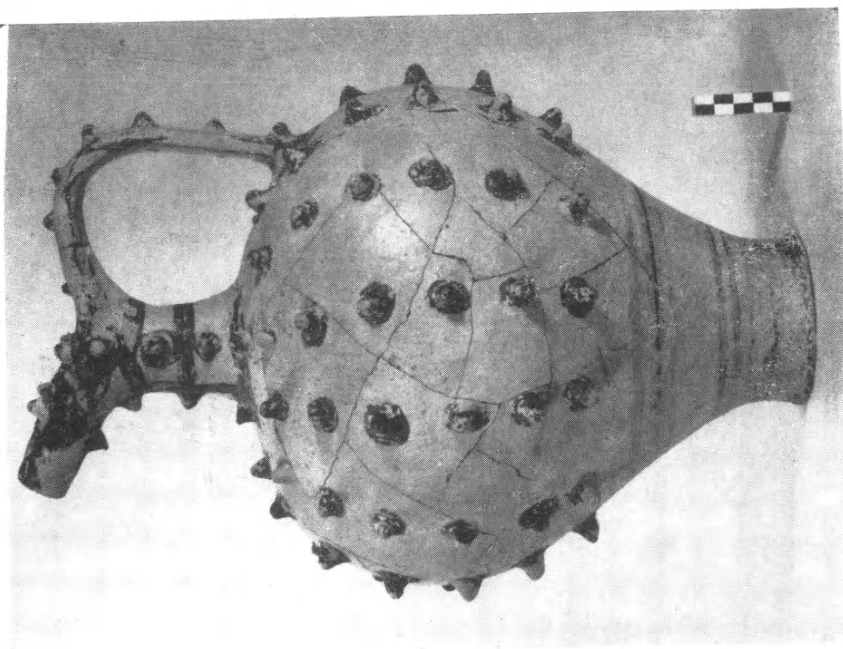
β

α-β. Ἐλεφαντίνη πυξίς ἐκ τοῦ τάφου Η Κατσαμπᾶ.

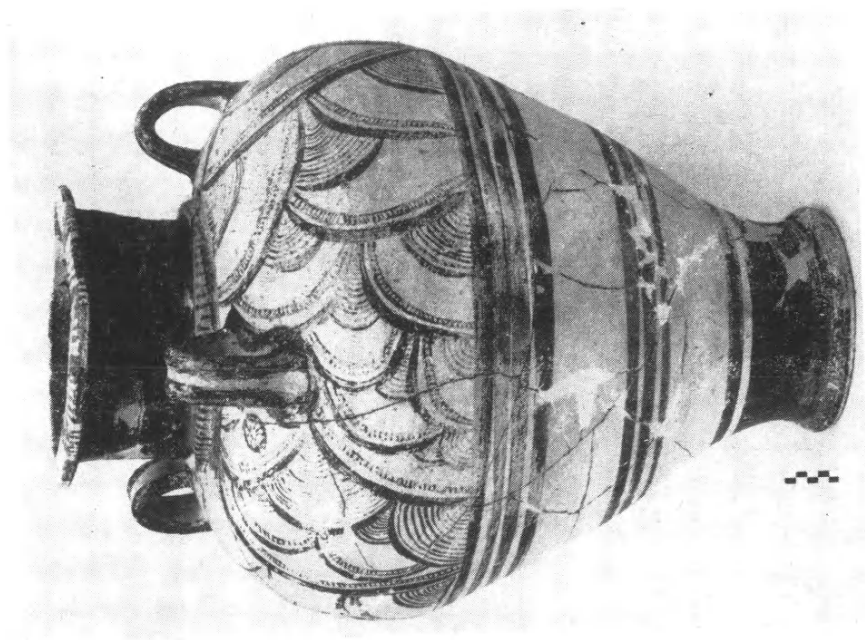

Ἀνάπτυγμα τῆς ἐλεφαντίνης πυξίδος.

(Σχέδιον Θ. Φανοπούλου)

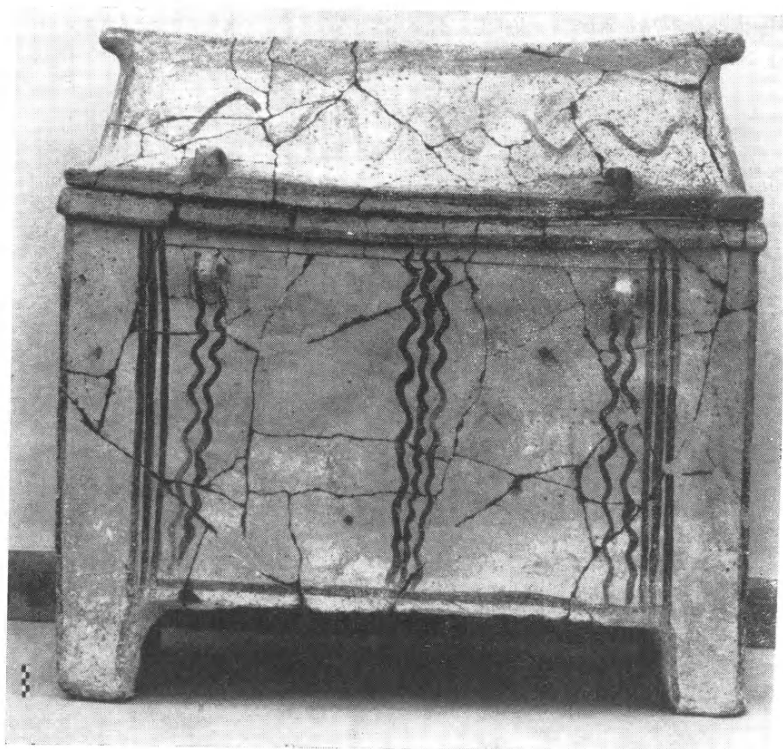
β. Ἀνάγλωφος πρόχους.

α. Τρίκτος «ἀνταχτορινός» ἀμφορέας.

α. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς.

β. Σαρκοφάγος (ἀριθ. 3).

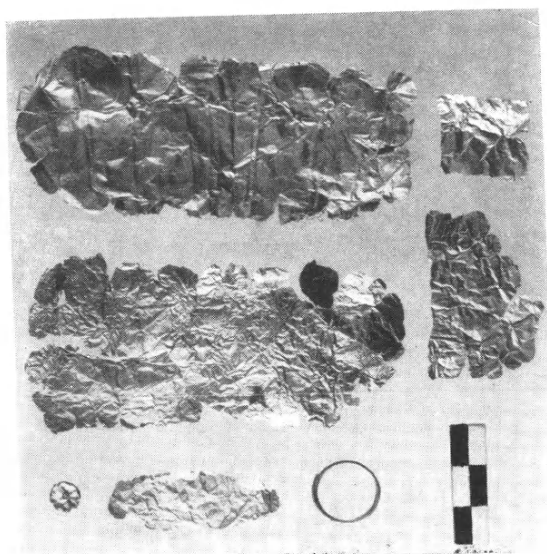

α. Αἱ κύλικες 4β καὶ 2β.

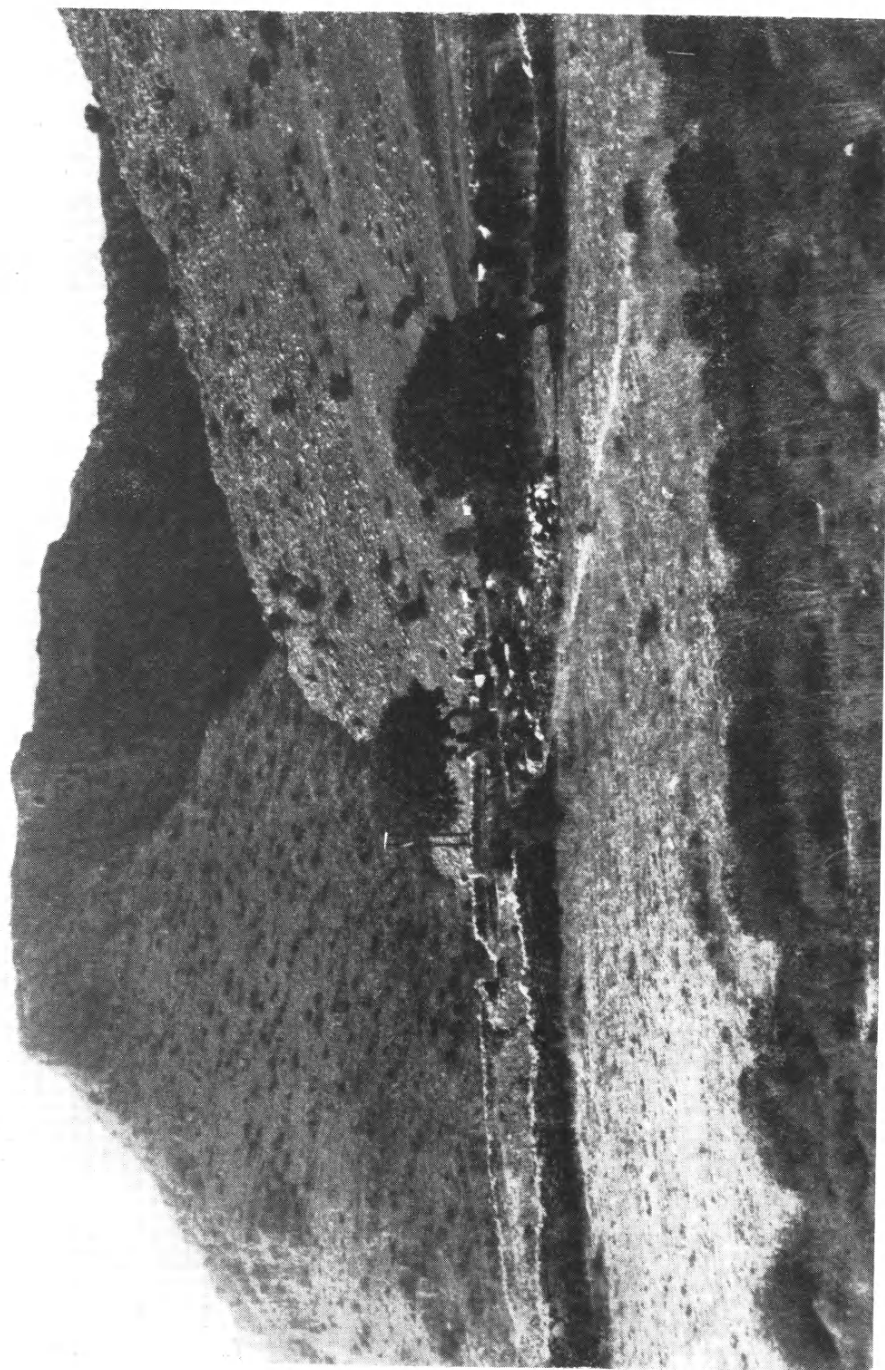

β. Μόνωτα ποτήρια μετὰ ποδός.

γ. Χρυσαῖ ταινίαι, σφηκωτὴρ καὶ ψῆφος.

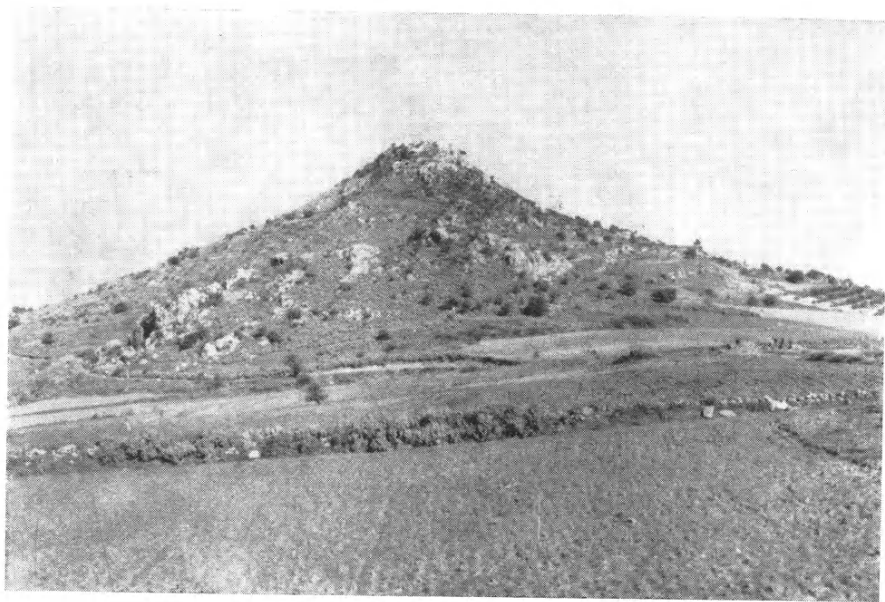
Ἡ θέσις ἐλληγινιά βορείως τοῦ Γάζι, ὅπου τὸ ἀνασκαφὲν ΥΜ Ι οἶκημα (ἐντεῦθεν τῆς χαράδρας).

α. Διάδρομος ΥΜ Ι οικίας παρά τὸ Γάζι.

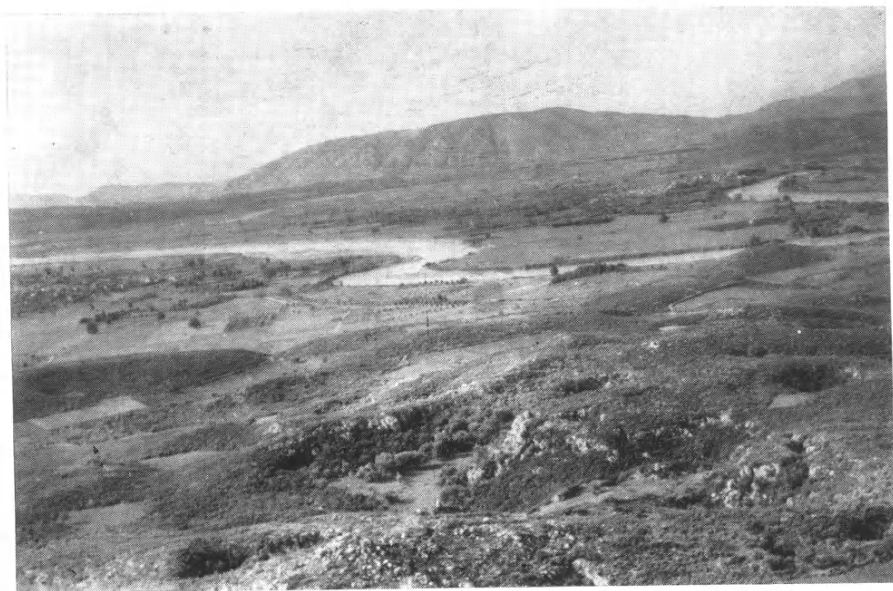
β. Πρόχους και άνεστραμμένα άγγεϊα.

α. Ὁ λόφος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἰθωρίας - Ἀγίου Ἡλίου ἀπὸ Ν. δεξιᾶ, ἔνθα ἐργάζονται οἱ ἐργάται, ὁ θολωτὸς τάφος Σερεμέτι.

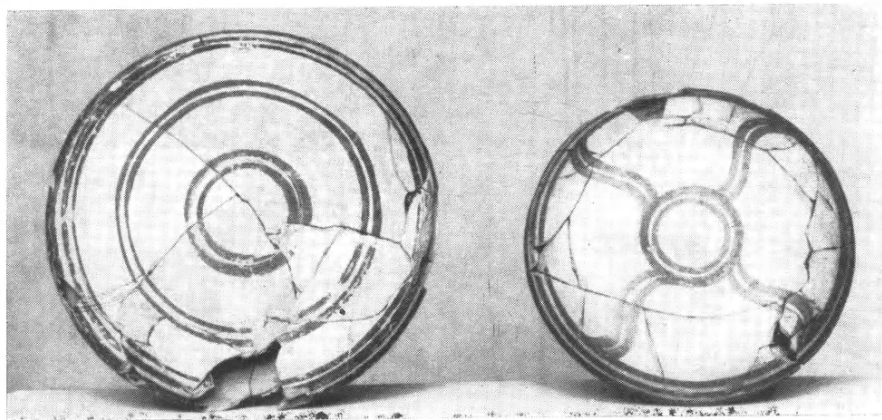
β. Ὁ λόφος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἰθωρίας Ἀγίου - Ἡλίου ἀπὸ Α.

α. Ὁ Ἀγελῶς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἰθωρίας-Ἀγίου Ἡλίου, ἀριστερὰ τὸ χωρίον Γουριά καὶ δεξιὰ τὸ χωρίον Πεντάλοφος.

β. ΤΕ ΠΙΑ ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον καὶ πρόχους ἀρ. Π 246 καὶ 266 ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

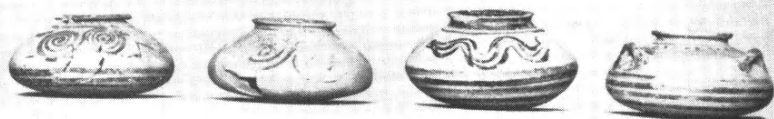
γ. Ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα ἀρ. Π 247 καὶ 246 ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

α. Ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα ἀρ. Π 247 καὶ 259 ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

β. Ἀλάβαστρα ἀρτόσχημα ἀρ. Π 251, 248 καὶ 249 ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

γ. Ἀλάβαστρα ἀρτόσχημα ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 253, 257, 255 καὶ 256.

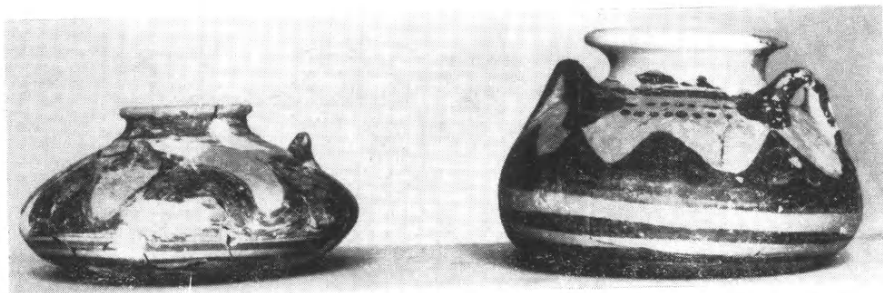

δ. Ἀγγεῖα ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 254, 260 καὶ 268.

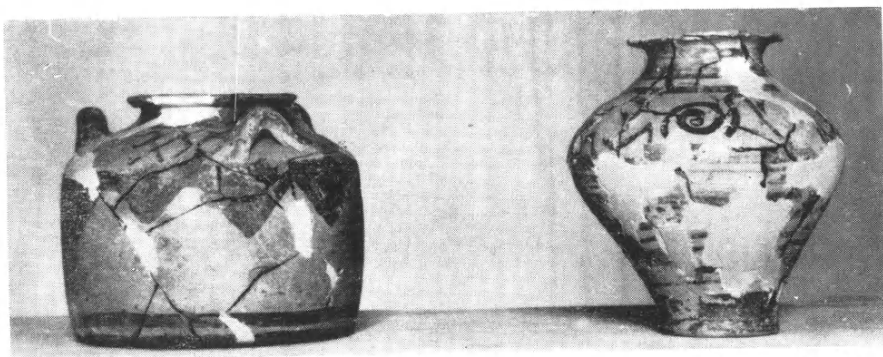

α. Ἀλάβαστρα ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 262, 263 καὶ 264.

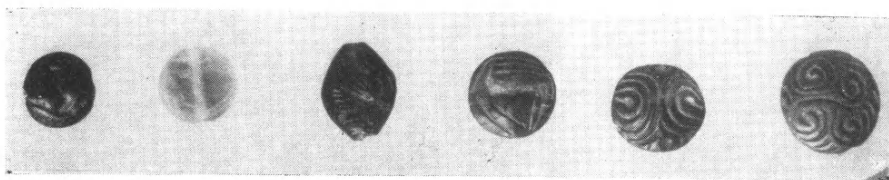
β. Ἀγγεῖα ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 250 καὶ 252.

γ. Ἀγγεῖα ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 261 καὶ 269.

δ. ΥΕ ΙΙΙ, Α πρόχους καὶ θήλαστρον ἐκ θαλαμωτοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας ἀρ. Π 265 καὶ 270.

α. Σφραγιδόλιθοι ἐκ μυκηναϊκῶν τάφων τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

β. Τύπος σφραγιδολίθων ἐκ μυκηναϊκῶν τάφων τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

γ

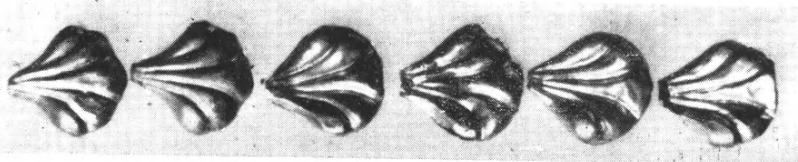

δ

γ-δ. Δέλτος ἐπὶ σκαραβαίου
τοῦ Φαραῶ Ἀμενόφις
τοῦ Ι'.

ε. Χρυσᾷ χάνδρῃ ἐκ τοῦ θολωτοῦ
τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου
Ἡλία-Ἰθωρίας.

ζ. Χρυσᾷ χάνδρῃ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

α. Ὁ θολωτὸς τάφος Σερεμέτι ἀπὸ Ν., εἰς τὸ βάθος ὁ λόφος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἱθωρίας - Ἀγίου Ἡλίου.

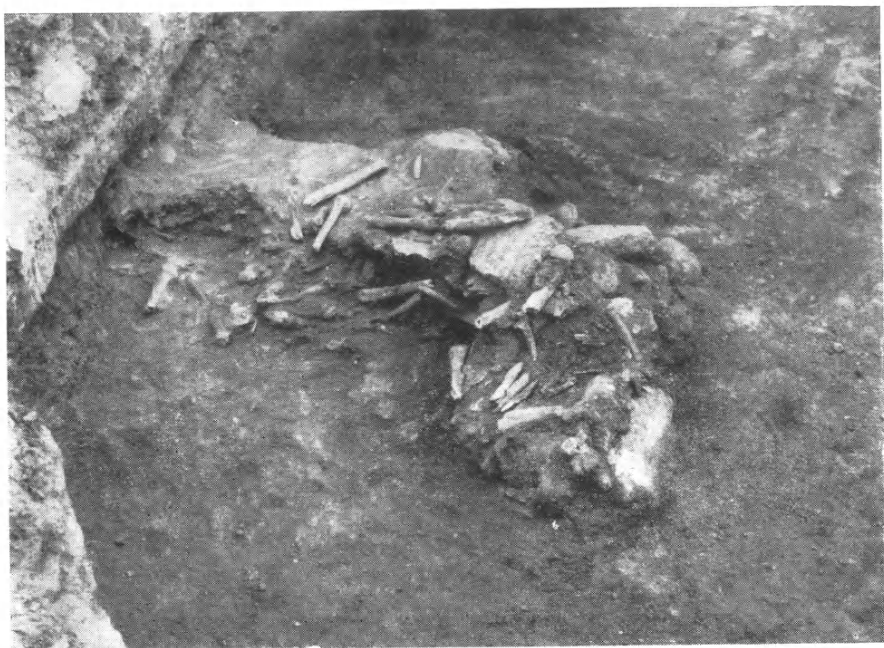
β. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι ἀπὸ Βορρᾶ.

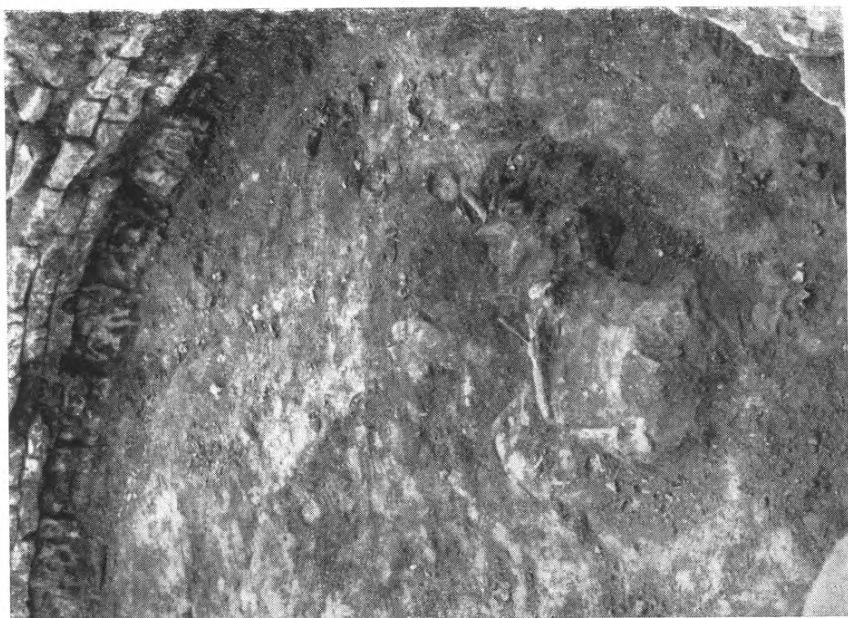
α. Ὁ θολωτὸς τάφος Σερεμέτι καὶ ὁ κόλπος τῆς Πυλῆνης-Προσχίου
(Κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ).

β. Ταφαὶ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἁγίου Ἡλία-Ἰθωρίας παρὰ
τὸ κατώφλιον ἀριστερᾶ τῆς εἰσόδου εἰς τὸ δυτικὸν ἡμικύκλιον.

α

β

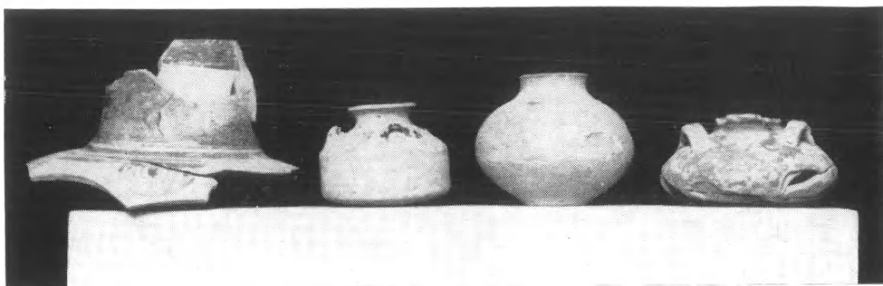
α-β. Ταφαί τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας,
ἐναντι τῆς εἰσόδου.

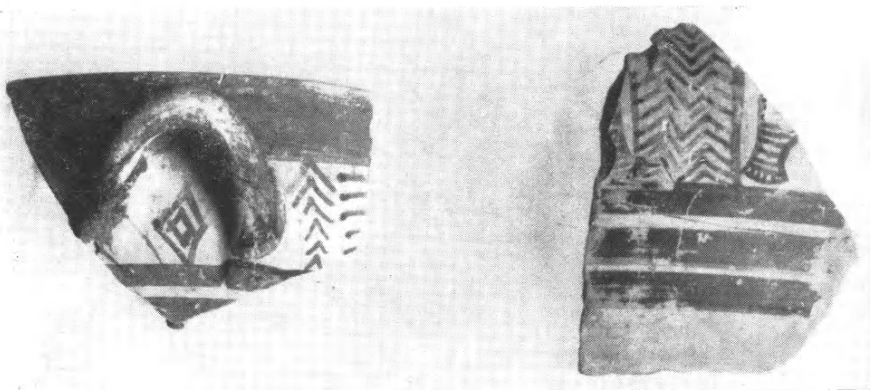
α. Ταφή του θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἁγίου Ἰθωρίτζις εἰς τὸ δυτικὸν ἡμικύκλιον.

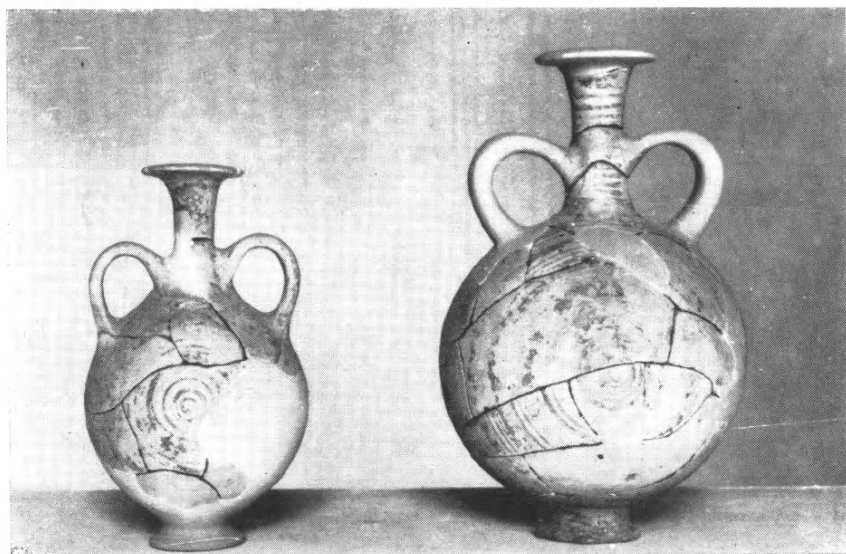
β. Ταφή εἰς τὸ στρώμιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἁγίου Ἰθωρίτζις.

α. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων Σερεμέτι καὶ Μαραθιά 1
τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας, ἀρ. Π 281, 282 καὶ 271.

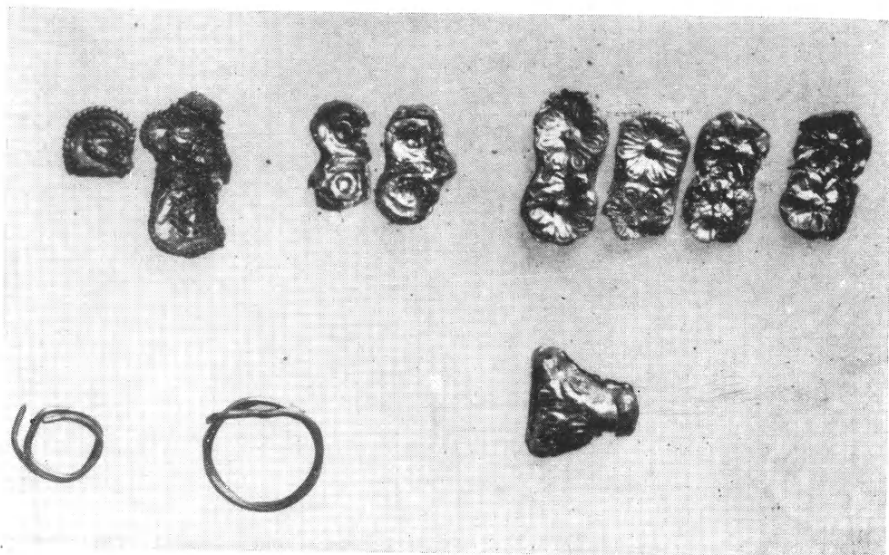

β. ΥΕ ΠΙΓ ὀστρακὰ ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων Μαραθιά 2
καὶ Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

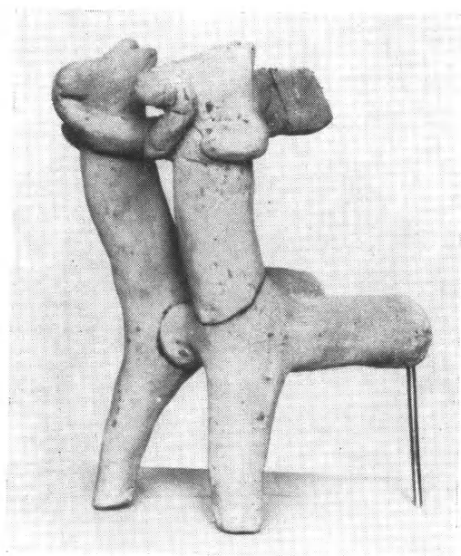

γ. Ἀμφορεῖς - φιάσκει - ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι
τοῦ Ἀγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας, ἀρ. Π 280 καὶ 279.

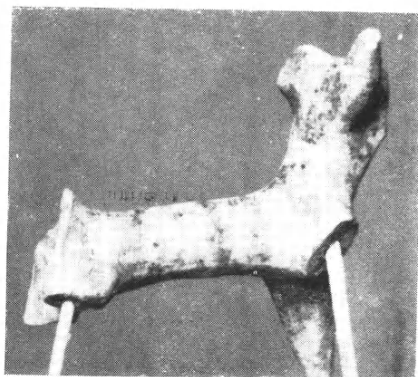

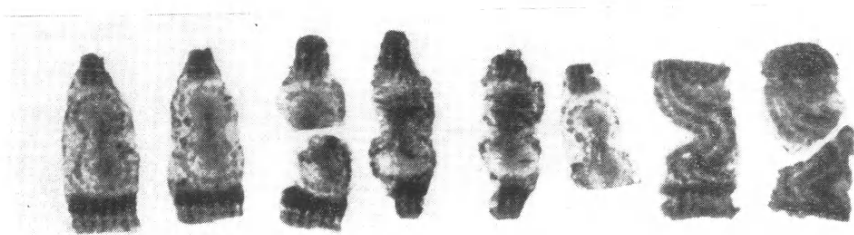
α. Χρυσαῖ χάνδραι καὶ σφηκωτῆρες ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

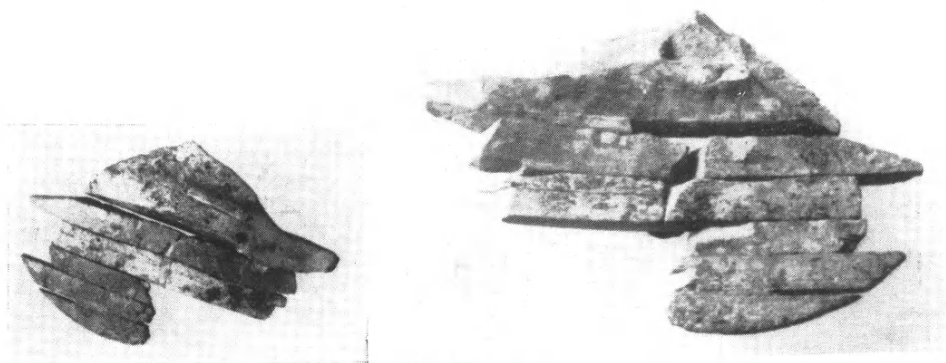
β. Τὸ πρόσθιον τμήμα πηλίνου εἰδωλίου διζύγων ἵππων ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

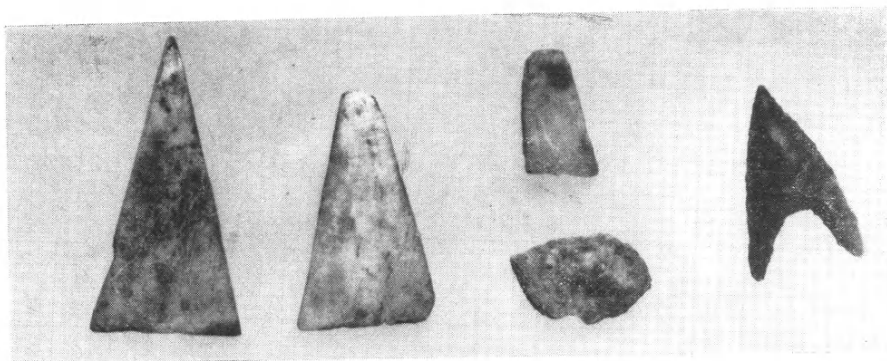
γ. δ. Ψῆφος ἐξ ὑαλομάζης ὑπὸ μορφὴν πιθήκου καὶ πηλινον εἰδῶλιον βοῆς ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία-Ἰθωρίας.

α. Πλακίδια ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

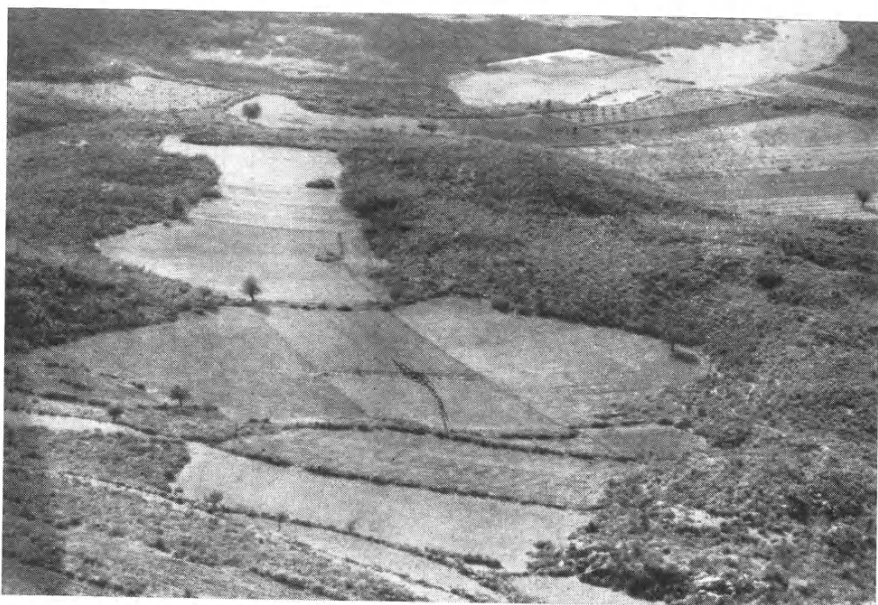

β, γ. Ἀπότμημα μόκκητος ξίφους (;) ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (ἄνω καὶ κάτω πλευρά), ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

δ. Χαυλία καὶ αἰχμή βέλους ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

α. Οἱ θολωτοὶ τάφοι ἐν θέσει Μαραθιά ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἰθωρίας - Ἀγίου Ἡλίου. Παρὰ τὴν κάτω δεξιὰ γωνίαν ὁ θολ. τάφος Μαραθιά 1 καὶ παρὰ τὴν ἄνω ἀριστερὰ γωνίαν οἱ θολ. τάφοι Μαραθιά 2 καὶ 3.

β. Ὁ θολωτὸς τάφος Μαραθιά 1 τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

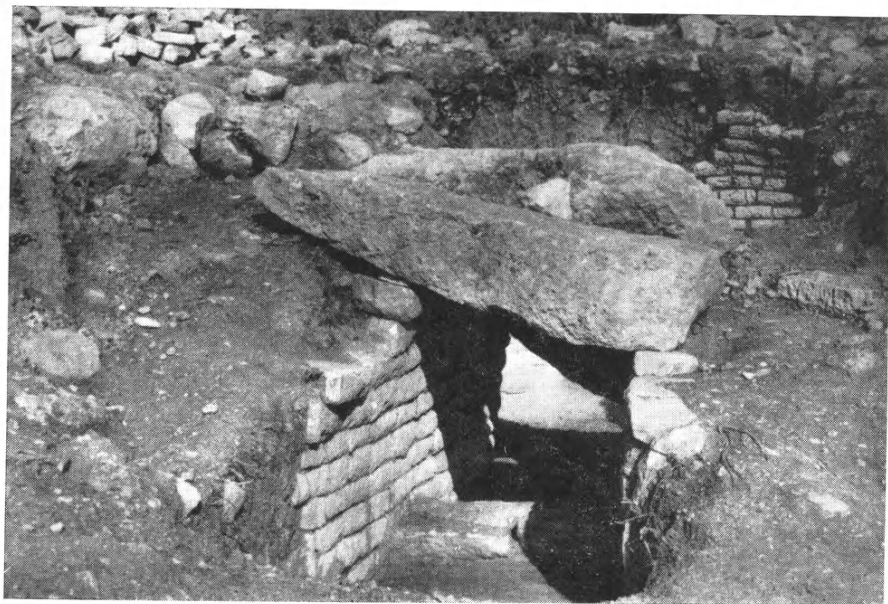
α. Τμήμα τοῦ δυτικοῦ ἡμιθολίου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαρχαθιᾶ 1
τοῦ δρόμου τοῦ Ἁγίου Ἡλίου-Ἰθωρίας.

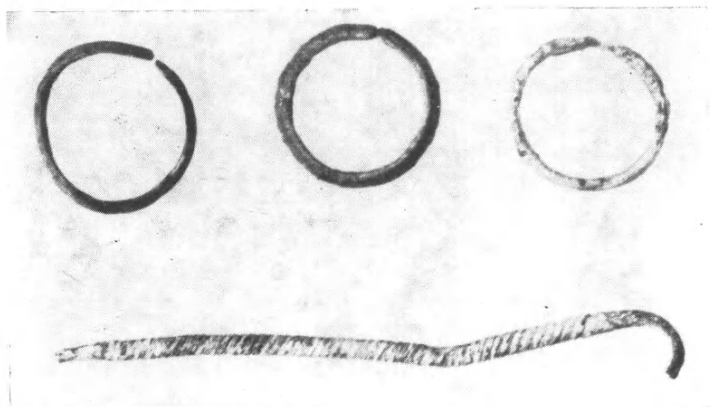
β. Αἱ πλακοδοκοὶ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαρχαθιᾶ 1
τοῦ Ἁγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

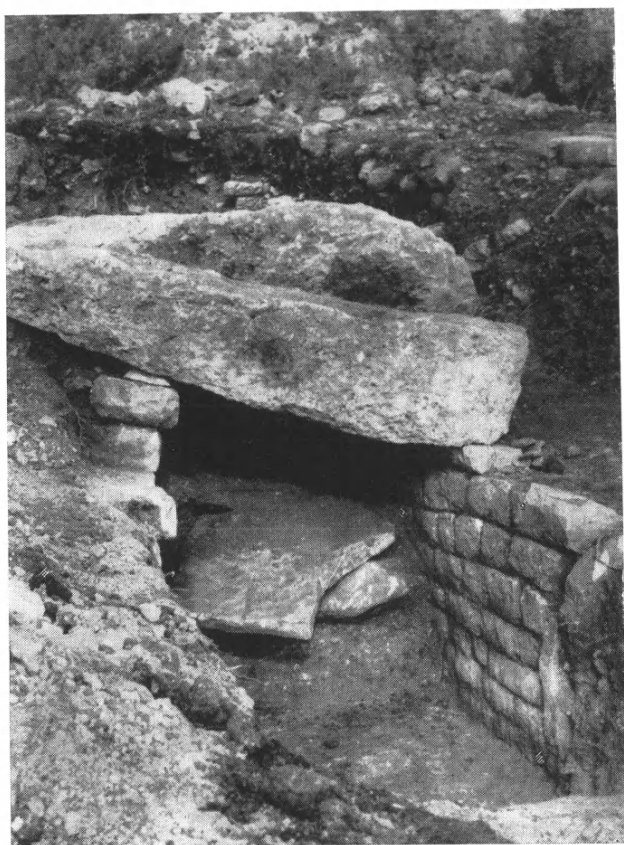
α. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 1 ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 1 ἀπὸ Νότου.

α. Χαλκῇ πόρπη Μ 1 καὶ δακτύλιοι ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων
Μαραθῆ 1 καὶ 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

β. Αἱ λίθιναι πλάκες τῆς θύρας τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθῆ 1
τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

α. Ἡ κλειομένη διὰ πλακὸς εἴσοδος τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιᾶ 2.

β. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιᾶ 2, ἐκ τῆς εἰσόδου.

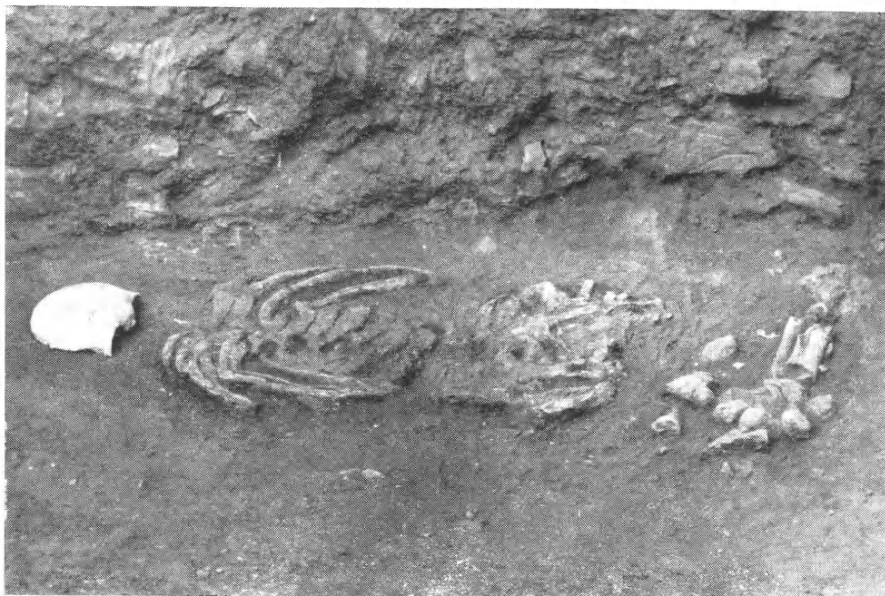

α

β

α-β. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Μακραθιᾶ 2 ἐκ τῶν ἔσω,

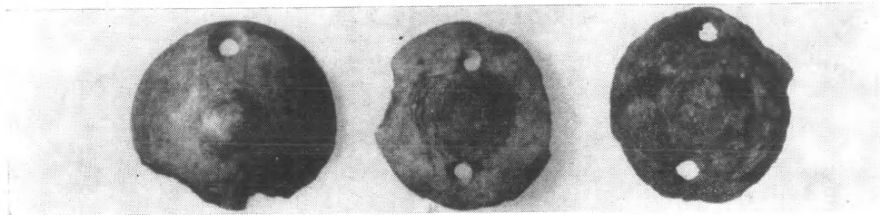

α. Νεκρὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

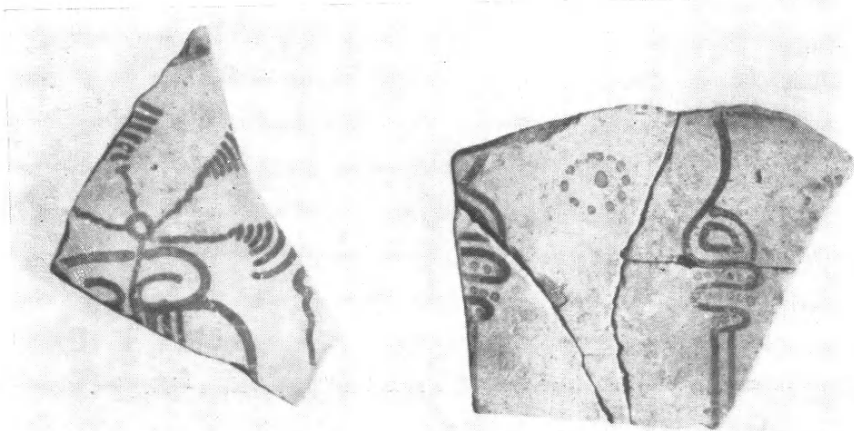

β. Σωρὸς ἀνθρωπίνων ὀστέων εἰς τὸ στόμιον τοῦ θολωτοῦ τάφου
Μαραθιά 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

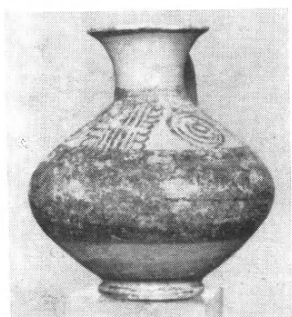
α. Πήλινα κομβία ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

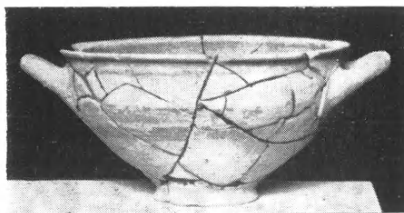
β. Ὅστρακα γέ III ἀγγείων ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

γ. γέ IIIΓ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 καὶ Σερεμέτι τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας ἀρ. Π 272, 273, 278 καὶ 275.

δ. γέ IIIΓ πρόχους ἐκ τοῦ στομίου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 ἀρ. Π 276.

ε. γέ IIIΓ κωδωνόσχημον ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 2 τοῦ Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας, ἀρ. Π 277.

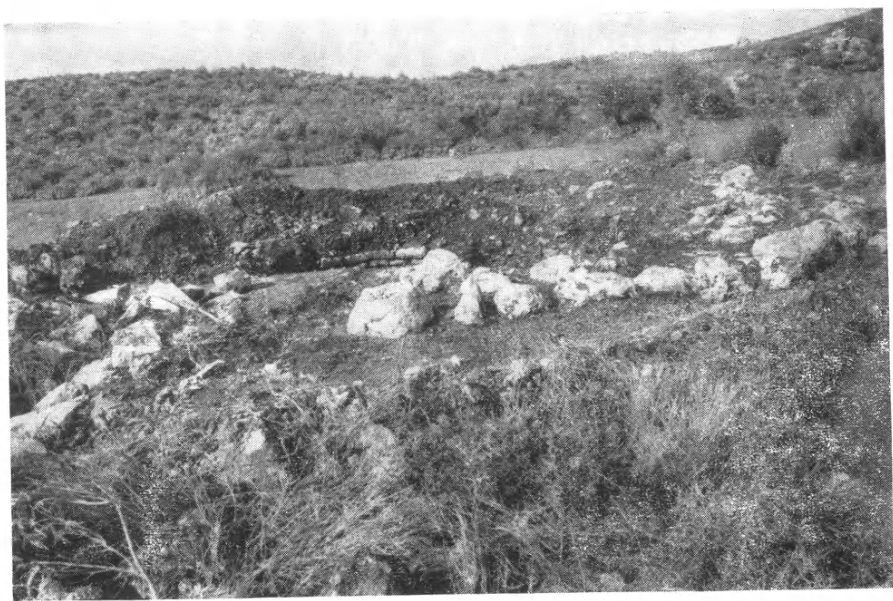
α. Θολωτός τάφος Μαραθιά 3 τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

β. Τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 3 τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

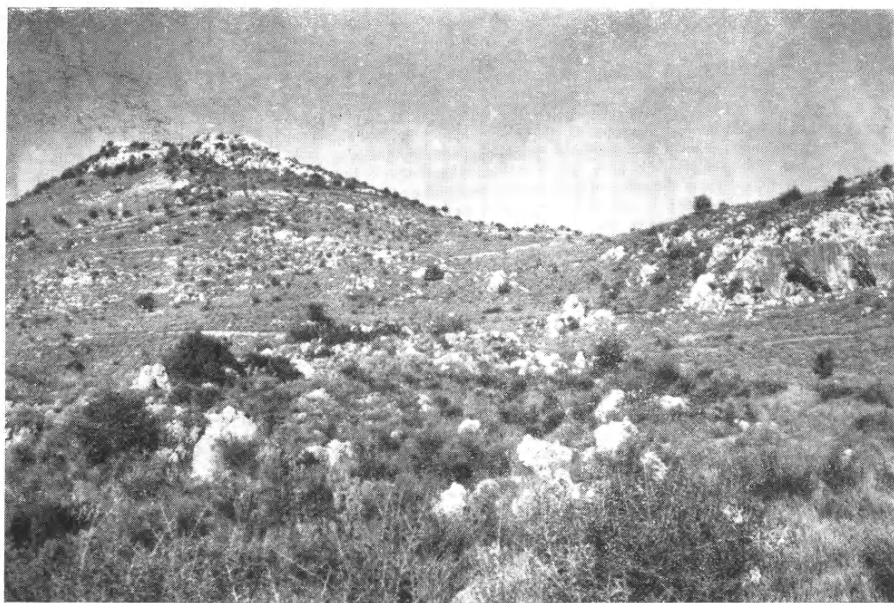
α. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου Μαραθιά 3 τοῦ Ἀγίου Ἡλίου - Ἰθωρίας.

β. Ὁ «κύκλος», ἡ περιβάλλουσα τὸν τάφον Μαραθιά 3 λιθίνη κυκλική κρηπίς τοῦ τύμβου.

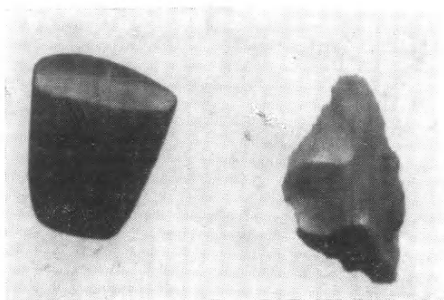
α. Τάφος ἐν θέσει Σερεμέτι τῆς Ἰθωρίας - Ἀγίου Ἡλία.

β. Ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἰθωρίας - Ἀγίου Ἡλία καὶ ἡ Κόκκινη Σπηλιά, εἰς τὸ δεξιόν.

α. Νεολιθικός πέλεκυς
ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ
Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

β. Νεολιθικός πέλεκυς
ἐκ σερπεντίνου καὶ βέλος
ἐκ πυριτολίθου ἐκ τῆς
Κόκκινης Σπηλιάς τοῦ
Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

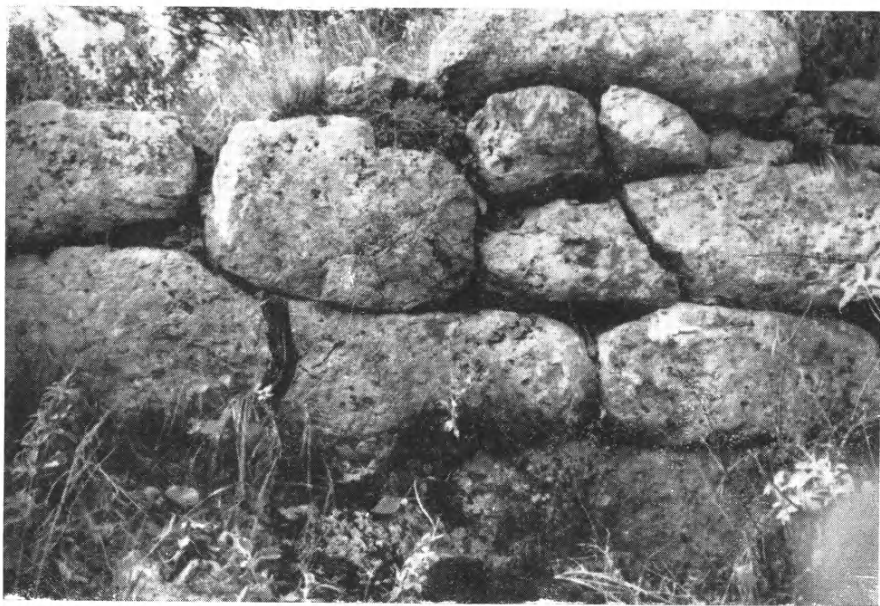

γ. Νεολιθικά ὄστρακα ἐκ τῆς θέσεως Κόκκινη Σπηλιά τοῦ
Ἀγίου Ἡλία - Ἰθωρίας.

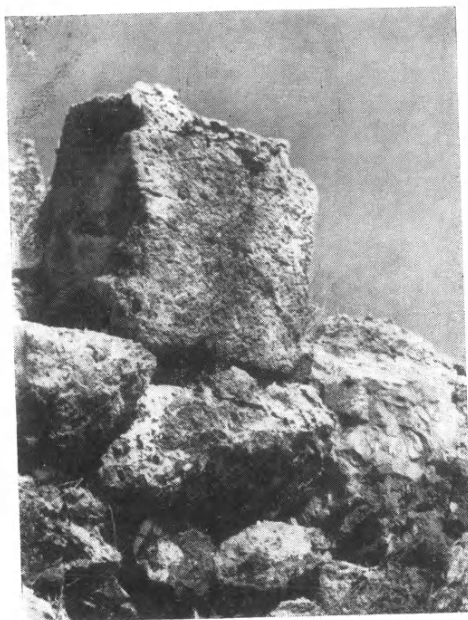

α

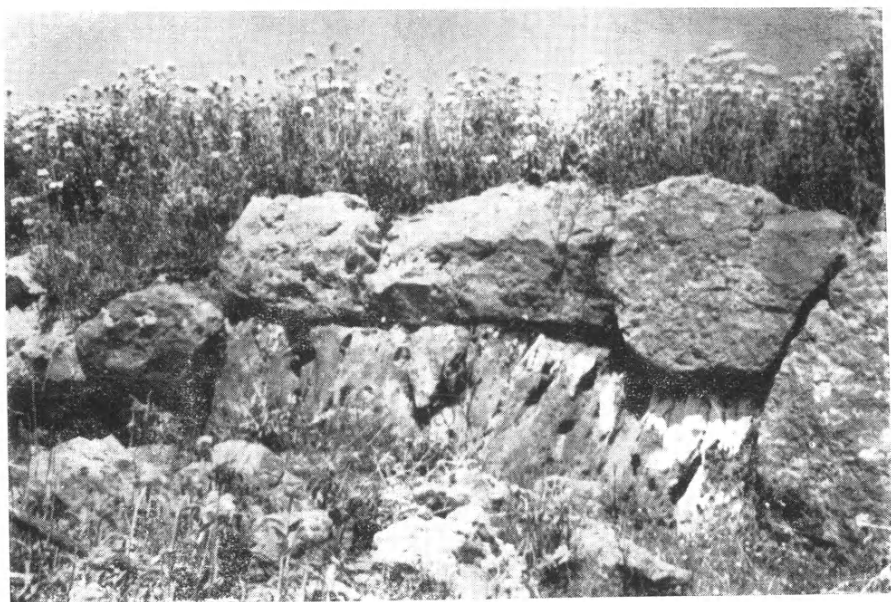

β

α-β. Δείγματα τραπεζιοσχήμου τοιχοδομίας τῶν τειχῶν τῆς Ἱθωρίας - Ἀγίου Ἡλίου.

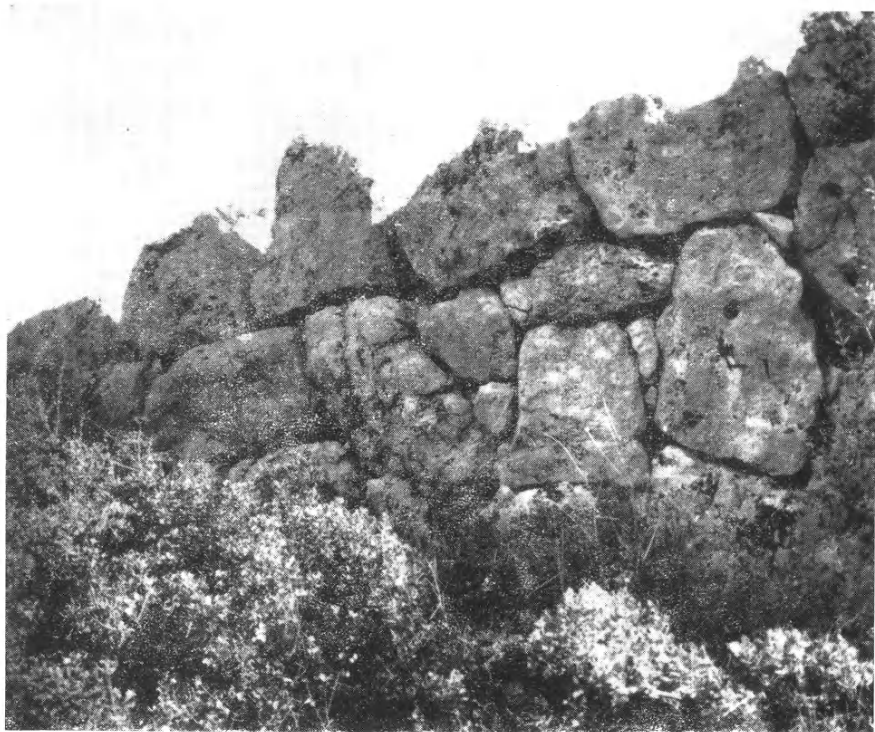
α

β

α.β. Δείγματα τῆς τοιχοδομίας τοῦ τείχους Σκοπᾶ ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀγελόρου.

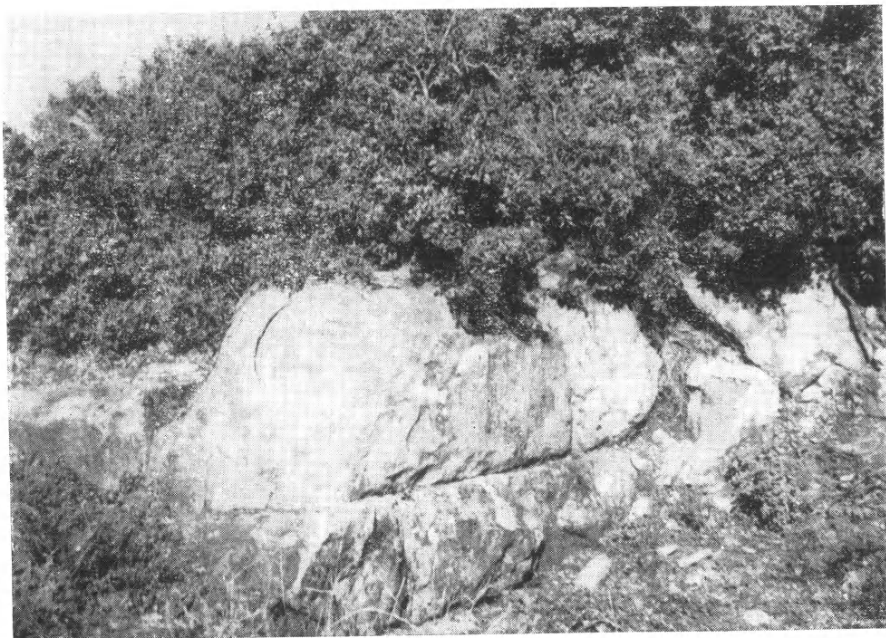
α. Δείγμα τοιχοδομίας διὰ λογάδων λίθων τοῦ τείχους
τῆς Μητροπόλεως - Ρίγανης.

β. Τὰ μεταξύ τῶν λιμνῶν Τριγωνίδος καὶ Λυσιμαχίας Γεφύρια
τοῦ Ἀλάμπη.

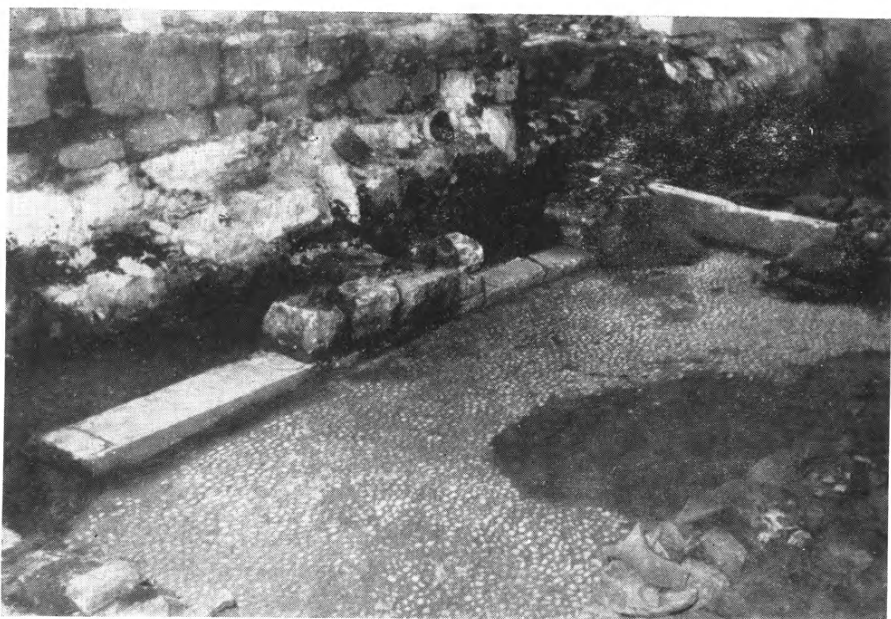
α. Ύερείπια τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀρακύνθου Ψηλῇ Παναγιᾷ ὁμωνύμου ναοῦ.

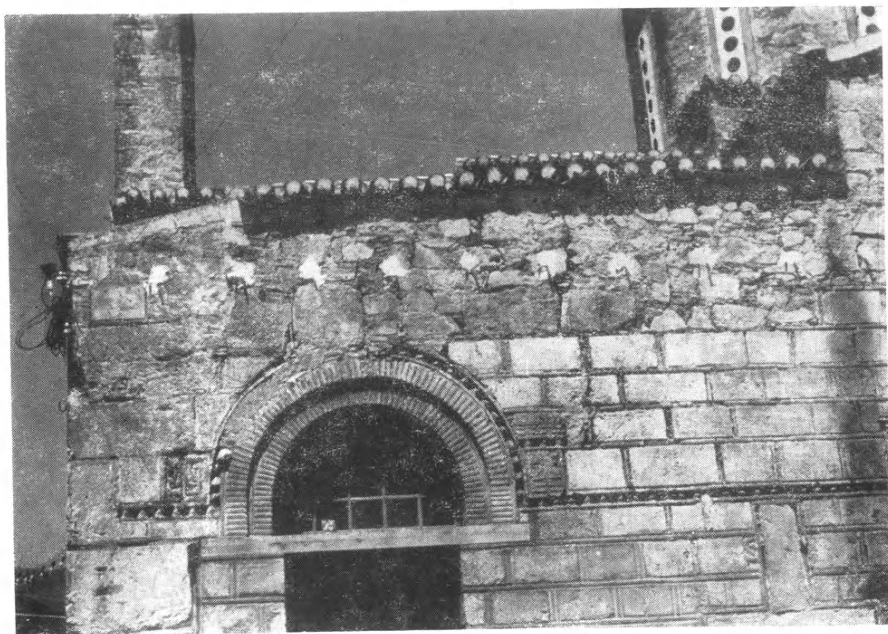
β. Δεῖγμα τοιχοδομίας τοῦ τείχους τῆς Λουσιμαχείας.

α. Ὁ ἀναστηλωθεὶς νότιος σταθμὸς τῆς μεγάλης (βασιλείου) πύλης
τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀλκίωνα.

β. Τὸ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς τραπέζης ἀποκλυρθὲν
Ἑλληνιστικῶν χρόνων δωμάτιον.

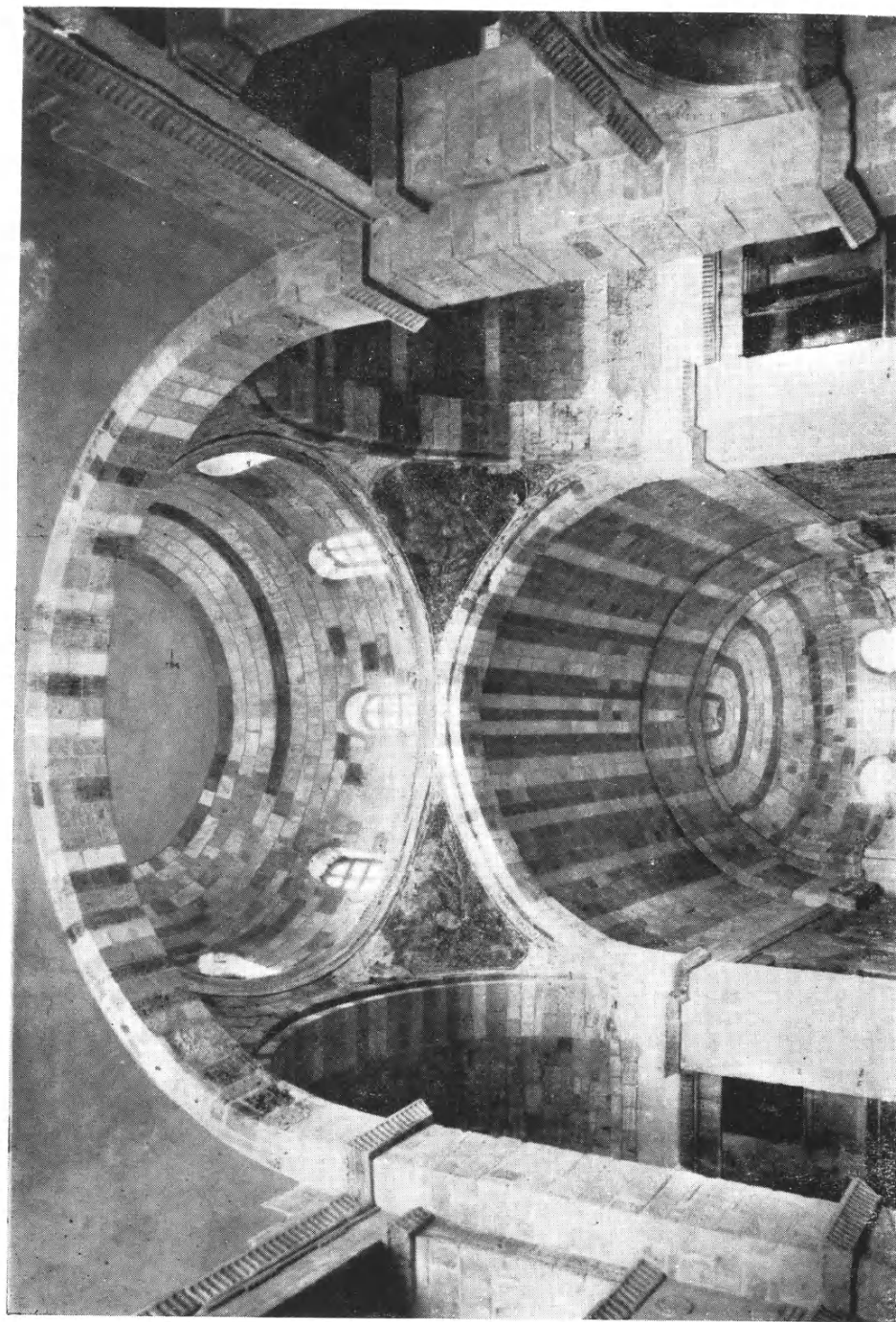

α. Ναός Χώνικα. Ἡ νοτία ὄψις τοῦ νάρθηκος
πρὸ τῆς ἀναστήλωσης.

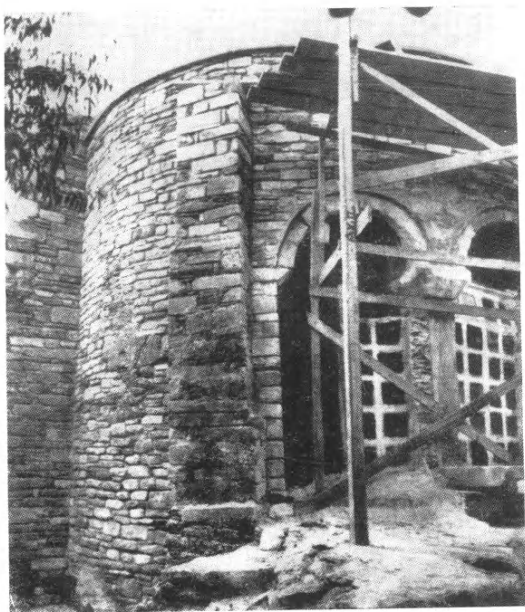

β. Ναός Χώνικα. Ἡ νοτία ὄψις τοῦ νάρθηκος
μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

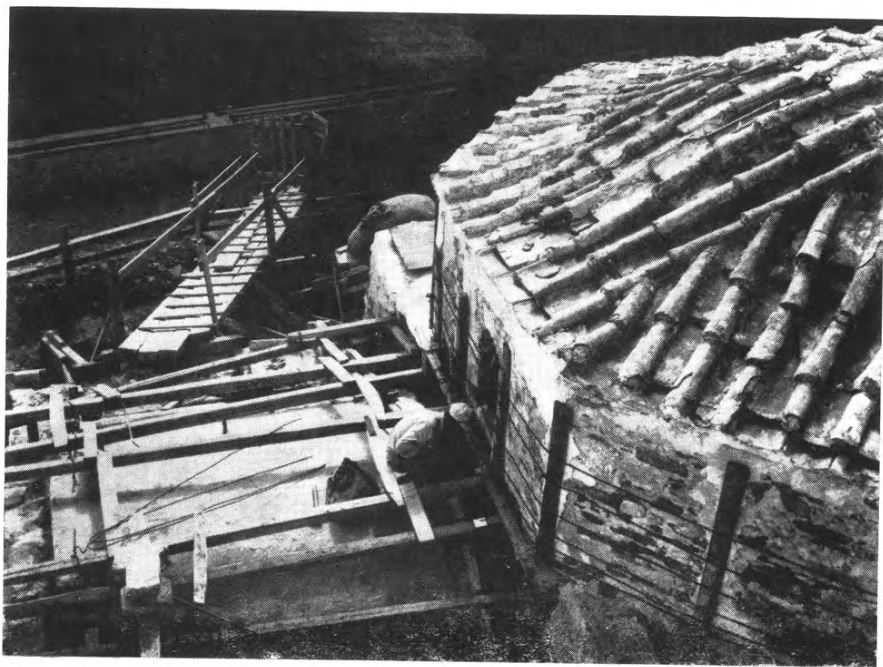
Ἀπόψεις τοῦ τρούλλου καὶ τοῦ θόλου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ τῆς Καταπόλειανης μετὰ τὴν στερέωσιν καὶ τὸν καθαρισμὸν των.

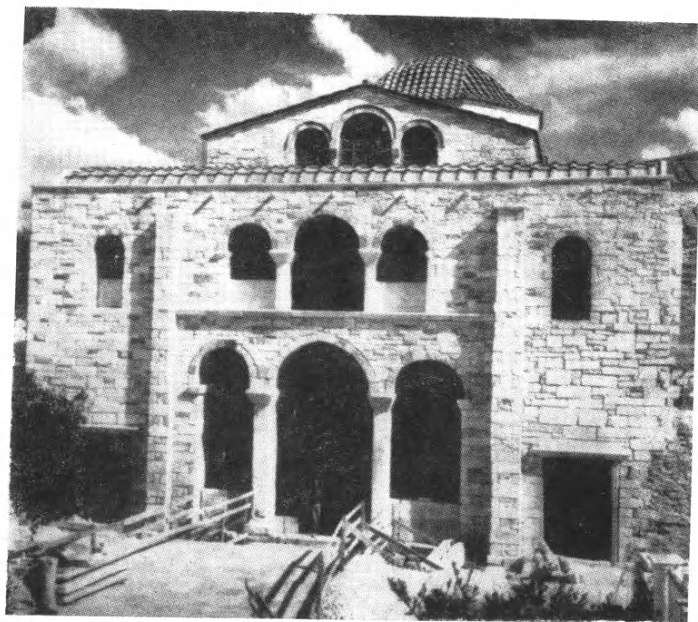
α. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ μεγάλου ναοῦ
μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς.

β. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Βαπτιστηρίου μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς.

α. Ὑποστήλωσις τοῦ τρούλλου τοῦ Βαπτιστηρίου χάριν ἀνακατασκευῆς τῆς καμάρας τοῦ νοτίου κλίτους αὐτοῦ.

β. Ἡ πρόσοψις τῆς Καταπολιανῆς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναπαλαιώσεως.